Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

Zvonečková královna.

(Zapomenutý příběh.)

Vypravuje Karolina Světlá.

Matice lidu ročníku VI. číslo 1.

(Běžné číslo 31.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1872.

891.86
M427
1872

Tiskem dra. Ed. Grégra v Praze 1872.

Po bouřlivém večeru, jenž dnes na nebi rozžehl místo zlatých červánků na sta plamenných bleskův a rachotem hromových ran rouhavě přehlušil zbožný hlahol klekání, přivalila se na Prahu mlhavá noc, černá jako prst hrobová, těžká jako víko z rakve, neproniknutelná jako budoucnost.

Položivši se na město jako můra, záhy v něm utlumila každý ruch, zpupně v něm přidusila každý zvuk a závistivě v něm potlačila i tu nejslabší jiskru světla. Kdož venku se obmeškal, rychle spěchal do útulku domácího, jako by se byl bál, že ho pohltí černý zející jícen její.

I starý ponocný, který byl přec zvyklý nepohodám a hrůzám nočním, cítil, že dnes vládne tajemná nepřátelská jakás mocnost, před níž i on dle možnosti skrýti se hleděl. Zimomřivě se krče v opelichaném svém kožichu, shasl lucernu, zavěšenou na černožlutém kůle před novoměstskou radnicí, o celou hodinu dříve, než měl úřadně nařízeno, načež rychle zas zalezl do chranlivého úkrytu, vyčnívajícího průčelí poblízkého domu, svatými sochami ozdobeného. Schouliv se tam v koutě u vrat vedle své halapartny a poroučeje se do ochrany kamenných mučeníků v hojném počtu nad ním se vznášejících, nedával již jiného života znamení, než že se ob čas ještě důklad-

něji napil z plechové láhve na krku mu visící, než bývalo jindy chvalitebným jeho obyčejem. Umiňovalť si asi, podle všech znaků, že děj se dnes co děj, on že své útočiště neopustí. Bylo-li tomu skutečně tak, tož zbytečně v duchu se prohřešoval předsevzetím, povinnostem jeho tak příkře odporujícím; v hospodách okolních, kdež přese všecku vyšší zápověď bývalo až dlouho přes půlnoc při zavřených vratech a okenicích živo a veselo, zůstávalo tak ticho jako venku na tom osamělém, lidopustém prostranství, pohrouženém v mlčení téměř hřbitovní a zahaleném tak dusnou tmou, jakáž vane jen v krytbách. Ani jednou mu nebylo dnes buditi městskou stráž na radnici, aby jí ohlásil rvačku neb jinou výtržnost, páchanou v obvodu ostražitosti jeho svěřeném, což jindy aspoň jednou se stalo.

V sychravých stínech noci té podobaly se domy a kostely bývalého náměstí novoměstského mohylám bez tvaru a hranic určitých, matně jedna na druhou se kupícím a s ostatními v jedinou nemotornou hmotu, v jednu pitomou směsici splývajícím. Emausské okolí jako by se bylo hluboko nazpět pošinulo do pohanské své minulosti, kdy zde ještě trůnívala pošmurná Morana na děsném svém stolci, marně podemílaném slzami smrtelníkův, marně otřásaném jejich klatbami, marně podkopávaném zoufalostí jejich . . .

I podobalo se, že hrozná ta noc jest rodnou její sestrou, kterážto v divoké k ní lásce snad se zapřisáhla, že k příkladu jejímu také jednou všechen život zarazí a omámí, a pod svými příkrovy jiného světla nestrpí, než kde smrt stánek svůj si rozbila, neb rozbit hodlala, buď u bledé hlavy jí již propadlé, neb tam, kde se jí kořist teprvé připravuje . . .

Ejhle tu záře se kmitá! Zdaž to plápolá umrlčí svíce nad srdcem mrtvým, či bliká to bojácný plamének na kahanci v ruce třesoucí se hříchem, z níž právě vypadla dýka krvavá, bambitka kouřící, neb nádoba, z kteréž nakapala jedu nepříteli či příteli do poháru?

Což usmrcuje jen dýka a kulka, otravuje jen jed?

Hlouběji než ocel a bezpečněji než jed do utrob se vloudívá, srdce hubívá a života kořeny v něm ničívá — slovo zrádné . . .

Osamělé světlo to, na venek přidušené, splývajícími u okna záslonami mihalo se v arkýři domu, jehož obrysy ze všech okolních stavení nejmohutněji se odrážely od zatemnělého pozadí. Rozkládalo se v poměrech velkolepých nedaleko Emausského kostela, naproti bývalému sídlu jesuitů novoměstských, kamž byli před půldruhým stoletím Ferdinandem druhým, příznivcem jejich nejoddanějším uvedeni*) a před dvěma desítiletími Josefem II. zas vypovězeni.

---

*) Použili v plné míře jeho milosti, založivše na místě, kde stály 24 domy i se zahradami a dva kostely, ohromný seminář. Nádhernou stavbu tu zasvětili sv. Františku Xaverskému, jemuž vystavěli na jednom jejím křídle kapli. Později přistavěli ještě i k druhé straně chrám k poctě sv. Ignacia, zakladatele řádu jejich, jehož sochu povznesli nad průčelním jeho štítem, obklopivše ji září zlatou, aby daleko a široko až za město svítila. Za tou příčinou měli však tuhé spory s bohoslovci oné doby tvrdícími, že pocta taková přísluší jen některé z osobností Trojice svaté a matce boží a nikoli jen svatému. Z ústavu toho, nad míru pohodlně a bohatě zařízeného, vypověděl je Josef II. 1773, nařídiv jim, aby si hledali buď co kněží světští v městě byty, ku kterémuž účelu jim vyměřil roční plat, neb aby vstoupili do některého z klášterů dosud nezrušených. Komuž se nechtělo ani toho ani onoho, musel se ze země do jisté lhůty odebrati.

Osvětlený arkýř, jenž ostře vryl do pusté temnosti rudou brázdu, lišící se od ní jako stopa krvavá od černého rubáše, náležel k ložnici paní domácí od pěti zvonečků. Tak nazývali Pražané onen dům podle pěti zvonečků, připevněných k pěti hvězdám, kteréž obklopovaly hlavu sv. Jana Nepomuckého, jehož obraz byl v nadživotní velikosti na průčelní zdi vymalován. Jsouce v roce, kdy byl v Římě za svatého prohlášen, jemu k poctě z ryzého stříbra shotoveny, dojímaly sousedy často svým lahodným souzvukem, jenž nenadále při každém zavání větru okolí prochvíval jako pozdrav jakýsi z lepších vyšších světů; neb se ozýval jako tajený chechtot skrytých v nich posmívavých diblíků, otevřela-li neb zavřela-li se zprudka pádná, uměle vyřezaná vrata domu na nichž nepodivnější hlavy nejpodivnějších zvířat se šklebily.

Dům u pěti zvonečků slynul po městě svou památnou nádhernou výstavností; byltě prý v téže době založen, jako staroslavná kaple sv. Těla božího, kteráž stála uprostřed náměstí, proti chrámu sv. Ignacia. K rozkazu císaře Josefa před několika lety zavřena, byla se teď právě beze všeho ohledu na její význam pro národ neb snad právě k vůli němu rozbourala.*)

---

*) Chrám ten velepamátný měl podobu hvězdy osmihranné, nad níž se zvedala široká věž. Až do válek husitských vystavovaly se na ní na zvláštním lešení každý druhý pátek po velikonocích klenoty zemské a ostatky svaté. Slavnost ta přilákala do Prahy vždy množství poutníků, nejen ze všech končin země české, ale i z ostatních vlastí slovanských. Zde byly čteny kompaktáty, stvrzené sborem basilejským, ohlašující v řeči české, německé, latinské a maďarské, že jsou všichni Čechové a Moravané, večeři Páně pod obojí přijímající, věrní synové církve Kristovy a nikoli kacíři a bludaři, jak jim spíláno.

Avšak nehlásil se dosud žádný kupec k rozvalinám jejím, ježto by byly poskytly laciný materiál zajisté několika stavbám, neb hleděl se ho slav. magistrát za každou cenu zbýti; ba již chtěl přepustit je zdarma tomu, kdož by se byl uvolil je odkliditi a místo, na němž se kaple za dnů štěstí a slávy české tak hrdě a velebně vypínala, se zemí zarovnati.

Byly totiž trosky starožitného chrámu pro Pražany předmětem hrůzy pověrčivé a nekonečného množství strašlivých bájí a pověstí. Za dob nočních slýchány prý od pozdních chodců zoufalé výkřiky, kteréž k nim zaznívaly z podzemních jeho kleneb; jiní zas slyšeli řinčení zbraní a okovů, úpěnlivé volání o pomoc a slitování; ještě jiní viděli, jak bloudí okolo zbořeniště postavy v rubáších bílých, v rouchách kněžských řeholí a řádů v zemi neznámých, neb dokonce v pláštích katanských, jak vlekou za sebou nástroje mučířské a meče popravní.

Od té doby však, co dva vůbec vážení a věrohodní měšťané, vrátivše se tamtudy o půlnoci domů ze křtin, které pomohli slaviti příteli na Vyšehradě, na spásu duše své přísahali, že byli zdaleka svědky popravy, v zbořeništi vykonané houfem zakuklenců na jakémsi nešťastníku, tož se místu tomu každý ještě opatrněji než jindy vyhýbal a kdo nemusel kolem, i ve dne velkým kruhem je obešel.

Jen málo kdo věřil, že strašlivý ten děj se asi jen odehrál v myslech oněch dvou dobrých občanů, hojnými přípitky na zdraví novorozeňatka snad stejně povážlivě podrážděných. Jedna část obyvatelstva tvrdila nezvratně, že se v sklepích kostelních dosud shromažďují svobodní zedníci, jejichžto předchůdci byla kaple v čtrnáctém století založena. Druzí byli zas rovněž tak pevně

přesvědčeni, že tam odbývají jesuité, jejichžto správě byl chrám v poslední době svěřen, tajné krvavé soudy nad oněmi odpůrci, jichž rámě spravedlnosti pro nedostatek právních příčin veřejně se dotknouti se zdráhalo a že nechávají z krutých oněch výjevů schválně ob čas nějaký děsný zásvit neb ozvěnu mezi lid vniknouti pro výstrahu a na důkaz, že dosud nad jejich dušemi stejně horlivě bdějí, byť by se to za nynějších poměrů jen potajmu díti smělo. Opět měla jen velmi skrovná část střízlivých hlav za to, že si asi vyhlídli zbytky stavby tulákové a zloději za vhodnou noční skrýš, odkud okolojdoucí straší v přestrojení rozličném a zvuky žalostnými, aby tam zůstali nevyrušeni a neobtěžováni. Nebylo tedy právě čemu se diviti, že se nikdo o stavivo z té kaple nehlásil, moha téměř najisto předpokládati, že si na ně osobuje právo jedna z oněch tří mocností, s nížto se žádnou nikdo tehdáž rád nežertoval.

Budova u pěti zvonečků byla již po dlouhou řadu let v držení bohaté staroměšťanské rodiny Nepovolných, která teď však jen již po přeslici se udržovala. Nynější majitelka domu a vnučka její byly poslední potomkyně onoho rodu, druhdy nad jiné široce po Praze rozvětveného a květoucího.

Za oné pozdní hodiny noční odpočívala paní Nepovolná v pozadí své ložnice na široké posteli, mohutně vystlané poduškami bělostnými, podle tehdejší mody kolkolem ozdobenými ohromnými hedvábnými mašlemi barvy granátové. Mezi oponami též nádherné látky a barvy byl všoupnut stolek, na jehož mramorové plošce trčel jako malá věž zlatý šestiramenný svícen, na němž byly všecky svíčky rozžehnuty, jako o významné slavnosti.

Krutý to osud stihl paní od pěti zvonečků; nešla životem po samých jen růžích, jak snad mnozí lidé se domnívali, kteří znajíce ji jen podle jmena a podoby vidívali ji v neděli v neobratné její ekipáži, vystrojenou a vyšperkovanou, jako jakýs divotvorný obraz ve skříni své pozlacené, po mostě na hrad k sv. Vítu se kolébat, kdež bývala vždy přítomna kázání i velké mši svaté. Bylať rodem také Nepovolná a dům ten jí byl otcem přidán k věnu za odměnu, že příliš neplakala, když ji v patnáctém roce jejím, aby zůstalo jmění rodinné pohromadě, provdal za strýce, jenž, jak aspoň ona o něm tvrdívala, jiným se honositi nemohl než svými penězi, jehož ale považovali jiní lidé za zcela řádného poctivého člověka. Po bouřlivém s obou stran velice nešťastném manželství, které nejednou zavdalo pražským dámám příčinu k nejzajímavějším klípkům a povídačkám, ovdověla paní Nepovolná jsouc ještě v plném květu let a krásy po celé Praze pověstné a v krátkých na to lhůtách ztratila čtyři nadějné syny. Zůstala jen o jediném dítěti, dceři to své nejstarší, kteráž provdavši se ve věku tak útlém jako matka, málo neděl po svatbě tak hrozně a beznadějně na duchu ochuravěla, že se muž její nad neštěstím jejím brzo utrápil. Ona však se soužila déle než on, přežila ho o celé desítiletí; dnes tomu byl teprvé rok, co manžela na věčnost následovala.

Nelze zajisté si pomysliti nic krušnějšího pro srdce ženské nad vdovství a osiřelost mezi hroby milovanými a upomínkami nejtrapnějšími; málo které srdce by nebylo podlehlo. Ale podobaloť se, že srdce paní od pěti zvonečků je snad utkáno z látek méně dotklivých, než u jejích spolusester bývá pravidlem, neb že snad duch její

nadán jest zvláštní silou, kteráž jej nechává vždy nad citem zvítězit; bylať aspoň dosud vzezření tak svěžího a bodrého, že by byla mohla od svých padesáti roků směle patnáct lidem do očí upřít, a ještě by zajisté byla zaslechla dosti pochlebných a zároveň i oprávněných úklon, jak sličně a mladistvě na svá léta vypadá.

Vedle stolku naproti loži jejímu seděla dívka překrásná, v hluboký smutek oděna. Majíc levé rameno opřené o žíhovanou jeho hladinu a spočívajíc na něm hlavou, sledovala s největší napnutostí všecky pohyby paní od pěti zvonečků, která volně a slavně stříbrným klíčkem odmykala skříň šarlatovým aksamitem potaženou.

Paní a panna tak velice si byly podobny, že každý v nich okamžitě nejbližší pokrevní příbuzné poznati musil; byl by ale spíše hádal, že vidí před sebou matku s dcerou, než babičku a vnučku.

Tvář matrony pozbyla ovšem již zúplna oné ruměnné zaokrouhlenosti a pleť její onoho měkkého lesku, jímž obličej dívčin každého okouzliti musil; ale za to si byla zúplna zachovala ony čisté, jemné rysy, kteréž její vnučku mezi nejpřednější krásy vřaďovaly a pohled vždy stejně poutají a mu lahodí, nechť se s nimi setkává na tváři mladé či již zralé.

Nejen rys, ale i výraz tváře byl u paní a panny Nepovolných tentýž, táž smělá vůle vyklenula jim oběma hrdá čela, týž úsměv náhlý a žhavý jim těkal okolo úst, táž propast temně zářivá zamihla se jim v očích, když z nenadání je pozvedly.

S povážlivostí a volností okázalou jala se babička za vzrůstající pozornosti vnučky své vyndávati ze skříně šperk za šperkem, klenot za klenotem, a každý skvost v ruce vážíc, dlouho

skoumavě proti světlu ho držela, než k ostatním před sebe na stolek jej položila; a z každého vyšršel vždy plamenný dešť jisker různobarevných, na důkaz, že to nejsou jen kousky benátského skla uměle brouseného a leštěného, s nímž tehdáž veliké se tropily šmejdy, nýbrž skutečné drahokamy ceny znamenité. Přechovávala šarlatová krabice v sobě celé jmění.

Vypočítaným tím způsobem objevila paní od pěti zvonečků před děvou, víc a více omámenou oslňujícími těmi ohňostroji, brilantové kříže a náušnice každé velikosti a rozmanitého útvaru, dlouhé šňůry perlí se sponkami v podobě rubínových srdcí neb smaragdových lupenů, jehlice ametistové, spínadla safírová, růžence z topasů a jaspisů, na nichž visely v zlatých schránkách třísky ostatků svatých, které vždy zbožně k ústům přitiskla, podávajíc je vnučce rovněž k políbení, než z rukou je dala. Slovem, vše co vymyslilo a vytvořilo umění klenotnické, aby zvýšilo ženskou krásu, zalahodilo ješitnosti její a k nové ji roznítilo touze po plodech jeho, vše to čerpala paní Nepovolná ze své skříně, kteráž se vskutku zdála bezednou býti.

Nakupivši takto na stolku celou horu třpytu a blesku v pravdě čarovného náhle vše odšoupla vnučce až pod ruce.

„Vše to jest ode dneška tvoje, Xavero!“ pravila k panně laskavě, „ulož a opatruj si teď sama, co po dlouhá léta pro tebe jsem střežila“.

„To že jest moje?“, zvolala panna opojeně, nad skvostnou kupou se sklonivši a květoucí ústa její dotkla se lichotivě nahromaděného před ní pokladu. Nezůstalo při políbení jen jediném; jako magnetem neodolatelně přivábeny, vrátily se líbezné její rty dvakrát, třikrát, nesčíslněkrát po

sobě k němu, až na něm konečně zcela utkvěly, jakoby s ním v jedno splynouti chtěly.

Dlouhou chvíli pohlížela paní Nepovolná skoumavě na vnučku, stopujíc pozorně, kterak ponořuje tvář v drahé kamení, jak jí nelze od něho se odtrhnouti, jak zamilovaně s klenoty laškuje, tu náramek si prohlíží a počítá, z mnoho-li lesklých se skládá článků, hned na to zas řetěz okolo krku si otáčí a splítajíc ho s jiným i prsa jím si opásá, jak si věsí skvosty do vlasů, do uší, na ramena a na oděv všude, kde se jí zavěsiti dají, jak je vynalezavá a neunavna ve své dětinské hře.

„Odevzdávám ti celý rodinný náš šperk,“ ujala se konečně opět slova, patrně uspokojena tím, co vyzpytovala, „a ponechávám si z něho jen, co nevyhnutelně mi potřebí, abych při slavnostních příležitostech vedle tebe slušně a důstojně ukázati se mohla. Činím tak ale za jediné jen výminky, totiž zůstaneš-li mi i nadál tak poslušnou jako dosud; jinak — pozbudeš naň zas okamžitě a navždy veškerých práv.“

Dívka přes stolek se nachýlila, a pocelovavši místo slibu babiččiny bílé ruce, zase sklesla na své sedadlo, znova se zahloubajíc v pohled na knížecí před sebou bohatství.

Tvář paní Nepovolné přelétl obojetný úsměv, jenž však tak rychle zmizel, jak se byl objevil. Opět se zamlčela, jakoby si byla přála, aby se dívka celou duší ve vášnivé svoje nadšení vžila, a víc jí nevyrušila z dojmu toho. Teprvé když Xavera z hluboka si oddechla jako při probuzení ze slastného sna, opět k ní zahovořila:

„Již se mi tedy nedivíš, proč jsem tě na hodinu tak pozdní k sobě zavolati dala? Nahlížíš zajisté teď sama, proč jsem nechtěla, aby nás

překvapil nějaký svědek nepovolaný a zvědavý a skazil nám nejapně okamžik radostný a významný, nejradostnější snad, který jsme kdy spolu zažily. Ano významný to večer dnes pro mne i pro tebe, Xavero, neb odevzdávajíc ti klenoty tyto v pobřební den matky tvé, uznávám tě tím za jedinou dědičku svou, zůstaneš-li mi totiž tak oddanou, jak si přeji, jinak — jak již jsem pravila, bude dědičkou mou — svatá církev katolická.“

Xavera vážně povstala a před babičkou uctivě se poklonila na důkaz, že výminku tu nejen přijímá, nýbrž že ji i za zcela oprávněnou a spravedlivou uznává.

„Dnešním dnem, milé dítě,“ pokračovala paní od pěti zvonečků živě, „na dobro tedy zakončena smutná doba prvního mládí tvého. Teď budeš šťastnou; chci, abys byla tak šťastna, jako nižádná jiná dívka v celé Praze. Vše, čeho se ti dosud nedostávalo, čehos postrádala, čeho mně bylo ti odepříti, přehojně teď ti nahradím. Nemohla jsem ti dosud pomoci, ubožátko, musila jsem tě žalařovat v truchlivém domě našem, odlučovat tě od družek veselých, zdržovat tě ode všech radovánek a zábav věku tvému přiměřených. Svět k stejnému s matkou tvou tě odsuzoval životu a mne také. Kéž bychom byly aspoň tím umírnily útrapy její tělesné a poněkud povyjasnily noc ducha jejího. Bohužel nesnášela nikoho vedle sebe, nebylo jí to pranic platno, že jsme se s ní soužily v samotě a světa odloučenosti. Chovala jsi se věru vzorně po celou tu dobu, Xavero; budiž ti za to chvála, že jsi se tak rozumně a bez reptání vpravila do neutěšených rodinných našich poměrů. Nikdy jsi mne neobtěžovala prosbou, jejížto vyplnění by mi bylo nemožné bývalo, nikdy jsi zármutek můj nerozmnožovala tváří neuspokojenou

a mrzutou, nikdy jsem tě pokárati nemusila ze vzdorů a rozmarů. Pilná návštěva chrámu páně. přítomnost u služeb božích, vykonávání křesťanských povinností povznášelo tě nad trud a jedrotvárnost naší domácnosti. Jestit to neocenitelná pro celý tvůj život výhoda, žes nezdědila jen podobu mou, nýbrž i mou mysl, bohu a církvi nade vše oddanou ve všech strastech života, jen v lůně jejich útěchu hledajíc a vždy nalézajíc.“

Xavera znova uctivě a vděčně před babičkou se klánějíc, sklopila oči.

„Nechvalte mne přílišně, paní babičko,“ namítala jí rozpačitě; „nesnášela jsem nikterak osud svůj tak pokorně, jak se domnívati ráčíte. Nahlédla jsem ovšem záhy, že majíc matku churavou a tak velice nešťastnou, veseliti se nemohu a nesmím, jako dívky jiné, ale poklid můj byl často jen strojen. Kdož spočítá noci, kteréž nad osudem svým jsem provzdychala a proplakala. Každým téměř měsícem, ba téhodnem více jsem cítila, půjde-li to tak u nás na dále, tajeným steskem se utrápím, umořím, také zblázním. Jen z vřelé k vám lásky jsem se opanovala, abyste si nepovšímla neladu ve mně a nade mnou truchliti jste nemusila. O byly to noci velmi smutné, které jsem probděla; bohu díky, že jsou, jak praviťe, navždy za mnou. Marně, ach marně oči jsem zamhuřovala, sv. křížem se znamenala, k patronu svému se modlila, hlavu v poduškách skrývala, srdce oběma rukama držela, ano ve mně mlčeti nechtělo, urputně a bouřlivě stále volajíc: „Chci také býti konečně vesela, blažena, mlada, chci!“ V minulém masopustě nespala jsem krom pátků snad ani jediné noci; byltě tak hlučný. Každou chvíli mi šlehla do pokoje zář pochodní, provázející nosidla, na nichž z plesu a do plesu

se ubíraly bohaté Podskalačky. Musila jsem si pak v duchu představovati místnosti bálové, skvěle osvětlené, jež jste mi tak často popisovala, vykládajíc mi o světě, jeho lákadlech a nástrahách, i viděla jsem pak v duchu, kterak se tam vznášejí postavy okřídlené radostí, květinami ověnčené, jimž vše se koří a každý obdivuje —“

„Az nichž přec ani jedna Xaverce Nepovolných vyrovnati se nemůže,“ babička větu zakončila.

„To právě jsem nemyslila,“ začervenala se Xavera.

„Ne-li to, tedy alespoň cosi velice podobného,“ trvala paní od pěti zvonečků na svém. „Proč ale přede mnou se upejpáš a právě těmito myšlenkami a city se skrýváš? Což v nich něco nepřirozeného či dokonce snad nedovoleného? Plísnil tě za ně kdy pater Inocenc, když z nich před ním jsi se vyznala? Jsem přesvědčena, že nikdy tak nečinil, neb právě jeho svatý nad jiné osvícený řád neschvaluje pobožnost těla a ducha umořující, nebrání nikomu v rozumném života užívání, nýbrž stále k tomu poukazuje, že naše víra ani v jediném článku vyznavačům svým nezakazuje, aby se netěšili přednostem osudem jim uštědřeným, jen stává-li se to mírně, slušně, bez výstřednosti. Právě pro svoje moudré pojímání učení Kristova, pro hluboké a důmyslné porozumění přirozenosti lidské a shovívavou mravouku stali se tovaryšové Ježíšovi tak proslulými, u malých a velkých tak oblíbenými, a oblíbeností tou tak mocnými, že i největší světa králové jiných prostředníkův mezi sebou a bohem nechtějí. Směšno tedy, kdybys nadál za povinnost svou považovati chtěla, že věděti nesmíš o sličnosti své. Ba byla by to spíše přetvářka než zásluha, a tedy

spíše hřích než cnost. Což nikdy nepohledlas do zrcadla, nikdy jiných dívek vedle sebe nespatřilas? Zdaž ti může ujíti překvapení těch, kdáž maně s tebou se setkávají? A konečně což je krása tvoje zásluhou *tvou*, že ji chceš ze skromnosti zapříti neb aspoň zmenšovati? Skoro bych za povinnost ti vytknula, abysi se z ní tak dětčně radovala, jako z každého jiného daru, jímž láska všemohoucího na tebe si vzpomněla. Kdož by se nesmál královně, kteráž by skrýti chtěla korunu, jíž ji boží milost na hlavu postavila? Spanilost tvá je také korunou z milosti boží ti udělenou, i ty bys tedy zasluhovala jen výsměchu, kdybys daru toho zapříti chtěla. Konečně, milé dítě, nesmíš zapomenouti, co bůh činí, nikdy marně učiněno nebývá, a dobře tedy uděláš, budeš-li někdy o tom přemýšleti opravdově a svědomitě, zdali nebes pán, uděliv ti před tisíci jinými lepost postavy, snad nějaký s tím nespojil úkol, úkol to pro tebe čestný, blaživý, závidění hodný.“

Oči děviny zplanuly zvědavým úžasem stokrát skvěleji, než ty drahokamy před ní rozložené. Avšak babička obrátila náhle hovor a to spůsobem tak určitým, že Xavera si netroufala tázati se jí blíže na to, co za dobré uznala úplně nevyříknouti.

„Tedy zejtra konečně tě zas spatřím v jiném oděvu, než v tom černém, protivném mi hávu, který tváři tvé přidává deset let,“ zahovořila paní od zvonečků přízvukem tak střízlivým, jako kdyby nebyla s vnučkou po celý večer o jiném mluvila, než o šatech a věcech podobných. „Bohu díky, co živa budu, v smutku tě již nespatřím, nemáš za koho bys ho již nosit musila, než mne.“

„Co to probůh mluvíte, paní babičko?“ zvolala dívka s citem nelíčeným; „proč mi kazíte večer, jejž před chvílí sama pro mne radostným

a slavnostným jste nazvala? Jak jen se můžete tak lhostejně a chladně o svém odchodu se světa zmiňovati, jak zapomenouti, že mimo vás nejen nikoho na zemi již nemám, ale nikdy jsem neměla, že jste mně tedy dvojnásob ba stonásob tak drahá a k štěstí úplnému potřebná, jako dívkám jiným matka matky jejich? Kdyby vy jste si mne nebyla všímala, o mne se starala, k sobě mne volala, mne pohladila a políbila: kdo jiný by tak byl učinil? Vy jedině jen jste se tomu těšila, že žiji, že rostu a prospívám — nikdo, nikdo jiný. Bez vás bych byla odkázána bývala na cizí placenou jen péči, a bůh ví, zdali bych se byla navzdor vyhlášenému jmění Nepovolných každý den dosyta najedla a vždy měla do čeho se obleci. Byla by si mohla hrubá čeládka se mnou dělat, co jí libo; kdo by ji byl medle pokáral, kdo k zodpovědnosti dohnal, kdyby mně byla ubližovala? Ba bez vás by byla i duše má ztracena bývala, nikdy by ji nebyla osvítila pravá víra, nikdy nepronikla pravá vřelost křesťanská, nikdy bych nebyla seznala, kterak má smýšlet a jednat pravá katolička, jejímžto jste vzorem; po celý život svůj bych se byla podobala lodičce ubohé, na rozbouřené jezero zaváté, kteréž souzeno, by nikdy k břehu nepřistála . . .“

Paní Nepovolná nehleděla, aby ukonejšila rozčilenou vnučku, nechala ji pokojně dožalovati a se vyplakati. Opět se zdálo, že snad chce dnes dívce hlouběji do duše nahlédnouti a podrobněji než jindy zvěděti, co v ní se vždy dělo a ozývalo.

„Matka snad ani nevěděla, že mne má,“ Xavera sotva se utišivši, znova v hořký vypukla pláč; „nepamatuji se aspoň ani jednou, že by se mne byl pohled její kdy zpříma dotknul. Jak zřídka jsem jí bývala na blízku, jak bývala chudák

bídná a bledá, když jsem někdy pootevřenými dveřmi pokradmo na ni pohlédla. Měla oči vždy do krve vyplakané, vlasy po šíji a prsou divoce rozpuštěné, oděv na sobě rozházený, ač klíčnice vždy co nejstarostlivěji o ni pečovala. Dosud cítím, jaká mne uchvacovala hrůza při pohledu na ni; avšak s hrůzou ještě větší si připomínám noční její výkřiky. Vnikaly přes celý dvůr až ke mně do pokoje. Co to asi křičela? Proč tak úpěnlivě hořekovala? Čeho pak tak tuze se bála a děsívala? Nerozumívala jsem zvukům jejím zoufalým, avšak někdy se mi zdálo, jakoby někoho před jakýmsi strašným nebezpečím varovati chtěla, jakoby viděla meč se vznášeti nad něčí hlavou. Otec můj prý nebyl churavým, ale proč i on tak podivně si počínal, že i mně dítěti tak útlému to bývalo nápadné, proč i on nikoho k sobě nepouštíval krom patera Inocence, proč i on tak pošmurně ode mne odvracel zrak, kdykoli jsem mu náhodou vstoupila do cesty? Nečiním si otázek těch teprvé dnes, dávno již mne znepokojují, ale nikdy jsem vás jimi neobtěžovala, abych se vám snad nezdála dotíravou. Před chvílí však jste pravila, že smutný dětský věk mám za sebou, jmenovala jste mne svou dědičkou, čímž za dospělou jste mne prohlásila; nemusím se tedy již tvářiti, abych se vám všetečnou nezdála, jakobych o tom pojmu neměla, že temné jakés záhady rodinu naši obklíčují a skličují. Dnes není ovšem k tomu den přiměřený, avšak jednou až vás shledám v příznivém k tomu ducha rozpoložení, za večerního soumraku k vám se přitulím a požádám vás, abyste mně pověděla, co otce mého hnětlo, kdy a proč duše matčina nezhojitelně ochuravěla, zdali on jí ublížil, neb provinila-li se ona na něm; svěříte mi pak, jestli nenáviděl v dceři manželku, neb

styděl-li se před dítětem svým, že matku jeho urazil. Konečně pak se dovím, čí to vina plane nad domem tím, na pohled tak šťastným a bohatým, zatemňujíc ho černými svými perutěmi a vyhánějíc z něho radost veškerou, jaký to hřích se mstí na mně nevinné . . .“

Xavera v rozechvění svém nepovšimla si, jak hněvivě babička mezi řečí její bledne, jak hrozebně proti ní se vztyčuje. Teprvé když s očí slze si utřela a na ni pohlédla, očekávajíc od ní slib, že co nejdříve přání jejímu vyhoví, zalekla se jí. Takovou tvář, v niž teď patřila, ještě na ní neznala; nebyla si babička téměř ani podobna.

„Co to blabolíš? Kdo ti co naihal? Kdes sebrala hloupé, podlé ty klevety?“ paní od pěti zvonečků zasípala. „Zajisté jsi si dala přes přísnou zápověď mou od klíčnice vypravovati o matčiných šílených přízracích. Domnívala jsem se, že mi bude osoba ta vděčnější, všecky děti jsem jí zaopatřila, jí samé pohodlný pobyt v domě svém až do smrti zabezpečila, aby o tom pomlčela, co v choré mysli nešťastnice opatrování jejímu svěřené se líhlo, by svízele naše domácí více než potřebí po městě se neroznesly, a hle ona neví teď o lepší pro mne odměně, než že tebe tím děsí a znepokojuje. Hned zejtra musí opustiti dům ten, jehož dobrodiní se stala nehodnou, prohřešivši se tak hrubě proti nejdůtklivějšímu rozkazu mému.“

„Klíčnice pranic o matce mi nevypravovala, zcela nevinně byste od nás ji vypověděla,“ bojácně Xavera se ozvala, nechápajíc dosud babiččinu rozhořčenost. „Přiznávám se vám, že jsem se jí mnohdy na nebožku optala, žádostiva jsouc, zdali ani v jediné jasné chvíli si nevzpomněla, že jí bůh dceru daroval, jíž nikdy nepožehnala

ni slovem, ni slzou, ni úsměvem, ale vždy touž odpověď mi dala, abychom nechaly matku klidně odpočívat v hrobě a planými o ní řečmi v poklidu jí tak velice potřebném ji nerušily. Ne ne, paní babičko, ni ona, ni kdo jiný z domácích mi nenamluvil, proč byste se horšiti musila a z cizími osobami mluvívám tak zřídka; a zkrátka vy sama nejlépe víte, že ani k vážnějšímu hovoru nedojde, nercili, aby mohl se mnou kdosi rozpřísti rozmluvu o jakýchsi tajných poměrech rodiny mé.“

„Nelži!“ vyjela Nepovolná na vnučku ještě drsněji; „důminka o vině, za niž trpíš, v hlavě tvé nevznikla, byla ti nějakým ošemetníkem pošeptána. Jsi ke mně falešná jako všichni ostatní, láska tvoje k osobě mé jest jen strojena, jako byl strojen poklid tvůj za živobytí matky tvé. Již se počínáš kazit, a za krátko se zvrhneš jako celá ostatní moje krev. Jiného, ó bože, jsem si tedy na tobě nezasloužila potomstva, než houf dětí, slabých tělem i duchem, z nichž jedny předčasné smrti podlehly, a druhé mne zapírají každým slovem a činem? O nehlásím se k nim, jen otci svému náležejí, muži tomu všednímu, jenž v ničem mne nechápal a jiného neuměl, než žárlivě obmezovat vzlet duše mé, tebou, ó nevyzpytatelný, nadchnuté, práhnoucí, aby víra, služebníky tvými nám hlásaná, tak hluboké kořeny vpustila v mysl veškerého lidu tvého, že duchu pekelnému již se nepodaří ji z ní vyrvati neb zviklati. Zde v děvče to poslední svou naději jsem skládala, pěstovala a milovala ji od té chvíle, co z dětské její tváře moje podoba na mne se pousmála, víc a více přesvědčení ve mně se upevňovalo, ona že povolána, aby vítězně dokonala, co v protivenství jsem započala, v čem spatřuji úkol a cíl pouti své ve-

zdejší. V ní teď jsem chtěla znova omladnouti a život svůj dovršiti; ona pochopivši mne, měla díla má korunovati konečným zdarem. Avšak klamaly mne oči její, zvěstující mně, že táž síla, kteráž vládne duší mou, vládne i duší její, že tytéž myšlenky a touhy ji oživují. Již poznávám, že jsem si vypěstovala jen dědičku jmění svého, ale nikoli svých záměrů, a do hrobky Nepovolných se položím co poslední pravá bojovnice tvoje, co poslední horlivá jmena toho plnitelka svaté vůle tvé. Taková tedy, o soudce neomylný, spravedlivost tvoje k nejoddanější služebnici tvé, takovou jí chystáš odměnu za její poslušnost a obětivost? Rci, o rci, kde máš v městě tom věrnější vyznavačky, odhodlanější zastankyně, obětovnější služky nade mne, že chladně odvracuješ ode mne tvář svou a větru dovoluješ, by zanesl prosby mé tebou oslyšené do všech úhlů světa? Nemají v očích tvých vskutku více ceny než suché to listí, které mu dovoluješ dle libosti rozmetati?“

A paní od pěti zvonečků v náruživém tom horování pozdvihla obě ruce k ohromnému Kristu, starému to dědičnému kusu rodinnému, jenž visel na kříži nad ložem jejím, strašlivě jsa skroucen řezbářem o obarven malířem, maje však na hlavě korunu trnovou z ryzého zlata a na místě pěti ran zasazené veliké granáty.

„Ne, nemohu dopustiti, abyste se tak velice rmoutila a mne za nevděčnici, lásky vaší nehodnou považovala,“ zaštkala Xavera nanejvýš dojata babiččinými stesky a výčitkami, jichž ponejprv dnes snášela. „V tom ovšem máte pravdu, že důminka o jakési vině, v rodině naší spáchané, nevznikla sama ze sebe v hlavě mé, avšak žádná ústa klevetivá mi o ní zvěst tajně a ve zlém úmyslu proti vám nepošeptala. Náhoda o tom

mne zpravila, že jakási krutá událost zapudila mír a spokojenost zpod krovu toho. Zajisté ještě se pamatujete, že jdouce v loni z Emaus ze záduších mší za mou ubohou matku slouženýchmezi dveřmi kostelními v houfu dotíravých žebráků jsme uvázly. Než jste je všecky podělila, zaslechla jsem, stojíc vedle vás, kterak dvě škaredé ženy hrozebně na vás pohlížejíce, si šeptají: „Již nemá než tu, vše bídně zahynulo prstem božím sporážené, ale tím nepřestala nevinná krev volat k nebi, není dosud smyta s prahu jejich.“ Mráz mne obešel, počala jsem se chvěti, vrávorati, až konečně pozbyvši smyslu, klíčnici v náruč jsem sklesla. Při slovech žebraččiných, při pohledu na její prst hrozebně proti mně pozdviženém najednou se mi zdálo, že drápy šílenosti, sotva se spustily utrýzněného mozku nešťastné matky mé, po hlavě mé sáhají, do mysli mé se zarývají, že nastupuji po smrti její teď já po ní dědictví jakési klatby strašlivé . . .“

A Xaveru přeběhl mráz při vzpomínce na onen výstup, její rty zmodraly, její ruce se zachvěly.

Líce paní Nepovolné ubledlé hněvem a dojmutím znenáhla zas rozkvetly. Znova zas pohodlně se opřela o svoje ozdobené prudkostí její předešlou z pořádku přivedené polštáře.

„To jediné ti tedy hlavu plete a jiného nic?“ vyzvídala s pronikavým na vnučku pohledem.

Xavera přisvědčila.

„Nechápu, kterak jsi si mohla pamatovati tak nejapné tlachy,“ pohrdlivě na to hlavou hodila; „nedivila bych se tomu věru, kdybys nebyla ode mne na stokrát slyšela, že každý takový bídák jest vrozeným nepřítelem všech lidí majetných. My v zdejším okolí nejzámožnější jsouce rodinou

jsme tedy zcela důsledně od luzy nám na blízku bydlící nejkrutěji nenáviděni; používá ráda každé příležitosti, kde nám ublížiti a uškoditi může. Musí se každý z nás do toho vpravit; štědrost boží vždy v zápětí mívala zášť lidskou, bude to sotva již jiné. Ty staré vrány tedy krákoraly zas cosi o nevinné krvi? Nezapomněly tedy dosud svou bájku a opakují si ještě tu blbou o ní smyšlenku? A ty hodláš pokaždé omdlévati, vyčíhají-li vhodného okamžiku, aby s ní znova se vytasily, neb přijdou-li ti s čímsi podobným? Ne, to státi se nesmí, té radosti již se nedočkají, to jim mohu překaziti a také — překazím. Raději se přemohu a vyhovím žádosti tvé, před tím pronešené, podrobím se nudě, připomenouti si příběh, na který asi narážely. Nepomyslila jsem si ovšem, povolavši tě dnes k sobě, že se dám do výkladu takového.“

Paní od pěti zvonečků zas v tváři se proměnila a ruce jí sklesly v klín. Jindy by ji byla Xavera zajisté prosila, aby odročila to, co jí sděliti hodlá, neb dokonce o tom se jí nezmiňovala, nač tak nerada si vzpomíná, ale dnes nebyla s to tak učiniti; dychtila příliš po objasnění temného bodu v životě rodiny své. Vyčítala si však při tom trpce sobeckou svou zvědavost a umiňovala si, že si dá od patera Inocence za to přísnou pokutu uložiti.

Utlumivši takto hlas svého svědomí, opřela si panna znova rameno o stůl, a hlavu o ruku a jala se babičku s touže neodvratnou napnutostí pozorovati, jako když před tím krabici šarlatovou vyprazňovala. Tenkráte ale byla paní Nepovolné pozornost její asi méně vítána než dříve, neb zamáchla si rukou několikrát okolo tváře, jakoby cosi jí obtížného od sebe zapuditi chtěla. Ale

když Xavera, neporozuměvši posuňku tomu, zraku svého od ní neodvracela, počala konečně přec, tak spěšně však, jakoby se chtěla nepříjemné úlohy své co nejrychleji sprostit:

„To již víš, že jsem se provdala v dětských ještě létech bez lásky, nerada a z přinucení a že jsem želela manželovy ztráty jen z povinnosti? Hlásilo se po jeho smrti celé hejno nápadníků o mou ruku, ale já měla na jedné zkušenosti dost a pak byla mysl moje neštěstím dozralá, již nad věci pozemské povznešena. Stavši se paní svého času a svých skutků, po jiném touhu jsem neměla, než kterak bych každým činem svým boha nejvíce oslavovala. Vedle modlitby a zpovědi ozdobovala jsem chrámy, zavádějíc mezi paními, stejně smýšlejícími, zbožné sbírky k účelu tomu. Sestoupily jsme se k radě patera Inocence, jehož mně byl již tehdáž kvardian protějších ctihodných otců za zpovědníka schválil, v jednotu stálou, tajnou, neb císař Josef byl všecky pobožné spolky zapověděl; trpěl jen jediný, „činná láska k bližnímu“ nazvaný. My jsme pojmenovaly svůj podle svatého srdce Ježíše Krista, a já byla za krátko za přednostku jeho zvolena. S hrdostí mohu tvrditi, že vše, co v posledních desíti létech v pražských kostelích se zvelebilo, hlavně ba jedině mým popudem a přičiněním se podniklo a vykonalo. Na příklad oltář Ježíškův u karmelitánů na Malé straně by se nebyl nikdy tak skvostně opravil a bohatě obdařil, kdyby nebylo bývalo mne. Teď je šatnice svaté sošky tak skvěle a hojně zásobena, že, jak aspoň cizinci tvrdí, všichni němečtí říšští knížata nemají dohromady tolik šperků jako ona samojediná.“

„Zajisté jste chrám ten přede všemi ostatními obmyslila, poněvadž je zasvěcen panně Marii Ví-

těžné, která na Bílé Hoře šiky kacířů rozplašila!“ Xavera babičce do řeči skočila.

„Ovšem že,“ přikývla jí Nepovolná samolibě; těší mne, žes to ihned uhodla. Ale právě moje horlivá příchylnost k církvi svaté, zjevná moje úcta k jejím služebníkům a směr působení mého měly mnoho nemilého pro mne v zápětí; popudila jsem proti sobě všecky rouhače, kteří vždy tak hojně v naší zemi se rodili a právě tehdáž Josefem chráněni, hlavy a hlasy povznášeti si troufali. Nenáviděli a pronásledovali ve mně přívrženkyni starých pravd novým nešvárům ze všech sil se opírající a hledali příležitost, kterak by mne zastrašili, se mi pomstili a navždy neškodnou mne učinili. Necouvali, jak sama ihned poznáš, před žádným prostředkem. Všichni moji odbytí ženichové, všecky ženštiny, žárlivé na moje přednosti, k nim se přidali. Sňatek tvé matky jim toužebně očekávané té příležitosti konečně poskytnul.“

Xavera ani nedýchala. Paní Nepovolná si přitiskla znova k tváři svůj hebounký kapesní šátek.

„Chtěla jsem, aby matka tvoje byla šťastnější mne, pročež jsem jí vyhledala ženicha, jehož zbožnost mi byla toho zárukou. Byl to mladík z našeho příbuzenstva, kterého jsem vzrůsti viděla, jehož vychování jsem společně s rodiči jeho řídila. Smýšlení a povaha jeho mi byly tedy zevrubně povědomy. Jak jsem mohla předvídati, že svazek ten tak svědomitě zosnovaný a promyšlený neblaze dopadne; suď sama, mám-li v tom nejmenší vinu. Ještě za manžela mého byli jsme koupili rozsáhlé lesy, které jsme pro naše závody znenáhla sporážeti dávali. Statkář, jemuž náležely, přál si, aby nabyl syn jeho všestranných vědomostí a jsa s námi v stálém spojení, žádal, abychom ho

vzali na nějaký čas na zkušenost do našeho obchodu. Možná, že umluvil s manželem mým sňatek mezi synem svým a dcerou naší, ale mně o tom nic známo nebylo. Starala jsem se vůbec málo o toho mladíka, jenž nikdy se mi nelíbil; byltě prostořeký, všetečný a osoboval si o nejvyšších věcech smělý soud. Jeho vliv na chasu naši nebyl dobrý, poučoval ji o poměrech a záležitostech, do nichž lidem takovým pranic není, páchl vůbec všemi novotami, jsa věrným synem své doby. Nelitovala jsem ani dost málo, když počínaje najednou postonávati, se musil domů odebrati a netruchlila jsem s ostatními, když se roznesla zvěst, že je mrtev. Měla jsem dost jiných starostí; tehdáž právě jsem matku tvou vdávala. Ale zpráva o jeho smrti byla mylná a nemnoho dní po její svatbě strhl zahradník najednou ráno pokřik, nalézaje ho v houští u zdi zahradní probodnutého. To bůh ví, jak nepozorovaně se do domu dostal a proč ho skutkem svým zprznil. Upláchl své rodině prý v pomatení horečnatém, a v stavu tom vydal se na cestu, a v stavu tom, nevěda co koná, spáchal zajisté svůj hříšný čin. —“

A paní Nepovolná zas zamáchla rukou okolo tváře, jakoby chtěla cosi obtížného od sebe zapuditi, nejspíše mouchu vtíravou, kteráž ji tak dotíravě oblétala jako upomínka zlá; ale opět se jí to nepodařilo, neb svraštivši čelo, nevrle pokračovala:

„Příběh ten nepochopitelnou mi dosud rychlostí po okolí se rozletěv, byl nepřáteli mými mistrně použit. Vmísili se mezi lid, jenž se počal, přilákán smutnou událostí, dle obyčeje svého okolo domu shromažďovati, a ihned měli báchorku složenou, která jako každá lež ihned hojnost věřících nalezla. Tvrdili, že samovražedník byl man-

želem mým dceři za chotě určen, že se oba co nejvroucněji milovali, já však lásce té nepřejíc, že úmyslně jsem ho vzdálila a roztrousivši nepravou zprávu o smrti jeho, jsem ji donutila k sňatku s mužem, jenž v té míře je nástrojem mým, jako já nástrojem jesuitů. Slyše, že se matka tvoje vdává, uprchl nemocný svým ošetřovatelům, vloudil se do domu a nalézaje ji skutečně co ženu jiného, prý zoufale o život se připravil. Podněcována povídačkami takovými, nabývala luza před domem od minuty k minutě hrozebnější tvářnosti a rozlícenost její dostoupila vrchole, když se objevil kat, aby dle práva svého se zmocnil mrtvoly samovraha. Všecky pěsti se pozdvihly proti oknům mým, když zaobaliv ho do příkrovu na trakař ho položil a odvezl, aby ho pro příklad odstrašující pod šibenicí zakopal, a jmeno moje se ozývalo po náměstí mezi zuřivým klením a láním. Ját nepozbyla ani na okamžik rovnováhy duševní v strašlivé té vřavě, avšak na matku tvou výjev ten tak mocně působil, že padla do mdlob, načež těžce se roznemohla, a uzdravivši se tělesně teprvé po mnoha měsících, z mrákot duševních však nikdy již ani na dost krátký okamžik se neprobrala. V stavu tom život tobě darovala, pročež se nediv, že tě neznala.“

Xavera křečovitě se držíc stolku, sama zápasila s mdlobou.

„Toť hrozné, hanebné, neslýchané,“ zasténala; „ach již tedy vím, nad čím matka bědovala, čeho se děsila, jakých to hrozných představ zbavit se nemohla, a také již vím, proč otec můj se stranil lidí a klesl do hrobu předčasného. Již rozumím jeho stálé mlčelivosti a nedivím se, že mne nemiloval. Vždyť jsem mu připomínala nejhroznější okamžik života jeho, narodila jsem se mu, když mu duší manželčinou všecka radost a naděje od-

umřela. Ale čeho si ještě žádá ten pomsty lačný, nenasytný lid kolem nás? Za jeden život padly dva životy naše; máme my všichni pojít, celý dům náš s námi se propadnout, poněvadž v něm spáchal jakýs pomatenec skutek krvavý? Jaký to rozum ve výhrůžkách a klatbách, jichž jsem zaslechla? Máte pravdu, paní babičko, nedají se jiným vysvětliti a odůvodniti, než onou dědičnou záští nemajetných proti majetným. Ale především jest mi litovati vás, drahá neobrožená mučenice přesvědčení svého! Jakého jste to ducha vynikajícího, že jste se nedala ni zastrašiti, ni umačkati návalem tolikeré zlovůle!“

Xavera nemohla dále; hlas její v slzách se rozplynul.

„Ba že jsem se umačkati nedala, ba že jsem necouvla ani o píď s cesty, již jsem si vytknula,“ zvolala paní Nepovolná se zrakem sršícím; „za největšího hluku, když vše okolo mne na kolena padalo, rukama lomilo a omdlévalo, vyslala jsem klíčnici do ohrad a na píly, vzkázavši, nevysnaží-li se chasa moje, aby vzteklé houfy co možná brzo rozptýlila, poukazujíc jim k přečetným dobrodiním, jí ode mne prokázaným, že do posledního nádenníka ze služby mé propuštěna bude. Avšak teď se ukázalo, jak neblahý vliv měl onen samovrah v domě mém, chovaje se ke každému, jakoby mu byl roveň, nejen před bohem, ale i před lidmi, a rozšiřuje podobné mezi nimi náhledy. Otrhanci ti, živící se z drobtů milosti mé, zařvali tak vztekle jako ostatní ta rota, slyšíce, že je mrtev; zdráhali se nejen mým rozkazům vyhověti, nýbrž opustivše sami práci, vrhli se za katem a kdo měl co bílého při sobě, namočil to do stopy krvavé, již trakař po sobě v ulicích zůstavoval, co do krve oběti nevinné. Sami nehty

svými mu vykopali pod šibenicí na „židovských pecích“ hrob u blízkého kostela Volšanského, ukradli s oltáře skvostnou pokrývku a veliký pozlacený kříž; do pokrývky ho zabalili, kříž na hrob mu postavili, příkrov mezi sebou rozdělili, jako nějaký svatý ostatek a střídavě ve Volšanech po celý den a noc mu zvonili hrany. Mne a můj dům vydali zcela v šanc; musilo přijít vojsko a výtržníky rozehnati.“

„Jak, jak?“ vzřikla Xavera; „oni nevděčníci se vzpouzeli vám přispěti ku pomoci, ba osmělili se jednati přímo proti vám, a vy jste nevyplnila ihned hrozbu svou, živila jste je až do nedávna? Nechápu vaši velkomyslnost a ponejprv dnes s ní nesouhlasím; nikdy, nikdy jste jim neměla prominouti a kdyby vás to bylo stálo půl, ba celé jmění vaše.“

„Na štěstí jsem měla tehdáž osvícenějších rádců, než svou a tvou popuzenou pýchu,“ prohodila paní Nepovolná s oním obojetným úsměvem, který vždy rychlostí a ostrostí blesku na tváři její se objevil a opět zmizel; „nevyrovnala jsem se s nimi ovšem hned a okázale, stalo se to ve vší tichosti, ale neměj žádnou starost, že se to nestalo jak se patří. Tvářila jsem se jakoby nic, když za nějaký čas do práce jeden po druhém se zas dostavil, ale dělala jsem také jakoby nic, když všude jinde chase přidávali a hodiny práce zkracovali. Nepřidala jsem pracovníkům svým po celých dvacet let jediného krejcaru a neprominula jim jediné minuty; jak to bylo, když obchod po manželi jsem přejala, tak to zůstalo, aniž si troufali reptati, neb jakési zlepšení stavu svého žádati, jsouce si vědomi svého proti mně hříchu. Tím spůsobem jsem mohla vždy levněji prodávat než ostatní, kupci ke mně

se hrnuli, menší obchody vedle mne zanikaly, stala jsem se v Podskalí paní vševládnoucí, blahobyt můj vzrůstal od onoho dne vzpoury, že se brzo zdvojnásobnil; toť jejich trest, že mi k němu dopomohli a že to vědí — zdaž je to více nemrzí, než to, co ty bys byla navrhla? Prodala jsem své závody teprvé, až jsem nabyla tolik jmění, že mohu teď žíti nejen měšťansky ale šlechticky.“

„A kdož byli oni skutečně opatrní a zkušení rádcové?“

„Protější velební otcové. Nikdy by se nebyl onen pohoršlivý výstup udál, kdyby nebyl jejich vliv tehdáž již v lidu zlomen býval rouhavým příkladem, jenž se mu shůry dával. Již proskakovaly o tom tajné slechy, co několik měsíců na to také skutečně se stalo, že je hodlá totiž Josef vypovědíti. Pater Inocenc ihned zvěstoval dobu hrůz a svízelů nás za tou příčinou očekávající, a hle dva roky po vypuzení řádu tovaryšů Ježíšových vypuklo ono selské povstání, o němž jsem se ti již často zmínila, a sotva jsme se zotavili po strachu, že nám Prahu oni venkovští loupežníci ve všech čtyrech úhlech zapálí a nás vydrancují, již nás počaly zas děsiti zprávy, že se to počíná ve Francii stejným spůsobem, jen že stokrát povážlivěji kvasiti, a nazastaví-li se onen bezbožný ruch v čas, že celý svět nakazí. Kéž by toho nedopustil bůh, kéž by odvrátil osud takový především od naší země, kdež símě kterékoli odbojnictví vždy nepochopitelnou rychlostí se ujalo a rozšířilo, což i v nejnepatrnějších věcech se jevívalo. Často matka moje o tom se zmiňovala, jak dlouho to trvalo, než zbožný pozdrav „pochválen buď Ježíš Kristus“, který byl za jejího mládí s kazatelnic veřejně prohlášen,

obecně v Čechách se zavedl, kdežto ho lidé na Moravě přijali hned.“

Vzdech, který uklouzl babičce nad onou smutnou spůsobilostí země české přijímati všeliké sémě nebezpečné a popřáti mu v lůně svém vzrůstu a zdaru, nalezl nejtesklivějšího ohlasu v prsou vnuččiných.

„Za to, že jsem byla vždy poslušna pokynutí ctihodných otcův, prokázána mi čest, že byl přijat můj návrh, aby tři členové jejich po jich vypovězení přijali u mne pohostinství a přístřeší až do časů lepších. Zbyl z nich bohužel již jen pater Inocenc. Když jsi se narodila, byla jsi od nich pokřtěna podle patrona opuštěného sídla jejich, v pevné naději, že než dorosteš, dávno zas v něm povládnou. Teprvé teď však jsou tužby ty blízky vyplnění!“

„Ach drahá paní babičko, jak vás za to miluji, že jste pronásledovavým otcům zde domov lásky a úcty připravila,“ volala Xavera a zrak její znova se zarosil; „jaká k tomu náležela oddanost, otevříti jim dvéře, když císař sám je vyobcoval.“

„Ba pravdu máš,“ přiznávala se Nepovolná vnučce za nového záchvatu samolibé hrdosti; „měla jsem tehdáž opět proti sobě všecky ony tajné neznabohy, kteří se okázale nazývali duchy svobodomyslnými a osvícenými a znova k nim se přidala luza, tupíc mne veřejně; avšak opět jsem došla přehojné odměny, že jsem se jich přidržela. Hosté moji se stali mými vychovateli a učiteli, rozšířili můj obzor, opravili moje náhledy, obohatili moje vědomosti, vytříbili mého ducha a mou povahu, podávajíce mně zároveň klíč k povahám jiných. Zprůzračnili pro mne mysl lidskou spůsobem takovým, že lidi teď se snadností stopuji na křivolakých

jejich dráhách a než oni se ještě rozhodnou k činu nějakému, již dávno vím, kudy se budou ubírati. Jimi teprvé jsem pochopila úplně a v celém jejím rozsahu úlohu církve katolické, i úlohu řádu toho, jemuž sám bůh vytknul, aby vládl v jeho jmenu místo knížat a císařů národům veškerým.“

„A syn zbožné Marie Terezie z nich učinil psance. Jak se jen mohl tak velice na nich prohřešiti?“ horlila Xavera.

„Prohřešil se na nich jen ze strachu před tím houfem pokoutních ničemných rejpalů, jenž veřejně osvícenců, tajně svobodných zedníků si přezdívají, poněvadž zamýšlejí zbudovati nový společenský pořádek, v němž má panovati volnost, rovnost, osvěta, což u nich tolik co nevázanost, mravní vzpoura proti vší a každé vládě, nevěra proti bohu a pohrdání se služebníky jeho“, vyjela Nepovolná, jako kdyby ji bylo sto hadů najednou uštklo. „Náležel potajmu k jejich spolku, obsazoval jimi nejpřednější místa a jejich jen návodem vypověděl tovaryše Ježíšovy ze svých zemí, jejich chrámy uzamykal a zrušoval jejich kláštery. Zrušil zde v Praze najednou 62 kostely a ze zámeckého, kdež hrob svatého Jana Nepomuckého a Václava, chtěl rovněž jako z ostatních udělat buď skladiště neb kasárny; divím se věru, že z toho pak sešlo. Hověl oněm synům Luciferovým, aby se mu nedělo jako Ludvíku francouzskému, jehož právě teď svrhají s výše moci a slávy, ant se vzpíral jejich drzým žádostem, chtěje zůstati nejkatoličtějším králem pozemským. Všichni mocnářové na to hledí v němém ustrnutí a nikdo z nich mu nespěchá na pomoc. Nelituji ho od té doby, co mi pater Inocenc pravil, že mu radili tovaryši Ježíšovi, aby učinil jako předek jeho Karel IX., jenž za podobného jitření vyvolal sám

umělé povstání, a pak na své poddané z okna paláce královského střílel. Ale on jejich rady neuposlechl a za to ho teď povstalci s trůnu shodí, korunu s hlavy mu smetou, podryjou svým příkladem nejen říši jeho, nýbrž celý ostatní svět a pošinou ho s bohapráznými pletichami na pokraj zkázy, — nepostaví-li se všude proti proudu tomu v čas pevná hráz.“ —

„Kdykoli si vzpomenu, že máme takových zlosynů i zde v městě našem, ovane mne to dechem morovým,“ Xavera, ošklivostí jata, se otřásla.

„Jest nejvyšší čas, abychom o jejich vyhlazení se zasadili, uchopivše se za tou příčinou všech prostředků; kdož dobře smýšlí s bohem a s církví, s námi spolčit se musí,“ tvrdila Nepovolná s mladistvým zápalem; „první nejrozhodnější, ba jediný bezpečný k tomu krok jest, aby byl otcům navrácen jejich vliv, jejich moc a všechen bývalý majetek. Oni jediní umějí vésti lid a naň působiti. Napomínají ho k úctě proti vrchnosti, k skromnosti a střídmosti, moudře mu vždy radí, aby odvracel zraku od statků pozemských k statkům věčným, trvalejším, v království nebeském každého člověka dobré vůle očekávajícím; jen kde oni mají správu duchovní, lze člověku, jehož bůh hojností obmysliti ráčil, pokojně spáti, života užívati a jemu se těšiti. Jen oni jsou s to zameziti nával oněch nebezpečných zásad a myšlenek, které se k nám v rozličném zakuklení již přiloudily a ještě přiloudí; bůh sám bojuje zjevně s námi a chce, co my chceme. Josef zcela neočekávaně zemřel v nejlepších létech, ovšem prý, jak oni zlí duchové tomu chtějí, jesuity otráven; co nevidět zbožný Leopold otěží vládních se uchopí. Jaké to štěstí, že choť jeho Marie Luisa je dcera španělského krále a tedy celou duší otcům oddaná.

Okamžik takový tak hned se nevrátí, musíme ho vykořistit a vyčerpat až do krajnosti, hledět obecenstvo k sobě strhnouti a vládě dokázati, že jednajíc v smyslu našem, jedná v smyslu všech. Učinila jsem dnes o své újmě v ohledu tom první důležitý krok, který zdaří-li se, bude zajisté dalekosáhlý. Pronesla jsem v schůzi jednoty srdce Ježíšova návrh, který mi vnuknul zajisté sám bůh a jenž byl se všeobecným nadšením přijat.“

Paní od zvonečků chtěla učiniti přestávku; rozmluva s vnučkou tak hravě započatá, vzavši neočekávaně obrat tak vážný a důležitý, počala ji namáhati. Ale Xavera sepnula před ní ruce s pohledem tak prosebným, že si dlouhého zotavení nedopřála.

„Povím ti tedy ještě, oč se jednalo, ale pak mne ušetř,“ žádala ji; „dychtím, abych si odpočinula po dojmech dnešního večera; avšak i tobě pokoje potřebí, oči tvoje po tolikahodinném stálém rozčilení mají výraz a lesk, jako bys měla horečku. Mezi korunovací císaře a císařovny bude arcivévodkyně Marie, dcera jejich, povýšena na představenou zdejšího ústavu šlechtičen, na kterouž po zrušení kláštera sv. Jirského přeneseno právo abatyš řehole té, že smějí s arcibiskupem pražským zároveň korunovati královnu českou. I navrhla jsem, aby den ten byl oslaven poutí všech údů jednoty naší do kostelíčka Bělohorského, který dal Josef urputně zavříti zajisté jen proto, že jest postaven na památku porážky, jíž zde utrpěli falešní oni prorokové, jejichž vyznání on svými patenty tolerančními křísil a obnovoval. Na důkaz, že doba jeho přešla a nová nám nastává, že to, co on zamýšlel a podporoval, nadobro padnouti a se ztroskotati musí a pravý opak toho zavésti, vydáme se právě do

oho od nich tak nenáviděného a postranního kotelíčka nejokázalejším spůsobem. Onen obraz panny Marie, jemuž vypíchali evangelíci v Strakonicích oči a jenž se vznášel při rozhodném bělohorském boji nad pluky katolickými, když již již ochabovaly a před kacíři utíkaty chtěly a jejž nalezl pak generál karmelitánův zázračným spůsobem večer ve svém stanu, dáme umělcem nápodobit podle odliky jeho, kteráž visí dosud nad hlavním oltářem u Marie Vítězné, neb divotvorný obraz sám byl do Říma odvežen. Opatříme malbu skvostným rámcem, v četném procesí ji doneseme na Bílou Horu, kdež ji dáme co nejslavněji posvětit, než ji podáme arcivévodkyni darem na památku jejího prvního pobytu v Praze. Tím se mi co přednostce jednoty naskytne nejlepší příležitost k ní se přiblížiti a ve vhodné chvilince jí povědíti, co mám ve prospěch věci naší za nutné a prospěšné. Neopomenu jí říci, že čím více je ohrožena moc církve, tím více že se musí chvěti i světská, na boží milosti založená, o práva a panství svoje. Princezna zajisté císaři o tom se zmíní, co slyšela ode mne, i musí se tedy jednota především o to postarati, jak již jsem pravila, aby při slavnosti jí uspořádanou byly zastoupeny nejvážnější vrstvy pražského obecenstva a ona se stala v očích nejvyšších vrchností tlumočnicí a zastupitelkou jeho smýšlení a přání. Avšak opakuji, že uskutečnění plánů našich jen tenkráte je možné, zasadíme-li se o jejich provedení všichni stejnou horlivostí a obětovností.“

„O tom přec nelze pochybovati!“

„Mladost nikdy nepochybuje, ale tím volněji oddává se věk zralejší důvěře a nadějím. Já aspoň na nikoho zúplna se nespolehám, ani ne na tebe —

Xavera v tváři zahořela.

„Vy . . . vy pochybujete o mé lásce k bohu?“

„O lásce té ovšem nepochybuji, ale obávám se . .“

„Čeho?“

„Lásky tvé k člověku.“

Líce dívčiny zbarvil ruměnec ještě ohnivější.

„Zejtra vstoupíš do světa, jsi krásná, bohatá, duchem nadaná, vše se ti pohrne v ústrety; zajisté bude v Praze málo mladých mužův, kteří nezatouží, vidouce tě, pokusiti se o tvou přízeň. Jakž potom, zalíbí-li se ti některý z nich tak tuze, že svolíš upoutati život svůj k životu jeho?“

Xavera pohledla k babičce tak nevinně, jakoby v touze té právě veliký přestupek neviděla.

„Zdaliž pak jsi již ale kdy o tom přemýšlela, co potom na tebe čeká? Po několika promilkovaných dnech přesycenost, nuda, beznadějné doživotní vězení. Z vladařky všech mužův staneš se najednou poníženou služkou jednoho, jenž za každý poklesek čeládky tě učiní zodpovědnou, za každé pocítěné nepohodlí tebe vyplísní, jehož děti tě připraví nejen o pokoj denní a oddech noční, z nichž ale vedle toho ještě každé ubere lícím tvým lesku, postavě tvé souměru. Sestárneš před časem co choť a matka a promarněné krásy nikdy již nenabudeš . . .“

Xavera zdešeně ruce proti babičce vztáhla, aby nepokračovala v kresbě obrazu tak strašného. Ale paní od zvonečků se nedala dle obyčeje svého másti.

„Ba uvadneš a manžel tvůj pak k jiné se obrátí, s níž tobě opuštěné, postrčené posmívati se bude. U ní a ne již u tebe stráví pak každou prázdnou hodinu a nakoupí jí za věno tvoje darů, aby jimi ozdobena, ještě více se mu zalíbila a každou upomínku na někdejší tvou sličnost v něm zahladila. O nevrť tak nedůvěřivě hlavou, ne-

mysli si, že se tobě tak státi nemůže, že právě choť tvůj bude výminkou, že v něm roznítíš na vždy lásku a obdiv. Jen se rozhlédni a za krátko poznáš, že jsem nenadsazovala ze sobeckého strachu, že provdavši se, bys mne snad opustiti mohla. Ba uhlídáš a přesvědčíš se, že již od oné chvíle, když nevěsta muži se zaslíbí, každá jiná dívka více ho zajímá než ona.“

Xavera se zadumala.

„Jaký to hrozný osud na nás dívky čeká, jak mnohem šťastnější jsou tedy muži,“ zašeptala pošmurně; „ó kéž jsem se narodila hochem!“

„A kdo ti brání, abys nebyla rovněž tak šťastna, to jest rovněž tak volna jako některý muž?“ tázala se paní Nepovolná vnučky tichým, určitým hlasem, zahleděvši se jí pevně do očí; „tobě aspoň nikdo. Jen děvčeti chudému, bezvnadnému a nenadanému jiného nezbývá, než aby schýlila šíji pod jho manželské a tomu byla povděčna, kdož ji propůjčí jmeno svoje, ahy za to z ní udělal svou kuchařku a chůvu. Avšak dívka, jíž uštědřil osud krásu, jmění, ducha, jest paní svou, jako muž pánem svým; oba jsou stejně svobodni, samostatni, oprávněni — totiž je-li ona mysli dosti zmužilé, hrdé a vznešené, aby nevšímajíc si klevet závistníků vybočila z koleje osudnosti, a velebnější životu svému položila cíl, než u spolusester jejích bývá.“

Xavera víc a více bledla.

„Pohledni na mne, vnučko —! byla jsem tak krásna jako ty: miloval mne můj manžel proto vřeleji, věrněji? Nemohu a nechci ti vypravovati, kolikrát mne v tomto ohledu pokořil a snížil, kolikrát dal přednost sprostotě a obmezenosti. Co jeho choť byla jsem tvor málomocný, bez významu a činnosti, neustále bojující se svým

velitelem a před ním se chvějící, s pláčem pokaždé slunce vítající a se slzami s ním se loučící, a čím jsem teď? Nabyla jsem tolik vlivu a moci v městě a prokázala jsem svaté věci církve samospasitelné tím tolik služeb, jako žádný ještě muž doby naší. O přijde chvíle, kdy se to uznati musí nejen v soukromí jako teď, nýbrž veřejně, a kde se to zaznamená navždy do dějin katolického náboženství v Čechách, jakých mám já o jeho upevnění zásluh O žena smělé, volné vůle vždy mnoho zmohla. Připomínám ti smutné časy před onou bitvou, již chceme oslaviti, kdež v Čechách koukol v takové míře se rozplemeňoval, že pšenice se zdála na vždy vyhubena býti. Nábožní otcové tovaryšstva Ježíšova, jsouce za tou příčinou do Čech uvedeni, nemohli pranic proti panujícímu zde duchu pořídit a již se i oni domnívali, že naše věc zde ztracena; tu připadli na to, jakž kdyby ženy za spojence si zvolili? I postarali se v rychlosti, aby ke dvoru vídeňskému pozvány byly nejkrásnější šlechtičny z Italie, ze Španěl a Německa katolického, jejichžto rodin horlivost ve víře byla nad každou pochybnost. Mladí čeští vysokorodí kacíři, okolo arcivévodů se otáčející nemeškali, jak předvídáno, do nich o překot se zamilovati a nabízeti jim jmena a jmění svoje. Prostředek ten se ukázal znamenitým býti, neb od té doby bylo skutečně lze pozorovati úchylku k lepšímu, kteráž šťastně se skončila úplným vítězstvím nad bludaři. Jestiť až úžasno, jakou obratností zabloudilé ovce zas do ovčinců opuštěných nazpět přivedly i v jak překvapujícím počtu. Neuspokojily se ale jen tím, že obrátily své manžely, nýbrž pracovaly rovněž tak neunavně na spáse celého jich příbuzenstva, úřadnictva i čeládky, a tam, kdež se jim nepo-

dařilo vykořeniti mylné učení, aspoň je otřásly a zviklaly. Největší zásluhu o obrácení mužské mládeže v Praze měly však bez odporu ony nábožné panny, kteréž nedbajíce pomluv lidí krátkozrakých, svoje jmění, svou krásu a mladost obětovaly k tomu, by pod rouškou zábav a kratochvílí uprostřed víru světských marností a rozkoší bohu a svaté církvi sloužily. Ba sloužily jim stokrát lépe a výdatněji než klášternice, kteréž se uzavírajíce, jen vlastní spásu na zřeteli mají a o ostatní se nestarají, běda, že si jich připomínají v modlitbách. Ony bohem nadchnuté misionářky výdatněji bojovaly proti nepříteli, než armády všech tří Ferdinandů sešikované proti rouhačům. Toť se rozumí, že si vzaly od svých zpovědníků napřed odpuštění všech nevinných lží a úskoků, jimž musily nutně se podrobiti, a ono jim také vždy poskytnuto bývalo; neb jen to hříchem, při čem vůle naše se účastní; poklesky, jichž se dopouštíme za dobrého úmyslu, při tom je zatracujíce, za hříchy nám počítány nebývají: vždyť účel posvěcuje každý prostředek. Ano, jestiť pravdou tak jasnou jako slunce jasné, že děkuje katolická víra v Čechách především a hlavně ženské kráse a ženskému důmyslu, že nad proklatým kalichem zvítězil konečně svatý kříž a bohdá že nám nastane znova doba, kdy ženská krása a ženský důmysl kříž opět tak vysoko povznese, že jeho božská záře všecky bludy a nešvary v zemi na vždy vyhladí až na poslední prašivé stopy jejich.“

Paní od pěti zvonečků vyrazila poslední věty hlasem tak mohutným, že v komnatě voskové svíce vedle Xavery zaplápolaly a zapraskaly.

Pohledem zmateným dívka po nich se ohlédla a do nich se zahleděla, při čemž přejela si rukama,

co led studenýma, horoucí čelo, v němž to bušilo a klepalo, jako ještě nikdy, načež je přitiskla pevně k vlnícím se prsoum.

Chtěla v nich cosi potlačiti — zamačkati.

Zrak její se vrátil opět ke klenotům před ní nakupeným, ale něco jiného teď v něm planulo než dětinské zalíbení nad jejich leskem a radostné překvapení, že jsou teď všecky tyto krásné věci její, jiné závrati teď podlehala mladá její hlava, nezkušené její srdce; — konečně k nim opět se nahnula, nikoli však již zamilovaně a hravě, nýbrž vážně a významu plně . . .

K čemu je zasvěcovala?

Zas se pousmála paní od pěti zvonečků svým náhlým, ostrému zákmitu blesku se podobajícím úsměvem — již věděla, že se nepoloží do hrobky Nepovolných co poslední bojovnice v rodině té za svatou věc církve neomylné, již viděla, že tu nezůstaví po sobě jen dědičku svého jmění a své podoby. —

Příšerná noc se to přivalila dnes na Prahu, rodná to snad sestra smrti samé, která asi v divoké k ní lásce se zapřisáhla, že pod svými příkrovy jiného světla nestrpí, než u srdce buď mrtvého, neb kteréž umříti má. . . . . .

Konec srpna a počátek září roku 1791 uplynul Pražanům nad míru hlučně a vesele. Plesalť dobrý český lid, že se konečně zas jednou dočkal korunovace. Dne 6. září měl Leopold, bratr zesnulého Josefa II., poprvé zasednouti na trůn panovníkův českých.

Půl století uplynulo od té doby, co slavnost taková v starém královském tom sídle odbývána nebyla. Těžce to nesli Čechové po všechen ten

čas, že Marie Teresie, posadivši si jejich korunu na hlavu, ihned na to do Vídně ji odvezla proti všemu právu a obyčeji, jakoby byla pouze kus šperku, rodině její náležející, jenž jí připadl dědictvím, a nikoli posvátný symbol její úmluvy s národem, viditelný to odznak moci, již rukoum jejím svěřil zároveň i s odpovědností, kterouž za jeho osudy před světem přijala; jakoby to nebyl býval klenot takový, jehož cena ani odhadnouti se nedala, ještoto proudy nejšlechetnější krve synův českých tekly pro jeho obhájení a zachování. Ještě více však lid český rmoutilo, že syn její Josef nikterakž tím se netajíval, kterak korunou českou pohrdá, nechávaje ji nepovšimnutou se povalovati v některém zákoutí pokladnice své, jako kus starožitného haraburdí, nemajícího proň jiné ceny, než kterou mu dodávaly jeho drahokamy a zlato, do něhož zasazeny byly. Vědělo se, že se jí posmívá, kdykoliv k tomu příležitost se mu naskytuje, jakož i těm, jimž byla drahá a kdož jí přičítali důležitosti a významu.

Zvláštní deputace, sestavená z údů nejpřednější šlechty české, pro korunu země své do Vídně si zajela. Velmožové ti byli u dvora co nejpřívětivěji přijati, a kudy s ní pak jeli zpět do vlasti, všude i v nejnepatrnější a nejchudší vesničce byli co nejnadšeněji a nejslavněji uvítáni. Složili ji s ostatními klenoty korunními v kapli sv.-Václavské na hradě pražském, kdež zůstala až do večera vystavena. Tisíce a tisíce lidí se přihrnulo, aby svaté poklady zemské pozdravili a málo které oko zůstalo suché při pohledu na ně, ba mnoho osob, připomínajících si vše, co národ zkusil od té chvíle, kdy ponejprv se zaskvěla na hlavě krále českého, dalo se do pláče tak usedavého, že z toho až omdlévaly a musely z kostela vyvedeny býti.

Stavové čeští zvolili mezi sebou zvláštní komisi, jíž bylo svěřeno, aby bděla nad uspořádáním a provedením slavnosti korunovační, jakož i nad úpravou a bezpečím města. Postarala se o lepší osvětlení a dlažbu a pro větší pohodlí cizinců, jichž nával byl ohromný, zařídila ubytovací kancelář, kdež ti, kdož byli volni přespolním hostům část bytů svých postoupiti, to ohlašovali. Veliké sumy byly tam vypláceny za příbytky v oněch ulicích, kudy měl císař Prahou na hrad jeti, nájemné za jednotlivý pokoj na jediný týden 200 až 300 dukátů ve větších domech obnášelo. K vůli velikolepým přípravám pro korunovaci chrám sv. Víta několik neděl před tím zavřen, i v hradě samém vše co nejnákladněji se obnovovalo. Při této příležitosti byla i zámecká zahrada, od času Rudolfa II. zanedbaná a spustlá, konečně zas zvelebena a park bubenečský v nynější své podobě upraven.

Císař Leopold přenocovav v Libni, vjel do Prahy poříčskou branou, kdež ho očekával purkmistr, jenž podávaje mu klíče města na stříbrné míse, jej oslovil po německu. Císař mu klíče zas vrátil s několika vlídnými slovy v témž jazyku pronešenými. Na náměstí staroměstském byl panovník opět řečí uvítán: promluvil k němu rektor university po latinsku, načež on v též řeči mu odpověděl. Teprvé na hradě pražském purkrabí hrabě Rottenhahn českého krále po česku pozdravil a když panovník na to i po česku se ozval, vypuklo množství tam shromážděné v jásot tak radostný, že se to dole v městě hukotu bouře podobalo.

Korunovace sama odbývána za veliké slávy dle dávného obyčeje při zavřených branách městských. Jindy vypálil obyčejně pokrývač bambitku

na nejvyšší špici kostelní zámecké věže, což však tenkráte pro uvarování neštěstí vynecháno rovněž jako mávání praporem na témž místě. Zavlála korouhev červenobílá jen na věžní pavlači. Také korunovační peníze se neházely z oken hradu, nýbrž hrabě Vrtby co dědičný maršálek projížděje se po nádvořích zámeckých, mezi lid je rozdával. Z obavy, aby nerušila jakás neblahá náhoda radost dnešního dne, neteklo také tenkráte víno červené a bílé do kašny pod sochou sv. Jiří za kostelem zámeckým jako jindy při takové příležitosti; neboť vznikaly vždy krvavé rvačky mezi lidem nejen o to, kdo více a dříve vína si nabere, nýbrž i o pamětní poháry, které bývaly vždy schválně k tomu účelu shotoveny.

Avšak korunovace královny české bývala ještě mnohem skvělejší než králova, ač se nerozdávaly při ní žádné peníze, ješto nemá královna práva je raziti, ač nebyl nikdo pasován na rytíře sv. Václava, ješto královna nepotvrzuje žádnou přísahou svobody zemské. Nejen že abatyše svatojirská se účastnila samého obřadu korunovačního, i jiné vznešené dámy měly při věci jisté úlohy, ovšem že méně významné a důležité. Choť kancléře českého na příklad posadila abatyši v kapli svatováclavské, kdež šlechtičny se shromáždily, aby královnu očekávaly, korunku její knížecí na hlavu, manželka nejvyššího komořího pomáhala pak u hlavního oltáře při pomazání královny, choť hofmistra nejvyššího položila jí na hlavu červený atlasový podkladek, na který pak koruna postavena byla atd. Který z hodnostářů výše jmenovaných nebyl ještě ženat, neb již vdovcem, požádal vždy nejvznešenější paní z příbuzenstva svého, aby při slavnosti místo manželky jeho zastupovala. Při hostině měly dámy pak svůj

zvláštní stůl, jsouce hned po králi a královně obsluhovány, a král sám vynesl po přípitku na zdraví nové královny přípitek na zdraví jejich, začež jedna z nich dlouhé nejponíženější díky mu vzdávala. Přípitek byl také vždy zvláštní střelbou doprovázen, neb po celé trvání tabule hučela děla z Petřína.

Mezi oběma korunovacema na svátek narození panny Marie byla dcera císařského páru v kostele u Všech Svatých povýšena na představenou ústavu šlechtičen a tím na ni přenešeny všecka práva a výsady někdejších knížecích abatyš staroslavného prvního ženského kláštera v Čechách. Na pozejtří měla pak čelo matčino ozdobiti korunou.

Odpůldne onoho pro princeznu významného dne určeno k uskutečnění návrhu paní od pěti zvonečků, jenž se potkal s tak rozhodným souhlasem v schůzi jednoty srdce Ježíšova. Vše tak se dělo, jak to byla udala; vyveden znamenitým umělcem obraz podle odliky malby, kteráž hrála v osudném boji tak osudnou úlohu, a skvostným jsa opatřen rámcem, určen jest arcivévodkyni za dar. Před odevzdáním měl býti slavným způsobem do kostelíčka bělohorského donešen a tam patřičně posvěcen.

Arcibiskup sám překvapil spolek milostivým nabídnutím, že obřad církevní nad obrazem vykoná, arcivévodkyni k návštěvě kostelíku pohne a dar sám vhodnou řečí jí tam schválí, což, jak samo sebou se rozumí, s nadšením obecným přijato bylo. Vždyť tím kníže církve nejen dokázal, jak jednoty si váží, nýbrž i že s působením jejím úplně se shoduje, čímž jí nejen teď, ale i do budoucnosti činnost její znamenitě usnadnil. Málo kdo jen věděl, že se kníže tak laskavě v prospěch

jednoty rozhodl po dvouhodinné audienci, již měla u něho ještě před příjezdem císařovým paní Nepovolná.

Na zprávu, že arcibiskup sám jaksi ochrancem jednoty se prohlásil, dalo se do ní tolik nových členů zapsati, že se vrata u paní Nepovolné téměř po celý den otvírala a zavírala, čímž diblíci nad nimi ve zvoncích z chechtotu ani nevycházeli. Vítávala svoje návštěvy s nejlahodnější zdvořilostí a známým svým úsměvem. Jakž by se nebyla usmívala? Cítiliť již lidé, že vane jiný vzduch a hleděl, aby se dostali ještě v čas do jeho proudu, aby je nesporážel, nalézaje je stojící proti sobě. Zvláště pak osobnosti, které byly předešlé soustavě zjevně stranily, pospíšily si teď, aby osvědčily dost časně ochotu a schopnost přispůsobiti se v případu potřeby i jinému směru, posílajíce svoje manželky o překot na dobytčí trh k pěti zvonečkům. Oblásiti se u paní Nepovolné za úda spolku, jehož byla jak známo tvůrkyní a duší, tehdáž se rovnalo téměř politickému činu: znamenalo to rozhodné se přiznání celé rodiny, k níž onen člen náležel, k jisté barvě, k jistému heslu, k jisté myšlence, která za panování Josefa do pozadí pošinuta, teď nade všecky jiné násilně vyniknouti a zas na vzájem je odstrčiti a potlačiti se snažila. Prapor strany její byl hned po předčasné smrti Josefově tak rychle vztyčen, tak směle rozvinut a přechodní doba, kdy každý se tázal, co asi nastane teď, byla tak obratně použita, byl v ní prapor ten tak náhle do veřejného mínění zaražen a zavlál lidem tak hlučně a okázale nad hlavami, že většina obecenstva tím překvapena a omámena, brzo tázati se přestala, majíc vítězství jeho již za dokonané. Uvědomělejší menšina mrzutě nahlížeti počala, že aspoň pro nynější chvíli skutečně

jiného nezbude, než vpravit se do nastávajících poměrů a postoupiti ovšem jen na oko a na čas pole těm, kteříž za jednotou se skrývali.

Xavera ale tak spokojeně se neusmívala jako babička, když dle obyčeje svého nynějšího večer naproti loži jejímu se usadila, aby s ní o denních záležitostech si zahovořila.

„Připravovala jste mne na krutý, tuhý boj," stěžovala si pak rozmrzele, „a já naň jako dítě se těšila, obňujíc si prsa i hlavu; a hle! vše se nám podává bez vytasení zbraně! Po celé Praze není ni dechu, ni sluchu o jakémsi protivném nám hnutí. Každý, s kýmkoli o věcech víry do řečí se pouštím, nechť si to muž, paní neb dívka, je nadchnut stejnými se mnou city, věří a doufá jako vy a já."

„Jsi věru víc dítětem, než jsem se nadála," plísnívala ji babička za podobné výroky; „jak jen můžeš býti tak lehkověrná a krátkozraká, domnívajíc se, že se ti někdo zpříma vytasí se svým vyznáním obzvláště, projeví-li se mu dříve se svým? Věz, že největší části lidí slouží mluva jen k tomu, aby myšlenky svoje rouškou její tím lépe zakryti mohli. Nikdy — to dobře si pamatuj — nesmíš tomu věřiti, co zpříma se ti praví, nýbrž vždy jiný smysl a úmysl za tím hledati. Avšak právě to ticho, ta zdánlivá shoda všech myslí mne zas dosti znepokojuje. Podobá se mi, jakoby lidé v trvání nynějšího stavu věcí hrubě nevěřili a tedy za zbytečné považovali, aby se mu protivili. Průběh událostí veřejných ve Francii musí protivníky naše naplňovati nejbujnějšími čákami v zdar tajných jejich piklů. Téměř co den sděluje mi pater Inocenc z dopisů, které ho docházejí z ciziny, kterak v Paříži vývrtel obyvatelstva králem víc a více vládne a sám zákony ustanovuje

kteréž on jim pak musí potvrditi panovnickou svou přísahou. Jaké to ponížení nejen posvátné osoby jeho, ale vladařů všech, a přec ještě žádný z nich nesbírá své voje, aby hanbě všech korunovaných hlav konec byl učiněn. Kéž toho jednou všichni nepykají! Buď ubezpečena, že boj nás nemině i na to se spolehej, že bude tuhý a namáhavý, pročež místo marné po něm touhy raději se naň připravuj, zkoumajíc opatrně půdu pod nohama svýma, zdali pod tebou nepovolí, až kýžený onen okamžik nastane. Což nezpytuje každý moudrý vojevůdce především vlastní síly, nepřesvědčuje se o vlastních slabých stránkách, snaže se, aby zaujal nejpevnějšího a nejpřiměřenějšího postavení v předvečer bitevní, než pomýšlí na bitvu samou? Tak musíš učiniti nejen ty, nýbrž my všichni. Vše, co vidíš, slyšíš, i nejnepatrnější, nejmalicmernější okolo tebe děj pilně v paměť teď zanášej, ničeho nepřehlížej, nic za příliš všední nepovažuj. Případ na oko nejobyčejnější již často přispěl k pádu i k povznešení celých říší, jak pater Inocenc k úžasu mému tolikrát již mi dokázal. Kdyby nebyl na příklad Ludvík francouzský na svém útěku před třemi měsíci náhodou na stanici z okna cestovního svého vozu vyhlédl, nebyl by ho tamější poštmistr poznal a ke zpáteční cestě přinutil. Mohl teď již býti spasen. Jediný posuněk, jediné náhodou a bez úmyslu pronešené slovo může zas i tobě nejdůležitější pro nás věc maně objeviti. Jestiť u patera Inocence téměř již na jisto postaveno, že nejvydatnější a nejurputnější pro nás odpor má svoje těžiště v jistém novém tajném odboru spolku svobodných zedníků. Členové jeho, nečetní sice, ale za to ke všemu odhodlaní a všeho schopní, zovou se „synové činů“ a jsou prý v nejužším spojení s nejčelnějšími

zbojníky francouzskými, jejichž záměry zdílejí. Oněmi zlosyny vládne však pouze jedna hlava, ostatní za sebou neodolatelně vábící a svádějící. Je-li ctihodný otec dobře zpraven a já doufám, že je, tož záleží tedy především na tom, aby hlava ta vypátrána a odstraněna byla, by s ní padlo celé spiknutí. Kdo jest onen odvážlivec? Kde ho hledati? Ovšem kdyby měli tovaryši Ježíšovi jako jindy správu duchovní v rukou svých, dávno by se toho byli v zpovědnicích domakali. Do jaké asi třídy obyvatelstva náleží? Někdy se podobá dle jistých znaků, že to snad řemeslník, který seznámiv se na cestách za hranicemi na zbloušenou konaných s rejpaly německými, dle jejich příkladu zde osnuje zmatky; jindy zas předsvědčení nám se vnucuje, že to muž rodu vznešeného, jenž spolčiv se s nespokojenými šlechtici madarskými, s nimi o stroskotání Rakouska a samostatné postavení království českého a uherského se zasazuje. Dle nynějšího náhledu patera Inocence nemůže to však býti žádný člověk stavu nízkého. V listech, které se proti nám tajně rozšiřují, po domech roztrušují a v noci na rohy lepí, jeví se znalost kruhů nejvyšších a dosti veliká sečtenost i písemná obratnost. Snad i my s ním se setkáváme leckde v nejlepší společnosti. Jakáž to zásluha přijíti mu na stopu!“

Jakž by si nebyla Xavera umínila, že se o to pokusí, aby vedle zásluh ostatních i té si vydobyla! Měla-li babička pravdu, — a zajisté měla pravdu — u vnučky, byla aspoň babička tak neomylná jako u babičky pater Inocenc; — byl-li skutečně onen smělý svůdce spiklenců stavu vyššího, snad dokonce i šlechtic, který pro seznání poměrů vyhledávati musil besedy a společnosti, pak neměl ovšem nikdo takové příležitosti přijíti

mu na stopu, jako panna Xavera Nepovolná, jejížto objevení se o jedenácté hodině dopolední na procházce v nových právě založených alejích a na mostě, neb večer v divadle po každé události se podobalo. Nejen že při všech plesích v bohatých měšťanských domech byly Nepovolných vždy mezi nejpřednějšími hostmi, ale bývaly i zhusta zvány k zábavám, kteréž dávala šlechta při jistých příležitostech, jako na př. o jmeninách a rozeninách císařské rodiny, a k nimž zvávala i osobnosti z kruhů úřadnických a měšťanských, kdež pak nehrála domácí paní od pěti zvonečků co představená spolku tak důležitého nikdy úlohu poslední. Zároveň byla teď sama otevřela svůj skvěle zařízený dům třikrát téhodně každému, kdož mohl činiti nároky na vlídné její uvítání buď postavením, jměním neb jmenem proslulým v tom či onom oboru.

Chytře to nastrojila žačka patera Inocence! Nedovolujíc posud vnučce pod záminkou rodinného neštěstí, aby ve veřejnosti se ukazovala, posílajíc ji jen časně z rána neb k večeru do kostela a to vždy jednoduše ustrojenou, opatrně zakuklenou, působila teď na obecenstvo vší mocí novosti. Leckdo byl sice slyšel, že má bohatá Nepovolná tak krásnou vnučku, jako bývala sama, ale že je tak krásná, přec nikdo si nepomyslil. Nebylo jí věru těžko uhodnouti, že se pohrne vše Xaveře vstříc, že bude každý hledat příležitosti, aby k ní se přiblížil, s ní se seznámil a u babičky její byl uveden. Komu se to nepodařilo, snažil se aspoň setkati se s ní na veřejném místě, klaněje se jí zdaleka. Kudy se ubírala, tam tlupy obdivovatelů ji následovaly. Kostely, kamž ona chodívala na mši, bývaly přeplněny a nikdy neměli kazatelé takového posluchačstva jako dostavila-li se ona

na kázání jejich. Mohla tedy vším právem se honositi, že misii svou církevní již blahodějně započala, působíc na návštěvu služeb božích co nejpříznivěji. Její úchvatná sličnost, dívčí hrdost, jakouž vystupovala, jakož i nádhera jejího oděvu, vše tak vyzývavě na obecenstvo účinkovalo, že byla za krátko po Praze pod jmenem zvonečková královna známa. Titul ten býval jí ovšem přidělen nejrozmanitějším přízvukem, jak právě kdo smýšlel o její babičce neb byl dojat jejím zjevem.

Obmýšlené procesí jednotou srdce Ježíšova mělo pro Xaveru význam asi takový, jako provojína před válkou přehlídka vojanská, kdež přísahá celá armáda za zvuků hudby a vlání praporu vůdcům svým, že zvolí raději smrt, než by se dopustila zrády. Předsevzala si, že se zasvětí teprvé v onen den jak se patří úkolu, jejž jí babička za jedině jí hodný a přednosti její důstojný naznačila, a že se ohlásí bohu po příkladu jejím co nejoddanější služebnice svaté jeho církve na témž požehnaném místě, kdež se stala tak skvěle vítězkou nad oněmi neznabohy a o jejichž opětné pronásledování a konečné úplné vyhlazení znova se teď jednalo.

Téměř všecky pražské rodiny, vynikající jměním a postavením, nabídly jednotě dcery svoje k procesí za družice a syny za fakulanty. Počet těch i oněch určen na 200, avšak navržen pro každé pohlaví kroj tak skvostný, že bylo jen nejbohatším lze si jej zaopatřiti. Docílila tím jednota beze všeho hluku, co zamýšlela, totiž aby se procesí účastnili jen dcery a synové rodů nejzámožnějších, čímž nabyla slavnost nejen žádoucího výlučně vznešeného rázu, ale zároveň neopomenula, jak předvídáno, učiniti očekávaný dojem na ony třídy obecenstva, které tak rády po vyšších a bo-

hatších se opičí. Než ještě bylo po procesí, již se vědělo, že nezůstane výjev ten osamotnělým, nýbrž že bude následován co nevidět několika podobnými, tak že se bude moci k těmto slavnostem skutečně poukázati co k významným příznakům doby. Jakž se neměla paní Nepovolná pak usmívati, bojechtivá Xavera opět si stěžovati, že se jim vše vzdává bez vytasení zbraně?

Avšak i mezi oněmi rodinami, jimž na tom nezáleželo, mnoho-li bude oděv pro děti jejich státi, byl ještě velmi obratně jistý výběr učiněn. Tu odstraněna planou jakous výmluvou dívka, jejížto příbuzenstvo dle náhledu paní Nepovolné dosti rychle a ochotně ji neohlásilo, jiné zas uděláno několik lichotivých kroků vstříc, aby se její rodina tudy i v jiném ještě ohledu získala atd. Vedle toho jednota se netajila, že nejen zbožnost dívek, ale i stepilost jejich postav při volbě rozhoduje; přijetí družičky bylo tedy zároveň jakýmsi veřejným uznáním předností jejích nad mnohými ostatními. Nebylo tedy zajisté čemu se diviti, že přípravy k procesí pražské obecenstvo téměř v té míře rozčilovaly a zajímaly jako slavnost korunovační sama a že bylo o tajných při něm pletichách tolik řečí jako o slávě na hradě a všech vzácných jeho hostech.

Průvod se sešel po poledni v Týnském chrámě. Vedl jej arcibiskup sám, provázen jsa přečetnou asistencí, všemi pražskými faráři a představenými řeholí a řádů, jakož i všech nábožných spolků, kteréž ač byly zakázány Josefem, proto přec nepřestaly soukromě působiti, ale dnes ponejprv zas veřejně se sestoupivše čilou teď činnost ohlašovaly.

Nesmírné davy pobožných a zvědavých následovaly průvod, v jehož čele kráčely ony šťastné

vyvolenkyně osudu, kteréž si byly konečně šťastně vydobyly hodnosti, dnes tak velice záviděné, býti družicemi nejsvětější panny. Střídavě nesly na nosidlech zlatohlavem pokrytých sochu její a před ní onen obraz, kolem něhož se zdánlivě celá slavnost otáčela. Po pravé straně byla první v jejich řadě jedna z kněžen Lobkovicových a na levé panna Xavera Nepovolná, stokrát krásnější a pyšnější než všecky kněžny světa toho.

Podle dívek ubírali se rovněž ve dvou řadách mládenci panny Marie s rozžatými svícemi z růžového vosku v rukou.

Všude, kudy procesí táhlo za hlaholu zvonů, hluku kotlů a pazounů i zpěvu přečetných sborů marianské písně pějících, byly pavlány a střechy domů tak přeplněny diváky, jako při vjezdu císařské rodiny a jak tehdáž poutaly královské osobnosti k sobě všecky zraky, tak je poutala dnes opět královna — ovšem jen ta od pěti zvonečků. V celém zástupu viděli lidé téměř jen ji, vedle a kolem ní zdálo se každému vše jen mdlé a všední. Podobalo se, že teprvé ona dodává celku pravého lesku, výrazu a barvitosti. Však věru těžko by bylo bývalo i obraznosti nejbujnější vymysliti si přízraku čarovnějšího, dojemnějšího a půvabnějšího nad onu mladou dívku v sněhobílém rouše, s jejížto hlavy splývaly vlasy dle tehdejší módy volně ve dva dlouhé vrkoče spletené, stříbrným pudrem poprásené a ozdobené věncem liliovým, z něhož jako kus mlhy se spouštěl závoj, zlatým třepením vroubený, až k lemu šatů, táhna se daleko za ní s hedbávnou jejich vlečkou zároveň.

Po celou dobu slavnostní byla Xavera ještě více než kdy dříve středištěm všech pohledů a předmětem obdivu a nadšení každého, kdož ji

spatřil. Když jelo před několika dny na sta povozů plných vystrojených krasavic císařské rodině vstříc, jen na ni pouliční diváci ukazovali prstem. Večer v divadle, kdež za přítomnosti dvoru nová Mozartova opera „La clemenza di Tito," poprvé se provozovala, výhradně zas jen ona všecky zraky nejen obecenstva, ale i nejvyššího panstva k sobě vábila. Císařovna sama ráčila se tázati, komu náleží ona spanilá děva a velmi ráda slyšela, že to vnučka oné paní Nepovolné, o níž za svého krátkého pobytu v Praze již tolik chvalitebného slyšela ode všech hodnostářů církevních, kteří přišli, aby zeměpaní se poklonili a k její žádosti jí podali mravní obraz hlavního města nového jejího království. Ale ani v kočáře s červeným aksamitovým biretem na hlavě, ani pod lustry divadelními ozdobena nejdražšími klenoty z babiččiny krabice nedošla krása její takové platnosti jako teď, kde se sklopeným sice zrakem, ale hrdě vztýčeným čelem pod aruzovým baldachynem usmívavého letního nebe kráčela stinnými ulicemi Prahy, jejížto vážné starožitné budovy tvořily pozadí tak vhodné a protivu tak zajímavou k světlé její postavě, k mladé milostné její tváři.

Čtyry celé hodiny minuly, než se dostalo procesí z Týna na planinu bělohorskou, kde již zdaleka poutníkům vstříc se červenaly báně stavby na potupu českého národa založené, kteráž byla viditelným pomníkem jeho někdejšího pokoření a dosavadní duševní poroby. Zdaž myšlenka ta přec někomu v průvodu se vnutila, či konali pouť všichni účastníci její s podobnými city, tužbami a úmysly, jako zvonečková královna?

Brány do nádvoří chrámu, jež dal Josef nikoli, jak paní Nepovolná tvrdila, proto zavříti, že byl postaven na místě, kdež utrpěli porážku

vyznavači náboženství, jemuž on prý stranil, nýbrž za příčinou výstředních pobožnůstkářských výjevů, jehož býval stálým jevištěm, otevřely se od té doby zas dnes ponejprv do kořán a zvony jeho, tak dlouho k mlčení odsouzené, hlučně se rozzvučely svolávajíce okolní lid vesnický k uvítání blížících se zbožných a vzácných hostů. Avšak nečekalť teprvé na vyzvání jejich. Již od rána se zde shromažďovali rolníci na několik mil cesty se svými rychtáři a konšely, aby i oni dokázali, jak jsou potěšeni, že zapomenutý kostelík opět dochází své staré cti a slávy, a tím zas poněkud se upevnili v důvěře panstva, dosud valně otřásané vzpomínkami na povstání jejich, jímž tak bezohledně z jeho pohodlí je vyplašili a tolik mu nahnali strachu, vzbudivše v něm obavu, že nastávají české zemi snad doby Žižkovy a obou Prokopů. Zdaž kdo při pohledu na jejich četné, uctivě před procesím až k zemi se klanějící houfy si připomenul někdejší tábory lidu českomoravského, kdež tak volně a směle o nejvolnějších a nejsmělejších myšlenkách rokovával? Jak spěchával zdaleka na místo úmluvy pln nadšenosti posvátné, zavazuje se hrdly a statky k obhájení svobody svědomí? Či se radoval každý jako zvonečková královna, že se tak četně přihrnul, aby zpozdile pozdravil návrat k době vazby duševní a pojmů zatemnělých, křivých, v jejichžto smutném stínu se chystali jistí živlové úsilovněji než kdy jindy poroučeti nejen jeho tělu, ale i jeho duši a srdci?

Paprsky sluneční zatápěly již nádechem růměnným kostelíček, jenž slavil dnes svoje vzkříšení, když arcibiskup konečně překročil jeho práh. Oživovaly září svou vybledlé na obmítce malby, poprášené sochy, rozpraskané na oltáři obrazy, a vonné kotouče kadidla, vznášejíce se s mohut-

nými vlnami chorálů k vlhké jeho klenbě, brzo v něm zapudily hrobový dech plísně, jenž zarážel poutníky jako náhlé memento mori.

Ano vstávalť z mrtvých a s ním vše, co s ním souviselo a od něho tajně a zjevně po celé zemi do paláců a chýší se rozvětvovalo, aby to žilo navždy. Tak aspoň Xavera doufala a věřila, rozhlížejíc se po něm plna nevýslovného pohnutí. Nikdy zajisté ještě nehostil v sobě tolik nádhery, tolik krásy jako dnes, ani snad ne v den svého založení. Zvonečkové královně se chvílemi zdálo, dnes vlastně že se zakládá, či vlastně na základ stavby tisíckrát velkolepější se zasvěcuje, ode dneška že se vlastně stane tím, čím chtěli, aby byl, ti, kdož ho stavěti počali.

Nevešel se ovšem celý zástup poutníkův za arcibiskupem do kostela, největší část poutníků musila zůstati venku, ale dveřmi a okny dokořán otevřenými a za nábožného ticha kolem něho panujícího bylo i tam slyšeti, co kníže církve praví k arcivévodkyni, kteráž procesí s komonstvem svým již zde očekávala.

Kdožkoli arcibiskupa tehdáž slyšel, tvrdil, že sám sebe překonal co do výmluvnosti a nábožného zápalu. Nikdy, ba nikdy ještě prý neřečnil s důtklivostí tak přesvědčující a vzletem tak úchvatným, jako popisuje princezně dobu, před tím dnem, kdy matka boží se zjevila věrným svým, aby jim bojovati pomohla v obrazu, jehož kopii věrnou a zdařilou paní jednoty srdce Ježíšova jí teď podávají na památku oněch přeradostných a přeslavných dnů, kdy se stali její vznešení rodičové rodiči českého národa a ona nejpřednější jeho dcerou povolanou, aby s nimi zároveň o blaho jeho vezdejší i budoucí nejpilnější péči měla. S úžasem poznávali jeho posluchači,

jak je podobna době za Josefa, kdež doznávali služebníci církve katolické tolik ústrků, kdež jim bylo odňato, co jim po celé věky náleželo vyšším právem. Neopomenul se zmíniti, kterak byli dva vysoce postavení muži oknem hradu vyhozeni, poněvadž trpěti nechtěli, aby se synům Kristovým děla křivda tak veliká a jak již tehdáž svatá panna ony svoje věrné viditelně chránila zachovavši jim život spůsobem zázračným. Vylíčiv pak onen výjev co nejobšírněji, jal se nejplamenějšími barvami malovati všecky hrůzy války, do níž byla země česká vinou a přičiněním rouhačů a neznabohů stržena, jak byl ve víru jejich i vznešený rod habsburský s trůnu svržen, jak v oněch zmatcích krvavých po třicet let trv jících na tisíce tichých nevinných občanů bylo o statky a životy připraveno a země druhdy kvetoucí v spáleniště jest proměněna. Upozornil, že týž záhubný zárodek vzpoury a nevěry, jenž zmahaje se a vzrůstaje tehdáž celé blaho Čech pohltil, teď se počíná objevovati ve Francii, a nedejž bůh, aby odtamtud ještě dále se rozšířil; neb všechen pořádek již v oné nešťastné zemi dnem vzhůru obrácen a zlořád na zákon povýšen, jako druhdy v Sodomě. Obrátiv se na to k celému shromáždění, počal je nejtklivějšími slovy napomínati, aby v době tak nebezpečné, kdež odvěký nepřítel člověčenstva již zdaleka číhá, jak by je dostal konečně do svých drápů a ke konečné zkáze je přivedl, co nejopatrněji bdělo nad každým hnutím duše vlastní a duše bližního svého, stávajíc se v případu potřeby jeho lékařem. Uložil každému za nejsvětější povinnost, aby shledávaje u svého příbuzného neb přítele nejnepatrnější závady v jednání neb smýšlení, ihned to udal správci svému duchovnímu, neb v nejmenší hlíze morové prý tolik

jedu smrtonosného skryto, že stačí k nákaze celého světa. Při tom vyslovil kazatel nejhlubší přesvědčení, že zajisté císařská rodina i tu se zaskví příkladem svým a vše bezohledně odstraní, co by duševnímu zdraví národů, její vládě bohem samým svěřených mohlo býti dosti málo na úkor. Zakončiv výklad svůj, povolal arcibiskup čtyry nejpřednější hodnostářky jednoty k oltáři, aby přijavše posvěcený obraz z jeho ruky arcivévodkyni co nejuctivěji ho podaly. Představil jí je při tom co rytířky Kristovy, které již drahně let a za velikého protivenství a pronásledování nad tím bdí, aby nejdražší, co člověk má, víra jeho žádného poškození a ukřivdění neutrpěla. Nabádaje spolek k další blahodějné činnosti, přál mu ve jmenu všech dobře smýšlejících stále se šíření a vzrůstání.

Princezna byla tak dojata, že se ani hlasitě děkovati nemohla. Pokropivši obraz proudem vřelých slzí, pokynula své hofmistrni, šeptajíc jí několik slov, načež tato přistoupila k paní Nepovolné, oznamujíc jí hodinu, kdy zejtra ji milostivě očekává, aby jí sama pověděla, jak velice uznává blahonosnou činnost spolku.

Xavera tuším, oč se jedná, pocítila závrať radostí. Vše šlo neustále nejlepším směrem a nejrychlejší cestou ku předu, jen jediný ztemnělý bod opět se zamihl v růžovém světle dnešního dne: víc a více mizela u ní naděje na onen boj těžký a záslužný, jímž by i ona svoje jméno zapsala mezi rytířky Kristovy. To vyzvídání, skoumání, pátrání, kteréž jí byla babička prozatím uložila, pořád se jí líbilo a vždy důležitým se jí zdálo, a čím dále tím více měla důminky a obavy její za přepiaté. Co jí se týkalo, toť byla jista, že po dnešní slavnosti, kteráž nad očekávání skvěle

se vydařila, již nikomu ani na mysl přijít nemůže, zjevně proti pravým dětem církve neomylné povstati, že i ona hlava spiklenců, onen drzý odvážlivec zahanben všech svých záměrů se vzdá a uznávaje, že poražen jednotou srdce Ježíšova, přestane hanopisy svoje večer lidem do otevřených oken a průjezdů metati a v noci na nároží je lepiti. Mezi všemi těmi pocity a myšlenkami ozývala se však v Xaveře nejvroucnější vděčnost k babičce. Jak dobře jí byla poradila! Jaká to byla oběť veleti jediné struně v srdci, aby umlkla, jedinému obrazu, aby se již neobjevoval, když na záměnu toho teď ji oblétalo na sta zvuků a představ pestřejších, lákavějších? Domnívala se, že je těžko zapomenouti, nač po celé měsíce jsme myslili, a hle, jak to bylo snadné. Odřeknuvši se doživotního svazku s mužem jedním, lásky jeho proměnlivé, stala se za to velitelkou všech ostatních, vzdala se okovů pro diadem! Ach, byla skutečně velitelkou všech, kdož se jí přiblížovali, a dobře ji pokřtili královnou; vždyť jediným pohledem a slovem dělala nešťastné a šťastné, povznášela je k nebi a uvrhovala do propasti. Ta zlatá babička dostála v každém ohledu slovu svému, všeji nahradila, čeho postrádala, proměnivši nynější její život v řadu neustálých triumfů; nebylo věru šťastnější dívky v celé Praze, ba byla šťastnější nad arcivévodkyni, potomkyni to samých císařů. Na koho medle pohlíželi teď mládenci panny Marie, všichni ti mladí krásní mužové? Viděla pod spuštěným závojem hedvábných řas, že na ni, jen na ni, na Xaveru Nepovolných, kteráž v ohni svých pohledů hrdě bohu slibovala, že za to vše, čím ji obdařil přede všemi jinými, upevní základy jeho kralovství na zemi. Cítilať se mu v opojení okamžiku toho v pocitu své

krásy a mladistvé síly takřka rovnou také mocnářkou, také bohyní ....

Když arcivévodkyně se svou družinou opustila kostel, vzdálili se všichni přítomní za ní až na družice a fakulanty. Tak bylo již dříve ustanoveno za příčinou památek, jež arcivévodkyně dívkám zde zůstavila, přejíc si, aby jim byly pro větší význam na posvátném místě tom doručeny.

Mládenci učinili na pokynutí ceremoniáře arcibiskupského od stupňů oltáře až ku dveřím kostelním špalír, jímž dívky opět po dvou se ubíraly, přijímajíce po řadě jedna za druhou z jejich rukou po stříbrné mísce, na níž byl vyryt erb habsburský a verš na pochvalu nejsvětější panny. Na vzájem zas podala každá dívka jinochu, od něhož misku obdržela, umělou lilii, květinu to panny Marie, již dnešní slavnost za symbol si zvolila. Bylať velice uměle ze stříbrných nití a perlí od klášternic pražských k poctě dnešního dne zhotovena.

Panna Nepovolná, vstoupivši s kněžnou první do kostela, podle pořádku teď s ní co poslední pár z něho ubírati se měla. I snažil se každý fakulant více méně nápadně a obratně, aby i on se dostal do řady poslední ku dveřím právě na tu stranu, kudy jí bude z nich vystoupiti. Ten, jemuž se šťastně podařilo vydobýti si onoho kýženého místečka, stal se terčem závistivých a nepříznivých pohledů všech ostatních. Byltě to mladík velice ušlechtilé podoby, útlé postavy a pohledu jemně blouznivého. Zarděl se do temna, když před Xaverou se pokloniv, jí odevzdal památku na princeznu.

I panna se zarazila, stojíc náhle naproti němu a patříc mu neočekávaně tváří v tvář; i její líce přelétl mráček ruměnný, když svlékala

rukavičku, aby podle etikety holou rukou se dotkla daru vznešeného a jiný na výměnu mu podala. Bylo to zmatkem, spěchem, či jen náhodou, že mladíku nejen lilie ale i rukavička její v ruce zůstala a že zmizela, než ještě se mohl zpamatovat a ji upozornit na ztrátu její?

Byly to jen rozpaky, co si počne s nenadálou kořistí svou, že nenásledoval jinoch svoje soudruhy z kostela za družicemi se hrnoucí, aby jim byli nápomocni při vlezání do povozů jejich, že zbledl, zavrávoral, až se musil zadržeti staré zpovědnice, kteráž mu stála na blízku? Rozjímal jen o tom, jak ji nejvhodněji vrátí, zíraje na úhlednou rukavičku z bílého hedvábí tkanou, zlatým třepením vroubenou, na níž byla nevyhnutelná dnes lilie perlemi vyšitá. Byla tak něžná a malá, že se spíše hříčce, než částce oděvu podobala; přitiskl ji jen k ústům z dětinského nad ní zalíbení? O čem snil, nevšímaje si, že rachocení kočárů a hluk lidu vždy víc a více se vzdaluje, že počínají podél zdí kostelních stíny vždy delší a černější se plížiti, číhajíce v jich úkrytu na poslední zlaté stopy dne, které se jim konečně také pohltiti podařilo, — nepozoruje, že již je v kostelíku s kostelníky jen sám? Shasínajíce svíčky a skládajíce skvostné náčiní na oltáři, hlasitě a bez ohledu na posvátné místo mezi sebou rozmlouvali, mnoho-li jim vynesl dnešní den a dělali si předběžný rozpočet, co na každého z nich přijde ze značných darů, jichž arcivévodkyně a paní jednoty hojně při obchodu jim zůstavily.

Snad by se byl dal v zapomínání světa veškerého zde zavřít, tiskna rukavičku stále k srdci, kdyby nebyl náhle do kostela vběhl mladý vysoký muž, jenž náležel podle kroje také mezi fakulanty. Měl na sobě aksamitový kabát barvy bro-

skvové, dlouhou bílou atlasovou vestu, stříbrnými liliemi vyšívanou, v ruce držel tříhranný klobouk a po boku se mu houpal ozdobný kordík.

Rozhlížeje se zrakem, jenž v pološeru živě a bystře se zajiskřil, přiblížil se několika rychlými kroky zpovědnici. Uchopiv jemně, ale určitě zadumaného jinocha za ruku, vyvedl jej bez oslovení a objasnění z kostela. Rozhorleně se mu chtěl onen v první chvíli vzpouzeti, ale poznávaje konečně v zatemnělém prostoru, kdo se to proň do chrámu vrátil a tak neuprosně ho unáší blaživé říši jeho snů, němě sklopil hlavu a podrobil se mu bez dalších námitek.

Ohromné spousty prachu pozdviženého zástupy ku Praze vozmo a pěšky vracejících se poutníkův valily se v zářivých mračnách mezi nebem a zemí, když vystoupili mladíci na prostranství před kostelem. Teď teprvé bylo znáti, že nemají jen stejný kroj, ale i stejnou podobu, jen že byl unášec, ač také postavy a tvářnosti jemné a útlé, přec o něco silnější, větší a patrně starší, než unešený a že každý pohled a hnutí projevovalo povahu ráznější a smělejší. Sotva venku se objevili, přihrčel k nim kočár, na jehož kozlíku seděl premovaný kočí. Starší mladík mu pokynul odmítavě rukou, řka krátce:

„Půjdu s bratrem pěšky domů.“

Tvář kočího, jenž byl zajisté starým služebníkem rodiny, podle laskavého výrazu, jímž utkvělo oko jeho na pružných, švarných postavách obou jinochů, starostlivě se zatemnila.

„Půjdou-li mladí páni pěšky domů, sotva přijdou v čas k večeři a pan otec se bude zas hněvat,“ namítal.

Starší netrpělivě hlavou hodil.

„Nechť si říká otec cokoliv, nebude to ani

ponejprv ani naposledy, že vyplísní nás jako dvě neposlušné děti, opozdíme-li se o několik minut. Budeme hledět, abychom se dostavili v čas," dodal hlasitěji; „nepřijdeme-li ale právě v určitou hodinu, tož otci oznam, že mě rozbolela nesmírně hlava po dnešním vedru a že jsem se chtěl poněkud zotavit procházkou ve večerním chladu. Leokad se mi dosti bránil, ale já neustál, až svolil, že mne doprovodí."

„Tak to nevyřizuj," odporoval mu mladší; „řekni, že jsem se Klementovi sám k procházce nabídl, vida na něm, kterak mu jí nutno, a požádej otce, nechť nám laskavě promine, že jsme si vyšli bez opovědění. Vždyť je teď beztoho doba výminečná, celá Praha, nejen my, vybočuje z kolejí obvyklého pořádku."

Kočí nepřestal hlavou kroutiti; předvídal patrně, že bolení hlavy jednoho syna, jakož i důvod druhého, nebude míti u otce veliké váhy. Teprvé když Klement podruhé netrpělivě rukou mu pokynul, práskl do koní a za málo okamžiků zmizel i jeho povoz v kmitajících se oblacích prachu.

Kočár ten byl poslední v nepřehledné řadě ekipáží a jiných povozů silnici ku Praze v celé šířce a délce zaujímajících; jak odhrčel, rozhostil se po planině okolo kostelíčka, kteráž poskytovala za dnešní půldne pohled tak mnohotvárný a rozmanitý, onen němý a pošmurný klid, vyznačující samotu tu tak zvláštním způsobem.

Dlouho stál Klement tak nepohnutě a zamyšlen v zapomínání světa veškerého před kostelem jako bratr jeho před tím u zpovědnice a pohled jeho těkal při tom zádumčivě ba hněvivě okolím, až pak ramena jeho opět se uchopiv, jako ty davy před nimi ku Praze s ním zamířil.

Mladíci kráčeli volně umlkající krajinou, prach se usazoval, vyhlídka do dálky se uvolňovala, vrchy a lesiny kolem nich se rozvlňovaly, do krve zulíbány večerem, jenž před nimi zpolehounka rozprostíral temnozlatou roušku, pod jejížto záhyby v kolébce zelených pahrbků se hotovila Praha unavena jásotem a slávou k spánku. Nic je nevyrušovalo z myšlenek, do nichž se oba zahloubali; znenáhla se vytráceli všichni chodcové s cest a pěšinek okolních, nepřicházelo jim již živé duše vstříc, jen někdy zakroužila nad nimi kavka, letíc zpět ke kostelním táním, kdež jich na tisíce sídlelo, někdy zašelestilo vedle nich v trávě jakés plaché zvířátko, jemuž přišli z nenadání do cesty, někdy se k nim sklonila větev stromu, o který náhodou zavadili a ze šerého jeho krytu ukápla pak jasná krůpěj rosy na jejich čela.

Leokad nemohl bratrovi stačit, jakási tíseň svírala mu prsa. Když si toho Klement nikterakž nepovšimnul neb povšimnouti nechtěl, kráčeje týmž odměřeným odhodlaným krokem ku předu, konečně se mu vymknul.

„Proč chtěls jíti pěšky domů po namáhavé naší pouti odpolední," ozval se nesměle a rozpačitě.

Klement se zprudka zastavil.

„Proč se mne tážeš na to, co ti tak dobře povědomo jako mně?" vyčítal bratrovi trpce.

Leokad sklopil hlavu, jako před tím v kostele, když poznal, že se to bratr proň vrátil.

„Či skutečně snad neuhodls," zvolal Klement rozčileně, „že se tě chci konečně zeptati, jak je možno, aby muž teď na jiného ještě myslil, ještě jiného chtěl, po jiném ještě bažil, než jak by k tomu přispěl, aby národ jeho, použiv doby, jejíž stříbrný rozbřesk nad Francií vychází, konečně

smekl tisíceré svoje okovy? Přemlouval jsem se dosud, že jen mysl mělká či tupá může nechápati významu a důležitosti nynějšího okamžiku, po němž naše vlast již po dvě století marně touží a nikoli ten, jehož duše zdravá, rozum nepředpojatý, srdce šlechetné a spravedlivé; — po nějaký čas se mi však vnucuje přesvědčení, že i muž takový je s to žíti teď ještě prospěchům jiným, rovněž mu tak drahým, ba snad ještě dražším, a palčivá nedůvěra k celému člověčenstvu se mne zmocňuje, předvídám, že nevybředne z otroctví svého — poněvadž z něho vybřednouti nechce. Poznávámť s duší trnoucí, že mu vládnou horší tyrani, než ti na trůnech, na které si ještě žádný Brutus dýku nebrousí — jsou to vášně jeho."

Leokad sklopil hlavu ještě hlouběji, ještě kajícněji k prsoum.

„K čemu ale všecky tyto vytáčky a narážky," rozhodl se Klement, znova před bratrem se zastavuje; „vždy zpříma s tebou jsem jednal, zpříma ti povím i dnes, co sám poznati se zdráháš — že mne totiž zhluboka zarmucuješ. Dávno již na tobě pozoruji neblahou jakousi změnu, kterou jsem nevěděl čemu přičítati, která se však stala v posledních nedělích tak patrnou, že jsem vše činiti musil, abych ji skryl před matkou a vždy vhodně před soudruhy omluvil. Druhdy bývals v schůzích našich pln nejšlechetnějšího zápalu a posvátné horlivosti, — teď jsi nejnetečnější z nás všech a roztržitě mluvíváš i hlasuješ o věcech nejdůležitějších, nikdy již nečiníš nových návrhů, k žádné výminečné úloze se nehlásíš, ponecháváš nám ostatním myšlenku i čin. A přec nebylo nikdy úsilí horlivějšího a napnutějšího potřebí, jako právě teď, kdež tmáři a zpátečníci všeho druhu sbírají polekaně všech svých sil, aby se opřeli

zúrodňujícímu a oživujícímu ruchu, jímž se chvěje západ, jímž se zachvěje v brzkosti celá Evropa, pochopí-li člověčenstvo, že na orloji jeho těžkých osudů konečně se chystá uhoditi hodina jeho osvobození, že zapění galického kohouta zvěstuje i jemu, že po dlouhé bouřlivé noci, stále otřásané hromovými ranami válek hříšných a děsně osvětlené zničujícími blesky lidského fanatismu nastává rosné jitro budoucnosti šťastnější, za jejížto modrojasnými rouškami vidím třpytiti se zlaté sloupořadí, kdež trůní jediná kněžna a kněžka, kteréž pak se klaněti bude — svatá věda. Ach, jak vše ve mně vřelo při dnešní komedii, k níž jsme se sami hlásiti musili, abychom od sebe odvrátili podezření, že snad se nechceme státi tak svatými jako ostatní; jak jsem skřípal zuby při urážkách, kteréž tam byly metány v tvář národu našemu, jak jsem se musil přemáhati, abych nevyzradil, co ve mně se děje při zneuctění jeho nejdražších, nejvznešenějších upomínek. Přísahalť jsem před tím oltářem potupně vztyčeným na místě, kdež volnost jeho myšlenková zavražděna byla, ohnivěji, světěji než kdy jindy, že mu jí dobudu zpět nejvřelejší krví svou, že po všecky časy a poměry jen jemu náležeti bude moje srdce, moje tělo, moje statky i myšlenky veškeré. Ach konečně zvítězí pravda a právo, již o tom nelze pochybovati. Došly mne dnes zprávy přes Italii, že ve Francii vše k republice se chýlí. Jak bude prohlášena, vyšle svoje syny ostatním bratrům proti utiskovatelům na pomoc, aby s nimi konečně zarazili onu velkou říši vzájemné lásky, spravedlnosti a rovnosti, v níž člověk teprvé pocítí, žeť člověkem. Musíme se ze všech sil vynasnažiti, aby nás nalezli osvoboditelé naši připravenými, hodnými darů, které nám přinesou.

Čekát na nás velká ještě práce, kteráž vyžaduje muže celé — a ty Leokade, nejsi svým“ ...

Leokad sebou bolestně trhl.

„Ano, nejsi svým,“ zahořekoval Klement, „ženě náležíš a jaké to ženě — zvonečkové královně. Dnes, kde červenaje se, jsi netroufal sobě očí k ní pozvednouti, kde ruka tvoje, majíc se k ní vztáhnouti, se ti třásla jako listí osykové, přišel jsem tomu na stopu, žes zamilován do vychovanky největší modlářky pokrytecké, proti níž všichni tak dlouho již bojujeme a kteráž právě teď ještě více než kdy jindy sítě svých bohaprázných pletich po Praze rozpřádá a dnešní slavnost sosnovala na potupu toho, co nám všem nade vše svato. Nepřemýšlí o jiném, než kterak by konečně prosadila, aby pokrytecký chytrák mohl na vždy ve jmenu božím využitkovati prostého poctivého dobráka, odměňuje se mu za štěstí a hojnost, jimž se zde na útraty jeho těší, poukázkami na blaho, kteréž ho prý za jeho poslušnost nemine na onom světě — miluješ potomkyni vrahův!“

„Klemente!“ rozkřikl se teď Leokad tak vášnivě jako bratr; „příliš hřešíš na mou lásku k tobě.“

„Nuže nevěříš-li mi, jdi a přesvědč se! Optej se na Slovanském vrchu na rodinu Nepovolných a uslyšíš v každém domě a domku, že neměl tamější lid po drahně let úhlavnější nepřítelkyně: vyssála svoje pracovníky do poslední krůpěje krve jako pijavice. Roztrhla svazek lásky manželem zesnulým posvěcený mezi dcerou a šlechetným mladíkem, jehož nenáviděla pro lidumilné zásady a odstranivši ho, omámila dítě svoje lživými zprávami o jeho smrti, až se jí dala provdati za muže, matce zcela poddaného. A když

jednoho rána byl nešťastný milenec nalezen zavražděný v její zahradě, byť od ní drze za samovraha prohlášen a katem odklizen, jako kus zdechlé zvěře. Avšak lid tomu nevěřil, považoval nešťastníka za její obět a namáčeje si do jeho krve co do krve nevinné kusy svého oděvu, vyprovodil slavným spůsobem mrtvolu na popraviště. Byl by snad její dům v sutiny obrátil, kdyby jej nebylo vojsko rozehnalo. Jen mocní její přátelé zamezili vyšetřování soudní v hrozném onom příběhu, avšak dcera sšílevši mezi děsnými oněmi výjevy v záchvatech svých neustále milence varovala před kordem, kterýž naň manžel její k radě matčině ve vražedném úmyslu vytasil, když zoufale přikvapil, slyše, že mu je odňata, aby se přesvědčil, zdali zvěst to pravdivá. Ona, ona hlavně překáží již drahně let všemu pokroku, ničí vše dobré a troufá si smělým čelem, opírajíc se o tajné svoje ochrance, celému světu vzdorovati a vzdorovala i císaři, přijavši pod střechu svou jesuity, jichž on vypověděl. Bydlí u ní dosud. Z jednoty srdce Ježíšova, kteroužto pracuje pro ně, vyšlo dnešní procesí, vyjde co nevidět i prosba, aby byl ve prospěch mravopočestnosti obmezen tisk; opět z jednoty vyjde žádost, aby se evangelíci již nepochovávali na týchže hřbitovech s katolíky, jak za Josefa v obyčej vešlo, opět ze středu jednoty vyjde adresa, kteráž bude po městě kolovati a hojnými jsouc podpisy pokryta císaři se odevzdá, aby zapověděl ve svých dědičných zemích všecky knihy, kteréž zlehčují katolické náboženství, a takový přestupek najdou v každé, kteráž se jim líbit nebude; po adrese té již navržena ještě jiná, v níž zas se žádat bude, aby vláda v souhlasu s vrchností robotníkům opět přitížiti ráčila, by neměli kdy obírati se věcmi, do

nichž jim nic není, čímž se stávají lenivými a vzdornými, a konečně, až bude vše dostatečně připraveno, vylíhne se z ní obrovská prý petice, aby vůči povážlivému stavu, v němž celá Evropa se kolisá, jesuité co nejbedlivější strážcové mravnosti národů do svých dávných sídel zas uvedeni byli. — O, žena ta je vtělený zlý duch města toho!“

„I kdyby vše to pravda bylo, co o ní tvrdíš, což může dítě za svoje rodiče?“ domohl se konečně Leokad slova.

„Ba ovšem nemůže dítě za svoje rodiče, ale mimovolně dědívá jejich podobu, jejich ducha, jejich vlastnosti. Nezdědili jsme my oba k veliké nelibosti otcově mysl a srdce matčino? Nepřijímáme od nejútlejšího mládí se zbožnou úctou, s pevnou vírou v její neomylnost každé její slovo, nesouhlasíme s každým jejím náhledem, než jej vysloví? Běda mladé Nepovolné a především běda tobě, chodila-li k své vychovatelce tak ráda a ochotně do školy, jako my k naší . . .“

„Právě, že jí je rodina její tak nebezpečna, musí jí každý šlechetný člověk přáti, aby v muži co nejdříve nalezla protiváhu vlivu toho.“

„Teď není na to kdy, aby žil muž ženě jediné,“ Klement znova se rozhorlil; „každý z nás musí žíti lidem všem, národu veškerému a žíti teď národu jest zaň bojovati, pořád a neustále mu vydobývati, co mu nutno, prospěšno, žádoucno a v zápasu tom nikdy neustáti. Kdož se chce státi řádným bojovníkem jeho, musí býti především volným.“

„Třeba srdce v poutech, jen když je mysl volná.“

„Hle jak porážíš sama sebe! Právě tys důkazem nejjasnějším, že je-li srdce v poutech, i vše ostatní spoutáno jest, že nekoná ni hlavě, ni ruce službu patřičnou. O bratře, vzpamatuj se přec a neoslyš hlasu mého! Rozhledni se, kudy to noha tvoje kráčí. Což k tobě zde nemluví každá ta brázda pole zmrvená mrtvolami těch, kdož padli za práva ducha, toho ducha, jenž v lůně přírody k vědomí se probudiv, sám sobě usoudil, že vše přetrvá a bude, když ničehož nebude, a velkolepou úlohu tu již vítězně započíná? Voda, oheň, země, vše jen se proměňuje, částky a účinky živlů těch jsou od věků k věkům tytéž; jen duch lidský se šíří, vzrůstá mohutně, od století k století nových si přibírá vlastností, stále se povznáší, víc a více z pout hmoty se vymaňuje, přese všecky její vzdory den ode dne dokonaleji si ji podrobuje — kdo může říci, kde se zastaví? O nezastaví se, jest neobmezeným, nekonečným! Zdaž se ti nezatočila hlava, když předevčírem onen smělý plavec Blanchard podnikl za korunovace první v Praze vzduchoplavbu z parku bubenečského a na malé své lodičce do povětří se vznesl, aby proniknul tajnosti eteru dosud nevyzpytného, až zmizel v něm očim našim? Koho čtoucího o divech, které zkoušejí v Anglii parou, neuchvacuje táž blažená závrať, tytéž hrdé naděje do budoucnosti? Tušívalo lidstvo povždy, jaká v nitru jeho dřímá vše opanující moc, snaživši se zaříkávati bouřky, požáry, povodně; nejsme příliš vzdáleni doby, kdy tak skutečně učiníme; již velíme blesku a vykazujeme plamenné záhubné stopě jeho dráhu neškodnou. Ne, není to jen blouznění, že vláda ducha započala. Vědou odpoután a vysvobozen ze žalářů předsudků, kteréž sám si zbudoval, v nichž v smutném pomatení tak dlouho sám sebe věznil,

jí osvícen a spasen, brzo silou svou pronikne a si podrobí vesmír a až tam ta ohnivá koule na nebi, právě pod obzor náš se nořící, dohoří, pak on na jeho klenbu se zavěsí, popel zašlých světů novým jasem, novým teplem prohřeje a stvoří konečně onen kýžený světla ráj, jehož předtucha nás zde v hodinách pochybnosti ochvívá perutěmi andělskými a jehož démantové sloupy zde otesáváme každou plodnou myšlenkou. Jen v duchu je věčnost, pročež budiž hanba a zkáza těm, kteří jeho svaté jiskry v nás zahubiti a umořiti se snaží, chtějíce ze zlomyslnosti, závisti a hlouposti, abychom zůstali navždy hlíněnými jen trupy, které neumí, než trpět a užívat a jimž tak pohodlně se panuje. Hanba a zkáza těm, kteří nám vnucují jiné pravdy než ty, k jejichž poznání on nás vede a to právě teď, kdež se chystá ke skoku tak velkému a hrdinskému, jímž se chce navždy vymrštiti z krvavých a tmavých pustin, středověku hnusného. Ty klopíš ještě oči, marně mne necháváš klepati na brány svědomí tvého, nedovolíš, aby se mi ozvalo? Což nenaleznu jediného slova, jímž by se pohnula a otevřela mysl tvoje? Povznes, probůh zraku aspoň jen na jediný okamžik a obrať jej tam, kde z rudého dýmu mlhy večerní jako z výparu vřelé krve k nám vyčnívají věže kostela Loretánského, toho kostela, jejž založil Ferdinand II. podle vzoru chrámu, v němž slíbil panně Marii, že vyhladí kacířské české plémě až do posledního nemluvněte. Opakuji ti, že slib ten byl dnes obnoven a že se stává opět heslem naší doby! Pronásledování a udavačství pro každý svobodnější náhled a slovo znova nás zas očekává a čím to návodem a podvodem? Ty ještě se nerdíš? Ještě mi nepřísaháš, že se vzdáš každého spolku s těmi hubiteli pravd, s těmi drzými

ošemetníky, s těmi pravými neznabohy a rouhači? Jaký to zlořečený cit ta láska, že stírá s muže mužnost a i v tom nejlepším zpitomuje pojem cti a poctivosti? Strašlivá to je choroba, strašlivější šílenosti samé, neb šílenec aspoň se vzpírá přízrakům mysl jeho ochabujícím a zmučujícím, ale zamilovaný je kochá a v sobě hejčká samovolným jsa bláznem. Můj bože, co ti mám tedy ještě říci a kterak tě přesvědčiti, že vidině obětuješ život svůj krásný a nadějný. Kéž by mne klamalo tušení moje vší mocí se mi vnucující, že dívku tu používají za lákadlo a ona pomstí na tobě věc posvátnou, pro niž k vůli ní schladls. Nemožno, abysi se byl dokonce již vzdal vší vlády nad vůlí svou, jindy tak pevnou a čistou, že bys tomu citu nemohl dát výhost, kdybys jen skutečně chtěl. Nevěřím naprosto, že by muž vše nemohl, co nezvratně si umíní. Známť přec také tu Nepovolnou a přisvědčuji ti, že to tvor velice vnadný, ale proč se nemusím chvěti i já jí na blízku, proč nejsem i já do ní zamilován neb do některé její družky? Vždyť i ve mně živý cit pro krásu a že mi nebije srdce bezcitné v ňadrech, dokazuji snad svou láskou k matce, k vlasti, k svobodě, ke všem bezbranným, slabým a nevinně trpícím, jsa povždy hotov lásku tu svou krví pečetit. Avšak kdykoli jsem se o to pokusil, kořiti se dívce, vždy smrtelná mne ovanula nuda, neb nahlédl jsem do mělčiny krásné nádoby, do těsňounké dušinky uměle naduté nekonečnou marností. Nemohu pochopit, čemu na dívkách se klaněti? Čím jsou vědě, otčině? Co dosud dokázaly? Čím si zasluhují naší náklonnosti? Mnoho-li z nich se povzneslo nad úlohu živočicha, chtějíce býti lidmi? Nejen že nemají pražádných zásluh o duševní postup lidstva, zdržují muže na dráze jeho, dělají z nich loutky jako z dětí svých, z nichž vycho-

vávají v titěrné své hravosti a duševní obmezenosti samé jen slabochy, což jde stavem vzdělání obecného a záležitostí veřejných smutně na jevo. Ony jsou vinny, že z nás nic není a ještě snad dlouho nic nebude. Kdybych neznal matku naší a neviděl na ní, jaké obětavosti a vznešenosti ženské srdce schopno, kterak se může roznítit pro nejšlechetnější zájmy, kdyby se nebyla stala naší nejpřednější, nejlepší učitelkou, zajisté bych celé pohlaví její za ničemné prohlásil. Avšak jestiť výkvět takové spanilé duše asi vzácnější než květ aloe, jenž vždy jen jednou za století se zaskví mezi tvrdým, trnitým listím svým. Leokade, bratře, slyš! Nemůžeš-li jinak, nuže pak miluj, miluj si třeba sto dívek najednou, jen na tu jedinou zapomeň! Což jich není v Praze na tisíc, které mají tak červená, k líbání vábící ústa, tak bílá čela a tak měkké ruce a jimž je teprvé osmnáct let jako té Nepovolné?“

„Zde, zde to právě vězí,“ zaštkal Leokad, „proč ona a vždy jen ona, proč ne jiná? Proč mi nemožno srdce od ní odtrhnouti, k jiné přiložiti a jiným obrazem duši naplniti? Co teď jsi mi pravil, řekl jsem si sto-, ba vícekráte sám ještě příkřeji a ostřeji, avšak nic naplat! Musím na ni mysliti, ji milovati, i kdybych věděl, že všecko zlo, které mne potká, její ruka mi uštědří, ba nemohl bych jinak, musil bych tu drahou ruku políbiti, i kdyby mi zrádně dýku do ňader zahloubila. Je-li to nemužná slabost, nuže známť se k ní, kárej, trestej mne za ni, vydej mne v posměch všem soudruhům, postav mne na pranýř jejich opovržení, odsuď mne dle práva svého, co hlava a soudce bratrstva našeho, za to k smrti a ozbroj proti mně co křivopřísežníka ruku tajného popravčího, citů mých tím nezměníš, nezměníš

jich ani tím, kdyby ona sama všecku naději na lásku mi odňala. O jak špatně cit ten pojímáš, bratře, domníváš-li se skutečně, že to jen touha po políbení krásných úst, po objetí měkkých ramen. Jestiť láska přáním nejněžnějším a zároveň nejvášnivějším, aby bytost, kteráž city naše tak vřele a záhadně k sobě přivábila jako luční pláň svoje pestré květy, nebe stříbrné svoje hvězdy, nad každý pojem šťastnou byla. Ovšemť žije v nás vedle něho touha stejně horoucí, bychom my se stali tvůrci štěstí toho, námi a v nás aby jedině je poznala; ale nedojde-li vyplnění, zvolí-li si ona jiné srdce za opěru, kdož v pravdě milující proto na ni zanevře? Což to není její právo? Nepřestane blaho Xaverino za všech poměrů a proměn býti blahem mým, dokud bude ve mně dech života. Nemohu ti arci povědíti, proč tak cítiti a smýšleti musím, ale vždyť ti také nemohu podati žádného důvodu, proč vykvétají růže, proč zářivé vlasatice náhle na nebi se objevují, proč okean zemi v bouřlivém náručí svém vězní. Pohlížej na mne tak ledově, jak ti libo, rád uznávám sílu ducha tvého i převahu vzácné tvé povahy, tím ale ještě přesvědčení ve mně nezvrátils, že kdyby každý pozemčan tak miloval jako já, jsa na vzájem opět tak milován, lidstvo by nepotřebovalo žádného jiného léku a všecka vítězství ducha by se mu stala zbytečná, ba nepotřebovala by žádného nebe, žádné věčnosti, neb v jediném okamžiku lásky takové spočívá slast a velebnost všech rájů věčnosti, jichž duch s to si vymysliti a na osudu vydobýti.“

Klement pohlížel na bratra v nejhlubším zármutku.

„Co řekne matka, až zví, co v tobě se děje,“ pravil mu nikoli již příkře, nýbrž s bolestí tak

opravdivou, že Leokad znova před ním oči sklopil. „Jak jí to aspoň ještě na čas skrýti. Je teď právě zas tak slabá a bídná, že by ji poznání, koho miluješ, snad uvrhlo do hrobu, jejž bez toho asi již za krátko nasypáme nad tím drahým nebohým srdcem jejím, kteréž tak málo do světa toho se hodilo. Ty nebohá, nebohá matko moje, což se ti má skutečně vše zmařiti a ani jediná radost nevykvésti? Čeká na tebe nová ještě zkouška, nový klam, bolestnější všech ostatních? Snad bys uměl lépe nenáviděti, kdybys byl býval tehdáž se mnou jejím průvodčím, když prostovlasá, na polo šílená z domu se vyřítila tam na onu výšinu u brány, kde trčel k chladnému sychravému nebi rannímu příšerně vysoký holý sloup. Nechápaje, co s ní se děje, nad čím tak pláče a rukama lomí, byl jsem se, vida ji prchati, křečovitě šatu jejího zadržel, utíkaje s ní, aniž v hrozném tom rozčilení věděla, že jedno z dětí svých za sebou vleče. Brzo ale upoutal mou pozornost více, než rozervaná, siná její tvář, průvod za námi z brány se ubírající. Za temného víření bubnů černým suknem pokrytých a pronikavého kvílení zvonku, jehož hlas tenkráte ponejprv jsem zaslechl, vedli kněží a vojáci okolo nás k onomu sloupu spoutaného starce, jehož stříbrné šediny smutně okolo bledé tváře mu vlály. „Co s ním budou dělat?“ bezděčně mi uklouzlo. „Ctějí jej usmrtit,“ vydralo se matce z drkotajících hrůzou úst. „Co udělal?“ „Nechtěl, aby směli páni chudé lidi trýznit hladem a bitím.“ „A ty jim ho necháš usmrtit?“ rozkřikl jsem se pln hněvu, maje za to, že všude tolik může jako doma nad námi a připomínaje si, že ve všech půtkách se soudruhy vždy jsem býval vítězem, bez rozmýšlení jsem se jí vyškubl, abych přispěl ku pomoci onomu starci,

jehož pohled malé srdce moje na rub obracel, v hněvu nikdy dříve nepocítěném, v němž předčasně jsem dozrával na muže. Ale byl jsem od okolostojících zadržen a zpět přiveden k matce, kteráž přestavši náhle plakat, silou nadpřirozenou mne na ramena svá vymrštila, aby zrak starcův, hledaje ji mezi množstvím, i na mně utkvěti musil. A také utkvěl, poznal ji i ve mně její dítě, v němž mu ukazovala budoucího zastance těch, za jejichž svatá práva umíral. On jí porozuměl a spoutanýma rukama udělal v stranu naši kříž s úsměvem tak vznešeným, že jsem naň nikdy nezapomněl — vidím jej dosud, mnohdy nevídám po celé dny a noci nic jiného. Často mi matka pak pravila, že přenáhleným oním dětským skutkem jsem ji životu zachránil, byla by podlehla zoufalosti nad křivdami, jichž člověk na člověku se dopustiti smí, kdyby se nebyla v ní vznítila náhle naděje, že synové její, dospěvše v muže, jim konec učiní, že vlasti v nich jako druhá Kornelie Grakchy darovala. Potvrzovali jsme ji horlivě ve víře té, slibujíce jí, že budeme působiti jako někdy Hus a Jeronym; zajisté netušila, že jeden z nás viklati se bude jako druhdy Jeronym."

Leokad zbledl jako umrlec.

„Zadrž, aspoň pro dnes zadrž, nechceš-li mne na dobro zničiti i ve vlastních očích," zvolal tak prosebně a žalostně, že Klement útrpností jat, skutečně ve výčitkách ustál, odkládaje pro dnes zakončení hovoru toho a rozhodnutí jejich pří.

Mlčky dorazili mladíci k bráně, mlčky jí prošli, ubírajíce se okolo strahovského kláštera, ale jak chtěli podle něho zahnouti do hluboké cesty, oba rázem se zastavili.

Nad protějšími soumrakem sivě omženými výšinami vycházel úplněk tak skvěle a velebně,

jakoby byl i on chtěl přispěti svou hřivnou k nynější době slavnostní. Však hle, co tam podle něho se třpytilo, jakoby z bílých, z Vltavy vystupujících výparů ještě jeden měsíc vykouleti se chtěl?

Nerodil se tam k poctě dnešního dne nový měsíc, byla to jen zlatá záře okolo sochy svatého Ignacia, kteráž jeho světlem oblitá tak vyzývavé k nim metala paprsky. Prudce oba od ní hlavu odvrátili, Klement v hněvivém pohrdání, Leokad, jako kdyby se byl srdce jeho náhle dotknul chladný nůž. Rychle se pustili příkrou cestou dolů, a stanuli konečně u nárožního domu, jehož průčelí bylo do ostruhové ulice obráceno.

Z osvětlených oken prvního poschodí, zaznával až na ulici hrubý zlostný mužský hlas. Klement k nim povznesl chladný pohled, než vešel s bratrem do průjezdu, taktéž hojně osvětleného, což bývalo tehdáž ještě za veliký luksus považováno.

Dům ten byl obýván cís. král. vrchním polním a vojanským komisarem von Natterer.

Pan císařský vrchní komisař sedal právě s několika přátely k večeři, již kázal právě v onu minutu, kterou k tomu byl určil na stůl postaviti, beze všeho ohledu na nepřítomné syny, když tito ve dveřích se objevili. Přivítalť je, neohlížeje se dost málo na svou společnost, takovým káráním, jakoby to byli dva malí, nezbední žáčkové, ač se byl Klement před nedávnem stal doktorem veškerých práv a Leokad jej měl za krátko následovati. Smělost, jíž si byli troufali poslati kočár prázný domů, přijíti za ním pěšky, kdež on přece chtěl, aby přijeli, dáti se omluviti jako dvě ženštiny bolením hlavy, které si chtěli zahnati procházkou při měsíčku, což vše nebylo na programu dnešního dne, jejž vždy časně z rána, sotva oči ze spaní protrhl, pro celý dům, rodinu i služebnictvo sestavil, to vše zavdalo mu

příčinu k pojednání velmi obšírnému a bouřlivému o nynější nezvedenosti dětí, nevázanosti mládeže, nekázni a nemravnosti celého člověčenstva, jakož i k znamenitému a pamětihodnému proroctví, že lidstvo veškeré, válejíc se v bahně všech možných špatných vlastností, mezi nimiž drzá neposlušnost proti vyšším do první řady náležela, v bahně tom také nadobro shnije, jak právě prý příklad Francie jasněji dokazuje, ač nešvihne-li lidstvo to hodnou metlou některý imperátor, jenž vzhledem k hrozným poměrům vládu světovou k sobě strhne, tak citlivě a neuprosně, že vyskočí, čiperní a konečně zas na nohy do slušné positury se postaví. Doufal pan císařský komisař pevně, že tímto spasitelem pravé civilisace se stane nejmilostivější Leopold rakouský.

Bratři vyslechli jeho důtku i politické jeho náhledy dle předpisu tehdejšího přísného rodinného mravu mlčky, stojíce za svými sedadly. Teprvé když zakončil, oba se posadili.

V oné absolutistické době, kteráž neznala ještě národů, nýbrž jen poddaných a kdež poddaní ti bez odvolání a zjevného reptání poslouchati musili jako děti nedospělé, jimž vše jen se uděluje ne po právu, nýbrž z dobré vůle a milosti, musili v rodinách, kteréž bývají vždy odleskem veřejných poměrů, děti zas poslouchati jako poddaní. Jakž nebylo žádného odvolání proti vůli vlády, tak nebývalo odvolání proti vůli rodičů, každé vzpouzení se proti jejich autoritě, každá touha po větší samostatnosti, po sebeurčení, každý pokus vydobýti si jich tu i tam svatozrádě se rovnal. Kdož sčítá, mnoho-li inteligence přivedl onen nešťastný směr na zmar, mnoho-li různých povah zmrzačil, mnoho-li jasných hlav potlačil a mnoho-li srdcí plamenných nad životem pochy-

beným, bezvýznamným, nečinným tehdáž v zoufalosti se strávilo? Není tomu ještě příliš dlouho, co se vytratil ze staroměšťanských rodin pražských, nejkonservativnější to třídě našeho národa, kde zvláště mnoho obětí si vyžádal, nejeden nadějný život dohánějе k tragickému zakončení.

Mezi všemi samovládci rodinnými i úřadními nepožíval však nikdo takové pověsti jako pan císařský komisař. Manželka a děti směly toliko k jeho rozkazu mluviti, služebnictvo nesmělo míti nižádného mínění a úřadníci mu podřízení žádných myšlenek. Předpis z vyššího místa do kancelářů zaslaný směl býti jediným vodítkem jejich jednání a náhledů. Kdož by si byl troufal jen vzdechnutím se ozvati proti vůli jeho, propadl jeho nejstrašlivějšímu hněvu, jenž se nejevíval vždy jen slovy, nýbrž i skutky. A v záchvatech takových pan vrchní komisař obyčejně se neznal.

Avšak nežádal si pan z Nattererů jen poslušnosti a slepého podrobování se vyšším rozkazům od ostatních, byl on sám nejpřednějším příkladem, kterak se mají pojímati a plniti. Seznávaje, že se dopustil mimovolně jakési chyby neb poklesku nenapravitelného, nebyl by se zajisté rozpakoval jednati jako onen kuchař krále francouzského, který v zoufalosti, že nechutnala králi ryba, již mu byl připravil, na život si sáhl, probodnuv se vlastním kordem. Zachovával se doma sám nejpřísněji podle zavedeného pořádku, býval v úřadě prvním i posledním, nikdy ničehož nepřehlídl, neopomenul a nezapomněl. Objevoval se v skladištích a pracovnách erárních jeho dozoru svěřených krom času k tomu určeného, zcela neočekávaně; mnohdy uprostřed nejčernější noci, za kruté chumelice neb bouřk . Přišel-li na nějaký šmejd, neuprosně bez dlouhého soudu a zavá-

dění protokolu vinníka bičem svým přetáhl a vyhnal. Vše, co v pisárnách se vyhotovilo, šlo jeho rukama; běda, byl-li kdesi opomenut puntík neb čárka; neb nebylo-li psáno dosti úhledně, ihned nebohému písaři na služném srazil a pokutu poslal k pensijnímu fondu, málo toho dbaje, má-li k tomu právo. Každá přezka na střevících, každá pentlička na copech, každý knoflík na šosatých fracích osob podřízených podlehal jeho přísnému soudu, vše na nich muselo býti jako na strunkách, vše se třpytit a lesknout a touže nešetrností, jakouž bděl nad jejich zevnějškem, staral se o jejich vnitro. Beze všeho ohledu vloupával se jim do pulpitů jejich, kdež slídil po zapovězených spisech, kteréž vycházejíce za hranicemi v tajných tiskárnách, přes hranice houfně se přiloudívaly a pro jejichž podrobný seznam vždy na policii si posílal. Bylo to jedinou věcí, již teď ještě studovával. Tajné spolčování se, ježto tehdáž vešlo téměř v módu, nemělo krutějšího nad něho nepřítele. Vše, co panovník jeho chtěl, vyřknul a dopouštěl, bývalo proň tak posvátné, že to přijímal jako nějaké dogma církevní, o němž rozjímati a je rozebírati bylo by hříchem. Ale za tou příčinou byl by se málem císaři zesnulému z úřadu poděkoval. Žádaje ho za zvláštní audienci, s pláčem mu vyčítal, že dává trůn svůj v šanc, trpě takové tajné rejpalství v zemi; a měltě mocnář velikou práci, než ho poněkud ukonejšil, dokazuje mu, že je proti tomu ruchu proto tak shovívav, poněvadž v něm spatřuje dobrou protiváhu proti vlivu tajných jesuitů v mnohých vrstvách posud neobmezeného, jimž pan z Nettererů rovněž nepřál, považuje anglikanskou církev, kteráž soustřeďuje moc světskou a církevní v rukou vladaře, za ideál náboženství národního. Již několikrát byl učinil

císaři v soukromých úřadních s ním úradách nejponíženější návrh, aby přec nápodobiti ráčil příklad Jindřicha VIII.

Svou bezohlednou, ba krutou poctivostí byl pan z Nattererů za oněch válečných dob, kterých šibalští dodavatelé všemožně využitkovati se snažili, vládě tak velkých služeb prokázal, že se stal u dvora osobností tam největšího vlivu požívající. Avšak i u obecenstva pražského těšil se veliké vážnosti pro vzácnou neporušitelnou svou poctivost; ale přes to všecko šel mu přec každý rád z cesty a kdož jeho společnost hledati nemusil, také zajisté ji nehledal a vyhnul se mu zdaleka. Bylo člověku vedle něho, jako když stojí nad sopkou, kteráž hrozí každou chvíli výbuchem, málo si všímajíc, koho svými lávovými proudy spraží. On si toho dobře povšiml a také mu to velice lichotilo; vidíval v chování tom uznání nadvlády jeho povahy nad povahami ostatními, obzvláštní k ní úcty a před ní hrůzy.

Paní z Nattererů seděla proti svému manželi na hořejším konci tabule. Nepozdvihla očí, když otec syny přede všemi hostmi vyplísnil a tvář její zůstala při tom nezměněna co do barvy a výrazu. Téměř průhledná bledostí a hubeností, byla v úbělové té průzračnosti a nepohnutosti prorvána tahem tak živé a stálé bolesti, že se podobalo, jakoby byla v jakémsi hrozném okamžiku náhle v pocitu tom stanula a navždy zkameněla. K ní manžel možná-li ještě nešetrněji se chovával než k ostatním, mělať u něho mnohem méně práv, než kterákoli služka domu jeho, jíž přec sem tam jakýsi stín svobody a vlastní vůle ponechati musil. Ale jí neponechal a nepřiřknul poničehož, žila v úplné závislosti vedle něho jako otrokyně v zlatém vězení, byťať strojem na povel

jeho jednajícím věcí, jež od otce jejího si vyžádal pro domácí svoje pohodlí a s níž tedy také zcela jen dle pohodlí svého nakládal.

Nikdo, kdož na bledou, utrápenou paní tu pohlédl, jsa svědkem domácího jejího mučenictví, nemohl se ubrániti hlubokému soucitu s ní a úctě rovněž tak hluboké, viděl-li, s jakou mlčelivou důstojností je již po tolik let snáší Jen ke komu pozvedla svoje dosud krásné oči, plny nevýslovné tesklivosti, poznával, že se mu asi v nitru svém nepodrobuje onou příkladnou pokorou a oddaností, že v ní plá tajný jakýsi odpor proti osudu, jenž znenáhla trávil a ničil její síly. Jen její choť neviděl, jak slábne, den co den kázal strojit hostiny, jichž byl náruživým milovníkem, kteréž musela ona do nejmenší podrobnosti řídit, a zval si k nim hejnu hostů, nad jejichž obsluhou jedině ona směla bdíti. Teprvé když poslední host se vytratil a pan císařský komisař, opíraje se o nejsilnějšího lokaje, do svého pokoje vrávoral, směla ona konečně se vzdálit. Jak často ji odnesli do ložnice synové její na polo umdlelou unavením, jak často trávívali noc u jejího lůžka! Nechtívala je pak od sebe pustit, bránívala se spánku, jí tak velice potřebnému, jen aby se mohla pokochati v jejich pohledu, pohrávat si jejich vlasy, pocelovat jejich tváře, aby slyšela zvuk jejich hlasů, aby jich ještě užila. Ach vědělať také, co viděli na ní jiní, věděla, že jsou dny její již spočítány, že je musí opustit, ty svoje krásné syny, jimiž jedině poznala, co to radost, které zasvětila službě lidstva, aby mu pomohla smýti jeho veliké hříchy, jichž sami nad sebou se dopouštějí a nad nimiž jí bylo srdce tak nezhoji-

telně puklo, že byl život její od té doby stálým trapným jen umíráním . . .

Odnesli ji synové i dnes na lůžko.

Dvéře letního přízemního domku u pěti zvonečků byly dokořán otevřeny lahodnému vzduchu večernímu, jenž prochvíván vůní květin a protkán stříbrem měsíčním jimi se loudil do krásné chladné síně, jeskyni představující. Se stropu visely umělé krapníky, podlahu pokrýval koberec, nápodobující pažit květnatou a po mramorových stěnách rozkládal břečťan temné lesklé lupení. V obou postranních zdéch byly naproti sobě hluboké výklenky; v jednom z nich se prýštil ze skalního omženého balvanu jasností démantovou živý pramen, ztráceje se ve vysokých před ním travinách, a v druhém stála v houští šeré rozmariny pěkně vyřezávaná socha panny Marie v přirozené velikosti. Bylať oděna rouchem z bílé vlny a s ramen se jí spouštel skvostný plášť ze světlomodrého aksamitu, růžovou dykytou pokrytý; hlavu její obepínal zlatý kruh, v němž se skvěla křišťálová hvězda vedle půlměsíce. Před ní z mechového klekátka vykvétala růže z rubínového skla, v jejímžto kalichu byla skryta lampička, jejímužto plaménku Xavera nikdy uhasnouti nedala.

Na stole uprostřed jeskyně stály mísy s drahými lahůdkami v nejhojnějším výběru, kteréž klíčnice as po páté již vystřídala. Mezi nimi trčel onen věžovitý zlatý svícen, jejž paní od pěti zvonečků vždy jen v některý památní den zapáliti kázala. A byl dnes opět den takový: zaskvěl se vším právem u večeře, kteráž zakončiti měla řadu hodin, plných vnitřního pro ni jásotu a zjevné slávy. Líčilať je právě jednu po druhé výmluvnou obšírností až do nejmenší podrobnosti pateru

Inocenci, imponující to a pozoruhodné co do zevnějšku osobnosti, jenž odpočíval s chladnou vážností v lenošce z karmoisinového hedbáví proň zvláště zhotovené mezi babičkou a vnučkou.

Nepovšimlať si paní Nepovolná v radosti srdce překypujícího nad vydařenou poutí odpolední, že Xavera zářic v kostele štěstím a pýchou, proti ní teď zamyšleně ubledlé čelo klopí, sotva jídla se dotýká a jen roztržitě odpovídá, obrátila-li se k ní někdy s úsečnou otázkou. Ba nepozorovala ani toho, že se sedadla svého volně se pozdvihla a jeskyni opustila, aby se odebrala do nejtemnějšího stromořadí prostranné zahrady, obehnané vysokou středověkou zoubkovanou zdí, kteráž zadní část stavení u pěti zvonečků dosud tak hrozivě střežila, jako v oněch nepokojných dobách, kdy mocné rodiny patrické tak urputné půtky v městě mezi sebou vedly, jako králové v širém poli.

Jesuita, podobaje se přísnou a zasmušilou tvářností svou více mnichu než knězi světskému řádu tak volného, poslouchal štědrou hostitelku svou i dnes mlčky, bez nejmenšího znaku jakéhosi účastenství neb vnitřního pohnutí, jak to bývalo vždy jindy jeho obyčejem. Avšak dala-li se tím másti, stavši se ve vypravování svém méně důslednou a určitou, tož jí okamžitě dokázal jedinou jen větou, ano mnohdy jediným jen slovem, jednozvučně a lhostejně prohozeným, že nejen ničehož nepřeslechl, ale že události, kteréž mu teprvé sděluje, dávno již duchem předstihl, uspořádal, seřadil a všecky možné jejich následky i význam pro svatou matku církev již všestranně uvážil a ocenil. I napnula pak paní Nepovolná rychle zas pružinu bystrého ducha vlastního, aby podivuhodné chápavosti svého velebného hosta opět nové zajímavé látky k pronikání a spra-

cování podala; neb jen spůsobem tím vedle sebe jej zdržela a upoutala, jinak se jí brzo vymknul hladkostí a obratností úhoře.

Věru osvědčil tehdáž představený semeniště novoměstského opět skvěle onu znalost lidských hrudí, na niž byl jeho řád vždy tak hrd a pro kterou se stal tak mocným a proslulým, schváliv své bohaté, krásné a bujné sousedce naproti u pěti zvonečků nejučenějšího bohoslovce řádu svého, asketického patera Inocence, za duchovního rádce. Nemohl ji skutečně vhodnějšímu zpovědníku svěřiti, přeje si, obzvláště když se stala vdovou a paní samostatnou velikého rodinného jmění a zároveň poručnicí jediné své vnučky, aby zůstala tovaryšstvu Ježíšovu v křesťanské lásce a úctě nakloněna a oddána. Méně duchaplným by byla brzo pohrdla, méně přísného málo si vážila, ochotnějšího, shovívavějšího brzo sama si podmanila. Ale o tuto ledovou skálu v kněžském hávu, jak zpovědníka svého přečasto s tajnými slzami nazývala, v níž se skrývalo tak oslňující slunce nejvzácnějších předností ducha, rozkotávaly se všecky její vrtochy, rozmary, úskoky a choutky. Byl si vždy stejným v studené velebné pýše, muže nad světské marnosti povznešeného nedojímaly její nejobratněji naň osnované útoky, aniž ho zajímaly, i nevidíval v spanilé své svěřenkyni po celou tu řadu let, co běl nad spásou duše její, nikdy více než nejvhodnější v celém městě nástroj k rozmnožení slávy a upevnění moci tovaryšstva Ježíšova, což bylo u něho totožné se slávou a mocí boží. Nepřetvařoval se pater Inocenc, jak jeho ovečka, jsouc mistryní v umění tom, na počátku věřila a doufala; byltě knězem z přesvědčení, jesuita s nadšením, hluboce proniknut důležitou úlohou řádu svého, slepě mu

oddán a nade vše přesvědčen o blahonosnosti všech povinností, které mu ukládal, hrd na to, že je plní do jediné nejen pro představené, ale i sám pro sebe a před sebou. Když půvabná vdova s hravou stydlivostí si mu stěžovala, kterak je pronásledována nápadníky zamilovanými, udělil jí úsečně radu, jak se jim má vyhýbati a v modlitbě pozapomínati na jejich pošetilé a daremné řeči; svěřila-li mu pak na to, že se zábavy s nimi vzdáti nemůže, poněvadž musí ohlušiti svoje srdce, kteréž zahořelo pro muže, jejž milovati hříchem jest, tož neprojevil nejen nikdy nejmenší dychtivostí seznati předmět tužeb těch horoucích, nýbrž uložil jí přísně přiměřené pokání za závadné přání srdce jejího. Často, přečasto se mu chtěla, nanejvýš uražena, v pýše své ženské vymknouti, vlivu jeho vzdorovati, ale on ji držel pevně v pasti ctižádosti její, od něho v ní chytře probuzené, podněcované, vyvinované a tak obratně vypěstované, že se stala vášeň ta nejprudší ze všech ostatních. Proměnil ji brzo zas v beránka pokorného a poslušného, jen co učinil dosti malou zmínku o spisu, který měl prý v peře a v němž pojednával o osudech, jichž doznala svatá církev za Josefa, jehož vydání nebylo však dříve možné, dokud se nestanou jesuité prý zas pány stavu věcí. Zaujímati v spise tom místa vynikajícího, ba nejpřednějšího, donutiti tu ledovou skálu v kněžském hávu, aby jí musil v knize své věnovati onen obdiv, s nímž ve skutečnosti tak lakotil, býti oslavována a zvěčněna právě jeho perem, o němž jí bylo dobře povědomo, žeť nad jiné vzletné a ohnivé, potrestati jej tímto spůsobem za všecky rány, které její marnosti zasadil, bylo vlastně teď nejvyšším, nejtajnějším cílem všech jejích záměrů a snah, jen vzhledem k němu sná-

šela pokořující vědomí, že si kdy troufal nechtít viděti, jak je krásná.

„Lidé vrátivše se z pouti domů, nalezli v průjezdech zas celé houfy pobuřujících listů," odpověděl jesuita odměřeně na její skvělý a nadšený výklad. Polil ji slovy těmi jako studenou vodou. Vědělať, že poznámkou tou nechce nic jiného říci, než že celé to divadlo, kteréž mu teď tak výmluvně líčila, jest více méně bezvýznamné, dokud se neví, kde asi vězí onen kořen zla, z něhož tak hojně a drze vždy novou silou a odvahou se plemení a dokud dobyt a zničen nebude.

„Jest v nich tenkráte narážka velmi ostrá na vás a na vnučku vaši," pokračoval pater Inocenc, když mu paní Nepovolná neodpovídala, ne tak zaražena jeho novinou, jako že neví pro ni o jiné odměně po namáhání tak velkém, jemuž se v poslední době tak obětivě podrobovala; „tvrdí hanopisec, že k radě naší Xaveru zneužíváte za vnadidlo a dává všem mladým mužům výstrahu, aby se jí co nebezpečné sireny opatrně stranili a vyhýbali, aby nad lákavým zpěvem jejím se nepozapomínali nad svou ctí a povinností, jak již některý mezi nimi prý učinil, jehož jmeno se vydá v známost a opovržení celého města, nevrátí-li se co nejdříve k úloze své zpět. Víc a více se přesvědčuji, že skladatel těchto hanebných nájezdů není jen člověk obyčejný, nýbrž že to muž netoliko vzdělaný, ale i učený, který podle příkladů, jež uvádí o zrádcích vlasti, má dějepis starý v malíku. Dostávám se tím zas na stopu jinou .... ale ještě jste mi nesdělila, co dnes Xavera slyšela; meškala po celé půldne mezi květem učenosti našich vysokých škol, mezi mladými doktory, profesory, právníky, filosofy."

„Kdožkoli se k ní přiblížil, o jiném prý s ní nemluvil, než-li že dnes je nejkrásnější den jeho života," málomyslně a váhavě paní Nepovolná mu odvětila.

„Pátrat panna podle všeho více, odkud by k ní zavzněl hlas lichometníka hladké tváře, než sykot kada, jenž dílo naše otravuje," pronesl jesuita káravě. „Neměla jste ji tak mnoho ponechávat samu sobě, vědouc, jaký to úkol jí bude jednou svěřen; není teď dosti bystrá a rychlá v pozorování a pojímání."

Paní Nepovolná se hryzla bezdečně do rtů. Byloť pravda, z čeho pater Inocenc ji obviňoval; často ji na to upozorňoval, aby vnučku více okolo sebe zaměstnávala a s ní se obírala, ale ona jeho napomenutí schválně nedbala, ba vzdalovala vnučku následkem toho jen tím více od sebe. Domnívala se, že jí chce v ní vnutiti stálou dozorkyni, kteráž by mu v zpovědi o každém kroku a slovu jejím zprávu podávala, což ovšem potřebovati nemohla, vyplňujíc čas mezi pobožnůstkářskými svými zábavami tím, že zaplétala a vyplétala se do nejrozmanitějších galantních dobrodružství a to velmi často i do takových, jimiž by právě nebyla, jak přec tak vroucně si žádala, žárlivý v něm hněv rozplamenila.

Nezasluhovala paní od pěti zvonečků nikterak nadšenou vděčnost, kterou vnučka, nepoznavši nikdy jiné lásky a pečlivosti, k ní lnula. Vyrostla dívka osiřelá v zahradě domácí, méně pěstována než mnohý v ní keř, na němž zahradník si zakládal. Jedinou zábavou a radostí její bývalo honiti se s některou mladou služkou po trávníkách jejích, mlsati se stromů dozrávající ovoce, sklouzati se v zimě na zmrzlých vodometech a krmiti poloskřehlé ptáčky v houští. Volávala ji babička

jen k sobě, aby si s ní zahrála, vládu svou nad duší její upevnila a některé hrany v chování a spůsobech jejích obrousila, aby se snadněji vpravila do své misie, kterouž jí byl pater Inocenc hned tenkráte vytknul, když ji pokřtil na jmeno patrona, jehož nejvíce si vážil.

„Doufám, že se co nejdříve nabaží sladkého nápoje pochlebenství, který jen proto ji opojuje, poněvadž mu není zvyklá," mínila paní Nepovolná se strojenou klidností; nechtěla dát na sobě znáti, že výčitkám jeho rozumí a hroty jejich cítí; „já pro svou osobu jsem jista, že nejen v krátkosti již vystřízliví, ale nás oba i překvapí. Avšak drahý otče, nemáte na co byste mne upozornil, až zejtra u arcivévodkyně se představíme? Xavera mne na hrad doprovodí, zvolily si ji družice, aby princezně v jejich jmeně se poděkovala za významné památky, jimiž byly všecky od ní poděleny."

Pater Inocenc vytáhl ze záňadří několik proužků papíru.

„Již jsem na to pomýšlel a zaznamenal jsem vám zde některé otázky, které arcivévodkyně nejspíše k vám učiní," pravil, podávaje ji proužky; „a zde zas jsem naznačil, kterak byste nejvhodněji k nim odpověděla. Nebude zajisté zbytečno, projdete-li je několikrát a připravíte-li se na možné odchylky. Pročež dovolte, abych vás pro dnes již opustil, byste se mohla patřičně vmysliti v onen důležitý okamžik, který zajisté naše záležitosti o velký krok ku předu pošine, bude-li vhodně použit."

S těmito slovy jesuita vstal a paní Nepovolné nezbývalo jiného, než také vstáti, jemu se děkovati a co nejpřívětivěji slíbiti, že se ihned do své ložnice uzavře, kdež se dá do nejpilněj-

šího studování podaných jí zápisek, aby zejtřejší audience měla výsledek takový jako dnešní procesí. Nad slibem a úmyslem tím, jakož i hněvem tajným, že zpovědník dnes opět tak nevděčně k ní si počínal, zapomněla opouštějíc zahradu zavolati na Xaveru a jí nařídíti, aby i ona již déle po zahradě netěkala, nýbrž také do domu a ihned na lůžko se odebrala, by se zejtra před princeznou v neporušené svěžesti objevila.

Xavera bloudila dosud pod starými stromy, jedinými věrnými to soudruhy osamělého jejího mládí, v jejichžto stínech si zajisté již páté pokolení dcer Nepovolných krásná čela ochlazovalo. Bylať dosud v bohatém slavnostním svém kroji a tak bledá, jako jeden z těch paprsků měsíčních, které pronikajíce hustý kryt z lupenů vlhkých nočním dechem, před ní na písek bílými prsty kreslily záhadné runy, ježto květiny lesknoucí se tu a tam podél cesty v zamlklém úžasu tichými vzdechy si vykládaly.

Nikdy ještě nepocítila co cítila teď, ni tu palčivou nespokojenost, ni ten hlodavý stud, ni bojácnou tu nedůvěru k sobě samé. Před málo jen hodinami přesvědčena o svých přednostech, domnívala se královnou býti s bohem samým smlouvy uzavírající, svou krásu a mladost velkodušně jeho službě zasvěcující, vyčítajíc mu v hrdém sebevědomí, proč váhá ji zkoušet; a sotva odvrátila tvář ještě v nadšení slibů těch planoucí od oltáře, kdež se mu ohlásila co nejspolehlivější jeho dcera, sotva učinila první krok zpět do toho světa, jejž mu hodlala co nevidět zúplna vydobýti, a již zavrávorala, klesala, půda pod nohama jejíma povolovala — co se to s ní tak maně dělo?

Vyslyšelť snad všemohoucí její prosby a seslal jí boj, aby seznal, kterak v něm obstojí?

Bylo-li tomu tak, pak jí neporozuměl: za takový boj ho nebyla žádala, jiného byla dychtiva, kde stojí soupeř směle proti soupeři, kde vidí, jakou to naň napřahá zbraň, kde může na vzájem směle kord z pochvy vytasit a také naň dorážet; ale zápasu toho trapného, němého, v němž na ni naléhal nepřítel neviditelný, jehož zbraně jí byly nepovědomy, o němž domysliti se nemohla, jakým způsobem poraniv ji při prvním setkání již tak citlivě opět požene na ni útokem — zápasu takového, v jakém teď bledla, se chvěla, rady si nevěděla, toho nikdy si nepřála . . .

Klamala se, ano klamala! Myslila, že pohřbila navždy srdce svého první hravý sen, a najednou stál domněle mrtvý před ní v celé mladistvé kráse své, uchvátiv ji do květoucí náruče — a ona se mu uchvátit dala.

Ne, ještě nedala!

Ba klamala se myslíc, že se jí z paměti na dobro vytratily ony zimní večery, kdy po boku Leokada Natterera zasněženými ulicemi domů se ubírala ze „studentského“ kostela u sv. Salvatora, kamž chodívala pod dozorem staré bývalé své chůvy po celý půst vždy v pátek a ve středu na kázání. Bývaly to chůze tak veselé. Štěbetali spolu tak důvěrně o všem a o ničem, smáli se až do ochuravění, vrazili-li v horlivosti těchto hovorů do některého okolojdoucího mrzouta, jenž pozastaviv se za nimi, pořádně je vyplísnil za jejich slepotu a nepozornost, neb sklouzla-li chůva a byla-li by málem padla, či dostala-li se do hodné závěje, z níž nevěděli kudy kam, či utrhl-li se z některého okapu na loket dlouhý rampouch a řinkl-li jim právě před nohy . . . Měla za to, že již neví, jak na ně vždy se těšívala, nejen

od týdne k týdnu, nýbrž rok od roku, že tehdáž ani neměla, na co by se byla jiného těšila!

Bylať Xavera ještě na polo dítětem, když jednou na takové cestě domů z kázaní houf studentíků, přilákán jejím obličejem, který v tajemném přidušeném osvětlení kostelním z kukle kožešinou premované magickou líbezností na ně se zaleskl, za ní se pustil, chtěje ji doprovoditi, málo dbaje proseb a domluv vetché její opatrovatelky. Tu najednou ochrance se objevil. Mladší Natterer jda také z kostela, kamž musela vždy celá akademická mládež na postní kázání se dostaviti, a vida z daleka, co se děje, mezi hejsky vstoupil a rozehnav svévolné soudruhy, sám za rytíře se nabídl. Jaké to ohromující dobrodružství! Xavera nespala mnoho nocí, neustále v duchu každou jeho podrobnost si opakujíc. Babička na to mladému Nattererovi zaslala poděkovací list a dovolila vňučce, když dopisem tím osmělen, znova za rytíře se jí ohlásil, že smí průvod jeho přijmouti. Pravil totiž pater Inocenc, obraceje povždy opatrně zřetel k budoucí její úloze, že nebude nikterakž na škodu, zvykne-li si záhy zacházeti se zdvořilými a slušnými mladíky z dobrých domů, a její mladistvý ochrance nemohl býti z domu lepšího. Otec jeho co poloviční voják nebyl sice kněžskému stavu mnoho příznivý, ale za to přál osvícencům ještě méně, jak bylo po městě známo. Vychoval syny své co nejpřísněji, jakž by jim nebyl vštípil své náhledy? Oba vynikali ve studiích a staršímu se pro jeho vážnost a znamenitou na jeho věk učenost všude jen „mladý mudrc“ přezdívalo, oběma však prorokovala se při vlivu otcova u dvora skvělá budoucnost na dráze diplomatické. Bývalo je jen málo viděti ve schůzích studentských, neradi opouštěli matku,

již oba nanejvýš milovali a kteráž po mnoho již lét churavěla nejen tělesně, nýbrž také snad duševně, jak aspoň mnozí si šeptali, připomínajíce si jistý příběh z první doby jejího manželství, který tenkráte všeobecný zbudil úžas a po němž ji nikdo již pousmáti se neviděl.

Použiv svolení babiččina, hlásil se Leokad k úloze své rok co rok; doprovázel Xaveru tři, čtyry léta za sebou z kostela domů. Ještě letošní zimu měřili zasněžené, soumrakem zatemněné ulice svými lehkými pružnými kroky, jeden k druhému ostýchavě se tule. Naslouchala Xavera se srdcem bušícím, kterak tichým chvějícím se hlasem blouzní, jaké by v tom shledával štěstí, kdyby ji směl takto doprovázeti povždy na všech jejích cestách života a z nich odstraňovati všecko bodláčí, trní a kamení a podestýlati nohoum jejím všecky země té růže a nebes těch nad nimi hvězdy. Nechávala jej přání to opakovati, až se stalo jeho každodenní modlitbou a dovolila, aby při tom tiskl ruku její nadějí, se třesoucí, k ňadrům — jak jinak uniknouti smutnému domu rodinnému, nudné zahradě, v níž znala každé stéblo trávy nazpamět, státi se článkem světa toho, který se do její osamělosti tak vábivě zajiskřival, než pomocí lásky jeho? Jakž ji tedy nepodněcovati?

Ale vzešelť jí neočekávaně den, kdy babička sama svět před ní otevřela, kdy jí poučila, jak nejlépe ho užije, aniž kdy ochutná jeho hořkosti, jak zůstane nejdéle krásnou, mladou, nejdéle svůdnou a milovanou, jak si vydobude nejbezpečněji slávy vezdejší a koruny nebeské. A když oslněna leskem a významem osudu takového přede všemi jinými dojmy a hlasy mysl uzavřela, všecky je zapudila a v sobě potlačila, aby zůstala navždy volnou, navždy svou a právě nejlépe všech radostí

připovězených okoušela, všech výbojů slíbených dosahovala, majíc se dnes za šťastnější té dcery císařovy naproti ní klečící pod baldachýnem knížecím, tu před ní se objeví skromný soudruh oněch tichých hodin štěstí tak všedního a dětinského a duše její zmocní se tak záhadná blaženost, že zapomíná všecko do budoucnosti předsevzetí, všecky rozkoše, které ji obklopují a ještě kynou, i zdá se jí, že jen tenkráte vedle něho byla skutečně a úplně šťastna, skutečně spokojena, a v zpomínání tom sladkém zůstavuje rukoum jeho památku na tuto chvíli konečného opětného se shledání...

Zdaž to nebylo k zoufání?

Jak měla nazvati závrať tu? Bylať to ona láska, před níž ji byla babička tak důtklivě varovala, dokazujíc jí, že činí z dívek otrokyně, ba ještě hůře, že dívka milující se stane směšnou, lhostejnou, obtížnou manželkou, již rád zapomíná u sokyně, kteráž si s láskou jen hrála ve hře té pořád novou a zábavnou mu zůstává?

Nebyla to láska, kteráž Xaveru v kostele překvapila, nýbrž v mysli její tak velice zanedbané, omámené potměšilými radami vychovatelky její, avšak původně hluboké a vroucí, ozval se hlas přírody pudící ji na srdce ji milující, které toužilo jí náležeti a oblaženo jí na vzájem ji zas oblažiti, pudilť ji na jiné dráhy, jiným účelům vstříc . . .

Ona ale hlasu tomu spasnému v nezkušenosti své neporozuměla, hrozila a děsila se, že se stane obětí citu jí záhubného, jenž setře s jejího čela náhle zář vší zajímavosti, jímž sklesne se stolce domnělé své slávy, jímž navždy se poníží . . .

Unavovala víc a více, stávajíc se sobě pořád větší hádankou.

„Není pomoci, musím se přec jen svěřiti babičce," konečně se rozhodla, přemáhajíc násilně jakýs vnitřní proti tomu odpor, jenž jí byl bránil ihned k ní se uteci, a s úmyslem tím vracela se k jeskyni.

Vstoupivši, viděla, že je již prázná a zatemnělá. Jen paprsky měsíce lichotivě se tulily k břečťanu na zdi a před sochou na mechovém klekátku rděl se plamének v rubínové růži.

Xavera bezděčně se přiblížila k soše, před níž obyčejně večerní pobožnost svou vykonávala, ctíc takto dar babiččin k posledním svým jmeninám. Domnělým nebezpečím jsouc ohrožena v nitru svém, zmítána jako ještě nikdy měla dnes modlitby zajisté více potřebí než jindy.

Sklesla na klekátko, ale žádná modlitba se jí nechtěla louditi ze rtů sevřených v napnutém bolestném rozjímání, v kteréž na novo se ponořila.

K čemu babičku zbytečně polekati vyznáním tak podivným? Mělať v životě tolik již starostí a trampot, hříchem ještě jí jich přidati. Rozetne uzel zmatků a pochybností těch zkrátka a rázně sama, pošle zejtra klíčnici veřejně k Leokadovi a požádá ho jejími ústy, aby jí vrátil rukavičku, již mu včera v spěchu ponechala a zpět žádati opomenula.

Ano, tak učiní! Leokad zajisté se rozhněvá, pozná, že si nepřeje, aby starý jejich poměr kdy obnovil, kdy k ní opět se hlásil, vyhne se jí, jako ona jemu, nikdy již jí nevstoupí v cestu, aby ji znova uvedl v pokušení, by všetečným hnutím srdce pošetilého dotknouti se chtěla stavby nádherné, již svým životem sama sobě co pomník nehynoucí postaviti chtěla . . .

Ale již zas potřásala netrpělivě a hněvivě hlavou a v rozhořčení, že ještě nepřišla na pravou

cestu, jíž by vybředla z bludiště citů svých, strhla si s hlavy liliový věnec a rozškubala všecky jeho hedbávné kalíšky až do posledního poupěte, jakoby jí bylo potřebí bývalo dokázati činem, co se děje v ní, že ve vášnivé, zaslepené zpupnosti ničí a hubí květy duše své.

Co potom, pakli on domrzen, že dnes v něm vzbuzuje naděje, které zejtra zas ničí, že pásku mezi nimi tak náhle a prudce roztrhává, na ni zanevře a dychtiv splatit jí ránu ranou, k jiné dívce okázale se obrátí? Ne, ne . . . to se státi nesmí, toho by nesnesla, nesnesla by vědomí, že mluví k jiné týmž jako k ní přízvukem, týmž zaníceným pohledem, že jí praví vše to, co pravíval před krátkou teprvé dobou jí, že jiné snad i vyzrazuje, jak opětovala ruky jeho stisknutí! Ne, ne, co jí kdy dal, bylo její, nesměl jí to vzíti, muselo to zůstati navždy jen jejím majetkem.

Xavera s klekátka vyskočila celá bujná, sobecká, babiččina krev v ní náhle procitla a se rozproudila . . .

A v jeskyni bylo tak klidno, pramen ze skály se řinoucí zvučel tak sladce mezi travinami, jako hlas srdce plného svaté spokojenosti v ňadrech dobrého člověka — svatá panna ve vonném svém háječku tak blaženě se usmívala, rozprostírajíc náruč v mlčelivém žehnání, měsíc zíral do útulného tohoto zákoutí jasností tak nebeskou, venku v zahradě tak snivě to šelestilo — jen v té krásné lidské bytosti, kteráž tu stála tak tvrdě a nepohnutě jako mramorový sloup, divoce to bурácelo, jen v ní byl nelad.

Xavera dlouho přemýšlela, mimovolně se chystala vyplniti věštbu Klementovu a pokutovati bratra jeho za to, že miloval, co měl nenáviděti, pomstíti na něm věc, v jejížto službě z lásky k ní

ochaboval — dlouho přemýšlela a přec nepřicházela k žádnému ještě cíli.

„O svatá ty panno," zvolala konečně opět před sochou na kolena klesajíc, „což mně nesešleš žádné ynuknutí za to, že jsem tě dnes tak velice oslavovala? Vydáš mne skutečně opovržení vlastního svědomí a posměchu sokyně mne nedůstojné? Ničehož, praničehož za to mi neudělíš, že se všecka chci dáti tobě?"

Poslední slova v největší prudkosti pronešená odrazila se o klenutý strop jeskyně a dozněla duchovitě ve výklenku za sochou. Xavera naslouchala zmírajícímu jejich hlasu polootevřenými ústy, pohledem vyjeveným . . .

Vzbudily v ní nový chod myšlenek, který náhle rozluštil v ní všecky hádanky a nesnáze Bezděčně opakovala týmž temným jako ohlas dozvukem: „Chci dáti tobě . . . tobě . . . tobě."

Vyslyšelať jí svatá panna a právě chtěla u jejích nohou zaplesati v díkučinění blouznivém, tu za ní cosi zašustilo. Klíčnice stála u vchodu jeskyně a jak Xavera mrzuta, že ji někdo vyrušuje, hlavu k ní obrátila, požehnala stařena sebe i ji křížem.

„Co se stalo?" vyjela si dívka, „co se křižuješ, co mi chceš?"

„Nemohla jsem pannu poznat," klíčnice se omlouvala, „je bledá jako smrt, oči má jako sklenné a vlasy jí visí tak divoce do tváře, že . . . že se mi zdálo . . . že to vidím nebožku matku její."

Xavera se zachvěla, mráz ji přeběhl, bylo to ponejprv, co se jí stará věrná služebnice sama o nebožce matce její zmiňovala. Proniklo ji to opět všemi žilami, jako tehdáž v kostele, když ty zlé ženy na ni si ukázaly prstem hrozebným

a zdálo se jí, že nastoupila po matce jakés hrozné dědictví.

„Proč až sem za mnou přicházíš?“ utrhla se znova na klíčnici, aby pocitu toho se sprostila; „což jsem tě volala?“

„Přišla jsem panně povědíti, že již dávno půlnoc odbila a paní babička mi poručila, abych jí zejtra časně strojiti začala k vznešené návštěvě.“

„Ach, vždyť se mám zejtra představiti princezně,“ zpomněla si Xavera a nový zářivý blesk jí projel hlavou; co bylo dosud v ní mlhou, nabývalo rysů vždy určitějších . . .

Dala se od klíčnice doprovodit do své komnaty nad ložnicí babiččinou, avšak nedovolila, aby ji odstrojila a do postele připravila. Stoupla si do arkýře a vyložila se daleko ze širokého okna nad ní v umělý oblouk vyklenutého, z něhož přehlížela celé náměstí teď v sady tak půvabné proměněné, tehdáž ale pusté, neurovnané, v jehož středu dosud se černaly rozvaliny starého chrámu, tolikerými děsnými pověstmi oblétané.

Xavera jich neviděla, vůbec ničehož neviděla, jen tím zaměstnána, co v ní se rodí. Někdy svraštila čelo, cosi jí překáželo, ji vytrhovalo, rozčilovalo, co od ní poroučeti si nedalo, jako její srdce a svědomí. Bylyť to domácí zvonečky, které rozhoupány ochlazujícím se vzduchem, každou chvíli vedle ní tiše si zaplakaly.

Když paní Nepovolná ráno oči otevřela, podivila se nemálo shledávajíc, že sedí vnučka u jejího lože dosud v kroji družic nejsvětější panny, až na věnec liliový. Než se jí ještě otázati mohla, co se děje, vrhla se jí okolo krku a zpovídala se jí věrně ze všeho, co od včerejšího poledne u ní se dělo, co pocítila a co si umínila.

Paní Nepovolná naslouchala jí pořád pozorněji a pozorněji, div že samou napnutostí dýchati nezapomněla.

„Což jsem to včera večer pateru Inocenci nepravila, že nás co nevidět něčím překvapíš," vítězoslavně zvolala, když vnučka zakončila.

„Učiníte tedy k mému návrhu?"

„Bude-li s tím pater Inocenc srozuměn, a jak by nebyl? O dítě zlaté, ne ty ode mne, ale já od tebe ode dneška učiti se budu, nemáš již potřebí žádné nad sebou mistryně," dodala s přízvukem nejhlubšího přesvědčení.

Předpokoje u arcivévodkyně byly v pravém slova smyslu přeplněny, ve všech koutech šustilo nejtěžší hedbáví, zářil nejdrahocennější šperk, ozývala se jmena nejpřednějších rodů českých. Všecky dámy k tomu oprávněné slovem manželovým neb svým vlastním, dostavovaly se, aby princezně složily nejponíženější poklonu k poctě včerejšího povýšení jejího.

Jindy se dámy při podobných příležitostech rozestavovaly a rozsedávaly, mluvíce jedna o druhé a proti druhé, ale dnes vládl jimi jakýsi zvláštní duch svornosti a sjednocenosti. Shromažďovaly se znenáhla v jediné veliké skupení pod zlatými lustry uprostřed nejprostrannějšího salonu, a jejich na odiv stavenou hladkou vlídnost a hovornost pronikala trpká jakás nespokojenost, prozrazujíc se tu úsměškem, tam zas obojetným pohrdlivým pohledem a jinde bezděčným hněvivým svraštěním čela neb obočí.

Jakž se neměly také horšiti všecky ty dámy, mezi nimiž byly samé jen dcery neb choti mužů slavných, vysokorodých neb aspoň zasloužilých,

jsouce dnes odsouzeny v komnatách jednoho člena císařské rodiny, jemuž chtěly právě úctu svou prokázati, aby ustoupily prosté jen měšťance, někdejší dřevařce, kteráž byla sice bohatší než mnohá z nich, ale za to osoba kalné v každém ohledu pověsti, požívající ovšem v městě vlivu, avšak jen na základě všemožných pletich, z nichž jedna z nejobratnějších zajisté byla beze všeho odporu ta, že učinila arcivévodkyni včera střediskem veliké pobožné, téměř národní slavnosti, čímž si získala teď k ní přístupu a slyšení, kteréž nemělo skutečně žádného konce!

Dalať princezna hofmistryní svou damám oblásiti, že vážíc si všech stejně, k sobě k pokloně je připustí podle listiny, na níž byly v témž pořádku zanešeny, v němž jedna po druhé na hrad přijela a hle, najednou zcela neočekávaně pravidlo to přerušeno a náhle učiněna výminka. Objevilať se mezi nimi pověstná předsedkyně spolku svatého srdce Ježíšova s neméně pověstnou svou vnučkou, kteráž jak na muže pohlédla, již mu v té míře učarovala, že od té chvíle jen myslil na ni, touže jen po ní, a sotva ji spatřila dvorní dáma, službu mající, vcházeti, již uklouzla do návštěvny princezniny a jak se vzdálily šlechtičny právě v ní meškající, zašeptala hofmistryně mezi záslonami u dveří místo jména dámy, kteráž teď dle práva a pořádku k ní vejíti měla, — jméno paní Nepovolné! Ne dosti na tom, ostatní dámy přijímala princezna jen na minuty, vyměniviši s každou jen několik slov, předstírajíc velikou unavenost po včerejší pouti, a tato žena prodlévala u ní již více než půl hodiny — ano již půl hodiny a celých deset minut!

Cosi podobného bylo věru neslýchané v dějinách dvoru toho vždy tak přísně svého etiket-

ního řádu se přidržujícího; připomínalať událost ta skutečně nejhorší doby císaře Josefa, kdež býval nejen nikoli zachován, ale i nohama šlapán, leč ani tenkráte nebylo se nic podobného přihodilo, jak všecky dámy velmi dobře se pamatovaly. Bývalyť sice měšťanky často mezi ně vřaděny a s nimi zároveň vyznamenány, ale nedělaly se nikomu ústupky, s nikým zvláštní jakési výminky, šlechtična i měšťanka musila se stejně podrobiti ohlášeným a zavedeným pravidlům.

Uražené dámy byly by se nejraději zdvihly a odešly, nemajíce chuti poroučeti se milosti princezniné, jíž tak beze všech vyšších ohledů a nejmenšího výběru se uštědřovalo, kdyby se nebyly obávaly, jakého asi posouzení by došel krok takový doma u manželů a otců. Sotva asi by byli oni pánové schvalovali, že raněné své důstojnosti v takové míře a takovým spůsobem uzdy popustily a možná dost, že by je byli i jednohlasně donutili, aby se u arcivévodkyně proto omluvily — to by jim tak bylo ještě scházelo; měly dosti na jednom pokoření, pročež rozkazujíce vší mocí své citlivosti, vším právem popuzené nad postrčením tak hrozným, radily se obezřele, jak a kdy by princezně nejzřejměji a zároveň nejopatrněji ukázaly, kterak proti nim se prohřešila a jak nevýslovně je urazila předností udělenou babičce zvonečkové královny, kteráž teď tak drze lidské duše do pastí chytala, ponechávajíc vnučce lov mužských srdcí, v němž i ona jindy znamenitě vynikala, jakž by byla mohla tak mnohá zde přítomná paní dosvědčiti.

Jen jediná ze všech těch vysokorodých a vysoce postavených dam nesúčastnila se rozhorlené té úrady, byla to paní z Nattererů.

Ač ji byly ostatní s největší přívětivostí a zdvořilostí při příchodu jejím pozdravily a na stav zdraví jejího se vyptaly — neb již bylo na jevu, že manžel její u nynějšího panovníka rovněž tak dobře zapsán, jako u předešlého — nevolaly ji přec teď mezi sebe. Dávno již byla se sama od nich odloučila svým uzavřeným mlčelivým spůsobem, zůstávajíc vždy a všude stranou a opodál, a to tak vytrvale a důsledně, až v ní přestávaly konečně viděti družku, považujíce ji víc a více za paní citů chorých a pouhou jen figurantku, k níž měly sice jisté nevyhnutelné společenské ohledy, na niž ale již v ničem nepočítaly, o kterou se nestaraly a která jen málo je zajímala. Kterak ji také nepovažovati za nepřečetnou, když se jich nikdy na žádné noviny netázala, nikdy sama žádných nevypravovala, nikdy ani nevěděla, co je v modě, na nic si nestěžovala, na nic se netěšila! Musilť se každý rozumný člověk vedle ní uzlobiti neb uzívati. Jen velmi zřídka, když damám již úplně vyšla každá jiná nitka hovoru, že také na ni si vzpomněly, hádajíce opět, co za jejími srdečnými křečmi v stálé zamyšlenosti se skrývá? Ale přestávaly obyčejně brzo mluviti o ní a daly se raději do litování pana císařského komisaře. Pravda, že nebyl právě nejlíbeznějším, nejoddanějším chotěm, ale byl by si přec jen jiné manželky zasloužil. Nepopíralyť dámy sice nikterak, že koná jeho paní všecky povinnosti svoje na vlas, že řídí dům jeho směrem velmi vznešeným, že se nedá nikdy nejmenšího namítati proti jejím tabulím, připouštěly i to, že musí míti dosti veliké s ním trpělivosti, ale míti zas naopak ženu, kteráž nikdy se nezasměje, ničím se nebaví, vždy jen vypadá jako zkamenělá slza, již musí manžel do každé návštěvy honit, kteráž majíc šatnici

plnou nejvkusnějšího a nejdražšího oděvu, vždy jen na sebe hodí, co komorná právě jí podává, ani dost málo si nelibujíc v přepychu, jejž jí v štědrosti nevšední poskytuje — to se dalo zas z jeho strany snášeti! Kdo ví, zda-li by nebyl přec jen časem zjemněl, kdyby ona jinou bývala? Snad musil s ní právě tak zacházeti, jak zacházel? Dosti možná, že se skrývala za její trpitelskou tváří značná částka svéhlavosti, neustupnosti a vzdorovitosti, jak to obyčejně bývá u takových zdánlivých andělů. Což nepodala již důkazů, jakých výstředností je schopna, nedoprovodila ó hrůza! jednou odsouzence k popravě? Právě od oné doby tak podivně si počínala. Celá Praha tehdáž nad ní strnula, jedni hádali, že tak učinila z přemrštěného citu náboženského, druzí, že snad byl odpravenec tajným jejím milovníkem. „Ale vždyť to byl kmet sedmdesátiletý," namítali někteří. „Nuže, tedy to byl otec neb strýc oblíbence jejího," za odpověď jim dáno, a strana tvrdivši, že v onom pohoršlivém výjevu hrála láska hlavní úlohu — jakž také u ženštiny jinak! — tenkráte rozhodně vyhrála.

Opírajíc se o jedno z oken na město otevřených a skrývajíc se co možná za záslonu, nad ním se spouštějící z římsy ozdobené císařskou korunou, pohlížela paní z Nattererů dolů na to červené čeřící se moře střech, z něhož vyčnívaly jako stěžně nádherných lodí štíhlé kostelní věže, z jejichžto křížů a bání vyluzovalo slunce na sta blesků nad městem se křižujících, jako zlatá, živá, chvějící se síť.

Dámy významně na ni pohlížejíce, vzdychly si opět souhlasně nad jejím manželem. Ona si stoupne za záslonu, ta svrchovaná nevděčnice, kdežto on zas jednou osvědčil k ní svou velko-

myslnost, dokazuje, jak tuze mu na tom záleží, aby co jeho choť důstojně vystupovala a vždy mezi první vřaditi se mohla. Takové těžké brokatové šaty, protkané květy aksamítovými, takové dlouhé šňůry perlí, takové brillantové držadlo u pera na turbanu měly v celém dnešním shromáždění jen ještě tři dámy a ona při tom vypadala opět jako popelec.

Podle zvyku svého nevšímala si matka Klementova a Leokadova, co kolem ní se děje a vře, neviděla nevůli dám nad její nevděčností k manželi, ni rozhorlenost jejich nad princeznou, ba neviděla paní Nepovolnou a její vnučku jich pobouřenými řadami ani přecházeti ani odcházeti. Netušila, že krev ženy té započala právě v těchto okamžicích smělou hru s krví její, z níž měl vypuknouti zápas až na smrt, netušila, že tam za těmi pozlacenými dveřmi, na které upírala pohled tak netečný, jejichž prahu si přála býti již zase vzdálena, byl právě teď se rozhodnul osud jejích synů i té, kteráž doň zasáhla krásnou rouhavou rukou svou . . . .

Zůstávajíc nevyrušena, ponořila se znenáhla v stálý drahý svůj sen o synech. Zdálič se jí oba jaksi rozčileni, když na odchodu z domu do jejich pokoje vstoupila, aby jim oznámila, kamž ji otec jejich posílá. Na její starostlivou otázku odpověděli, že se tak rozhárali opakujíce si, co bylo ve včerejším kázání vyzývavého pro celý národ český, čímž na oko se upokojila. Avšak byla přesvědčena, že v nich se kvasí něco jiného, závažnějšího, důležitějšího. Což neznala výraz každého jich tahu, každého jich slova?

O čem ale spolu tak nalehavě rokovali? Chtěli jí snad skrýti, že nadešla doba činů? Zajisté že již nadešla, což by byl jinak Klement, její mi-

láček, jenž jí byl více ještě bratrem než dítětem, tak opravdově na Leokada jejího pohlížel. Báli se tedy přec jen ženské její citlivosti a myslili, že nedostojí úloze své. Zachvěla se ovšem při myšlence, žeť okamžik rozhodný již se přibližuje, ale což to bylo v strachu malicherném bázně osobní? O nikoli, zachvěla se v hrdinském jen očekávání a vítání událostí se připravujících a v její mysli vždy tak zádumčivé a zatemnělé zrodil se jasný jakýs přízrak. Pohlížející dolů do té slunné hloubky, v níž Praha tak velikolepě se rozprostírala, slavíc přípravami k zejtřejší korunovaci české královny opět dnes neděli, zdálo se jí, že slyší v tom ruchu a bzučení radostném k sobě vystupovati jmeno synů svých, kteréž město jejich rodné za velikého svátku národního, s touž vyslovuje hrdostí a láskou jako mateřské srdce její.

Všestranně spoutána a obmezována světem, poměry a předsudky, bylať se paní z Nattererů rázem zmužile okolí svému vymknula, aniž měla o tom nejmenšího tušení a tak vysoko se povznesla silou citu svého nad svoje pohlaví a svou dobu, že tehdáž zajisté žádná česká žena tak směle se nevyšinula v myšlenkách a záměrech.

Paní z Nattererů byla dcera schudlého šlechtice, vychována na malém statku o samotě venkovské, v domácnosti skromné ba obmezené. Císařský pan komisař ji poznal, účastniv se v její krajině velké honby na kance, kdež s otcem jejím, rovněž tak náruživým ctitelem lovu, jako byl on sám, tak velice se spřátelil, že se u něho na několik dní ubytoval, aby se mohli ve své obapolné libůstce patřičně pobavit. Půvabná jemnost mladé dcery hostitele jeho, pečlivost, kterou věnovala mladším bratrům a sestrám, neskonalá

shovívavost a laskavost ke každému, s nímž ji zacházeti viděl, ale především její slepá poslušnost a obětivá oddanost k mrzutému otci, mučenému vedle starostí o domácnost ještě i krutou pakostnicí, přesvědčily pana komisaře, dosud každému sňatku rukama a nohama se vzpouzejícího, zcela neočekávaně, že je to přec asi zcela jiná věc, slouží-li muži vlastní žena než najatá jen hospodyně, s nimiž míval neustále rozepře a výstupy neslýchané.

Vždy okamžitě k tomu odhodlán, k čemu jednou se rozhodl, žádal ihned za ruku dívky, kteráž mu byla touže kvapnou určitostí přiřknuta, aniž otci na mysl přišlo optat se té, jíž ruka ta náležela, zda-li i ona k tomu tak radostně svoluje, jako on sám? Ona tomu se nedivila, byla takovému k ní chování a s ní zacházení od nejútlejšího mládí tak zvyklá, že by se byla naopak zajisté velice podivila, kdyby se jí byl otec v této záležitosti na mínění její tázal. Rovněž se nepodivila, když manžel, odváděje si ji do Prahy, na vlas tak s ní nakládal, jako doma otec, schlazuje si na ni všecky zlé rozmary, jen jí poroučeje, vše jí nařizuje, každou i tu nejnižší službu bezohledně pro osobu svou si žádaje a nikdy, nikdy důvěrně a laskavě k ní nemluvě. Zabrala se tak svědomitě do svých povinností, konala je s takovým přesvědčením posvátným, s takovou snahou přepjatou, aby jim dostála, že neměla nikdy okamžiku prázného, v němž by se jí byla vnutila otázka, kdo že zas má povinnosti k ní, kterak je koná a jakých i ona má na světě práv?

Tu polekala Prahu zvěst, že na ni táhnou sedláci, ozbrojeni kosami a cepy, aby ji zapálili, každého, kdo co má ubili, a o bohatství v ní nalezené se rozdělili. Rodiny prchající před je-

jích nesčíslnými zuřivými prý houfy do hlavního města, nejhroznější o nich věci rozšiřovaly, jimž slepě se věřilo, a poplach obecný téměř každou hodinou se zmáhal.

Jediná paní Nattererová nelekala se zpráv těch, nevěřila jim. Vždyť jej znala skrz na skrz, ten dobrý, trpělivý, pilný lid český, v jehož středu se zrodila, jenž byl vlastně jejím vychovatelem, od něhož se naučila tak věrně a tiše milovati, tak mlčelivě bez reptání trpěti, tak ráda a neunavně sloužiti, jehož písněmi synáčky své ukolébávala, jehož pohádkami je odměňovala, na nějž nikdy bez slzí vzpomenouti si nemohla. Věděla, že není jeho povaze nic tak cizí jako hrubé násilí, pomsta a krvolačná chtivost. Dychtila, aby přesvědčením tím nezvratným upokojila svého manžela, jenž si počínal jako posedlý, slyše, co na venkově se děje. Ale netroufala si ani ústa otevříti k obraně sedláků; byl tak rozlícen na ně, že by ho byla málem mrtvice ranila, když ho došel první toho ohlas, že si plevel ten troufá býti nejen nespokojen se stavem svým, ale že se proti němu vzpouzí, žádaje si rozhodně zlepšení osudu svého.

Rozvinovalť pan císařský polní a vojenský komisař činnost téměř hořečnatou, aby byli povstalci patřičně uvítáni, až ku Praze přibudou, a pobízel k ní každého, kdo měl na veřejné záležitosti jen dost málo vlivu. Nevěděltě věru, má-li se více hořšiti neb radovati, že k uvítání tomu nedošlo, že byli na pochodu svém záhy zastaveni, poraženi, náčelníci jejich spoutáni, do města přivezeni a hrdelnímu soudu odevzdáni, jenž čtyři z nich odsoudil k smrti provazem, kterouž měl vytrpěti každý za jinou branou.

V předvečer smutného dne, kdež byl nešťastníkům ortel ohlášen, dal se u paní Nattererové

ohlásiti kněz. Nepřijímala zvláštních návštěv a dala se i jemu omluviti, ale on stál tak určitě na svém, že s ní musí o předůležité věci sám vyjednávati, až jej konečně předpustila, domnívajíc se, že se jedná o jakousi značnější almužnu. Mýlila se. Představiv se jí v hlubokém dojmutí jako zpovědník jednoho z odsouzenců, jemuž byl přidělen, aby na poslední jeho cestě jej vyprovodil, podával jí v jmenu jeho malý plechový obrázek. Poznala v obrázku dárek, který jednou přinesla ovčáku z pouti. Vážilť si daru dcery pána svého tak velice, že jej od té doby vždy na tkaničce okolo krku nosil na památku, že si naň na posvátném místě vzpomněla, jakoby jí byl roveň. Muž ten slul v celém okolí svou poctivou povahou, svým zdravým, bystrým rozumem a nelíčenou zbožností; kdokoli byl žádostiv rady a útěchy, jen k němu se obracel. Právě pod jeho nízkým krovem, u jeho skromného krbu byla nejčistší radosti dětství svého zažila, právě od něho slyšela výroky, plny osvícené moudrosti, které byly jejím vodítkem. A on prý byl nejen povstalcem, ale jeden z těch, kdož proti pánům nejvíce se prohřešili, on právě byl jeden z těch zlosynů, kteří za jednání svoje trapnou potupnou si zasloužili smrt!

„To není možné," zvolala paní Nattererová po prvním leknutí a ustrnutí; „v tom zajisté jakýsi omyl." A zapomínajíc v rozčilení svém všechnu svou dosavadní ostýchavost a tajnou hrůzu před manželem, vrazila k němu ponejprv v životě svém neopovězena a nevolána do pokoje, kdež právě na cestu do Vídně se hotovil, kamž byl samým císařem na kvap povolán.

Ale jak se zděsila, když se jí manžel vysmál, potvrdiv vše, co kněz jí byl sdělil! A když na to

k nohoum se mu vrhla, žebroníc za život starého svého přítele jako za největší milost a štěstí, již je on s to na císaři pro ni vyprositi, slibujíc mu, že nikdy, nikdy k žádné jiné již prosbě úst před ním neotevře, tu rozhorlen nad její neústupností, již ponejprv dnes v ní seznával, nejen s novou urputností od sebe ji odstrčil, nýbrž s novým posměchem dodal, že o to sám se zasadil, aby byla ona holota přísně souzena a že sám k císařovně se obrátil s prosbou, aby v prospěchu občanské bezpečnosti rozsudku soudců potvrzení svého neodepřela, jak se proslýchalo že učiniti hodlá. On . . . on byl tedy poprav těch hlavním strůjcem! . . . .

Nejpokornější žena, nejoddanější manželka byla s tisíci slzami jeho nohy smáčela a objímala; netušil a neuhodl, vida ji němě se země se zdvíhati a odcházeti, jaká úplná proměna se byla za několik těch okamžiků udála v duši její, neznající a neuznávající dosud světějšího a vyššího zákonu nad slepou lásku ke všem těm, jimiž se světem souvisela, málo o svět ten se starajíc.

Beze slov vstala, beze slov opustila jeho pokoj, beze slov opustila i jeho dům, následujíc zpovědníka do vězení odsouzence, do jehož náruči sklesla jako na prsa otcovská.

Po celé tři dny mu povolené zákonem, aby se rozloučil se životem a na jiný se připravil, od něho se nehnula, sedíc vedle něho na kamenné vlhké zídce v temném dusném sklepení osamělá, strnulá, zapomínající, že ještě jiný má domov než u něho a v něm děti, které ji s pláčem volají — náležela jen tomu, jehož byl manžel její pomohl k smrti odsouditi . . . .

Kdožkoli by byl viděl mladou tu ženu schoulenou a svíjící se po boku kmeta s jasným čelem a pohledem k ní nakloněného, byl by nejinak

hádal, než že na ni čeká ona těžká pouť a on že ji na ni těší a posilňuje.

Dokázalť starý ovčák, že jest skutečně tím mudrcem, za něhož jej od dětinství tak velice ctila, hleděl smrti vstříc jako velikán klidně, pln důvěry ve vyšší světa řízení, za jehož pouhý nástroj se považoval, nemající žádného práva proti němu se ozvati a reptati, jsa na to hrdým, že trpí za spravedlivou věc, o jejímžto konečném vítězství byl přesvědčen.

Vypravuje své zoufalé přítelkyni, co dohnalo lid selský, aby se konečně smluvil, se shromáždil, vzchopil a na Prahu táhl, kdež nechtěl nikterakž drancovati a páliti, nýbrž jen svoje vrchnosti snažně prositi, aby se konečně nad jeho nesnesitelnou bídou smilovaly, domluvivše se s ním, kterak by bylo lze jí uleviti, aniž by při tom přišly ke škodě, objevuje jí poměry jí povědomé, všední, které mívala ale za přirozené, samy sebou povstalé, oprávněné a nikoli za násilné, křivé, vynucené, odhaloval jí onou výmluvností biblickou, kterouž se lid český na výši básnickou povznesl, dědičný hřích světa toho, tvář oné příšerné, rvoucí, vždy lačné obludy, kteráž se zove sobectví lidské, tu hroznou chtíč jedněch, aby opanovali, uchvacovali, potlačovali druhých beze vší potřeby a nutnosti, jen z pouhé záliby pro ukojené libovolné choutky, vzpírající se nejvyššímu zákonu lásky boží, kteráž chce, aby měl každý, kdož ze země té se zrodil, s druhým stejná práva a povinnosti a nikoli na ní si nepočínal hůře než ta zvěř po ní rozptýlená, kteráž jen z hladu a nikoli z kratochvíle mezi sebou se dáví a pohlcuje, i objevilť jí do jedné všecky ty lži a šalby, jimiž silnější dotvrzuje, proč jej musí slabší poslouchati a mu sloužiti.

Mezi jeho řečí pociťovala paní z Nattererů, že nenosí všichni porobi haleny a kytlice, že se jich dosti odívá v hedbáv, že nebydlí všichni pod došky, nýbrž i pod střechami palácův, pociťovalať, že i ona náleží do jejich počtu, mezi ty, kteří jsou k služebnosti odsouzeni, poněvadž se brániti neumějí a splatiti nechtějí ránu ranou, poznávalať, že i ona po celý život lačněla, hladova jsouc spravedlnosti, že i ona zimou se třásla, maně se ohlížejíc po srdci, na kterém by se ohřála, že i ona musela nechat svoje osení na polích shníti a pánovo sklízeti, potlačujíc násilně ducha svého, aby ti, kdož byli nad ní, vždy pravdu měli, že i ona žebračkou, jíž se nikdy nedostalo almužny lásky, že i ona bývá bičována bezcitnými slovy a skutky, cítilať, že pře lidu jestiť i při její, že přítel odsouzený povstal i za práva její a že umírá teď i za ni . . . .

S tíží jen v poslední noci zpovědník od kmeta ji odtrhl, ve jmenu úřadu svého ji žádaje, aby mu nepřekážela v posvátné povinnosti, připraviti jej konečně na blízký soud boží. Jen důvodu tak závažnému konečně ustoupila, domů se ubírajíc, ale sotva se začalo šeřiti jitro hrozného pro ni dne, již zase prchala z domova, aby ještě jednou jej spatřila, mu pokynula, jej pozdravila — doufala, že hořem a lítostí zemře s ním.

Pravdu děla synovi staršímu, ubezpečujíc jej, že jí tenkráte jasnost ducha již povážlivě zkaleného zachoval, rozhorleně se jí tázaje, proč trpí, aby byl kdos nespravedlivě trestán, a spěchaje mu sám v dětinském přecenění sil svých na pomoc. Prochvěl v ní vír bouřlivých zmatených pocitů, náhlé vnuknutí, že právě onen zákon v přírodě, jehož se tak hrozila a jenž vždy silnějšímu vládu nad slabším pojišťuje, veškeru lidskost tím pod-

kopávaje, ochrancem a zachovatelem lidskosti by se stal, kdyby se dobří spolčili a sjednotili touže vytrvalostí a neústupností jako páni proti lidu, k jejich příkladu nikdy necouvajíce, nikdy se neobmékčivše, ničím se nedadouce másti a zastrašiti, práva svého ve všem a vždy se přidržujíce, kdyby šlechetní s myšlenkami svými ostýchavě a skromně se neskrývali, nýbrž tak určitě k nim stáli a tak bezohledně se snažili získati jim průchodu, jako páni svým zákonům lid zotročujícím, kdyby dobří nechtěli jen již trpěti, sníti a vzdychati, nýbrž také jednati, se brániti, bojovati za pravdu, za volnost, jako odpůrcové jejich za lež, za tmu a nadvládu. V zápalu myšlenky té, pod jejímžto červeným praporem započal francouzský národ dvacet let později svůj bezohledný boj proti všem, kteréž považoval za nepřátele osvěty a svobody, povznesla syna svého, aby mučeník umírající mu požehnal a v okamžiku tom položila obě děti svoje co oběť zápalnou na oltář doby své a odříkajíc se na ně práv svých mateřských, darovala je lidstvu.

Nebylo se panu Nattererovi tenkráte věru co divit, že strhl strašlivý lomoz, slyše, čeho se byla choť za nepřítomnosti jeho dopustila, ale výbuchy hněvu jeho a výčitky urážlivé tenkráte jí nedojaly, nedojaly jí nikdy již více. Zůstala ve svém jednání a chování k němu neproměněna, konajíc s touže svědomitostí jako dříve svoje povinnosti, ale mysl její zaměstnávalo teď něco jiného než jeho pohodlí, obírala se v duchu jinými věcmi než kterak by vyhověla jeho vrtochům a rozmarům; propast nepřekročitelná je dělila.

Když po smrti starého přítele ponejprv zas v neděli do kostela Kajetánského vkročila, podal jí člověk chatrně ustrojený ostýchavě a skrytě

jakýsi spis. Přijala jej bez otázky domnívajíc se, že ji v něm žádá za podporu; již často byly i podobné prosby tímto spůsobem podány. Avšak nebyla to žádost za podporu, nýbrž nabídnutí podpory. Neznámí přátelé, kteří ve spise tom se nazývali bratry jejími, vřelý projevovali souhlas s lidumilným jejím skutkem osladiti útrpné poslední okamžiky odsouzence, kteréhož nazývali jako ona mučeníkem za práva potlačených. Vybízeli ji srdečně a horlivě, aby neustála, neochabovala, nýbrž v kruhu svém ze všech svých sil k tomu pracovala, aby zásady, jimiž ona se řídí, se staly všeplatnými a jimi nastal v brzkosti úplný a trvalý obrat k dobrému. Oznamovali ji zároveň, že jí budou zásobovati knihami, z nichž sezná nejen světový postup myšlenkový, ale z nichž jí bude lze čerpati útěchu a posilu, kdyby v boji s okolím svým malátněti se cítila. Přijímá-li ruky jejich bratrské, nechť to projeví tím, že postaví ještě týž večer do pravého okna své ložnice na pět minut hořící svíčku.

Pevnou rukou dala neviditelným bratrům znamení, že se chce sestrou jejich státi a od toho dne jí docházely ob čas bedničky, v nichž se jí zasílaly objednané prý látky, šátky, krajky, vějíře, pod nimiž nalézala všecky spisy, které tehdáž tak mocně a neodolatelně působily na mysl obecenstva, probuzujíce v něm onu vznešenou idealnost, již považuje naše doba za tak velice nepraktickou škodlivou, ba směšnou. Četla je s proudy slz, učila se z nich celým místům nazpaměť, žila jejich dechem více než potravou. Ale nečetla je dlouho sama, brzo z nich předčítala svým hochům a za nedlouho předčítali jí oni z nich, za nedlouho začali psáti věci, které se aspoň jí zdály tak krásnými, ba ještě krásnějšími všech spisů ostatních.

Pan císařský komisař velmi často se mrzíval, že žádný ze synů nezdědil Herkulovou jeho postavu, hřmotný jeho hlas a spůsob, hněvával se, že jsou oba přibledlí, rusovlasí, štíhlí a vytáhlí po matce a kdykoli mu přišli maně na oči, pokaždé si zavtipkoval ne tuze šetrně o zženštilém jejich zevnějšku.

Znalť je příliš málo co do ducha a povahy, ba znalť je skutečně jen co do podoby, aniž mohl nabýti přesvědčení, že Klement zdědil celou neunavnou jeho činnost i jeho odvahu a podivuhodnou smělost.

Nepostačilo Klementovi dlouho tiché působení svobodných zedníků, kteří syny ctěné sestry brzo vtáhli v kruh svůj obmezující se na šíření pravd. náhledů lidumilných skutků dobročinných; ohnivý jeho duch práhl po ovoci těch snah, měltě za to, že se člověčenstvo již dosti nasnilo, namudrovalo, napřemýšlelo, kudy a jak ku předu, že mu je potřebí teď již činů, aby pravd nabytých upevnilo a v poznání nových dál se pošinulo. Francie příklad zářivý, lákavý, svádějící, vše staré kácející, předstihující let ducha časového o celá století ho opojoval, zdálať se mu tak snadné přetvořit celý svět.

V smyslu tom řečníval přesvědčeností tak úchvatnou a plamennou v tajných schůzích bratrstva, že všichni členové k němu se přidali. Starší uznávajíce oprávněnost jeho výroků a návrhů, lekali se ovšem jich provedení, ale tím rozhodněji mladší okolo něho se shromažďovali, tím nadšeněji oni mu přizvukovali, tlačíce jej v před. Stalť se takto hlavou a vůdcem nového samostatného spolku, aniž věděl jak, nemaje snad ani v úmyslu jej založiti, stalť se jím zcela přirozeně na základě vzácných vynikajících svých vlastností, vysoko nad

ostatní jej povznášejících. Nikdy sám sebou, vždy jen vyšším jakýms zájmem se obíraje, nikdy prospěchu, uznání, pochvaly, slávy nehledaje, vždy jen myšlenkou zaujat, právě silou té myšlenky pak každého k sobě strhl, musil za ním chtěje nechtěje. Náležel do malého počtu oněch smrtelníkův, kteří pracují za deset myslí a jednají za sto, aniž se podobá, že cosi dělají; aniž při tom sami cítí jakousi mdlobu tělesní neb unavenost duševní. Nepotřeboval Klement nikdy spánku, nikdy odpočinutí, čím více a namáhavěji procoval, tím veselejším, živějším se stával. I závistníci, kteří se mu přiblížili, aby jeho vliv v bratrstvu, podkopali, jej urazili a možná-li s jeho výše jej svrhli, nemohli mu dlouho odolati; i oni podlehli konečně jeho osobnosti, jeho nadání, jeho povaze a zahořeli proň touž láskou a šli za ním s týmž zápalem, jako jeho nejlepší přátelé.

Jak mohl pan c. k. vrchní vojenský a polní komisař z Nattererů jen tušiti, jsa tak přesvědčen o posvátné moci své úřadní a rodinné autority, tak jist svou vládou všude, kam soukromě a veřejně zasahovala, a tak hrd na svůj důvtip vše pronikající, na svůj vliv vše si podrobující, na svého ducha vše opanujícího, že právě v svém domě chová nejnebezpečnější osvícence, ba že je sám k tomu vychoval a čím byli, že se stali jim? že právě v něm spatřovali synové jeho obraz tyrana a poznávali všecky vlastnosti, jimiž hubívá se štěstí rodin a národů, že on je naučil nenávidět otroctví, libovládu a milovati svobodu, sužuje jejich matku, potlačuje jejich dětství, pokořuje je ještě v jinošském věku jako nezbedné chlapce, že právě on zacházeje se služebníky jako s loutkami dřevěnými, tímto si počínáním k rodině a k podřízeným v nich roznítil touhu, aby všecka samo-

vláda zničena byla, aby jednotlivec i lid si určovali svoje osudy podle potřeby citu, přesvědčení a svědomí vlastního, že jím pod jeho střechou vlastně revoluce se zrodila, že jí každým činem svým posilňoval, oprávňoval? Nikdy mu nepřišlo na mysl, že spisy, po nichž se tak rád v pultech svého úřadnictva hrabal, jejichž názvům se učil tak svědomitě nazpamět, všecky do jednoho by nejbezpečněji nalézl v psacích stolech vlastních synů, že nehoří lampa v ložnici manželčině jen k vůli srdečním jejím křečem, kteréž od popravy obětí selského povstání velmi vážně život její ohrožovaly, nýbrž že i ona je v těchto hodinách do sebe ssaje, považuje je za lék proti smrti volně se jí opovídající. Avšak co by byl asi řekl dovídaje se, že otevřené ty listy k obecenstvu, které po Praze se roztrušují a v jistých kruzích tolik pohoršení, v jiných zas tolik souhlasu vzbuzují, sepsány jsou jeho starším synem, že nabývá oné znalosti poměrů vyšších tříd, jimiž se stávaly tak závažnými a nebezpečnými, u otcovské tabule, když přátelům jeho víno jazyky odpoutává, že je s několika soudruhy sám sází v tajné tiskárně, již si zařídil v letohrádku nedaleko Kateřinek teď v „Americe“ nazvaném. Najal si jej s několika mladými doktory práv prý k vůli krásné zahradě, kdež pořádávali v létě na trávnicích pod stromy a v zimě na skluzištích při záři pochodňové rozkošné malé slavnosti, k nimž zvánu býti bylo oslavou každé pražské krásy. Mezi tím, co se nahoře vybraná společnost smála a bavila, pracováno dole ve sklepích střídavě co nejpilněji, neb hluk plesu udušoval podezřelý hluk strojů. Kdož si toho povšiml v sbromáždění tak četném, tak dobře se bavícím, zmizel-li ten či onen mladý muž tu i tam na ho-

dinu? Postaral se obyčejně o náhradníka velmi zajímavého u dámy, již opouštěl pro černidlo a lis, aby nebyl příliš pohřešen a snad hledán. Jak by bylo asi na něho působilo, kdyby — byl někdy Klementa spatřil v některé osamělé zapomenuté krčmě za branou uprostřed mladých řemeslníků a venkovanů, jak jim vykládá o jejich významu a důležitosti v společnosti lidské, jak je zove bratry, tiskna jejich hrubé ruce, žádaje na nich, aby i oni tak jej nazývali. Zajisté by byl méně hněvivě uvěřil zprávě, že zejtra nastane světu nová potopa, než si „synové činu“ jednohlasně vyvolili Klementa, aby se postavil v jejich čelo, až se objeví na hranicích pluky francouzských bratrů, aby jejich pomocí byla i jejich otčina zahrnuta v onu velikou říši lásky, rovnosti, svobody a bratrství, o jejímžto příchodu a možnosti sní každé mladé, šlechetné srdce svatý sen, již však považoval pan cís. král. komisař za největší, nejhříšnější nesmysl, který kdy v lidských hlavách se zrodil a v níž by byl zajisté již první den zemřel dlouhou chvílí a zlostí, nevěda, co v ní si počíti. Ještě méně by byl však uvěřil, že choť jeho, ta zkamenělá slza, jak ji přítelkyně její nazývaly, již vidívával den co den tak opatrně v kuchyni bdíti nad přípravou jeho zamilované paštiky, domnívaje se, že celou duší jen v důležitou úlohu tu je ponořena, považujíc ji za přední svůj denní ba životní úkol, že žena ta slabá a plachá, která se po každé zachvěla, švihl či kopl-li svého psa, a zbledla, zatahal-li některého sloužícího za ucho neb za vlasy, o všem tom nejen věděla, ale že i synům říkávala: „Pokuste se, nic na mne se neohlížejíce; neproniknete li sami, aspoň prorazíte cestu — jiní přijdou po vás a zvítězí.“

Paní Nattererová procitla náhle ze svého snění; oslovilať ji hofmistryně princeznina, již do předpokojů vyslala, aby dámy na audienci ještě čekající v jejím jmeně pobavila. Snad byl k ní již vnikl jakýsi slabý ohlas bouře temně v nich hlučící, že za dobré uznala tak učiniti. Přistupovalať k choti pana císařského vrchního komisara s nejsladší tváří.

„Jak jste dnes zas bledá, nejmilejší paní z Nattererů," pravila jí nejsladším hlasem; „zajisté se cítíte slabší ještě než kdy jindy. Co dělají vaše křeče?"

A mezi tím, co jí paní Nattererová cosi vyhýbavého odpověděla, dodala tlumeným hlasem, velmi důležitě při tom se tváříc:

„Uznávám za svou povinnost, abych vzhledem k slabému zdraví vašemu vás připravila na přeradostnou novinu, by vás tuze nepřekvapila, až vám jí naše nejmilostivější princezna sdělí."

Paní z Nattererů lhostejně se poklonila; nebylať tuze dychtiva novinu tu zvěděti.

„Velká, velká milost se udělí vaší rodině..."

Paní z Nattererů ještě lhostejněji se poklonila; nejspíše měl býti manželi jejímu zas udělen nový řád.

„Princezna si vzala včerejší exhortu tuze k srdci," žvatlala hofmistryně týmž tajemným spůsobem dále, nedadouc se másti odmítavou mlčelivostí své posluchačky; „dlouho včera s nejjasnějšími rodiči o ní rozmlouvala. Když teď paní přednostka jednoty nejsvětějšího srdce Ježíšova k ní se dostavila, aby přijala výraz nejvznešenějšího uznání jejího za věnovaný jí obraz, který kázala princezna hned včera v ložnici své právě naproti loži zavěsiti, tázala se jí, zdali v jednotě nikdy o tom se nepřemýšlelo a nerokovalo, co by

se díti mělo, aby úcta k církvi svaté se upevnila mezi obecenstvem? Načež přednostka jí odpověděla, že právě to bývá hlavním předmětem všech úrad a zmínila se o všem, co v ohledu tom již se podniklo a ještě podniknouti by se mělo; kladla největší váhu na návrh, aby císař pán sám některé přední rodiny v městě vybídnouti ráčil, by syny své službě duchovní věnovaly, čímž by vliv stavu toho nejlépe se rozšířil a zakotvil. Ovšem že by jim muselo Jeho Veličenstvo pak prý blahosklonně přípovědíti, že k nim především se bude přihlížeti při obsazení míst čelnějších a důležitějších, ba že přednost nad čekanci jinými jim jest pojištěna. Jmenovala paní Nepovolná hned několik rodin, jejichž syny by byly k tomu způsobilé, mezi nimiž však především rodinu vaši, zmiňujíc se co nejpochlebněji o mladším synovi vašem, jenž prý je vzorem pěkných, mírných mravů a tedy především povolán, aby byl takto vyznamenán. Nemohla si na jeho křestní jmeno zpomenout, musila jí je napovědít vnučka. Učinila to dívka ta hlasem tak zvučným, že se princezna tomu pousmáti ráčila; neslyšela ve svých komnatách zajisté ještě nikoho tak nahlas si zahovořiti a milostivě přehlédla její neznalost spůsobů. Prosím vás, kde jich má také děvče takové nabyti a seznati? Nedá se jiného ani od ní očekávati. Mně ale tím na všechen spůsob posloužila, budu si na vždy pamatovati, že váš pan syn, jeho biskupská milost in spe, se jmenuje Leokad — ale vždyť jsem to předvídala . . . .“

Paní Nattererová padla totiž tak silně hlavou na zeď, že by byla málem záslonu i římsu a zlatou na ní korunu na sebe strhla. V mžiknutí obklopily ji zvědavé dámy s přetvářenou útrpností a jedna nad druhou jí podávaly svoje láhvičky

s voňavkami, které měly na zlatých řetězích na pasech zavěšené; a zase při tom vyměňovaly mezi sebou významné pohledy. Ta Nattererová přec nikdy nevěděla o ničem lepším, než že kam přišla, tam také omdlela. Právě z nejzajímavějšího hovoru je zas jednou vyplašila. Muž takové ženy musil se skutečně nazývati mučeníkem.

Ale paní Nattererová se brzo zpamatovala. Prosíc chvějícími se rty hofmistryni, aby ji u princezny omluvila a všecky okolo stojící, aby jí odpustily, že je polekala, dala si lokajem kočár svůj objednati.

Synové její seděli ještě vedle sebe ve svém pokoji, zabráni v onu horlivou rozmluvu, jejížto předmět by si byla přála znáti, když mezi nimi náhle a prudce zas se objevila, padnuvši Leokadovi okolo krku.

„Oni mi tě chtějí ukrást, vyrvat, oni mi tě chtějí zkazit," štkala tetelíc se na celém těle; „co proboh jsem té ženě udělala, co té mladé dívce, že mne chtějí o tebe oloupit a navždy připravit?"

Dlouho to trvalo, než se synové dopátrali, co matku jejich tak velice pobouřilo, než souvislosti se domyslili mezi jejími slovy a tím seznali, co na hradě v pokojích princezniných se bylo asi mluvilo a událo.

Domnívala se paní z Nattererů v novém návalu vášnivé bolesti, že uchvacuje Klement bratra jen proto do náruče, že i on se strachuje jeho ztráty, že ho jen proto k prsoum svým tak pevně tiskne . . . .

Co by byl Klement za to dal, vida, jak líce bratrovy barvou popele se pokrývají, jak pohled jeho tak nepohnutě a sklenně na něm spočívá, cítě, kterak jeho srdce k smrti raněné a podve-

dené na prsou jeho víc a více se zastavuje, jakoby nemělo již sil déle tlouci a žíti, kdyby se nebyla včerejší jeho věštba vyplnila, že zvonečková královna na něm pomstí věc posvátnou, pro niž k vůli ní ochaboval. Ach jak rád by se byl tenkráte osvědčil špatným prorokem, jak rád bratrovi nejen dovolil milovati, ale i doufati, že všecky jeho tužby a naděje se vyplní, ba v této chvíli byl by se snad sám stal u ní jeho námluvčím . . .

„Musíme vše zaříditi a připraviti, aby mohl Leokad uprchnouti," vzdychla si matka klesajíc vedle siného syna na odpočívadlo, neméně siná než on sám; „není jiné pomoci, neb jakmile císař přání své vysloví, aby Leokad se stal pro příklad povzbuzující a povznášející knězem, okamžitě otec jeho za rozkaz je přijme a o jeho provedení také ze všech sil se zasadí. Nevím, čím by se dal obměkčiti a od úmyslu toho odvrátiti; nepohne ho k tomu žádný již smrtelník."

„Ano, Leokad musí pryč a to brzo," svědčil jí Klement zamyšleně, „zaopatřím průvodní proň list, vypravím ho na bezpečné místo, kdež může pro naši věc působiti, odkud se vrátí k nám s osvoboditeli našimi . . ."

Ale nedomluvil, zachytil teď zas matku do náruče tiskna ji k prsoum, jako před tím bratra, ba ještě úzkostlivěji a něžněji; — pozbývala smyslů úplně — na dlouho . . .

Procitnuvši na loži z mrákot paní z Nattererů již nehořekovala, již o svého Leokada se nebála, nýbrž blaženě se usmívala. Zdálo se jí, že stojí opět na hradě a že patří dolů na to červené čeřící se moře střech, z nichž jako štíhlé stěžně nádherných lodí vyčnívaly kostelní věže, z jejichž křížů a bání vyluzovalo slunce na sta

blesků křižujících se nad ní jako zlatá chvělá síť, a ze slunné té hloubky vystupoval k ní velebný hlahol zvonů, hluk nedělní, bzučení rozradovaného lidu, kterýž slavil veliký svátek národní, a ona slyšela v ruchu tom k sobě zaznívati jmeno svých synů, kteréž vyslovovalo rodné jejich město s touže hrdostí a láskou, jako její srdce mateřské...

Když pán z Nattererů dnes k tabuli večerní se dostavil, nalezl celý svůj dům na rub obrácený: všichni sloužící se byli rozutíkali po lékařích a lékárnách, žena jeho si troufala přímo proti programu dnešního dne na smrt se rozstonati.

Nikde snad v celém mocnářství rakouském nespůsobila předčasná smrt císaře Leopolda, jenž již několik měsíců po své korunovaci v nejmužnějším ještě věku ve Vídni zemřel, takové dojmutí jako v Praze u pěti zvonečků.

Domnívala se paní Nepovolná, že jsou jisté věci tak obratně a bezpečně navlečeny, že z nich to a ono již nevyhnutelně samo sebou se vyloupnouti musí; kdykoli večer do ložnice své vstoupila, přikročila k oknu, pohlížejíc plna nejslastnější nedočkavosti naproti ke kostelu sv. Ignace, na jehož portálním pavlanu vidívala pak v duchu státi patera Inocence, kterak co představený nově vysvěceného a jeho řádu opět navráceného semeniště v celé své nedostižné a vznešené velebnosti žehná lidu na náměstí shromážděnému, mezi nímž rozdávají paní jednoty sv. srdce Ježíšova jeho znamenitý, šťastně dokončený spis o protivenstvích církve svaté za císaře Josefa II., v němž dokazoval s nejvzletnějším zápalem, jak jen přispěním její nejvěrnější dcery velectěné paní Nepovolné od pěti zvonečků konečně nad nimi šťastně zvítězila —

tu najednou vše právě v nejlepším vývoji se zase zastavovalo.

Byltě sice vlastní syn nebožtíka císaře, mladý arcivévoda František, následovníkem otcovým, ale každou novou vládou, třeba přecházela s otce na syna, vždy mnoho se jinačívá; s jinými osobnostmi vstupují v popředí i jiné zásady, ježto musí člověk teprvé seznati, vyskoumati, uměle si předcházeti a obcházeti, což se nestane za několik jen hodin, ale k čemu jsou neděle ba měsíce potřebny; neb ti, kdož k veslu se dostávají, především, jak zkušenost učí, jen o to se starávají, jak by vlastní postavení upevnili, protivníky své neškodnými učinili, a pak teprvé obracívají zřetel k záležitostem veřejným, k prospěchům širším.

Paní Nepovolnou očekávaly tedy znova práce, sotva vykonané, starosti sotva odbyté, obtíže sotva přemožené; znova jí nastávaly noci bezsenné, kdež jí bude přemýšlet a vymýšlet, a dnové unavující, kdež jí bude od rána do večera chodit, přemlouvat, domlouvat, vyvracet, přesvědčovat. Nebývá nikterakž pravidlem, abychom to, čemu jednou jsme s chutí se podvolovali, i podruhé s touže ochotou a zálibou vykonávali. Také paní Nepovolná patřila na úlohu znova jí nastávající teď poněkud jinak, než když poprvé v ni se uvazovala, a shledávala, že je mnohem méně zajímavá než před rokem. Pozbyvši pro ni mocného půvabu novosti, podobala se jí nyní více robotou než povinností čestnou a příjemnou.

V rozladění dojmů a za úvah podobných odbýval se dnes u pěti zvonečků oběd velmi mrzutě a krátce, až byl svátek veliký, květná to neděle a celý dům před svatým týdnem již v rouše nádherně slavnostním. Beze špetky obyčejné své živosti vypravovala paní Nepovolná pateru Inocenci

jednozvučně o dopoledních svých návštěvách, vykonaných za příčinou pobožností kostelních, jichž se hodlal její spolek opět v příštím témdni velmi okázale účastniti, a stěžovala si mu velmi trpce, jak roztržitě byly všude přijaty její narážky, co nám nová doba asi dobrého přinese, a jak vyhýbavě na ně se jí odpovídalo.

Poznával pater Inocenc z hovoru své hostitelky, že se chce asi již napřed kryti a ohraditi, potáhne-li a opozdí-li se nanovo vyřízení záležitosti jeho řádu, již si přec byla s takovým nadšením vzala na starost. Chtěje ji potrestati za její ochabnutí a vlažnost nynější, vytáhl ze své tobolky kus hrubého, roztrhaného, potištěného papíru a podávaje jí jej, prohodil, že to jeden z plakátů, které se dnešní noci na kasárny přilepovaly a v nichž vojsko se vyzývá, aby při blízké válce s Francouzskem se hledělo všemožně vyhnouti boji s těmi, kteří se chystají vymaniti všecky spolutrpitele z okovů je svírajících. Provolání to končilo asi v následujícím smyslu: „Neposlouchejte přec déle hlasů těch, kteří se udělali libovolně vašimi pány! Což neuštědřil stavitel všech světů každému z vás vlastní rozum, vlastní svědomí, že si je dáváte od jiných vnucovati, že jednáte jen podle jejich rozkazů a nikoli podle přesvědčení vlastního? K čemu potřebujete mezi sebou a tvůrcem prostředníků a zastupitelů? Čeho od nás si žádá, do srdcí vašich hluboce vepsal, skoumejte vnitro svoje a sami poznáte nejsvětější jeho zákony. O vzchopte se konečně, bratří, a chtějte býti více než stádem, kteréž na jatky se žene, kdykoli se utiskovatelům jeho zalíbí, nýbrž samostatně rozhodujte nad osudem svým a všichni vespolek nad osudem vlasti.“

Věty takové a podobné jsou v naší době tak

běžné, ba otřepané, že slyšíce přeslýcháme je jako známý nápěv a shledáme-li se s nimi v některém spisu, nudně je přeskakujeme; tehdáž však, kde po dvou stoletích zas ponejprv se ozývaly mezi lidem, působily naň elektrizující mocí. Nepřiznalť se ovšem každý, že i on nalézá na své cestě ona tajná vyzvání neznámých zastanců lidských práv, o nichž všude se mluvilo, a že je nejen pokaždé zdvihne ale i čte; avšak účinek jejich byl všude citelný, jevě se v jakémsi neobyčejném ruchu a tajemná ozvěna z nich vznášela se takřka ve vzduchu nad hlavami všech. K utlumení onoho temného mlčelivého, avšak hlubokého hnutí v myslích obecenstva nepřispívaly právě noviny, docházející od Sekvany, kdež národ zasednuv sám na trůn a zove se sám králem, hroznou začal páchati odvětu na všech těch, které za nepřátele svrchovaného práva svého považoval. Krom některých tříd obyvatelstva, v stálé stagnaci duševní si libujících, nejevila se již nikde ona podajnost podrobiti se daným poměrům, jíž paní Nepovolná tak obratně použila. Bylit lidé tenkráte jaksi unaveni zimničným násilím, jímž je štval Josef od nové myšlenky k myšlence, přáli si oddechu; teď však si již byli odpočinuli a dali se zas rádi rozčilovati veřejnými záležitostmi. Byli v letech předešlých uvykli aspoň myšlenkami a tužbami účastniti se postupu dějinného a zvyk ten dobyl si brzo zas staré své moci nad nimi.

„Měli jsme dosud za to, že se tyto škváry tisknou kdesi za hranicemi, ale tímto listem nabýváme jistoty, že se tisknou zde v Praze," pokračoval pater Inocenc se známou ledovou ostrostí svou. „Teprvé předevčírem se rozšířilo v městě usnešení vlády, že se započne konečně přec válka proti arcivrahům francouzským, a hle dnes již na

to zde dána odpověď. Nepochopuji naše úřady, že tak málo horlivosti projevují, aby přišly svatozrádným těm šmejdům na kloub, avšak zůstavil nám v nich Josef smutné símě; nasazoval všude svoje milé bratříčky, svobodné zedníky, a celé ústrojí státní je teď prorváno tajnými spiklenci. Právě v těchto vrstvách se nalézají nejnebezpečnější rýpalové a tajné spolky mají mezi úřadníky nejčinnější své údy. Neuposlechne-li nový vladař rychleji a lépe duchovních rádců svých než otec zesnulý, nezapočne-li okamžitě smeť tu buřičskou všude vyklízeti, tož znova opakuji, že se octneme v době nejkratší v témž kalu krvavém, v němž teď tone vlast sv. králů Jindřicha a Ludvíka. Není vlastně nikde, kamkoli člověk zraku obrací, pozorovati té pravé, tiché, ryzokřesťanské, neunavné a nám nade vše potřebné horlivosti; největší činnost jevívá se jen v krásných chlubných slovech.“

Nebyla by musila býti paní Nepovolná tak dlouholetou žačkou patera Inocence, kdyby nebyla ihned poznala, koho vlastně výčitky ty se týkají a nebylo jí tedy divu, že jsouc si vědoma svých neocenitelných a, jak viděla, přec jen neoceněných záslub, dříve od oběda povstala, než bývalo v takový svátek v jejím domě obyčejem a že, jak pravila, do svého pokoje odstraniti se musila, aby krátkým spánkem osvěžila sil, v poslední době prý velmi citlivě zviklaných. Narážce té na minulé veliké její namáhání porozuměl však pater Inocenc zas tak dobře jako ona dříve jemu a rozloučil se s ní za to s takovou odmítavou výsostí, jako kdyby on jí ve svém domě již dvacet let pohostinství poskytoval, jakoby on k tomu pracoval, aby se zas dožila pozbylé cti a slávy, jakoby ona mu byla za to vše teď ještě vyčetla nedosti velikou obětovnost pro jeho záležitosti.

Ale nikdo neopustil jídelnu tak nespokojeně a rozčileně jako Xavera. Ne, nemohla se teď jako babička do svého pokoje uzavříti, byla by se tam snad udusila, musila ven, dolů do zahrady, tam se projíti, krev si utišiti, v samotě se sebrati, opanovati a možná-li zapomenouti na to, co právě slyšela.

Zapomenouti? Ne, to nemohla! Věděla, mnoho-li v slovech zpovědníkových platilo nejen babičce, ale i jí, a chvěla se nad tím hněvem. Kolikrát a v jakých to odstínech a proměnách již slyšeti musila, že není dosti dbalá cti církve boží, že více, mnohem více od ní se očekávalo, že se neukazuje dosti hodnou skvělého, tak velikomyslně jí poskytnutého losu! Opakoval to pater Inocenc tak dlouho a vytrvale, že s ním počínala teď již často i babička souhlasiti a podle spůsobu, jak od ní se odvracela, když jí teď po obědě ruku políbiti chtěla, poznávala, že je s ní rovněž tak nespokojena, jako zas s ní pater Inocenc a že vše to, co teď u stolu slyšela, zajisté uslyší ještě jednou dnes večer v její ložnici od ní soukromně, mnohem však ještě důkladněji, podrobněji a obšírněji.

Xaveře bylo až do pláče. Procházejíc se po dlouhých chodbách zahradních, vroubených živými křovinatými stěnami, nůžkami zahradníkovými přísně přistřiženými, které první dech jara právě pokrýval lehounkým zeleným závojem mladých pupů, zpytovala svoje svědomí, v čemž tedy je nedbalá, netečná, čím si zasluhuje každou chvíli tak přísného pokárání?

Což nevykonávala vše, jak jí to nařizovali? Nepátrala, nenaslouchala, nepamatovala si netoliko každé slovo, ale i posuněk, co od lidí a o lidech slýchala, neopakovala to babičce a zpovědníkovi vždy s největší svědomitostí a ochotou? Projevila

kdy jediným jen slovem svou nechuť proti tomu? A přec byl úkol ten dosud tak málo jí příjemný, tak málo s její povahou se shodující, podrobovala se mu s velikým jen sebepřemáháním, musila se k němu ještě teď tak nutit, jako v první době, kdež byl na ni vložen. Co měla ještě více činiti? Vždyť si znamenal pater Inocenc po každé besedě a společnosti, ba po každé procházce její celé archy, jmenovala mu každou vynikající osobnost, s níž se byla setkala, a oznámila mu věrně, s kým koho viděla a kdo komu se vyhýbal, nedala si skutečně, jak jí nařízeno, ani nejmalichernější maličkost ujíti. Jakým to zajímavým a důležitým rodinným příběhům a poměrům byl tím již přišel na stopu, nad nimiž i babička užasla a které byla jako druhá Delila vylákala ze svých ctitelů v sítích její půvabnosti se třepetajících. Opojeni hrou jejích očí, tahů, posunků a libozvukem jejího hlasu, když pronášívala vypočítavou licoměrností nejroztomilejší nesmysl, pověděli jí vše, co si věděti přála, aniž si byli vědomi že cosi vyzradili, co neměli. Kde to nešlo čtveráctvím a hrou, tam se nutila do vášně, již nepocit[illegible]vala a z níž náhle vystřízlivěla k zoufalému obyčejně ustrnutí toho, jenž se domníval býti jejím předmětem, dověděla-li se čeho, byla žádostiva a nebylo-li již ničehož v srdci jeho, čím by se jí byl mohl ještě svěřiti. A pak prý nebyla horlivá, pak prý nesplňovala naděje, jichž druhdy vzbuzovala!

Nechť si mluvil pater Inocenc cokoliv, věděla přec jen, mnoho-li mu byla již závažného odhalila, na jak důležité stopy jej byla přivedla, že byl tu mladý úředník ten odstraněn, zde zas onen důstojník přesazen a třetí postrčen jen na základě jejího udání že byla svaté věci mnoho, velmi mnoho prospěla. Ba sdělila mu toho již tolik, že

by byl mohl dle jejího náhledu již sám přijíti na onen tajný, bohužel dosud nevypátraný kořen smělé vzpoury v městě, že by nebyl musil věru teprvé na to čekati, aby ona sama prstem mu ukázala na onoho odvážlivce, jenž urputností vzrůstající všechen nebezpečný ten odpor stále proti pravým vyvolencům božím rozdmychoval a osnoval. Proč ani zpovědník ani babička ještě neuhodli, čí to ruce ty plakáty tisknou, lidem do oken je házejí a na všecka nároží téměř den co den lepí? Proč nechávali všechno na ni?

Mimovolně se vracela duchem k poslednímu provolání, zanechávajíc svých němých výčitek proti vychovatelům. Bylo v něm cosi, co se jí jaksi osobně dotýkalo, vnucovalť se jí při vzpomínce na ně neuvědomělý, nejasný jakýsi pocit, jakoby platilo vyzvání to i jí, jakoby byla i ona takovým nástrojem libovůle, jako ten voják, k němuž tajemný pisatel jeho se obracel. Což nemusela stát také pořád na stráži, býti ve zbrani, pořád hotova jsouc k zápasu, k němuž nikdy však nepřicházelo. V tom aspoň byl voják šťastnější než ona; byl vyslán do pravého boje, po jehož opojení ona marně dychtila. Ó kéž by konečně přec jednou došlo k otevřené seči mezi oběma stranami, pak by se byli mohli podívat, kdo první potáhne proti nepřátelskému táboru, kdo výše pozdvihne prapor s křížem, v čí ruce meč směleji se zableskne. O pak by jí zajisté nebyl nikdo vyčítal liknavost! Ba méně byla teď než takový voják, byla jen sprostým vyzvědačem, jenž nebývá ani zastřelen, chytí-li jej — nýbrž oběšen . . . a zvonečková královna plakala teď skutečně.

Nebylo to dnes nikterakž ponejprv, co byla Xavera mrzuta a rozčilena, co hledala samotu, aby se utišila a přemohla; ale ponejprv dnes, co

k tomu určitě se přiznala a s příčinou nespokojenosti již sama před sebou se netajila. Jindy vždy se snažila v duchu babiččinu se přemlouvati, že žádné jiné dívce osud tolik nepopřál, jako jí, že žádná, co jich zná, nezažívá tolik obdivu a zbožňování, žádná že nebývá jako ona dnes kněžnou plesu, zejtra sluncem divadla, lákajícím všecky pohledy k sobě, a pozejtří slaveným středem přátelské společnosti, že je všude nejen nejkrásnější, ale i nejskvostněji vystrojena, především však ze všech družek svých nejvolnější. Ostatní dívky, opatrnými matkami hlídány a napomínány, musily se úzkostlivě přidržovati jednoho ctitele a vším možným uměním ho střežiti, aby jim neuklouzl, ona však jediná si směla počínati zcela dle libosti, srdce mužská přijímati, odmítati, vyslyšeti jejich vzdechy aneb se jim posmívati, oslňovati je na čas žárem své milosti a zas od nich se odvraceti, aniž jí kdo v hře té bránil; ba bývala ještě pochválena, čím bujněji, vyzývavěji si počínala, připravovala-li všecky muže blížící se jí o poslední špetku zdravého rozumu. Ji jedinou neobmezoval žádný zákon, jí nevadil žádný ohled, byla skutečně zcela volna.

Ale dnes se sama sebe tázala, čím to tedy, že ač je mnohem šťastnější a volnější jiných, na jejím čele se počíná ukazovati jakýsi lehký stín mezi obočím, asi jako žilka na listu liliovém, a že je to vráska, skutečná vráska, jíž nebylo ovšem viděti, když se smála a bavila, kteráž se ale okamžitě objevila, když zamyšleně do zrcadla se zahleděla? a jaký druhý to stín se jí tak často přiloudívá do srdce, že pak se v něm rozhostívá takové studené, bolestné prázno, jako na příklad teď? po čem to tedy bažívá a tesknívá majíc vše? . . . .

Xavera najednou se zastavila, po zahradě se rozhlížejíc. I zdálo se jí náhle, že se pro každého dnes modrá nebe safírovou průhledností, pro každého že s něho se spouští jaro po dlouhých vlahých pablescích slunečních mezi šeré městské zdi, pro každého že ti malí zpěváčkové na omlazujících větvích tak sladce šveholí, hledajíce si mezi nimi nejbezpečnější domov pro svou lásku, pro každého že pučí z kypré prsti ty žluté a bílé zvonky tam na záhonech, pro každého že je dnes květná neděle, veliký to svátek — jen pro ni ne, že byla jen tenkráte skutečně veselá a volná, když neznala z celého světa než tuto zahradu a větší a lepší zábavy než broditi se s Leokadem Nattererem večer sněhem z kázaní postního domů.

Ach Leokad! Jak dlouho již tomu, co si naposled naň zpomněla. Vstoupil prý již skutečně do semeniště, jak se proslýchalo, k přání císaře samého. Nedivil se tomu nikdo, že přání tak vznešenému vyhověl, kdož znal za jedno jeho otce, jenž by ho byl zajisté okamžitě z domu svého vypudil, kdyby si byl troufal toho nejmenšího proti vůli císařově namítati, a pak kdo znal i jeho. Pravili jeho známí, že srdce tak měkké a jemné jako jeho není ani pro svět náš a hrubou jeho lásku stvořeno, že je nejlépe schováno v takovém svatém útočišti, kdež mu dopřáno, aby jen předměty a zájmy nejvyššími se obíralo. Počínal si při smrti matčiné prý tak zoufale, že ho musil bratr jeho rovněž si zoufající neustále střežiti, aby si v ničem neublížil a mnoho nocí mu bylo s ním probdíti na hřbitově u hrobu jejího.

Zdali pak Leokad tušil, koho podnětem císař ono přání jeho budoucnosti se týkající vyslovil? Jaký to pošetilý pomysl! Zajisté nesdělil mocnář

nikomu, že mu byla vnuknuta dcerou jeho myšlenka, aby se věnovalo několik mladíků z předních pražských rodin jiným pro dobrý příklad stavu kněžskému a že byla princezně zas pošeptána přednostkou spolku srdce Ježíšova, ani jak a kdy tak se stalo. Ale netušil-li Leokad, že ona v osud jeho zasáhla, proč jediným slovem jí neohlásil, co s ním se díti má? Což bolest nad ztrátou matčinou každý ostatní cit v něm nejen potlačila, ale i vyvrátila? Měla věru příčinu naň se hněvat; což kdyby ho nebyla panně Marii obětovala, nýbrž se odhodlala, že v lásce k němu se podá a jako dříve na ni počítala, že jí vymaněna bude z trudných poměrů domácích? Vida, jak dobře měla přec jen babička varujíc ji před muži; ani Leokad nebyl s to věrně milovat, také on snad schladl právě v tu chvíli, když ponechávajíc mu rukavičku, tím mu podala důkazu, že naň ještě nezapomněla.

Xavera se počala opět procházeti, klidněji však než před tím. Již nemyslila ani na patera Inocence, ani na plakát, chtěla tomu konečně přijít na stopu, proč Leokad jí nedal ani s bohem. Byla se připravila na loučení velmi slzavé, již měla celý výstup vymyšlený, byla by snad i omdlévala, podávajíc mu naposledy ruku svou, již znal tak vřele k srdci tisknouti, že by byla na stálost a upřímnost jeho citu hrady stavěla.

Méně než jindy chtělo jí dnes do hlavy, že by se byl Leokad za několik neděl tak k nepoznání proměnil; vždyť na něm přece o procesí viděla, jak je šťasten, že se s ní konečně zas jednou shledává. Za jeho úplným na ni zapomínáním a náhlým od ní se odvrácením, jakož za jeho dobrovolným odříkáním se světa vězelo na všechen způsob ještě něco jiného, než pouhý žal nad úmrtím matčiným. Zdaž za tím nevězel jeho bratr?

Náležel Klement Natterer do malého počtu těch, kteří setkavše se s ní, neměli pro ni jiného než němou úklonu, kteří neucházeli se nikdy o čest, aby byli nějakým přítelem k pěti zvonečkům zavedeni. Často jej vidívala ubírajícího se po náměstí, nejspíše, že tamtudy chodil nahoru k onomu letohrádku, kdež se vděčil se svými kolegy pražským dámám tak roztomilými zábavami. Ani jednou ještě nebyla pozorovala, že se ohlédl na zvonečky, jako každý jiný kolemjdoucí mladý muž, ano nejednou se jí zdálo, že jako naschvál hlavu od nich odvrací ke zdi, aby jich ani nezahlídl. Při oněch zábavách ani jednou k ní se nepřiblížil, ovšem neblížíval se i dívkám jiným; ale což to bylo proň omluvou?

Bylo v Praze mnoho krásnějších a zajímavějších mužů než Klement, ale tak vznešeně z nich přec žádný nevypadal, obzvláště teď v tom černě aksamitovém smutkovém kroji. Byl o tom jen jediný hlas mezi dívkami a ač nebývala s nimi často jednoho mínění, tenkráte s nimi přec jen souhlasiti musila.

On a nikdo jiný byl tím vinen, že se jí Leokad střekl; věděla, že míval na mladšího bratra vždy veliký vliv, že byl od něho považován za jakousi vyšší bytost zvláštního ducha a povahy. Tak nesoudil o něm ostatně jen bratr, tak soudívali o něm lidé vůbec. Jsa nepřítelem lásky a dívek, chtěl snad, aby ho Leokad napodobil v pyšném jimi pohrdání a obávaje se jejího vlivu naň, sám mu asi domluvil, aby se utekl za klášterní zdi, chtěje mu svobodu srdce zachrániti. Jak by se mu nebyl Leokad se svou láskou svěřil? Zajisté o ní věděl!

Často upírala Xavera tuto zimu na Klementa tajně pohled, když opíraje se o strom, zíral před sebe na tu pestrou směsici pohybující se na umělé

vytvořené ledové hladině nahoře v zahradě za letohrádkem, kdež bývalo teď středisté elegantního světa. Na svoje soudruhy, kteří vozívali při zvucích hudby dámy svoje na hezoučkých, kožešinami pokrytých saňkách s velikým zápalem a vytrvalostí, patříval tak podivným výrazem, že by si byla přála vědětí, co asi při tom si myslí — nechť by to nebylo právě jejímu pohlaví lahodilo. Na všechen spůsob si myslíval o nich zcela jiné věci, než jeho přátelé a bylo by ji věru bavilo, konečně jednou také něco jiného slyšeti z mužských úst, než jednu a touž píseň . . . . . .

Zvonečky nad vraty se ozvaly. Vracel-li se to někdo z domácích z nešpor, jichž byla s babičkou dnes zameškala, či opovídaly návštěvu? Kéž to byla návštěva vymaňující ji z nudy dnešního půldne, které na ni v zoufalé nepřehledné dálce zívalo. Pater Inocenc se hněval, babička se hněvala, dnes nebylo žádné divadelní představení, aniž kde větší nějaká zábava, vše se obmezovalo k vůli době velikonoční jen na kruh rodinný a nejbližších domácích přátel. Kdožkoli z nich dnes se ukáže, bude přivítán jako pravý spasitel.

Napnutě pohlížela na cestu od domu — zůstávala prázna; zajisté to jen zavítala některá stará modlářka k babičce, kteráž u ní pobude až do noci a její milostivý rozmar proti vnučce ještě zhorší. Novou nevrlostí uchvácena počala Xavera opět měřiti délku hlavní chodby v zahradě, již byla dnes již tolikkrát přeměřila, ale jak na jejím hořejším konci se obrátila, aby zas k domu sestoupila, tu by se byla málem tak zarazila a zarděla, jako o pouti na Bílé Hoře před Leokadem, kdyby si nebyla od oné doby již více vlády nad svými tahy a posuňky osvojila.

Mezi živými stěnami v slunci zlatě se zeko-

najícími přicházel provázen klíčnicí naproti ní ten, o němž byla právě před chvilkou rozjímala . . .

Ač se znali a chtěli oba nanejvýš opanovati, přec to trvalo několik okamžiků, že mlčky proti sobě stojíce na to nepomýšleli, vyměniti běžné fráse zdvořilosti v takovém případu předepsané. Ona byla příliš překvapena jeho nenadálým se objevením, on příliš rozechvěn myšlenkou, že to patří tváří v tvář oné pověstné zvonečkové královně, která svou krutou hrou s bratrem jeho zajisté urychlila smrt jeho matky, že to překročil práh domu, v němž již tolik hříchů se vylíhlo . . .

Podlehlať paní Nattererová v náručí synů, zdrcených krutou tou ránou, své dlouholeté nemoci následkem hrozného rozčilení několik dní po oné osudné audienci u arcivévodkyně. Do poslední chvíle stále ji oblétala blažená vidina, že synové její šťastně vykonali velikou úlohu, kterouž jim svěřila. Nadarmo prosil Klement po její smrti Leokada, aby učinil dle posledního přání jejího a útěkem se zachoval před hrozícím mu klášterem. „Klášter teď pro mne všude," těžkomyslně na dolehání jeho mu odpověděl, každý podobný návrh jemně ale určitě od sebe odmítaje. Nemohl si Klement jinak mysliti, než že zrádkyni dosud miluje a to tak velice, že mu je nesnesitelná myšlenka vzdáliti se z města, kde ona meškā. Naběřil mu, když při odchodu z domu otcovského, pevně jeho šiji objímaje, mu pošeptal: „Jdu tam, kde více než všude jinde průkopníků potřebí. Přísahám ti při tvé lásce ke mně, že budeš ode dneška se mnou spokojen."

Klement povždy s nechutí se vyhýbal zvonečkové královně a v poslední době i se skutečnou záští. Dobře viděla Xavera, že naschvál tvář od domu jejich odvrací, aby oči jeho ani

pohledem oň zavaditi nemusily. Ale teď již tak činiti nesměl. Velela mu povinnost přísně a neodkladně seznati ji blíže a vypátrati, jakými prostředky by se dal vliv její seslabiti a ona neškodnou se učinila. Den ode dne stávaly se citelnějšími mezery a zmatky působené v šikách jeho spojenců ošemetným jejím uměním, které vrcholilo v nesvědomitém spůsobu, jímž se sprostila jeho bratra, an jí počal nepochybně svou věrnou láskou v některé pletce překáženi. Mnoho neděl napnutě o tom přemýšlel, kterak by jí bohapráznou její moc ne-li vyrval, tedy aspoň podkopal a ruce jí svázal. Konečně se na tom usnesl, že se o to pokusí, postaviti jí v cestu muže, jenž by ji dovedl celou zaujmouti a upoutati, jak ona toho vždy dokázala u svých ctitelů. Troufal si muže takového najíti a proti ní ozbrojiti, znalť jich několik obratných, ve světských spůsobech sběhlých, chladných, ženskou krásou přesycených to dobrodruhů ve vyšším smyslu slova, kteří byli pro úlohu takovou jako stvořeni. Aby mohl mezi nimi učiniti vhodnou volbu a patřičně je poučiti, jakým to směrem se musí bráti, aby přišli u ní k cíli, bylo nutno hlouběji vniknouti v záhyby mysli mladé jesuitky a blíže se spřáteliti s jejími náklonnostmi a zvláštnostmi. Komu ale mohl svěřiti úkol tak důležitý, těžký a choulostivý? Měl-li se vydařiti, musil on sám nad jeho provedením bdíti.

„Jsemť doktor Klement Natterer,“ poklonil se konečně před ní, „a prosím, aby mi panna Nepovolná prominula, že v takový den ji vyrušuji. Avšak schválně jsem si jej vyvolil, abych na jisto doma ji nalezl. Přicházím co posel bratra svého Leokada.“

Usměv její zůstal jasný, pleť stejně průzračná,

čelo hladké, jen onen stín mezi obočím se na něm objevil. Podle přízvuku, jímž vyslovil Klement jmeno bratrovo, nabyla Xavera přesvědčení, že jen on byl toho příčinou, že Leokad tak snadno s ní se rozloučil. Co jí v jeho jmenu asi chtěl?

„Odebral se Leokad, jak snad panně již od jiných známo, do semeniště, aby se tam připravil na příští svůj úkol. Rovnaje si před odchodem svoje věci, přišel na rukavičku, již byl tak šťasten zdvihnouti, když jste ji ztratila. Nenaskytla se mu však hned příležitost vám ji vrátiti a později to opomenul pro smutné rodinné události. Jestiť příliš skvostná, aby si ji byl mohl podržeti bez dovolení vašeho na památku, že měl čest vás znáti.“

Přese vši chladnou a důstojnou klidnost, do níž Klement se nutil a jíž by byl na všechen spůsob také každého jiného oklamal, poznávala Xavera, že se přibližuje jako nepřítel. První skutečný to nepřítel, kterého měla v kruhu mužské mládeže! Jaký to zcela nový a velmi zajímavý pocit přemohl její překvapení a zvítězil i nad její uraženou marností, že jí Leokad po jiném vrací, ba že jí vůbec vrací, co — jak dosud se domnívala — jako svatý ostatek si ukládal.

„Děkuji vám,“ pravila co možná nenuceně, a aby věděl, že ji ani dost málo neranil, přijala ochotně i pěknou skříň, v níž rukavičku jí podával; „jsemť velmi ráda, že si váš bratr na ni vzpomněl, já skutečně nevěděla, kde a jak jsem ji vytrousila. Slíbila jsem oděv, k němuž náleží, ctihodným sestrám uršulinkam pro jich chudé novicky, aby důstojně k oltáři co nevěsty Kristovy přistoupiti mohly; teď aspoň jim ho mohu odevzdat úplný. Nadarmo jsem se po podobné rukavičce pídila, je lyonská a obchodníkovi, u něhož jsem ji koupila, bylo nemožno v nynějších zmatcích odtamtud jiný

pár mi zaopatřiti. Ale jak vás mohu jen tak dlouho obtěžovati takovými ženskými malichernostmi? Povídejte vy mi raději o Leokadovi, zda-li se cítí šťastným a spokojeným v novém povolání svém? Přála bych si toho velice, neboť jsem měla příležitost seznati ušlechtilou jeho povahu. Býval, jak zajisté vám pověděl, po několik let na cestě z postních večerních kázaní mým rytířem.“

Klement nemohl jinak než hlavou pokynouti, obávaje se, že by ho tentokráte zajisté vyzradil hlas rozhořčeností se chvějící, kdyby jí slovy odpověděl. Činila z přírody lhářku, podobalo se, jakoby v ní jednu ze svých nejspanilejších myšlenek projeviti chtěla a zatím v sobě skrývala jen šalbu a podvod.

„Ale otázky moje jsou věru zbytečné,“ pokračovala Xavera s lichotivou zdvořilostí, jíž Klementa víc a více pobuřovala; „jsemť o tom přesvědčena, že bude jako kněz úplně šťasten. Jaký jiný stav vyrovná se stavu tomu co do významu, důležitosti, vznešenosti, jaký tedy je hodnější jeho?“

Nemohl Klement déle jen mlčky ji vyslechnouti.

„Odpusťte mi, panno, všetečnou otázku,“ pravil jí trpce; „proč považujíc stav duchovní za nejvznešenější. ušlechtilé povahy nejhodnější, sama pro sebe jste jej nezvolila?“

„Nezvolila jsem pro sebe stav duchovní, poněvadž je v něm velký rozdíl co do působení obou pohlaví,“ odpovědělá mu bez rozpaků a s výrazem hlubokého přesvědčení, jakoby byla o věci té sama mnoho přemýšlela. „Jakou činnost má klášternice? Slouží mši, zpovídá lid, káže? Nesmí a nemůže jiného v stísněném, obmezeném svém oboru než se modliti. To mohu všude i mimo zdi klášterní a mimo to ještě jinak slovy a příkladem účinkovati, než taková nebohá uvězněná jeptiška. Ne-

musíte mi ovšem věřiti, ale proto je a zůstane přec pravdou, že narodivši se mužem, bych byla jen zvolila povolání kněžské. Uchopila bych se ze všech sil duše a schopnosti své úlohy a prováděla bych ji s posvátným zápalem a úsilím všestranně, používajíc vší moci, jakou mi poskytuje. Přestala by se brzo pak země hemžiti nepřátely Kristovými, kdyby každý kněz tak smýšlel a jednal, jak bych já na jeho místě jednala; pročež dovolte, abych opakovala, že povolání Leokadovo je nad jiné důležité, vznešené — a závidění hodné.“

„A vy mi zas dovolte, abych s vámi litoval, že jste se mužem nenarodila, a že nelze dobu pošinout nazpět — byl by se z vás podle všeho vyvinul znamenitý inkvisitor.“

„Kdo to je?“

„To vy nevíte?“ nedůvěřivě ji měřil.

Ona mu neporozuměla, že jen tomu se diví, že jí slovo to je neznámo, nýbrž že vůbec se diví její nevědomosti, kterouž byla často již pocítila v společnostech, když o jiném než o městských novinách řeč se rozpředla. Mnohdy musila v hovoru umlknouti, poněvadž jí byly věci i předměty, o které se jednalo, buď zcela neb aspoň částečně neznámy, a těžce to nesla, promluvila-li o nich vtipně slovíčko některá dívka, již považovala za zcela nepatrnou a ku které se pak všecky zraky obrátily. „Konversace“ považována tehdáž za talent, lidé se stavili ve společnostech kolem toho, kdož dobře hovořiti uměl, jako teď okolo zpěvačky neb pianisty. Dotknul se svou poznámkou velmi bolestného místa v ní, tak že nad tím náhle na přetvářku zapomněla.

Zarděla se do temna a mimovolně vstoupily jí slze do očí.

„Máte pravdu,“ zašeptala onou přirozenou

přímostí svou, jíž všecka naučení babiččina v ní dosud ještě zcela nepotlačila, „vím velmi málo, ale není to vinou mou, ráda bych se byla učila. Babička i zpovědník však vždy tvrdili, že zbytečným učením přiloudí prý se dívkám nebezpečné věci do hlavy, které pak ohrožují mír duše její.“

Mimovolně pohnut zarosenýmjejím pohledem a překvapen, že vidí dívku a právě tuto dívku pro něco jiného slzeti, než pro oděv neb šperk nedostižený neb ctitele vrtkavého, a tak upřímně k něčemu se znáti, co by byla jiná opatrně skrývala neb uražena zahaliti se snažila, Klement živě do řeči jí skočil.

„Křivdíte mi, panno,“ omlouval se horlivě; „nedivil jsem se jinému, než že vy při přísně náboženském svém vychování, jímž v městě slujete, nevíte, že inkvisitor se jmenoval předseda duchovního soudu, jenž odsuzoval kacíře a je dával pro bludné vyznání víry upalovati.“

„Za živa je dal upálit?“ zašeptala Xavera, pohlížejíc naň zděšeně, a on viděl pod krajkami, šíji její zahalujícími, kterak ji mráz přebíhá. Ne, tenkráte se nepřetvařovala, tak by jí nebylo tělo její poslouchalo, takovou pravdivostí nemohla lhát hrůzu, neznala skutečně ukrutnosti páchané, aby rozmnožena a upevněna byla sláva boží na zemi.

„Ano mnoho tisíc jich upáleno inkvisicí a to každého pohlaví a stáří.“

„I zde v Čechách?“

„I zde v Čechách. Sídlila inkvisice na břehu Vltavy nedaleko staroměstských mlýnů u sv. Jana u zábradlí. Ale co mi řekne vaše paní babička, až uslyší, čím jsem vás bavil?“

„Já jí to nepovím; přejet si, aby mi lidé vypravovali samé jen příjemné věci, ale já také ráda slyším o jiných. Je to tak zdlouhavé poslouchat

vždy jen jedno a totéž. Je to ale věru strašné, že bylo tak veliké přísnosti potřebí," zhrozila se znova. „Což si nechtěli dáti oni nešťastníci nikterak říci? Nejspíše to byli asi tak zatvrzelí a drzí neznabozi, jako ti proklatí svobodní zedníci."

Zlořečila těm neznabohům tak srdečně, že by se jí byl Klement málem pousmál.

„Zdaliž pak panně povědomo," pravil, rozhlížeje se po zahradě, aby tvář od ní odvrátiti mohl, „že právě oni neznabozi, kterých vším právem tak nenávidí, rodinný dům její založili zároveň s tou zbořenou kaplí naproti němu? Hle tam nad vchodem do zahrady vytesáno kladívko a obrouček, znak to svobodných zedníků. Nejspíše bývalo zde jejich shromaždiště a sídlo jich mistra, jak představeného spolku svého nazývali. Snad byl dokonce předek panny Nepovolné tehdáž jejich hlavou. Není o tom žádné podání v rodině? Mohlo by to býti, neboť rod váš je velmi starý."

Xavera udělala kříž.

„Pro bůh, co to mluvíte? Jaké to neštěstí, pocházet od takových bludařů!" zalekla se.

„Co by vy jste mohla za bludy praotců? Jest mnoho domů v naší Praze, které náležejíce druhdy arcikacířům, jsou teď v držení potomků, které čítá církev mezi své nejoddanější děti. Dovoluje si často osud takovou hru a věru velmi to zajímavé a poučné, stopovat zdánlivé jeho rozmary."

I rozpomněl se Klement s dojmutím, kterak ve vlastní jeho poněmčilé rodině českou matkou se probudil nejvřelejší cit národní a z odrodilců se stali nejoddanější zas synové vlasti.

„Ach ovšem, ovšem," svědčila mu Xavera se zaníceným pohledem, jako kdyby byl před ní rázem odhalil netušené dálky; „jak zajímavo vědět, co se událo před tolika sty lety, jací to žili lidé

a jak smýšleli. Vím, že pojednávají o tom celé knihy, ale já jich neznám; však jsem vám již pověděla proč. Přečetla jsem jich tak málo, — ale pojďte, podívejte se a přesvědčte se sám, že nejsem tím sama vinna, že jsem tak nevědoma.“

A nečekajíc na jeho odpověď, spěchala před ním do jeskyně a ukázala mu tam na malou skříň v podstavci sochy umístěnou, v níž spatřil několik sporých řad knih.

„To je vše,“ vzdychla si.

Klement si také vzdychl, prohlížeje si knihu za knihou, jen že za jinou příčinou než ona. Měly v čele nápis: „Nákladem dědictví sv. Václava.“ Byly to spisy druhdy vydané novoměstskou kolejí jesuitskou.

Největší jich část byla smutným svědectvím, na jak nízký stupeň vzdělanosti sklesl národ český, když podobné věci trpělivě přijímal. Zakladatelka dědictví sv.-Václavského byla jakás novoměstská měšťanka Marie Stejrova a největší jeho podporovatelka jedna z hraběnek Sternberkových, kteráž mu v kšaftu velikou částku peněz odkázala. Obsah knih těch byl buď suchopárně dogmatický neb fanatický a fanatizující a právě nejhroznější z nich, jako na příklad: „Věčný pekelný žalář“, který byl nejednoho příliš horlivého čtenáře svého o rozum připravil, honosily se zde nejskvostnější vazbou a přední místo jim vykázáno. Několik postil, legend a svazků písní nábožných doplňovaly sbírku tu.

„Vaše knihovna není ovšem četná,“ pravil Klement, skláněje se dosud ke knihám. Nemohl se na Xaveru podívat, styděl se za útrpnost, již s ní v této chvíli pocitoval, i za výčitky, které si činil, že ji tak přísně posuzuje a odsuzuje. Zdaž

z ní mohlo něco jiného býti, než čím byla, při takové potravě duševní?

„Ale za to je vaše tím četnější a rozmanitější, není-li pravda? Slýchávám často, že není ze všech mladých doktorů nikdo tak učený jako prý vy, a odkud vám ta učenost přišla ne-li z knih?“ vyptávala se ho zvědavě a při tom si sedla na stupeň u klekátka, jakoby očekávala, že jí více poví o té své učenosti a kterak k ní přišel.

„Přečetl jsem ovšem více než panna, ale proto přec nikoli tolik, jak bych si přál,“ vyhýbal se jí, ale ona ho tak snadno nepropustila.

„Mluví z vás jen skromnost; jsemť přesvědčena, že víte všecko. Jak jste šťasten! Vímť sice také, ze bůh stvořil svět jedině vůlí svou, ale jakými to prostředky ho zachovává a ozdobuje, o tom mi pranic známo není.“

A s těmito slovy natáhla ruku pro narcisku, která se bělela ve váze u nohou panny Marie.

„Ráda bych na příklad věděla, kterak se tu ten kalíšek znenáhla sám tak uměle vystrouhal, jaký to neviditelný štětec jej tak krásně obarvil?“

A podávajíc Klementovi květinu, aby její otázky zodpovídal, upřela naň pohled tak přímý a poctivě tázavý, že těkavé její blýskavé oči neměl ani za schopny takového pohledu. Zapomínaje nad ním, koho to před sebou má a zdali snad právě na témž klekátku, kdež ji seděti viděl, o tom nepřemýšlela, kterak si bratra jeho s cesty odstraní, když jí láskou svou překážel, počal jí vykládati vše, co věděl o vývoji a vzrůstu květin a jakým zákonům i vlivům podlehají.

Poslouchala jej tak napnutě a pozorně jako dítě, jemuž vypravuje matka první pohádku. Viděl, že má ještě mnohých vedlejších otázek na rtech, ale že si ho netroufá vyrušiti, aby jediného slova

nad tím nezapomněl a snad dokonce neustál, nuděn obmezeností, již by mu znova v nich vyzradila. Netrvalo dlouho a Klement na novo pohnut pokorou, kterouž si žádala a přijímala jeho poučení, jakož i v horlivosti výkladu, který jej počal zajímati jako ji, sedl si vedle ní na stupátko, aby jí mohl vše, co o květině povídal, lépe ukázati.

Bylo tak útulno ve sváteční to odpůldne v jeskyni prozářené prvním zlatým paprskem jara, pramínek v ní se prýštil jasností tak démantovou z omženého balvanu svého, zpívaje si jako srdce lidské plno svaté spokojenosti, rodička boží rozprostírala ve svém vonném hájku nad klekátkem náruč v tak blaženém žehnání světu, a venku v zahradě šveholili ti drobní zpěváčkové tak sladce, hledajíce si mezi brunatnými poupaty na stromech bezpečný úkryt pro lásku svou, že Klement podléhaje proti vůli své víc a více tiché poesii malé té poustevny, jakož i výrazu vděčnosti, zrcadlícímu se v té milostné dívčí tváři vedle něho, sám se stal poetou. Jeho výklad o květinách a tichém vonném jich žití aspoň znenáhla se proměňoval v nadšenou velikolepou dithyrambu na přírodu a nevyčerpatelnou její krásu.

Ale najednou jeskyně se zatemnila a tím báseň náhle přervána a básnický zápal uhašen. Stín ve dveřích se objevil, učitel i žačka stejně mrzutě svraštili čela nevítanému rušiteli vstříc.

Byla to paní Nepovolná, před níž Klement s chladnou úklonou povstal. Slyšela prý teprvé teď od klíčnice, když z odpoledního spánku trochu později než obyčejně se probrala, jaký to vzácný host k zvonečkům zavítal, a přišla jej pozdravit. K jejímu rozkazu pokryla klíčnice okamžitě v jeskyni stůl a Klement musil ke skvostné svačině přisednouti. Zavířilo to v něm ovšem hrozným

spůsobem, když si zasedl jako host k jejímu stolu, a několik okamžiků myslil, že to zkouška tuze tuhá pro jeho city; ale proč sem tedy vlastně přišel? Jak jinak chtěl povinnosti své dostát a provést, co zamýšlel, než chovaje se jako ostatní navštěvovatelé domu toho? Přemohl se Klement konečně tak dokonale pamětliv jsa úlohy své, že vyslechl s pozorností paní Nepovolné velice lahodící obšírné její líčení korunování divotvorného Marianského obrazu na Svaté Hoře u Příbrami, k níž připutovaly všecky bohaté pražské měšťanky a veliký počet šlechtičen pěšky, které však byly pak přítomny v oděvích tak neslýchaně nádherných, že po celé zemi o tom kolovala podivná zvěst. Obětovaly obrazu samé jen věci z nejryzejšího stříbra a zlata. Matka domácí paní od pěti zvonečků, trpíc tehdáž zrakem, věnovala tam prý také veliké rubínové oko a skutečně krátce na to ze své oční choroby zcela se vyléčila.

„Má u vás ženský mozek tolik ceny jako ženská rukavička?“ tázala se Xavera Klementa, provázejíc jej při odchodu zahradou. Tento její nepřítel byl ji dnes tisíckrát lépe bavil než všichni její zbožňovatelé.

Přiznal se, že mluví proň v hádankách.

„Vydal jste se k nám k vůli mé rukavičce; chtěl byste se ještě jednou a snad víckrát tak namáhati, abyste poskytnul mozku mému trochu světla? Vy ani neuvěříte, jak jsem byla mrzuta, než jste přišel; nic mne netěšilo, ani ne naděje, že zas bude korunovace. Nevěděla jsem, co mi schází a proč je ve mně tak pusto a prázno — teď to vím, poněvadž je v mé hlavě skutečná poušť. Buďte ubezpečen, že vám tím nespůsobím žádnou mrzutost u babičky, nepovím jí o tom ničeho. Dostala jsem od patera Inocence k svému svátku na

celý rok odpuštění všech všedních hříchů, k nimž náleží zamlčovati něco úmyslně, avšak jen tenkráte, nemá-li z toho nikdo žádné škody. Z vašeho poučení budu však míti veliký prospěch . . . ale já snad příliš mnoho na vás žádám," dodala, vidouc, že váhá se slibem žádaným, a její tvář se zaměnila uraženou hrdostí tak spanile, že i Klement do ní s podivem se zahleděl. Hněvala se teď skutečně. Jakým jásotem by byl každý jiný muž její přání přijal a mu vyhověl! Byltě Klement jejím skutečným nepřítelem, ba že byl a jen on Leokadovu duši v té míře od ní odvrátil, že jí vrátil i jedinou na ni památku. Ráda by byla slyšela, kterak jej o ni omámil, jen aby měl zadostučinění jí ji podat a jí dokázat, že nemá v jeho srdci již co pohledávat. V té chvíli si přísahala svatě, že on nepřítelem jejím zůstati nesmí.

„Váhám s odpovědí jedině proto, poněvadž se domnívám, že z vás se pouze ozývá přívětivá snaha, dokázati mi, že jsem vám dnes nepřišel příliš nevhod," odvětil jí, divným jsa ovládán pocitem. Jak trpce si vždy na ženštiny stěžovával, že nic jiného jich nezajímá, než co titěrné marnosti a hravosti jejich lahodí, a najednou — ponejprv ve svém životě setkal se s dívkou, kteráž si žádala více, a právě tou jedinou byla — zvonečková královna! Byla to také taková jen hra osudu, o níž se jí dříve zmínil, neb vypátrala ona dříve než on, přemítajíc již zase o novém úkladě, jehož obětí on měl tentokráte býti, onu, jak se domníval, velmi obezřivě zataraseno u bránu, kudy bylo lze se dostati k jedině dobytnému místečku v jeho srdci? O, nechť se jen panna Nepovolná naň chystala, on byl připraven na její útok. Nevěděla, koho má před sebou, ještě nevěděla, co to muž! On jí to konečně jednou ukáže.

„Jste tedy přec jen jako všichni ostatní mužové?“ vyčítala mu na to. „Chcete, abych vám pochlebovala? Nebo vás to mrzí, že se chci od vás učiti? Závidíte nám dívkám drobet vědění, myslíte také, že pán bůh stvořil svět jen pro vás, a nás jen proto, abychom vás na něm vyrážely? Snad byste mi ochotněji sliboval brzkou zas návštěvu, kdybych od vás žádala, abychom si pak — zatančili? Těší mne skoro, že nejste tak dokonalý, jak jsem si myslila — před tím jsem se vedle vás skoro trochu styděla.“

Jak se mohl Klement déle rozmýšleti? Opakoval si, že se přiblížil k té, kteráž mu bratra se světa vypověděla, že překročil kletý práh jejího domu rodinného jedině, aby vypátral, kterak by její vliv podkopal — mluvila-li teď jen poněkud pravdu, tož mu sama ukazovala, jakým prostředkem by ji nejbezpečněji neškodnou učinil — zúrodňuje totiž a osvěcuje zanedbanou duši její, v níž snad přec někdy skutečný stesk a touha se ozývaly po čemsi vyšším a lepším, než se jí podávalo?

Jaký to triumf, zmařiti ošemetný plán jejích vychovatelů, kteří nejen za lákadlo jí zneužívali, ale snad přejíce jí největší volnosti s mladými muži, právě tím zamýšleli, aby nikdy pravé lásky nepoznala! Ne jeden již o tom slyšel hlas mezi lidem, že krásná Xavera musí zůstat svobodna, aby veliké jmění Nepovolných, v rukou jejích soustředěné, připadlo jednou těm, které babička její tak dlouho v domě svém hostila. Možná dost, že byl Leokad jen proto tak obratně vzdálen, poněvadž se obávali skutečně u ní proň náklonnosti? A ona jim snad byla v tom nápomocna z náboženského jakéhosi vrtochu?

Jaká to radost, vyrvati ji živlům ji obklopu-

jícím silou probuzeného v ní srdce a navrátiti ji Leokadovi vytříbenou, povznešenou!

Vždyť se byl od svéta jen odvrátil, ještě proň nebyl ztracen.

Klement slíbil, se zavítá zase co nevidět k zvonečkům, a také dostál slovu.

Zapomínal Klement, plně slib svůj, asi na dobro, co tehdáž vyčítal bratrovi, když z procesí domů se vraceli: teď že není doba k provedení úlohy tak malicherné, vychovávati ženu jedinou, nýbrž muž že náleží národu veškerému a jeho boji, a boj ten že si ho právě teď vyžaduje celého. Právě teď, kde vše kolem něho vřelo, rychle dozrávalo a skrytě dospívalo k výbuchu, k němuž „synové činu“ očekávali znamení z Paříže, teď se vší rázností své povahy uchopil se myšlenky, kterak by vyprostil vnučku, předsedkyně jednoty sv. srdce Ježíše s vazby duševní, v níž nevědomky hynula oslněna svými zlatými okovy, jak by jí získal pro své zájmy, nadchnul pro své záměry, aby zrádná ta sirena, jejížto svůdný hlas již tolik nadějných mladíků svedl s dráhy pravdy, znenáhla se proměnila v rekyni pravdy té, sama ji hlásajíc, rozšiřujíc, pro ni bojujíc.

Výbor spolku „dětí činu“, jenž denně vzrůstal — bylať se teď vzhledem k stavu veřejných záležitostí každému jeho údu uložila povinnost, aby spolku získal ještě vedle sebe člena horlivého, za jehož poctivost a bezúhonnost pak sám vlastní ctí a životem ručiti musil — výbor spolku tedy byl onehdy svolal valnou hromadu do sklepů pod letohrádkem, ježto zahrnujíce v sobě tajnou tiskárnu až daleko zpod zahradu zasahovaly. Předložilt v ní členstvu přípis z ústředního sboru fran-

couzských povstalcův. Poděšeni zvěstmi, jaké ohromné válečné síly hodlají vlády proti nim vypraviti, aby je pokořily a zdrtily, vybízeli Francouzové všude spojence své a tedy i „děti činu“ v Čechách, aby nečekajíce, jak bylo ujednáno, na jejich přispění, o své vlastní újmě žádoucí ve vlastech svých opravy podnikli. Dokazovali, že nastane k tomu velmi příznivá doba, až budou země krom nepatrných, tu a tam spoře rozsetých posádek všude prosty vojska, čímž vyplyne pro ně prospěch neocenitelný a pro společné jejich zájmy neméně důležitý tím, že zprávami o tom, co doma se děje, povstane zmatek, nechuť k dalšímu tažení a snad i vzpoura v řadách pluků, jejich hranice svírajících a k pochodu a útoku na Paříž určených.

Klement sám první hlasoval za přijetí návrhu toho, vyznávaje se slovy dojímavými, jak těžce to dosud nesl, že národ český, jenž první se cítil národem, podnikaje boj za svobodu duševní a rovnoprávnost občanskou, měl teprvé čekati, až jiný mu dopomůže k samostatnosti a svéprávnosti. Jakž by se nebyl návrh ten tedy nadšeně přijal, když Klement tak ohnivě se ho zastal? Nechávalit jej soudruzi rádi za sebe myslit a rozhodovat, bavíce se mezi tím tajnými obřady spolkovými a romantikou svého úkolu a pokřtívajíce se podle nejpřednějších hrdinů starého věku. Bylo to tak zajímavé býti tajným spiklencem, náleželo to tehdáž u mladého, poněkud probudilého a vzdělaného muže téměř k věci, brojiti v některém spolku proti zavedenému pořádku a blouzniti o jiném, vykrásti se v noci z domu, zahalen od hlavy až k patě v široký plášť, spěchati s tlukoucím srdcem na místo úmluvy, hráti si tam hroznými přísahami a dýkami, do kterých byly přísahy ty vryty, dě-

siti milenky možnou náhlou smrtí neb aspoň záhadným zmizením, kochati se v jejích slzách a slibech skálopevné ještě pohrobní věrnosti a osvěžiti je nadějí na blažené shledání se ve vlastech nadhvězdných.

Klement byl tak dychtiv splatiti vychovatelům zvonečkové královny lest lstí, že si sestavil pro ni celý učební plán, podle něhož volně a obezřele postupovati hodlal, aby co nejrychleji a nejbezpečněji účelu svého u ní dosáhl. Mnohdy než k zvonečkům se vydal, přemýšlel více než hodinu o předmětu, o němž dnes zavede hovor s Xaverou, kteráž přesvědčena, že všecko ví a nechtějíc si to dát nikterakž vymluviti, také vše na něm vyzvěděti si přála, cokoli jí její vymýšlivou hlavou prolétlo. Nebyla z jeho strany taková opatrnost nikoli zbytečná, ba naopak byla nanejvýš nutná. Xavera ovšem stále tvrdívala, že ni babičce, ni zpovědníkovi ničehož z rozmluv jejich nesdílí, poněvadž, jak mu již byla svěřila, nechtějí, aby si vážnými věcmi mysl kalila; ale Klement jí nevěřil, maje za to, že jej chce jen tak ukolébati, aby se dal strhnouti k nějakému závažnému a neprozřetelnému výroku, jehož by se mohli proti němu pak uchopiti. Dával tedy s velikým uměním všemu, cokoliv Xaveře pověděl, obrat vždy takový, voliv k výkladu svému slov tak bezúhonných, prostých a běžných, že nemohla babička se svého stanoviska ničehož proti tomu namítati, čím vnučku její bavil, leda snad, že to vše nemá pro ženštinu žádného významu a důležitosti.

S touž prozřetelností také dbával, aby příliš náhle a citlivě nezavadil u dívky o některý hluboce v ní zakořeněný předsudek neb o pojem již s bytostí její srostly. Ale k svému nevýslovnému překvapení shledával, že byla Xavera i v tomto ohledu

tak nepečlivě vychována, že nebyla ani jediná náboženská zásada tak hluboké kořeny do její mysli vpustila, aby se nebyla dala v ní zvyklati a zvolna i úplně vyvrátiti. Nikdy se nebylo jiného na ní žádalo, než aby slepě věřila, a nikdo si nevzal s ní ani tolik práce, aby ji byl o tom, co věřiti měla, také přesvědčil. Krom veliké, až dětinské pověrčivosti a velmi nedůstojného strachu před božstvím, v němž nemilovala nikterakž nejvyšší dobro, lásku a pravdu, ač přec tak hrdě se zvala učenicí Kristovou, nýbrž v němž se posud jen klaněla onomu přísnému neuprosnému Hospodinu Abrahama a Mojžíše, který trestal hříchy až do posledního kolena, před nímž se chvěti a mu vzdorovati, jej vzývati a jeho slova dle potřeby překrucovati od babičky se byla naučila, měl v ní před sebou hotovou atheistku bez svědomí, bez přesvědčení, bez pojmu o mravní své zodpovědnosti a vyšší jakési povinnosti, než poslušnosti k svým opatrovatelům, neznající a neuznávající nikdy jiného pravidla a zákonu, než svůj prospěch neb svou chtíč.

Strnul Klement nad její vnitřní bídou, nelhala mu tedy přec, stěžujíc si na onu bolestnou v sobě prázdnotu, nazývajíc svou mysl pouští? Cítila, ba cítila aspoň někdy, jak je nešťastna ve svém štěstí a chuda ve své hojnosti, nebyla tedy ještě úplně zatvrzelá, úplně ztracena. Vědomí to oživlo vždy zase naději, často v něm klesající, že se mu práce jeho vydaří, a zapuzovalo obavu, že s ní ztrácí marně a zbytečně svůj čas v oběť ho dávaje vidině.

Xavera byla nejvděčnější žačkou, již lze si pomysliti, její chuť poučiti a vzdělati se, ač při tom měla ještě jiný záměr, byla přec jen pravdiva. Cokoli ji Klement pověděl, o čemkoli jí vypravoval, vše bylo aspoň v jistém ohledu pro ni nové

a tedy zajímavé a překvapující. Žasla rovněž tak radostně nad jednoduchými prostředky, jimiž bůh svět svůj udržuje a ozdobuje a které si vždy tak vřele znáti přála a jichž se jeho návodem teď aspoň částečně dopátrala, jako nad občanskými válkami starých Římanů a krásnými lehkomyslnými bohyněmi dávných Řeků, s nimiž uzavřela okamžitě tuhé přátelství, cítíc se k nim asi nevědomky přivábena jakousi tajemnou páskou duševní spřízněnosti. Bylať vnímavá a v citech bezprostřední jako dítě, chápavost a paměť její byly podivuhodny, nadání skvělé, vedle toho byla vytrvalá a hloubavá, vnikala do všeho, přisvojila si vše, neštítíc se žádného duševního při tom namáhání, neměla nikdy dříve pokoje, dokud zevrubně nezvěděla, čeho věděti si přála. Jak ji mohl Klement pak opustiti, i když počal konečně přec nahlížeti, že se dává příliš zaujímati snahou, aby v době tak nalehavé obrátil mysl jediné jen ženy k pravdě!

Připadávalo mu vnitro mladé té dívky jako kus pralesa, obklopeného břehem bařinatým. Kdož přilákán pestrým, lesklým, povrh jeho pokrývajícím bejlím, neprozřetelně se mu přiblížil, začal při prvních krocích již již tonouti a čím více se pak bránil, tím více klesal v hlubinu tu temnou a smutnou, úkladně a schválně ku zkáze jeho nastraženou. Ale komuž se podařilo přes ony nebezpečné hranice se přemrštiti, kdož nepropadl pokryteckému jejímu umění, k němuž vedena a donucena bývala, kdož jako on konečně se dostal k jejímu jádru, octnul se náhle v houštině plné divoké sice, ale původní a skutečné krásy, kteráž jen čekala na ruku zahradníka, aby oklestiv tu pahejl, tam suchou snět, tu odstraniv tlející kmeny a lišejníky na zdravých stromech vzduchu a slunci uvol-

nil průchod, aby celé to bohatství vonných a líbezných, dychtivě k světlu se tlačících poupat konečně puknouti, rozvinouti se a vykvésti mohlo. Vše v ní dosud leželo ladem, každá schopnost a síla dřímala v zárodku, nevěděla ještě, že má srdce, ač byla láska jejím jediným zaměstnáním, nevěděla ani ještě, že žije, neb žádná posvátná a drahá páska se světem ji nespojovala. Nebyla ni dcerou, ni sestrou, ni přítelkyní, ni milenkou, za to vše jí podali jen rozkoš, aby v ní se opojila a na vše ostatní zapomněla, jako druhdy Evropané podali praobyvatelům Ameriky líhovin, aby opojivše se v nich zapomněli, že je okrádají o jejich vlast, mrav a volnost. Nebyla dosud ničím jiným, než nebohým sirotkem, jenž čekal na almužnu lásky, na srdce, o které by se ohřál, náležela do počtu oněch porobkyň, které v hedbáv se odívají a na hedbávných polštářích podřimují, k nimž druhdy i matka jeho náležela, nad jejichž osudem tolik prolila slzí a za jejichžto zastance ho určila. Jakž neměl tedy nad ní se slitovati, svoje někdejší opovržení k ní zapomenouti a se jí konečně i neobdivovati, že při tom všem své duši tolik ryzé spanilosti a nevinných půvabů zachovala, že se úplně snížiti a pokaziti nedala?

A co Xavera?

„Prosila jsem pana doktora Natterera, aby někdy k nám přišel učit mne latině, poněvadž bych ráda tomu rozuměla, co u oltáře se pronáší," oznamovala babičce, když Klement na květnou neděli se vzdálil.

Babička spokojeně se pousmála, že si vymyslila tak vhodnou příčinu, aby mladého muže toho k častějším návštěvám pohnula. Doufala, že tím poněkud zas usmíří patera Inocence, jenž často byl Xaveru na to upozornil, jak důležito by bylo

k sobě jej přivábiti a na něj dobrý pozor dávati. Nemohlo již déle tajno zůstati, jakého neobmezeného vlivu požívá mezi mládeží mužskou; jakž by nebyl věděl, co mezi ní se kuje? Třeba snad se vyhýbal, ze strachu před přísným otcem a z obavy, aby si nepokazil dráhu budoucí, kteráž, jak císařský pan komisař doufal a chtěl, přímo do ministerstva zavésti ho měla, všem nebezpečným piklům, přec nebyl nikterakž u patera Inocence tak zapsán, aby tento byl věřil, že nemá ani nejmenšího účastenství v znepokojujícím tlumeném tom ruchu v městě. Neměl proti němu dosud pražádného důkazu, krom veliké jeho oblíbenosti, nevěděl o jediném podezřelém příznaku proti němu svědčícím, jen jakýsi pud jej před ním varoval, poznávaje v něm nepřítele nad jiné závažného. Možná, že nebyl mladý Natterer sám údem nějakého tajného bratrstva, ale zajisté byl přítelem, důvěrníkem, ba i rádcem mnohých z nich. To bylo u zpovědníka paní a panny Nepovolné hlubokým přesvědčením. I on jej vidíval kolem zvonečků choditi a tvář od nich odvraceti, jemu bylo podezřelé, proč se k Xaveře tak nápadně, ba někdy až urážlivě vyhýbá, i on nemohl věřiti, že by se tak jen dělo k vůli bratrovi, aniž se mohl domysliti, kterak by se byl dověděl, že nikoli ve hradě nýbrž u zvonečků se určilo, aby vstoupil do semeniště. Nepochlubila se hofmistryné princeznina ovšem nikomu, pro jakou radostnou zprávu matka Leokadova tehdáž omdlela a snad i zemřela, zvláště když jí princezna oznámila, že si nepřeje, aby to, co paní Nepovolná u ní mluvila, přišlo do veřejnosti. Teď se objevil zcela nenadále Klement u zvonečků sám pod záminkou ztracené rukavičky — velice příjemná a potěšitelná to pro ně událost.

Býval tedy Klement u Nepovolných vždy se zvláštní vlídností uvítán a téměř vždy s Xaverou o samotě ponechán.

Xavera si byla přisahala, že nesmí zůstat nejen jejím nepřítelem, nýbrž že se mu musí i pomstit za to, že od ní bratra odloudil a sám tak dlouho od ní se vzdaloval, že v něm rozníti proti vůli jeho lásku a pak že se mu vysměje, jak ještě nikomu se nevysmála. Také se hned při druhé jeho návštěvě již pustila do provozování svých obyčejných kejklí u mužů, ale brzo v nich ustála a dařilo se jí s ním jako druhdy její babičce s paterem Inocencem. Klement se jí znal tak útrpně pousmát, že jako žačka na mlsu učitelem zastižená proti vůli své vždy se zapálila a všecku svou sílu sebrati musila, aby se nedala do pláče; nýbrž vhodně a obratně v jinou stranu zabočila a jiného předmětu se zachytila, aby nepozoroval její nesnáze. Před ním stála náhle bez zbraně, bez hledí, bez pancíře, jakousi jí neznámou v něm mocí na milost a nemilost vydána. A přec jí nic tak nelahodilo jako jeho přítomnost, ač ji nikdy nepohlcoval zraky, nikdy jí nepravil, jak je krásná, ba ač se vedle nikoho tak nepatrnou necítila, jako právě vedle něho. Nevěděla, kdy a jak se tak stalo, ale cítila se náhle uchvácenou něčím, co pojmenovati nemohla, a jatou v poutech, aniž věděla v jakých. Někdy ji to zamrzelo, i chtěla se pokochati ve své staré nevázanosti a pak si pravívala rozzlobeně: „Co mi po tom cizím člověku, který není ani mým příbuzným, ani mým zpovědníkem, že si z něho tolik dělám? že mi na tom tak velice záleží, co o mně soudí, že ho ve všem tak příliš poslouchám? Nechť si nechá svou vědu, již mne omrzela, chci zase se veselit a tančit jako

jindy a každý den s jiným se pobavit. Nebudu doma, až přijde, nebudu proň již nikdy doma.“

A skutečně nalezla v sobě ještě tolik staré svéhlavosti a vzdorovitosti rozmarné, že právě jednou, když byl Klement najisto slíbil, že přijde, s babičkou odešla někam do společnosti. Ale jak mile se blížila hodina, kdy obyčejně se objevoval, již neměla pokoje a stání a najednou se tam dala do pláče tak usedavého, že nevěděli, co s ní se děje. Vymluvila se, že ji něco bolí, snad hlava neb zub, sama nevěděla, jakou to náhle pocítěnou bolest za tak nesnesitelnou udává. Babička s ní musila rychle domů, kdež šťastně ještě zastihla Klementa, po zahradě se procházejícího. Nemohl věřiti, že odešla a že se nevrátí, nemohl věřiti, že ho chce urážeti. Polekán jejími slzami a divným jejím si počínáním, opakoval i on otázku v poslední půlhodině asi stokrát slyšenou, co že jí schází?

Dlouho vzlykala a sama sobě se bránila, ale konečně se mu přec vyznala.

„Nemohla jsem to snésti mezi těmi hloupými lidmi, kam babička mne zavedla a nikdy již mezi ně nepůjdu, nechť se mnou dělá cokoliv. Již bych nemohla býti taková jako oni, taková, jakou jsem bývala, než jste k nám přišel.“

Jak se neměl pak Klement tak velice zaradovat nad její proměnou, kteréž si již sama byla vědoma, že uchopiv poprvé dnes její ruku k ústům ji přitisknul? Avšak pomýšlel tak málo na to ji pustiti, jako ona, aby ji vymkla . . .

Bledá dojmutím, uvnitř plná blahého, nikdy nepoznaného, netušeného pocitu, který, jak dobře cítila, znenáhle chvěním její ruky i jemu se sdílel, zírala naň — byl nalezen ten muž, kterého jí chtěl postavit v cestu, aby ji tak zaujal a uchvá-

til, jak ona to vždy u svých ctitelů dokazovala — věděl Klement náhle, že ho již hledati nemusí.

Volně se sklánělo slunce za Petřín, zlatíc vrcholky starých stromů, nebe zahořelo, zbledlo, ztmavělo a hvězda za hvězdou se zatřpytila nad zoubkované lomenice starého domu. I zdálo se Klementovi v sladkém tom večerním stmívání, v němž její postava vedle něho víc a více se rozplývala a mizela, že Xavera volně se sebe svléká roucha těla svého, jehož krásou tolik zavinila, že je pod těmi svatými hvězdami nad nimi jen sám s duší její, kterouž v ní vzkřísil, vytříbil, která byla jeho . . .

Co bylo jeho? Klement pustil její ruku, již dosud mlčky ve svých rukou držel. Což činil nějaké na ni nároky? Nevychovával jejího ducha pro svatou věc lidstva a její srdce pro Leokada?

Vyskočil a omluviv se spěšně uprchnul od zvonečků tak zmateně, že na útěku tom zabloudil. Místo na most, kamž byl namířil, dostal se na pustý břeh u Vltavy. Sklesna tam na poražený strom, seznával sám na sobě trpkou pravdu výroku vlastního, že ještě žádný Brutus na to nepomyslil nabrousiti si dýku proti nejhorším lidstva tyranům, kteří nejurputněji mu brání na dráze pokroku, nejošemetněji na ní je zdržují, kteréž za to ještě v srdci svém hostí a hejčká — poznával, co to vášeň!

Vychloubaje se svou duševní převahou, honose se, že může vše, co chce a že chce vždy jen to, co dobré a pravé, byl nebohého Leokada tolika příkrými slovy tehdáž poranil, když se mu přiznával, že láska tak přirozeně v srdci mu vykvetla jako pomněnka na lučině, hvězda na nebi, když ho ubezpečoval, že se jí mohl tak málo ubránit, jako se může keř ubránit růži, kteráž na něm vypučela; — co měl

ale teď sobě říci, poznávaje na sobě totéž! propadávaje témuž neuprosnému zákonu v přírodě, jemuž ona věčnou zachovává mladost, jemuž se však chtěl zpupně vymknout, neuznávaje ho za hodna sebe a domnívaje se v směšné mu teď samolibosti, že záleží při tom jedině na vůli jeho? Chytře se mu dostala Xavera do srdce jedinou dobytelnou v něm branou, již měl za tak opatrně zatarasenou, a k níž ji byl přec sám ukázal cestu! On, právě on musil se zamilovati do zvonečkové královny, ach nejen zamilovati, nýbrž milovati ji musil vší silou první lásky, jí právě, jí musil v oběť dáti prvotiny svého citu.

Z hlubin zoufalosti poprvé v životě pocítěné volal Klement temné noci v netečnou tvář znova osudnou onu otázku, již zajisté tisíc a tisíckrát ve všech nářečích slyšela: „Ó bože, proč ona, proč ne jiná?“ A posmívavá jakás ozvěna v něm opakovala krutou jeho radu bratrovi:

„Ano proč ona, proč ne jiná? Vždyť je na sta děvčat, která mají tak červená ústa a bílé ruce jako ta Nepovolná. Je-li tvé měkké mysli, nechápající vznešenost doby, potřebí hříčky, proč si nezvolíš aspoň jinou místo ní?“

A jiné se nedočkal odpovědi.... jen vlny Vltavy u jeho nohou si někdy povzdychly a zalkaly, jakoby ho politovati chtěly; než samy hnány rovněž tak neuprosným zákonem, za svými předchůdkyněmi dále spěchati musily, dále a dále bez oddechu, pořád jen dále....

V jak nepatrný, malomocný, směšný tvor zcvrkl se člověk v oněch hodinách před Klementem, jak pochybná se mu zdála skvělá budoucnost, již byl duchu lidskému zvěstoval, tomu duchu, jenž se měl státi pánem a vladařem světa a jenž neuměl ještě ani vládnouti vlastnímu nitru, jenž

nemohl ani na hodinu napřed říci, „to vykonám, tak a ne jinak jednat budu," jenž pořád se mýlil, klamal a jehož vyhlášený rozum každý zeměplaz překonal určitostí svých pudů...

Včera se byl Klement Xavery polekaně tázal, co jí schází, a dnes učinila k němu touž úzkostlivou otázku, když vstoupil k večeru do jeskyně, kdež čekajíc naň, četla v jedné z jeho knih.

„Necítím se dosti zdráv," pravil temně; „musím na nějaký čas na venek."

On nechtěl viděti její smrtelné zblednutí.

„Neutrpí vaše studie mou vzdáleností," pokračoval co možná lhostejně; „nechám vám zde mnoho zajímavých spisů a pak vám schválím přítele, kterýž vás bude rovněž tak svědomitě učit, jak jsem to činil já. Poví vám zajisté vše, jak si to vždy přejete."

Chtěl žertem zakončiti, žertem s ní se rozloučiti a praviv, že jede na venek, v Praze před ní se skrývati, až vystřízliví ze svého opojení; ale ona v němém ustrnutí vztáhla ruce proti němu s vášní tak velikou a hlubokou v pohledu, že mu nejen žert, ale i každé slovo na rtech zmíralo a hlava se mu zatočila — blažeností.

Neuprchl, jak chtěl, ale tolik si přec zachoval síly, že zavolal paní Nepovolnou, aby se přišla podívat na sbírku rytin z biblické dějepravy, již byl dnes s sebou přinesl, a že ji prohlížením zdržel mezi sebou a Xaverou po celý večer.

Když odešel, sklesla Xavera na klekátko, kde se byla jednou svíjela v tak dětinském strachu, že Leokada snad miluje, láskou tou že setře všecku zajímavost s čela svého, citem tím navždy se poníží a neschopnou se stane býti služebníkům Páně nápomocnou v upevnění základu království nebeského na zemi. Pousmála se teď sama sobě

a povrhovala sama sebou, že mohla kdy jediný jen okamžik se domnívati, že miluje jiného muže než nejvznešenějšího mezi nimi — Klementa! Teď byla jista, že miluje a nestyděla se za to, nýbrž cítila se v té lásce tak velikou, tak posvátnou sama sobě, že se jí zdálo, jakoby její hlavu oblívala také jakási zář, jako nad ní hlavu svaté panny té, kterouž láska světu se zrodila.

„Kdybys mi, ó svatá panno, všecky koruny světa darovala," volala k ní v náruživém horování, „pod jeho je hodím nohy, aby je rozšlapal; kdybys mně všecky poklady země té darovala, před něj opět v prach je hodím, aby je rozmetal; jedině v jeho rukou spočívá koruna, po níž bažím, jen on chová v srdci svém poklad, po němž tesknim. Ach netoužím již po žádné slávě, nechci než jemu sloužit, nechť mne za to potlačuje, nechť mne zneužije, nic toho nebudu dbáti, na nic si stěžovati, jen bude-li mne milovati jediný rok, ba jen tři dni — ne, jedinou jen hodinu! Do smrti pak na hodinu tu vzpomínati nepřestanu, věčně jí budu žehnati, co mi v ní dá, nikdo, ani on sám mi již vzíti nemůže —"

Do listnatých hlubin květoucího pralesu zalehla bouře: usne v ní, ukolébana sladkým lásky snem? Běda, rozepne-li tam svoje perutě! Čím jsou proti ní krotké vichry v našich tichých hájích? — Sotva zaduní a již se dotýkají kořeny stromů, jejím dechem zuřivým vyvrácené, ohnivých nad nimi se valících mračen a koruny jejich, blesky rozštípené, vrývají se do rozpoutaných vln bystřic, aby v nich pokoření své smyly a skryly. Vše v divém zmatku od sebe se odrývá, v divém víru kolotá, nezůstává jediná květina nezlomena, jediné hnízdečko nezaplavené,

jediný lupen nepošpiněný — všude pak zkáza jen a zničení ....

Xavera nikdy nemyslila na budoucnost a jaký obrat v ní vezme osud její, ani kterak budou její vychovatelé pohlížeti na její lásku ke Klementovi, až se jí dopátrají, a zdali jí dovolí oddati se jí podle potřeby srdce svého, neb budou-li na tom státi, aby pokračovala poskvrňovati svou mladost, šlapati svou důstojnost nohama, býti živou lží a vtělenou šalbou. Neobírajíc se budoucností, tím dychtivěji hltala přítomnost. Dostačovalo k jejímu štěstí úplně, když Klement den co den přicházel, vedle ní hodinu prodlel, když slyšela jeho hlas, viděla jeho tvář, když cítila jeho pohled na sobě spočívati, když celoval každým slovem chvějící se duši její.

I Klement na budoucnost nemyslel, se zamhouřenýma očima se podával proudu, do něhož se byl dostal v přílišné k sobě důvěře, domnívaje se, že náleží k oněm vyvolencům, jimž dovoleno božským si hráti ohněm, aniž jich plameny jeho uchvátí a zažehnou .... Bál se, co řekne Leokad, až se doví, že miluje, a koho že miluje. Teď prý se bratrovi zdál celý svět klášterem; čím asi se mu bude pak zdáti a čím lidé v něm? Za strach ten, co doba příští mu přinese, Klement v palčivém studu sám před sebou se hanbíval. Kdo by mu byl prorokoval, on že se bude kdy člověka báti, něčího pohledu se štítit, něčího soudu se vyhýbat?

Ale když seděl naproti Xaveře a slonil se v jejím úsměvu, v němž bylo tolik pýchy a zároveň tolik pokory a tolik blaha a zároveň tolik zadumčivosti, tu na vše ostatní zapomínal. Viděl pak před sebou jen zázrak, z mrtvých vstalou, znovu zrozenou, kteráž se chystala svou láskou

k němu všecky hříchy někdejšího života svého smýti, s níž byly již sejmuty věčnou láskou, poněvadž tehdáž ještě nevěděla, co činí ....

Jak bylo možno, aby tak veliká vnitřní proměna se nebyla konečně u Xavery projevila proměněným chováním a jednáním? Zahrada, kteráž se jí zdála jindy tak těsnou a nudnou, stala se opět jejím celým světem, z něhož se jí teď nikdy nechtívalo. Vymlouvala se, měla-li někam na návštěvu, činila vše, aby co možná málo návštěv u zvonečků se ukázalo, a poslouchala babiččiny rady a napomenutí vždy netečněji. Vzdělávajíc se nikoli jen povrchně, nýbrž opravdově, poznávala konečně víc a více její obmezenost a jak málo mateřsky s ní vždy jednala, kterak vlastně nikdy dítě dceřino, nýbrž vždy jen vhodný nástroj v ní hejčkávala a vychovávala. Nemínul teď den, aby si nebyla Xavera vzpomněla na závěrečná slova na onom plakátě, aby se nebyla zarděla nad tím, co vychovatelé její z ní si udělali a že se jim k tomu podala tak slepě a ochotně. O lépe, stokrát lépe by bylo bývalo, kdyby ji byla ponechala babička placené čeládce a kdyby byla čeládka ta zapomínala jí dát jíst, jí poskytnouti potřebný oděv, než že jí byla hojnost darovala za takových výminek a poměrů. Konečně Xavera krátce se rozhodla, shodila přetvářku, ježto se jí stala nesnesitelnou, se sebe úplně a ve všem, nevěděla nic již nikdy tajného a zajímavého, co by bylo pateru Inocenci stálo za poznamenání, a přestala babičce naprosto donášeti, pravíc sobě, nechť pojde z toho co pojde.

Netrvalo dlouho, a pater Inocenc upozornil svou hostitelku, že Xavera pro své dlouhé zábavy s mladým Nattererem zapomíná na účel, za jehož příčinou jí jsou povoleny.

„Povšimla jsem si toho tak dobře jako vy, velebný otče, ale neuznala jsem za potřebné, jí proto učiniti výčitku. Jsem přesvědčena, že se z toho vyloupne cosi podobného, jako tenkráte s bratrem jeho," odtušila mu paní Nepovolná v hrdém vědomí, jak výtečný dala směr vnučce své. „Až přijde Xavera na to, co si na něm vyzvěděti umínila, až ho zúplna vyčerpá, pak nám najednou poví, co v něm vězí a odstraní si jej tak vtipně s cesty jako Leokada. Co mne se týče, já se těším na zvláštní v tom ohledu překvapení, které nám s ním zajisté chystá."

Ale pater Inocenc nedal se mýliti; dokázal své žačce, že je Xavera teď celá jiná než když s Leokadem se znala, i v čem je jiná, pročež neočekává prý nikterakž jako ona překvapení příjemné, nýbrž že z toho všeho asi jiného nic se nevyloupne, nežli že Xavera se do opravdy zamilovala a že se bude chtít provdat.

Paní Nepovolná vyskočila na tato slova se svého sedadla v skutečném zděšení; tato myšlenka, že by Xavera kdy opravdu milovati mohla, k ní nikdy ještě nepřistoupila. Začala ihned přemítati o vhodném zámyslu, jímž by se Klementovi přístup do domu zamezil; ale pater Inocenc důtklivě napomínal k největší opatrnosti, aby láska, byla-li v ní skutečně vzbuzena, odporem nevzrůstala a se nesílila. Vedle toho vyžadoval Klement všemožný ohled a šetrnost nejen k vůli otci, nýbrž i k vůli sobě. Bylo by to divně v obecenstvu působilo, kdyby si byl mohl právem na nějakou urážku se strany její stěžovati. Což si mohla paní jejího stavu vhodnějšího ženicha pro schovanku svou přáti? V tehdejší době, kde stavy ještě velice příkře od sebe se oddělovaly, byla by to bývala znamenitá čest pro pannu Nepo-

volnou, která přes všecko své bohatství přec jen byla a zůstala měšťanskou dcerkou, jejížto rodiče byli v ohradě dříví prodávali, kdyby ji byl pan doktor z Nattererů, syn tak vysoce postaveného úřadníka, šlechtickým svým jmenem k sobě povznesl. Jakou by byla měla omluvu, že sňatku tomu brání, kdyby se byla proň Xavera rozhodně prohlásila? Pročež se musilo velmi prozřetelně, velmi volně ku předu; bez toho již svět zbytečně mnoho o tom tlachal, proč paní od pěti zvonečků vnučce tolik ženichů do domu zve a k žádnému ji nedomlouvá. Navykl si lid ode dávna velmi nepříjemným spůsobem o rodinné záležitosti domu toho se zajímati, pořád měl zrak k němu obrácený a stopoval, co v něm se děje. Tedy ještě jednou, pozor!

Umluvil se pater Inocenc s paní Nepovolnou, že pro uvarování možných pohoršlivých výstupů budou s Xaverou velmi shovívavě jednati. Babička se bude tváříti, jakoby neměla tušení o tom, co v srdci vnuččinu se děje a děje-li se tam vůbec cosi zvláštního ke Klementovi, bude ještě zdvořilejší než jindy, ještě horlivěji bude jej k návštěvám vybízeti — ale tím pevněji bude na tom státi, aby Xavera se přestala u něho učiti a odvolá se k tomu, jak při tom sbledla a zhubeněla, že nemůže tedy u ní trpěti libůstku, zdraví jejímu tak velice škodlivou.

Ale jak pronesla babička medovým svým hlasem a kočičí svou vlídností před vnučkou první o tom větu, žeť vzezření její změněno, a proč se o její zdraví strachuje, dodávajíc, jak ráda ostatně Klementa ve svém domě vidí, ba že mu dává přednost přede všemi ostatními muži, kteří jej navštěvují, již věděla Xavera, na čem s ní je, že láska její vyzrazena, ohrožena a že vychovatelé nejen na

to pomýšlejí od Klementa ji vzdáliti, ale že se nebudou štítiti žádného prostředku, aby cíle svého dříve nebo-li později také dosáhli. Bylať jejich věcí, potřebnou a nutnou věcí a tou měla navždy zůstati. U nich bylo již dávno rozhodnuto nad jejím osudem, srdcem, štěstím . . .

Xavera odpověděla babičce lhostejně, vyhýbavě, ale chránila se vyzraditi jí, že ji prohlédla. Tím větší a hlubší byla však její vnitřní úzkost. Kde měla přítele, rádce, zastance krom Klementa? Nezbývalo jí než k němu se obrátiti a na to jej upozorniti, co se děje a dítí má. Ale úmysl ten ji stál veliké sebepřemáhání, cit její byl zjemněl a se zbystřil, věděla sice, že ji Klement miluje, ale nevěděla ještě, zdali si přeje s ní jiné spojení, než v jakém dosud s jinými muži si libovala. Snad se chtěl jen nějaký čas s ní pobaviti, neměl ji snad ani za hodnou jmena svého a ruky své. — Bože, vždyť se sama drahé ruky té za hodnou neměla, vždyť věděla, jak se mu budou lidé smát a o něm vtipkovat, povznese-li k sobě zvonečkovou královnu!

Málokdy vytrpěli dva milenci, jsouce oba tak přesvědčeni o své obapolné a tak je blažící lásce, tolik muk, jako Klement a Xavera. Vše ostatní v nich a mimo ně, každý jiný cit, myšlenka a poměr jim působil bolest, výčitky a zahanbení; jakž neměli v strastech takových tím více k sobě přilnouti?

Trvalo to mnoho dní, než Xaveře se podařilo, aby s Klementem o samotě zahovořiti si mohla; babička je patrně hlídala, vynalezala si známou svou vymýšlivostí na sta příčin, aby teď každou chvíli mezi ně vstoupila, hovor jejich přerušila a v jiný je zapletla. I Klement brzo si povšiml, že v tom již více, než pokaždé jen náhoda. Viděl,

že je stopován a s Xaverou pod přísným stálým dozorem. Pohled jeho pravil jí často, jak se cítí tím popuzen a že nehodlá býti dlouho trpělivým.

Konečně jednou, když se vedle něho po zahradě procházela a klíčnice babičku rychle za neodkladnou jakousi příčinou od nich do domu odvolala, rychle mu pošeptala:

„Babička je pořád s námi, abychom se učit nemohli. Praví, že mi učení škodí, že při něm blednu; obávám se, že mi je co nevidět zakáže.“

Tu přemohl Klementa cit, nejen že ji měl ztratit, ale že měla býti znova ztracena pro svět, a co v něm bylo krásného a svatého; mělať v špíně jeho tedy přece jen utonouti? To státi se nemohlo, nesmělo, i zapomněl na obyčejnou svou prozřetelnost, odpovídaje jí se zrakem planoucím:

„Jen několik neděl ještě strpení, v nichž veliké věci se rozhodnou, pak budu náležeti jen vám a vaší obraně. Pak přestanete poslouchati hlasu těch, kteří se sami v hříšné libovůli udělali vašimi pány, a jednati podle jejich rozkazu. Nepotřebuje člověk prostředníků mezi sebou a bohem, jenž uštědřil každému z nás vlastní rozum a vědomí a skoumajíce svá srdce, poznáme nejlépe sami, čeho od nás si žádá; neb napsal nám do nitra našeho nejsvětější svoje zákony . . .“

Klement náhle umlkl; spatřilť naproti mezi záhony patera Inocence, jenž čta navzdor soumraku ve svém breviáři, tím nejlépe prozrazoval, že má sice oči na knize, ale pozornost jeho že je jinde zaměstnána. I cítil Klement, že mu poslední kapka shovívavosti uchází, dnes že již není s to se opanovati. S prudkým „na shledanou“ od Xavery se odvrátil a nečekaje na paní Nepovolnou, aby s ní se rozloučil, opustil chvatně zahradu.

Xavera zůstala nepohnuta na témž místě,

kde ji opustil. Co to slyšela? Jaká to nešťastná, nezapomenutelná a nezapomenutá slova mu to přivedla náhoda na rty? Či nebyla to náhoda? Byltě on pisatelem oněch vět, které se vryly s takovou určitostí v její mysl a opakoval je dnes, jsa naladěn stejnými city jako tehdáž, kdy z pera mu vyplynuly?

Xavera zkameněla; ale čím více trnula, tím divočeji se svět kolem ní točil, stromy, záhony, jeskyně tam opodál, vše kolem ní vířilo v reji hrozném. . . . Kam dávala dosud rozum, důvtip? Kam dávali rozum a důvtip pater Inocenc, babička? On byl pachatelem oněch smělých provolání k lidu, on byl ta hlava spiklenců, tak bedlivě a vytrvale hledaná, on to byl, jenž strhl ostatní za sebou, jenž byl duší onoho tajného odporu, jenž osnoval nový společenský pořádek, jenž pobuřoval Prahu, kdo jiný by to byl také dokázal než Klement — nešťastný, drahý Klement — její to Klement!

Málem by byla jmeno jeho hlasitě vykřikla v nevýslovné bolesti a strachu, domnívajíc se, že se udusí poznáním tím strašným, kteréž, čím více se mu bránila, tím neodolatelněji, tím určitěji se jí vnucovalo, až jí nezůstala ani jediná jiskra naděje, že on to není, že se mýlí. Připadalo jí bezděčně na sta slov a výroků podobných těm, které teď vyslovil, připadalo jí, jak zpytavě mnohdy na ni pohlédl, když o tajných spolcích po Praze a jejich působení před ním si zahovořila, zpomněla si, jak vyhýbavě jí byl mnohdy odpověděl na otázku zcela prostou, že tomu až někdy se podivila, zpomněla si na směr všech jeho hovorů a poznala, proč od zvonečků tak dlouho se odvracel, jí se stranil a proč konečně přec se k ní přiblížil.

On to byl — nebylo o tom nejmenší pochyby, ale co na tom? A přede vším co teď?

Xavera již na to nemyslila, čím byl on, čím byla ona; jeho víra, její víra, její úkoly, jeho úkoly, vše před ní mizelo, vše pohlcovala úzkost oň, vše se jí zdálo malicherné, směšné vůči otázce jediné, kterak jej varovat a zachránit?

Jak děkovala teď bohu, že je babička lichými hovory po celé půldne trápila! Aspoň Klementa k tomu donutila, že vypravoval o hostině, již dává dnes večer otec jeho na počest důstojnictvu jistého pluku, jenž zejtra ráno z Prahy odtáhne, a o novém kuse, který se dnes v divadle provozuje a na který se půjde dříve podívat, než sám k ní se dostaví. Aspoň věděla, kde dnes je a bude.

Co měla dělat? — Psát mu?

Jak snadno ale mohl přijít dopis do nepravých rukou a ne-li to, tedy se mu dodat, až bude pozdě. Projeví-li, že je list naspěch, vzbudí tím podezření, nebude-li v dopise dosti zřetelná, Klement jí neporozumí, poví-li mu pravdu, zas jej poděsí a snad k nepředloženému kroku svede....

Snad kdyby klíčnici s ústním vzkázáním k němu vyslala?

Nastávaly tu rovné rozpaky, jako s dopisem; pravdu říci nemožno, zaobaliti ji, mohlo vésti k nebezpečným zmatkům.

Ještě jedna cesta před ní se otvírala, nejjistější, ale také nejtěžší — aby jej vyhledala sama.

Ano, vyhledá jej sama, aby mu pověděla, že prchnouti musí, že po něm slídí nepřátelé, od nichž se nemůže nadíti slitování, že, jak ona podle několika slov jej poznala, i jiný podle jiného nenadálého znaku jej poznat může. Musí pryč, možno-li hned, půjde k němu sama, aspoň ještě jednou jej uvidí.

Xavera cítila při této myšlence, jak cosi

v srdci jejím puká, šílená bolest pronikala její celé tělo. — K němu! . . . k němu! . . .

Pohnula se od stromu, o nějž se byla opřela, obejmuvši jej tak těsně, jakoby chtěla s ním v jedno srůsti a proměniti se v jeho větve a listí, aby již necítila tu svou lidskou bídu, aby nemohla sebou vládnouti, měla nohy jako podťaté, tělo olověné. Ale jediné slovo „k němu, k němu,“ spružnilo její údy, již jí rostla křídla, i duchu jejímu rostla křídla. Bylo mu jich potřebí: veliký a tuhý to kus práce, co leželo před ní k překonání a vykonání.

Vešla do domu, vstoupila do jídelny, chtějíc si na babičce vyžádati, aby jí dovoleno bylo odstraniti se do své ložnice.

Ale jídelna byla prázna; přišel prý paní babičce odněkud list, na který musila ihned odpovědíti, pater Inocenc jí při tom pomáhal, večeřeli při tom v jejím pokoji, Xaveře vzkázáno, aby pojedla ve svém. Jak si oddechla! Nebe samo patrně s ní se spolčovalo.

„Milovala jsi mou matku, stařeno?“ tázala se klíčnice, když v jejím pokoji nedotknuté jídlo se stolu odklízela a uchopivši se její ruky, pevně do očí se jí zahleděla.

Klíčnice jí odpověděla hlubokým vzdechem a vřelou slzou.

„Tedy udělej jediné její dceři, již nebohá opustiti musila, ani jí nepoznavši, něco k vůli, začež ti až k hrobu vděčnou zůstane, zač nebožka tam na nebesích přímluvou svou u patronky tvé zajisté se ti odmění. Hleď, abych se dostala teď na hodinu z domu.“

Klíčnice se zalekla a chtěla jí úmysl její vymluvit.

Ale Xavera ji k slovu nepřipustila.

„Hleď," opakovala, „abych na hodinu z domu se dostala a nikdo o tom nezvěděl, nikdo v té době mne nepohřešil a na ulici mne nepoznal. Nechceš-li mi vyhověti, neb nedokážeš-li toho, pak věz, že ti nastane znova hlídka u — šílené, kteráž nebude tak dobrá a trpělivá jako ta první, neb znáti a nenáviděti bude v tobě — nepřítelkyni."

Xavera se zachytila za čelo, nebyla to pouhá jen hrozba, již pronášela, aby věrnou služebnici donutila k splnění žádosti její, neb v hlavě jí cosi pukati začalo, jako před tím v srdci.

Klíčnice zaražena, polekána, nechápajíc, co se děje, počala jí shledávati svůj nedělní oděv, mezi tím co vyndávala Xavera za jejími zády šarlatovou skříň ze své jarmary, načež přes svoje hedbávné šaty přehodila sukni, kterou jí podávala, a na svoje vlasy veliký vlněný její šátek, zabaliviši skrytě a opatrně skříň do jeho hrubých záhybů. Klíčnice po chodbách slídila, zdali není špehouna na blízku a nepozorujíc nikoho, kradla se před Xaverou po schodech do průjezdu. Volajíc tam na podomka, že si spěchá pro něco do lékárny, ješto se jí ozývají její staré bolesti v rukou, otevřela dvéře a Xavera vyklouzla za ní na náměstí, slyšíc, jak mu oznamuje, že čeká ještě dnes večer svou neť z venku, aby ji vpustil do domu; pakli mu jest ale obtížno, tak dlouho bdíti, že sama velmi ráda to zaň učiní.

„Kdyby se přec jaksi vyzradilo, že nejsem doma," byla klíčnici na schodech pošeptala, „tož babičce řekni, že mne vypudil z domu sen, jenž mi kázal, abych se šla na most k patronu svému pomodlit."

Oddechla si Xavera zhluboka, stojíc před do-

mem na pustém náměstí; první krok, první obtíž měla šťastně za sebou: jak se jí povede dále?

Ze zahaleného nebe spouštěl se dešť drobný, pronikavý, při tom hustý jako mlha, nebylo na tři kroky do dálky vidět, dnešní tma se mohla věru krájeti. Ač nebylo ještě pozdě, přece již bylo všude pusto, ticho, prázno. Xavera nepotkávala človíčka, spěchajíc po náměstí k spálené ulici. Těch několik osob, které se jí cestou přec tu a tam zamihly, měly tak na kvap jako ona a ani si nepovšimly schoulené postavy její, ploužící se podle zdi rychlostí a pružností stínu.

Cestou teprvé o tom přemítala, kde má Klementa očekávat. U divadla? Bylo by bývalo nápadné, kdyby byla mladého muže tam oslovila zakuklená ženština, přátelé by se mu byli smáli a snad by se byli snažili viděti její tvář, aby mu mohli jeho dobrodružství buď záviděti, neb se mu vysmáti špatným vkusem.

Ne, tam s ním setkat se nesměla, také tam bylo vše osvětleno, snadno ji mohl někdo poznat; v ulicích to bylo také nejisté, mohlo se státi, že doprovázeje přítele, ani nezvolí rovnou cestou k mostu, nýbrž od ní značně se uchýlí; nejbezpečněji ho zastane na všechen způsob na samém mostě, kudy domů se ubírati musí.

Xavera přemýšlela tak napnutě, uvažujíc všecky náhody a nehody, které mohly křižovati její předsevzetí a v něm jí překážeti neb zcela je překaziti, že se octnula v mostecké bráně, nevědouc ani, jak a kudy se k ní dostala. Ale sotva z ní vykročila, sotva učinila několik kroků po mostě, nevidouc před sebou, vedle sebe a nad sebou nic jiného než to černé sychravé prázno, v němž mizely i obrysy zábradlí, kteréž na ni hledělo dvěma krvavýma očima, svítilnami to u kříže, a

z něhož k ní duněl hlas temný, jednotvárný hukot to jezu, tu síla jí vypovídala, cítila teprvé teď, že je noc a že je sama bez ochrany na ulici, vydána v šanc všem jejím hrůzám, veškerému jejímu nebezpečí.

S těží se doplazila ke kříži, kdež na Klementa čekati chtěla, chvějíc se v pošetilém strachu, že ji ta černá prohlubeň, do níž každým krokem zdánlivě hlouběji padala, pohltí, než se ho dočká, než ji bude lze pošeptati mu jediné slovo o tom, co duší její zmítalo. Ale když konečně přece ke kříži se dostala, nová hrůza, hroznější předešlé, krev její v led proměňovala a na polo mrtva sklesla před křížem na kolena.

Dávala se pod ochranu kříže; ale zdaž bude chránit tu, kteráž se mu zpronevěřila? Za jeho rytířku se vydávala, hrdé smlouvy s ním uzavírala, vysoko chtěla povznést prapor jeho v boji za vznešená jeho práva, zarazit jej chtěla do země, aby žádná síla lidská již ho nezviklala, a teď v hodině rozhodné, kdež jí byla dopřána nevýslovná milost s hůry, za kterou se byla vždy tak vroucně modlila, že ten, jehož ji naučili nenáviděti jako největšího jeho nepřítele, byl v její moc dán, kdež si mohla vydobýti nehynoucích vavřínů, nesmrtelných zásluh, jen co by byla ruku vztáhla proti němu a svaté církvi naň ukázala: tu nejen váhala tak učiniti, ale nasazovala vše, aby jej před spravedlivým trestem zachránila a nechtěla, nejen aby byl pokořen a zničen, nýbrž byla v smělé hříšné touze srdce svého žádostiva, aby zvítězil teď a vždy jindy nejen nad ní ale i nade všemi, aby panoval a vůle jeho plněna byla zde v městě tom, jako vůle pravého velitele jeho . . .

Ale v směsici rouhavých teď myšlenek spatřila náhle nad sebou hospodina Abrahama, Ja-

kuba a Mojžíše, jak drže v přísné pravici plamenný klín pomsty, na ni zírá a hruď její zpytuje. I udeřila čelem o zem před křížem, na němž nechal syna zemříti, aby vykoupil lidstvo krví svou svatou a jemuž byla učinila v srdci svém a ústy svými tolik křivých přísah.

„Nevěř, co ti o něm praví, bože veliký!“ úpěla v hoři svém; „oni ti lhou, není on nepřítelem tvým a nechce zlehčovati ni tvou moc, ni tvoje jmeno, nikdy slova zlého z úst jeho proti tobě jsem nezaslechla, miluje lidstvo, jak je miloval tvůj syn a také by zaň na kříži umřel, kdybys mu to poručil. Pročež mne vyslyš, jen tenkráte mne vyslyš a pak se mnou dělej, co ti libo. Seznáš-li ve mně hříšnici za to, že jej miluji a toužím, abych jej zachránila, nuže zatrať mne za to do věčných plamenů, rozdmychaných a živených hněvem tvým, rajský mne v nich ovane větřík, že jsem jej spasila láskou svou. Uzdá-li se ti, že trest ten ještě malý, tedy navždy ode mne ho odervi a dej ho jiné — jen těm ho nevydej, kteří zavraždili mou mladost, moje štěstí — zavraždili by i jeho.“

Kroky zazněly od věže, spěšné, určité to kroky; ach, jak velice povědomé to kroky, jež snad naposledy dnes k ní se přibližovaly . . . . .

Xavera se země se pozvedla, — byl to skutečně Klement.

Vida proti sobě povstávati od kříže ženskou postavu, zahalenou v prostém šatu, domníval se asi, že to žebračka a sáhl rychle po své tobolce. Ona se ale kvapně vypnula, když vedle ní se zastavil a uchopivši se jeho ruky, přitiskla na ni svoje palčivé rty, pokropila ji svými palčivými slzami. V tom se jí svezl šátek s hlavy a on ji poznal.

V prvním radostném překvapení, že to ona, vše ostatní před ním zmizelo. Viděl jen ji, její drahou blízkost.

„Tys to?“ vzkřikl a objímaje ji, přitáhl její postavu k sobě, položiv si hlavu její na svá prsa. Ona zamhouřila oči v tichém výkřiku k bohu, aby se nad ní smiloval, aby jí dopřál, by v chvíli štěstí tak svrchovaného zemříti mohla.

Ale najednou se zpamatoval, v jaké to hodině a na jakém místě s ní samoten se shledává, i zalekl se, co se to s ní děje.

„Jak sem přicházíš, předraháˀ“ doléhal na ni pln nevýslovné starosti o ni pokrývaje při tom její třesoucí se studené ruce polibky, aby je zahřál, zahrnuje její hlavu zas šátkem, aby ji ochránil před nočním vzduchem. „Uprchla jsi svým utiskovatelům? Co ti udělali, že ke kroku tak zoufalému tě dohnali?“ Co od ní se vzdálil, byl neustále jen na ni myslil. O kéž by byla matka jeho žila, aby ji byl svěřil její péči! Její pomocí a její radou by se mu bylo zajisté podařilo vyrvati ji škůdcům jejím, ale co teď? I kdyby byl hned za její ruku žádal, za ochrance jejího se prohlásiv, mohli mu ji odepříti, nesměla nad ní sama rozhodnouti, nebyla k tomu ještě oprávněna, nejsouc plnoletou. Nemohl pro tu chvíli praničeho pro ni učiniti; nesnesitelná to myšlenka! Musil ji zase jen k trpělivosti odkázati a pouze doufati, že poštěstí-li se blízký zamýšlený převrat, i v jejich poměru pak převrat nastane.

Ona se mezi tím zotavila a na prsou jeho, v záštitu jeho lásky se posilnila.

„Klemente!“ pravila mu, „drahý, drahý můj Klemente, nelekej se mne! Neudělali mi doma ničehož, neuprchla jsem před nimi — vydala jsem

se za tebou, aby nikdo nevěděl — jsi v nebezpečí.“

On naslouchal podiveně.

„Jsi v nebezpečí hrozném . . . . .“

Neodpověděl.

„Musíš prchnouti odtud . . . co nejdříve bez odkladu . . . možná-li hned. Zde ti přináším svůj šperk, aby okamžité peněžité rozpaky snad zbytečně a ke zkáze tvé tě nezdržely.“

A Xavera vyndala z pod šátku krabici.

On ještě neodpovídal . . . ona ho posílala pryč, neodkladně . . . ona!

„Klemente, nemlč přec tak strašlivě lhostejně; pověz mi jediným jen slovem, že jsi mne nejen vyslechl, ale že hodláš i k radě mé učiniti. Není-li ti možná uprchnouti hned, hleď, abys mohl prchnouti zejtra, nanejdéle pozejtří — každou hodinou nebezpečí tvoje vzrůstá — ó slituj se konečně nad úzkostí mou a promluv ke mně — pověz, co podniknouti hodláš?

Prosíc a domlouvajíc mu takto s rukama sepjatýma, s proudícími se po lících slzami, netušila, co v něm se děje, a jaké to hrozné podezření v něm vzniká. On měl náhle a neodkladně se vzdálit, podávala mu k tomu sama prostředky, mluvila o hrozném nebezpečí. Již došlo tedy i na něho, začal ji nuditi neb překážeti a chtěla se ho zbavit? Jednoho bratra odsoudila za mříže klášterní, druhého chtěla vyštvat do ciziny.

„Nechápu, co to přišlo panně tak maně na mysl,“ vypravil konečně ze sebe, „a jaké to nebezpečí by mne mohlo tak velice ohrožovat, že bych musil před ním teď v čiré noci utíkati.“

„Bože, Klemente, nepřetvařuj se přede mnou!“ znova zaplakala; „já vím vše . . . tys ona hlava tajných spiklenců, s níž prý padnou všecky jejich

záměry, tys duší onoho tajného odporu, jejž stále rozdmychuješ — po tobě pátrají, tebe hledají, především tebe . . . jen tebe . . . budeš-li ty odstraněn, pak prý ničehož již se nebojí . . .“

A panna Nepovolná si vzala šlechtný ten úkol na starost?“ Klement s trpkým výsměchem a krvácejícím srdcem se jí otázal.

„Co to mluvíš a jak to náhle ke mně mluvíš?“ vykřikla.

„A co se stane, neuposlechnu-li milostivého, tak dobře míněného rozkazu?“ dále na ni dorážel týmže krutým přízvukem a výrazem.

Xavera nemohla odpovědíti; byl náhle sšílel, že takto k ní hovořil?

„Panna mlčí? Nemá otázku tak prostou ani za hodnu odpovědi? Musím tedy hádati, jaký mne osud očekává, nedám-li se jí pokojně s cesty odkliditi? Když ji začal jeden z bratrů nuditi, rádila jej odsouditi do kláštera a když měl teď i druhý neštěstí ji omrzeti — vyhlídla mu za odměnu jeho k ní lásky rozmilý útulek, kdež mu nebude hluk světa také příliš na obtíž — podzemní to kasamaty některé pevnosti. Klaním se jejímu důvtipu, ale co se panně jednou podařilo, nepodaří se jí podruhé — nejsem ani tak dobrosrdečný, ani tak — zamilován jako Leokad, jenž bez reptání se podrobil orteli smrti, jejž se jí zalíbilo pro vzněšenou svou kratochvíli vynésti nad jeho nebohým srdcem . . .“

Konečně mu Xavera porozuměla, chápajíc jeho rozčilení a nedůvěru. Jakási nešťastná náhoda byla mu přece jen odhalila, jaké účastenství měla v proměně Leokadova osudu. Nepřišlo jí teď ani na mysl toho zapírati.

„Přiznávám se, že jsem bratra tvého obětovala panně Marii, avšak stalo se tak v pošetilém

poblouznění, aby mne neuváděl v pokušení a já ho milovati nemusila. Nevěděla jsem, bláhová, tehdáž, co to láska. Nechtěla jsem sloužit někomu, nýbrž něčemu, ne člověku jen jedinému, nýbrž jakési svaté věci.... Ty jsi se stal tou největší, nejsvětější pro mne věcí, tobě bez rozmýšlení obětuji spásu duše své, varujíc tě před těmi, k nimž na sta krutých slibů mne váže . . . pochybuješ ještě o mně? Nuže, chceš-li, tož uprchnu s tebou, co zde ta krabice v sobě chová, stačí na dlouho pro nás oba.“

„A budeme-li chyceni, pak tím soud můj značně se urychlí. Proč jsem prchal, cítě se prostvší viny?“

Ona snesla trpělivě i ránu tu.

„Tedy mne uchop rychle za ruku a zaveď mne odtud rovnou cestou kamsi, kdež nikdo o mně nezví, mne nenajde, nikdo se mnou mluvit nemůže. Zavři mne u některého přítele svého co rukojmí a rozkaž mému žalářníkovi přísně, aby mne dříve z vazby nepropouštěl, dokud nebude míti jistotu, žes zachráněn.“

On jí posud nevěřil, maje za to, že tak mluví, jsouc jista, že spojenci její snad kdesi zcela na blízku v úkrytu tmy číhají a je pozorují, aby mu ji vyrvati mohli, kdyby chtěl skutečně učiniti dle slov jejích.

„Dosti marného namáhání a slov, panno Nepovolná!“ oznamoval jí s nechutí; „tenkráte se vám lest vaše nevydaří. Dost dlouho jste mne omamovala a mé lehkověrnosti asi se posmívala, že mi osud bratrův není výstrahou. Možná dost, že se mi budete ještě více smáti, neujdu-li tomu, co se mnou zamýšlíte přese všecko nynější se vám bránění; ale toho přec se jen nedočkáte,

abych vám vlezl sám ochotně do pasti! Já z Prahy se nehnu.“

Ona hodila krabici tak prudce na zem, že víko se rozletělo, a počala se hrabati v její hloubce, v níž se to třpytilo, lesklo a zářilo, jako v nějaké skříni kouzelné. Rychle vytáhla z motanice šperků veliké spínadlo, přehodila si rukáv s ramena a zahloubila si doň jeho zlatý hrot takovou rychlostí a úsilím, že z něho vystříkla krev jí až do tváře a jemu na oděv.

„Krví svou ti pečetím pravdu svých slov, při krvi mé a tvé tě zapřísahám, abys prchnul,“ zvolala. „Pakli mi ještě nevěříš, pakli tě jen tehdáž přesvědčím, zakrvácím-li se ti zde před očima, nuže pověz to směle, učiním tak — jen probůh prchni! . . .“

Klement sebou trhl, cítě náhle na ruce své teplou její krev; takové lži snad nebyla přec jen schopna. Možná, že vše se odkrylo nešťastnou náhodou neb zradou a že první radostná o tom zvěst doletěla k zvonečkům. Ale byl-li spolek skutečně prozrazen, pak teprvé uprchnouti nemohl; nesměl opustiti přátele v okamžiku takovém, musil věc svou hájiti až do poslední chvíle. Právě že byl vůdcem, musil ukázati, nejen kterak se bojuje, nýbrž i jak se trpí a snad i umírá. Klement ještě jednou se zachvěl. Chtíti někde shníti na vlhké slámě podzemní žumpy, čímž nikomu vlastně neprospěl, ničemu vlastně zadost neučinil, než vlastnímu svědomí, kdežto potřeboval snad skutečně jen hlavou pokynouti, aby byl nejen zachráněn, nýbrž aby poznal největší slast života po boku té útlé, třesoucí se vedle něho postavy, kteráž mu nabízela svou krásu, své srdce, svoje poklady: zdaž to nebyla přemrštěnost? Ale zdaž nebylo přemrštěností ještě nepochopitelnější a

větší, svěřiti se jí? Tolikrát lhala, proč by právě teď pravdu mluvila? Že ho milovala? Leokad tiskna její rukavičku k srdci také se domníval, že je milován, ten a onen také se domníval, že je milován, znal celý houf mužů, domnívajících se, že byli milováni zvonečkovou královnou a chlubících se její proměnlivou přízní. . . .

„Neodejdu," odvětil jí příkře.

„Ty tedy se dáš raději chytit a umučit, než bys mně uvěřil? Ty se tedy vysmíváš mým slzám, povrhuješ mou láskou, bavíš se zoufalým mým strachem o tebe? Nemiluješ mne tedy a nikdy jsi mne nemiloval? Přiloudil jsi se ke mně, abys mne podvedl a mne ošálil? Ty, tys mně lhal, a poněvadž bylo každé tvoje slovo ke mně lží a přetvářkou, tož se bojíš, abych ti teď nesplácela stejnou měrou, hledáš ve mně co v sobě — klam a lest. Zdali ihned se mi nezaručíš, že uprchneš a slibu svému nedostojíš, tož poznám, žes zákeřníkem, jenž krade lidem srdce z ňader a když je zbaví jeho bohatství, do bláta je zašlápne, jako měšec rozedraný, a při sám bůh, také s tebou tak nakládati budu!

Opět mu dala výstrahu, jíž si nepovšiml. Vykouzlila láska utěšený v ní květ, avšak nemohla ještě zapustiti kořeny dosti hluboko do mysli její, i lodyha byla dosud jen slabá a křehká, nešetrné se jí dotknutí ji zlomiti musilo. A on se jí dotknul krutě, neprozřetelně, zapomínaje, že má před sebou vychovanku řádu požívajícího smutnou pověst, kterak vybraně se zná mstíti svým odpůrcům.

Pevně a určitě i tenkráte opět jí odpověděl: „Zůstanu!"

Očekával na to nový výbuch, nové slzy, nové přemlouvání, ale mýlil se. Ona na slovo to již ani nehlesla. Zůstala před ním státi s klidností

a nepohnutostí kamene. Nevěděl, co v ní se děje, měla hlavu tak hluboce na prsa skloněnou, že mu nebylo lze v temnu její tahy rozeznat.

Dlouho tak stáli proti sobě v tom černém prázdnu, které na ně zíralo dvěma krvavýma očima u kříže, z něhož k nim duměl hukot vody, prázdnější a ještě jednotvárnější, než ta tma kolem nich, a v nich obou tak divoké vření života, tak podivné proměny citů, tak hluboké záchvěvy vášní, takový zápas...

Najednou Xavera se schýlila k zemi a jala se sbírati šperk, z něhož byla předešlou svou náruživostí několik kusů na vlhkou dlažbu vyhodila. Pozorně je shledala, pátrajíc zrakem, zdaliž nikde nic ležeti nezůstalo a přec nepozorujíc, že rozšlapuje při tom velikou šňůru skvostných perlí. Jak byla hotova, zdvihla šátek, který byl s ní na zemi spadl, zakuklila si hlavu a zaobalila doň zas krabici.

„Smím vás doprovodit?“ tázal se Klement. Její mlčení působilo naň strašlivěji, než před tím nejpalčivější její slze, nejbodavější její výčitky, bylo v něm cosi mrtvého, příšerného, co v něm vzbuzovalo hrůzu.

Ona zavrtěla hlavou a udělala několik kroků k věži, on však ji přec následoval; tu se obrátila a natáhla proti němu tak velitelsky ruku, že bezděčně zůstal státi; viděl, kterak z ní kapou veliké krůpěje krve na zemi — značily její stopu až domů...

Paní Nepovolná dopsavši s paterem Inocencem onen důležitý dopis, byla právě spánku v náruč sklesla, když ji vyplašilo hřmotné otvírání dveří a nešetrné kroky k její posteli se blížící. Poznala při svitu lampičky u noh ukřižovance, že je Xavera tou bezohlednou rušitelkou nočního klidu

jejího a již chtěla proti ní ostrým slovem vyjeti, tu pocítila na své ruce ruku její, studenou a těžkou jako kus kovu.

„On to je," pravila jí nehybným jazykem.

„Kdo a co?" tázala se jí babička, rychle se vzpřímíc a s udivením patříc vnučce v ssinalou tvář, v sklenný zrak.

„Klement Natterer je hlavou těch, kteří se spikli proti svaté církvi samospasitelné a jejím služebníkům nejvěrnějším, Klement Natterer mne chtěl odvrátit od kříže, žádaje si, abych se modlila k němu co k bohu svému, ale já jsem se obrněla pancířem víry a ozbrojila jsem ruku svou směloství, spustila jsem se s ním v boj, po němž tak dlouho jsem práhla. Hle, kterak jsem v něm okrvácela! Ale plesejte zástupy věřících a vy rytířstvo Kristovo udělejte mi místo vedle sebe, zvítězila jsem nad ním a nežádám si jiné na vás odměny — než abych viděla, jak bude jat a soudu odevzdán co kacíř a zbojník."

Den svaté Anny, svátek to paní Nepovolné, vždy velmi skvěle u zvonečků se slavíval, letos však ještě mnohem skvěleji než jiná leta. Domácí paní si dala záležeti, aby hosté, sezvaní k velikému u ní plesu, dlouho s obdivem a potěšením si jej připomínali.

Nikdo z nich se nepamatoval, že ji kdy spatřil v tak výborném rozmaru a v tak šťastném naladění mysli. Vypadala dnes ještě lépe a mladistvěji než obyčejně. Což se neosvědčila před paterem Inocencem opět jako znamenitá prorokyně? Nepomstila ji na něm vnučka překvapením, jež všecko očekávání ještě převyšovalo? Ukázalo se konečně, jak obratnou a šťastnou byla vychovatelkou přese

všecky jeho námitky. V jednom ohledu byla strana jejich již bezpečně u cíle, majíc v rukou nejúhlavnějšího, nejneunavnějšího nepřítele svého, a kdo jí k tomu domohl ne-li Xavera?

Jak se mezi hosty proslýchalo, měla Xavera po několik dní dosti prudkou horečku následkem nahodilého poranění se jehlicí, kteráž do ramena jí zajela, když si jí pás sepnouti chtěla. Utrpěla při této nehodě prý dosti značnou ztrátu krve a skrývala nezacelenou dosud ránu pod širokým zlatým náramkem. Nedivil se tedy tomu nikdo, že je domácí dcera dnes tak neobyčejně bledá a že metají oči její blesky takové, jako by dosud měla horečku. Mnohému se líbila ostrá protiva, již tvořily její bledá tvář a veliké temné, jiskrnaté oči, které na ničem a na nikom dnes určitě neutkvěly, nepokojně s jednoho předmětu k druhému, s jedné osoby k druhé těkajíce; ale na mnohého působila zas až děsivě. V tom však shodovaly se všecky hlasy, že nebyla Xavera ještě nikdy tak krásná a nikdy — tak bujná jako dnes. Uvítala totiž překvapenou společnost oděna jako mladá královna, s níž hrdě splývaly vlny purpurového aksamitu, přehozeného přes bílé hedbávné, stříbrem lemované roucho, na hlavě majíc korunku, na níž se houpalo — pět stříbrných zvonečků, věrně napodobněných podle těch venku nad vraty. Projevila tím, že nejen ví, jak po městě jí říkají, ale že je na to hrda, snad i více ještě, že chce zůstat na dál „zvonečkovou královnou“ v onom smyslu, který se v přezdívce té vlastně skrýval.

Takový význam hledal aspoň Klement v jejím přestrojení, které dnes vylákalo všem rtům podivení a obojetný úsměv i šepot. Nevěděl opět, co si má pomysliti o záhadné, svůdné té bytosti, která před ním se třpytila všemi přednostmi,

jichž příroda jen nejpřednějším svým miláčkům uštědřuje, zdali je to had v podobě andělské, či chce-li se to anděl vymknouti z kůže hadí. Kdož by mu to byl mohl povědít a sprostit jej nesnesitelného břemena, kteréž uvalil na jeho duši onen výstup na mostě, buď mu říci určitě: jestiť to podvodnice, kteráž tě chtěla skutečně svým uměním dostati do leček, neb: světice je, kteráž tě přišla spasit, vzdávajíc se za tebe vlastní spásy.

Obdržel hned druhé ráno po jejich závažné rozmluvě od Xavery lístek, v němž se mu omlouvala pro své včerejší noční „třeštění“, jak své chování na mostě nazývala. Slyšela prý od zpovědníka při večeři, že má býti nějaký mladík pronásledován jako úd jakéhosi tajného spolku, a v prvním leknutí prý myslila, že to on. Celý ten nemilý omyl zavinila prý jedině veliká podoba jmen. Bylo na věci té cosi pravdivého; nechtěl jakýsi mladý důstojník své vojanské povinnosti dostáti, zůstaviv prchaje svým příbuzným dopis, v němž jim oznámil, proč tak činí, což vše přičítáno vlivu a působení svobodných zedníků a úřadům dotyčným přísně nařízeno, aby po něm slídily. Avšak musil pater Inocenc, zmiňuje se o případu tom, jeho jmeno velmi podivně vysloviti, že v něm shledala podobu s jeho jmenem, ač nemělo s ním ani té nejmenší. Končila svůj přípis slibem, že vše ostatní ústně u něho omluví, žádajíc jej nalehavě, aby o babiččin svátek na jisto se dostavil a jí pomohl jej oslaviti; do té doby že jí bude již možno opustiti lůžko, na které ji včerejší početilosti její uvrhly.

Klement, jenž nebyl po celou noc oka zamhouřil, zůstal dlouho nad dopisem jejím nakloněn, studuje smysl každé věty, každého slova v něm. Ale nic nevyvedlo ho z bludiště strašných, včera

v něm probuzených pochybností, kteréž v něm neustále se střídaly s okamžiky neklamného přesvědčení, že ji přec jen láska za ním pudila, a s pocity rovněž tak hlubokého zahanbení, že se dává na novo marností zaslepiti, jsa opět na nejlepší cestě jí věřiti.

Z dumání těžkého a trapného, v němž byla duše jeho neustále pohřížena, jen s největším namáháním vždy se vyrval, aby, bylo-li v její výstraze přec něco podstatného, vše tak uspořádal, by jeho soudruzi nepřišli do žádných nemilých a nebezpečných zápletek. Byl spolkové záležitosti vždy tak řídil a spravoval, že vše v jeho osobě se soustřeďovalo, že jen on měl za vše zodpovědnost; chtěl samojediný jen trpět v případě odkrytí neb vyzrazení. Směrem tím si počínal i teď, zničil všecky listiny, seznamy jmen a dopisy, jichž nebylo nevyhnutelně potřebí, a nutné papíry ještě lépe ukryl, přátelům do podrobna nařizuje, kterak, kdyby sám náhle zmizel, mají se chovati, mluviti a jednati, aby věc jejich tím neutrpěla, nýbrž i bez něho dospěla k žádoucímu cíli. Avšak činil to vše tak pokojně, mluvil tak klidně a povážlivě, že jeho soudruzi měli vše, co konal, za pouhé opatření pro všemožné případy a nikoli, že by to, o čemž se zmiňoval považovali za možné. Čím více byl kdo přesvědčen o jeho bedlivosti a svědomitosti, tím méně se mu teď divil, a tím přirozenějším se mu zdálo jeho jednání. Vždyť jedině jeho veliká obezřelost, jíž vše předvídal a všemu předešel, dosud je byla chránila před odkrytím a veliká přísnost, kterouž každé nekalé jednání hned zpozoroval a stopoval, před zradou. Nepovšiml si Klement ve víru bolestných starostí svých, že bývá od onoho večera na mostě zdaleka sledován, že ti, kdož za ním se plíží, se zastavují, pakli

on se zastavuje, prohlížejíce si, co on si prohlíží, obzvláště však osoby, s nimiž cestou mluvil. Vrátil-li se domů, zůstali státi kdesi v ulici, každý na jiné straně, dobrý majíce zřetel k tomu, kdož vcházel a vycházel. Na štěstí nebyl starý pan Natterer doma a neviděl tedy, jak je dům jeho střežen jako pevnost; jemu by to asi sotva bylo ušlo. Ale on si zajel opět kamsi na lov, jímž se teď ještě častěji a déle bavíval než jindy, co přišel jeho dům úmrtím manželčiným z obvyklého pořádku a on znovu hospodyněmi zlobit se musil.

Klement dlouho se rozmýšlel, má-li Xaveře vyhověti, a v onen slavnostní večer zvonečky navštíviti, nebo má-li nadál se jí straniti a vyhýbati, dokud nějakým paprskem neobjasní se zmatek, v němž tonul; ale kdož jiný měl vše rozluštiti a vysvětliti? Jedině ona mohla a musila jej přesvědčiti, mnoho-li v ní pravdy, má-li před ní pokleknouti a ji odprositi, že neslýchaně ji urazil, neb býti povděčen osudu, že se mu dala poznat dříve, než bylo ještě pozdě; pročež se konečně rozhodl, že pozvání její přijme.

Nemohl se po celý večer dostat k ní na blízko, vždy kdosi nepovolaný se namanul, kdož jejich hovor přerušil, neb ona sama z něho se vytáhla, prokazujíc zcela proti svému obyčeji leckomu mnohdy dosti zbytečnou pozornost.

Teprvé když vše k večeři zasedlo, stáli proti sobě sami beze svědků.

Se vší starou nenuceností uchopila se Xavera teď jeho ramena.

„Pojďte," pravila mu s onou prostomilostí, jíž ho tak často okouzlila, z níž ale k němu přece dnes cosi cizího a chladného zavanulo; „projdeme se trochu zahradou, beztoho jste si posud nepovšiml, kterak jsme i ji babičce k poctě osvítili.

Troufám si tvrditi, že se vám bude v naší poustevně ještě lépe dnes líbiti než jindy. Vidte, že v ní rád býváte?“

Klement jen mlčky pokynul, nemoha v sobě najíti jediného vhodného slova, jediného přiměřeného přízvuku, jímž by jí byl odpověděl. Tušil, že jej schválně až do jeskyně zavádí, aby se s ním mohla pokojně domluviti. Teď teprvé, co cítil její ruku na svém rameně jemně se chvěti, přišlo mu na mysl, že byla-li nevinna a náleželo-li mu srdce její skutečně tak neobmezeně, jak mu v oné nešťastné noci se vyznala, musila po celou tu dobu tisíckrát více ještě trpěti než on.

Ona také znenáhla umlkla, ubírajíc se vedle něho týmiž chodbami, kudy byli tolikrát a vždy s tak tichou potěchou vedle sebe kráčeli při velebných zvucích svatvečera nad nimi se vlnících neb za jemného úsměvu měsíce. Kdy byli oba šťastnějšími, než tehdáž, ana mluvila jejich srdce i ústa slova nejsvětější? Kdy byli oba milování hodnějšími?

Ale dnešního večera zdála se Klementovi zahrada divně proměněna, asi tak jako naladění jeho. Všecka místečka mu milá a povědomá pohlížela naň tak cize, jako naň Xavera pohlížela; v záři pestrobarevných svítilen květiny vedle cesty jejich buď bledly jako její líce, neb hrozivě se tvářily jako její pohled. I ty stromy se dnes tak chladně a vysoce vedle něho vypínaly jako její postava, skrývajíce uraženě před ním koruny svoje v příkré temnosti, jíž se obloha nad osvětlenou zahradou klenula.

Avšak v jeskyni Klementa teprvé divný obešel pocit. Ozařovala ji dnes svítilna v podobě luny, jejížto paprsky proměňovaly každého v umrlce, kdož k ní se přiblížil. O nebyla to dnes stará

přívětivá jejich poustevna, prozářená sluncem a Xaveřiným úsměvem, zvučící zpěvem jasného zřídla a ptactva venku v zahradě, nýbrž podobalat se jakési úmrtní kapli, kdež ronil skalní pramen slze věčného stesku, kdež střežila svatá socha v smutečném hájku vchod do podzemní krypty, kdež asi stála rakev vedle rakve, a v nich spočívaly mrtvoly všech svadlých nadějí života, všech mrtvých jeho radostí, kdež v prach a popel se rozpadávalo nejsladší jeho milování a všecky sliby v pavučiny se proměňovaly..

Klementovi se stalo jeho postavení nesnesitelným, umínil si, že uzel nešťastných těch zápletek rázem přetne.

„Xavero," pravil vážně; „proč mne nevybízíte, abych vás odprosil za vše, co onehdy na mostě jsem vám pověděl?"

„Nemáte toho potřebí," odpověděla mu s ledovým úsměvem, jehožto ostrost již skrýti se nesnažila a opřela se proti němu o klekátko, měříc jej zrakem vyzývavým; „mluvila jsem tehdáž tak spletené věci k vám, že jste byl zcela v právu, považoval-li jste mne za šílenou a bránil-li jste se mi. Považte, co by z toho bylo povstalo, kdybyste mne byl uposlechl a se mnou prchl? Byli bychom se světa se ztratili do nějaké lesní snad samoty, tam bychom si byli nejspíše vystavěli poustevnu, podobnou této, kdež bychom zapomínali, že jsou mimo nás ještě lidé na zemi. Podobný stav nazývají básníci, z nichž jste mi tak často předčítal, štěstím svrchovaným — nemýlím-li se? Prosím, pokárejte mne z omylu, klamu-li se skutečně."

Klement zpytavě na ni pohledl, co as tím míní, malujíc mu vysmívavě obraz blaha, nad nějž láska nezná? Chtěla mu tím povědíti, že pozbyl všech nároků naň, prohřešiv se na ní tak

neslýchaně opovržlivou nedůvěrou? Tušil, dívaje se jí do očí, které počaly naň sršeti blesky, že to v ní burácí tak, jak to burácelo v něm po celou dobu, co jí neviděl; ale o té bouřce, kterou byl v duši její rozpoutal, postaviv se jí na odpor a pokutovav na ní bratra v okamžiku, kdež mu podávala důkaz lásky tak nesobecké, o bouřce takové, ježto náhle v ní zlomila a vyvrátila vše, co byl do ní spanilého zasadil, znova ji proměniv v poušť, neměl ani pojmu, neměl snad ani za možnou podobnou vichřici zlých vášní v lidských prsou.

Pozoruje ji smutně, viděl najednou, jak sebou trhla, posměch jak na rtech jí shasíná, jak naslouchá napnutě do zahrady, tak napnutě, jakoby se byla celá její duše náhle v sluch proměnila. Čeho se chtěla dopátrati takovou dychtivostí? Z domu zaznívala hudba; sledovala tam v duchu snad toho, jehož za nástupce mu byla určila?

I Klement sebou trhl, myšlenkou tou do živého bodnut.

„Byl jsem, jak teprvé teď uznávám, velice neskromným, že jsem pannu z bálu odvedl," pravil bodavě; „hudba k nám zaznívá, tančí se znova. Budou jí tanečníci v kole prohřešovat."

Ona neodpověděla, křečovitě klekátka se zadržujíc. Hodina pomsty se blížila: proč neplesala, proč se chvěla, jakoby sama jí měla padnouti za oběť, a ne ten, jenž ji urazil, jí pohrdl, ji oklamal a jehož odevzdávala dle zasloužení a povinnosti ramenu tajné spravedlnosti?

Tu zaslechl i Klement, co slyšela ona již dlouho — volné to, tiché, k jeskyni se blížící kroky a viděl opětně, kterak se zachvěla. Nemohl to býti nikdo jiný než šťastnější jeho sok, jenž snad zde čekal, až on se vzdálí — v Kle-

mentovi se pobouřila každá krůpěj krve při myšlence té, pocítil, co ještě nikdy nepocítil, co že nikdy nepocítí, hrdě se domníval — žárlivost.

„Hle, tu někdo přichází, aby mne za nešetrnost mou pokáral," dodal a před očima se mu dělaly mžitky. Umínil si, že toho, kdož s posměchem ho špehuje, jsa teď pánem v jejím srdci, patřičně uvítá. Rychle poodešel ke dveřím, aby venku obcházejícího pozval, aby jen bez ostýchání vstoupil, že se vzdal již všech svých práv — na zvonečkovou královnu.

Ale místo očekávaného mladého a švarného soupeře vešel Xaveřin zpovědník.

Kde však byl dnes jeho netečný pohled a výraz lhostejnosti na tváři? Omládl o deset let, jako nahoře paní Nepovolná, oči jeho podobaly se dvěma ostrým střelám a každý jeho pohyb byl při vší majestátnosti přec pln jinošské pružnosti.

Domnívaje se, že se chce Klement vzdáliti, když ke dveřím tak prudce se blíží, zastoupil mu obratným hnutím cestu k nim.

„Hledám vás, pane doktore," pravil mu, „abych vám oznámil dosti závažnou pro vás věc."

Klementovi spadl jeho se objevením kámen se srdce; vybízel zpovědníka posuňkem, aby pokračoval.

„Přijelo několik pánů, kteří si přejí neodkladně s vámi mluvit."

Klement se stal pozornějším.

„Seznav zde z toho archu, za jakou příčinou si toho přejí, prosil jsem, aby sečkali, až vás vyhledám a na hovor s nimi připravím."

Byl to zatykač, jejž Klementovi podával.

Nestalo se pateru Inocenci zajisté již dávno, aby se byl něčemu tak velice podivil, že nemohl úžasu svého ani skrýti Očekával, že Klement

sklesne zničen někam na sedadlo, neb že začne bouřlivě po jeskyni se rozháněti, tvrdě, že je nevinen, že v tom nevězí nic jiného než nedopatření neb omyl, ale Klement neučinil ani to, ani ono, ba ani nezbledl, nýbrž — až po vlasy se zarděl a to patrně vášnivou radostí! Xavera byla nevinna! jiné myšlenky nebyl v té chvíli schopen, vše před ním mizelo blahou tou jistotou. Přišla na most za ním, aby jej varovala, tušíc asi, že to, co teď vypuklo proti němu, již tajně se kuje a připravuje.

Pater Inocenc nemoha si nikterak záření jeho pohledu vysvětliti, domníval se, že snad dosti určitě se nevyjádřil, i počal tedy znova volněji, hlasitěji a ještě důrazněji.

„Podle řeči oněch úřadních osobností lpí na vás podezření, že jste hlavou velmi nebezpečného spolku, jehož členové se zovou „synové činu“ a jenž je prý v přímém spojení s revolucionáři francouzskými.“

Klement jej slyšel jen jako ve snu, obraceje se ke klekátku, odkud Xavera naň zírala vytřeštěným zrakem. O, anděl to byl nejčistší, nejvznešenější ze všech zástupů na nebesích. V čiré noci za ním sama se vydala, aby jej zachránila! Které srdce znalo tak milovati jako srdce její? Jak ji mohl jen jediný okamžik zneuznávati?

„Váš byt prý byl prohledán i onen letohrádek pod Kateřinkami, jmenem vaším najatý. Nalezeny tam tajné dvéře, vedoucí do tajné tiskárny, do rozsáhlých sklepení . . . .“

Klement sebou mimovolně pohnul; nenadál se, že bude vchod ten vypátrán; byť jej se soudruhy velmi opatrně zatarasil, zkryl tam celou svou korespondenci. Poznával, že věc stojí skutečně považlivě . . . vždyť ale jen pro něho. Bu-

dou-li ostatní opatrni, nedoznají žádných nepříjemností, vše jen zůstane na něm, budou moci dále pokračovati a pracovati, záležitosti jejich tudy celkem neutrpí, nesejde na jednom bojovníku . . .

„Radím vám, mladý muži, abyste se nesnažil zapírati, neb vše je na jevu, téměř již dokázáno a zatvrzelostí postavení svoje jen zhoršíte. Uposlechněte otcovské rady mé a přiznejte se kajicně ke všemu. K vůli vašemu váženému otci mnoho se vám promine, snad se vám promine vše, uláte-li své spoluvinníky a objevíte-li všecky tajné nitky, jimiž souvisíte se spiklenci jiných zemí.“

Klement se rychle obrátil, vztýče se v celé výšce své postavy naproti jesuitovi, a z jeho očí vysršel blesk takový, že pater před ním ucouvl. Ale s útrpným usměvem od něho zas hlavu odvrátil, jakoby si byl řekl, že zde škoda každého slova.

Pater Inocenc však úsměvu tomu dobře porozuměl.

„Mladý muži,“ oslovil jej znova, ne již lahodou otcovskou, nýbrž ve vší přísnosti soudcovské, „vy patrně nevěříte, do jakého jste se uvrhl nebezpečí lehkovážností zlomyslnou. Jste obviněn z takových přestupků, že nejmenší z nich pokutuje spravedlnost žalářem tuhým v železích . . . “

Xavera již se udržeti nemohla, padla na klekátko, zničena tím, co před ní se dělo, co vyvovala ze zášti mstivé, co by byla chtěla odvolati teď za každou cenu, nejraději však za cenu svého života.

Skokem byl Klement u ní a sklesl před ní na kolena.

„O nelekej se osudu mého!“ zvolal dotknuv

se ústy lemu jejích šatů; „co je nejtužší vazba proti tomu, co jsem vytrpěl, maje tě za lživou, křivdě ti bídně v srdci svém! Ach rci, vznešená, že mi odpouštíš můj hřích pro muka, která mi působil!“

„Pravil jsem, že nejmenší přestupek takový, z něhož jste obviněn, Klemente z Nattererů, bývá pokutován žalářem,“ ozval se pater Inocenc znova „ale vy jste se dopustil, jak se podobá i takových, na nějž určena je — smrt.“

Xavera zaúpěla, jako by ji cítila ve svých utrobách.

„O nelituj mne,“ žádal ji Klement znova, zahřívaje její zledovatělé ruce polibky; „nelekám se smrti, neb stonásobnou nejkrutější smrt jsem vytrpěl, maje tě za bídnou vyzvědačku, kteráž za mnou se přiloudila, aby mne zkazila. — Nic mne již teď nepoděsí, nic nezabolí, i nejhoršímu osudu půjdu vstříc s otevřenou náručí, s úsměvavou tváří. O Xavero, vždyť tys chtěla dáti za mne svou krev, chtělas mne vykoupit duší svou. Věř, že zůstanu lásky tak veliké hoden v žaláři, na skřipci, na popravišti, kamkoli mne odsoudí. Buď ubezpečena, že nikde neochabnu, nikde ti neselžu, jiného ti již dáti, jinak se ti již odsloužiti nemohu. O netruchli tak velice, že se musím rozloučiti, nebyli bychom nikde zažili pravého štěstí, vždy by byl mezi námi stál Leokad, a kdykoli bych se byl dotknul tvé milé ruky, vždy bych byl tím zavadil o jeho nebohé srdce, dvakrát zrazené tebou i mnou, byl bych je viděl krváceti a matku umírati, že jí byl syn vyrván tebou. Nelituj ničeho, Xavero, ni mne, ni sebe! Co se vyrovná slastné spokojenosti této minuty, kde stojíme proti sobě oba čisti? Ach dobře měl přec jen Leokad: v jediném takovém okamžiku lásky

celá věčnost blaha, co jsou proti němu všecky ráje, jichž lidský duch s to je si vymyslit a vydobýt? Pohrdám jimi pro toto jediné políbení, jímž rty svoje posvětiti osud mi dopřál — v něm nebe pro mne, nikde jinde . . . "

A Klement se naklonil a přitisknul na rty Xaveřiny první a poslední políbení. Zápasila mdlobou, netušil ani tisící díl strastí, svírajících duši její.

„Nepřestaň mne milovati, Xavero," žádal ji při tom; „věz, že kdekoli budu na zemi i pod zemí, všude mne najde paprslek tvé lásky, všude že mne potěší, prohřeje — a nevěř, že v smrti zapomenutí — uslyšíš-li, že jsem mrtev." —

Již ho neslyšela, bez smyslu a citu před ním ležíc v bujném královském svém zakuklení . . . . Neviděla, kterak jej jali a odvedli.

Jako ohromná příšera přivalila se dnes na Prahu noc, temná a mlhavá. V sychravých stínech jejích podobaly se domy a kostely na bývalém náměstí novoměstském mohylám bez tvaru a hranic, matně jedna nad druhou se kupíce a s nimi v jednu pitvornou směsici splývajíce. Těžká jako víko rakve, černá jako prst hrobová, neproniknutelná jako osud, podobala se býti rodnou sestrou smrti samé, kterou [illegible] divoké k ní lásce přísahala, že také jednou k příkladu jejímu každé života proudění, každý ruch a zvuk, každou jiskru utlumí a jen tam světla vytrpí, kde svůj stánek si rozbila neb rozbít hodlala — u srdce již mrtvého neb které umříti má.

V arkýři u zvonečků kmitala se slabá záře svítilny vedle lože, na němž odpočívala Xavera. Neodpočívala, trhala sebou na něm divoce v divokých snech.

Co ze zahrady ji odnesli bez smyslů, nebyla se ještě z mrákot k úplnému vědomí probrala, ještě nebyla k nikomu promluvila, jen nesrozumitelné zakvílení se jí vydralo z prsou, učinil-li někdo k ní otázku, kterak se má?

Pater Inocenc ale tvrdil, že je ochabnutí to jen následek velikého rozčilení, že byl konečně poznán, odkryt a jí před očima pokořen nepřítel, po němž tak horlivě se pídila, a nepřičítal její chorobě žádné důležitosti, načež posadila babička k lůžku jejímu klíčnici, aby ji opatrovala, dále o vnučku se nestarajíc. Měla teď jiného na práci, než bdíti u churavého dítěte své nebožky dcery, musila po Praze vyzvídati, kterak na lidi působí náhlé zmizení Klementovo, co kdo tomu říká a koho to zvláště dojímá. Ač se každý za tehdejších poměrů a obzvláště po takovém případu snažil býti opatrným, přec bylo pohnutí všeobecné, hluboké a mocné. Klement byl vážen a milován i od těch, kdož jej znali jen zdaleka. Soustrast s jeho osudem ještě vzrostla, když se roznesla zpráva o smrti jeho otce; byltě se na onom lovu neopatrností svou vlastní ručnicí tak velice poranil, že okamžitě na místě mrtev zůstal. Avšak nikdo neměl jeho smrt za nahodilou, jsa přesvědčen, že si ji udělal sám, dověděv se, z čeho je syn obviněn a kterak jeho záležitosti stojí.

Najednou Xavera v posteli si sedla a vyjeveně se rozhlížejíc, zamáchla si prudce rukou před očima, jakoby obraz před nima se vznášející a ji mučící vším úsilím od sebe zapuditi chtěla. Konečně s lože se vymrštivši, letěla k oknu, aby je otevřela; scházel jejím prsoum náhle vzduch, zdálo se jí, že se musí udusit. Strašné to měla vidění!

Daleko z arkýře se vyhybujíc, jak to bývalo

jejím obyčejem, těžce a pracně oddychovala, při čemž jí rozptýlené a rozplývající se myšlenky v hlavě kolotaly jako proudy tekutého ohně, které každou chvíli v jinou a zas v jinou postavu se slívaly, z nichž byla jedna hroznější a děsnější druhé.

V trapném omámení tom, z něhož se propracovati se jí nepodařilo, sklesl její pohled na zříceniny staré kaple proti kostelu sv. Ignacia, snad přitažen jakousi plaše mezi nimi poskakující jiskrou. Zůstal k nim připoután, sleduje mimovolně její skoky. Jindy by byla Xavera ucouvla plna hrůzy, že to tam obchází nějaké strašidlo, ale dnes si na to ani nezpomněla; byla již tolik skutečných hrůz poznala. . . . .

Pozorujíc bezděčně světélko mezi rozvalinami, konečně viděla, že se nepohybuje, ale že se pohybuje cosi neb kdosi vedle něho, čímž bývá střídavě zasloněno a zas odkryto, i poznávala znenáhle, že vychází ze svítilny na zemi stojící, vedle níž dva muži kopají jámu.

Xavera v otrnulosti své netázala se sama sebe, co to asi kopají v tak pozdní hodinu, na takovém místě.

Najednou zmizela jiskra i postavy jako některý z těch přízraků, jichž celá hejna spánek její znepokojovala a bdění její proměňovala v horečnatý sen, svírající mozek její tíží olověnou, a zas se rozhostila ta němá příšerná tma po náměstí, pod jejížto rouškou se podobala hřbitovu, po němž vanul dnes dech, vanoucí jen v kryptách.

Opět se vyložila Xavera z arkýře, opět se jí zdálo, že se musí udusit nedostatkem vzduchu. V tísni té se jí počaly dělati mžitky před očima, mezi nimiž se zase vyskytla i ona bludička před tím v zříceninách poskakující, a z ní se vyrojila

teď celá řada míhající se jí všude před očima, kamkoli pohledla, kroužíc a točíc okolo staré kaple jako jiskřící se had, až konečně had ten se zakroutil v kruh okolo vykopané jámy. Místo dvou stálo tam teď celé kolo mužů a každý z nich držel v ruce lucernu a každý byl od hlavy až k patě zakuklen.

Xavera tupě na ně pohlížela, ještě tomu se nedivíc, že se tam objevili, ni tomu, co tam chtějí; nad čím mohla ještě užasnout po tom, co s ní se dělo?

Kruh se rozevřel, přivalili k té otevřené jámě cosi černého; byl to špalek, k němuž přistoupil muž taktéž zakuklený, ale nikoliv v černý háv, nýbrž v plášť červený jako krev, pod nímž cosi se blýskalo.

Xavera sebou škubla a zamáchla si opět tak prudce jako před tím rukou před očima, aby zapudila onu hroznou postavu, kteráž před ní se objevivši, jejím prsoum vždy ubírala vzduchu, před níž právě teď z lože uprchla, jíž se sbaviti nemohla od té doby, co ze zahrady ji odnesli, ač zoufale se jí bránila. Ale postava i tenkráte se nehnula, trvajíc na svém místě.

Opět kruh se rozevřel, přivedli doň vězně spoutaného, v bílém rubáši, jediná to postava nezakuklená, jediná pyšně hlavu vzhůru nesoucí mezi všemi.

V tom zavál vítr, zvonečky vedle Xavery zahlaholily a zvuk jejich prochvěl náměstí tichým pláčem.

Postava náhle se obrátila, jeden z těch bludných pablesků okolo ní osvítil její tvář, zářící v bolestném nadšení, jako by praviti chtěla: Hle, jak jsem zůstal veliké lásky tvé hoden!

„Klemente!“ křikla Xavera, vztáhnouc obě

ruce v největší úzkosti k zříceninám, — ještě zahlédla, kterak se zamihl blesk nad hlavou milovanou, katův to meč . . . a již zas němě před ní se černaly v němé noci. . . .

Kam zmizel strašlivý obraz tak náhle, jakoby ho byla pohltila ozvěna jejího hlasu? Snila v okně dále onen hrozný sen, jenž z lůžka ji vyplašil?

Ale srdce její v přízrak nevěřilo.

„Zavraždili jste mi miláčka!“ zahořekovala tak pronikavě, že se to po celém náměstí rozléhalo.

Paní Nepovolná netěšila se v poslední době nocem příliš pokojným. Nebylo tomu dlouho, co ji vnučka ze spánku vytrhla, vybízejíc ji hrdě, aby jí vedle sebe místa udělila co rytířce Kristově, kteráž zvítězila v boji nad nejnebezpečnějším ze všech kacířů a zbojníků, a dnes ji zas náhle vyplašily hrozné jakési výkřiky, podobné těm, které jindy z pokoje dceřina přes dvůr k ní vnikaly, na jejichž význam vnučka tak nalehavě v dobu tak nepřiměřenou se byla tázala.

Naslouchala všecka polekána, nemohouc se domysliti, co asi značí, nemajíc dosti odvahy, aby vstala a po jejich příčině se tázala.

Nevycházely z jednoho jen místa, bloudily po celém domě, brzo tu, brzo tam se ozývajíce přicházely jí znenáhla blíže, vždy blíže.

Chtěla vstáti a dvéře zamknouti, ale nemohla se s místa hnouti. Snad se to pozdvihl skutečně z hrobu dceřin duch a přišel se podívat, kterak se má její dítě, její jediné dítě, v takových strastech zrozené, zdali ono aspoň více štěstí zde na zemi poznalo než ona, zdali aspoň o vnučku lépe

se postarala než o dceru, zdali jí aspoň byla matkou za to vše, čím na dceři se provinila . . .

Ba byl to hlas dceřin, poznávala ho, vždyť jej byla tak dlouhá leta vedle sebe kvíleti slyšela . .

Paní od zvonečků zježily se vlasy na hříšné hlavě i počala se hrabati ke dveřím, zapomínajíc, že duchové hrází a překážek neznají; než ale ještě k tomu sil skleslých sebrala, již se rozletěly dokořán a dcera zemřelá v nich se objevila, bledá, majíc vlasy divoce spuštěné, oči do krve vyplakané, volajíc na ni jako jindy, když ji před sebou spatřila.

„Zavraždili jste mi miláčka!“

„Zavraždili jste mi miláčka,“ křičí dcera dnes právě tak zoufale, jako za oné hrozné noci, kdež se tajný její milenec náhle objevil, žádaje od matky zpět tu, kterouž úkladně od něho odervala, poněvadž si dosti nevážil pravých služebníků církve svaté, právě tak hrozně křičí, jako když viděla, že matka vtisknuvši zeťovi do ruky kord, jej tenkráte navedla, aby bezbrannému, jakožto prznitelí domácí cti, prsa jím proklal.

„Zavraždili jste mi miláčka!“ volá k ní dnes opět a znova týmž srdce rozrývajícím hlasem, ale běda, vždyť není dcera samotna, vedle ní postava ještě jedna, ve všem jí podobná, totéž volající . . . Jest to dítě její i dítě jejího dítěte, které obě vedle postele její stojí bledé, zoufalé, šíleně rukama lomíce, a Xavera ukazuje prstem matce na babičku a obviňuje ji tak hlasitě, že to slyší nejen celý svět, ale i bůh na nebi, že v ní duši zabila zrádným slovem . . .

Neusmrcuje jen kulka a ocel, neotravuje jen jed . . .

Těžce sklesla paní Nepovolná nazpět do své nádherné postele — raněna mrtvicí.

Nastoupila Xavera smutné po matce dědictví a teď teprvé pravili lidé, žeť smyta krev nevinné oběti s prahu jejího rodinného domu, že přestala volat k bohu.

Uprchla Xavera od postele babiččiny do zříceniny, kdež viděla kopati Klementův hrob, nad nímž jej viděla státi a v poslední ještě chvíli po ní se ohlížeti — tam sklesla na zem a odtamtud již se nehnula po celý svůj život, jenž nebyl ovšem již dlouhý, ale který by byl za málo dní shasl, kdyby jí nebyla klíčnice vždy přes moc trochu pokrmu vnutila a na ni dle potřeby počasí hodila kus oděvu. Žádným násilím ni prosbami se nedala pohnouti, aby místo svoje opustila. Setrvala tam při nejkrutších bouřkách, při největších mrazech, neskrývala se před lijáky ni před vedrem slunečním, necítila proměnu povětří, nevěděla, kdy je noc a kdy den...

Nikdy ještě nebyl hrob věrněji střežen...

Ležel tam ale Klement skutečně zakopán? Či šílela již zvonečková královna, vidouc jeho popravu? Přikouzlilo jen její zlé svědomí onen hrozný obraz před ni?

Nebyla ale Xavera jediná, ježto za oné noci se domnívala viděti, kterak zahynul mečem katovým, bylo tu ještě svědků jiných, kteří totéž tvrdili. Mělo se vůbec za to, že bylo vše naschvál tak hrozným napolo veřejným způsobem odbýváno, aby se toho jeho přátelé zděsili a tím zastrašiti se dali od provádění dalších záměrů svých.

Krom Klementa nebyl nikdo zatknut a ani jediný z jeho soudruhů do vyšetřování vzat; poctivě byl se v hrozných oněch zmatcích duševních, v nichž poslední dni života svého tonul, o jejich bezpečí postaral, nevyšlo nic jiného na jevo, nežli že on je hlavou jakéhosi spiknutí. Kdo byli jeho

spojenci, od něho nikdo se nedověděl, on jediný trpěl za ně všecky, jak to vždy chtěl. Ale od onoho tajného soudu s mladým Nattererem všecko spolčování nad míru přísně se nejen zapovědělo, ale i stíhalo a všecky podezřelé místnosti tak zevrubně se prohledaly a střežily, že se staly schůze nemožnými. Od oné doby mizí a zanikají všecky stopy působení téhož spolku.

Paní Nepovolná byla na celém těle ohromena, nemohla se bez cizí pomoci ani hnouti a srozumitelného slova promluviti. Marně se ohlížela po těšiteli, jenž by jí byl teď nade vše nutným a potřebným býval. Pater Inocenc opustil její dům, vida, že je zdraví její navždy zničeno. Nejsa její čeládkou již tak pečlivě obsluhován jako jindy, přijal pohostinství u jiné zbožné vdovy a odstěhoval se od zvonečků s kšaftem paní Nepovolné, podle něhož po úmrtí vnučky, kteráž v něm k životu svobodnému se zavazovala, celé jmění Nepovolných řádu jeho připadnouti mělo. Teď ovšem již nebylo potřebí střežiti Xaveru, aby se nezamilovala a provdati se nechtěla a s babičkou byl již také hotov. Neměl skutečně u zvonečků co dělati.

Ale stalo se, že jednou paní Nepovolná ráno oči otevřela, shledajíc, že se může sama posaditi, sama s místa se hnouti. Pokynula klíčnici, aby ji podporovala a pracně se její pomocí k oknu dovlekla.

I viděla ji tedy na svoje oči, tu svou krásnou slavenou vnučku, kteráž druhdy celou Prahu pobuřovala, kteráž měla dílo její korunovati, viděla ji otrhanou, prostovlasou, sluncem osmahlou, bídnější nad každou žebračku, na holé zemi schoulenou, a jak několik uličníků opodál na ni posmívavě pokřikovalo: „Zvonečková královno,“ tu vyhrkl staré bídné té ženě proud slzí ze srdce za-

tvrzelého a její zdřevěnělý jazyk zpružněl na okamžik. Pošeptala klíčnici několik slov.

Klíčnice uloživši svou nešťastnou paní opět do postele, spěchala na radnici, odkud se vrátila s úřadníkem.

Za málo dní zemřela paní od pěti zvonečků a když pater Inocenc s kšaftem se vytasil, poukázáno mu k závěti pozdější, podle níž se jmění Nepovolných mezi dobročinné zemské ústavy rozděliti mělo.

Xavera babičku jen o několik neděl přežila. Zesnula tiše na Klementovu hrobě a ze země té pusté, kteráž pila jeho krev a její krvavé slze, pučí nám teď nejkrásnější květiny uprostřed usmívavých trávníků.

Velkou bylo pro Prahu událostí, když se rozhlásilo, že příští neděli bude míti Leokad Natterer první odpolední postní kázání v kostele u sv. Salvatora.

Ač byly čtyry roky uplynuly od tajemného zmizení jeho bratra — zajisté dosti dlouhá to lhůta pro zapomětlivost lidskou — přec byl Klement u svých přátel ještě v nejživější paměti, dosud neoželen, dosud nenahražen, dosud oplakáván jako nenahraditelný. Nepřičítáno nynějším tichým poměrům, že každé volnější hnutí utuchlo, nýbrž jedině jeho ztrátě. Znenáhla rozprchaly se všecky naděje na opravy, jichž chtěl spolek „dětí činu“ na vládě žádati, čekaje na vhodný k tomu okamžik ve velkých, jim předvídaných proměnách veřejných, které také za nedlouho skutečně celou Evropu převrátily. Nenalezl Klement žádného stoupence, kdož by byl s to býval

zmatků těch použíti k prospěchu národa, jak on hodlal a chtěl.

Celé zástupy se hrnuly do kostela, kdež že se stane kazatelem, Leokad zajisté nikdy si nepomyslil, provázeje odtud Xaveru domů — hrnuly se tam na důkaz účastenství se smutným osudem, jemuž propadla celá jeho rodina, z niž zbyl on samojediný. Chtělo obecenstvo za jdne proň tak významného a čestného rodinu tu u něho zastupovati.

Když Leokad na kazatelně se objevil, tož jako úmluvou vše ve škamnách povstalo, aby úctu vzdalo jeho neštěstí a každý s pohnutím se shledával v bledé truchlivé tváři mladého kněze s tahy Klementovými. Co byl Leokad uzrál, nápadně se stal starším, bratrovi podobným.

I poznával Leokad, spatřiv tolik známých a přátelských tváří kolem sebe, že tu stojí nejen za sebe, ale i za bratra, že mu nastal okamžik, kdy měl i zvěčnělému dokázat, co mu slíbil, louče se s ním, že se stane tam, kde toho nejvíce potřebí, průkopníkem oněch svatých myšlenek, jimž matka jejich je zasvětila a jejichž uskutečnění Klement padl za oběť, mýle se v prostředcích.

Vše, o čem matka jeho kdy snila, co srdce její tísnilo, o čem Klement blouznil, co on sám procítil, vše, co oni všichni vytrpěli, v čem bloudili, bylo se za těch několik let tichého přemítání v Leokadovi ustálilo, vytříbilo a v drahokam vykrystalisovalo, v nejčistší to lásku k celému lidstvu, v nejvřelejší to snahu sloužiti mu a snahu tu vzbuditi i v jiných. I zahořel pro svoje povolání vším zápalem, jehož bylo schopno citlivé, těžce zkoušené jeho srdce, uznávaje, že musí

převrat mravní předcházet každý jiný, má-li býti blahodějný a míti trvání.

Ještě nikdy nebyly se na kazatelně té hlásaly myšlenky tak smělé, nové, vzletné, ohnivé, jakéž metal Leokad mezi svoje posluchače, a přec tak přirozeně je vyvinoval a odůvodňoval, že se jim zdálo, jakoby jim je vyčetl ze srdce. Cítili, že to, co on chce a praví, musí býti základem každé povahy, vodítkem každého činu, má-li se státi každý šťastným, i cítili, že není štěstí jiného, než přesvědčení, že konáme svědomitě dle schopností svých úlohu svou životní, pomáhajíce bližním, aby i oni jí dostáti mohli.

Leokad kázal hodinu, dvě, tři a nikdo na místě svém ani se nepohnul, nikdo ani nedýchal, dojat až do nejtajnějších hlubin srdce svého, kamž každé slovo dopadlo jako krásná svatá hvězda. Nejen tahy, ale i úchvatná výmluvnost Klementova, jíž druhdy každého s sebou a k sobě strhl, přešla na mladšího jeho bratra se vším kouzlem svým.

Bylby snad Leokad teprvé nocí zakončil, kdyby nebyl náhle vyrušen býval, zpamatovav se tím, že již dávno vyměřený mu ke kázání čas překročil.

Naproti němu ve škamně seděl vedle staršího pána bledý slabounký hoch, patrně velmi útlého zdraví, jehož temné, dojmutím zaslzené oči ani na okamžik od nadšeného kazatele se neodvracely. Chvěl se jeho zápalem, jeho horlivostí, ale konečně rozčilení svému podlehl — omdlel.

Byl odnešen do zákristie a tam vzkříšen, ale zotaviv se, nechtěl se dáti otcem, jemuž byl patrně velmi drahým, odtamtud odvésti. Čekal na Leokada.

Když konečně mladý kněz vešel, tu hoch

k němu přistoupil a přitisknuv jeho ruku pln zbožné úcty k ústům, prosil ho:

„Řekněte mému otci, abych se směl státi knězem. Chci jednou tak kázati jako vy.“

Leokad se obrátil k otci, jehož tvář se zasmušila, když se syna u něho zastával. Byl to bohatý obchodník, jenž chtěl dítěti svému dobře zavedený a výnosný obchod odevzdat a tím život bezstarostný a pohodlný mu zabezpečit. Ale na jiném než na pohodlí a jmění trvala mysl jeho syna.

Chorý, bledý ten hošík, jehož buditelem byl Leokad Natterer a jemuž byl učitelem a přítelem nejvřelejším těch málo let, co mu bylo popřáno v Praze působit — neb za nedlouho se stal pro svou vzrůstající oblibenost u jistých mocných osobností velmi nebezpečným, jimž také se podařilo na venek jej odstraniti, kdež na některé odlehlé, zapomenuté faře ve květu stáří svého zemřel — hošík ten skutečně se stal knězem. Jmeno jeho — Bernard Bolzáno.

Nemýlilo se tedy přec jen srdce matky Klementovy a Leokadovy, tušivší v posledních okamžicích svých, že se její synové zavděčí otčině. Nevyslovovalať vlast sice nikdy jejich jmena, jak byla ve svých snech slyšela, ba zapomněla si je i naznačit, ale jejich snažení nezaniklo nejen nikterakž v písku, nýbrž došlo cíle. Objevil se dědic, který z půdy, v níž spálil mráz setbu, příliš ranně jimi zasetou, konečně vylákal ono požehnané osení, jež ovšem zazelenati se neviděli. Ale zazelenalo se přec, a byla z něho hojná žeň. Kdož pracující na roli myšlenkovém si může více a lepšího přáti? Bratři aspoň jiného si nepřáli, ni matka jejich, vždyť jim byla tolikrát opako-

vala: „Třeba nezvítězíte, jen když pravdě cestu proklestíte.“

Dědicem tím byl Bernard Bolzáno.

Mnoho-li čtenářů mých asi ví, kdo to byl? Mnoho-li jich mezi nimi, jimž povědomo, že to byl jeden z nejšlechetnějších mužů, kteří kdy žili, jeden ze skutečných dobrodinců naší vlasti?

Kdo jej zná co spisovatele, učitele, učence? Komu je povědomo, že uznával za přední povinnost kněze a tedy za přední povinnost svou šířiti mezi lidem osvětu perem a slovem, býti nejhorlivějším jejím strážcem a hajitelem, postaviti se na výši myšlenkovou své doby, podávati svým žákům nikoli jen práznou formu, dogma jakési, nýbrž živou a oživující pravdu, čerpanou z čerstvého pramene vědy, v níž se jeho zbožné mysli zjevil bůh a jemuž v ní se klaněl?

Kdož sčítal všecky výtečné žáky jeho, jež ozbrojil svými velebnými zásadami, vyslav je do života, aby tam bojovali za práva ducha, za rovnoprávnost všech lidí, za všecky utiskované, postrčené a slabé?

Kdož ví, že rekovný ten voj nikdy před žádnou světskou mocí se nezachvěl, nikdy před ní necouvl, z nichž ale mnohý byl k smrti pronásledován a uštván tmáři a nepřátely každého v lidu pokroku a jeho štěstí? Kdo si je toho vědom, že bez těchto hrdinů, cestu našim snahám razivších, bychom si byli sotva toho dobyli, co máme, sotva se byli dostali tam, kdež stojíme teď?

A přec jsme prý národ vděčný, vzkřísitelů a dobrodinců svých nad jiné pamětlivý! Kterýž pak národ uspořádal na počest jejich tolik slavností, postavil tolik pomníků, ověnčil tolik hrobů?

Ponechávám peru dovednějšímu a k tomu oprávněnějšímu, aby konečně vylíčilo a ocenilo onen kulturní moment, ve vývoji našeho života duševního, jímž jest působení Bolzánovo a jeho stoupenců, v nichž onen znamenitý muž, jenž na české půdě zrozen, ale původem Vlach a píše po německu, tolik nám odchoval nejryzejších, nejobětovnějších vlastenců, z nichž každý také mužem znamenitým se stal.

Dlouhá a skvělá jestiť řada jejich a vysoce potěšitelný, poučný a důležitý každý jejich krok. Ze zvěčnělých jmenuji jen šlechetného Fr. Náhlovského, jehož poslední leta jsou pravou martyrologií, a z dosud žijících našeho Wenziga, jenž jest sice uznán co básník a spisovatel výtečný, jehož veliké, ba nesmrtelné zásluhy o zavedení našeho jazyka do škol, v kterémžto boji dal tolikrát svoje postavení v šanc, však teprvé patřičně ocenit se musí.

Ale co se přimlouvám za věnec pro muže takové? Pohrdli by zajisté hříčkami těmi, jimiž tak rádi teď plýtváme a odkázali by nás s nimi k některé ješitné umělkyni. Náležejíť době, kdež nenalezal ještě každý krok v službě věci národní vykonaný vděčného ohlasu v časopisectvu, kdež nebýval ještě pasován na výtečníka, kdož konal svou povinnost občanskou a ještě nebýval za mučeníka prohlášen, kdož stál k svému přesvědčení; národ cítil ovoce jejich snažení, ale o jejich namáhání a práci, o jejich utrpení zvěděl jen málo kdy. Co konali oni praví mužové, konali z vlastního popudu, z vnitřní potřeby; dostačovalo jim jen vlastní při tom vědomí, že tím konají svou povinnost, málo o sobě psali a psáti dali, pročež také tak málo o nich víme.

Nemají ovšem potřebí našeho uznání, ale tím více máme my potřebí, abychom s nimi se seznámili, je poznali a se učili z příkladu těchto vznešených duchů, jejichž stopa se skví za doby smutné a zatemnělé na posvátné půdě vlasti jako teplý a jasný paprsek lásky ze slunce věčného ideálu.

Opravy tisku.

Stránka	37	řádek	10	zdola	místo	„osudnosti“ čti „všednosti“.
„	57	„	4	„	„	„pořád se jí líbilo a vždy důležitým se jí zdálo“ čti „pořád méně se jí líbilo a méně důležitým se jí zdálo“.
„	58	„	4	„	„	„svých“ čti „jejich“.
„	80	„	8	„	„	„stanula“ čti „strnula“.
„	82	„	16	„	„	„pokrytý“ čti „podšitý“
„	98	„	18	„	„	„slovem“ čti „stavem“.
„	101	„	15	shora	„	„nepřečetnou“ čti „nepříčetnou“.
„	101	„	14	zdola	„	„v“ čti „a“.
„	104	„	16	„	„	„mělo“ čti „měla“.
„	147	„	5	„	„	„tedy“ čti „toho“.
„	157	„	5	shora	„	„jemuž ona“ čti „jímž si“.
„	157	„	15	zdola	„	„měkké“ čti „mělké“.
„	157	„	9	„	„	„zákonem“ čti „zákonem, jakémuž podlehal teď on“.

Výroční zpráva

spolku pro vydávání laciných knih českých (Matice lidu) za rok 1871.

„Matice lidu“ dokončila r. 1871 pátý ročník své činnosti. V tétc poměrně krátké době vydala bez mála **půl milionů** knih. Uvážíme-li, že národ československý jest národ malý, čítající jen 5 milionů duší, tedy podává ohromné toto rozšíření knih Matičných opětný skvělý důkaz o pokročilosti národa našeho, o jeho lásce k čítání dobrých knih, o jeho snaze po vzdělanosti, o jeho touze po vědomostech a pravé osvětě. V ohledu tomto jen málo který národ se mu vyrovná. Uvážíme-li dále, že knihy „Maticí lidu“ vydané větším dílem byly obsahu poučného pojednávající téměř o všech oborech lidského vědění, tedy nelze mysliti, že by byla činnost spolku pro vydávání laciných knih českých zůstala bez značného úspěchu, bez hlubokého vlivu na národní osvětu lidu československého.

Vliv ten musel býti tím vydatnější, an spolek náš, věren svému směru a základní myšlence jen takové knihy vydával, které se nepříčily pravému rozumnému pokroku lidskému, které souhlasily s nejnovějším stanoviskem vědy a s moderními názory politickými a sociálními.

Jest věcí přirozenou, že právě tento svobodomyslný směr „Matice lidu“ potkává se jako všude tak i u nás s četnými nepřáteli.

Jsou to právě oni známí nepřátelé světla, kteří by rádi udržovali lid v temnostech zastaralých bludů a předsudků.

Lidé tito brojí úsilovně proti „Matici lidu“, a troufajíce si jen málokdy do veřejnosti, podrývají potají důvěru ve spolek náš.

Avšak práce jejich s malým jen potkává se úspěchem u lidu našeho, neboť „Matice lidu“ pronikla již téměř veškerými vrstvami obyvatelstva a je málo dědin v Čechách, kam by se byly knihy její nedostaly. Hlavní zásluhu o toto rozšíření mají bez odporu četní sběratelové naši. Mužové tito, porozuměvše významu a důležitosti „Matice lidu“ a jsouce nadšeni láskou k osvětě, pracují horlivostí neunavnou nedbajíce při tom ani nesnází ani obětí, kterých nesnadný jejich úkol často vymáhá.

Mužové tito zasluhují vřelých díků nejen našeho spolku nýbrž všech osvícených a pokročilých vlastenců. Hojnější ještě rozšíření kyne „Matici lidu“ zároveň z okolnosti, že sl. okresní zastupitelstva, byvše výborem spolku požádána, s nevšední ochotností slíbila výdatnou svou podporu tím způsobem, že v místnostech svých nové členy přijímati a knihy Matiční jim vydávati chtějí.

Rozkvět „Matice lidu“ závisí ovšem v první řadě na dobrých spisech. V ohledu tomto slouží nám k velkému uspokojení, že nejlepší spisovatelské síly naše s láskou přilnuly k spolku našemu, uznávajíce, že nemůže býti vděčnějšího pole pro spisovatele, který výdatně působiti chce na vzdělávání lidu, než právě spolek tak rozšířený a veškeré třídy obyvatelstva pronikající. Vděčně uznáváme ochotnost, s kterou osvícení spisovatelé naši „Matici lidu“ podporují a jsme přesvědčeni, že i příště

nebude se nedostávati dobrých vzdělavacích a pravou osvětu rozšiřujících spisů.

Mnoho v ohledu tomto se již stalo, mnohem více ale posud zbývá činiti. Jsou ještě celé obory lidského vědění, kterých se spisy „Matice lidu“ posud téměř ani nedotkly; připomínáme zde jen obor vědomostí filosofických, politických, zeměpisných, antropologických, lučebnických, technologických atd. atd. Kojíme se nadějí, že i tyto obory naleznou brzo svých pěstovatelů, kteří dovedou důležité tyto vědomosti uvésti mezi náš lid ve formě lahodné a záživné, tak že během času „Matice lidu“ obsahovati bude bohatou biblioteku veškerého lidského vědění, že to bude veliká národní encyklopedie, z níž bude moci každý nabyti všestranného a důkladného vzdělání.

Co se týče vnitřního řízení spolku pro vydávání laciných knih, sluší zde uvésti, že po uveřejnění lonské výroční zprávy vylosována byla, dle ustanovení stanov spolkových, jedna třetina výboru, která však opět do výboru zvolena byla. Správní výbor skládal se tudíž v roku 1871 z těchto pánů: školního rady *Josefa Wenziga*, dra. *K. Sladkovského*, prof. *Jana Krejčího*, prof. dra. *J. Studničky*, dra. *Jana Kučery*, dra. *Rob. Nápravníka*, prof. *Em. Tonnera*, *Vítězslava Hálka*, *Jana Nerudy*, *Ferdinanda Schulze*, dra. *Antonína Čížka* a dra. *Edv. Grégra*.

Za funkcionáře zvoleni tito pánové: za předsedu p. školní rada *Josef Wenzig*, za jeho náměstka dr. *K. Sladkovský*, za jednatele dr. *Edv. Grégr*, za účetního *Jan Otto*, majitel knihtiskárny, za pokladníka *Josef Huleš*, obchodník, za revisory účtů *Šimmer*, ředitel pojišťovacího ústavu „Praha“, a *V. Hof*, úřadník při obci pražské.

Výbor odbýval během roku 1871 10 schůzí a vydal tyto knihy:

1. Vypravování dějin domácích od prof. *Em. Tonnera*. 2. Základové hospodářství od prof. *E. Jonáka*. 3. Boček. Dějepisný obraz z válek husitských, od *B. Jandy*. 4. Král bídák. Historický nástin z dob panování Ludvíka XV., od *J. Jiřího Stankovského*. 5. Malý výbor z užitečných a zajímavých rostlin, od prof. *Petra Hobzy*. 6. Oběti pověry. O čarodějství a pronásledování jeho v zemích křesťanských.

Co do stavu jmění a hospodaření s ním poukazuji k připojené zprávě účetní.

V Praze, 15. února 1872.

Dr. Edv. Grégr,
t. č. jednatel.

Příjmy a vydání

spolku pro vydávání latinských knih českých

od 1. prosince 1870 do 31. prosince 1871.

Příjmy:	zl.	kr.	*Vydání:*	zl.	kr.
Zůstatek z roku 1870	34	92	Honoráry spisovatelům a remunerace	3961	20
příspěvky členů zakládajících	190	—	na sazbu, tisk, papír, vazby a expediční		
příspěvky členů za I. ročník .	548	50	výlohy zaplaceno .	11465	41
příspěvky členů za II. ročník .	226	—	služné expeditorovi .	560	—
příspěvky členů za III. ročník	677	50	„ sluhovi . . .	422	83
příspěvky členů za IV. ročník	1810	—	za inseráty	265	88
příspěvky členů za V. ročník	12137	—	menší výdaje . .	40	42
příspěvky členů za VI. ročník	232	—	zůstatek v hotovosti	6	80
příspěvky členů na expedici .	772	52			
za jednotlivé knihy strženo	94	10			
	16722	54		16722	54

Rozvaha dne 31. prosince 1871.

Jmění vůbec	zl.	kr.	*Dluhy vůbec*	zl.	kr.
V hotovosti .	6	80	Členům zaklád. příspěvky . .	2993	86
zásoba knih 12826 ročníků	12495	20	Členům přisp. příspěvky 1872	232	—
dřevorytiny .	167	49	knihtiskárně dr. Ed. Grégra .	1700	64
nábytek . . .	75	16	**čisté jmění** .	7818	15
	12744	65		12744	65

Výkaz č. zisku.

Čisté jmění	7818	zl.	15 kr.
dle lonské rozvahy bylo	3381	„	08 „
Přibylo tedy co čistý zisk za r. 1871	4437	zl.	07 kr.

V Praze dne 31. prosince 1871.

J. Otto,
účetní.

Josef Huleš.
pokladník.

Simmer,
t. č. přehlížitel účtu.

Faifer,
t. č. přehlížitel účtu.

Seznam

p. t. pánů sběratelů v r. 1871.

	Počet členů
Adamec B., Králice	10
Ambrož A., Čakatnice	2
Bablich F., Klášter	25
Balcárek F., Lulč	12
Balvín F., Nové Město	32
Bárta J., Chrast	3
Bartůněk J., Konice	6
Bayer A., Jičín	54
Bedar M., Loučany	10
Beran J., Buchlovice	11
Berger T. dr., Řepín	12
Berka V., D. Lukavice	11
Bílek J., Mělník	51
Bílý F., Brno	2
Blažek V., Vys. Mýto	4
Blažíček F., Ostrovačice	5
Braniš V., Blatná	14
Brodský H., Roudnice	189
Brůna F., Blažejovice	6
Břeněk J., Imramov	21
Břeněk F., Vanovice	7
Bubela J., Vsetín	4
Bůča A., Náměšt	2
Bukovský F., N. Bydžov	9
Buml A., Terezín	15
Burgert J., Dvůr Králové	11
Bydžovský A., Přelouč	21
Chocholoušek V., Štyrský Hradec	10
Chovanec S., Czúz	3
Chudoba A., Č. Třebová	51
Chytil V., Brno	21
Culek A., Potěchy	17
Cvetler F., Štyrský Hradec	6
Cyprian F., Hřivice	6
Čáp J., Mikulovice	21
Částek V., Breznobanya	4
Čech, Klatovy	106
Čermák K., Čáslav	53
Černický E., Sedlec	43
Černý J., Bechyň	7
Černý F., Libáň	30
Černý M. J., Vsetín	10
Červenka M., Chráštany	16
Červík J., Untermäus	3
Červinka F., Chrast	7
Čerych F., Vodňany	22
Češka J., Vranov	11
Čoček F., Přikazy	21
Čoka V., Hranice	30
Dbalý K., Anina	4
Dienstbier, Liblín	4
Dobrovolný F., Borkovany	5
Dočekal A., Přibyslav	8
Dostal J., Nechanice	4
Dotřel A., Opočno	42
Drápal F., Kroměříž	2
Drápal J., Tovačov	10

	Počet členů
Dressler D., Mistelbach	2
Drlík R., Štěpánov	5
Duchoň F., Troubky	18
Dudík A., Hruška	2
Durchánek V., Jaroměř	48
Duřpek E., Plumlov	4
Dušek J., Smiřice	9
Eger F., Nové Benátky	34
Ehl J., Chvalkovice	10
Eisman J., Zdice	32
Endrys A., Choceň	36
Esterák J., Dvakáčovice	8
Fafl F., Vídeň	9
Fiala J., Rakovník	11
Fiedler, Červ. Kostelec	25
Fiedler, Ransko	4
Fila J., Napajedly	6
Fischer J., dr., Těšín	6
Fitt A., Rožnov	2
Fojt J. V., Lhota	3
Franta F. J., Chlum	19
Frengl L., Zásmuky	10
Gabriel, Žitetín	4
Gefing J., Prostějov	22
Geist V., Touzetín	21
Goller F. V., Poděbrady	4
Grafek J., N. Paka	8
Haba, Sobotka	47
Hájek J., Svrátka	2
Hakl E., Branná	15
Hamáček J., Lhenice	6
Hamza J., Pěkov	2
Hanka A., Lovosice	8
Hanuš F., Bradlené	2
Hanuš J., Machov	9
Hauser V., Krč	2
Havel J., Turnov	39
Heide R., Lysá n. L.	31
Helcelet Ct., dr., Brno	77
Hertík Frt., Heřm. Městec	15
Heyl J. L., Lomnice	25
Hlaváček F., Kyšperk	16
Hoblík Frt., Kolín	159
Hoch J., Hrubčice	6

	Počet členů
Hodek G., Pětipsy	8
Hodinář F., V. Pavlovice	3
Hojka E., Beroun	10
Holovský J., Bukovsko	14
Holý, Němčice	3
Homolka K., Hora Kutná	45
Hónl A., Zbejšov	21
Honsa L., Netolice	45
Horák F., Zlatkov	4
Horčica A. J., Výškov	2
Hořínek J., Č. Kostelec	15
Houra J. V., Jindř. Hradec	40
Hrabák J., Vídeň	45
Hrabal, Deštná	6
Hrdina A., Mnich. Hradiště	27
Hriss F., Nová Říše	13
Hrubý E., Votice	12
Hruška J., Myslív	10
Hudeček F., Zbejšov	5
Hůlka J., Břasy	5
Huml F., Kard. Řečice	32
Hüttel J., Hora Kutná	4
Javůrek J., Volyň	10
Ingerisch, M. Budějovice	6
Jelínek J., Třebíč	40
Jakoubek H., Kr. Městec	50
Janáček J., Sázava	8
Jančík V., Bystřice	12
Janko V., Dolsko	5
Jarolím J., Římnice	9
Jarý, Držkov	4
Javůrek H., Březnice	14
Jelínek J., Teplice	14
Jeništa J., Brandýs n. O.	29
Jína J. O., Ml. Boleslav	8
Jirák K., Kosová Hora	2
Joklík J., Malé Slatinky	3
Jonáš F. J., Dobrovice	6
Kabeš F., Skalsko	9
Kadlík J., Annahütte	2
Kafka G., Dambořice	2
Kafka J., Králíky	3

	Počet členů
Kalina A., Něm. Brod	47
Kamaryt F., Kaplice	6
Kamaryt J. L., Habry	22
Kamarytová T., Humpolec	32
Kamenický J., Telč	31
Kameníček F., Náklo	11
Kaplan A., Jelení	6
Kappus F., Benešov	2
Karafiát J., Bošín	10
Kašlík R., Val. Mezeříč	4
Klainer F. E., Chlumec	26
Klempa B., Znojmo	18
Klenka B., Chotělice	9
Klos J., Jičín	142
Knapp E., Č. Lípa	8
Knížek J., Ml. Boleslav	206
Kohout, Dol. Slivno	15
Kohoutek J., Opatovice	2
Kolář F. V., Řetová	17
Kolec J. L., Bakov	3
Kolek F., Chroustovice	2
Komers K., Niederfladnitz	8
Komínek A., Podmoklí	17
Kopřiva F., Dědice	21
Kopřiva J., Pelhřímov	10
Kopta A., Kozlany	22
Kordas A., Dubycko	7
Kostka K., Pelhřímov	17
Kotík F., Křížkokostelec	3
Kožený J., Těšany	8
Kožíšek A., Šlapánice	4
Král A., Spálov	9
Královec J., Domažlice	9
Kraus M., Sokolnice	3
Krause F., Jilemnice	104
Krčmery E., N. Bystřice	4
Krejsek J., Borotín	9
Kruliš A., Indice	3
Křeček J., Č. Skalice	26
Křídlo J., Kopidlno	24
Kubeš A., Počátky	26
Kubík J., Polehradice	1
Kubin J., Boskovice	16
Kučera J., Frýšták	24
Kudrna V., Weg. Górka	6
Kupka J., Újezdec	5
Kůře, J., Střenice	10
Kvapil A., Nové Hrady	5
Kvasnička F., Kr. Městec	22
P. Láb F., Dobruška	4
Lange E. F., Rajhrady	25
Lašek J., Plasy	10
Lernet J., Pardubice	126
Liblinský J., Královice	13
Linder F., Hradec Jind.	31
Lodl J., Rokycany	12
Löffler A., Karlovec	10
Lojka D., Tiszólcz	6
Louda V., Bučice	26
Lucký M., Stará Břeclava	11
Lutonský J., Vyzovice	12
Macháček V., Ml. Vožice	27
Macháček V., Olbramovice	4
Macourek J., Suchomaty	9
Majer A., Dolany	14
Maixner J., Hořice	73
Malina J., Jaroměř	28
Malý F., Rohožec	2
Martilík F., Kvasice	21
Martinů K., Záliš	7
Maryska A., Solnice	21
Máša J., Prostějov	9
Mašek A., Lobeč	26
Maška J., Brno	2
Matoušek F., Čes. Budějovice	26
Matoušek F., Loučeň	8
Matoušek J., Benešov	18
Matzner J., Písek	29
Mayer D., Libochovice	33
Melichar J., dr., Křižanov	10
Menšík F., Žirovnice	12
Metyš D., Olomúc	4
Mikolášek A., Osík	21
Mindl F., Cibuz	17
Minich D., Modrá	12

	Počet členů
Mittuš E., Oščadnice	2
Mitzka A., Rychnov	4
Mládek J., Carpano	3
Mocker V., Citoliby	2
Mocko J., Stará Túra	26
Mrha J., Měrov	2
Musil A., Jihlava	45
Myslík J., Sušice	15
Myška J., Nová Kdýň	6
Naňka D., Moravany	3
Nepravil F., Moravany	5
Petr V., Vídeň	22
Navrátil J., Prostějov	10
Nekola A., Velím	24
Němeček A., Frenštát	9
Nigrin F. A., Vysoká	24
Ninger B., Chotěboř	5
Nováček V., Pola	4
Novák, Luže	2
Novák F., Broumov	21
Novák F., Kyjov	4
Novák V., Kukleny	28
Novotný J., Kunštát	16
Novotný, Ivančice	26
Nožička, Č. Dub	24
Obdržálek F., Slavkov	21
Odehnal J. Tišnov	34
Odstrčil J., Klobúky	10
Okáč A., Svítavka	15
Okresní zastup., Soběslav	29
Otta V., Liberec	28
Pacovský J., Mirošovy	26
Palek J., Drozdov	6
Palice A., Lužec	25
Fallán P., Lvov	9
Papáč J., Malšice	4
Patočka J., Vysoká	48
Paulus V., Miřetice	3
Páv F., Ohnišťany	8
Pavec J. L., Osek	18
Pavlík J., Brokersdorf	3
Pavlík A., Lulč	7
Pecival A., Čermná	6
Pek F., Plánice	12
Peřina, Majetín	2
Pešek J., Hodonín	21
Petr V., Větrný Jeníkov	3
Peyrek V., Soběslav	10
Pfeifer J., Královice	10
Pítr J., Liběchov	32
Pietor A., Thuroćz	17
Plaček A., Pacov	43
Podroužek H., Váp. Podol	4
Podzimek F., Železnice	24
Pokorný J., Lhota Kacákova	11
Port J. R., Plzeň	24
Pořík H., Libice	9
Pospěch J. N., Malhotice	3
Potěhník A., Malenovice	31
Potůček K., Blovice	15
Pražan A., Skutč	26
Primus J., Polička	7
Procházka L., Prachatice	15
Prokop J., Paseky	6
Prucek H., Cholín	7
Prstek F., Borohrádek	18
Prunar, Domažlice	11
Průša A., Budyň	23
Příhoda F., Svojšice	28
Příhoda J., Dašice	2
Pšenčík F., Bylnice	2
Pýrek J., Příboř	10
Rabas J, Třeboň	48
Radimský J., Nová Paka	61
Radimský, Brunn	4
Raim J., Lomnice	48
Rayman L. J. Josefov	42
Renner A., Vodňany	34
Rieger J., Semily	35
Ritter P., N. Bydžov	108
Rosenberg J., Březolupy	3
Roušar A., Kostím	6
Roztočil V., Liteň	2
Rudolf, Police	5
Rudolf J., Nadějkov	8
Růžička F., Potštýn	23

	Počet členů
Ryba M., Nechanice	14
Řemesln. beseda, Jičín	11
Řepka V., Trutnov	31
Říha J., Hrušov	23
Sadovský J., Kuřím	6
Ságner V., Hronov	23
Sakař F., Hora Kutná	23
Salman A., Chroustovice	2
Sanytr A., Stramberk	8
Schmidt E., Ratková	2
Schmied V., Kumžák	22
Schuppich F., Platten	2
Schuppl G., Bezděkov	5
Sedláček P., Čejč	8
Sedlák F., Klenovice	10
Seelichová A., Písek	12
Sejk F., Lomnice	5
Sekera F., Hlinsko	33
Selichar K., Žamberk	31
Setvín J., Miskolec	2
Skopalík A., Záhlinice	15
Skořepa J., Hodkovice	5
Skořepa P., Smířice	10
Skřivan F., Žumberk	5
Sládek J., Staré Sedlo	3
Slaměník F., Kroměříž	17
Slavík J., Nov. Město	26
Slov. gymn., Olomúc	9
Sluníčko F., Strunkovice	9
Snop P., Kvílice	2
Sobotka V., Záboř	5
Souček J., Merklín	7
Souček J., Náchod	26
Spinar J., Polná	37
Starosta J., Benešov	3
Stehlík Fr., Lhenice	2
Stehno J., Ústí n. Orl.	69
Stöhr J., Vamberk	42
Steinhauser V., Plzeň	56
Steinmetz E., Výmyslice	6
Stocký A., Blatná	42
Straka J., Jabloň	4
Straník V., Monašice	9
Strašek V., Medlešice	12
Stuchl V., Vltavotýn	30
Suchý H., Křížánky	2
Svoboda F., Radnice	5
Svozil F., dr., Olomúc	4
Szarzec O., Všetín	6
Sýkora F., Mirovice	21
Ševčík F., Adamov	3
Šafránek K., Trho-Sviny	10
Šašek J. V., Mezeříč	26
Šašek J., Žďár	21
Šedivý F., Diakovar	3
Šenk A., Tišnov	21
Šeppl V., Ledeč	17
Šimek A., Bělá	30
Simera F., Vitkovice	3
Šimr C., Horaždovice	44
Šindelář J., Světlá	21
Škorpil V., Vys. Mýto	6
Škreta J., Vídeň	3
Šmídová, Rokycany	18
Šobr F., Husinec	9
Šorejs F., Loukov	18
Špaček F., Olomúc	24
Špale V., Hora Kutná	8
Špinar F., Rověčín	10
Špoutil Al., Nymburk	5
Šrubař J., Frýdek	3
Štěpánek J., Bavorov	13
Štěpánek, Červ. Řečice	5
Štirský L., Svrátky	2
Štursa F., Rájec	64
Švarc J., Přestice	108
Švehla J., Strmílov	17
Tauer J., Kout	7
Tauer A., Kolč	4

	Počet členů
Tichý J., Černovice	12
Tlapák V., Zaječí	8
Tocháček J., Krucemburk	17
Tondl J., N. Brod	3
Trpkoš K., Nasavrky	5
Tuna J., Olešnice	4
Turek E., Dol. Královice	6
Tvarůžek V., Budišov	4
Tvrzský A., Šárová Lhota	8
Ullrich V., Josefodol	6
Vallenfels, Příbram	142
Vaněček L., Kasejovice	5
Vašek A., Opava	8
Vávra J., Proseč	21
Vávrů J., Lublaň	4
Veis A., Mšec	3
Velat J., Dol. Beřkovice	3
Velingr A., Nepomuk	16
z Vellendorfů F., Choceň	4
Veselík J., Litomyšl	63
Veselík J., Záhřeb	22
Veselý J., Borová	21
Veselý V., Slané	21
Věšín J., Spál. Poříč	2
Veženský K., Chejnov	21
Vilt M., Zbiroh	33
Vinkler F., Mělník	34
Víška K., Letovice	21
Vlasák F., Kamenice	36
Vodňanský J., Milevsko	21
Volf A., Krhov	10
Wolf Th., Liesing	2

	Počet členů
Vondra J., Litomyšl	8
Vondra J., Křešťovice	8
Vorlíček J., Bílkov	10
Vrána K., Pol. Ostrava	5
Vraný J., Perúc	25
Vrbata J., Řepník	21
Vrtěl F., Lobodice	2
Vyšata V., Přibyslav	9
Zabranský J., Sviňov	4
Zakreja F., Polička	73
Zdráhal V., Ptení	8
Zelinka F., Libuň	2
Karas A., Kostelec n. O.	37
Zimek K., Kroměříž	6
Zolšnajdr A., Úpice	14
Zörkler E., Stráž	4
Zvolánek K., Nová Ves	10
Zylvar J., Skuhrov	3
Zdichynec J., Klobúky	14
Žemlička K., Budín	2
Ženíšek A., Vrutice Kropáčova	2
Spolek „Zlehonic". Zlonice	9
Spolek v Židenicích	5

Dodatek.

Růžička, Kut. Hora	3
Halíř F., Lomnice	21
Štěpán J., Rapice	23
Richter, Klecany	10
Vokurka J., Břasy	12
Bayer, Neveklov	8
Sandtner J., Mnišek	17

v oulu, aniž by byla prvé od mistrů dostala za vyučenou.

Z těchto a ze sta jiných příkladů, jež bychom mohli uvésti, vysvitá tuším zřejmě, že je pud živočichům vrozená neuvědomělá schopnost, vykonávati nutně všeliké skutky, jichž účelem jest zachování vlastního plemene.

Nejkrásněji ukazuje se zvířecí pud při péči o mláďata; stavba obydlí, obstarávání potravy, chránění jich před nepřátely, vše spojeno jest s velikým množstvím zjevů přirozeného pudu zvířecího.

Nesmíme však zapomenouti, že v životě zvířat stýká se často pud s rozumem a protož při posuzování všelikých činů dlužno děliti jeden od druhého; rozum je vymoženost umělá, pud jest mohutnost přirozená; rozum se ve zvířeti jako v člověku ponenáhlu vyvinuje, pud dán jest hotový; činy rozumu jsou uvědomělé, skutky pudem vykonané jsou neuvědomělé. Když vůl postaven před hromadu slámy a sena raději chutného sena se drží a slámy nechává, je čin rozumu na zkušenosti se zakládající; když ale na pastvě jedovatým bylinám se vyhýbá, třeba byly sebe lákavější, je to čin vnitřního pudu. Jest-li kůň na neznámé a nebezpečné cestě kopytem půdu zkouší a maje před sebou věc neobyčejnou strachem na celém těle se chvěje, jest to výstražný hlas vnitřního pudu, aby nepadl do nějakého nebezpečenství; když ale na silnici do známé hospody sám zahne a vozkovi tvrdošijně službu vypovídá, neschvaluje-li úmysl jeho, jest to důkaz výborné paměti a dobrého rozumu.

Tak jako člověk dospívají i mnohá dokonalejší zvířata zkušenostmi k menší neb větší schopnosti duševní, voliti mezi několika prostředky

onen, jenž nejsnáze vede k určitému cíli; i zvířata dávají nezřídka ve svém činění na jevo podivu hodnou rozvahu a soudnost, jsouce si dobře vědoma toho, co konají, jakož i výsledků počínání svého.

K. Vogt vypravuje: „Přítel můj spozoroval v zahradě, že mu mravenci ožírají sladké třešně na stromě. Aby věc tu zamezil, učinil hustou tabákovou šťavou na pni kolem do kola úzký pruh, jsa toho domnění, že přes tento smrdutý kal mravenci se nedostanou více na strom. Avšak poslyšme, co se stalo. Mravenci, kteří se nasyceni vraceli po pni dolů, nemohouce překročiti osudnou hráz, vylezli opět na strom a pouštěli se s nejnižších větví, padajíce na zem; ti pak, kteří se země chtěli vylézti na strom, přišedše až ke smrduté jíše, běhali sem a tam nevědouce sobě rady ani pomoci. Přítel můj, přihlížeje k jejich marnému shonu, radoval se ze svého vítězství; avšak radost jeho netrvala dlouho. Brzy spozoroval s nemalým užasnutím, že se hrne po pni nahoru několik mravenců, nesoucích v kusadlech svých zrnka písku, jež počali jedno vedle druhého přilepovati na mok tabákový; a netrvalo to ani čtvrt hodiny, byl most přes osudný brod vystaven a mravenci se hrnuli jako dříve velikým proudem na strom, aby sobě nahradili, co byli stavbou přechodu zameškali.“ Není-li zjev tento překvapujícím úkazem rozvahy a rozumu nepatrných těchto tvorů! *Darvin* pozoroval jedenkráte vosu, která ulovila velikou mouchu. Když pak se svou kořistí chtěla odletěti, zavál vítr, který nalézaje odporu v křídlech mouchy, točil jí i s vosou, jež nebyla s to odolati síle větru a znova k zemi klesla. Co činiti? Vosa nebyla dlouho v rozpacích, neboť soudila velmi určitě, že křídla mouchy

ji v letu zadržují; položila‘ mouchu na zem, ukousala jí křídla a letěla pak volně svou cestou dále.

V míře ještě mnohem větší vyvinuje se rozum a soudnost zvířat, která ve společnosti lidské byla odchována. Vím z vlastní zkušenosti, že veliký ohař (pes honicí) srozuměl se s malým vyžlem k uspořádání pravidelné honby. Záhy z rána obyčejně nepozorováni vyšli si na zajíce; vyžel hledaje stopu, běžel napřed, ohař pak volně klusal v malé vzdálenosti za ním. Když konečně vyžel zajíce z lože vyhnal, zastaviv se, nestaral se o nic dále, než aby nalezl nějaké vyvýšené místo, s kteréhož by další průběh honby mohl pozorovati. Vyhnalť zajíce a tím ukončila se úloha jeho, neboť další provedení její vzal na se bystronohý ohař. Ten stíhal nyní zajíce tak dlouho, až ho konečně chytil a uškrtil. Když pozoroval vyžel, že zajíc již neutíká, pospíšil za svým kamarádem, načež se přátelsky o pečeni rozdělili.

Podobných příkladů dalo by se uvésti veliké množství a mnohý čtenář zajisté sám ze své zkušenosti by mohl podati leckteré zajímavé dodatky. Avšak zatím dost; vždyť v dalším pojednání často ještě budeme míti příležitost zmíniti se o této zábavné části života zvířecího.

Třída první.

Řád druhý.

Opice.

První vycházka, kterou milí čtenářové pospolu učiníme, bude lov na opice. Proč na opice? Praví se o nich, že prý jsou člověku co do podoby těla nejbližší a z příčiny té nemůže nám nikdo pokládati za zlé, když budeme hledět především seznati nejbližší příbuzné své. Ano někteří přírodozpytci dokládají, že člověk pochází přímo z opice, což my nikterak nechceme popírati dobře vědouce, že mnoho lidí až podnes k opicím jeví velikou náklonnost a že název „opice“ nezřídka činívá roztomilý přívěsek jmen krásného pohlaví lidského. Negrové v střední Africe vidí v opicích jen své tety a strýčky, kteří prý do lesů utekli jen z té příčiny, aby nemusili pracovati. Malajové na ostrově Borneu nazvali opici svých lesů „orangem“ t. j. tvorem rozumným, naznačujíce tím místo, které mu dle náhledu jejich přináleží. Arabové spatřovali a spatřují až podnes v opicích opovržence lidské bohem zatracené, kteří pro své hříšné skutky proměněni jsou ve zvířata, v nichž se spojena jeví podoba ďábla s podobou lidskou. My pak vidíme v opicích zpotvořený obraz lidský, jenž nás baví tak dlouho, dokud se na něm jeví

lepší stránka povahy duševní; jak mile však počne opice stavěti na odiv své vlastnosti necudné, odvracujeme se od ní s nelibostí.

Opice jsou zvířata, avšak tělo jejich staveno jest dle téhož plánu jako tělo lidské, což zajisté potvrdí každý, kdo zkoumavým okem porovnává kostru opičí s kostrou lidskou. Okrouhlá hlava sočima ku předu obracenýma, drobné zuby, pevné kosti kliční, koš hrudní i vyhloubená pánev, vše jeví velikou podobnost s kostmi lidskými. Největší však obdoba jeví se teprv v okončinách; opice mají ruce, nikoliv ale dvě jako člověk, nýbrž čtyry, neboť mohou i na zadních okončinách postaviti palec naproti ostatním prstům. Tyto čtyry ruce jsou nejhlavnějším znakem všech opic a zdá se, jakoby v ohledu tom měli přednost a jakousi výhodu i nad člověkem. Přednost tato jest však v skutku jen zdánlivá, neboť ruka opičí nemůže nikdy dosáhnouti všestranné obratnosti ruky lidské, třebať se dala mnohá opice vycvičiti ve všelikých pracech domácích. Zadní okončiny nemají totiž vyvinutých chodidel a z příčiny té musí opice v chůzi přímé našlapovati jen na vnější kraje dlaní dolních rukou; tím stává se veškerá jejich chůze jaksi nejistou a málo pevnou, any okončiny zadní nejsou s to nésti celého těla tíži v té míře, v jaké udržuje člověk na nohou své tělo v rovnováze; opice může svými čtyřmi rukami konati jen jednu práci důkladně a obratně: ona totiž dovede výborně po stromech lézti a se držeti. Kráčí-li opice na pevné půdě pouze na dvou dolních rukou, jsou kolena její silně prohnuta a je viděti, že se jí stává podobná chůze velmi obtížnou. Z příčiny té opírá se opice ráda o hůl neb o ruce přední, které tímto spůsobem postrá-

dají volného pohybu a následovně i důležitějšího významu.

Hlava mnohých opic bývá zejmena v mládí velmi okrouhlá a tvář lysá, čímž ovšem podoba jejich s tváří lidskou tím více se stává nápadnější; avšak čelo jejich bývá nízké a nos více méně sploštěný; taktéž jsou pysky velmi tenké a brada okrouhlá jim schází téměř úplně. Čím starší je opice, tím více prodlužuje se přední část tváře v čenich, čímž nabývá vzezření její čím dále tím více rázu zvířecího, jejž zvýšuje ještě kratší neb delší srst, kterouž tělo vždy bývá pokryto.

Ostatní tělesné známky opic nebudeme vypisovati; jeví se v ohledu tom veliká rozmanitost, jakož se každý na obrazech přiložených jediným pohledem může přesvědčiti; ostatně zajisté i mnohý čtenář viděl již opici živou; nezřídka mívají lidé kočující na trzích mořskou kočku neb opici tureckou na odiv vystavenou, kteráž oděna jsouc pláštíkem červeným a majíc na hlavě čapku s pérem, okolo stojící diváky svými skoky a posuňky obveseluje. Podobným spůsobem shromažďují opice ve zvěřincích vždy veliké množství diváků kolem svých klecí, kteří přihlížejíce opičímu rejdění, jejich hře a vzájemnému se pokoušení a škádlení velmi zábavné a kratochvilné mívají divadlo. V žádné kleci zvířecí nebývá tak hlučno jako v kleci opičí, neboť není v žádné tolik rvaček a takového neustálého rejdění a škádlení. Jakých tu pitvorných tváří a posuňků! Nevíš věru, na kterého z těch diblíků bys se díval dříve. Tu jedna opice pouhým ohonem jsouc zavěšena, klátí se na stromě sem a tam, jiná se opět houpá na provaze na příč v kleci nataženém; jakmile pozoruje, že se na ni díváš, mrští sebou nenadále a visí na provaze jenom za zadní ruce; houpá

se v obloucích pořád větších a větších, až zachytí předními rukama jiný provaz, na kterém své tělocvičné kousky opakuje. V některém koutě hledá stará opice mláděti svému v srsti jakýsi hmyz, k jehož zabíjení neužívá palce ale ostrých svých zubů; v jiném koutě zase vříská mládě, kteréž za nezbednost svou právě od silného opičáka několik klofců do hlavy bylo utržilo. Hodíš-li mezi ně kousek housky neb jablka, nastane v okamžení mela, jakou jsi jaktěživ neviděl. Nejbližší opice uchopí jablko a utíká s ním po mřížované přehrádce v kleci nahoru; mžikem se jí však jiná zavěsí na ohon, ocasu této chopí se třetí a čtvrtá a pác! leží celý řetěz na zemi; hejno opic srazí se na písku v jediný chumáč, z něhož po krátkém zápasu vyrazí silný opičák s jablkem v zubech na nejbližší tyč; rychlostí blesku hrnou se všechny opice za ním, věší se mu na tělo ze všech stran a netrvá to dlouho, válí se opět celý chumáč opic po zemi. A tak to jde bez ustání dále; jenom výjevy se mění, hluk, vřeštění a dovádění však nemají konce. Jsouť opice nad jiná zvířata čilá, veselá a hravá, praví to neposedové v oboru živočišstva.

Duševní schopnosti opic byly druhdy velice obdivovány, ač se věru nemůže říci, že by byly duševně dokonalejší nežli je pes neb slon. Opice naučí se jísti pomocí vidličky a nože, ona pije ze sklenice, utírá si ubrouskem hubu, obléká si oděv, hraje na kolovrátku a provozuje všeliké jiné kousky, ale není pochybnosti, že by všemu tomu naučil se i pes, kdyby k tomu měl rukou opičích. Ruce jsou to, které činí opice schopnými přisvojiti sobě velikou zručnost v pracích, které jenom člověk může vykonávati. Z příčiny té zdá se býti duševní nadání opic neobyčejné, anyť na pohled

totéž činí, co člověk koná. Nedá se ovšem upříti, že mají opice velikou mohutnost napodobovací, která jiným zvířatům naprosto schází; pomocí schopnosti této dovede mnohá opice jako z hračky konati vše to, co vidí, neb co jí člověk ukazuje, ale říci se nemůže, že by také si byla toho úplně vědoma, co a proč to koná; jí se ten neb onen výkon líbí a proto jej nápodobuje, anať má k tomu důstatečné zručnosti; kůň, pes, slon nedokážou ve všelikém umění nikdy to co opice, ale za to je konání jejich spolehlivější nežli umělost všech opic dohromady. Opice nepočíná sobě nikdy s takovou pečlivostí a možno říci, s takovou svědomitostí jako dobrý pes, neboť není při ní nikdy tolik rozumu, vytrvalosti a sebezapření, jako při tomto společníku lidském. Opice jsou obratné, učelivé a schopné, ale jen pro sebe; z dovednosti jejich mívá člověk velmi málo prospěchu, ježto jim nikdy nemůže důvěřovati úplně; ony vykonávají úlohu, dokud se jim líbí; jak mile se jim však jen dost málo znechutí, nechávají všeho bez rozpaku, utekou a nesnadno jest pak nutiti je k dalším výkonům; jsouť příliš lehkomyslné a nestálé.

Nehledě k necnosti této jsou proto přece mnohé druhy opic zvířata velmi neobyčejná a v ohledu duševním dosti bohatě obdařená. Ony mají výbornou paměť a užívají svých zkušeností s velikou obezřelostí, při čemž prozrazují nezřídka i podivu hodnou rozvahu. Opice jsou chytré a lstivé, znají schopnosti své a výhody s nimi spojené, jichž umějí užiti s velikou obratností; v přetvařování se jsou praví mistrové a oklamají člověka velmi snadně; dělají jakoby nic, zlého neměly v úmyslu a zatím se v lebce jejich skrývá největší dare-

báctví; upřímnost a poctivost nenalézají se ani na konci v seznamu cností opičích.

Všelikému nebezpečí dovedou se opice velmi dobře vyhýbati a stane-li se, že přece v pasti uvázly, pomáhají si vzájemně s velikou obětovností; v nouzi se brání házením kamenů, kusů dřev neb plodů rostlinných a hledí všelikým způsobem zastrašiti nepřátele své. K svým dobrodincům jeví často velikou náklonnost a lásku a však pocity jejich vděčnosti bývají tak stalé jako korouhvičky na střeše.

Opice jsou chytré a velmi lstivé, ale dají se při veškerém svém ostrovtipu velmi snadno ošiditi, což je na pohled zajisté k víře nepodobné; a přec jest tomu tak. Opice jsou totiž povahy velmi popudlivé a náruživé; nepatrná věc způsobuje v duši jejich takové rozčilení, že jsou pak jako slepé a hluché; veliká náruživost jim zatemňuje rozum v té míře, že zapomínají na všechny pasti a osidla a jako bez smyslů vrhají se do všelikého nebezpečí. Malajové dělají do tvrdých tykví (turků) úzké díry a vyplňují je kousky cukru neb ovoce, které opice rády mlsají. Opice sestoupivši se stromu strčí ruku do díry a uchopí kus ovoce v tykvi ukrytého. Nyní však nemůže pěst vytáhnouti, což laskominy její tak pobouří, že se raději od Malajů na blízku čekajících chytit nechává, než by prázdnou ruku z tykve vytáhla. Podobným způsobem ovládají mocné náruživosti i nejchytřejší opice a z příčiny té nelze ceniti jejich rozum příliš vysoko. Jak vznešená je v tom ohledu naše liška! Jí nevláká ani nejchutnější pečeně do nastražených želez; stane-li se to však přece, byl zajisté nejkrutější hlad příčinou, že se ferina lišák zapomněl. Ale i v největší tísni nevzdává se přece na milost a nemilost;

s odhodlaností podivuhodnou překouše si v železích sevřenou nohu a uteče přece. Takového hrdinství není žádná opice schopna!

Jak známo, dospívá člověk stářím k rozumu a moudrosti; při opicích má se věc naopak; ony jsou jen v mládí učelivé a bystré, v stáří pak berou na se čím dále tím více ráz zvířecí na těle i na duši. Vychováním získají ovšem i opice velmi mnoho; schopnosti jejich se cvičením zbystří v míře nemalé, ale milým společníkem lidským nebývají téměř nikdy. V přirozeném stavu nemají opice mnohem více duševních schopností než jiná zvířata; rozum jejich vyvinuje se teprv ve společnosti lidské a přičiněním lidským. V mládí bývají mnohé opice veselé, čilé, hravé a velmi zábavné; mimo to se chválí na nich přítulnost k člověku, statečnost v hájení sebe neb svých soudruhů a veliká čistotnost. V dospělejším stáří jsou však opice obyčejně zlé, lstivé, úskočné, potměšilé a velmi chlípné; zlodějský talent je u všech méně více vyvinut a co se jim jedenkráte do rukou dostalo, nerady dávají zpět; naučí se též všelikým kouskům zábavným, jež však provozují jen tak dlouho, dokud se jim právě chce; obratem ruky pokazí žert sotva započatý a stávají se vzdorovitými a neposlušnými.

Pohyblivost a měnivost tváře opičí je věru úžasná; v několika okamženích jeví se v ní odlesk všech možných chtíčů a náruživostí; láska, zlost, upřímnost, lstivost a potměšilost, chtivost požívání, omrzelost, chlipnost a na sta jiných choutek střídají se v duši opičí jako obrázky v kaleidoskopu; člověk sotva stačí stopovati měnivé výrazy v tváři a oku, a musil by býti pravým divotvorcem, aby vyhověl všem choutkám takového větroplacha opičího.

Divoké opice zdržují se nejraději v lesích na stromech a sice vždy ve větších neb menších společnostech; členové každé rodiny drží se vždy pohromadě a heslo jejich je: Jeden za všecky a všickni za jednoho. Vyhledávání potravy je jejich nejpilnější prací. Vše, co je k snědku, přichází jim vhod; ovoce, cibule, hlízy, kořínky, semena, ořechy, listí, poupata a dužné lodyhy rostlin chutnají jim tak dobře jako vejce ptáků a jejich mláďata; tyto poslední jsou zejmena pro staré opičáky pravou lahůdkou. Takové hejno opic bývá v neustálém nepokoji; staří i mladí neposedí ani na okamžik a neustále mají co šukati a slíditi; tu se musí něco utrhnout, tu zase očenichat, tu opět okusit a zahodit, zkrátka, celá společnost je v neunavném hemžení a rejdění.

Při svém shánění po stromech provozují opice pravé kousky mistrovské z oboru tělocviku. Skoky 20—30 stop dlouhé s jednoho stromu na druhý jsou jim nepatrnou hračkou; pozorovateli zdá se, jakoby diblíci ti lítati uměli. S vrcholu stromu skočí takový pudivítr jakoby nic na konec větve 30 stop vzdálené, ohne větev nárazem a tíží svého těla hluboko k zemi a vyšvihne se pružností kmenu opět k novému skoku aneb se souká jako veverka po pni nahoru s největší rychlostí. Zlomí-li se s ním větev, chopí se v pádu druhé neb třetí a padne-li přece na zem, nic neškodí; takový kotrmelec žádné opici vazu nezláme. Co nemůže uchopit rukou přední, to popadne rukou zadní a když i tato nestačí, vypomáhá mnohým opicím točivý ocas, jenž jim v nouzi slouží za pátou ruku; nemá-li ocasatý kočkodan co dělat, zavěsí se dlouhým svým ohonem na větev a houpá se z dlouhé chvíle jako na provaze.

O tom, co je majetek jejich neb cizí, nemají

opice žádného ponětí. „My sejeme," praví tuzemci v Sudanu, „a opice klidí." Dostane-li se hejno opic na dozrávající kukuřici, nu pak hospodáři, dobrou noc. Každý opičák odnese čtyrykrát tolik než má k nasycení svému potřebí a spustoší desetkrát více než odnésti může. Utrhne nejkrásnější klas, okusí jedno zrno a zdá-li se mu buď příliš tvrdé neb příliš měkké, hodí jej na zem a utrhne druhý a třetí a tak dále až do unavení. Proto mají tuzemci všude opice v ohromné lásce a domnívají se, že kam nemůže ďábel sám, tam že pošle opice, aby člověku škody a zlosti nadělaly. Při jejich výpadech z lesů nic je neleká ani nezastrašuje: ani ploty, ani zdi, ba ani dvéře a zámky — vše přelezou, vše zotvírají a běda tomu, jehož majetek sobě tito lupiči za plen byli vyhlídli; k uhájení jeho musí sáhnouti obyvatelé nezřídka k neobyčejným prostředkům.

Jakýsi v Indii usedlý Angličan trpěl po dvě leta na svých statcích od opic zvaných „bhunder" velikých škod. Dlouho nevěděl si ani rady ani pomoci, až mu konečně dobrý nápad poněkud z nouze pomohl. Zahnal celé hejno opic, jež mu sady cukrové pustošily, na jeden strom a poraziv jej pomocí sluhů svých, zmocnil se velikého množství mláďat opičích, jež kázal odnésti do svého obydlí. Doma již měl připravenou mast z medu a vinného kamene dávicího, kterouž kožichy mláďat notně namazal a takto vystrojené opice opět na svobodu pustil. Staré opice měly náramnou radost, když opět mláďata svá nalezly. Avšak tato byla ve stavu velmi smutném, neboť vypadala bez mála jakoby se byla v kolomazi vykoupala. Důkladné čištění a lízání započalo. A hle lepivý maz na těle mladých opic byl sladký a proto pustily se všechny opice, kde která byla, do práce. Dlouho však netrvalo

mlsné lízání, neboť dávivý kámen počal brzy jeviti potměšilé své účinky. Všechny opice vrhly div se nepotrhaly; s velikým křikem a za bolestného vřískání a úpění utekly z prožluklého pole, jemuž se napotom dlouhou dobu jako čert kříži zdaleka vyhýbaly. —

Aby se opicím nepřítel tak snadno nedostal na kůži, mívá každá banda svého vůdce, který sedává na nejvyšším místě na zdi neb na stromě dávaje pozor, kdyby se snad objevilo na blízku něco podezřelého. Blíží-li se lidé, zavřískne starý opičák na poplach a horem pádem dá se celé hejno na útěk, při kterémž každá z opic co možná nejvíce s sebou odnáší; v každé ruce alespoň jeden klas, v hubě též něco, jedno mládě zavěšené na hrdle, druhé na ocase hrnou se staré opice za vůdcem svým, zahazujíce jen v největší tísni to, co byly na polích neb v zahradách nakořistily. Běh jejich není ani příliš rychlý ani obratný, neboť jen některé druhy našlapují na celou tlapu čili dlaň; většina opic běhá na předních rukou tím spůsobem, že z nich udělají pěstě, opírajíce se takto jen o kotníky prstů; zadními pak rukami našlapují na vnější stranu, tedy vlastně na malík, při které chůzi palec nahoru jest postaven; že taková chůze velice jest nemotorná, rozumí se samo sebou. Mořské kočky běhají ještě dosti dobře, ale již paviáni házejí v běhu svou tlustou řití se strany na stranu tak směšně, jakoby chtěli provozovat německý tanec, že se divák srdečného smíchu zdržeti nemůže.

O společném životě opic na svobodě vypravuje *Brehm* asi následovně: „Jen některé opice žijí samotářsky, většina jich pak sráží se v společnosti, které sobě volí stálé bydliště, v němž ovšem musí býti všeho hojnost a potravy důstatek; schází-li

tato podmínka, vystěhují se opice brzy do revíru jiného. Lesy blíže obydlí lidských se zahradami a osetými polnostmi a neb místa, kde je lidé pro všeliké pověry nepronásledují, jsou jim rájem vždy vítaným. Zda-li se v tomto ráji nalézají stromy zapovězené čili nic, o to se opice pranic nestarají, jen když jsou jablka na nich hojná a chutná. Kukuřice, cukrová třtina, sady ovocné, banánové, pole s melouny neb jinými plodinami jsou jim stejně milé, jen když poskytují neustále něco k mlsání a k žvýkání. Kde se jim dobře zalíbilo, odtud nedají se tak snadno vypudit a nejsou-li znepokojovány, oddávají se pak všem slastem a rozkoším svého krátkého života.

Nejsilnější a nejzkušenější opičák zmocní se obyčejně vůdcovství celé bandy; práva toho nedostává se mu však nikterak všeobecným hlasováním, ale jedině z příčiny té, že je ze všech samců celé společnosti největší rváč, že má ze všech členů nejdelší hnáty a nejsilnější zuby; kandidát vůdcovství musí totiž práva s úřadem tímto spojeného dobyti sobě zuby a nehty a silnou pěstí přemoci veškeré soky, kteří by též na důstojnost tuto měli laskominy. Zuřivé tyto rvačky a souboje trvají často po dlouhou dobu, neboť staří opičáci nechtějí se nikterak podrobiti vůli a rozkazům nahodilého samovládce; avšak několik různých pohlavků za uši neb notné kousnutí do týla přivádí je vždy opět k rozumu. Chtěj nechtěj musejí ustoupiti silnějšímu sokovi a těšiti se prozatím blahou nadějí, že i na ně snad někdy dojde řada.

Vůdce hejna žádá na každém členu poslušnost a poddanost bez výminky a bez reptání; kdo se dobrovolně podrobiti nechce, dostane řádně za vyučenou, aby mu chuť na podobné věci ne-

přišla hned tak brzy. Opičák pohlavár si nedá zkracovati práva, jež s důstojenstvím jeho spojena jsou. A výhody tyto věru nejsou nepatrné. Osvojiv sobě panství nad celým hejnem, vyhražuje si pohlavár nejen úplnou úctu pohlaví mužského, ale také veškerou lásku a náklonnost všech opic pohlaví ženského; on se cítí dosti silným k vyhovění veškerých tužeb jejich a věru může se říci, že činí úplně zadost jejich požadavkům, ač nebývají tyto příliš skromné. Že úřadování toto neděje se bez závisti a tudíž také bez rvaček s ostatními opičáky, rozumí se samo sebou. Ale opičák pohlavár nedá si pytlačit ve svém revíru; bedlivě dohlíží na veškeré své poddané, nejvíce ale na opice, které jsou na vdávání. Jako turecký paša v harému úzkostlivě i on střeží veškeré pohyby svých milostnic a běda té, která by si dovolila milostných pletek s některým hejskem; žárlivý opičák vrhne se na ni v zuřivém vzteku a vyfackuje jí tak nemilostně, že zajisté nikdy více nezapomene na mravné toto naučení. Proto také moudřejší z nich nedráždějí zuřivost jeho, ale hledí sobě získati důvěru mocného patriarchy nejněžnějšími důkazy své úcty a lásky; důkazy tyto záležejí v tom, že mu neustále prohledávají kožich, zbavujíce jej hmyzu, jenž se nejraději zdržuje na hlavě. Něžnost tuto umí také starý opičák oceniti dokonale; s všemožnou pečlivostí hledí vyhověti každému přání jejich a stará se o bezpečnost a dobrou pastvu svých milých vždy s horlivostí chvály hodnou.

Když celá společnost bezstarostně si hoví neb tou a onou věcí se zabývá, stojí starý vůdce vždy na stráži, aby svěřenci jeho nepřítelem překvapeni nebyli; oko jeho stále zírá na všechny strany, ucho stopuje bedlivě každý podezřelý šust

a proto neujde nic jeho pozornosti; každé blížící se nebezpečí poznává okamžitě a pronikavé vřísknutí jeho je znamením k všeobecnému útěku. Pohlavár napřed a všechny ostatní v divé směsici za ním utíkají z nedovolené rekvisice na místo bezpečné, odkud se ihned vrací k novému drancování, jak mile jejich náčelník dá k tomu potřebné znamení.“

Na útěk před nepřítelem dávají se vždy jen slabší druhy opic; silnější neprchají ani před dravými šelmami ani před člověkem, ale s velikou zuřivostí a statečností staví se na odpor. Přichází-li dravec samojediný, nepořídí ničehož proti celému hejnu vzteklých opic, které na něj kamení, všeliké ovoce ano i kusy dřev s velikou obratností metají a potřeba-li káže, i svými nehty a zuby nehorázně se brání. Z příčiny té neradi se tuzemci pouštějí do bojů s velikými opicemi, ale raději se jim na sto kroků vyhýbají; síla a statečnost v hájení některých druhů je velmi úžasná, anyť se nelekají ani zbrani střelné. Jediné jest zvíře, před kterým všechny opice mají náramný rešpekt; jest to had, buď si jedovatý aneb neškodný; při spatření jeho počínají si všechny opice jako bez smyslů a utíkají, jakoby jim všem hlavy hořely. Z téže příčiny počínají si velmi opatrně při vybírání vajec neb mláďat ptačích z děr, neboť se bojí, aby snad tam nějaký had ukryt nebyl; nikdy nestrčí ruku jedním chmatem do hnízda, ale teprv po dlouhém nakukování, čichání a ohledávání, vše to jen z pouhé bázně před hadem, úhlavním svým nepřítelem.

Opice rozmnožují se velmi ponenáhlu; mívají do roka jen jedno mládě, zřídka dvě neb více. Mládě opičí je nestvůra velmi ohyzdná s rukama na pohled nesmírně dlouhýma a s tváří tak vrásko-

vitou, že se podobá více starci než dítěti. Avšak matce je ošklivý ten utřinos nejdrahocennějším pokladem, jejž chová s láskou velmi dojemnou a ošetřuje jako oko v hlavě. Brzy po porodu, při kterém jedna opice druhé je nápomocna, ovine mládě přední ruce kolem krku své matky, zadníma pak rukama zavěsí se jí na bedra; v položení tomto obmezuje matku v práci a v lezení po stromech nejméně a zároveň má prs matčin před samou hubou, z něhož může ssáti, kdykoliv se mu líbí. Nemá-li matka nic pilnějšího na starosti, zabývá se s mládětem svým neustále; brzy je líže, brzy hladí a víská, tu je k sobě vine, tu opět do rukou je béře a před se staví, jakoby se v pohledu naň kochati chtěla; nyní je klade k prsoum a hned zase na rukou hejčká, jakoby je chtěla uspati. V největším nebezpečí neopouští stará opice mládě své a první péči má vždy jen o zachování jeho. Láska tato k mláděti bývá prý tak náruživá, že je matka nezřídka milkováním a vroucným k sobě přivinováním až do smrti umačkává. Pošetilá tato láska opičí stala se mezi lidmi obyčejným příslovím. Smrt mláděte mívá v zajetí často smrt matky za následek, umořiť ji stesk a žal v krátké době.

Hall vypravuje, že kdysi postřelil velikou opici, nalézající se s mládětem na stromě, ant byl myslil, že se mu podaří zmocniti se opičete. Avšak poraněná opice nedbajíc rány smrtelné chopila se mláděte a kryjíc je svým tělem před ručnicí k nové ráně namířenou, táhla je s větve na větev až do nejhustšího vrcholu stromu a ukryvši je tam teprv spadla mrtva k zemi. Mládě uprchlo. —

Malý opičák nezdá se však hrubě míti veliké zalíbení ve výjevech lásky mateřské a jak mile jen trochu dospěl, již touží po volnosti a svo-

bodě, aby se s kamarády svého druhu mohl rváti a po stromích prohánětí. Matka nerada svoluje k těmto choutkám svého miláčka, ale odepříti nemůže jemu ničehož. Pustí-li ho konečně ze svých rukou, jeví se počínání její titěrným téměř až k směšnosti. Krok za krokem chodí, leze a plazí se za malým nezbedou, oka s něho nespouštějíc, jen aby mu nebylo hnuto ani chlupem proti srsti. Při nejmenším nebezpečí zavřeští leknutím, popadne mazánka svého do náručí a neb jej úzkostlivě volá k sobě; neposlechne-li tento okamžitě, ihned prší na hlavu jeho hojné pohlavky aneb mu zasadí do zád takový štulec, že se mu neposlušnost a vzdorovitost brzy z hlavy vytratí. Obyčejně bývají však mladí opičáci tak poslušni, že by mnohému nezvedenému tvrdohlavci lidskému za příklad mohli sloužiti. Zahyne-li matka opice, ujme se mláděte jejího kterákoliv z opic jiných a prokazuje mu touže lásku jako vlastní matka jeho.

Menší druhy opic dospívají v čtvrtém neb pátém roce věku svého; větší druhy dorůstají teprv až v dvanáctém roce a podobá se, že dosahují stáří až čtyřiceti let. Na svobodě daří se opicím výborně a nikdy se nepozorovalo, že by nějakým nemocem podlehaly. V zajetí je však tomu jinak; každá opice trpí u nás velice nedostatkem tepla; zima je činí smutnými, tichými a na duchu zkormoucenými. V několika letech dostavují se souchotiny, které životu jejich brzy činívají konec. Nemocná opice činí na člověka dojem velmi smutný. Čilé, veselé a hravé druhdy zvířátko sedí nyní v koutku své klece zmořené a sklíčené, pohlížejíc na člověka tak prosebně a tak po lidsku, že se citelnému diváku až oči slzou útrpnou zarosí. Čím více se blíží svému konci, tím více se v opici ztrácí povaha zvířecí. Vše co člověk chce,

dá sebou dělati a vděčně pohlíží na ochrance svého za každé jí prokázané dobrodiní; lékaři podává sama ruku k ohledání tepny a jest-li jí puštění žilou poskytlo jednou ulehčení, sama natahuje rámě, aby na něm vykonal lékař novou operaci.

Za společníka lidského hodí se jen málo která opice; ony nadělají sice mnoho veselých, ale ještě více mrzutých kousků; při tom jsou některé druhy velmi zlé a kousavé a ve vzteku svém neušetří obyčejně ani pána svého. Starší opičáci nemohou se pro svou nestydatost a oplzlost chovati v žádné slušné společnosti lidské, anyť se děti a ženské k nim ani přiblížiti nesmějí. V umění kejklířském dají se některé opice snadno vycvičiti; k účelu tomu užívají kejklíři methody velmi jednoduché: dají opici několikrát na srozuměnou, kterak by ten neb onen kousek mohla prováděti a pak ji mrskají tak dlouho, až jej skutečně dovede.

V zajetí požívají opice téměř každé potravy, která se jim poskytne; dostane-li se jim pokrmu neznámého, očenichají jej dříve se všech stran, než se do něho dají; ovoce, zejmena jahody a maliny, pak vejce a cukrovinky jsou jim nejmilejší.

Užitek, jejž opice člověku poskytují, je velmi nepatrný; tuzemci jedí maso opic jakožto chutnou zvěřinu, Evropanům dělá se však nanic, vidí-li požívati pečeni, která má tak nápadnou podobu s tělem dětským.

Rozhlednuvše se takto po celém řádu opic, podíváme se nyní na některé jednotlivé druhy, které pro svou velikost neb i pro jiné své vlastnosti zasluhují zvláštního povšimnutí.

Opice africké.

Šimpanz. (Obraz 1.)

Ze všech opic, tak praví se, člověku nejpodobnější je šimpanz. Abychom chlapíka toho tváří v tvář spatřili, je potřebí odebrati se do Afriky a sice do západní části její, která zove se horní a dolní Guinea. Země tato leží při moři atlantickém, jež zde činí velikou zátoku guinejskou, a má podnebí zcela tropické. Sedněme na loď a po řece Gabunu octneme se brzy ve velikých lesích, které pokrývají rozsáhlé a vlhké nížiny, rodiště to všeliké divé zvěři. Slyšíte pronikavý vřesk, pocházející jako od celého hejna zvířat nějakých? Jsou to šimpanzové, kteří se bezpochyby svolávají k loupežnému výpadu na rýžové pole černochů. Vystoupíme z loďky, abychom se v hustém křoví lépe ukryli; zdá se, že celé hejno k nám se blíží. Ticho — již jsou zde! Hle ten přední, to je vůdce, statný to břichatý opičák skoro pět stop vysoký. Jaká to podobnost s tváří lidskou, a ku podivu — nic není hrozivého v mírném vzezření jeho; věru, kdyby celé tělo, vyjmouc tvář a vnitřní plochy rukou nebylo pokryto hustou černou srstí, mohl by jej člověk považovat za svého příbuzného; ovšem je čelo jeho nízké, nos stlačený a ucho poněkud odchlípené, ale nedá se upříti: podoba lidská jeví se přec v celé této postavě. Jak dlouhé jsou ty ruce jeho, vždyť sahají věru až na kolena! Ale divná věc, že nenašlapuje jako člověk na celou plochu chodidla, ale na kotníky prstů, které jsou jaksi od chůze po zemi celé mozolovité. Hle tam jeden se pozdvihl na zadní ruce a vrávorá ku předu; jde mu to však mizerně; chuďas aby nepadl, složil ruce křížem na zad k snadnějšímu

udržení rovnováhy těla. O ty černý brachu, tak se nedostaneš daleko, jeť chůze tvá příliš zdlouhavá; skoč raději na všecky čtyry, abys nezůstal zpět za ostatní společností.

Vůdce opičák se zastavil; snad nás již větří? Bude tomu asi tak, neb se již rozléhá po lese jeho varující vřeštění. Hle, jak rychle se rozprchlo celé hejno opic na všechny strany! Mžikem oka vyskákali opičáci na nejvyšší stromy a již o nich není nikde ani památky. Je vidět, že jsou to obratní drvolezci a že tam ve vrcholích kmenů je pravý domov jejich. Pospěšme si za nimi; opatrně však, aby se do nás nedali. Vidíte tam na stromě veliký chumáč spletených větví a nanešených ratolestí, podobající se veliké kůpě sena? To je hnízdo některého šimpanze, v němž v noci spává a v bouřlivém počasí se ukrývá; je to pelech dobře chráněný a šimpanz je v něm úplně bezpečen před všelikými nehodami. Povídalo se dříve, že prý mají šimpanzi v lesích celé osady opičácké, ale neukázala se věc ta býti pravdivou. Vůbec se o opicích těchto mnoho bájek do světa roztrousilo, neboť černochové, od kterých všeliké ty zprávy cestovatelů nejvíce pocházejí, považují šimpanze za potomky svých tetiček a strýců, za členy to zvláštního pokolení lidského, kteréž pro nemravné chování ze společnosti cnostných lidí bylo vyvrženo a které během času tak zdivočilo, že s ním již není možná ani mluviti ani jednati. Černoši vypravují též, že mají šimpanzi pohlaví mužského až posud veliké zalíbení v mladých černoškách; často prý byly od nich osoby ženské zajaty a po mnohá leta v lesích držány, kde je staří opičáci surovou svou láskou a dotěravostí velice trýznili. Události takové jsou ovšem možné, nikoliv ale zaručené.

Na svobodě živí se šimpanzové plody a ko-

řínky rostlinnými všeho druhu. Ve společnostech větších činívají z lesů výpady do sadů banánových, neboť jsou banány jejich nejoblíbenějším pokrmem. Nezřídka též usazují se v opuštěných vesnicích černošských, kde se zdržují tak dlouho, dokud je nouze o potravu k dalšímu stěhování nepřinutí. V každé společnosti má svrchovanou moc zkušený vůdce, jehož ostražitost není menší jeho síly a statečnosti; v boji proti nepříteli láme prý tak tlusté větve se stromů, že je dva silní mužové sotva mohou ohnouti a černoši tvrdí, že se dospělý šimpanz dovede ubrániti i desíti lidem. Ostatně prý šimpanz nikdy sám k boji nevybízí, ale teprv podrážděn a téměř přinucen k obraně své sahá. Když člověk zastřelí vůdce, utekou samice se svými mláďaty, samci ale započnou boj s takovou zuřivostí, že musí lovec podlehnouti, je-li množství dorážejících naň opic dosti veliké. Jen tenkrát zachrání prý se neopatrný střelec, když se dá na útěk a šaty své kus po kuse odhazuje, jež opice ve vzteku svém na cucky roztrhávají a tím se v pronásledování člověka opozdují. Hlavní jejich zbraní jsou zuby a silné ruce; že by také kameny, klacky a jiné věci na nepřítele svého metaly, vypravuje se sice, nezdá se však býti pravdě podobno.

Všichni členové jedné společnosti jeví velikou vzájemnost a v nebezpečí neopouští nikdy jeden druhého; matky zejmena ošetřují a chrání mláďata svá s největší obětovností a nasazují vždy raději vlastní svůj život, než by miláčka svého dali v šanc člověku ziskuchtivému. Přes to vše bylo však již přec několik šimpanzů mladých do Evropy přiveženo, tak že bylo možno pozorovati schopnosti těchto opic způsobem mnohonásobným. Veškeré zprávy shodují se v tom, že mladí šimpan-

zové jsou zvířátka povahy mírné, rozumu bystrého, a že si dovedli získati lásku a přízeň všech lidí, kdož je byli blíže seznali.

Kapitán *Grandpret* vypravuje o samičce, která chována byla na lodi americké, následující zajímavé věci: Lodní pekař naučil ji vytápět pekárnu a opice vykonávala úlohu tuto k všeobecné spokojenosti; s velikou bedlivostí přihlížela, aby uhlí z peci nepadalo a věděla také, zdali je třeba ještě přikládati čili nic. Když byla pekárna dosti vytopena, sama šla věc tu pekaři oznámit a tento mohl se na ni spolehnouti jako na člověka rozumného. Tato opice vykonávala též všeliké práce lodnické s velikou obratností a rozvahou; vytahovala kotvy, svinovala a přivazovala plachty a činila vše tak správně, že ji konečně lodníci považovali za svého soudruha. Bohužel zemřela opice tato dříve, než se do Ameriky dostala následkem nelidské surovosti kormidelníka. Tento ji zbil téměř bez příčiny nic nehledě na úpěnlivé prosby její; opice spínala ruce jako člověk, aby obměkčila srdce trýznitele svého, ale nadarmo; surovec neupustil od svého úmyslu. Opiče přestála krutý trest, ale od té chvíle truchlila a zdráhala se přijmouti nějaké potravy; pátého dne pošla hladem a litostí. Všickni lodníci ji oplakávali, jako by byli ztratili druha nejmilejšího.

Francouzský přírodozpytec *Buffon* choval ve své domácnosti pro zábavu též šimpanze; opice tato chodila vždy zpříma i když těžké předměty nosila, pohybujíc se velmi vážně a téměř odměřeně. Cokoliv činila, vše vykonávala s chladnou rozvahou a s tváří na pohled smutnou. Ráda vyhlížela oknem pozorujíc lidi okolo jdoucí; zazvonil-li někdo v předsíni, šla, otevřela dvéře a ochotně uvítala hosta ruku na pozdrav mu podá-

vajíc. Vkročil-li host do pokoje, procházela se s ním opice tak dlouho, dokud pán její nepřišel. I šimpanz tento sedal k stolu jako člověk, uvázal si ubrousek pod bradu, užíval při jídle nože, vidličky a lžice, připíjel na zdraví a napiv se, utřel si vždy ubrouskem hubu, jak se sluší a patří v spořádané společnosti. Rozkazům svého pána rozuměl velmi dobře a vykonával je ochotně a správně. Sladké lahůdky byly mu nejmilejší; rád pil též víno a čaj. Blížila-li se doba, v kteréž obvyklým spůsobem dostával svačinu, přinesl sobě sám misku a koflík, nasypal cukru a nalil pak vedle libosti čaje a smetany; byl-li nápoj hořký, míchal jím lžicí a čekal trpělivě, až poněkud vystydnul. Nikdy nikomu neublížil, ale choval se k cizincům skromně a ostýchavě a těšil se tomu velice, bylo-li mu lichoceno. Lidé, kteří Buffona navštěvovali, zamilovali sobě velice jeho společníka, přinášejíce mu všeliké pamlsky, za které se ukazoval vždy velmi vděčným.

Jiní šimpanzové objevovali ovšem také vlastnosti méně chvalitebné. *Brosse* přivezl do Evropy dva šimpanze, samce a samičku. I tito jedli vše, co se jim poskytlo a užívali jako lidé vidličky a nože; z nápojů chutnala jim sladká kořalka nejlépe. Kdykoliv se jim něčeho zachtělo, zavolali si na chlapce je obsluhujícího a když jim nebyl po vůli, popadali jej za rameno, kousali do ruky a házeli s ním sem a tam. Sameček se rozhněvohl a lékař uznal ze dobré pustiti mu žilou. Kdykoliv nápotom šimpanzi tomuto něco scházelo, vyhledal si sám lékaře ruku mu podávaje, aby mu opět puštěním žilou ulehčil. — Doktor *Traill* přivezl šimpanze do Angličan; opice tato nechtěla choditi vzpřímená a o dvou, ale podpírala se vždy v chůzi o přední ruce; byla velmi bojácná a chovala se

jen k známým důvěrně. Chodila v lidském oděvu a libovala si zvláště v šatstvu teplém. Nemohla-li nějaký kus šatu obleci, požádala za to některého člověka; houně byla jí však nejmilejší, neboť se třásla téměř neustále zimou. Jednou přinesli veliké zrcadlo a postavili je před opici; podivení její bylo neobyčejné, nevěděla téměř ani co počíti. Dlouhou chvíli zírala na svého spoludruha za zrcadlem, ani se s místa nehýbajíc; brzy pohlížela na svého pána, brzy zase na svůj obraz v zrcadle a byla ve velikých rozpacích. Konečně přece se odhodlala a pokročila ku předu, chtíc se dotknouti těla svého kamaráda za zrcadlem; dotknula se však jen studeného skla a podivení její vzrostlo tím více; tu domnívala se, že je její soudruh za sklem a šla tedy za zrcadlo, aby jej tam vyhledala; nenaleznuvši ničehož vstoupila opět před zrcadlo a ohmatávala na novo, zdali by snad přece kamaráda svého chopiti se mohla. Nic naplat; stín se ohmatati nedá; věc ta pomátla ji v té míře, že nevěděla co počíti a trvalo to dlouhou dobu, než se zase upokojila; do zrcadla však více pohlednouti nechtěla.

Ke konci připojíme ještě, co vypravuje K. *Sayers* o svém šimpanzu. „Opice ta zkrotla brzy a stala se velmi přítulnou; ještě větší náklonnost jevila k malému chlapci mouřenínskému, který si s ní stále musil zahrávati. Byl-li hoch někam zavolán, dal se opičák do zlostného vřeštění, řval a kňučel tak dlouho, až mu zase malého černocha přivedli. Velikou radost měl z rozličných oděvů a cokoliv se mu do rukou dostalo, vzal a odnesl do své budky, sedl si na věc odcizenou a spokojeným skučením dával své potěšení na jevo; bez hluku a zuřivého boje nedal nic nazpět. Když jsem náklonnost tuto spozoroval, koupil jsem mu

veliký kus strakatého kartounu, kterýž napotom všude za sebou vlekl, nechtěje se ani ve spaní odloučiti od drahocenného svého pokladu; ani lichocení ani lahůdky nebyly s to vylouditi z něho kus hadru, jenž se mu brzy stal nejmilejším oděvem.

Živobytí těchto opic v divokém stavu bylo mi úplně neznámé; krmil jsem tedy svého šimpanze dle vlastního náhledu a sice s prospěchem nejlepším. Ráno o osmé hodině dostával můj zajatec kus chleba ve vodě neb mléce rozmočený, o druhé hodině dával jsem mu několik banánů a večer opět banán neb kus ananasu. Banán byl mu jídlem nejmilejším a nedostalo-li se mu pokrmu toho, byl vždy velmi mrzutým. Když jsem chovanci svému jedenkráte pro neposlušnost lahůdku tuto odepřel, dal se do vřískání, až uši zaléhaly a rozběhnuv se v největším vzteku práskl hlavou do zdi tak mocně, že až na znak upadl; napotom vyskočil zuřivý opičák na skříň, roztáhl ruce jako v největší zoufalosti a vrhl se na zem, při čemž narazil se tak nehorázně, že jsem se až leknutím zachvěl, aby se mi nezabil. Dal jsem mu tedy banán a hned bylo dobře; dlouhé spokojené mručení ukončilo tuhý tento boj, který se ostatně vždy opakoval, když se opičáku nestalo hned po vůli. Při tom však nikdy jsem nepozoroval, že by mne neb někoho jiného byl chtěl kousnouti.“

Žádná z těchto opic nežila dlouho. Naše studené podnebí jim nesvědčí; obyčejně dostávají souchotiny a umírají v roce, ano někdy ještě dříve.

Goryla. (Obraz 2.)

Sousedem šimpanze v západní Africe na řekách Gabunu a Dangeru je největší a nejsilnější ze všech opic jmenem *goryla*. Zvíře to je pravý obr mezi opicemi a člověk proti ní vypadá jako David naproti Goliáši. Výška těla černou hustou srstí pokrytého obnáší $5^1/_2$ až 6 stop a šířka v ramenou tři stopy; trup těla t. j. hruď a břicho jsou u opa toho o polovici delší než u silného člověka a celé tělo je tak mohutné a složité, že na př. páže jeho vyrovnají se v tloušťce silnému stehnu lidskému. Kdo by neměl ještě úplného rešpektu před tímto velikánem, nabude ho okamžitě při pohledu na obrovské palce a na strašlivé zuby tohoto arciopičáka, jemuž veliká hlava s ježitelným hřebenem srsti, tupý široký nos, vyčnívající huba a pohyblivé pysky dodávají vzezření věru ďábelského.

Americký cestovatel *Du Chaillu* líčí první své setkání s gorylou asi těmito slovy: „Mocně dralo se nějaké zvíře v hustém křoví ku předu a najednou stála ohromná goryla před námi. Houštinou lesní lezla po všech čtyrech, když nás ale spatřila, pozdvihla se na zadní ruce a srdnatě hleděla nám do tváří. Tak stála obluda ta asi 12 kroků před námi; do nejdelší smrti nezapomenu na strašlivý tento zjev! Mocný velikán afrických lesů padal mi na mysl jako nějaké strašidlo. Vzpřímené ohromné tělo bylo zajisté šest stop vysoké a dobře jsme mohli pozorovati jeho mohutná prsa, tlusté svalovité paže, veliké zelenavě svítící oči a černou ošklivou tvář s pravým pekelným výrazem. Strašlivé zvíře to se nás nebálo. Tu stálo hrozivě ani s místa se nehýbajíc, a když i my jsme se k útěku neměli, udeřilo ně-

kolikrát obrovskými pěstmi do chlupatých prsou; rány ty duněly, jako když se udeří na kovový buben; bylyť výrazem odporu a znamením k boji; při tom zařval rozdrážděný op spůsobem tak hrozným, že jsem v afrických lesích nikdy neslyšel zvuků odpornějších. Řvaní to započínalo pronikavým štěkotem jako od velikého psa a přecházelo v hluboké hřmění, kteréž se podobalo úplně rachocení hromu na nebi. My jsme byli k boji připraveni, avšak úzkostí se nikdo ani nepohnul. Když se nestvůře nepodařilo zastrašiti nás svým křikem, počaly z očí její sršeti blesky hněvivější, hřeben krátkých chlupů na temeně ježil se čím dále tím více a vyceněné zuby stávaly se neustále hrozivějšími. Nyní podobala se goryla, na polo zvíře, na pole člověk, oněm pekelným zjevům, jež staří malíři vymyslili, když nám horoucí peklo chtěli představiti.

Postoupivši o několik kroků ku předu zařvala opice na novo, až se pod námi země zatřásla; opět postoupila a opět se zastavila, jakoby sama sobě nedůvěřovala. Nastal rozhodný okamžik; déle jsem již otáleti nemohl. Přiloživ dvojku k líci spustil jsem oba kohoutky za sebou. S děsným zastenáním, které se velice podobalo úpění lidskému, padla opice ku předu na tvář, několikrát sebou křečovitě škubla a bylo po všem. Nyní teprv jsme s hrůzou a ustrnutím prohlíželi tělo její.“

Třebať vylíčení toto nebylo na vlas pravdivé, přece vysvitá z něho dostatečně, jak hrozný tvor je opice goryla. Vypravuje se dále o ní, že žije v malých společnostech nejvíce jen z členů jedné rodiny sestávajících v krajinách takových, kde se střídají pahorky s nížinami, v nichž roste palma olejná, strom chlebový, papája a některé druhy

banánů, jejichž plody jsou prý goryle potravou nejmilejší. Více zdržuje se na zemi než na stromích, na které leze jen tenkráte, když se jí zachce plodů jejich. Sedí-li na větvi, opírá se zádami o peň stromu; následkem toho mívá srst na hřbetě otřenou. V klidu žvýkají prý goryly neustále něco a při obraně své počínají si tak jako jiné opice. Byla-li rodina z klidu vyplašena, hledí především matka zanésti mládě své na bezpečné místo, opičák ale chystá se k boji a zavřískne vítězoslavně, když se mu podařilo nepřítele svého rozsápat a neb zahnat na útěk.

Hejno těchto opic je pravým postrachem všech zvířat a skutečným pánem lesů, neboť goryly nebojí se ani lva ani člověka; nikdy neprchají z bázně neb leknutí, ale s velikou odhodlaností a pronikavým vřeskotem dorážejí na nepřítele svého na sílu svých ramen a zubů se spolehajíce; též prý se brání házením tvrdých ořechů a velikých klacků, jež dělají z ulámaných kmenů a větví. Divoké slony, kteří z jejich oblíbených stromů chtějí mlsati, tlukou prý goryly kyjem tak dlouho přes citlivý chobot, až se velikáni tito dají na útěk. Levharta prý uškrtí stará goryla velmi snadno, tak že tomuto dravci ani na mysl nevstoupí pouštěti se s ní do boje; ano lev prý v boji s gorylami podlehá, ješto mu nelze odolati spojenému útoku těchto zuřivých opičáků.

Tuzemcům platí vítězství nad gorylou za větší hrdinství než vítězství nad lvem a zprávy černochů o bojích s těmito opicemi jsou věru hrůzy plné. Tlupa lovců ubírala se tiše lesem; najednou vykřikne jeden z nich, úžasnou rychlostí vyzdvižen byv do výše; goryla na nízkém kmenu sedící popadla jej zadní rukou za hlavu a než se ubožák ten spamatoval, lezla s ním již jako kočka s myší

po stromě nahoru. Soudruzi jeho chopili se ovšem ihned zbraně, ale střílení bylo nemožné; opice ukryvši se v hustém listí vysokého stromu byla zrakům i koulím střelců nepřístupna. Za několik minut padalo těžké jakési tělo s vrcholu stromu s větve na větev — byla to mrtvola lidská; opice byla pouhou silou svých rukou ubožáka zardousila.

Cestovatelé by prý ani všem zprávám tuzemců uvěřiti nemohli, kdyby dosti často neviděli spůsobem nejstrašlivějším zmrzačené lidi, kteří ještě šťastně životem svým z boje s gorylou byli vyvázli. Jeden černoch ukazoval Evropanům hlavně dvojky, které byly jako rákos zkroucené a na mnohých místech na plocho rozkousané; poraněná opice byla se jeho pušky zmocnila a takto vztek svůj na ní vylila; pažbu rozkousala jako řípu a ostatní části zkroutila a zohybala, jakoby to byly trubky z bezu. Proto se také bojí Negrové opice této více než ďábla a nechtějí za žádné peníze zaopatřiti Evropanům nějaké mládě goryly. Na některých místech domnívají se tuzemci, že duše jejich zemřelých králů zvolily těla goryl za své sídlo; a proto prý tyto ze starého zvyku sužují a trýzní své bývalé poddané.

Není tedy divu, že až posud tuším ani jedna živá goryla do Evropy přivežena nebyla. Svrchu jmenovaný Du Chaillu ulovil v Africe několikrát mládě goryly, ale nikdy je nemohl dlouho udržeti při životě; jen jedno z nich zkrotlo v té míře, že za ním po vsi běhalo. Opice ta vyznamenávala se velikou náklonností ku krádeži; jednoho dne nalezla v komnatě svého pána láhev s rumem a když ji nemohla otevříť, urazila krk a tak se opila, že bez sebe na zemi ležet zůstala.

Není pochybnosti, že veškeré zprávy, které až posud o goryle máme, nejsou příliš spolehlivé,

neboť víme o její jsoucnosti bezpečně teprv od roku 1847, v kterémž čase misionář *Savage* gorylu vlastníma očima viděl a první zprávy o ní do Evropy zaslal.

Mořské kočky. (Obraz 3.)

Vedle mírného šimpanze a zuřivé goryly žije v Africe ještě celé hejno rozličných opic, mezi nimiž zajisté před jinými zasluhují povšimnutí *mořské kočky* již z té příčiny, že jsou to opičky hezké, veselé a čiperné a že jsou i v Čechách oblíbené, anyť se nezřídka objevují na poutích, trzích neb na slavnostech národních u jistého druhů lidí. Nemysli však nikdo, že tu činíme nějakou zbytečnou narážku. Bůh uchovej, to nám ani na mysl nepřišlo. Ti jistí lidé — to jsou medvědáři, kteří za svým medvědem a za žebrotou světem jdou, aby nemotorným tancem medvěda a veselými kousky mořských koček nějaký ten krejcar z velikých i malých dětí vylákali.

Mořské kočky jsou opice asi $1^1/_2$ stopy dlouhé s ocasem téměř ještě delším; mají štíhlé tělo rozmanitě zbarvené, jemné ruce a něžné prstíčky, v hubách torby*) a na řiti malé hýždě.**) V divokém stavu rozšířeny jsou po celé Africe, kde se nalézají pralesy; vlhké nížiny blíže řek a obydlí lidských jsou jim domovem nejmilejším.

O jejich životě platí vše, co jsme o opicích vůbec pověděli; náležejíť mořské kočky k zvířatům nejčilejším a nejčipernějším, ačkoliv jsou

*) Torby jsou tváře na spůsob vaků rozšířené.
**) Hýždě jmenují se nahá mozolovitá místa na oněch částech těla, na kterých opice sedávají.

mnohé z nich také velmi zlostné, hašteřivé a u veliké míře zlodějské. Na místech, kde se hojně zahnízdily, jsou pro obyvatelstvo pravou ranou morovou, neboť neukradnou a neodnesou nic, jen co nemohou a zpustošují ještě mnohem více.

Lidé v Sudanu nemající posud zbraně střelné chytají mořské kočky do sítí a požívají maso jejich; Evropané pak je střílejí jako veverky, mají-li k tomu pravě chuť a vůli.

O své první honbě na mořské kočky podává *Brehm* zprávy, znějící asi v tento smysl: „Při střílení opic stalo se mi totéž, co mnohým jiným lidem přede mnou: totiž, že se mi honba ta na věčné časy zprotivila. Střelil jsem na mořskou kočku, která právě tváří svou ke mně byla obrácena; byvši raněna spadla se stromu na zem. Když jsem se k ní přiblížil, seděla na zemi a utírala si rukou krev s tváře způsobem tak lidským, tak klidně a bolestně, že jsem se až zachvěl z podivného pocitu, jenž se mne byl zmocnil. V okamžení tom přál jsem si jen, aby trápení tohoto tvora rychle bylo ukončeno; ježto obě hlavně mé ručnice byly prázné, vytáhl jsem v rozechvění lovecký svůj nůž a vrazil jsem jí ho prsou, abych nemusil dlouho hleděti na smrtelný zápas její. Od toho dne nestřelil jsem na malé opice nikdy více a po dlouhou dobu měl jsem stále před očima obraz umírající opice a zdálo se mi, jakobych se byl dopustil úkladné vraždy na tvoru lidském.

Při svém mnoholetém pobytu v Africe, vypravuje *Brehm* dále, měl jsem dosti příležitosti seznati život a způsoby mořských koček důkladně, ant jsem jich vždy choval doma několik v kleci. Vlastnosti však jejich nebývaly vždy stejné; jedna opice byla svárlivá a kousavá, druhá míru milovná a krotká, třetí opět jevila povahu nevrlou a mo-

Život zvířat.

Dle nejlepších pramenů

sestavil

Karel Starý.

Část I.

Matice lidu ročníku VI. číslo 2.

(Běžné číslo 32.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1872.

Tiskem dra. Ed. Grégra v Praze 1872.

Úvod.

Milý čtenáři! Abych nepadl v podezření, že bych Ti snad chtěl prodávati zajíce v pytli, povím Ti poctivě hned při počátku, co mám vlastně za lubem. Vzal jsem si do hlavy podívati se trochu na všelikou tu zvěř, která pod sluncem žije a tyje, a chci, abys i Ty se mnou se vydal na cesty; miluješ-li daleké pouti, trochu vesclého dobrodružství, pěkné rozhledy po světě a zejmena jsi-li přítel zábavného pozorování přírody a žijícího v ní tvorstva, zajisté neodmítneš vybídnutí mé a půjdeš se mnou; jsi-li však bázlivý peciválek, je-li Ti pohodlí milejší než poznávání světa a jeho divů, jsi-li vůbec člověk choulostivý a zimomřivý, tož prosím, zůstaň raději za kamny doma.

„Že nezůstaneš?“ Nu dobrá, tedy půjdeme spolu a uvidíš na mou věru, že se na cestě dlouhou chvíli neutrápíš. Slíbíš-li mi, že vytrváš až do konce, zaručím se Ti, že se budu snažiti, abych udržel mysl Tvou vždy v dobré míře a veselém rozmaru.

„Ty smlouvu tu přijímáš?“ Sem tedy pravici na potvrzení — na zdar naší výpravy! Tak, úmluva by byla v pořádku. Nyní však hleď, abys připravil se na cestu; neboť jako praví všudybylové chceme rejditi z místa na místo, z jednoho koutu světa do druhého; ať je horko nebo zima, ať si sněží nebo prší, ať si třeba, jak říkáme, šídla padají, vše jedno: my neustanem ve svém slídění a byť bychom třeba tu i tam něco na kožich si utržili. Nevidáno, vždyť víme, že bez obtíží, nehod a všelikých útrap daleké cesty ani býti nemohou. Všechny díly světa: Evropa, Asie, Afrika, Amerika, ba ani Australii nevyjímaje budou jevištěm našeho skoumání a naší honby a kozel by v tom vězel, abychom nic pořádného neulovili.

Přede vším projížděti budeme lesy a rovy, stepi a pusty, kde jaká zvěř se prohání a v jakém spůsobu života sobě libuje; vedle zvířat divokých povšimneme sobě také čtvernožců krotkých a domácích, vždyť nám jsou nad jiné důležitější. Za veverkou a opicí polezeme na stromy, za liškou a jezevcem vklouznem do doupat podzemních, žádostivi jsouce seznati domácí hospodářství těchto tichošlápků; shledneme-li něco paměti hodného, zaznamenáme si vše s patřičnou důkladností.

Nabaživše se zvířat čtyrnohých vsedneme do balónu a s větrem o závod budeme projížděti kříž na kříž letavého ptactva bohatou říši; za kondo-

rem se vzneseme na hory americké a za orlem se pustíme na Alpy evropské; za lašťovkou se podíváme do Afriky a za divokou husou na studený sever; zkrátka budeme slídíti po všech úhlech světa a nebudem se štítit ničeho, strkajíce nos svůj i tam, kde nás nezvali. Hejsa, nebude-liž to radostné cestování?

A když jsme byli vše na zemi a v povětří zrejdili, já řku, spustíme se v potápěcím zvonu do hlubin mořských; podíváme se do říše šupinatých ryb, lesklých lastur, pestrých hlemejžďů a vzácných korálů; učiníme návštěvu krásným sasankám mořským a potkáme-li na cestě velryba neb hladového žraloka, nevyhnem se jim, ale s chladným srdcem pustíme se do nich. —

„Jak že laskavý čtenáři? Ty se chvěješ?“ Nic se brachu nelekej! K celé naší honbě nebudeš míti potřebí ani pušky ani revolveru, ani prachu ani olova, ba i teplý kožich a juchtové boty můžeš nechat ležeti za pecí: vše to by nám neprospělo; nám bude třeba něčeho jiného. Hádej čeho? Malé porce vytrvalosti, zvědavosti a dobré vůle, kteréžto vlastnosti při Tobě s plnou důvěrou očekávám. —

Poněvadž je zvířat na zemi jako písku v moři a hvězd na nebi, zajisté nebylo by záhodno, abychom mezi nimi rejdili bez ladu a skladu a protož výberem si napřed ta, která nám jsou nejbližší a nejdůležitější. Jsou to *ssavci* čili zvířata čtyrnohá, teplokrevná, jejichž mláďata ssají v mládí

mléko matek svých, od čehož pochází i jmeno jejich; avšak i těch je zase jako máku na záhoně, a kdybychom je všechny chtěli vehnati do jedné stáje jako Noe do archy, toť na mou milou věru zle bychom pochodili. Mysleme si tygra, hyénu, vlka v jedné kleci s ovcí, kozou a volem, slona vedle lva, opici vedle jaguára, kočku vedle myši, psa vedle zajíce — pro pět ran do hlavy, to by byla krásná mela. Z příčiny té musíme i při pozorování ssavců udělati si několik klecí, abychom když něco ulovíme, stejné mohli vložit k stejnému, kočku mezi kočky, opici k opicím, tak budeme míti alespoň svatý pokoj.

Klece takové nazývají přírodozpytci *řády* a jest jich jen pro ssavce dvanáct; každý pak řád obsahuje druhy a čeledi ssavců nejpříbuznějších, jež nejlépe tímto spůsobem možno jest přehlednouti. —

Do prvního řádu vložili přírodozpytci *všeliká plemena lidská*, která my necháme na pokoji, majíce dost co činiti s plemeny zvířecími. Započneme tedy ihned s řádem *druhým*, jenž obsahuje tvory člověku nejbližší. Dříve však rozhledneme se ještě trochu po celé třídě ssavců a její zvláštnostech, abychom pak na své pouti nemusili se často zastavovati. Rozjímání to bude snad poněkud suchoparné, za to však nám potom tím rychleji cesty bude ubývati.

O rozšíření zvířat po zemi.

Kamkoliv se v přírodě ohledneme, všude spatřujeme ruch, všude život. Ve vzduchu, na zemi i ve vodách hemží a rojí se živočišstvo všeliké a sotva nalezneš místečka, kde bys sobě v letě odpočinul, jež by prosté bylo všeho tvorstva. Hejna hmyzu a ptactva probánějí se v povětří, anať jiná zvířata k zemi upoutaná na povrchu jejím po svých denních potřebách se shánějí aneb v děrách a v jeskyních pod ní útočiště hledají. Každý strom, každý keř, každá bylina má své hosti, každé pole, každá plodina zemska své přátele, kteří upřímně o to se starají, aby nic zbytečně se světa nesešlo. V každém rybníce, v každé louži, ano i v každé krůpěji kalné vody panuje život veselý a čilý, o němž v obecném domnění nikdo nemá ani tušení. Že i tělo člověka, mocného tohoto pána všeho tvorstva, rozličných živí cizopasníků, ano, že i hlava jeho, toto sídlo rozumu a vtipu, rejdištěm bývá hmyzu neplechého, kdož to může upříti?

Vylezme na nejvyšší vrchy a hory, ponořme se do těch největších hlubin mořských, všude nalezneme známky bujného života, a kdybys jako krtek zaryl se na sto sáhů do země, i tam nalezl bys na mnohých místech alespoň stopy dávno zhynulého živočišstva. Máť milý bůh hospodář-

ství veliké a v něm velmi, ano velmi mnoho rozmanité čeládky.

Nemysli však nikdo, že je všude tak jako u nás. Veliké jsou rozdíly v živočišstvu nejen v jednotlivých pásmech ale i v různých dílech světa. Přijde-li našinec do severních končin Evropy, nalézá tam s nemalým podivením zcela jiné tvorstvo. Na místě našich jelenů a srnců spatřuje tam losa a soba, na místě kuny lesní rosomaka, na místě naší vydry tuleně, ohromné mrože a na místě polních myší zavalité lumíky. Zajíci a medvědi jsou tam bílí, lišky modré a husy (alky) tam sedají na zadnici s tělem vzpřímeným jako u nás pudlové, když pánkují. Čím více postupuje cestovatel od severu k pásmu teplému, tím více a také rozmanitějších druhů zvířat spatřuje po všech všude krajinách. Střední Evropa, v kteréž také my žijeme, má sice též svůj vlastní ráz a však zvířat pouze na ni obmezených není příliš mnoho. Ze ssavců sem patří několik druhů netopýrů a rejsků, plch, slepák (myš slepá), čtyry druhy hrabošů (myší polních) a z větších zvířat jediný zubr. Za ssavce však pro střední Evropu vůbec význačné a jaksi za její zvláštnost osobní se považují: čtyry druhy netopýrů, dva druhy rejsků, vydra, liška obecná a myš vodní; dále krtek, jezevec, medvěd hnědý, některé druhy kun, kozorožec, kamzík, vlk, rys, veverka a hojná sbírka rozličných myší.

Nejvíce však bývá Evropan překvapen hojností druhů a velikostí tvarů, vstoupí-li do horkého pásma některého dílu světa. Zde je vidět patrně, kterak mocně účinkuje teplo na vývin všeho tvorstva. Člověk žasne nad krásou a hojností ptactva, hmyzu a všelikých jiných živočichů. Rozličné druhy opic, létací psi, velicí netopýrové,

lev, tygr, pardál, slon, nosorožec, hroch, tapír a jiní a jiní ssavci poutají pozornost jeho v míře největší, neboť nic podobného nelze spatřiti v Evropě. Přihledne-li ještě blíže, pozná velmi brzy, že i v horkém pásmu nežijí zvířata všude stejná, ale že jinými tvory se honosí pyšná Asie, jinými horká Afrika a opět jinými bohatá Amerika. Teplá Asie je domovem opice oranga, létacích psů a veverek, asijského lva, tygra, kočky cibetky a mnohých jiných šelem; zde se zdržuje divoký osel, asijský slon, indický nosorožec, pižmák, antilopa jelení a hrbatý vůl zebu. V Africe s podivením pohlíží cestovatel na vysokou žirafu, na užitečného velblouda a nemotorného hrocha. Zde žije v lesích opice šimpanz, goryla, pavián a mořská kočka; po stepi se prohání strakatá zebra, hejna gazel čili antilop, tři druhy nosorožců, dva bůvoli, slon africký, ichneumon a všeliké druhy skákavých myší. V huštinách číhá ukrytý mohutný lev, africký levhart a karakal a po zdechlinách slídí ohyzdná hyéna s velkoušatým psem a štěkavým šakalem.

Zcela jiné živočišstvo objevuje se opět v jižní Americe; zde je téměř vše nové a málo který druh připomíná svou podobou na ssavce starého světa. V lesích amerických nalézáme z opic silného vřešťouna, malpu kapucínskou, opici veverčí a hedvábnou; zde žijí netopýrové, jenž zvířatům krev ssají, medvědi s rypáky, kteří hbitě lezou po stromech a zvířata jmenem činga, jež hnusným zápachem se brání před nepřítelem; z šelem lítých zde straší lev puma (kuguár) a jaguár; zde se krmí na stromech pověstný lenochod, zem podrývají podivní pásovci a v mraveništi se hrabe medvěd mravenčí s hubou malinkou; v horách žije malá činčila, jejíž srst poskytuje nejjemnější ko-

žešinu a známá vůbec láma, která s hor snáší do rovin všeliká břemena.

Nejchudší ze všech dílů světa je Australie, za to má však její živočišstvo ráz úplně samostatný. Zde je pravá vlast oněch přepodivných ssavců, kteří mají na břiše vak, v němž nosí po dlouhou dobu nedozralá svá mláďata; těchto vaknatých ssavců žije na Novém Hollandu ne méně než 110 druhů, z nichž největší dosahuje pouze velikosti naší srnky; ostatní podobají se našim myším, králíkům a zajícům; z jiných ssavců pro zem tuto význačných jmenovati dlužno ještě ježka mravenčího s dlouhým tenkým čenichem a ptákopyska, jehož ústa mají nápadnou podobu se zobákem kachním.

Množství všech ssavců na světě žijících obnáší dle Brehma asi 2000 druhů; z nich náleží asi 150 druhů Evropě (60 druhů výhradně), 240 druhů Africe, 350 Asii, 400 Americe a 140 druhů Australii. Pes, kůň, ovce, německé myši a krysy, vedle nich pak z ostatního živočišstva také slepice, švábi, blechy a vši doprovázejí člověka po všech všude končinách a jsou tedy společným majetkem všech dílů světa.

Mezi těmi 2000 ssavci je opic 220 druhů, netopýrů 320, šelem 410 a vaknatých ssavců 130 druhů; dále vypočítává se hlodavců 620 druhů, chudozubých 35, mnohopaznehtních, ku kterýmž náš vepř náleží, druhů 33, jednokopytních 7, přežívavců, k nimž patří náš hovězí dobytek, 180 druhů, ploutvonohých 33 a velrybů 65 druhů.

Jaké to úžasné množství zvířat a jaká to rozmanitost tvarů! Od velryba 2000 centů těžkého, jehož váha se rovná 200 tučných volů, až k malinké myšce sotva $^1/_2$ lotu vážící, jaká to směs i co do velikosti i co do podoby!

Že nemůže býti naší úlohou se všemi právě uvedenými živočichy podrobně se seznámiti, rozumí se samo sebou; brzy by nás zajisté z rozjímání tak rozsáhlého hlava rozbolela a mimo to víme o životě mnohých těchto zvířat tak málo, že známost jejich přísluší jen velice učeným pánům, na které my si prozatím hráti nechceme. Nám tuším dostačí úplně poznání těch druhů, které pro tu neb onu krajinu jsou nejdůležitější a mimo to svým působením a spůsobem života zvláštní pozornosti zasluhují. Obmezíme se co nejvíce a můžete mi věřit na slovo, že toho přece bude hezká hromada.

O tělesných zvláštnostech ssavců.

Jest každému věcí známou, že těla zvířat čtyrnohých rozličně jsou uspořádána. Jeden ssavec má na nohou drápy, druhý kopyta, jeden má zuby ostré, druhý tupé, jeden bystrý zrak, druhý výborný čich, každý dle své přirozenosti jinak od přírody jsa obdařen. Těmi schopnostmi tělesnými řídí se také jejich spůsob života; nikdy nepůjde kočka na pastvu, tak jako nebude zajíc nikdy myši loviti. Proč? Protože jejich těla a jejich smyslové jinak jsou uspořádány. Dejte zajíci zuby liščí, zajisté že ihned změní spůsoby svého života; vezměte veverce drápy a dejte jí na nohy kopyta, jistě přestane lézti po stromech a louskati šišky smrkové. Dle schopností tělesných a duševních zařizuje každý ssavec svou domácnost a každý hledí své spůsobilosti užiti k vlastnímu prospěchu v míře největší. Nedá se upříti, že každé zvíře svým rozumem a vtipem vedeno umí zužitkovati

výhody, od přírody mu poskytnuté a že dovede i v jisté míře odolati pohodám nepříznivým.

Jak chytře volí na př. liška místnosti pro svá doupata a jak obratně umí se vyhýbati léčkám ke zkáze její nastrojeným! Jak dobře ukrývá se zvěř na místech nejbezpečnějších a jak určitě zná místa, na kterých jí kyne pastva nejchutnější! Změní-li se okolnosti, mění se částečně i spůsob života mnohých zvířat. U nás lezou veverky po stromích a nalézají v hustých větvích úkrytu bezpečného; veverky africké, žijící na planinách, kdež stromů není, ukrývají se před nepřítelem v kamení a pod křovinami, mezi jejichž kořeny si vyhrabávají potřebné obydlí. Jiná země — jiný mrav. U nás přespávají plch, sysel a křeček nejkrutější zimu, v horkých krajinách přespávají opět někteří živočichové největší parna. Všude jest viděti, že přispůsobují zvířata život svůj poměrům, jaké se právě v přírodě vyskytují. Ochrana jednotlivců, zachování druhů, čeledí a řádů jest přirozený zákon, jenž vždy a všude při pozorování přírody zrakům badatelovým se objevuje.

Na tom však není dosti. V celém tvorstvu panuje neustálý boj o potřeby života. Malý hmyz hubí rostlinstvo, jej pak opět hubí a pronásleduje ptactvo; ptactvo pak hubí se buď vzájemně aneb je pronásledují ssavci s člověkem v čele. A přece — divná věc — jak málo bylo za lidských věků pozorováno případů, že by ten neb onen druh zvířat úplně byl býval vyhuben. A stalo-li se to přec, byl zajisté jen člověk a jeho ziskuchtivá nenasytnost toho příčinou. Příroda dala zvířatům život a však dala jim i schopnost zachovati rod svůj naproti tisícům slídičů nepřátelských. Jedném dala sílu a ostré zuby, druhým dala rychlé nohy neb mohutné rohy; tyto ozbrojila jedem, ony zase

pevným štítem; jedni udržují se svým množstvím, druzí zase tuhostí svého života. Celé živočišstvo tvoří takto dlouhý řetěz rozmanitě ozbrojených tvorů, z nichž každý druh neb rod činí článek, jenž se nikterak nesmí rozpadnouti, aby spojitost celku nebyla přerušena. Toto udržování stálé rovnováhy v přírodě náleží k nejkrásnějším zjevům, v nichž se v jasném světle zračí nedostižná moudrost tvůrce nejvyššího.

Přihleďmež k věci té ještě blíže. Velmi podivu hodné jest též pozorování, že barva mnohých zvířat přispůsobuje se předmětům, na kterých neb mezi kterými živočich žije. Jest to opět jeden z četných prostředků, jenž čelí k ochraně tvorů, jimž se jiných zbraní nedostalo. Vlastnost tato, ač sama v sobě nepatrná, poskytuje skutečně mnohým slabým živočichům výhody neocenitelné, neboť je činí zrakům nepřátelským téměř neviditelnými. Jak těžko jest na př. rozeznati zajíce v loži od hroud hlíny, jež stejnou s ním mají barvitost! Méně zkušený lovec obyčejně ušáka dříve neshlédne, dokud tento z lože vyplašen nevyskočí. Zajícové na písečných pouštích mají barvu špinavě žlutou, ant zajíc na severu pokryt jest srstí bílou, z kteréž příčiny zajisté velmi nesnadné bývá jeho stopování. Jak snadno domníváme se viděti v suché větvi borovice červenou veverku a jak těžko lze poznati, kam se hnědá neb černá její družka ke pni smrku neb jedle přitlačila! Liška naše dává barvou svého kožicha zřejmě na jevo, že stvořena jest pro les jehličnatý a listnatý a že zejmena v tomto posledním lehce může uniknouti zraku lidskému aneb jej sklamati úplně. Myši polní mají u nás taktéž barvu hlíny, barvu šedohnědou; na poušti africké ale mají barvu šedožlutou a na stepi barvu žlutohnědou. Zvířata

noční mají barvu noci, buď šedou neb černou. Divoký králík, jenž na polích v děrách se zdržuje, mívá barvu popelavě šedou; kamzík i kozorožec neliší se barvou srsti nikterak od skal, na nichž žijí; náš medvěd je hnědý, medvěd polárních krajin s věčným sněhem je bílý. Kuny jeví svou všestrannost také v barvě kožichu; kuna lesní je hnědá se žlutou skvrnou na hrdle, kuna skalní je více do šeda zbarvená; lasička je v letě hnědá, v zimě bílá.

Čím strakatější je půda a žijící na ní rostlinstvo, tím strakatější je také živočišstvo; zebra, kvagga, tygr, levhart a jaguár jsou toho důkazem; opice některé, žijící na zelených větvích stromů mají barvu zelenavou; tato poslední je jak známo také barvou přemnohých housenek, ještěrů, ptáků i brouků, kteří v zeleném listí nalézají velmi bezpečného úkrytu. —

Ssavci žerou mnoho, ale poměrně přece méně než ptáci a obojživelníci. Mají-li potravu hojnou a dobrou, dostávají pěknou lesklou srst a ukládají v dutinách tělesních a v mase menší neb větší zásoby tuku, které nezřídka v době nedostatku je opět udržují při životě. Mnohým ssavcům drobnějším docházívají však v zimě veškeré zásoby; potravou jejich jsou rostliny neb hmyz, a těch jak známo v zimě nebývá; aby se odstěhovali s ptactvem do krajin teplejších, k tomu jsou příliš slabí neb jinak nedostatečni a nezbývalo by jim tedy ničehož než zhynouti, kdyby příroda o ně se nebyla jinak postarala. Mnozí ovšem vyhrabávají si pod zemí hluboké skrýše a snášejí do nich na zimu dosti hojné zásoby zrní neb jiných potravin; ale matičce přírodě zdálo se takové opatření přece jen pro všeliké případy nedostatečným; mohla by býti neúroda, mohla by trvati zima

příliš dlouho a neb přijíti pohroma ta neb ona a dětičky její musily by zahynouti. Proto asi myslila sobě: „Starejte se dětičky o sebe dle možnosti a sil svých, ale já přece o vás pečovati nepřestanu. Jezte, dokud stačí vaše zásoby, pak ale budete spáti tak dlouho, dokud vás teplé slunko jarní k novému životu neprobudí.“

A skutečně; když zima nastává, stěhují se u nás sysel, křeček, plch a hraboš polní do svých podzemních, teplých a měkce vystlaných brlohů, uzavírají bedlivě otvory a skrčivše se po nějaké době v kotouče oddávají se pevnému spánku zimnímu. Tento jejich spánek je věru poloviční smrt. Zvířata sice žijí, ale tělo jejich jest úplně ztuhlé a téměř bez citu. Teplota krve obnášející obyčejně 28—30 stupňů, klesne na stupeň šestý neb sedmý, srdce klepá sotva 16krát za minutu, krev obíhá v žilách velmi zdlouha a dýchání je 90krát slabší než za čilého života. Tím ovšem ubývá teploty těla a zvíře zdá se býti na pohled úplně bezdušným; ale právě toto zastavení tělesné činnosti zachraňuje mu život. Ponenáhlu spaluje se tuk v těle a dostačuje tudíž snadno na celou zimu, byť by i hodně dlouho trvala. Kdyby přestalo zvíře dýchati zcela, klesla by teplota jeho těla brzo na stupeň 0, krev v žilách by stydla a zvíře bylo by úplně mrtvé; při dýchání na celé kolo spalovalo by se v plicích mnoho uhlíku, jenž jest hlavní součástkou tuku v těle nastrádaného; spůsobem tím by se strávily zásoby jeho příliš brzy a zvíře musilo by pak zahynouti nedostatkem paliva v těle. Při slabém však dychání ubývá tuku jen po malounku a přece se při něm udržují veškeré ústroje těla v činnosti ovšem co možná slabé a utlumené. S výkonem tímto má se věc jako s olejem v lampě; uděláme-li

knot tlustý a dlouhý, vyhoří všechen tuk snad již za tři hodiny a lampa shasne; vytáhneme-li však knot jen na krátko, bude plamének sice menší, ale za to bude trvati po celou noc. Dýchaní je také hoření, ale jen ponenáhlé; tepla je při něm dosti ale světla ovšem žádného.

Dáme-li křečka, zimním spánkem ztuhlého na mráz, zmrzne brzy a žádná moc lidská nepřivede ho opět k životu; tak též jej usmrcuje náhlé přenešení do místnosti příliš teplé; jen když jej ponenáhlu zahříváme, udržíme jej ač jen zřídka při životě.

Na jaře probudí se spáč z dlouhého snu a je-li jen trochu ješitný, splače nad svou ubohou postavou; na podzim plný, tučný a buclatý, je nyní vyschlý jako louč a tělo jeho podobá se kostře, hubenou koží pokryté; slabostí sotva nohy vleče a hlavu má tak pitomou, že s tíží jen sem a tam se potácí. Avšak tato mizerie netrvá dlouho; zásobami potravy na podzim nanošenými zotavují se brzy ztracené síly a v krátké době je z křečka opět bujný rváč, jenž sice na počátku probuzení svého ještě po nějakou dobu dlouho a často spí, ale jest to spaní již obyčejné, jež síly jeho nikterak více nemoří. Jen malí ssavci přespávají zimu úplně, velicí jako na př. medvěd spějí ob čas, někdy třeba po celý týden, ale nepožívají obyčejně též po celou tuhou zimu žádné potravy. Někteří ssavci jako lumík, sob, americký bůvol stěhují se pro snadnější svou výživu do teplejších krajin, ale stěhování to nikdy není daleké a nedá se porovnati s tahem mnohých ptáků; lumíkům je stěhování toto naprosto záhubné, anit živočichové tito příliš jsou slabí k odrážení útoků, jež se na ně činí od dravců se všech stran. —

Doba úplného vzrůstu zvířat řídí se jejich

velikostí; čím větší je zvíře dospělé, tím delší doby má potřebí k plnému vzrůstu; že na výšce těla, na teplotě podnebí, na menší neb větší hojnosti potravy také mnoho záleží, netřeba dokládati. Mezi všemi ssavci jest člověku nejdelší doby třeba k úplnému vyvinutí, neboť i veliký slon spíše dorůstá než člověk. S rychlejším neb zdlouhavějším vývinem těla spojena bývá obyčejně také doba trvání celého života. Čím později dostavuje se věk dospělosti, tím většího stáří mohou ssavci dosáhnouti a naopak. Zvířata střední velikosti, mající stáří 10 let, mohou považována býti za starce; stáří 30 let, v němž jak známo člověk teprv v plném květu života se nalézá, zřídka popřáno jest ssavcům čtyrnohým. Stáří ohlašuje se ubýváním sil tělesných, padáním zubů, šedivěním srsti a ztrátou rozličných okras těla; jeleni na př. nasaďují v stáří menší parohy než v době bujného života. Smrt následuje obyčejně následkem sešlosti věkem. Nemocmi trpívají zvířata na svobodě žijící velmi málo neb zcela nic; nemoci epidemické (mor), které hubívají zvířata domácí často v množství velikém, objevují se sice v divoké zvěři též, náležejí však k případům velmi řídkým; tak na př. se pozorovalo, že myši, když se byly dříve v úžasné míře rozmnožily, náhle opět v celých houfech pocházely, tak že hnilobou jejich těl veškeren vzduch byl pokažen. Mnohá rozumná zvířata, jako slon, pes, kůň, lev znají velmi dobře význam smrti a umírají důstojně a klidně bez nářku a stenání; umírající pes připlazí se v posledním okamžení svého života k milovanému pánu a lízaje ruku jeho loučí se s ním a se svým životem. Zvířata divoká, cítí-li poslední svou hodinku, vyhledávají místečko osamělé a tiché, v němž trvají klidně až do svého skonání.

Jako lidé mají i zvířata své zvláštní osudy; některému zvířeti přeje štěstí, jiné opět stíhá los krutý a nezasloužený. Jeden pes musí od mládí svého až do smrti tahati vozík neb sáně, v nichž zapřaženému dostává se sice málo potravy, za to ale tím více bití; jiný psík sotva že na svět přišel, stává se předmětem nejpečlivějšího ošetřování; lidé jej milují, líbají a na svém klínu hejčkají; krmíce jej z mísy své vybranými lahůdkami nepřipouštějí, aby jediný chlup byl zkřiven na jeho těle; s ním se mazlí, radují a baví, je-li churavý, lékaře mu přivolávají a když pošel, ještě jej oplakávají. Leckterý ohyzdný pinč neb šeredný mopslík mívá ještě v stáří takové živobytí, že by mu je tisícové zasloužilých lidí mohli záviděti!

Ne méně rozdílné jsou osudy i jiných zvířat. Mnohý kůň dělí se s člověkem a člověk s ním o strasti a slasti života; kůň jde s člověkem do vody i do ohně, béře podíl v užívání všelikých rozkoší a umírá s ním v pustinách neb na bojišti. Mnohý kůň je hrdina, kterému se v bitvě každá koule vyhýbá, jiný opět klesne při prvním výstřelu. Mladý kůň, jejž obdařila příroda pěkným tělem a zdravými nohami, dostane se za drahé peníze vzácnému milovníku, jenž jej ošetřuje jako oko v hlavě a zasýpává lichocením a nejvybranější potravou. Pyšně a hrdě vypíná se kůň i jezdec; oba zbuzují obdiv při slavnostním průvodu a dělí se spolu o slávu vítězství v rychlé jízdě o závod. A však pýcha ta netrvá dlouho. Brzy zapřáhne se pěkný kůň s jiným soudruhem do kočáru a stává se na novo chloubou kočího, jenž jej ještě krmí ovsem a senem, ale tu i tam dle surové své povahy také bičem polehtává po zádech. Za kratší neb delší dobu mění sešlý kůň opět pána svého a však jde to s ním již s vrchu

dolů; nikdo více jej nehladí, nikdo na krk a na boky mu nepoklepává, nikdo ku žlabu mu nepřihlíží; kočí poštovní neb vozka drožkářský hledí více z něho vytěžit než do žlabu mu naložit a když údy zemdlené k běhu více nedostačují, nahražuje se obrok ostrým bičem. Netrvá to dlouho a ubohý kůň oslepne na jedno, brzy i na druhé oko; bedra jeho krvácejí od ran a od řemenů, břicho od žahadel much štípavých a přece musí den jak den běhati až do úpadu, nežli úplné schromnutí jej k službě této učiní zcela neschopným. Za několik zlatých koupí jej konečně rumař neb chudý venkovan, aby z něho vyssal ještě poslední síly životní; za potravu dostává se mu sotva slámy s dostatek, na posilněnou pak vždy několik ran klackem do žeber; a když mdlobou a vysílením desetkrát za den klesl u voje, dorazí jej surový člověk ranou do hlavy a neb ras bodem do krku.

Tak dokonává větší část těchto ušlechtilých zvířat a jen málo jich, kterým se dostává v posledních dnech života slušnějšího opatření. S trůnu slávy klesá ubohé zvíře ponenáhlu do bláta nouze a hanby. Štěstí, že kůň těžkou kletbu svého života netuší a že zištný člověk, aby užitek měl z něho do posledního vzdechnutí, hladem pojíti jej nenechává.

Také zvířata mají své osudy, ale osud koňů je snad ze všech nejsmutnější! Kéž by tomu bylo jinak! —

O duševních vlastnostech ssavců.

Člověk, který na duševní schopnosti zvířat s půdy pohlíží, dává tím na jevo buď velikou ne-

vědomost neb marnivou hrdost. Zvířata vyznamenávají se často schopnostmi duševními, jež marně bychom při člověku hledali; zejmena jsou smyslové mnohých tak výborní, že nelze mysliti sobě nic dokonalejšího. Či má snad člověk lepší čich než pes, lepší zrak než kočka, lepší sluch než krtek a lepší hmat než netopýr? Vůl, slon, velryb mají sice tlustou kůži na hřbetě, přece ale cítí každé pichnutí slabého komára; má snad člověk jemnější cit? Spícího psa zbudí nejjemnější dotknutí a spící zvěř slyší šumot nejslabší; kočka, myš, lev mají ve svých vousech tak výborný hmat, že jim nahražuje částečně i čich a zrak; nevidí-li kůň, ohmatává v noci tvrdým kopytem bezpečnost půdy a jezdec může se úplně spolehnouti na důkladné ohledání toto.

Chuť, mající sídlo své na jazyku, nenáleží sice při mnohých ssavcích pro tvrdost jeho k čidlům nejbystřejším a však upříti se nedá, že mají kočka, myš, liška, koza velmi mlsné, citlivé a vybíravé jazýčky.

Čichem mohou se jak známo poznati pouze věci, které se vypařují, neb lépe řečeno, v plyny čili páry proměňují; tato vzdušná hmota vniknuvší do nosu podráždí tam nerv čichový, jenž v mozku to, co pocítil, přivádí k duševnímu uvědomění. Co neslyšíme, co nevidíme a hmatem nepoznáváme, to prozrazuje nám čich; vonný výpar květů, smrduté plyny z hnijících těl čicháme obyčejně již mnohem dříve, nežli jsme příčinu jejich okem byli zastihli. A přece jak daleko pokulhává lidský smysl tento za čichem mnohých zvířat. Kterak může pes ještě po několika hodinách poznat stopu svého pána mezi tisíci jiných stop, jest nám věru nepochopitelné; pouhý výpar těla, nohou neb bot, jenž se na zemi a na rostlinách zachytil, jest

mu bezpečným vodítkem na klikatých a dalekých cestách. Podobně nemůžeme sobě představiti mohutnost, kterou nazýváme větřením zvěře; jelen, tvrdí znalcové, větří člověka na 150 kroků, což znamená asi tolik, že jelen cítí výpar střelce po větru se blížícího již ve veliké vzdálenosti. Ještě méně pochopitelný jest nám čich sobův, jenž hluboko pod sněhem větří lišejník, jedinou téměř potravu svou v době zimní, a neb čich krtkův, jenž při hrabání v zemi cítí maso, jež jsme v malé vzdálenosti na zem byli položili. Lidé chodí po světě s nosy dosti dlouhými, ale čich bývá v nich u porovnání s čichem mnohých zvířat velmi krátký. Zápach, který člověku neb zvířeti tupějším citem obdařenému velice je příjemný, bývá živočichům jemnocitným věcí hrozně odpornou; pes odvracuje se od voňavé vodičky kolínské s touže ošklivostí jako od starého sýra a že kočka ráda se válí na kozlíku neb marulce kočičí, svědčí jen o sprostém a tupém jejím čichu.

Co se sluchu zvířecího týče, nesnadno bylo by věru rozhodnouti, zdali sluší přednost dáti čichu nebo sluchu mnohých ssavců; bývají oba smyslové tak výborní, že člověk nemaje míry na jemnost tuto, jen zdánlivě smí o ní souditi. Při posuzování sluchu zvířecího platí za pravidlo: Čím větší jsou boltce ušní, tím vyvinutější je sluch; při tom však je člověku velmi nesnadno říci, jak jemně asi slyší zajíc neb osel a na kolik kroků slyší zvěř blížícího se člověka aneb krtek hlodajícího v zemi červa; ušatý netopýr slyší bezpochyby každou můru ve vzduchu na blízku poletující, rejsek larvu v zemi hlodající, kočka myš pod podlahou běžící; vše to ale člověk jen tuší, poněvadž vlastní jeho sluch je nedostatečný k měření jemnosti smyslu toho při zvířatech. Povědíti toliko mů-

žeme s určitostí, že sluch tak zvaný hudební není sluchem nejjemnějším, anať zvířata, o jejichž výborném sluchu nižádných není pochybností, spíše hudbu nenávidí, zejmena když je poněkud hlučnější. Avšak i v ohledu tom lze pozorovati značných rozdílů; plískavice následuje jako slepá loď, z které veselá hudba zaznívá; tuleň objevuje se na povrchu hladiny mořské, když rybář jemně na píšťalku hvízdá; kůň řehtá vesele při zvuku polních trub a velbloud kluše rychleji, když slyší zvonky jasně znějící; medvěd se zdvihne, zaslechne-li příjemné tóny píšťaly a slon v taktu pohybuje nohami, pronikne-li k uchu jeho hudba taneční.

Jinak zase chovají se zvířata jemnějším sluchem obdařená; pes snáší zpěv basový, ale sopran ženský je mu nesnesitelný; při zpěvu diškantovém vyje jako při zvucích vřeštivého kolovrátku neb jiných hlučnějších nástrojů hudebních; dobrá hra na houslích není mu sice protivná, přece se ale brzy vyklidí ze světnice, v níž se nějaké kvartetto provozuje. Ještě nápadnějším spůsobem počíná sobě netopýr při zvucích hlučné hudby; v celém těle jeho jeví se úzkostlivý nepokoj; přední okončiny trhají sebou křečovitě a z hrdla jeho derou se výkřiky bolestné; ze všeho je viděť, že je hudba netopýru trýzní největší. Podobné účinky měla hudba i na mnohá jiná zvířata.

Zrak ssavců nedosahuje nikdy té dokonalosti jako čich a sluch; ve vidění jsou ptáci mnohem větší mistrové než ssavci. Zvířata noční jako šelmy kočkovité, některé opice a všichni netopýři vyznamenávají se zrakem nejbystřejším; oko jejich bývá tak citlivé, že jim světlo denní, jako psům muzika, velice jest nepříjemné a odporné; proto zdržují se raději za dne na místech tem-

ných aneb je oko jejich tak zřízené, že mohou zornici (panenku) dle potřeby súžiti neb zase roztáhnouti. Na kočce domácí můžeme viděti, jak světlo na oči její působí; za dne podobá se zornice její tenké skulině, v noci pak je rozšířená a úplně kulatá; i v případě tomto lze pozorovati, že jen smyslové prostřední dokonalosti snésti mohou mocnějšího podráždění bez odporu; podráždění smyslův nejdokonalejších spojeno bývá vždy s pocity nepříjemnými ano i bolestnými.

Oko zvířat však lze pozorovati ještě v ohledu jiném. Praví se vůbec, že je oko zrcadlem duše; jest to pravda, avšak teprv při zvířatech dokonalejších. Jaký výraz ducha vidíme v oku kapra neb žáby? Pražádný. Teprv v očích některých ptáků jako na př. sokola neb orla shledáváme opravdový svit duševní. V třídě ssavců může téměř při každém zvířeti mluviti se o výrazu tváře, k němuž ovšem hlavně přispívá oko. Porovnávejme jen oko telete s okem psa aneb oko berana s okem liščím neb lvím. Jaký tu ohromný rozdíl. Jest věcí všeobecně známou, že z oka volského zírá blbost a hloupost, z oka psího rozum a oddanost, z oka liščího pak chytrost a potměšilost.

Oko žirafy je krásné, oko antilopy jemné, oko vlka je falešné, oko opičí náruživostí plné, oko lva bývá hrdé a klidné; z očí tygra srší blesky hněvu, z očí rysa neb levharta plane oheň svrchované dravosti a z očí slonových září rozum a mírná odvaha. Co zvíře cítí ve svém vnitru, to jeví se v oku jeho; bolest neb veselost chorobu neb zdraví, smutek, lásku, nenávist, udatnost i bázlivou povahu, přítulnost i nechuť k člověku, vše můžeme vyčísti z oka zvířecího; zvířata mluví očima a kdo měl příležitost pozoro-

vati jen po malou chvíli měnivé oko opičí, přisvědčí nám, že možno v něm stopovati veškeré choutky a náruživosti, jež duší její zmítají v neustálém střídání.

Z toho, co jsme o smyslech ssavců pověděli, vysvitá tuším zřejmě, že mnohé zvíře výborností toho neb onoho smyslu povýšeno je nad člověka; mylné by však bylo domnívati se, jakoby snad člověk byl na nižším stupni dokonalosti nežli slon, kůň neb pes. Předčí-li to neb ono zvíře člověka v dokonalosti sluchu neb čichu, nic nemění věc ta v postavení lidském, neboť přednosti lidské záležejí v *stejnoměrném* vyvinutí všech smyslů, jehož se i nejdokonalejším živočichům naprosto nedostává; a byť by mělo zvíře veškeré smysly člověka bystřejší, schází mu přece řeč, schází mu pravidelná mluva, kteráž lidi nad veškeré živočišstvo nesmírně povznáší, nehledíc při tom k všelikým jiným schopnostem duševním.

Třebať také mnohý ssavec nejevil zvláštních schopností duševních, nemysli nikdo, že je tvor ten pouhé hovado, prosté všech pocitů a jen k tomu na světě, aby člověku sloužilo za otroka aneb za předmět, na němž by mohl čas od času ochlazovati surovou zuřivost svou. Nikoliv; každé zvíře je jako člověk důležitým členem onoho dlouhého řetězu všelikého tvorstva, jejž nikdo nemá právo ani rušiti ani přetrhovati; a kdyby člověk nic na zřeteli neměl leč ohromný užitek, jejž mu mnozí živočichové poskytují, byl by již nucen, připomínati jich sobě s vděčností největší. My však postupem tohoto pojednání doufáme ukázati, kterak jsou mnohá zvířata i v jiných ohledech povšimnutí hodná a jsem přesvědčen, že nalezneme při některých tolik vzácných vlastností, že by

mnohý člověk leckterou z nich na vlastní vrub mohl si zaznamenati.

Ssavci mají pamět, rozum, vůli a o leckterém možno říci, že má i určitý, samostatný charakter. Mnohé zvíře čtyrnohé rozeznává osoby, čas, místo, barvy, pozoruje, co se kde děje, soudí, k čemu by to býti mohlo, a dle nejlepšího svého uznání zařizuje svá jednání, při čemž používá obyčejně nabytých již zkušeností. Několik příkladů na ukázku. Jistý pán navštěvoval se svým psem v zimě u večer hostinec; poněvadž ale později přicházíval, stávalo se, že pes jeho teplá místa u kamen vždy již od jiných spoludruhů obsazená nalezl. Co tedy učinil, aby sobě bez násilí, ku kterémuž ani chuti ani síly neměl, k příjemnému místu dopomohl? Vyběhl jednoduše ze dveří ven a zaštěkal na síni tak bouřlivě, že všichni psi u kamen vyplašeni k němu ven vyběhli; načež náš ferina do světnice tiše vklouznuv nejteplejší místečko při kamnech bez okolků obsadil. Neméně rozvahy ve svém postavení dokázal onen pes, jenž nesa v koši jitrnice a byv od jiných psů loupeživě přepaden, konečně po marném odporu sám první hlavu do koše strčiv do žraní se dal, aby tak alespoň něco k užitku svému zachránil. A co říci o psu lékaře Moranda, který sám byv vyléčen jiného pacienta se zlámanou nohou pánu svému přivedl? A neb o onom, jenž jsa častěji týrán od silnějšího domácího soudruha, jiného statečnějšího psa sobě ku pomoci přivedl? *K. Müller* vypravuje: Kočka domácí zpozorovala, že kuchařka po každé opustí kuchyni, jakmile ve světnici zvonek zavzní. Z tohoto pozorování vyvinula se v její lebce celá řada závěrek a sice: „když kuchařka z kuchyně vyjde, mohu já ukrásti kus masa; zazvonění mi tedy oznamuje blízkou

příležitost ke krádeži; když zvonek zní, pohybuje se drát po zdi běžící — tedy musím drátem trhnouti. abych mohla uloviti kus masa.“ Stalo se tak. Kočka skočivši ve světnici na drát zazvonila, kuchařka vstoupila do pokoje, nechavši dvéře pootevřené, kterými se chytrá počtářka vkradla do kuchyně, kdež se jí skutečně několikrát, než se lest prozradila, podařilo uloviti něco na zub.

Starý orang (opice) vyšel si za krásného jitra ze své budky do veliké klece na procházku; šel velmi vážně nevšímaje sobě skotačivého dovádění ostatních uvězněných opic; malý diblík v podobě mořské kočky přitočil se k vážnému opičáku a buď ze zlomyslnosti, buď ze žertu kousl ho do nohy. Starý orang se zvolna otočí a změří přísným okem drzého chlapíka od hlavy až k patě; lidé, kteří přítomni byli, myslili, že ho popadne a uškrtí, ale stalo se jinak; zvolna jako byl přišel, vrátil se orang do svého obydlí, z něhož však opět brzy vystoupil, opíraje se o hůl, s kterou obyčejně na procházku chodíval; šel jako by nic; ale když se přiblížil k mořské kočce, která ho do nohy byla kousla, uchopil ji za ocas, vyzdvihl do povětří a vyklepal jí kožich řádně, tak jak toho byla zasloužila, načež se opět zcela klidně procházel na oblíbeném svém místečku.

Ještě jeden příklad rozvahy zvířecí, jejž vypravuje *Tesrent*: „Jednoho dne jel jsem v Indii na koni lesem. Najednou zarazí se kůň můj a živou mocí nechce ku předu. Ohlížeje se po příčině leknutí toho, brzy zaslechl jsem z lesa vycházející temné stenání, znějící jako urmf, urmf. Zvíře, jež zvuky tyto vydávalo, brzy vyšlo na jevo; byl to krotký slon, jenž samojediný nesl z lesa velikou kladu na příč přes kly (zuby) položenou. Ješto kláda byla dlouhá a cesta úzká, nemohl

slon jinak ku předu, leč že klonil hlavu brzy na tu brzy na onu stranu, vyhýbaje se stromům v cestě stojícím; namáhání toto bylo příčinou zmíněného stenání. Když toto chytré zvíře mne na koni spatřilo a leknutí mého koně pozorovalo, zdvihlo hlavu, zastavilo se a po krátkém rozmýšlení hodilo břemenem na zem, ustupujíc s cesty, abych mohl projíti. Koni mému strachem se chvějícímu nechtělo se však přece ku předu, což když spozoroval slon, ustoupil ještě hloub do lesa, svým urmf, urmf, které však nyní mnohem jemněji znělo, patrně nám na srozuměnou dávaje, abychom šli a ničeho se nebáli. Konečně hnul se kůň můj z místa; jakmile přešel místo, kde slon se skrýval, vystoupil tento okamžitě z lesa, naložil si opět své břemeno na zuby a vlekl je obtížnou cestou dále.“

Z těchto a mnohých jiných příběhů, jež později seznáme, jde na jevo zajisté rozum, soudnost a důvtip mnohých ssavců a nebude tuším nikoho, kdo by o tom chtěl pochybovati. A však řada duševních vlastností ssavců tím není ukončena; mnohý poznává nebezpečí mu hrozící a pomýšlí na prostředky, kterak by mu mohl ujíti; mnohý jeví náklonnost a lásku k manželi a mláděti, k příteli a dobrodinci svému; bývá vděčný, věrný a poslušný aneb také zlostný, lstivý a potměšilý. Chytré zvíře rozpočítává následky svého jednání a rozmýšlí se dříve nežli k činu přechází; zvíře má cit, jenž mu velí obětovati svobodu neb život za své svěřence; ono má pud společenský a nezřídka obětuje se za blaho obecné; ono ošetřuje nemocné, opatruje mladé, podporuje slabé a sděluje potravu svou s hladovými; zvíře přemáhá své chtíče náruživé a dovede sebe v čas potřeby opanovati; ono se pamatuje na minulost a nezapomíná na budoucnost; ono schraňuje a

šetří, aby nemělo hlad a nouzi v době příští. Mnohé zvíře je srdnaté, jiné opět bojácné, mnohé je rozený hrdina, jiné učiněný strašpytel; jedno má povahu otevřenou a přímou, druhé je úskočné, zlodějské a nedůvěřivé; toto je veselé, hravé a dobrosrdečné, ono opět zádumčivé, smutné a zlomyslné; zkrátka, zvířata mají své určité povahy a kdo by o tom měl pochybnosti, ať jen nás dále doprovází na přírodozpytné procházce, na níž nalezneme hojnost dokladů k tomu, co jsme tuto jen všeobecně o zvířatech byli pověděli.

Při tom ovšem nesmíme zapomenouti, že mnohé schopnosti zvířat nabývají teprv tenkráte platnosti, dostane-li se jim řádného vychování. Jako mezi lidmi jsou také mezi zvířaty jednotlivci ušlechtilí nebo surovi, způsobní neb klackovití, hodní poctivci neb úplní darebové. Vychováním se zvíře téměř proměňuje v tvora jiného. Jaký hulvát je na př. pes úplně zanedbaný a jaká radost jest se podívati na dobře zvedeného pudla, chrta neb ohaře; s těmito mluví pán jako se svým přítelem, s nevzdělancem pak není ani řeči; při něm pomáhá jen jedna medicina a ta je — řádná hůl. „Jezdec předělá koně, tak jako muž ženu podle vůle své,“ praví Arab, čímž chce naznačiti vliv, jejž má člověk na povahu zvířecí: avšak člověk ten musí býti muž a nikoliv jemnocitná žena; jen mužové povahy rázné mohou býti vychovateli zvířat; ženské se k účelu tomu nikterak nehodí; všichni psi a kočky od ženských vychované (lépe vyhejčkané) jsou pravá pouzdra všelikých nespůsobů, rozmařilosti a všech možných necností. Zvíře žádá na svém učiteli pevnou a ráznou povahu, nikoliv ale slabost a povolnost; kdo zvířeti i v dobrém úmyslu povoluje, stane se brzy ne pánem, ale otrokem jeho.

O zvířecím pudu.

Až do novější doby nechtěli někteří učenci nikterak připustit, že by zvířata měla rozum a svobodnou vůli; tu privilej, pravili, má jedině člověk. Zvířata mnohá prý jednají na pohled rozumně a jako s rozvahou, ale to se prý neděje z vůle svobodné, nýbrž jen následkem vnitřního pudu, jenž se jmenuje pud zvířecí čili inštinkt. Co je to pud zvířecí? Nebude tuším na škodu, prohledneme-li si jej trochu blíže.

Nestalo se Ti nikdy, milý čtenáři, že jsi maně zavřel oči, když se Ti před nimi něco kmitlo, aneb že jsi mimovolně srazil kolena, když Ti z rukou něco vypadlo? Hle, Ty jsi nechtěl to i ono vykonati a přece jsi to učinil. Kdo Tě k tomu vedl a tak řka přinutil? Byl to pud, jenž i v člověku někdy dosti patrně se hýbe, zejmena v takových případech, když rozum a zkušenost nedostačují. Či je to snad rozum, jenž nám praví, že hlad a žízeň se krotí pokrmem? Zkušenost tomu člověka neučí, neboť novorozenec hledá sám sebou prs matky své a bez navedení umí z něho ssáti potřebnou potravu. Kdo velí dítěti padajícímu, aby napřáhlo ruce před sebe? Kdo mu dal návod užívati dásní k rozmělňování potravy, když v nich ještě zubů nemá? Taktéž nemůže se tvrditi, že by to byl rozum, jenž oboje pohlaví lidské neodolatelně k sobě vábí a takřka vzájemně poutá; ano možno říci, že vnitřní tento pud nezřídka čelí proti zásadám zdravého rozumu a přece se mu člověk mimovolně podrobuje. Že u člověka vdělaného mizí obyčejně všeliké stopy pudu, má příčinu svou ve vyšší dokonalosti rozumu, jenž mu pud úplně nahražuje. Avšak jsou pří-

pady, že i v takovém stavu přirozený pud někdy prokmitne.

Cestovatel *Junghuhn* vypravuje: „Na cestách po Asii vzdálil jsem se jedenkrát neprozřetelně od spolucestovatelů, doprovázen jsa pouze dvěma tuzemci. Byli jsme všichni téměř beze zbraně a právě když jsem pomýšlel na návrat do blízké osady, kde na mne přátelé čekali, vyrazili na nás z houští tři tygrové. Můžete sobě představit mé leknutí, neboť jsem dobře znal povahu těchto šelem a nemohl jsem pochybovati, co nás očekává; avšak i tygrové byli jaksi překvapeni naším tak náhlým se objevením, a dva mladší z nich dali se bez okolků na útěk; starý tygr však se v dálí několika kroků přede mnou zastavil, vycenil zuby a přitlačiv se k zemi již již se chystal k osudnému skoku. Stál jsem v popředí, moji průvodcové byli za mnou, nebylo tedy pochybnosti, koho z nás tygr zadáví. V tomto hrůzy plném okamžení ucítil jsem náhle křečovité nucení k vykřiknutí a nevěda vlastně ani co činím, zařval jsem z plného hrdla; moji lidé učinili ihned totéž. A hle, tygr neznámým a strašným tímto hlasem poděšen, vyskočil a utekl.“

Nebyl jsi, milý čtenáři, nikdy v podobném stavu, jenž Ti snad hrozil nebezpečím života? Co jsi učinil v případu tom? Vnuknutím božím, říkáme, kmitla se Ti v hlavě myšlenka, Ty jsi učinil to neb ono, ani sám nevěda, co vlastně činíš a — šťastně jsi vyvázl. Padá-li člověk na př. se stromu dolů, věru leknutím neví co dělat, přece ale hledí o některou nižší větev se zachytit a zachrání se tak spůsobem často téměř zázračným.

Ze všeho toho je patrno, že i člověk v řídkých případech podléhá záchvatům pudu a že i duše jeho ovládána bývá tajnou mocí, jejíž pravé

příčiny sobě vědom není. V obyčejném životě nazývá se toto instinktivní konání „vnuknutím božím“ a přírodozpytci nenalezli posud odůvodněného výkladu, jejž by na místě slova toho položiti mohli.

Zvířata ovládá pud tím více, čím nedokonalejší je ústrojnost jejich; ssavci v něm nalézají obyčejně pomoc, když jim rozum neb zkušenost nestačí. Pes, kočka, holubi, každý to ví, mohou přenešeni býti v noci neb v pytli do neznámé krajiny a hle oni se vracejí přece k domovu s bezpečností často úžasnou. Jedenkráte zanesli jsme starou lenivou kočku v pytli do lesa, dobré půl hodiny od domova vzdáleného, abychom tam nečinnému živobytí jejímu střelnou ranou učinili konec. Přišedše v lese na vhodné místo, vypustili jsme kočku z pytle, která jakmile se cítila kruté vazby sprostěnu ihned dala se na útěk; chovanec můj hoch asi desítiletý chtěl na ní osvědčiti své mistrovství v střelbě; po dlouhém míření spustil a hle, kočka byla ta tam; neslýchanou ranou poděšena skočila do houští, v němž ji stopovati nebylo možno. Nad skvělým tímto pro kočku výsledkem rozmrzeni šli jsme nápotom střílet veverky a asi po dvou hodinách vrátili jsme se s prázným pytlem domů. Když jsme vstoupili do kuchyně, kamž jsme několik koroptví měli odevzdat, seděla stará kočka na svém oblíbeném místečku a dřímala tak sladce, jakoby jí byl dnes někdo život daroval. — Zajíc polní skrčí se ve svém pelechu pod mezí a pokojně se nechává zaváti sněhem třeba na stopu vysoko, staraje se jen o to, aby klenbu své sněhové jeskyně poněkud rozšířil a zároveň upevnil. Venku burácí vichr mrazivý, ale zajíčkovi v teplém kožichu pod sněhem není tak zle, jak by se mnohý domníval. Kdo jej naučil takto vzdo-

rovati nejkrutější bouři a mrazu zimnímu? Rodiče jeho to nebyli, neboť již na jaře jej opustili a zkušenost mu též nemohla býti vůdcem, neboť v předcházející zimě nebyl ještě na světě. Kdo mu dal tedy toto užitečné vnuknutí? Byl to tajemný pud, jemuž se zajíc nevědomky podrobil, tak jako naše kočka, když se z lesa k domovu ubírala.

Tentýž pud popohání bílou medvědici severní vyhledati sobě na podzim příkrou stěnu skalní, pod kterou se ve vyhrabaném pelechu pohrobiti nechává celými kupami sněhu polárního; brzy promění se jeskyně její v prostranný palác ledový, z něhož vede na povrch sněhu jen malý průchod, ponenáhlu utvořený teplým dechem ukrytého zvířete.

Vnitřním pudem hnáno stěhuje se ptactvo do jiných krajin a zalézá hmyz hluboko do děr. Pud jest to, jenž nutí křečka k hrabání nor a k dělání zásob obilí na zimu; následkem pudu ukusuje myš polní nanošeným zrnům obilním klíčky, aby ve vlhku nevzrostla a majitelce za potravu sloužiti mohla. Zabloudí-li jezdec s koněm, ponechává tomuto další hledání cesty a učiní velmi dobře. Arabové na poušti nedostatkem vody trpící pustí uzdu velbloudům a tito čichem a snad i pudem vedeni naleznou zajisté v písku ukrytý pramen, je li vůbec kde jaký v okolí.

Následkem zajisté vnitřního pudu opatřuje jezevec své hluboké podzemní obydlí průvětrným otvorem, neboť nelze sobě mysliti, aby měl tolik stavitelských zkušeností, že by s to byl zříditi si tak důkladnou ventilaci na útraty svého rozumu. Následkem téhož pudu vylítne ihned mladá včela z oulu, snáší med a vosk, staví buňky a účastňuje se bez okolků všech uměleckých prací

rousovitou a čtvrtá zase jen stále skákala a laškovala, neustále v mysli své přemítajíc, kterak by mi nějaký kousek čtverácký vyvedla; všechny však shodovaly se v tom kuse, že větší zvířata rády něčím napalovaly, menších pak se ujímaly, nikterak jim ublížiti nedávajíce. K prospěchu svému uměly všeho použíti až ku podivu a zajetí své činily sobě tak snesitelným jak jen mohly. Při tom dávaly mnohé z nich důkazy takového rozumu, takové rozvahy a vypočítavé chytrosti, chovajíce se k ostatním zvířatům s takovou dojemnou obětovností a šetrností, že si získaly nejen mou vážnost, ale také upřímnou náklonnost v míře velmi značné.

Když jsem plul po Modré řece, přinesli mi obyvatelé jedné pobřežní osady pět právě chycených mořských koček ke koupi; cena byla nepatrna — 50 kr. za kus; koupil jsem je tedy v naději, že v nich budeme míti na další cestě veselou společnost a bez okolků přivázal jsem jednu opici za druhou na palubě. Avšak naděje mne sklamala; opice seděly jako zařezané, nejedly, nepily, ale pokryly si tváře rukama jako plačící děti a přes tu chvíli vydávaly skuhravé zvuky, jimiž bezpochyby plakaly nad smutným svým osudem. Kdož by to byl řekl, že mezi tím, když tu seděly jako zmoklé slepice, líhly se v jejich kotrbách chytrácké plány k upláchnutí. Když jsem druhého dne z rána vyšel na palubu se podívat na své zajatce, byl jsem velice překvapen. Opice byly totiž ty tam až na jednu, která tu posud seděla v rozmaru nepříliš růžovém. Žádný z provazů, jimiž opice byly přivázány, nebyl překousán neb roztrhán, ale každý velmi opatrně rozvázán. Opice, která na lodi zůstala, byla od ostatních poněkud vzdálena a protož na ni kamarádi zapomněli, když si z bryndy pomáhali.

Tento nešťastník byl sameček a dáno jest mu jmeno „*koko*“. Koko tedy zůstal a snášel smutný svůj osud s oddaností a může se říci i s rozumem. Když se byl po opětném ohledání všech uzlů přesvědčil, že mi uklouznouti nemůže, v kterémžto domnění jsem i já jej zvýšenou pozorností utvrditi hleděl, podal se jako pravý mudrc svému osudu a již v poledne mu chutnala zrna durrhová a jiné pamlsky, jež jsme mu předložili. Avšak zloba veliká byla posud v jeho srdci a zášť nevyhladitelná. Koko kousal a škrábal šmahem každého, kdo se mu přibližoval a choval se vůbec jako zlým duchem posedlý. Brzy však bylo vidět, že je mu dlouhá chvíle a že touží po nějaké společnosti. Proskoumav bystrým okem celou zvířecí společnost, která se na palubě nalézala, zvolil si konečně za přítele největšího podivína, kterého jsme na lodi chovali. Byl to veliký zoborožec, jemuž koko nejdříve svou důvěru a přízeň věnoval; pták tento pocházel z téhož lesa jako koko a byl dle úsudků všech největší dobrák z celé naší menažerie, tak že v skutku byla volba mořského opičáka velmi rozumná. Zoborožec přijal nabízenou mu laskavost se slušnou zdvořilostí a tak se stalo přátelství brzy velmi důvěrným. Koko nakládal sice s kamarádem svým někdy spůsobem až nestydatým, ale tento jako učiněná dobrota dal si vše líbit; nejsa uvázán mohl všelikému týrání snadno se vyhnouti, ale naopak; sám ze své vůle blížil se rozmarné opici a snášel trpělivě všechny její duševní i tělesné urážky. Že měl zoborožec na místě srsti peří, to kokovi pranic nevadilo, on v něm hledal blechy a vši tak dobře, jako v kožichu některého soukmenovce a byl by zajisté rád býval, kdyby se mu zoborožec podobnou službou byl mohl odměniti; ale tento nemohl a ne-

chtěl se nikterak dovtípiti; sám pak ve vískání nalezl brzy takového zalíbení, že se ihned celý rozčepýřil, když koko oblíbenou svou prohlídku na něm započal. Tento s ním nakládal jako s vycpaným žokem; brzy jej nemilosrdně tahal za zobák, brzy za ocas a škubaje mu peří smýkal jím sem a tam, ale vše to nebylo s to rozdrážditi klidnou povahu starého afrikána, který konečně uvykl si na opici v té míře, že s ní spal, o jídlo se dělil a sám často ji vybízel, aby se s ním zabývala.

Toto podivné přátelství trvalo několik měsíců. Když pak loď do Chartumu se vrátila, učinila mu neočekávaná smrt zoborožce náhlý konec. Koko osiřel a trápil se opět dlouhou chvílí; učinil sice několik pokusů k seznámení se s kočkou domácí, která častěji kolem jeho budky se plížila, ale ještě vždy na místě hubičky dostal notnou facku mezi oči a jedenkráte i do tuhé rvačky s mackem se zapletl, jež se skončila za nesmírného prskání, founění a vřeštění útěkem poraněného mourka, vzdal se koko i této naděje a zůstal prozatím vdovcem.

Malý sirotek opičí, jehož jsem se náhodou dopídil, poskytl konečně smutnému opičáku novou zábavu. Hned jak malé to zvířátko spatřil, byl radostí téměř bez sebe a vztahoval k němu ruce; když jsem pak malou opičku pustil, běžela k němu sama. Koko by ji byl málem samým objímáním umačkal, mručel a kvikal velmi spokojeně a trvalo to dlouho, než se zase ukonejšil. Po srdečném tomto uvítání nastalo ale ihned nejbedlivější čištění zanedbaného chovance; každé smetí, každý pichlák, všeliká nečistota s největší pečlivostí se odstranila a neopomenuto ničeho, co by lesku jeho kožichu mohlo býti na ujmu. Po ukončeném lízání a stro-

jení nastalo nové objímání a milkování. Když jsme po několika hodinách malou opičku zase do světnice vzíti chtěli, koko zuřil a vztekem div se neuškrtil. I nechali jsme mu ji zcela na starosti a koko věru choval se k malému sirotku tak, jako by byl jeho matkou; tento opět přilnul k pěstounu svému s veškerou oddaností a všechny jeho rozkazy vykonával na pokynutí.

Bohužel zemřela tato malá opička přes všechnu naši péči za několik neděl. Koko byl žalostí bez sebe. Dosti často jsem měl příležitost pozorovati smutek zvířat, nikdy ale nejevil se tento v míře takové, jako při našem kokovi. Neustále bral mrtvého miláčka svého do náruče, houpal jej na rukou, mazlil se s ním co nejněžněji, nutil jej k chůzi nejsladšími zvuky svého hrdla a když vše to nic platno nebylo, dal se vždy na novo do žalostného nářku. Bolest jeho byla tak upřímná, hlas jeho tak žalostný a tklivý, že každý, kdo jej viděl, pohnut byl k srdečnému soucitu. Když jsem mu konečně zapáchající již mrtvolu odňal a ji přes zahradní zeď vyhodil, počínal si koko jako nesmyslný, překousal provaz, na němž byl uvázán, přelezl zeď a vrátil se s mrtvolou zpět na své místo. Když nebylo již žádné pomoci, dal jsem mrtvolu malé opice zakopat hluboko do země. Koko nepřestal kvíleti, hněval se na celý svět a za půl hodiny byl ten tam — utekl do lesů. Za několik dní jsme slyšeli, že viděli lidé v blízkém lese opici, ačkoliv tam před tím podobných zvířat nebývalo.“

Tento a mnoho jiných podobných případů dává na jevo, kterak se mořské kočky mohou státi miláčkem mnohých lidí a proč se s nimi člověk právě lidským spůsobem může spřáteliti.

Vedle vlastností svrchu naznačených mají

mořské kočky ještě všeliké jiné vlohy a schopnosti, které však jsou méně vzácné a chvalitebné, ačkoliv téměř všem těmto opicím společné. V čem tyto schopnosti záležejí, dovíme se z následujících příkladů.

Obchodník jeden měl ochočenou mořskou kočku, která běhala a rejdila zcela volně a svobodně po domě. Jedenkráte spozoroval, že má opice něco v torbách lícních, což velmi opatrně ukrývá. Přivolav ji k sobě lichocením, jal se prohledávati její zásobárnu a hle, na jedné straně huby nalezl dva, na druhé straně tři dukáty. Nikdo nevěděl, komu by peníze ty asi náležely. Teprv po delším pátrání shledalo se, že jsou dukáty majetkem blízkého kupce, kterémuž byly z pokladnice odcizeny. Opice byla se totiž do cizího domu oknem vloudila a tam z otevřené kasy lesklé peníze ukradla, kteréž nyní ovšem musila zase navrátit. —

Jiná opice ochočená, které také dovoleno bylo běhati volně po domě, stala se brzy postrachem všech slepic a kuřat na dvoře; největší její rozkoší bylo prohánění a plašení těchto krákoravých křehotinek; kdykoliv jen mohla skočila brzy na tu brzy na onu slepici a měla z toho velikou radost, když jim hodně strachu nahnala. Jakmile ji tato neplechá kratochvíle omrzela, šla hledat, kam slípky vejce snášejí; každé jejich hnízdo, ať bylo ukryto kdekoliv, vyslídila a oloupila, neboť vejce roztloukat a vypíjet uměla výborně. Když se jí jedenkráte za podobný kousek zlodějský dostalo notného výprasku, zmizela milá opička jako rtuť a po celý den ji nebylo ani vidět ani slyšet; již myslili domácí, že práskla do bot, ale nebylo tomu tak. Druhého dne přišla opice z rána jako by nic a pátrala po hospodyni; když ji spatřila,

šla k ní a položila jí jedno slepičí vejce do klínu, zavrčela spokojeně a šla opět svou cestou dále. Jaká to chytrá vypočítavost! „Nu vidíš ty, milá hospodyně, jak jsem já hodná, již ani to vejce slepičí nevypíjím; tu je máš a nedomýšlej se více, že já ti snad vejce z hnízda odnáším; i toto mohl bych vypiti, ale nestojím o tu pochoutku a proto ať mi vícekráte, ztratí li se ti opět vejce, vinu nepřikládáš!“ Toto asi sobě opice myslila, když vejce, sousedovi ukradené, hospodyni do klínu vkládala.

Nejmilejší ze všech pochoutek byla této opici sladká smetana. Po delší době nalezla také prostředek, dostati se do sklepa, kde se mléko uschovávalo. Netrvalo to však dlouho a mlsná její huba opět přišla na jevo; nový výprask ji poučil, že má nepočestné to řemeslo opustiti aneb alespoň při jeho provozování počínati si opatrněji. Opice odhodlala se k tomuto poslednějšímu a změnila svou taktiku. Smetanu nepila již z nádob ve sklepě, ale vzala vždy hrnec s mlékem celý, vylezla s ním na půdu neb na strom a tam jej v tichosti a bázni boží vyprázdnila. Prázné hrnce však házela se stromu na zem a to byla zase chyba, která jí dopomohla k slušné odměně, jež se však vyplácí březovou metlou. Opice vzala si to k srdci a polepšila se. Kdykoliv se jí napotom podařilo ukrásti v sklepě hrnek s mlékem, nerozbila ho, ale vyprázněný přinesla hospodyni zpět a měla z toho velikou radost, když ji tato za její poctivost pochválila.

Velmi směšné bylo divadlo, když opice tato právě odpočívala na kamnech, v nichž se topiti počalo. Ležeti na teplém místečku bylo jí velikou rozkoší a proto také nespěchala nikdy s kamen, když tyto hřáti počínaly; jak mile jí

však počínalo horko býti nesnesitelným, skákala opice jako posedlá s nohy na nohu, vřískala, ošklíbala se, houpala se s místa na místo a v největší zoufalostí provozovala posuňky nejpitvornější — zkrátka při každém zatopení vyváděla pravou komedii. Přece ale neslezla s kamen dříve, dokud si své tlápky pořádně nepopálila.

Ke všem zvířatům choval se tento opičák netečně, učiniv jenom přátelství se starým velikým paviánem pohlaví ženského, sám jsa pohlaví mužského. U porovnání se svou přítelkyní vyhlížel jako kotě naproti buldokovi a proto dával se od ní chovat a vískat, hejčkat jako nedospělé mládě, ačkoliv byl chlap úplně dospělý a chlipností celý vrtohlavý. Obě opice bavily se mezi sebou častým cvrlikáním a mručením a bylo viděti, že si úplně rozumějí. Ačkoliv bylo přátelství mezi nimi patrné a v mnohých ohledech i něžné, přece nesměl malý opičák mořský nic dáti do huby, dokud silná jeho chůva nedostala z toho svůj podíl. Kdykoliv mořská kočka bez této kontribuce něco do úst strčila, vrhl se na ni pavián jako divoký, otevřel jí silnými svými prsty hubu, co tam bylo vyrval a sám pohltil, načež ještě několika klofci připomenul opici povinnost opominutou. Zvláštní tento výjev opakoval se častěji, nebyl ale nikterak na ujmu dalšímu jejich přátelství.

K domácím lidem chovala se tato mořská kočka způsobem dosti zvláštním. Byla-li volána, přišla, avšak jen tenkráte, když se jí líbilo: jinak se ozvala, ale zůstala na svém místě. Byla-li chycena násilím, zuřila velice a dělala tak, jakoby se blížila její poslední hodinka; umělat se výborně přetvařovati; puštěna opět na svobodu, mstila se kousáním a utekla konečně spokojeně vrčíc a hněvivě na člověka pohlížejíc.

Magot čili opice turecká. (Obraz 4.)

Na své cestě ze západní a střední Afriky jest nutno zastaviti se také v Africe severní, kde se s dvěma novými opicemi seznámíme. První z nich jmenuje se *opice turecká*, druhá má krásné jmeno *pavián*. Opice turecká spatřuje se u nás dosti hojně v kočujících zvěřincích a bývá vedle mořských koček členem všelikých divadelních společností, při nichž ovšem medvěd neb alespoň hřmotný pavián má nejprvnější úlohy. Druhdy nosili opici tuto po světě na odiv Arabové nebo Turci, ano i jiní lidé v oděvu tureckém a protož nazvána jest opicí tureckou. Ve společnosti jiných opic snadno jest ji poznati; tělo její bývá vychrtlé, tvář vráskovitá má barvu masovou a zarostlá bývá na lících hustým žlutavě bílým vousem; uši jsou malé a lidským podobné; nad očima a na čele je srst černá, ostatně po celém těle zelenavě hnědá; ocas je velmi kratinký, délka pak celého těla obnáší asi dvě stopy.

Původní vlast magota je severozápadní Afrika; zde žije v společnostech, vedených starým zkušeným opičákem a sice hlavně v skalnatých krajinách na zemi, ačkoliv prý i po stromích výborně umí lézti a skákati. Jako všechny opice jest i magot lstivý, obratný, chytrý a silný, jakož ani jinak býti nemůže, anoť jablko nikdy daleko od stromu nepadne. Umí-li se který opičák jak náleží pitvořit, ošklíbat a škaredit, nedospěl přece žádný v umění tomto k takové dokonalosti jako magot. Neučiní-li se mu ihned po vůli, svraští čelo, skrčí nos, pohybuje pyskoma a klape přitom svými zuby v největší rychlosti; veškeré náruživosti své projevuje pouze pitvorným šklebením a klapáním zubů a jen ve strachu vyráží z hrdla

krátké pronikavé zvuky. Zlobí-li se, stáhne kůži na čele v husté vrásky, jimiž pohybuje nahoru a dolů, při tom prodlouží hubu a stáhne pysky tak, že činí jen malinký kulatý otvor; když dosáhl, čeho si přál, promění se okamžitě celá tvář jeho a spokojené zabručení jest znamením, že vše již jest opět v pořádku.

Magot je velmi učelivý a bez všelikých obtíží dovede kousky velmi umělé. Cvičení vojanskému naučí se za 14 dní lépe než mnohý Honzík za celý rok a střílení nenahání mu pražádného strachu. S pánem svým provozuje celou komedii posuňkovou. Na dané znamení ukradne opice některému z diváků z kapsy šátek; nastane shon a opice musí se ku krádeži přiznat, načež je odsouzena k trestu smrti a sice zastřelením. Opice se modlí, prosí sepiatýma rukama o milost a když nenalézá slitování, očekává smutně poslední svou hodinku; konečně odvedena na popraviště dá si oči zavázat a když uslyší ránu z pistole, padne na zem, zatřepá nohama a je po ní. Pán její zdvihne mrtvolu, tahá ji za ruce, smýká jí sem a tam, nic naplat — opice je mrtva. Tu pán zatleskne rukama, opice vyskočí, chopí se bubnu, skáče, tančí, dělá kozelce a poklony váženému obecenstvu a pánům klukům a konečně si za své namáhání sama vybírá zpropitné.

V potravě není magot vybíravý; miluje sice mlsky, zejmena mandle, požívá ale ostatně všeho, co se mu poskytne. Na svobodě živí se hlavně hmyzem a červy, jež vyhledává pod kameny; lahůdkou prý mu jsou štíry, jimž velmi obratně vytrhuje dříve žahadlo, nežli si na nich pochutnává. Když lapil nějakého brouka, prohlídne si ho se všech stran, přičichne k němu a pak

jej teprv strčí do huby; nelibě zapáchající věci odhazuje pryč.

V zajetí bývá jeho nejmilejším zaměstnáním prohlížeti psům, kočkám neb svým soudruhům kožichy a vybírati z nich hosti cizopasné, jež požírá se zvláštní zálibou; taktéž velmi rád to vidí, když se někdo jiný s kožichem jeho zabývá.

Magot je též jediná opice, která v Evropě žije ve stavu divokém a sice na skalách gibraltarských naproti břehům afrických. Jak a kterak se tam dostal, nelze povědíti, tolik ale je jisto, že po mnohá již léta pozorováno bylo malé hejno těchto opic dobrými dalekohledy z pevnostních hradeb gibraltarských. V novější době zmenšilo se stádo to až na čtyry kusy a ty prý jsou vesměs pohlaví mužského. Když se vítr obrací, stěhují se obyčejně z jedné strany skály na druhou, aby byly za větrem, neboť jsou velmi zimomřivé a rády ukrývají se v jeskyních, jichž je tu všude hojnost. Vedle hmyzu žerou prý také kořínky, listy a plody mnohých rostlin a jsou velmi tlusté a vykrmené. Někdy sestupují s vysokých skal a navštěvují nejbližší sady, aby si na zralém ovoci pochutnaly. V roce 1856 bylo jich všech deset kusů, v roce 1862 však byly vídány již jen čtyry kusy; dle nejnovějších zpráv vzrostlo prý hejno to opět na sedm kusů. Podobá se však, že přes všechnu ochranu, jíž se jim od vlády anglické dostává, přece opice tyto vyhynou v době nejbližší příští.

Paviáni. (Obraz 5.)

Nejkrásnější a spolu nejlíbeznější ze všech opic afrických ponechali jsme si na konec; jest to, jak již svrchu praveno, *pavián* čili *mandril*,

jenž se v Africe vyskytuje v několika druzích Všichni paviáni jsou veliké, až čtyry stopy vysoké opice s psí hlavou, silnými ale krátkými okončinami, s tvářemi a hýžděmi křiklavě zbarvenými a s krátkým ocasem. Torby lícní bývají tak veliké, že se v každé veliký klas kukuřice může ukryti. Červený nos našeho mandrila mezi tmavomodrými vráskovitými tvářemi a vynikající silné zuby dodávají zvířeti tomu vzezření velmi divokého a ohyzdného, kteryžto dojem ježatá srst na hlavě, na rukou a na hřbetě barvy zelenavě hnědé neb šedé nikterak nezmírňuje.

Všichni paviáni spojují s velikou silou tělesní neobyčejnou odhodlanost, chytrost a lstivost, jsouce ve velikých společnostech každému zvířeti ano i lidem nebezpečni. O jejich neohroženosti svědčí příběh následující. Jistý cestovatel zastihl hejno paviánů, právě když přecházelo přes úžlabinu s jedné stráně na druhou, která opicím těm více bezpečnosti poskytovala. Jedna část paviánů byla již na protější straně, druhá ještě v údolí. „Naši dva chrti," vypravuje přírodozpytec dále, „velice se zarazili, když náhle před sebou spatřili veliké stádo divoké zvěři; brzy se však spamatovali a tryskem pustili se za prchajícími paviány. Nyní jsme měli divadlo, jaké asi zřídka kdy objevuje se zrakům lidským. Sotva psi do hejna vrazili, sběhli ihned staří samci se skal do údolí a než se chrti nadáli, byli se všech stran opicemi sevřeni, anyť samice mláďata svá útěkem zachrániti hleděly. Staří paviáni stáli kolem psů jako zeď, řvali, cenili zuby, otvírali tlamy, tloutkli rukama hrozivě do země a stíhali naše chrty zraky tak zuřivými, že tito jinak dosti neohrožení a boje chtiví leknutím zpět odrazili u nás ochrany hledajíce. Samo sebou se rozumí,

že jsme psy k zdařilejšímu útoku podněcovali a štvali, což se nám po krátké době podařilo. Nyní se obraz změnil; vítězné opice přetáhly mezi tím na druhou stranu a jen několik se jich opozdilo v údolí, mezi nimiž bylo také asi pololeté mládě. Jak mile toto dorážející psy spatřilo, dalo se do vřískání a uteklo na nejbližší výstupek skalní, kdež je chrti zastavili. Nebylo pochybnosti, že opice tato nám padne za kořist; jednalo se již jen o to, kterak se jí zmocniti bez velikého poranění. Avšak chyba lávky; člověk míní, ale zůstává často jen při laskominách. Tak se stalo i nám; právě když jsme přišli blíže, abychom úzkostlivě vřeštící opici se skály sehnali a našim chrtům potěšení z jejího lapnutí dopřáli, objevila se na druhé stráni hrozivá postava starého vůdce paviánů. Přehlídnuv celou polohu a naše postavení sestoupil starý opičák rychle dolů a pevným krokem blížil se nám a našim psům. S chladností věru podivu hodnou kráčelo mocné to zvíře kolem nás, pohlížejíc na chrty naše okem tak hrozivým, že tito okamžitě zase skrotli a výpad učiniti si netroufali; opičák vystoupil na skálu k mláděti, zalichotil mu, aby se na jeho krk zavěsilo, načež s ním nastoupil cestu zpátečnou zrovna vedle psů, kteří tak byli zaraženi, že jej nechali odejíti úplně v pokoji. Toto hrdinství starého patriarchy naplnilo nás takovou úctou, že nám ani na mysl nepadlo na něj střeliti, ačkoliv nám byl zcela dobře na ráně.“

Paviáni zdržují se ještě více než magot na pevné půdě a vylézají na stromy jen v největší tísni; vysoké skály a nepřístupné stěny skalní poskytují paviánům vždy útočiště bezpečné a cibulovité rostliny, ptačí vejce a všeliký hmyz na skalách potřebnou potravu; často navštěvují sady

a pole zdělané, činíce na nich, jakož i na vinicích veliké škody, z kteréž příčiny je čítá obyvatelstvo k nejškodlivějším zvířatům. Na svých loupeživých výpadech rozestavují stráže, aby při svém drancování přepadeni býti nemohli. Obyčejně běhají paviáni po čtyrech a jen když se po okolí chtějí rozhlednout, staví se zpříma na zadní ruce. Chůze jejich v klidu je zdlouhavá a jaksi těžká; při tom kývají celým tělem a zejmena červenou zadnicí způsobem tak nestydatým, že člověk div neodplivne při pohledu na tato ohyzdná zvířata. Vilnost a chlipnost jejich přesahují všechnu míru; již naproti mužům a chlapcům chovají se zhovadile, ženy pak a děvčata nesmějí se k nim ani zdaleka přiblížit, nechtějí-li doznati hnusného trýznění. Vypravuje se, kterak ženy Negrů nezřídka od nich bývají odnešeny a násilným způsobem trýzněny; brání-li se, padají do nebezpečenství od zuřivých opičáků býti uškrcenu.

V paviánech jeví se povaha opičí v největší dokonalosti, ale špatnou svou stránkou; milého a líbezného není na nich ani zbla, ale za to všechny necnosti opičí v míře svrchované; paviáni jsou zlostní, urputní a v každém ohledu nestydatí; za nepřítelem svým házejí kamení, nemají-li však toho, metají za ním své smrduté lejno, jež prý mohou vypustiti, jako pes vodu každou chvíli a kdykoliv se jim líbí. Nedá se sice upříti, že jsou to zvířata učelivá, k mláďatům svým velmi laskavá, ano v ochočeném stavu i člověku v jisté míře nakloněná, ale každá nepatrná věc, jediné slovo, pouhý pohled neb úsměch může je k takovému hněvu rozdrážditi, že neušetří ani toho, kdo jim bývá jinak přítelem nejmilejším.

Dravých zvířat se paviáni nebojí; jediný levhart ukořistí tu i tam některé mládě, ale starým

paviánům se opatrně vyhýbá; totéž činí lev, slon a jiná zvířata. Jediný člověk a pes dovedou se zmocniti i starých paviánů; člověk lstí, pes obratností a odvahou. Jeden pes ovšem nepořídí ničehož; má-li se lov zdařiti, nutno užiti celé smečky psů zkušených a vycvičených. Zhlednou-li cvičení chrti hejno paviánů, pustí se ihned za ním, drží se ale stále při hromadě, jinak by se jim zajisté vedlo velmi zle; neboť jednotlivý pes, a byť by byl i plemene nejsilnějšího zahyne vždy v boji s paviány, jejichž heslo bývá, vrhnouti se na nepřítele silami spojenými.

Jakmile paviáni pozorují, že jsou od psů pronásledováni, zůstávají staří samci pozadu a lákají nepřítele na sebe, aby samice a mláďata kryli, které se zatím hledí uschovati na bezpečných místech; proto také neutíkají samci příliš rychle, ale dávají si na čas, obracejíce stále oči své hněvem planoucí na drzé pronásledovatele, kteří jsou spůsobem tímto brzy paviánům v patách. Jest-li se některý horkokrevný pes od ostatních oddělí a na svůj vrub některého paviána popadne, obrátí se tento rychlostí blesku, zavěsí se neprozřetelnému psovi svými čtyrmi rukami na prsa a na krk a jedním chmatem roztrhne mu hrdlo; pes klesne, pavián válí se s ním po zemi a zasazuje mu nové rány tak dlouho až jej konečně uškrtí. Vítězství své zvěstuje pak svým soudruhům ďábelským jásotem. Cvičení psi však znají spůsoby paviánů a zařizují dle toho svou taktiku; vždy po třech neb po čtyrech ve spolku vrhají se na jedno ho opičáka, jemuž potom nic nepomáhají ani ostré zuby ani obratnost a síla tělesná; jediný útěk na nepřístupnou skálu může jej spasit, což se ale zřídka kdy stává, ješto psi obyčejně stavenému paviánu další útěk zamezují.

Člověk dostává paviány do své moci způsobem mnohem snadnějším. Dobře věda, že zvířata tato milují s velikou náruživostí nápoje líhové, staví jim nádoby s kořalkou do cesty a když se paviáni tak opili, že nemohou státi na nohou, zmocňuje se jich bez velikých obtíží; silné řetězy a řádné baštonády přivadějí střízlivé opičáky brzy k rozumu; pozorujíť v krátké době, že zuřivostí svou ničehož nepořídí a protož se podrobují novému pánu svému.

Ochočení paviáni dají se vycvičiti ve všelikém umění, nejlépe ale hodí se tuzemcům k hledání vody na poušti. Tito rádi berou krotkého paviána s sebou na dalekou cestu, jenž pak bývá v nouzi zvířetem velmi užitečným. Když totiž cestovatelům voda k pití došla a pramene jiného není na snadě, dají tito paviánu sežrati pokrm hojně slaný z příčiny snadno pochopitelné. Po několika hodinách počne paviána trápiti krutá žízeň; tento slídí na všech stranách po vodě avšak bez výsledku; všechny vaky a nádoby jsou prázné; v této nesnázi uváže se opice na opratě a pustí se na poušť, aby šla kam ji pud a rozum nese. Tryskem utíká tato po pískovité rovině, větří brzy na tu brzy na onu stranu, vyhrabuje zem na rozličných místech, vytrhává rostliny a čichá k jejich kořenům, až konečně se na určitém místě zastaví a s velikým úsilím počne trvale vyhrabávati jámu; cestovatelé vědí, že na tom místě pomocí rýče a lopaty brzy se dokopají nápoje občerstvujícího.

Na ochočených paviánech, zejmena na ošklivém mandrilu, pozoruje se často veliká žárlivost; je-li tento pohlaví ženského, nesmí se nikdo přiblížiti k jejímu strážci aneb k jiným osobám jí milým a známým, aby se hněv její velice nezbouřil a s takovým rozvztekleným opičákem nikdy

není velikých žertů, ani nezná žádných ohledů ani jiných svazků přátelských.

Ve zvířecí oboře v Paříži utekl jedenkráte mandril samec ze své kletky a nebylo nikterak možno, po dobrém jej přivésti zpět. Několik strážníků, kteří se ho násilně chtěli zmocniti, bylo dosti krutě pokousáno, aniž by se jim byl úmysl podařil. Podrážděný opičák počínal si čím dál tím urputněji a bylo se obávati, aby nespůsobil ještě něco horšího. V této nesnázi napadlo jednomu z chytřejších a zkušenějších strážců, zda-li by mandril svou vlastní náruživostí nedal se vlákati do pasti. Přivedl tedy svou dceru, postavil ji k zadním dveřím klece mandrilovy a počal ji na oko objímati; opičák spozoroval brzy milkování toto a dle prudké povahy své ihned zahořel hněvem velikým; maje v úmyslu vrhnouti se na drzého strážníka učinil několik skoků ku své budce. Nejkratší cesta k milkujícím vedla však skrz jeho vlastní klec a chtěl-li tedy soupeře svého okamžitě potrestati, musil vstoupiti předními dveřmi do klece. Sotva to však učinil, odskočil strážník i s dcerou svou, oboje dvéře se rychle zavřely a mandril byl opět šťastně chycen. Zpozorovav lest, kterou byl do klece vlákán, zuřil a hněval se nemálo, což mu nyní ovšem velmi málo prospělo.

Na svobodě zdržují se paviáni na nepřístupných skalách v malých i velikých jeskyních a na jiných místech krytých, kde také noci přespávají. Brzy po ránu opouštějí pravidelně úkryty své a sestupují ponenáhlu do údolí, vytrhujíce všeliké rostliny a požírajíce jejich hlízy neb kořeny; při tom obracejí všechny kameny a hmyz pod nimi uschovaný platí jim za velikou pochoutku; objevení se hada spůsobuje mezi nimi vždy poplach veliký, neboť se ničehož tak nelekají jako jedova-

tých těchto plazů. Po snídaní táhne se zase celá tlupa na temena hor, kdež se společnost rozloží na oblíbeném místě. Samci usednou vážně a klidně na všeliké kameny, samice pak dohlížejí na skotačivou mládež a pohrávají sobě s nedospělými opičaty. Neděje-li se nic zvláštního, mlčí celá společnost; jakmile se však objeví na obzoru lidé neb zvířata, zaštěkají samci jako psi a celé stádo srazí se na jedno místo. Při blížícím se nebezpečí stává se hluk čím dále tím větší; samci řvou jako levharti, samice a mláďata hrochtají a kvíkají jako stádo vepřového dobytka. Staří samci vylézají na nejvyšší skály, aby velikost nebezpečí lépe mohli určiti a přehlednouti; je-li třeba obrany, berou ji, jak již praveno, sami na sebe, metajíce kameny a svalujíce celé balvany skalní na blížícího se nepřítele.

Život jejich je velmi tuhý; nebyla-li rána na místě smrtelná, uteče každý postřelený pavián a zmizí ve skalinách člověku nepřístupných. — Nebyla-li společnost ničím vyrušena ze svého klidu, zdvihne se opět od poledne a táhne k nejbližší vodě; na zpáteční cestě se opět obědvá a večeří zároveň, při kteréž příležitosti jsou pole durrhou zaseté nejvítanější tabulí; k večeru uklidí se celé hejno zase do oblíbeného skalního noclehu.

Paměti hodná věc jest, že se pavián hřívnatý často nalézá vypodoben na starožitnostech egyptských a sice buď sedící na trůnu a přijímající poctu lidskou, aneb se vyskytuje co soudce, mající před sebou váhy, jejichž mísky pozoruje zrakem skoumavým. Jest patrno, že božství, jež pavián představoval, bylo u starých Egypťanů u veliké vážnosti; jak a kterak mohl této hodnosti dosáhnouti, nesnadno je říci; zdá se však, že příčinou její byla bázeň lidská před těmito silnými a člověku samému nebezpečnými tvory.

Opice asiatské.

Orang-Utang. (Obraz 6.)

Ačkoliv žije v Africe ještě několik vzácných druhů opic, jest tuším přece již čas, abychom ji opustili a podívali se o dům dále. Pustíme se po novém průplavu suezském do moře arabského, pak dále přes indický oceán rovným směrem mezi ostrovy sundajské a než se nadějeme, jsme již na ostrově Borneu, jižně od Asie položeném. Hle tu nás již očekává nový hostitel, k němuž nejdříve zavítáme žádostivi jsouce věděti, jak asi vyhlíží *lesní muž asiatský* čili *Orang-Utang.*

On nás třeba pozve do své residence, ale my jemu zdvořile poděkujeme, neboť obydlí jeho je veliké hnízdo na stromě, z nalámaných a spletených větví sestrojené, listím a mechem vystlané a schody k němu jsou suky a kmeny stromů, po kterých my neradi šplháme. Kdyby nás snad zval k tabuli, řekneme podle slušnosti, že jsme již po obědě, neboť bychom u něho dostali jen tuhá poupata, listí a plody několika rostlin, na místě kuřat trochu všelikých brouků a na místě cukrovinek tvrdá semena a snad i kus kůry lesních stromů, kteréžto lahůdky nejsou příliš šikovné pro naše zuby. My si u něho vyžádáme jen krátkou audienci, zeptáme se, co dělá, je-li zdráv a jak se jeho paničce daří a prohlídnuvše si jeho domácnost a celé hospodářství uděláme mu několik zdvořilých poklon a půjdem zase s pánem bohem svou cestou dále.

To co jsme u tohoto milostpána opičáka viděli a slyšeli, má celkem smysl asi následující: Orang-Utang je opice čtyry stopy vysoká a v mládí člověku dosti podobná; hlava její bývá v této

době pěkně okrouhlá a připomíná tudíž člověku v mnohých ohledech tvář lidskou; ale čím starší je orang, tím více prodlužuje se čenich a celá tvář béře na se ráz dravce psovitého, k čemuž silné zuby a vyčnívající kly nemálo přispívají. Celé tělo, vyjmouc tvář, dlaně, prsty a částečně i prsa, pokryto jest srstí tmavočervenou, která se u starších samců na lících a pod bradou prodlužuje v dlouhý vous; části těla lysé mají barvu olověnou neb šedou. Ruce oranga jsou mnohem delší než ruce šimpanze a dosahují téměř až ke kotníkům. Čelo je nízké, nos na plocho smáčknutý a dolejší čelist delší než hořejší; pysky jsou veliké a jako nabubřené, oči a uši malé a lidským podobné. Kdo poprvé pohlíží do tvaře této opice, cítí čím dále tím více její podobnost s tváří lidskou, avšak podoba ta je člověku velice odporná, proto že v ní vidí nejhnusnější obraz lidský, pravou to potvoru lidského plemene.

Orang je ze všech opic nejklidnější a nejváhavější; o čilosti a neposednosti šimpanzů a mořských koček není u něho ani památky a zuřivá mysl paviánů neb goryl je mu úplně neznáma; dobrota srdce a povaha flegmatická jsou jeho nejhlavnější vlastnosti. Jsa přítel pokoje a klidu pohlíží orang kolem sebe zcela rozumně a jaksi po lidsku, a není věru divu, že člověk pozorující chování jeho, tím větší vidí shodu mezi ním a povahou lidskou; jakmile však hne nějaká náruživost duší jeho, mizí ihned tento odlesk rozumné rozvahy a pozorovatel nemůže ubrániti se opět pocitu, že jest mu přec jen činiti s pouhým zvířetem, zvířetem ovšem povahy mírné a váhavé.

Již mladí orangové jsou méně čilí nežli mláďata jiných opic a pohybují se na stromích velmi opatrně a jaksi odměřeně; do veselých skoků

mořských koček, do divokých rejů se stromů na strom neb do jiných her opicím obyčejných se jim nikterak nechce. Starší opice jsou, možná-li ještě pohodlnější; kam je ráno postavíš, tam je u večer nalezneš. A což teprv staří vysloužilí opičáci, — ti jsou již učinění poustevníci a tak pohodlní, že ani na stromy nelezou, aby se nemusili příliš namáhati.

Dokud jsou orangové mladí, drží se při matce; jakmile jim ale na bradě vousy růsti počínají, odtrhují se od rodiny a žijí na svůj vrub. Jen v době páření blíží se samicím; obě pohlaví svolávají se pak zvláštním křikem, jenž se podobá nejvíce krátkému řvaní hovězího dobytka. Samice mívá jen jedno mládě, jež ošetřuje a hejčká s láskou v každém ohledu opičí.

Orang-Utang je zvíře pokojné, nikoliv ale bázlivé; člověka se nebojí a také se před ním na útěk nedává. Blíží-li se předmět neznámý, pozoruje s klidností, čeho jest se mu asi nadíti; čichá-li nějakou neplechu, uteče okamžitě na vrchol stromu, kde se skryje mezi větvemi nejhustšími; necítí-li se však i zde dosti bezpečným, prchne na strom jiný, kterýžto útěk neděje se však úzkostlivě a kvapně, nýbrž s rozvahou a jakousi pevnou chladností. Byl-li orang postřelen, vykřikne leknutím a bolestí, brzy se však zpamatuje a láme rychle větve se stromů, jež metá dolů na svého nepřítele, aby jej snad zastrašil a od dalšího pronásledování odvrátil. Když však i to nic nepomáhá a nemůže-li se boji vyhnouti, pak se rozpálí hněvem velikým a musí se mu dáti čest, že umí kůži svou draze prodati. Rámě jeho jsou silné a zuby jeho opravdu strašlivé; on zláme s lehkostí zbraň i ruku lidskou a kam zasadí své zuby, tam rozdrtí maso i kosti Starého oranga lapiti je prý věcí nemožnou; mlá-

data nechají se snadněji zajmouti, avšak jen pomocí sítě neb jiných léček.

Mladí orangové byli již několikrát do Evropy přiveženi a spůsob jejich života znám jest i do nejmenších podrobností. Shledalo se vždy, že i tento druh opic je velmi zimomřivý a že v chladném podnebí našem nikdy dlouho nevydrží; za půl léta, nejdéle za rok zachvacují oranga souchotiny, které pak životu jeho brzký konec činívají.

Holland'an *Vosmaern* přivezl jedenkráte do Evropy mladou samičku, která měla povahu velmi mírnou a nikdy nebyla při ní pozorována zloba neb faleš jiných druhů opic. Dobrota srdce jejího byla tak veliká, že ji mohl majitel její do huby prsty strčit a opice nic mu neublížila, ba ani se nerozhněvala. Vzezření její bývalo smutné a těžkomyslné, zejmena když byla o samotě; ráda měla společnost lidskou a sama vyhledávala osoby, které se s ní nejvíce zabývaly. Když byla uvázána na řetěz, zmocnila se jí úplná zoufalost. S velikým hlukem vrhla se na zem, vřeštěla co hrdla měla, tloukla kolem sebe a roztrhala všechny pokrývky, které jí za oděv byly dány. Žalost její byla tak opravdivá, že ji pán z útrpnosti zas pustil na svobodu. Obyčejně chodila po všech čtyrech, uměla ale také choditi po dvou, zejmena když se mohla v chůzi opírati o hůl. Jednou vyklouzla ze své kletky a utekla na půdu velikého domu; zde v podkroví se jí velice líbilo a běhala po trámech tak obratně, že bylo čtyr lidí k jejímu chycení potřebí.

Opice tato jedla, co se jí dalo, nejraději ale měla ovoce a rostliny kořenné; pečené neb zadělávané maso bylo jí také vhod a syrové vejce pila vždy s velikým zalíbením. Hmyz nelovila a živý vrabec, do kletky její hozený, spůsobil jí

zpočátku mnoho strachu, konečně ho ale přece popadla a zakousla; vytrhnuvši mu několik per, okusila masa jeho, ale nechutnalo jí a protož vrabce s nechutí vyhodila. Největší lahůdkou byly jí červené jahody; obyčejně pila vodu, nahnula si ale také ráda vína, bylo-li jen dosti sladké; po napití si utřela hubu rukou, jako to dělají mnozí lidé a zůstalo-li jí při jídle něco mezi zuby, šťárala pak v nich dřívkem jako člověk.

V umění pětiprstém byla znamenitým mistrem a vytahovala lidem věci z kapes tak obratně, že o tom ani tušení neměli. Když byla pozorovala, že se zámek jejího obydlí otevírá klíčem, vyhledala si vhodný kousek dřeva, strčila jej do dírky klíční a kroutila jím za dlouhou chvíli na všechny strany; když se jí otevření nepovedlo, byla velmi mrzuta a nespokojena. Před spaním dělala vždy veliké přípravy; všechno seno, na kterém spala, neustále načechrávala a teprv když si z části jeho udělala pohodlnou podušku, ulehla jako člověk, přikryla se však vždy velmi bedlivě od hlavy až k patě. Šátek, který jí byl dán za oděv, nosila brzy otočený kolem hlavy, brzy kolem těla a to vždy, ať byla zima anebo parno největší.

Že měla ráda společnost, dali jí za přítelkyni kotě; chopila se ho ihned, pozorně je na všech stranách očichávajíc; při ohledávání tom škráblo ji kotě do ramena; opice se rozmrzela a kočku odhodila; pozorně pak prohlížela ránu na ruce a upokojila se teprv, když nepatrné škrábnutí boleti přestalo; s kočkami však nechtěla se baviti nikdy více. Pomocí svých prstů a zubů rozvazoval tento orang i nejzamotanější uzly na provazích a velikou z toho míval radost, mohl-li lidem pokradmu střevíce neb jiný oděv rozvázati. V rukou svých měl neobyčejnou sílu a vyzdvihoval s leh-

kostí i těžká břemena; zadních rukou užíval tak obratně jako předních; když nemohl předmětu nějakého dosáhnouti rukama předníma, lehl si na záda a přitáhl věc rukama zadníma.

Nekřičel nikdy, leč když byl ponechán o samotě; křik jeho podobal se na počátku vytí psa, stával se však čím déle trval tím silnějším a drsnějším, až se končil zvuky, jaké vydává píla při řezání dříví.

Jiný orang sedal po turecku na zemi s nohama křížem pod sebou složenýma a když šel, podepíral se předníma rukama a táhl celé tělo za sebou, jako když někdo chodí o dvou berlách, opřených v obou podpažděch. Byl velice milovný čistoty a utíral každou skvrnu ve své budce mokrým klocem; tvář a ruce umíval si jako člověk. Při spaní přikrýval se vším, co mohl kde sehnati a ztratil-li se komu oděv nějaký, mohl býti jist, že ho odnesl orang; znal dobu obědvání a sám šel ke stolku, na kterémž měl pokrm přichystaný; v jídle nebyl vybíravý, ale nechtěl od nikoho přijmouti něco k požitku, vyjma svého strážníka; když pak jedenkráte strážník na několik dní odešel, nechtěl orang od nástupce jeho vzíti nižádné potravy, ale seznav muže cizího, skočil na zem, křičel a bil se pěstmi do hlavy jako v zoufalství. Vše, co jedl, bral dříve do prstů; každý pokrm, který neznal, očenichal ze všech stran dříve než ho strčil do huby; hlad měl vždy a jedl jako děti téměř neustále. Také orang tento byl velmi klidný a mírný; rád měl též kolem sebe společnost a dával hubičky těm, které miloval. Za miláčky své si zvolil dvě mladé kočky, s nimiž prováděl všelikou kratochvíli; jednu nosíval v náručí, druhou pak si posadil na hlavu, ačkoliv tato tuze drápy své do hlavy zatínala,

bojíc se, aby nespadla. Několikrát ovšem strhl kočku s hlavy a jal se prohlížeti její tlapky v tom úmyslu, aby z nich drápy vytrhal; když to ale nešlo, raději snášel bolest, než by se byl vzdal oblíbené hry s milými družkami.

Orang-Utang, jenž byl vezen z Asie do Německa, byl neustále na palubě mezi lidmi a jen ku spaní si vyhledával místo ukryté. Dokud se loď nalézala v pásmu teplém, byl velmi čilý a rád se prohánĕl po stožáru, provazech a plachtách lodních, neboť lezení a skákání bylo jeho rozkoší; obratnost a síla, kterou při těchto krkolomných kouscích dával na jevo, budily úžas všeobecný. Ořechy kokosové, jejichž tlustý obal člověk jen sekerou může odstranit, vylupoval orang sám bez všelikých obtíží; na tenčím konci, kde má ořech několik malých hrbolů, zasadil své zuby, popadl ořech pravou zadní rukou a roztrhl obal jeho obyčejně jedním rázem; tvrdou skořápku ořechovou pak rozbil o nějaký pevný předmět.

Čím více se loď blížila krajům studenějším, tím více tratila se čilost orangova. Přestal skákati a po provazích lézti, za to ale tím pilněji obaloval se v houni, kterou neustále vlékl za sebou; byla-li mu zima, seděl na jednom místě třeba po několik hodin. Také tento orang věnoval loži svému velikou pečlivost a neulehl ani jednou, aby nebyl pokrývky své několikrát rukama proklepal a vyhladil. Když vše bylo v pořádku, položil se na záda a zahaliv se do houně až po samý nos, spal pak po celou noc tiše a klidně. Ve své vlasti vstával se sluncem a se sluncem také chodil spat; ležel tedy od šesti hodin z večera až do šesti z rána. Když loď neustále plula k západu a doba východu a západu slunce čím dále tím více se opozďovala, držel se orang vzdor tomu

obvyklého pořádku a času a chodil již na předhoří „Dobré naděje“ v Africe spáti o druhé hodině odpoledne a vstával o půl třetí ráno.

Mimo kokosové ořechy jedla opice tato maso, mouku, sago, a vynaložila obyčejně všechnu lest, aby jen toho největšího kusu masa se mohla zmocniti; co jedenkráte měla v rukou, nechtěla vydati zpět za žádnou cenu; bití a kárání v příčině té prospívalo velmi málo. Kdykoliv se mohla dostati nepozorovaně na mouku v sudě uschovanou, učinila to; kradenou mouku žrala, až se jí od huby prášilo; aby pak mlsání její nebylo zpozorováno, utřela si omoučenou ruku pečlivě o hlavu a mrzela se velice, když pak každý, koho potkala, dal se do hlasitého smíchu. Každého dne o druhé hodině odpolední dostavila se do kajuty, v níž se obědvalo, a bez pobídky sedla ke stolu. Při jídle byla velmi tichá a čistotná. Talíř s polívkou vzala do rukou, nasadila k ústům a vypila vše, aniž by byla jediné kapky rozlila; se lžicí nenaučila se nikdy zacházeti správně. Víno pila nesmírně ráda; sklenici brala jako misku oběma rukama, ale nevlila víno do huby jako polívku, nýbrž udělala z doleního pysku širokou prohlubinu a naplnila ji vínem, kteréž pak srkala ponenáhlu skrz zuby, jakoby chtěla, aby jí pochoutka ta co nejdéle trvala. Sklenici nerozbila nikdy, ale napivši se postavila ji na stůl, netrpělivě čekajíc a se ohlížejíc, brzo-li se jí opět naplní.

Také tato opice chodila vždy po čtyrech a jen když se měla čeho přidržet, postavila se na zadní ruce. Na plachty lodní lezla později zřídka kdy a sice jen tenkrát, když malá opice, její miláček, provedla něco zlomyslného, zač se jí mělo dostati výprasku; v případě tom utekla se vždy

k příteli a ochranci orangovi, jenž ji vzal do náručí a utekl s ní na stežeň, kde setrval tak dlouho, až bouře minula. Nešťastnou náhodou nedostala se opice tato do Evropy na místo ustanovené; byla totiž zpozorovala, že kuchař lodní nechává ležeti na jistém místě několik lahví s rumem; i vstala v noci, když vše v kajutě v spánek bylo pohříženo, otevřela jednu láhev a vypráznila ji s velikým chvatem. Účinky počaly se ovšem jeviti velmi brzy; opice skákala po stolicích a stolech s nemalým hlomozem, dělala nejsměšnější posuňky a kotrmelce a při rozčilení stále rostoucím počínala si nejprvé jako člověk opilý, později ale jako zběsilý šílenec. Asi po čtvrt hodině padla na zem a pěna vystoupla jí z huby; dlouhou dobu ležela v úplné bezcitnosti a když konečně opět procitla, měla silnou horečku, která se brzy proměnila ve zlou hlavničku. V nemoci své nepožívala ničehož než léky a víno s vodou a podrobovala se zcela předpisům lékařovým; avšak vše bylo marné: sil jí ubývalo čím dále tím více, až za několik dní tiše skonala. Před smrtí bývalo prý vzezření její tak po lidsku dojemné a tklivé, že se lidé ji ošetřující slzy útrpné nemohli ubrániti. —

Giboni čili **opice dlouhoruké.** (Obraz 7.)

Jižní část pevniny asiatské jakož i blízké ostrovy Sumatra a Java jsou domovem všelikých opic, mezi nimiž nejčetnější čeleď činí *giboni dlouhorucí*, jichž je tu asi sedmero druhů. Všechny tyto opice jsou bezocasé a vyznamenávají se nesmírně dlouhými rukama, ačkoliv délka těla jejich nikdy nepřesahuje tři stopy. Rozpřáhne-li člověk

obě paže, obsáhne jak známo délku svého těla; když ale gibon natáhne přední ruce své, obnáší délka jejich dvojnásobnou délku celého těla; z toho je patrno, že opice s takovými dlouhými hnáty po pevné půdě se nemohou ani pohybovat, že ale tím schopnější jsou k lezení po stromech; z příčiny té zajisté se také nikdo diviti nebude, řekneme-li, že není nad gibony obratnějších kejklířů, lezců a šplhařů; nikdo pod sluncem neprovádí tělocvik tak obratně jako giboni, kteří skákají se stromu na strom až 40 stop od sebe vzdálených a kteří rychlostí šípu lítají po větvích tak neunavné a hravě, jako by se procházeli na rovné půdě. Co jsou chrti mezi psy, to jsou giboni mezi opicemi; dlouhonozí, lehcí se silnou hrudí a vtaženým břichem, schopní vytrvalého útěku a krkolomných obratů těla.

Jeden zajatý gibon v londýnském zvěřinci, jemuž ponechána bylo důstatečná prostora k provozování svého umění tělocvičného, přiváděl dosti často obecenstvo svou obratností v lezení a svou ohromnou pružností a jistotou v skoku k nesmírnému úžasu. Lid o něm pravil, že lítá bez křídel; vylezl na strom, rozhoupal jeho korunu jako zvon a pružností její vymrštěn letěl jako míč do dálky 5 až 6 sáhů bez všeho namáhání. V skoku 18 stop dlouhém chytil hozené mu jablko jako by nic, aniž by se byl minul svého cíle. Ve velikém skoku změnil i směr svého letu, odchýliv se od čáry přímé, a chopil-li se jen jednou rukou větve stromu, na který se chtěl dostati, měl úplně vyhráno. Zachytil-li se přední rukou větve, vyšinul ihned obě zadní ruce do stejné výšky a mžikem oka seděl na větvi tak klidně, jako by se nebyl ani pohnul.

Pro velikou tuto rychlost jsou také giboni

v lesích pozorovatelům velmi nepřístupni a jen pomocí dobrých dalekohledů lze stopovati poněkud jejich počínání; co o nich víme, neliší se valně od spůsobů života jiných opic. Na pevné půdě pohybují se velmi neobratně a jsou-li překvapeni na volné prostoře, mohou býti snadno pochytáni; před tygrem neb jiným dravcem prý ani neutíkají, dobře vědouce, že by jim to málo prospělo, z čehož asi pochází domnění Javanesů a jiných, jako by tygr zrakem svým mohl opice v té míře okouzliti, že se jako zkamenělé z místa hnouti nemohon. A však té radosti asi tygr zřídka kdy zažije, aby některého gibona ulovil; jsou to zvířata velmi opatrná a k tomu i bázlivá; při nejmenším šustu prchají jako šipky na všechny strany a skrývají se tak výborně, že hledati jich na vrcholích stromů marné by bylo plýtvání časem. Velmi pěkné je podívání, vypravuje jistý cestovatel, na matku gibona, když mládě své ošetřuje. Čistota, které si opice při miláčku svém hledí, neobmezuje se na prohledávání kožichu ostatních opic, ale sahá mnohem dále. Čas od času nosí matka opice mládě své k vodě, ve kteréž mu umívá tvář a ruce tak důkladně, že by mu toto čištění leckterý lidský umouněný klučina mohl záviděti; mládě vříská a naříká, jako by mu kůži s těla tahali, ale rozumná matka nic nedbajíc planého křiku neustává v oplachování a mytí dříve, dokud sama za dobré neuznává.

Při nebezpečí nějakém rozprchnou se giboni, každý jen pamětliv zachránění vlastního svého kožichu; jinak matka opice; je-li mládě její v úzkých a neb bylo-li snad poraněno, nehne se ani na píď od něho, ale křičí co hrdlo stačí, spíná své dlouhé ruce a otevírá hubu, jakoby nepřítele svého chtěla polknouti. Neodstraší-li jej těmito posuňky,

pak je ovšem ztracena; neboť je k hmotné obraně příliš slabá a na pevné půdě k všelikému hájení vůbec neschopná.

Je-li věcí nesnadnou gibony na svobodě pozorovati, za to je může každý člověk tím spíše a častěji slyšeti; při východu a západu slunce rozléhá se křik jejich daleko široko a kdo je hejnu na blízku, může věru od pronikavého vřeskotu ohluchnouti. I v zajetí dávají se giboni často slyšet. *Bennet* měl krotkého gibona, který, kdykoliv se rozhněval, natáhl pysky na spůsob trychtýře, načež zahudroval nanejvýš hřmotně, celou silou plic vzduch do hrdla vyháněje; vřesky ty vydával s takovou náruživostí, že se obyčejně na celém těle chvěl od prudkého toho namáhání. Tentýž pozorovatel vezl jedenkrát gibona *Siamang* zvaného po lodi do Evropy; opice tato je ze všech gibonů největší a má na hrdle zvláštní vak, jenž se při vřeštění nadýmá a hlas u velké míře sesiluje. Černý tento opičák ze Sumatry získal si svou mírností a neobyčejnou obratností přízeň všech lodníků; rád se prohánĕl po plachtách a provazích lodních a prováděl všeliké neškodné žerty. S malou holčičkou papuánskou zacházel nejraději a jevil k ní veliké přátelství. Často sedával vedle ní maje ruku svou kolem jejího krku ovinutou a dělil se s ní o suchary, jež pak oba z dlouhé chvíle žvýkali. Z počátku chtěl tento Siamang vstoupiti v přátelský spolek s jinými opicemi, které se na lodi nalézaly, ale tyto se černého podivína štítily a bázlivě před ním jako před zlým duchem utíkaly. Za tuto nepřízeň se jim Siamang mstil kde a jak jen mohl. Za dobré příležitosti popadl některou menší opici za ocas a běhal s ní po palubě jakoby vozík tahal, pevně ji drže za přívě-

sek, kterého sám neměl. Byl-li z této své kratochvíle zakročením některého lodníka vyrušen, nepustil obět svou, ale utekl s ní na stožár, kdež ji na rahně ještě chvíli na ocase houpal a pak teprv dolů hodil; opice mohla činiti co chtěla, z jeho urputných drápů se nevysvobodila.

Siamang tento byl též velmi zvědavý; každá věc nová poutala pozornost jeho a když se na obzoru objevila cizí loď, vylezl na stežeň a pozoroval ji tak dlouho, dokud opět nezmizela. Každého, kdo se mu blížil, prohledl si okem skoumavým a změřil jej několikrát se všech stran; nenaleznuv nic podezřelého, upokojil se a uzavřel nové přátelství, jestli se mu právě líbilo. City jeho střídaly a měnily se velmi rychle; snadno se rozhněval a v zuřivosti své počínal si jako nezvedené dítě; válel se po zemi, vřískal, tloukl vším co mu do rukou padlo a neupokojil se dříve, dokud se mu nestalo po vůli. Vřískání jeho znělo jako: Rá-rá-rá a opakovalo se vždy, kdykoliv se mysl jeho hněvem zbouřila. —

Všichni giboni nesnášejí dlouho ztrátu své svobody; byť by se jim v zajetí sebe lépe vedlo, touží přec jen stále po lesích své vlasti, stávají se čím dále tím smutnějšími, až konečně podlehnou svému zármutku a bezpochyby i zhoubným účinkům studenějšího podnebí.

Posvátná opice indická. (Obraz 8.)

Příroda postarala se o všechny opice velmi slušně, ale přece žádné neposkytla přízně své v té míře jako lenoopu černorukému, jejž Hindové nazývají *huneman* neb *hulman*. Jest-li se která opice narodila na šťastné planetě, není to žádná

jiná než tento malabarský *mandi*, jemuž Hindové od nepamětných dob prokazují úctu božskou. A proč asi? Obr *Ravan*, tak zní stará pověst indická, unesl *Situ*, manželku *Šri-Ramy* a ukryl ji ve svém obydlí na ostrově Ceylone. Opice hulman vysvobodila však dámu tu z krutého zajetí a přivedla ji zpět nešťastnému manželi. Jak již opice jsou, ukradl hulman při té příležitosti obrovi v zahradě strom, nesoucí plody tak zvané „mango“, jež pokládají Hindové až po dnešní den za nejvzácnější ovoce. Obr *Ravan* počíhal si však na opici a chytiv zloděje chtěl ho za trest upáliti; opice však chytrým způsobem oheň uhasila, při čemž si ale ruce a tvář popálila, které zůstaly od té doby černé. — To jsou příčiny, proč Hindové opici tu pokládají za svatou. Tato opičí svatost není však příliš veliká, neboť obnáší výška její asi $2^1/_2$ stopy, ocas pak je tři stopy dlouhý; barva srsti je běložlutá, lysá místa na tváři a na rukou jsou fialová.

O neobyčejné úctě, jakou Hindové k opici této na mnohých místech chovají, vypravují všichni cestovatelé s opravdovým úžasem. Po všech vesnicích, zahradách i městech nalézají se celá hejna těchto opic, a *Forbes* tvrdí, že v mnohých osadách je zrovna tolik opic jako lidí, ne-li více. Člověk prý věru neví, má-li se více diviti blbství lidskému, které v svatost opice může věřiti, aneb drzosti a dotíravosti těchto zvířat, která šmahem zpustošují lidem sady a polnosti a která i do domů se vkrádají, aby odnesla aneb sežrala, kde co nalézají. Jest věru s podivením, že lidé, kteří nesmírných škod trpí těmito nestydatými opicemi, přece je ctí, ošetřují a hájí, a běda tomu, kdo by se opovážil posvátným těmto tvorům v něčem ublížiti; nenávist a pomsta veškerého obyvatelstva

bude jej pronásledovati a je-li cizinec, může býti velice rád, vyvázne-li z pobouřené krajiny se zdravou kůží. Jistý Holanďan zastřelil z okna svého bytu hulmana; když se zpráva o skutku tom rozšířila, nastalo takové zbouření mezi lidem, že neprozřetelný střelec se musil dlouhou dobu ukrývati, aby nebyl ukamenován. Všichni sluhové jej opustili, nechtíce mu ani vody podati ze strachu, aby zároveň s ním nebyli zatraceni. *Tavernier* nalezl v jedné krajině nemocnici, ve které se staré a churavé opice jako u nás lidé ošetřovaly. *Duvancel* vypravuje, že by byl velmi rád jednu z těchto opic pro své přírodnické sbírky obdržel, ale že mu to nebylo možné. Kdykoliv vyšel s ručnicí na rameně, doprovázel jej houf lidí, kteří před ním a za ním všechny opice odháněli, aby mu žádná na ránu nepřišla; ano jeden nábožný bramín sedával po celý měsíc v jeho zahradě, aby odháněl ctěné hulmany, neboť *Duvancel* jevil při každé příležitosti velikou chuť k střílení z okna na tyto drzé šelmy, jež mu byly nad míru protivné.

V některých domech ponecháno jest druhé poschodí za obydlí hunemanům a majitel domu stará se o všechny jejich potřeby. Tohoto hlupáctví lidského dovedou ale opice také užiti k prospěchu svému v míře věru nestydaté. V době obědvání lezou hulmani oknem do světnic a berou lidem jídla od huby neb z mísy, aniž by tito se opovážili zahnati drzé vetřelce.

Jistý Evropan navedl fakíra, aby svolal opice k jeho stanu, maje v úmyslu prováděti nějakou kratochvíli s těmito indickými svatými; a však málem by se mu byl žert ten vyplatil velmi zle. Na volání fakírovo sběhly se opice ze všech končin, ale s nimi také lidé, aby viděli, co se má díti s jejich miláčky. Evropan vida na všech stranách

tváře hrozivé, ustoupil zpět a poradil se s Vaňkem, fakír ale nemohl se hnouti s místa. Když opice viděly, že se jim ničehož k mlsání nedává, počaly dorážeti na fakíra a konečně se do něho pustily s takovou zuřivostí, že div jej neroztrhaly, ačkoliv se tlustou holí svou nemilosrdně oháněl. Lidé vidouce nebezpečí, v kterém se člověk ten nalézal, nestáli při něm ale při opicích a ještě mu zlořečili, nejen že opice oklamal, ale také holí bil, což prý není věcí dovolenou. — Chce-li některý obyvatel města jinému se pomstiti, posype plochou střechu před počasím deštivým rýží neb jiným drobným zrním. Opice sežravše rýži nasypanou, chtějí míti i zrna, která do skulin zapadla; bez okolků dají se tedy do trhání tašek a než se majitel naděje, je střecha odkryta a tašky na zemi rozbité. Nastane-li pak brzo počasí deštivé, nemůže majitel domu nižádného pokryvače pro veliký nával práce najmouti a než se konečně přece některého doprosí, má zajisté již spousty vody ve všech světnicích, a tudy ovšem i škody nemalé.

Nehledě k těmto věcem, jejichž pravou příčinou jsou vlastně lidé, jsou hulmani jinak opice velmi pěkné, ano mnozí přírodoznalci tvrdí, že neviděli nikdy opic půvabnějších. S hbitostí k víře nepodobnou vylezají hulmani se země na stromy, skákají se stromu na strom a zase na zem s takovou rychlostí, že pozorovatel pohyby jejich sotva zrakem může sledovati. Z nenadání je celé hejno pohromadě a než se naděješ, jsou již všichni ty tam; hned mizí, hned zase se objevují a mizí opět, aniž bys mohl říci, kam se ztratili neb odkud přišli.

V mládí mají hulmani hlavy kulaté a v nich velmi mnoho chytrosti; oni vědí velmi dobře, co

jim může škoditi neb býti k prospěchu a řídí se dle toho; dají se též úplně ochočiti, jeví ale k zlodějství vždy velikou náklonnost. V stáří mění se nejen hlava ale i povaha jejich; čelo stává se nižší a čenich prodlužuje se čím dál tím více; staré opice jsou urputné, surové a nepřístupné, ony nemají nic společného s opicemi mladými, které prý jsou zvířátka pomilování hodná.

Lásku k mláďatům jeví hulmani v míře veliké. *Duvancel* střelil po opici, která měla mládě při sobě, a trefil ji zrovna do srdce; ačkoliv smrtelně raněna popadla opice ta přece mládě své a s vynaložením všech svých sil zavěsila je na pevnou větev; postaravši se takto o bezpečnost svého miláčka, padla teprv na zem, kdež ihned skonala. Tato láska, praví *Duvancel*, učinila na mne větší dojem, než všechna kázání bramínů a zařekl jsem se neublížiti nikdy více těmto podivuhodným tvorům.

Opice americké.

Dopis *Filipa Všudybyla* ze Lhoty svým přátelům v Čechách a na Moravě.

Nejmilejší přátelé!

Na sto tisíckrát Vás pozdravuju a vědomost Vám dávám, že jsem chvála pánu bohu živ a zdráv a neschází mi ničehož leda nějaká ta krnkovka, která střílí bez nabíjení. Víte, že jsem s tím písmařem, co tuto knížku skládá, vydal se také na cesty a lhal bych na mou věru, kdybych řekl, že toho až posud lituju. Zlatí lidé, Vy neuvěříte, jaký kraj světa jsme již sešli a neustále ještě brousíme po horoucích peklích. Kdybyste v Čechách každou díru prolezli a všechno všudy

na rub obrátili, neuvidíte ani miliontý díl toho, co jsem já na své vlastní oči viděl a pozoroval. Inu svůj rozum byste na tom nechali, co je Vám ve světě přepodivných stvoření lidských i zvířecích. Až půjdete do Prahy o sv. Janě na pouť, zeptejte se, jest-li tam neukazují nějakého šimpanze, mandryla neb tu potvoru gorylu — to budete koukat; ale dejte pozor, aby Vás nekousla, ta mrcha nemá kusa rozumu. A mezi takovými jsme my pořád. Až posud jsme nic jiného nelovili než samé opice, ale brzy již prý to bude jiné. Nyní jsme v Americe, ale ne v té, kam se strýc Vopršálek vystěhoval, nýbrž v jiné; zem ta leží krapet níž a drobátko víc k polední straně, nežli ta Amerika, kam chodí naši krajané pozdě bycha honit. Lidičky zlatí, to je zem! Horko pořád jako v pazderně, řeky jako moře, roviny široké a dlouhé jako věčnost a lesy, inu lesy jsou tu vysoké jako babylonská věž — kdyby ji byli dostavili. Ale nemyslete, že jsou tu smrky a jedle jako u nás — bůh uchovej! Samé jiné stromoví je tu: palmy všeho druhu až 180 stop vysoké, kapradě jako stromy, kaktusy jako trámy a trávy tu rostou jako u nás rákosí do výšky až 6 sáhů. Stromů fikových, mahagonových, chynových a kakaových se tu jen hemží a na nich jako u nás jmelí visí chumáče lián a vanilky s lusky až 1′ dlouhými. A v takových lesích já chodím s dvojkou na zádech a střílím opice; nejsem ale sám, bývá nás celá kumpanie a několik Indiánů chodí pořád s námi, abychom nezabloudili. Když jsme přišli v Brazilii k velikému lesu, slyšeli jsme vždy při východu a západu slunce strašlivé vřeštění, které pocházelo, jak jeden Indián povídal, od červených opic, tak zvaných *vřešťounů*. (Obraz 9.) I byli jsme všichni žádostivi seznati tyto zpěváky

amerických lesů, avšak kdykoliv jsme společně na honbu vyšli, ucítily nás opice z daleka a my nespatřili ničeho. I myslil jsem si — vzal to ďas; — máš prachu dost a kuráže taky, půjdeš si na ně sám; snad přece některé té ochechuli kožich spražiti dovedeš. A šel jsem.

Když se tak časně z rána tím houštím prodírám, uslyším Vám z nenadání na blízku strašlivé to vřeštění a netrvalo to dlouho, přikradl jsem se jako liška až k místu, kde celá společnost opic ranní svůj koncert provozovala. Na velikém stromě sedělo a leželo veliké množství červenohnědých opic s dlouhými ocasy, které měly ovinuté kolem větví, aby při svém vřískání dolů nespadly. Když jsem je tak s vážnými obličeji, olemovanými dlouhými vousy, s mohutnými ocasy a s našpulenými hubami naproti sobě seděti viděl, div jsem v hlasitý smích nevypukl; kousl jsem se však honem do pysků, jen abych smíchem svým slavnou tu radu opičí nerozehnal. Brzy na to spustily. Nejdříve začal nějaký vůdce, který seděl na stromě nejvýše, kterého jsem já viděti nemohl; podle hlasu však jsem poznal okamžitě, že mu to jde jako z partesů. Pod ním sedělo několik starších samců, kteří, jakmile vůdce spustil, hned jej doprovázeli, vřeštíce s hubami široce otevřenými a s krky mocně nadmutými jako by je bral na vidličky; samice a mláďata byly na dolejších větvích umístěny a jak se mi zdálo, vřeštěly jen některé hlasem cvrčivým ale velice pronikavým. Bylo mi velice divno, kterak mohou tak nepatrná zvířata vydávati tak hrozné a silné zvuky. Později teprv jsem se dověděl, že mají v hrdle zvláštní kostěné komory, jimiž se hlas těchto opic tak náramně sesiluje. Vřeštění jejich podobalo se brzy hrochtání celého hejna vepřů, brzy řvání smečky

jaguárů, když se rvou o zabitého jelena a končilo se obyčejně strašlivým vrčením, jako kdyby tygra rval za uši. Jaktěživ neslyšel jsem nic podobného a ač jsem viděl, že je to hloupý zpěv opičí, přece se mi dělala husí kůže na těle.

Po chvilce přestaly, ale brzy opět na dané znamení spustily na novo. Nevím, jak dlouho by ještě tento svůj ranní koncert byly provozovaly, kdybych je byl nechal na pokoji; ale já jsem měl po několika verších hudby té až po krk a usmyslil jsem si, že jim radost tu přeruším. Aby se ale nedomnívaly, že jsem nezdvořák, chtěl jsem dáti dříve než odejdu, starému mistrovi, co ostatním předříkával, nějakou diškreci; právě když zase spustil, natáhl jsem kohoutek a spustím také. Pro pět ran do hlavy — to Vám byla mela. Přál bych Vám viděti, jak rychle těm basistům klapajzny zapadly a jak se tváře jejich proměnily. Na okamžik byly všechny jako omráčeny, ale brzy bylo slyšeti úzkostlivé zavrčení a opice jako ztřeštěné jedna přes druhou v největším kvapu se stěhovaly mezi nejhustší větve vysokého stromu, kde se brzy mému zraku ztratily. Nevím, jest-li kapelní mistr obdržel nějaký důkaz mé vděčnosti, neboť utekl zároveň s ostatními, ač se mi zdálo, že několik broků mohlo uváznouti v jeho červeném kožichu. Abych vřešťouny ty ještě trochu poplašil, střelil jsem na zdařbůh ještě jednou do stromu. Nastalo nové vrčení a bylo viděti, že utíkají opice horempádem na jiný strom; když jsem popošel za nimi, padaly mi kousky něčeho na hlavu, co nevonělo právě jako medová kaše, ač se jí to velmi podobalo. I odplivnu si při takovýchto důkazech opičí srdnatosti a jdu svou cestou dále, kde se mi brzy nové dobrodružství přihodilo — o tom však někdy jindy.

Později honili jsme tyto opice ještě několikrát a také několik živých jsme chytili, při čemž jsem měl příležitost pozorovati mnohé jejich zvláštnosti.

Život vřešťounů je celkem velmi jednotvárný; nikdy nehrají a nedovádějí jedni s druhými, ale když nevřeští neb nežerou, sedí nepohnutě jako pařezy aneb spějí; věru že zvířata tato ani nevědí, co je pravý veselý život opičí. Za dne zdržují se nejraději na vysokých stromích, kde se šplhají s větve na větev trhajíce plody, pupeny neb listí, jež pozvolna žvýkají a polykají. Když se některý vřešťoun nasytil, usedne jako babička při krbu s kolenama k bradě přitaženýma na větev aneb si lehne na tlustém kmenu na břicho, nechávaje všechny čtyry ruce volně viseti dolů a jen svým točivým ocasem se přidržuje, aby nespadl. Co dělá jejich starý mistr kapelní, dělají ostatní jako ovce bez rozmýšlení za ním; napadne-li mu opustit strom, na kterém celá společnost si hoví, jdou ostatní bez reptání za ním; zavěsí-li se na ocas, aby se na něm trochu houpal, klátí se všichni za nim zrovna jako v Kocourkově. Tento jejich ocas je věru nástroj velmi znamenitý, ant má pro ně větší důležitost, než kterákoliv ruka; žádný vřešťoun neudělá na stromě krok, aby svůj dlouhý ocas kolem větve neb kmenu neotočil, neboť tím nabývají pohyby jeho teprv pevnosti a jistoty; bez ocasu byl by jako člověk bez ruky; leze li se stromu dolů, drží se ocasem vždy tak dlouho, dokud se rukama nechopil jiné větve, kolem které ihned opět ocas svůj ovinuje.

Jedenkráte, když jsme se po lese plížili a dlouhými noži cestu před sebou v trávě a trní vysekávali, spatřili jsme velmi veselé divadlo; vřešťouni utíkající před námi chtěli se dostati

s jednoho stromu na druhý, ale vzdálenost mezi oběma stromy byla trochu větší, než bylo vhod těmto lenochům. Co učinily opice v této nesnázi? Každá zavěsila se svým dlouhým ocasem na větev a počala se houpati na počátku zvolna, čím dále však tím úsilněji; když pak tělo jejich bylo rozhoupáno jako zvon, rozvinul se náhle ocas a ve velikých obloucích lítaly opice jedna za druhou, setrvačnou silou nešeny, na větve stromu protějšího, mezi nimiž v houští brzy zmizely. V točivém tomto ocasu mají vřešťouni takovou sílu, že se za ohnutý jeho konec jako na hák zavěšují a jsou-li smrtelně raněni, zůstávají pomocí ocasu na stromě viseti a střelec marně čeká pod stromem, až mu zabitá kořist s něho spadne; chce-li ji míti, musí si pro ni nahoru vylezti, což není zde věcí tak lehkou, jak by se snad někomu zdálo.

Na zem sestupují vřešťouni jen zřídka kdy a mohou-li, spoustějí se i při pití po větvích až k samé vodě, jen aby se nemusili pevné půdy dotknouti; vědíť velmi dobře, že na zemi v trávě neb v křoví ukrytý na ně číhá zuřivý jaguár, tento krutý nepřítel a vrah všeho tvorstva v pralesích jižní Ameriky; ostatně se vřešťouni i vody bojí jako čert kříže a při povodni raději na stromích hladem hynou, než by se trochu v plování pokusili. Členové každé rodiny drží se pohromadě a mají své určité hájemství, z něhož se nehnou, leda by je hlad neb lidé z něho vypudili. Mimo rozličné plody stromů žerou vřešťouni semena, listí, pupeny, vejce a mladé ptáky, bezpochyby i hmyz. Do sadů lidských nechodí, byloť by jim namáhání takové příliš obtížné; ostatně jim poskytují lesy brazilské hojnost všeho, co hrdlo jejich ráčí.

Při každé společnosti je mnohem více samců

než samic a může se říci, že bývá průměrně jedna opice na tři opičáky. Zda-li se opičáci z řevnivosti neb ze žárlivosti mezi sebou též rvou, není povědomo, zdá se však, že lenivá a zdlouhavá jejich povaha není přístupna prudším návalům všelikých náruživostí.

V červnu neb červenci rodí samice obyčejně jen jedno mládě, které je velmi ohyzdné a pro veliký ohryzek jako volaté. V prvním týdnu nosí je matka zavěšené na prsou, později je vleče s sebou na zádech. Nikdy se s ním nemilkuje aneb jinak s něžností a láskou nezabývá, ale spíše je od sebe odstrkuje a na útěku s beder svých shazuje, aby tím spíše mohla zachránit vlastní svou kůži.

Z toho můžete vidět, že v té Americe je všechno jiné; jiný lid, jiná konstituce, jiné rostliny, ano i ty opice jsou jiné; s opicemi africkými neb asiatskými mimo tělo velmi málo mají společných vlastností. Já opici americkou poznám na první pohled; všechny mají nosní příčku širokou, z které příčiny nevybíhají nosní otvory ku předu, nýbrž na obě strany čenichu; také palec předních rukou je malý a skoro zakrnělý, aniž se dá dobře postaviti proti prstům ostatním, což u opic starého světa nikdy není; ocas je vždy dlouhý a točivý a slouží, jak jsem již pověděl, za pátou ruku; torby lícní a nahé hýždě opice nového světa nikdy nemají, za to ale jsou čelisti jejich na místě 32 ozbrojeny 36 zuby.

Vy se asi budete divit, jak já to vše učeně vykládám, ale když člověk s těmi zvěrozpytci neustále zachází, také konečně trochu tou učeností načichne. Honzík Koudelkův byl jen 14 dní ve Vídni a když přišel z vandru domů, neuměl již mluvit ani po česku, ale jen po vídeňsku a teprv

když mu hoši jednou hlavu a také trochu záda narovnali, rozuměl zase po česku. A tak se tomu pranic nedivte.

S vřešťouny, které jsme chytili a do klece zavřeli, měli jsme veliký kříž, ale málo radosti; pořád byli smutní a zádumčiví; obyčejně sedávají nyní, když si již trochu přivykli, s hlavou na prsa sklopenou, s rukama v klíně složenýma a s ocasem kolem noh ovinutým v koutku svých klecí tak dlouho nepohnutě, dokud je hlad k nějakému pohybu nepohne; smyslové jejich jsou sice dobří, ale rozum jejich nestačí nikam, sotva že se naučí pána svého od ostatních lidí rozeznávat.

Indiáni střílejí opice tyto šipkami a neb jedovatými střelami pomocí dlouhých foukaček, načež jedí maso jejich, které prý je velmi chutné. Mně se obracel žaludek, když jednou indiánské dámy několik vřešťounů na stůl připravovaly. Ony totiž stahují opice jako králíky, složí je jakoby seděly a položí je na dřevěnou mříž nad oheň; takovým způsobem obdrží pečeni a uzeninu zároveň. Když jsem poprvé viděl, jak takovou na polo syrovou na polo uzenou opici ohryzovali, stalo se mi na nic a nemohl jsem pak za dlouhý čas žádné maso ani viděti. Také mi napadlo, že Indiáni, kteří jedí maso opičí s takovým apetitem, mohli by také snadno dostat chuť na maso lidské a protož jsem se z jejich táboru brzy vyklídil, abych ještě nějakou tu opici americkou uhlídal.

Netrvalo to dlouho a spatřil jsem hejno opic, tak zvaných *chápanů*, jež tu jmenují *miriki* (obraz 10.); jsou to pravé obludy opičí s dlouhými rukami a štíhlým tělem, které pokryto jest srstí bleděžlutou; jsou to největší opice brazilské a téměř čtyry stopy dlouhé; měly právě po obědě a hovily si zrovna po americánsku;

visely totiž po větvích hlavami dolů, zavěšeny jsouce na dlouhé své ocasy. Když jsem se k nim přiblížil, rozhoupala se každá několika švihy, až se zachytila rukama nejbližší větve a utíkaly pak po stromech jako veverky, každá svůj ocas před sebou nesouc, aby jím vždy dříve větve se chopila, na kterouž nohy své postaviti chtěla.

Opice tyto nevřeští jako druh předcházející, také jsem nepozoroval, že by byly takovými mrzouty jako vřeštouni; když jsou čtyry léta staré, mají tvář tak vraskovitou, že se zdá, jakoby jim bylo sto let. Když jsem pro naši menažerii jednoho mirikina chtěl získati, řekli mi tuzemci, že bych ho s tíží udržel při životě a malého s ním měl vyražení, ale abych hleděl chytit opici „*Káj*“ zvanou, jíž také *opici kapucínskou* (obr. 11.) přezdívají, ta že se hodí dobře pro domácí zábavu. I neměl jsem pokoje a jakmile jsme přišli trochu hloub do lesů brazilských, slídil jsem po ní tak dlouho, až se mi konečně poštěstilo zastíhnouti malé hejno opic, které nebyly žádné jiné než opice kapucínské; říkají jim tak, že staří opičáci mají barvu černou neb hnědou a kolem tváře dlouhý vous, podle kterého jsem je také poznal; mladší opice bývají i s ocasem asi $2^1/_2$ stopy dlouhé a mají barvu hnědožlutou a na některých místech hnědou; lysá místa na tváři a na rukou jsou hnědočervená; ocas je celý hustě srstnatý a neslouží jim za stroj chápací jako druhům předcházejícím.

Opice tyto byly právě na krádeži; drancovaly totiž kukuřici a utíkaly přede mnou, každá s jedním klasem v ruce do blízkého lesa. Jedna stará opice s mládětem se opozdívala a nemohla jaksi dobře s místa. I pomyslil jsem si: Toto mládě musíš dostat. A když opice vylezla na strom,

střelil jsem na ni kulkou, abych mláděti neublížil. Rána byla dobrá; opice stará spadla s větve, ale zachytila se ještě ocasem a visela tak asi čtvrt hodiny, než padla na zem; mládě bylo při ní a pevně na zádech zavěšeno. Když pozorovalo, že se matka nehýbe, volalo ji plačtivým hlasem; nechal jsem opiče při mrtvole a odnesl oboje domů. Teprv po několika hodinách, když mrtvola již vystydla, počalo se jí mládě štítit a odešlo od ní samo. Krmil jsem je mlékem a všelikými sladkými věcmi, jež jsme měli v záloze pro podobné případy. Brzy jsem měl potěšení viděti „*kubíka*“ (tak jsem malého toho kapucínka pokřtil) čilého a veselého; žral mi z dlaně, lezl na rameno a běhal za mnou jako pes. Naučil jsem ho již všelikým kouskům a budete mít z mého „*kuby*“ velikou radost, až ho uvidíte; mám také jednu mořskou kočku z Afriky, která se jmenuje „*líza*“ a tu jsem s kubíkem spářil. Líza je již starší a velmi rozumná; stará se o kubíka jako o svého bratra, ačkoliv tento nechce ji valně poslouchat a nebude to asi trvat dlouho, bude líza tančit podle jeho noty. Zavřel jsem je spolu do jedné klece a přivezu Vám tu čeládku do Čech, jest-li nás tu komáři nesnědí. Stojí ta havěť za podívanou; obě opice skákají, lezou a houpají se na šňůrách, jež jsem jim do klece napnul, po celý den a provozují Vám takové obraty a kozelce, že se jim člověk nemůže dost vynadivit. Pustím-li je z klece ven, nenechají nikoho na pokoji; jako dva diblíci jsou hned tu, hned zase tam; brzy tahají psa za ocas, brzy prohánějí slepice po dvoře a neb hledí něco za pět prstů ulovit. Kubík je velmi mlsný a krade jako vzteklý; když ho někdy při krádeži zastihnu, vřeští již napřed, jako bych ho dřel a nečeká ani, až mu

metla bude skákati po zádech; když jej ale nikdo při krádeži nezastíhne, dělá jakoby nic a neprozradí se ani nejmenším hnutím, třeba měl ukradený předmět v hubě neb jinde uschovaný. O ten Vám má za ušima! Při tom je tak lakotný, že nevydá tak snadno, co jedenkráte má ve své moci; jenom já někdy dostanu od něho, když jsme v dobré vůli, po dobrém to, co jiným z kapes vybral. Když mu dám ořechy, roztlouká si je kamenem a vejce slepičí umí tak šikovně vypijet, že si ani hubu nesmočí, ačkoliv je jinak chlap velmi nečistý. Jen si pomyslete; napadne-li mu, pouští si vlastní vodu do ruky a umívá se po celém těle, jakoby se natíral vodičkou růžovou; mimo to provozuje ještě jiné pěkné věci, o kterých věru je až hanba povídat. Kořalku pije velmi rád, snad ještě radši než Vobryndalův výměnkář a když mu dám přivonět jen k prázné sklenici od rumu, tekou mu slíny neustále z huby; takové má na švindu laskominy. A ještě snad milejší než kořalka je mu cigaro; když mu fouknu kouř z tabáku do obličeje, zavře oči, otevře hubu, drbe se rukama po celém těle a je rozkoší celý bez sebe. Slíny, které při tom z huby vypouští, chytá rukama a natírá si jimi kožich, až je konečně mokrý, jako by se byl vykoupal.

Věci ty zajisté jsou velmi podivné a Vy se snad budete domnívati, že jsem si trochu zaprášil; ale je tomu skutečně na vlas tak, jak povídám, můžete mi věřit na slovo.

Přes všechny tyto ošklivé necnosti je kubík přec jen chlapisko zábavné a má téměř tutéž povahu a spůsoby života jako mořské kočky africké.

Než tento svůj výklad dokončím, musím Vám ještě sděliti, že můj principál nachytal již také celé hejno opic, z nichž některé jsou zvířátka

k pomilování. Jedna z nich se jmenuje *sajmiri* (obr. 12.), je veliká jako veverka a má srst krásně pomerančovou a hlavičku černou; je to opička roztomilá, veselá a čiperná, jen kdyby nebyla tak bojácná a zimomřivá.

V jiné kleci má opici, která se jmenuje *mirikyna*; zvířátko to má srst šedohnědou a na hlavě tři černé prouhy; žije jen v párcích a mívá své hnízdo v dutých stromech; spí po celý den a teprv v noci vylezá na svět a hledá něco na zub; ve dne nevidí pranic, v noci ale svítí oči její jako kočičí.

Velmi hezké opičky jsou také *opice hedbávné* čili *uistiti* (obr. 13.) s hustou měkkou jako hedbávnou srstí, s dlouhým huňatým ohonem a s velikýma ušima; nejsou nic větší než veverky, mají na prstech drápy, vyjmouc palec zadních rukou a podobají se ve spůsobu života našim veverkám; žijí ve společnostech a rády se po stromích prohánějí. Ta naše je velmi krotká a ráda si hraje s kočkou, s níž také líhá, bezpochyby, aby se na ní zahřívala, neboť jest velmi zimomřivá; neustále snáší, kde co měkkého a teplého nalezne, do své kletky, aby si tam z toho udělala teplou postýlku. Když jí nesu něco k mlsání, vystrčí hezkou svou hlavičku z peřin a bere hubou, co se jí podává. Když se jí sype nějaká potrava, křičí radostně „uistiti“, odkud pochází jmeno její. Z dlouhé chvíle chytá mouchy, motýly a pavouky, jež požírá s velikou chutí. Každého rána sama čistí svou klec a vyhazuje z ní, co se jí tam přes noc nastrádalo; přece ale zapáchá sama i s celou svou klecí velmi silně pížmem a jakousi nepříjemnou hnilobou a proto bych byl rád, kdyby zase šla odkud přišla.

Všech druhů opic je v Americe jižní asi 40;

sami nahlednete, že bych musel dlouho ještě povídat, kdybych Vám o všech, které ještě znám, chtěl vykládat. Zatím ale dost; budeť Vás z toho již, co jsem tuto o opicích naškrtal, bez pochyby hlava bolet. Po druhé zas dá-li pán bůh a sv. Hubert o něčem jiném. Máte-li u Vás něco nového, pište mi, ale brzy. Pepíkovi vyřiďte, aby si sem přišel pro několik volů; tady jich běhá po nesmírných rovinách na tisíce a nepatří nikomu; jsou zdivočilí a svými vlastními pány. Anča M. se ještě nevdala? Řekněte jí, že když ve světě nějakou hezkou opici vidím, že si vždy na ni vzpomenu a jest-li si tu nějakou hnědou Indiánku nenamluvím, že jí zůstanu jakož i všem Vám věrný až do smrti.

Psáno ve velikém císařství braziliánském ten den po sv. Martinu.

Filip Všudybyl
ze Lhoty.

Poloopice.

Veliký ostrov Madagaskar u jižního pobřeží Východní Afriky, na kterém se nyní na okamžik zastavíme, je domovem prazvláštních živočichů, kteří nejsou ani opice, ani lišky, ani veverky, ačkoliv brzy na to brzy na ono zvíře upomínají. Nechť však vypadá tělo jejich tak neb jinak, v tom kuse shodují se všichni, že mají čtyry ruce a na nich obyčejně dlouhé prsty s širokými nehty, vyjímaje ukazovatel zadních končetin, jenž je ozbrojen silným pazourem.

Živočichy tyto nazývají přírodozpytci *poloopicemi*, domnívajíce se o nich, že jsou opicím nejbližší, ačkoliv ve spůsobu života nijak se s nimi

nesrovnávají. Jmena některých druhů jsou: *Indri*, *maki* čili muna, *makako*, *lori* atd. O životě všech těchto tvorů víme málo, o některých skoro nic, a v tom nechť každý hledá příčinu, proč jen tak mimochodem zmínku o nich činíme. Co o nich bezpečně známo jest, zní asi v tento rozum.

Poloopice na Madagaskaru žijí ve společnostech a skrývají se v dutých stromech nejtemnějších hustin lesních a neb v jejich haluzích, kdež schoulené v klubko prospávají celý boží den; položení jejich při tomto spánku je věru velmi zvláštní; jedna sedí na větvi a držíc se všemi čtyřmi končetinami stromu má hlavu vtaženou mezi přední ruce tak, že se zdá, jakoby ani hlavy neměla; druhá leží stočená do kotouče a ovinuta jsouc dlouhým hustým ohonem podobá se ne zvířeti, ale beztvarnému huňatému chumáči; třetí a čtvrtá se svinuly dohromady v klubko, na kterémž nelze rozeznati ničehož mimo dva srstnaté ohony; dotkneme-li se takového huňatého klubka, vynoří se z něho najednou dvě hlavy a čtvero velikých očí pohlíží na nás plaše a zároveň mrzutě, že se opovažujeme rušiti jejich obvyklý poklid; cítí-li se ohroženými, rozvinou se okamžitě a v rychlém skoku ubíhají do tmavého lesa, neboť se velice lekají člověka, ještě více ale světla denního.

Oči všech poloopic jsou citlivější než kterýchkoliv jiných ssavců a nemohou nikterak snesti světla slunečního; den je pro ně nocí, tmavá noc ale jasným dnem. Teprv když nastal úplný soumrak, oživují spáči tito, lízají a přihlazují rozcuchanou srst a ohlašujíce své probuzení nepříjemným, pronikavým křikem vydávají se na noční honbu. Skrytě a tiše jako noční duchové plazí se po větvích a šplhají se stromu na strom pátrajíce na všechny strany, kde by se co pro hla-

dový žaludek uloviti dalo. Jejich veliké oči svítí jako ohnivé koule a prozrazují jedině sem a tam se kmitajícího lupiče, jehožto srst tak bývá temná, že nemožno ji rozeznávati ve větvích stromů i nejbystřejšímu zraku. Běda ptáčkovi, na nějž náhodou se upřely ohnivé tyto oči! Žádný indián neplíží se po lesní stezce za svou obětí tak tiše a opatrně, jako se blíží krvechtivý lori k spícímu ptákovi; ani větvička se nepohne, ani nejmenší šust se neozve a přece již stojí tajemný vrah nad svou kořistí; hle, nyní ruka jeho se zdvihá, prsty se napínají — jediný rychlý chmat a pták je chycen a zároveň umačkán.

Tak jako po ptácích slídí poloopice i po jejich vejcích a podobá se, že dávají přednost potravě masité před plody rostlinnými, ač se v nouzi i s těmito spokojují.

V zajetí touží poloopice neustále po tmě a po teple; zima je činí mrzutými a chorobnými; jsou-li spokojeny předou na způsob koček, s kterými se srovnávají i v některých věcech jiných; tak jako kočky jsou i mnohé poloopice výborní tichošlápkové; jejich veškeré pohyby bývají sice zdlouhavé, ale za to nesmírně lehké, tiché a téměř neviditelné; jsouce pronásledovány mizí najednou jako rtuť a nebývají nikde více k nalezení.

Duševní jejich schopnosti nejsou, pokud známo je, příliš veliké; všechny bývají velice plaché a bázlivé, ačkoliv se brání urputně, činí-li se jim násilí; na člověka si brzy zvykají a stávají se dosti přítulnými k tomu, kdo je ošetřuje a s nimi se mazlí; mnoho žertů však s nimi není, anyť za dne baží jen po klidu a po samotě, nemohouce snesti světla jasnějšího.

Největší z poloopic a také ze všech nejčilejší je asi dvě stopy veliký *indri*, jejž prý Ma-

dagésové v mládí chyceného ochočují a při honbě na drobnou zvěř potřebují; křik jeho podobá se pláči malého dítěte; indri má tělo štíhlé, tvář lysou a srst velmi jemnou, hustou a vlnovitou, ve spod těla bělavou, na zádech ale černou. V pohybech svých je ochočený indri velmi hbitý a mrštný, neboť skáče s větve na větev se stromu na strom s takovou prudkostí, že člověk pohyby jeho sotva zrakem svým může stíhnouti; při žraní sedává indri jako naše veverka a drží si potravu, nejvíce v ovoci záležející, předními rukama.

Maki (muna) podobá se dle hlavy malé lišce, dle těla ale spíše malému psíku křepeláku; z očí jeho zírá bázlivost a mírnost, kteréžto vlastnosti osvědčují všichni jeho příbuzní druhové. *Buffon* měl samečka, který jej svými mrštnými obraty a kotrmelci často obveseloval, často ale také svou nečistotou a prostopášností velice dopaloval. Chlapisko toto uteklo nezřídka do sousedních domů, kdež kradlo ovoce, cukr a jiné lahůdky, až se hory zelenaly; otevíralo skříně, dvéře, malé kufry a kde se mu co zalíbilo, to také odneslo a na tajném místě ukrylo. Buffon chtěj nechtěj musil malého zloděje uvázat, začež se tento mstil, komukoli jen mohl. Byl-li v dobré míře, lízal rád ruku svého pána, avšak lízání toto mělo své nepříjemné stránky; neboť když maki ostrým svým jazykem rozedřel kůži na ruce až do červena, nechal náhle lízání a zakousl do masa, až krev vystříkla. Zimy a vlhka bál se velice a v zimě strkal ruce a tvář tak blízko k ohni, že si nezřídka celé vousy popálil. Byl velmi zvědavý a ohledával vše, co se mu do rukou dostalo; co zvědavost jeho neupokojilo, to roztrhal, rozházel neb rozdrobil; dával si lichotit

od každého a často skočil třeba úplně neznámé osobě do klínu, chtěje, aby se s ním mazlila. V mládí jedl tento maki, co se mu dalo, v stáří byl ale vybíravější, zároveň však také rozumější a klidnější. O životě těchto zvířat na svobodě nevíme téměř ničehož.

Poněkud známější druh poloopic je štíhlý a nehybný lóri, kteří však nežijí na Madagaskaru, ale v Indii a na blízkých ostrovech; jsou-li indri a maki čas od času leniví a váhaví, možno je přec jmenovati pravými neposedy, porovnáme-li život jejich s životem indických poloopic, jež náš Presl pojmenoval *outloni*; tito tvorové jsou učinění lenoši a nehybové a kam je ráno postavíme, tam je také večer nalezneme; o nich platí hlavně, co jsme svrchu o poloopicích pověděli; po celé dny spějí outloni a sice v postavení velmi neobyčejném; chopí se totiž nějaké kolmé tyče předními rukama, strčí hlavu mezi zadní nohy a svinou celé tělo v kotouč tak těsný, že na něm ta nejmenší podoba zvířecího těla není k pozorování. Živočichové tito mají velikost našich veverek, hlavu okrouhlou s tupým čenichem a srst velmi jemnou a hustou. Žijí v lesích v malých společnostech a skrývají se za dne v děrách, jež opouštějí teprv po západu slunce. Lori nehybný nazván jest od obyvatelstva domácího *tevangem* t. j. *spáčem*, proto že větší část svého života prospává v nečinnosti. I když se pohybuje, leze lori nehybný tak zdlouhavě, že sotva urazí za minutu tři neb čtyry sáhy; světla denního se štítí velice, za to ale v noci vidí tím lépe. Sluch jeho je tak jemný, že se ze spaní probouzí šustem, jejž činí na blízku letící neb lezoucí brouček. Hlas jeho podobá se jemnému hvízdání, mění

se však dle rozličných duševních pocitů; v zlosti kvičí velmi pronikavě.

Zajatí tevangové ukázali se býti zvířátky velmi tichými, trpělivými a těžkomyslnými; spali po celé dny s hlavou na ruce podepřenou a byli-li uvázáni, pozdvihovali jen s tváří smutnou čas od času provázek, aniž by se byli kdy pokusili jej přetrhnouti neb jinak odstraniti. Zpočátku kousali a founěli po svých strážnících, ale malé pokárání dostačovalo k vypuzení těchto vrtochů. Jeden zajatý lori se probouzel teprv po deváté hodině večerní a ještě si dlouho oči protíral, jako by se byl málo vyspal. Brzy na to se počal ohlížeti a po kleci sem tam slíditi, při čemž lezl po provazích a šplhal po tyčkách dosti obratně a často i po zpátku se zdola nahoru; mléko a ovoce dobře mu chutnalo, nejlépe ale hmyz a zejmena kobylky; ke své kořisti blížil se tak jako když někdo jde po prstech, aby druhého překvapil, a teprv když byl u ní se zastavil, natáhl ruce a jako blesk padl na zvěř, kterou ihned v rukou umačkal. Lesk jeho očí mizel teprv k ránu, v kteréžto době zahrával si nejraději se svým strážníkem; často zavěsil se jednou rukou na kleci a ostatními se hrabal dole po nějakém předmětu; někdy zavěsil se všemi čtyřmi na stropě své klece a házel dlouhou dobu tělem svým sem a tam, aby sobě bezpochyby dlouhou chvíli ukrátil. Zima jej činila velmi mrzutým a popudlivým, bezpochyby i churavým; neboť když jednobo večera se v obvyklou dobu neprobouzel, přiblížil se k němu strážce, aby jej ze spaní drobet vyburcoval; nešlo to však, neboť milý lori byl mrtev.

Řád třetí.

Netopýři.

Všudy dobře, doma nejlíp — povídačka stará, ale pravdivá! Ah, u všech všudy opičáků, kterak ten odpočinek chutná! Ale byl to také výlet — na mou věru — přes Afriku, Asii, Ameriku, přes moře a hory, přes lesy a doly, několik tisíc mil, jen to kmitlo, a již jsme zase doma!

Není-liž to cestování rozkošné? A jakž také jinak? Nyní jde vše parou a rychlost, jak známo, nejsou žádné čáry. A proto také my nebudeme dlouho otáleti, ale bez prodlení pustíme se do dalšího rejdění. Potoulavše se po cizích krajích zastavíme se tenkráte také trochu u vlastního krbu a prohlídneme sobě, čím nás příroda v Čechách obdařila, než zase na novo do světa se pustíme.

Chtěj nechtěj musíme podniknouti tentokráte noční manévr, abychom se potkali s nepřítelem nad jiné hrozným a strašlivým. Kdo má zaječí srdce, ať vezme nohy na ramena aneb lépe ať zůstane doma; zejmena pak ženským radíme zalezti raději do peřin a neukazovati se dříve, dokud my z honby se nevrátíme; neboť vlkodlaci, s kterými se zabývati budeme, mají všeliké choutky, z nichž nejhlavnější je ta, že nesmírně rádi lítají ženským do vlasů a nic nečiní jim většího potěšení, jako když se zamotati mohou do vrkoče šestnáctileté krásotinky. Ano to jsou vám bezbožní svévolníci, noční tuláci, krvechtiví lupiči, ti strašliví — *netopýři*. Kéž by je rarach spolykal! Ale my jim dáme za vyučenou.

Již tedy chystejme se k výpadu. Blízká stromořadí na silnici budou prozatím naším vá-

lečným polem. Tam ukryjeme se dobře na vhodném místě a budeme čekati, až se nepřítel dostaví. As na hodinu před západem slunce vyrazíme, abychom na cestě pro ukrácení času něco všeobecného sobě pověděli o předmětu naší honby.

Málo asi bude lidí, kteří by sobě byli netopýra dobře prohlídli; s úsudkem však o něm bývá lecjaký holobrádek velmi brzy hotov. „Přibijem ho na vrata“, zní obyčejně soud nedouků nad netopýrem, když se jim náhodou do klepet dostal. Ano, vy mudrcové, přibijeme ho na ně, ale tentokráte tuším naposled, neboť bychom nebyli hodni, aby nás matka země živila, kdybychom to učinili ještě někdy napotom. Přibijem ho na vrata, ale s ním také slepý nerozum lidský, abychom si na oba z blízka a řádně posvítiti mohli.

O netopýrovi se praví, že je to půl ptáka a půl myši a staří spisovatelé v skutku počítali netopýra mezi ptáky, ač má s nimi velmi málo znaků společných; netopýr létá a pták také; to jest ta jediná shoda mezi oběma, o jiné věru nevíme. Spíše možno říci, že se podobají netopýři malým opičkám, které mají přední okončiny prodloužené a k létání ustanovené; mají také netopýři cecíky na prsou jako opice a nikoliv na břiše jako skoro všichni ostatní ssavci. Že by netopýři měli křídla jako ptáci, není pravda, taktéž nemají zobáku, ani peří, aniž snášejí vejce vedle spůsobu ptačího. Větší podobnost mají netopýři s myšmi, ač je i tato pouze povrchní, neboť záleží pouze v barvě srsti a ve velikosti těla; jiných shod nenalezáme.

Tělo netopýrů je zavalité, krk krátký a hlava více okrouhlá než prodloužená s hubou nesmírně širokou. Boltce ušní mnohých druhů jsou nesmírně veliké a zvláštním víčkem čili příklopem opatřeny, tak že netopýr, nechce-li něco nepří-

jemného slyšeti, ani palců do uší strkati nemusí. Podivné jsou též blanité výrůstky na nose některých netopýrů, kteréž nepřispívají nikterak k líbeznému vzezření jejich majitelů.

Netopýrové jsou zvířata noční; jen soumrak a noc nalézá je v plné činnosti; světla denního se téměř všichni netopýři štítí. Dle toho mohl by každý se domnívati, že by oči jejich měly býti veliké jako jsou oči výra neb kočky, ale není tomu tak; příroda dala jim očička malá, jakoby chtěla říci: „V noci je tma, ve tmě není vidět a proto vy netopýři očí nepotřebujete.“ Divný to ovšem výrok, avšak nikoliv nespravedlivý. Malá očka netopýrů jsou nám jen důkazem, kterak příroda rozličných mívá prostředků k dosažení jednoho a téhož účelu. Malé oči nejsou netopýrům nikterak na újmu neb na závadu při dobývání denního chlebička, jakož dále důstatečně tuším dokážeme. Nejumělejší nástroj netopýrů jsou však jejich létadla, čili jak se jim vůbec říká, křídla. Ruce jejich jsou náramně dlouhé a prsty ještě delší; vyjímaje palec, který je krátký, volný a háčkovitým drápem opatřený, jsou všechny ostatní prsty, zejmena třetí, čtvrtý a pátý velice prodlouženy a vespolek spojeny útlou, pevnou blanou, která se dále až k zadním nohoum a odtud k ocasu rozšiřuje; blána tato jest netopýrům tím, čím je ptákům křídlo, ústroj velmi něžný a citlivý, o kterýž také netopýrové vždy velice pečují; každého večera před výletem natírají totiž blánu létací zvláštním olejovitým mazem, jejž vylučují ve žlazách mezi okem a nosem se nalezajících; spůsobem tímto udržují se křídla jejich vždy hebounká a pružná. Silným drápem na palci pomáhají si netopýři při lezení a mimo to i při některých jiných záležitostech. Zadní nohy jsou mnohem

kratší a pravidelnější, mají po pěti volných prstech a na nich drápy, jimiž se netopýři v klidu na rozličné předměty zavěšují; a aby již ničehož nescházelo, honosí se netopýři na zadní noze značně prodlouženou ostruhou, která však jen napíná létací blánu mezi ocasem a zadními okončinami rozestřenou.

Netopýři létají jak známo za soumraku neb v noci, za to ale ve dne spí; jenom některé druhy opouštějí skrýše své před západem slunce, v nichž opět dávno se nalezají uschováni před východem jeho. Každý druh má svůj zvláštní honební revír; jeden loví v lesích, druhý po městech neb po vesnicích a opět jiný rád se prohání v stromořadích a v sadech, neb se třepetá nad rybníky a řekami.

Za dne skrývají se živočichové tito na rozličných místech; tajné jejich ložnice nalézají se nejvíce v dutých stromech, pod střechami a krovy věží, starých hradů neb jiných méně navštěvovaných budov, nejhojněji ale v temných jeskyních a v jiných rozvalinách skalních. Často zalezají se i do teplých komínů, z čehož vznikla mezi lidem hloupá domněnka, že prý netopýři chodí na slaninu neb na uzené maso. Netopýři jsou hlavně živočichové hmyzožraví, o čemž svědčí i ostré a špičaté jejich zuby; oni loví a pohlcují veliké noční můry, chrousty, komáry a podobnou chamradí a dávati na ně, že ohryzují maso uzené, jest tolik jako strkati na krtky, že ukusují v zahradách a na polích rostlinám kořínky. Uschovaný špek navštěvují obyčejně hospodyním jiní ptáci s mlsnou hubou, kteří pak zpozorovanou škodu rádi připisují na účet nevinných netopýrů.

„Že to není pravda? Že jsou lidé o věci té dobře přesvědčeni?“

I tisíc láter do takového nerozumu! Profesor Kolenatý v Brně, který se velmi mnoho skoumáním netopýrů a jejich života zabýval a který jich míval často plné pokoje, zavřel naschvál do klece několik netopýrů a nedal jim tam ničehož k žrádlu mimo kus uzeniny. A hle, netopýři byli by raději hladem pošli, než by se byli masa dotkli; za to ale hltali plnou hubou motýly, brouky a mouchy, kteréž jim po dlouhém postu do klece byly hozeny. Zkoušku tuto opakoval s všelikými druhy netopýrů několikráte, ale vždy se stejným výsledkem; netopýři pocházeli hladem, ale špeku se nikdy nedotkli. A jako s tímto špekem, dopadá to s mnohými domněnkami a povídačkami lidskými. V přírodovědě neplatí, co ta neb ona babička povídala, třeba tomu celá ves víru přikládala; přírodozpytci jsou nevěřící Tomáši, kteří nevěří dříve, dokud vlastníma očima neviděli a vlastníma ušima neslyšeli; pověry jsou jim sůl v očích a báchorky mají tak rádi jako pes cibuli. A protož nechme býti netopýra netopýrem a uzeninu uzeninou a nestavme je nikdy více vedle sebe, neboť se k sobě tak málo hodí jako vůl k tanci a kráva ke kočáru.

Žravost netopýrů je nesmírná a žaludek jejich téměř bezedný, o čemž se nejen jmenovaný učenec ale také jiní lidé důstatečně přesvědčili. Netopýr ušatý sežral k večeři 12 tučných chroustů a nezdálo se, že by se byl přejedl; po druhé spotřeboval přes půl kopy můr a přece měl již za hodinu opět notný hlad. Čím rychleji se živočichové tito pohybují, tím více potravy mají potřebí; noční jejich výlety nejsou nic než ustavičná honba na všeliký škodlivý hmyz, jehož zničují do roka úžasné množství.

Z toho každý rozumný člověk nahlédne, jak

užitečná zvířata jsou netopýrové a že jen nesmírný pitomec neb ničema se jim za užitek, jejž člověku hubením hmyzu poskytují, odměňovati může — přibijením na vrata.

Co je na světě všelikého hmyzu, jenž vlastně teprv v noci své rejdy a šmejdy provádí! Tu můra sosnokaz, která lesy hubí, tu můra zelní, jež nám hlavkové zelí sežírá, tu roje chroustů, kteří nás o nejpěknější ovoce připravují a v r. 1870 na mnohých místech v Čechách polovici bramborů sežrali a tu konečně, když jen na nejbližší věci hledíme, můra gamma, jejíž housenky v r. 1871 téměř po celých Čechách nejen řípu a zelí, ale čostečně i leny zmařily a nati bramborové nemálo škodily. A kdo jsou hubitelé těchto milionů škodlivých mur? Jsou to hlavně netopýři, žáby, ropuchy, sovy a jiní ptáci, téměř samá to zvířata, jež člověk na potkání usmrcuje. Může-li byti většího nesmyslu na světě! Ale je to tak dobře; každý hřích mstí se na člověku sám; nešetření užitečných zvířat má za následek, že se jisté druhy hmyzu ponenáhlu čím dále tím více rozšiřují lidem na polích a v sadech nesmírných škod spůsobujíce. Říká se, že po škodě i Honza zmoudří — nu uvidíme, zda-li se polepšíme dříve, nežli na nás bude s nebe síra pršeti.

Jsouť ovšem také na světě netopýři škodliví; do těch však nám prozatím ničehož není, ant naše vlast neživí ani jediného druhu podobného.

Ve svých skrýších odpočívají netopýři spůsobem prazvláštním, za který by se jim člověk pěkně poděkoval. Netopýři zavěšují se totiž pomocí drápů a prstů zadních nohou na všeliké předměty a visí tak pěkně hlavou dolů, do svých pláštů zahaleni od rána až do večera. Takové pohodlí milují mimo netopýry pouze jen ještě opice,

které, jak známo, se zavěšují při tomto převráceném odpočinku za ocas. Nu budiž, není proti gustu žádný dišputát. Na něco však při tomto opačném položení našich netopýrů nesmíme zapomenouti; máme totiž na zřeteli onen zvláštní výkon zvířecího těla, jenž, jak patrno, v takové poloze velmi nedobře se daří. Co dělají netopýři, když chtějí ulehčiti vnitřnostem svým? V případu tomto, jenž se jim ostatně při známé jejich žravosti velmi zhusta dostavuje, pustí netopýr jednu zadní nohu, na kteréž visel, a udeří jí několikrát o strop neb o stěnu, aby se tělo jeho náležitě rozhoupalo; při tomto houpání sem a tam zachytí se drápem předních okončin za strop neb za jiného nejbližšího netopýra, natáhne tělo vodorovně a vykoná potřebu svou velmi čistotně. Výkal netopýrů zapáchá velmi nepříjemně a člověk může již svým čichem poznati místnost, v níž se netopýři zdržují.

Velmi nesnadnou operaci mají též netopýři při vzletnutí se země; nejraději vydrápou se na nějaký předmět povýšený, s něhož snáze mohou vzletnouti; na půdě rovné je jim to téměř nemožné; pomáhají si sice napínáním křídel a pošinováním zadních nohou pod tělo, čímž toto o něco málo od země se pozdvihne a užívání létacích přístrojů usnadňuje, avšak je to vždy práce velmi obtížná a obyčejně také marná. Visí-li netopýr na zadních nohách, pak je mu o vzletnutí hej; odtáhne hlavu od prsou, zdvihne ramena, natáhne ocas s blanou a napnuv prsty předních okončin, pustí se dolů, načež v pádu ihned křídly svými ve vzduchu počne třepetati. Lehkost a hbitost letu řídí se dle délky křídel; čím je křídlo delší a užší, tím je let hbitější a k lasťovčímu podobnější. Obyčejně pak bývá let netopýrů těžký,

nerovný a velmi unavující; umdlí-li netopýr chytáním hmyzu, zaleze do své skrýše na chvíli k odpočinku a neb se zavěsí na zdi a stromy, aby se posilnil k další honbě, kteráž trvá obyčejně až k ranní záplavě.

Netopýrové jsou letouni a vzduch je jejich živlem; chůze jejich bývá nemotorná a velmi zdlouhavá; na zemi netopýra lapiti, není žádné umění; dovede to každý bez obtíže — a však pozor na prsty; netopýr není jedovatý, má ale zpropadeně ostré zuby; při lezení na rovné půdě stahuje střídavě zadní nohy pod tělo a postrkuje se takto ku předu, jest tedy chůze jeho jaksi houpavá a ne příliš půvabná.

Všichni netopýři milují jako opice teplo; v studených pásmech není netopýrů žádných; za to jich přibývá tím více, čím bližší jsou kraje pásmu horkému. Již v Italii, v Řecku a Španělsku vyrojí se každého dne za soumraku takové množství netopýrů, jako by se s nimi, jak říkáme, pytel byl roztrhl; ještě větší množství hemží se jich však v zemích pásma horkého. Všichni cestovatelé připomínají, kterak jest vycházka před brány městské ve východní Indii neb v Palestině zajímavá k večeru jen pro ohromná hejna netopýrů, které nastávající noc k životu budí. Mraky jejich prý v pravém slova smyslu zatemňují nebe a kamkoliv člověk pohledne, nad polmi, nad vodami, nad lesy i osadami všudy vznáší se na tisíce těchto třepetavých letounů. Skrz ulice, dvory a domy, ano i skrz otevřená okna žene se hejno za hejnem a kdo by je chtěl loviti, mohl prý by jich za noc nalapati na tisíce. Tuzemci jich však na všech místech šetří, dobře vědouce, že jim netopýrové vyčisťují vzduch a že je zbavují největší

trýzně horkých krajin, to jest štípavých much, tiplic, komárů a všelikého jiného škodlivého hmyzu.

U nás zdržuje se jen několik druhů netopýrů a ti ještě za chladného a sychravého počasí své skrýše ani neopouštějí a neb jen na krátkou dobu; oni se raději postí, než by se v dešti honbou trmáceli, která by jim bez toho velmi skrovného výtěžku poskytla; praví se též, že někteří se stěhují na zimu do krajin teplejších; posud však nemáme o stěhování jejich zpráv určitých a spolehlivých. O těch, kteří u nás v zimě zůstávají, víme, že zalezají na podzim do míst před větrem a mrazem chráněných, jako jsou sklepy, jeskyně, duté stromy a teplé půdy. Na těchto místech byli již nezřídka nalezeni v celých chumáčích, jedni vedle druhých těsně zavěšení a ztuhlí. Je-li zima příliš ostrá, počínají se hýbati a rychleji dýchati, aby teplota krve jejich příliš neklesla; jsou-li mrazy příliš veliké a dlouho trvající, zmrzají chuďasové jeden po druhém, často až do posledního. Je-li však zima mírná neb úkryt jejich dobře chráněn, chovají se spáči tak dlouho klidně a téměř bez pohnutí, dokud je teplé slunečko jarní k novému životu neprobudí. Nastane-li v zimě odleva, probuzují se též ze svého spánku, ale usnou brzy zase, když teplota vzduchu opět počíná klesati. Vezme-li kdo skřehlého netopýra v zimě do teplé světnice, špatnou prokáže službu phuděrovi; on sice procitne v krátké době, avšak co několika hodinách počne chřadnouti a než se člověk naděje, zatřepá nožkami.

Jakkoliv život netopýrů není příliš veselý, přece mu neschází blažených okamžiků; již několik týdnů po prvním jarním výletu, když tělo pookřálo a duch se zotavil, nastává i těmto nočním větroplachům sladká doba lásky. Že „láska

miluje tmu“ je nejlépe vidět na zamilovaných netopýrech; hvízdajíce silným hlasem pronásledují po celé noci rozjařeni samci upejpavé samičky, honí je a škádlí, provozujíce takto ve vzduchu všeliké kratochvíle, při kterýchž často až na zem padají. Pojímání samo děje se na místech skrytých a nebylo tuším až posud od žádného všetečného přírodozpytce pozorováno.

Brzy po líbánkách vzdalují se samičky od samců, žijí pro sebe a však vždy ve společnosti jiných samiček; alespoň byla hejna netopýrů v této době chycená vždy jen pohlaví jednoho a zdá se, že březí samičky samcům ani vstoupiti nedají do svých komnat, aby snad jim nepřišla chuť na mladá netopýrčata, jejichž masíčko je ovšem velmi křehounké.

V pěti neb šesti nedělích po páření rodí netopýřice dvě neb více mláďat, samých to škaredých nočních příšer. Děj tento byl na některých zajatých netopýrech již několikrát pozorován a zasluhuje pro svou zvláštnost našeho povšimnutí. Samička netopýra obecného nestará se o žádné hnízdo, ale když její doba nastala, zavěsí se proti obyčeji svému na drápy palců předních okončin na strop, zahne ocas s blánou rozpiatou k břichu svému a učiní tak malou kolébku, do kteréž mládě padne; když byla matka šňůru překousla a mládě pečlivě olízala, zavěsí se toto ihned na jeden prs a od té doby je nosí matka stále při sobě, lítá s ním shánějíc se po potravě a nezdá se, že by jí značné to břemeno nějak obtěžovalo; alespoň neodpuzuje netopýřice mladé pány od sebe, i když sami již dokonale umí lítati; tito dospívají v šesti nedělích úplně. Když se mladí lítati naučili, mají opět staří přístup do domu, kterážto milost jim činí zajisté veliké potěšení.

Podobným nešetrným spůsobem chovají se samice i mnohých jiných zvířat ke svým manželům, o čemž promluvíme ještě na místě jiném.

Smyslové netopýrů jsou v každém ohledu výborní a někteří z nich zasluhují pro svou zvláštnost bedlivějšího povšimnutí. Netopýr čije a slyší výtečně, čidlo hmatu jest nesmírně jemné a co se chuti týče, i o té můžeme říci, že není špatná, ač jest věcí velmi nesnadnou souditi o smyslu tomto oněm, kteří nikdy nevězeli v kůži netopýří. Naleje-li se do otevřené huby spícího netopýra kapka vody, polkne ji bez okolků; kápneme-li mu kořalky, inkoustu neb jiné tekutiny nedobře chutnající, ošklíbá se a vymítá z huby, co mu tam bylo dáno. Zda-li ostatně chutná netopýrům můra zelní lépe nebo můra gamma, kdož to může povědĕti; v zajetí bývají netopýrové tak hltaví, že jim přichází vše vhod a k chuti, co se jim poskytuje, ať je to moucha neb motýl, brouk neb tuhý chroust, jen když je žrádlo živé a čerstvé. Kdo si bedlivě prohlídne hlavu některého netopýra na př. vrápence podkovníčka, musí zajisté tázati se, k čemu mají živočichové ti tak neobyčejných blánitých výrůstků na nose, k čemu ty velikánské uši a v nich ještě zvláštní příklopky? K těmto a podobným otázkám dávají nám učenci následující odpověď.

Netopýrové jsou zvířata noční a přírodou odkázáni, hledati sobě živobytí za soumraku, ano i za tmavé noci. Ač jsou oči jejich velikosti nikoliv nepatrné a ač je zornice jejich značného rozšíření schopna, přece to nejsou ani oči soví, ani oči kočičí a nelze domysliti se, že by při nočních lovech k vypátrání drobné zvěře, jako jsou můry a komáři, úplně mohly dostačovati. Doměnku tuto malá zkouška potvrdila. Jistý

učenec zalepil několika netopýrům oči kouskem lepátka anglického a pustil je. Netopýrové, ač tedy úplně nevidoucí, lítali přece po pokoji s touže jistotou jako dříve, vyhybajíce se nejen stěnám světnice a jiným větším předmětům, ale také drátům a provazům naschvál po pokoji sem a tam napnutým; přírodozpytec jal se tedy letouny popohánětí a plašiti a však nemohl se nikterak dočkati, aby ten neb onen oslepený netopýr vrazil do některého předmětu.

Co následuje z pokusu toho? Z udalosti této může se každý dovtípit, že to není zrak, na nějž se živočichové tito při honbě spoléhají, ale spíše něco jiného. Ježto ale napnuté provázky netopýrům ani není možno slyšeti, ani čichati, tedy to musí býti velmi jemný cit čili hmat, jenž jim v podobné nesnázi pomáhá, a sídlo jeho jsou blány na uších, na nose a blány létací; ve všech těchto blanách nalezli zpytatelé nejen přejemnou síť žilek krevních, ale také velmi husté pletivo nervové, jehož účel, jak známo, není jiný, než převáděti dojmy zevnější k vnitřnímu uvědomění. Netopýři mají tedy v blanách tělesných tak jemnou citlivost, že cítí předměty dříve, než se jich tělem svým dotknuli. Věc ta je skoro k neuvěření; považíme-li ale, že je na světě mnoho zvířat bez očí, která přece také žijí, potravu si hledají a všeliké pohyby vykonávají, pomníme-li dále, jaké práce vykonávají lidé úplně slepí, kterak hmatem lidi rozeznávají, v knihách čítají, ano i některé barvy sukna uhádnouti dovedou, tuť zajisté alespoň možnost podobné jemnocitnosti při netopýrech připustíme.

Ne méně dokonalý jest i netopýrů sluch; tomu svědčí nejen ohromné boltce ušní některých druhů, jimiž se zvuky sbírají a do uší odvádějí,

ale také podivně sestrojené příklopky ušní, jimiž se mohou uši okamžitě zavříti při každém větším hluku. Jest zajisté netopýrům každý silnější zvuk velice protivný a snad i bolestný a proto jim dala příroda k uším vrátka, aby tam každý hlomoz neměl volného přístupu. Není pochybnosti, že netopýr po tmě lovící slyší ve vzduchu hmyz sem tam poletující u větší vzdálenosti a že se snad za svou kořistí honí více sluchem veden než zrakem.

Škoda věčná, že již ty starověké čarodějnice vymřely; zajisté by se leckterý přírodozpytec dal na několik dní proměniti v ušatého netopýra, aby těm ostatním mohl povědětí, kterak to vlastně s těmi smysly netopýrovými dopadá; byliť netopýrové se sůvami bez toho obyčejnou stafáží všech ďábelských kuchyň a kouzelných jeskyň a mnohý učenec by se nyní zajisté do jejich úlohy dovedl velmi snadno vpraviti. Věru, škoda to nenahraditelná!

Výtečný netopýrů sluch závodí v dokonalosti s jejich čichem; podobně jako ústroj sluchu je i ústroj čichu čili nos opatřen všelikými řasnatými ozdobami vně i vnitř a otvory jeho mohou se zvláštními svaly buď rozšířiti a neb súžiti, kteréžto zařízení také bylo od matičky přírody málo kterému tvoru dopřáno. Zkouškami je dokázáno, že mají letouni velmi jemný čich, ale říci do podrobna, jak a co všechno netopýr čichá, nemůže posud nikdo, proto že on to nikomu nepověděl.

Kdo má smysly tak dokonalé, nemůže býti i na duchu chudý a skutečně mají netopýři mnohem více rozumu, než by se leckdos do nich byl nadál. Výraz tváře sice není duchaplný, ale mozek jejich bývá veliký a rýhovaný, což okazuje

vždy na jakési schopnosti duševní. Netopýři mají dobrou pamět a mnohé konání jejich svědčí o soudnosti a rozvaze; oni vrací se vždy v táž místa, která jim dobrou pastvu neb tichý útulek poskytují a dovedou si k spánku zimnímu vyhledati tak vhodné pelechy, že by jim sám člověk lépe nedovedl poraditi. Své nepřátele znají výborně a hledí s velikou opatrností uniknouti jejich úkladům; taktéž užívají patrné lsti, chtějí-li se zmocniti živočichů jim za potravu sloužících. Prof. Kolenatý pozoroval, kterak jeden netopýr nechával úmyslně samičku můru při životě, ant byl sobě povšimnul, že k ní neustále přiletují samečkové, jež ovšem jednoho za druhým popadal za límec. Naličí-li se na netopýry malá udice s motýlem, upevněná na tenké žíni, přiletují k ní sice opatrní slídilové, ale žádný z nich si hubu nespálí; očenichavše se všech stran podezřelou pečinku, odletují opět, aniž by se vnadidla byli dotkli.

Přírodozpytci, kteří se s netopýry zabývali, shledali mnohokráte, že se živočichové tito snadno dají ochočiti a že se pak stávají k svým ošetřovatelům velmi přítulní. Zkrotlý netopýr žere z ruky, zahřívá se v ní a lízá ji jako z vděčnosti, obletuje pána svého, honí se za ním po světnici a béře chycenou mouchu z jeho prstů aneb si chodí pro nachystanou potravu do sklenice, jak mile byl jen seznal, oč se tu jedná.

Bohužel bylo až posud málo lidí na světě, kteří předsudky lidské a ošklivost svou k zvířatům těmto přemohli a šetrně s nimi nakládali; ti pak, kteří to učinili, shodují se úplně ve výroku, že nejsou netopýři tak hloupí, jak se na pohled zdají, že mají výborné smysly, jichž používají k prospěchu svému ne méně jako k užitku lidstva a že jakožto neunavní hubitelové všeli-

kých škůdců rostlinstva zasluhují všemožného šetření a ochrany každého člověka, který nemá srdce a hlavu zabedněné nerozumnými pověrami a předsudky. Opravdu škodliví netopýrové nenalézají se v krajinách našich a „protož brachu nehas, co tě nepálí, pak tě každý svatě, kdo nemá rozum v patě, za to pochválí.“

Nepřátelé netopýrů jsou vedle nevzdělaných lidí také kuny, tchoři, kolčavy a sovy; všichni tito lupičové starají se o to dostatečně, aby počet netopýrů nevzrostl k přílišnému nepohodlí ostatního živočišstva.

A. Netopýrové hladkonosí.

Netopýr lesní a ušatý.

Aj hle, kterak rychle nám mezi rozpravou čas uplynul. Již jsme na místě. Toto husté stromořadí živí miliony rozličných můr a protož zde mívají netopýři z celého okolí oblíbené zastaveníčko. Sedněme si tuto na kámen a pozdvihněme zraky své nad koruny stromů. Ještě téměř ani slunce nezapadlo a již hle tamto vidíme vysoko ve vzduchu se kmitajícího *netopýra lesního* (obr. 14), nejrannějšího ze všech netopýrů, jenž se nezřídka zároveň s lašťovkami neb rorejsy při svitu slunečním prohání. Mezi všemi netopýry jest on přední stráží čili piketou, avšak stráží hbitou, obratnou a silnou. Let jeho je tak rychlý a obraty bývají tak prudké a neočekávané, že sám ostříž, jenž i lašťovku dovede uloviti, nic s ním nepořídí, ano devětkrát mezi desíti s hanbou musí odtáhnouti. Ovšem jsou křídla tohoto netopýra poměrně nejdelší mezi křídly netopý-

řími, neboť obnáší délka jejich 14 palců a přesahuje tedy šířku těla trojnásobně.

Srst kožicha je nahoře i dole červenohnědá, blána na uších a na křídlech je temně hnědá; celá délka těla obnáší něco přes 4 palce.

Netopýr lesní lítá mnoho a vytrvale, za to mu ale také jak náleží dobře chutná; on je vždy hladov a spotřebuje více potravy nežli mnozí jeho příbuzní. Praví se, že za 24 hodiny spotřebuje více potravy nežli obnáší váha jeho. Byť by však jeho apetit byl ještě jednou tak veliký, přejeme mu ho ze srdce, ant nás způsobem tímto zbavuje velikého množství škodlivého hmyzu.

Netopýr tento libuje si hlavně v lesích, kdež také přezimuje a sice v dutých stromech často ve společnosti mnoha set svých bodrých kamarádů. Nalézají-li se však blíže měst neb vesnic větší sady ovocné neb stromořadí, jsou mu též vítaným a zajisté velmi bohatým revírem na všelikou havěť noční.

Na jaře mívá samička dvě mláďata, která se drží dlouho při matce a s ní pak také společně zimu přespávají. Jest to věru veselý život ten život netopýří a nelze se tomu diviti, že i někteří lidé v něm mají zalíbení. Rozdíl je jen ten, že lidé při živobytí netopýřím mívají kocoviny, promrhávajíce statky své a zdraví své, anit netopýři, kteří nepijou ani v karty nehrají, těší se výbornému blahobytu a zmáhají se od pokolení do pokolení. —

Slunce zapadlo, počíná se šeřit. Bílá bekyně topolová (můra), která se ve dne skrývala v rozpuklinách kůry, počíná poletovati čím dále tím hojněji, vybízejíc milovníky své k veselým rejům nočním. Tito se brzy dostavují, s nimi však i jejich obzvláštní ctitel a přítel *netopýr ušatý*,

(ob. 15.) jenž je umí počítat až radost se podívat. Příroda obdařila netopýra tohoto nejdelšíma ušima, nikoliv však na újmu, nýbrž na rozmnožení jeho cti a slávy. Jsouť sluchy tyto pravým mistrovským kouskem matičky přírody a třebať bychom se jinak neradi zabývali s dlouhýma ušima, nic platno, při těchto musíme se na chvilku pozastaviti. Délka jejich obnáší $1^1/_2$ palce, anoť má celé tělo délku sotva $3^1/_4$ palce; jsouť tedy uši tyto delší než třetina těla. Kdyby tak člověk šest stop vysoký měl uši na dva střevíce přes hlavu vyčnívající, jaká by to byla překrásná ozdoba a mnohým lidumilům již z té příčiny velice vítána, že by měli v čas potřeby laskavé své spolubratry jak náleží zač — popadnout.

Tato znamenitost netopýří je po celé délce na příč vráskovaná a to k účelu tomu, aby mohli netopýři v letu uši své dolů zahnout a neb také na záda přitlačit, jakož i v klidu třeba pod ramena složit, kterážto věc je věru v živočišstvu úkaz nevídaný. Netopýr ušatý může tedy, když se mu líbí, ve spaní i v letu uši pěkně složiti, načež pak jen vyčnívají přes hlavu přiostřené konce blánitých příklopků, jimiž se otvory ušní obyčejně zavírají. Za to jsou ale jinak uši tyto při nejmenším šumotu v plné činnosti; každé sebe menší zašustění probuzuje pána jejich z lenivé ospalosti, jenž jimi pak stříhá jako kůň, pilně naslouchaje, zda-li snad nebezpečí nehrozí s některé strany jeho kožichu. Barva těchto uší jakož i barva blány létací je světle popelavá; ostatní tělo je též popelavé, na zádech tmavější, na břiše světlejší; tvář sama je poněkud bělavá.

Netopýr ušatý nachází se vyjmouc krajiny studené po celé Evropě; mimo to spatřuje se v severní Africe jakož i v západních a východ-

ních částech střední Asie. U nás náleží k netopýrům nejobyčejnějším; rád zdržuje se při obydlích lidských, v nichž také za dne úkryt svůj vyhledává; pod večer za soumraku létává při lesních cestách, v zahradách a stromořadích; let jeho bývá třepetavý, dosti vysoký a však ne příliš rychlý. Zimu prospává v teplých staveních neb v dutých stromech. Na jaře probouzí se pozdě a objevuje se i za večera o něco později než jiné druhy. Samice rodí ke konci června neb na počátku července dvě mláďata.

Netopýr ušatý dá se ochočiti a vydrží v zajetí, je-li pečlivě ošetřován, celý rok, ano i déle. *Faber* choval ve svém pokoji netopýra ušatého po delší dobu a pozoroval vlastnosti a spůsoby jeho velmi pilně a bystře. Netopýr jeho býval velmi čilý, zejmena za soumraku; poletoval někdy i za dne, když byl z klidu vyburcován, býval ale před půl nocí již opět tichý. Ve světnici létal s velikou obratností s křídly obyčejně nepohnutými, ačkoliv je mohl i v letu napnouti neb složiti; chtěl-li se vyhnouti nějakému předmětu, učinil v letu oblouk k zemi, třepetal se na kousek cesty po podlaze a vzlítl opět bez obtíže do výšky; po zdech lezl velmi obratně pomáhaje si hlavně palcem a drápem předních končetin. Ušima pohyboval neustále a napínal je často jako to zvěř dělává, zaslechne-li šustot na blízku; trval-li hluk déle, zkroutil je jako beran rohy, a bylo vidět, že je mu každý silný zvuk velice proti srsti; v klidu složil uši vždy nazpět; často obracel hlavu, aby se tu i tam jazykem lízal a neb pozdvihoval nos do výšky, aby větřil. Cizopásníci (čmelíci) jej sužovali velice a často jej nutili poškrabati se na hlavě. Byla-li mu zima, seděl tiše schoulen do svého pláště; když ale naň slunce

svítilo a jej zahřívalo, byl rád, oživnul a lezl po kleci sem a tam. Žravost jeho byla veliká a žaludek vždy při dobré chuti; když se mu daly do klece mouchy, počal je ihned honiti; než se nasytil, spotřeboval jich 60 až 70. Trávil velmi rychle a již mezi žraním naplňoval klec svou černým trusem, jenž zapáchal dosti nepříjemně. Kořist svou nepozoroval nikdy zrakem, ale vždy dříve jemným svým sluchem a čichem. Jak mile mouchy jen na blízku klece poletovaly, střihal již ušima a větřil pozdviženým čenichem ve vzduchu; vida mouchu neb motýla před sebou, vrhl se naň s rozepjatými křídly a hleděl jej dostati pod sebe; když se mu to podařilo, sehnul hlavu dolů a popadl kořist svou velmi obratně; žral a žvýkal s velikou rychlostí, ale přece vždy vyplival křídla a nohy, které mu nechutnaly. Mrtvé mouchy nechtěl, popadl je však okamžitě, jak mile se pohybovati počaly. Po žrádle se svinul a seděl pak zcela pokojně.

Netopýr ušatý je celkem povahy dobrácké, když se ale často dráždí, není s ním pak radno si zažertovat, neboť jest s to, jak se již pozorovalo, pustiti se ve vzteku svém i do svých soudruhů a sežrati je bez milosti.

Netopýr obecný.

Hle tu se objevil opět jiný druh netopýrů; viděti je to již na letu, jenž je více rovný než ostatních netopýrů a bez velikých kliček a uměleckých obratů. Tulák ten zajisté přiletěl až někde z města neb vesnice a není pochybnosti, že jej sem též hojnost můr přilákala; je to *netopýr obecný*, jenž náleží k největším druhům našim,

anať délka rozpjatých křídel obnáší až 14″. O něm platí téměř vše, co jsme všeobecně o netopýrech pověděli; je to onen na nešťastné planetě narozený větroplach, na němž spočívá kletba lidská již od pradávných dob. A jakž také jinak? Již Mojžíš ho vřadil mezi letouny nečisté řka: „Těchto pak z ptactva nemáte jísti, ale varovati se jich máte: Orlice a noha ..... dedka také a netopýře. Všecko z létavého, kteréž chodí na čtyrech nohách, *ohavné* vám bude ..... a kdož by dotknul se jejich mrtvin, poskvrněn bude a bude nečistý až do večera.“ —

Římský spisovatel Plinius přiděluje netopýra též k ptactvu a praví o něm: „Čarodějové učí o něm, že hospodář dům svůj zachrání před zlými mocnostmi, zatočí-li netopýrem třikrát kolem hlavy a přibije-li jej pak na dvéře svého obydlí hlavou dolů.“ Nu tak tu to máme! Staří Římané přibijeli tedy již netopýry na vrata a není pochybnosti, že věřili v kouzelnou jejich moc tak, jak to Plinius vypisuje; bajkář tento praví dále: „Bodlák roztlučený a s krví netopýře smíšený je nejlepší prostředek proti jedovatému uštknutí hada; a chce-li se had proměniti v saň čili draka, musí sežrati živého netopýra, neboť mu pak teprv narostou křídla.“ A takových povídaček napsal Plinius 37 knih. Jaká škoda, že je moli již dávno nesnědli!

V celém středověku počítán je netopýr k ptákům, jakož dosvědčuje i náš slavný Komenský: „Ptáci peření a nosatí krom netopýře, jenž je srstnatý a zubatý.“ Když švédský přírodozpytec Linné (nar. 1707) postavil netopýra ve své soustavě živočišné hned za opicemi, vysmívali se mu někteří přírodozpytci angličtí (Barrington), proč

prý milý ten Linné nevřadil netopýře raději mezi anděly, ant prý má křídla zrovna jako tito. —

Ze všeho toho je vidět, že měl ubožák netopýr již na světě velmi divné osudy; přírodozpytci nevěděli co s ním počíti a lid — ten se pevně držel toho, co o něm Plinius dle babských klepů byl zaznamenal.

Naproti tomu považují prý Číňané již od dávných dob netopýra za znamení šťastné a zvíře to nalézá se velmi zhusta vyobrazeno mezi ozdobami na domech, zejmena na oněch, jež slouží za obydlí nábožným mandarinům. Táž čest, která se v Indii prokazuje některým opicím, vzdává se v Číně netopýrům, jimiž prý na mnohých místech bývají stromy a stavení tak hustě pokryty, že jich člověk kamenem vždy několik najednou dolů může sraziti. *Turpín* vypravuje, že v Siamu je více netopýrů než kdekoliv na světě a že jsou tam živočichové tito ve veliké vážnosti; na korunách mnohých stromů bývá prý takové množství netopýrů zavěšeno, že se podobají tyto ohromným rojům netopýřím; kdyby však chtěl cizinec kamenem neb zbraní střelnou hejna taková rozplašiti, velice by proti sobě popudil lid domácí, jenž považuje tvory tyto za posvátné a sice z té příčiny, že prý lítají také do chrámu a tím prý svou bohabojnou mysl na jevo dávají. —

Netopýr obecný třepetává se za teplých večerů letních kolem stavení v městech i vesnicích a bývá nejčastěji nalezen pod krovy na půdách stájů, v zimě pak na místech teplých a jinak proti mrazům a větru dobře chráněných; Kolenatý je nalezl také v jeskyních, kamž se byli s jinými druhy na zimu ukryli. V jednom starém zámku ve Švýcařích, — vypravuje *Tschudi* — nalezena byla jedenkráte celá hromada těchto netopýrů

v zimním spánku pohřížených a sice v komíně, pod kterým se ovšem netopilo. Náhodou stalo se, že do zámku toho zavítalo několik hostů, jimž za obydlí vykázán byl mezi jinými také pokoj, v němž dávno před tím nikdo se nezdržoval. Zatopilo se tedy v kamnech, ale nastojte, kouř na místě do komína hnal se do světnice. Co to? Poslali pro kominíka, aby ohledal, ký ďas tam v komíně vězí? Kominík přišel, vlezl do komína úplně zatemněného a myslil, že tam otep sena. Přišel blíže, sáhl rukou a hned ji zase vtáhl zpět; brr . . . zabručel, nebyla to otep sena, ale byl to chumáč netopýrů, jímž komín úplně byl ucpán. Kominík se dal do něho škrabákem a za několik minut leželo dole na sta ztuhlých netopýrů, tak že jich sebrali sluhové několik košů a jak se sluší a patří — utratili do posledního.

Někteří přírodoskumci tvrdí, že netopýr obecný z veliké nouze žere syrově maso hovězí, nikoliv ale vařené; vypravuje se též, že může ve spánku vytrvati mnohá léta, aniž by zhynul. V r. 1806 byla v Anglicku otevřena hrobka (krypta), která byla již přes 30 let zavřena a nalezen tam netopýr obecný ztuhlý sice avšak živý (?). Věc tato je však sama v sobě příliš neobyčejná a domníváme se, že v tom byl asi nějaký háček, na kterýž vypravovatel této události nebyl upozorněn.

Kdo by netopýra obecného chtěl poznati, musí dbáti známek následujících: Srst kožichu jeho je naryšavěle hnědá, břicho pak šedobílé, u mladých šedopopelavé. Ušní boltce jsou dosti veliké a přesahují čenich čtvrtým dílem své délky; na každém uchu viděti jest rovnou klapku a devět příčních záhybů čili řas. Blána létací je přirostlá až do půli dlaně zadní nohy. —

Známe sice ještě několik druhů netopýrů

hladkonosých, kteří se v Čechách vyskytují a však vědomosti naše o nich nejsou ani tak hojné ani zajímavé, aby vypravování o nich čtenáře naše mohlo valně baviti; co bychom o nich pověděli, bylo by jen opakování toho, co jsme již vyložili, a odkazujeme tedy každého, kdo by se s nimi chtěl poněkud seznámiti, na poslední strany našeho pojednání o třídě této, kdež k vůli úplnosti uvádíme alespoň jmena všech v Čechách a na Moravě známějších druhů.

B. Netopýrové řasonosí.

Vrápenec malý a podkovní.

Jak tichá, kliduá a snivá je teplá letní noc! Tu ležíš pod stromem na měkké traviče, založíš dlaně pod hlavu, narovnáš tělo, natáhneš nohy a plným douškem ssaješ lahodný vzduch, oslazený vůní mateří douška, o niž si náhodou rukou zavadil. Zlehounka plyne měsíček po blankytném moři. Ty se naň zakoukáš a myslíš sobě: „Hle ten měsíček, čtverák, svítí a nemá ohně, pluje a nemá, vesel, kouká a nemá očí. Jaké jsou to přec jen divné věci! A ty hvězdičky na mou věru, kterak se třpytí: jedna červeně, druhá žlutě, třetí zamodrale, zrovna jako lampičky kolem svatého Jana. Hle, hle, tam jedna spadla; chudáček — zas o jednu lidskou dušičku na světě méně. Říkávají, že má každý člověk svou hvězdičku na nebi; kdo se náhodou na ni podívá, ten prý pak bývá ve všem šťasten. Kéž bych já si tu svou, usmíváš se důvěrně, takhle mohl vyhlídnout; pak bych si koupil veliký los a vyhrál bych aspoň půl milionů dukátů. Ichuchu, to by byla mela!

Pak bych si koupil kočár a k němu pár běloušů, bílých jako sníh; ale ne, běloušе si nekoupím, koupím si raději pár rappů, ano, pár vraníků, lesklých jako zrcadlo v ceně několika — — „tisíc hromů do potvory, fí, jak mě polekala; málem by se mi byla na nos posadila.“ „Pro pána krále, kdo pak, příteli?“ Inu prožluklý ten netopýr. „Dobře tak na tebe; vyjdeš si na honbu netopýří, ale na místě pozorování válíš se v trávě, lelkuješ po nebi a smýšlíš hloupé věci. Proč pak jsi toho netopýra nechytil ? Mohl jsi se alespoň jednou zblízka podívat, jak vypadá *vrápenec* malý, jenž ti byl právě visitu učinil. Čtverák, bezpochyby nás chtěl vybídnouti, abychom se s ním chvilku pobavili, v čemž mu s velikou ochotností chceme býti po vůli. Jest-li pak jsi již viděl malého vrápence? Že neviděl? Tedy slyš, ale nehleď zas již na hvězdy, aby ti rozum nespletly, ale dívej se raději k vodě. Vidíš tam malé netopýrky, lítající velmi třepetavě a jaksi nejistě? To jsou vrápenci malí, kteří obyčejně teprv při nastávající noci své skrýše opouštějí. Vrápence malého tak jako vrápence podkovníčka, jenž se ještě později dostavuje, poznáš velmi snadno dle zvláštních blánovitých výrůstků na nose, které netopýrům předcházejícím úplně scházejí. Netopýr ušatý a jeho příbuzní byli znamenití svýma ušima, vrápenec pak a jeho kamarádi jsou také znamenití, ale — svým nosem. Nos tento není jako nos, neboť jest nejpamátnější věcí na celém zvířeti a protož si na něj posvítíme blíže.

Výrůstek tento skládá se vlastně ze tří částí: z podkovy, hřebenu a střední blány kopinaté, tak zvaného hrotu. Podkova je široká, zaokrouhlená blána zpředu na čenichu, která pod hlubokou řasou ukrývá oba otvory nosní a končí

pobočními laloky pod samýma očima; hřeben vyzdvihuje se ze středu podkovy a záleží v širší příční ploše, nad kterou se spatřuje několik sedlovitých prohlubin a končí vyčnívajícím přiostřeným lalokem; hrot pak sedí zpředu na podkově mezi očima o objevuje několik bunic po obou stranách vynikající čáry střední. To celé jest ten památný ústroj, jenž nemá v celém živočišstvu sobě rovného a jenž je sídlem onoho znamenitého čichu, o němž již dříve řeč byla. Jest věcí zjištěnou, že netopýrové podobnými nosy obdaření loví hmyz více čichem než sluchem vedeni, anit silně zapáchající chrostíkové, jepice, vážky a podobný hmyz jsou jejich oblíbenou zvěří.

Oba druhy vrápenců, malý i podkovní, liší se jeden od druhého hlavně velikostí těla; vrápenec malý je asi $2^1/_2$" dlouhý a šířka rozpjatých křídel nedosahuje ani 9 palců; vrápenec podkovní je $3^1/_2$" dlouhý a šířka rozpjatých křídel obnáší $12^1/_2$ palce. Létací blány obou druhů jsou široké ale krátké; proto bývá let jejich nízký, třepetavý a méně obratný.

Vrápenec malý náleží u nás k nejmenším druhům netopýrů, je ale za to chlapík čilý, statečný, jenž zvláště miluje společnost; nalézat se v jeskyních, na věžích kostelních a pod krovy opuštěných stavení často v hejnech mnoho set hlav obnášejících. Na jaře létá velmi záhy, ale vždy teprv po úplném soumraku; mláďata mívá obyčejně jen dvě, která bývají temně barvená, anať srst starých je šedobílá, na zádech tmavější, dole světlejší.

O vrápenci malém se vypravují divné věci a není pochybnosti, že je to urputník nad jiné krvechtivý; štěstí ještě, že je to trpaslík nepatrný,

ale kdyby měl velikost kočky neb psa, chvělo by se před ním zajisté každé stvoření.

Prof. *Kolenatý* nalezl v jeskyni Sloupské na Moravě 45 spících netopýrů, jež vzal s sebou do Brna; byli to hlavně netopýři ušatí a vrápenci malí. Doma je pustil všechny do velikého pokoje, v němž měl své sbírky přírodnické uschované a nechal jim na vůli uvelebiti se, jak a kde by se jim ráčilo. Sám pak přenocoval v jejich společnosti za jedno proto, aby se jim nestýskalo a za druhé, aby pozoroval, co havěť ta v noci bude tropiti. Od sedmi do dvanácti hodin v noci poletovali jen netopýři ušatí, od jedné do tří jen vrápenci, načež od tří do pěti obživlo zase několik netopýrů ušatých; tito blížili se v letu k pozorovateli jen asi na tři neb čtyry stopy, kdežto vrápenci až na dva palce k tváři jeho doráželi a buď před ním na několik okamžiků se zastavovali křídly třepetajíce aneb sletěli podél těla až k nohoum, kdež v podobné vzdálenosti od těla se drželi, tak že se zdálo, jako by hledali místa vhodného, na němž by mohli dobře do těla kousnouti. Nepřišlo však k ničemu.

Když několik dní na to učenec jednomu ze svých známých svou společnost netopýří chtěl ukázati, shledal k nemalému podivení, že šest vrápenců scházelo; pátraje dále nalezl z nich jen drápy a kousky křídel; spozoroval také, že tělo jednoho z pozůstalých vrápenců je ranami celé pokryto a nebylo pochybnosti, že byl v nějaké rvačce a sice velmi tuhé a krvavé. Kdo spáchal takovou spoustu mezi netopýry? Profesor *Kolenatý* nemusil dlouho hledati. Červené huby a veliká břicha některých netopýrů ušatých, z nichž nescházel ani jediný, zbudily v něm ihned domněnku, že asi nikdo jiný nemá scházející vrá-

pence na svědomí, než netopýři ušatí. I chycen jest jeden, usmrcen a žaludek jeho ohledán. A hle, zbytky v něm nalezené náležely k tělu některého vrápence; nebylo tudíž třeba dalších důkazů k vypátrání pravých zločinců. Tito byli v jeden chumáč shluklí a viseli téměř jeden na druhém, z čehož souditi se dalo na jejich společnou obranu; mimo to se ukázalo, že i někteří z ušáků jsou pokousáni, neboť nalezeny jsou na jejich bláně létací při samém těle čerstvé rány s nabubřenými okraji. Celá událost dala se nyní snadně uhádnouti. Oba druhy netopýrů, bez toho ne příliš sobě na vzájem přející, svedly v noci bitvu. Vrápenci přepadli netopýry ušaté, když tito ještě spali a zakousnuvše se do těla jejich, ssáli jim krev; tím spůsobem pobouřili proti sobě netopýry ušaté, kteří se společně do nich dali a kde kterého mohli, jednoduše sežrali.

Z toho by vysvitalo, že máme i v Evropě upíry, kteří v době krutého hladu berou za vděk třeba krví svých bližních. Je-li tomu v skutku tak, není přece třeba míti z nich veliký strach; za jedno nessají krev ze řemesla, ale pouze z velikého hladu a za druhé jsou tak nepatrní, že žádnému zvířeti, tím méně člověku se nemohou státi nebezpečnými.

„Nu jakž se ti líbí, příteli, tato událost?“ — Žádná odpověď.

Co se to stalo? Nic, než že laskavý přítel při mém vypravování líbezně usnul, a nyní, jak se podobá, sní o půl milionu dukátech, krásném kočáru a ještě krásnějších vranících. Co s ním? Vždyť ho přec pod širým nebem nemohu nechat leželi. „Hola hej, příteli, vstávej rychle, půjdem spat; hlásný odtroubil již jedenáctou. Že nevsta-

neš? I s pánem bohem tedy — ale dej pozor, aby ti zas nějaký vrápenec nesedl na nos.“

To účinkovalo; přítel se vzchopí a vrávorá ospale ku předu. Vezmu jej za ruku a pozvolna jej táhnu k městu. Šlo to z počátku velmi těžce; milý přítel opíral se více o mé než o své nohy — v tom tu zatřepetal se nad hlavami našimi veliký netopýr. Přítel sebou trhl a teprv nyní se probral úplně z mrákot.

„Víš-li pak,“ tážu se, „který netopýr to byl, jenž tě na novo polekal? Byl to *vrápenec podkovní* (obr. 16), o němž na rozloučenou ti ještě několik slov povím.“

„Ty sebou škubáš? Nic neškodí — bude to alespoň zas ukolebavka do nového spánku. Tedy poslouchej!“

Vrápenec veliký liší se od malého, jak jsem již pravil, hlavně velikostí, mimo to velikou, na kraji hladkou podkovou na nose a málo vykrojenými ušima; hrot na podkově je uprostřed sůžený a na konci více zakulacený než ostrý hrot vrápence malého. Srst obou je podobné barvitosti. Sameček je na zádech popelavý s bělavými kořeny chloupků; vezpod je srst bělavá; samičky jsou na zádech světle červenohnědé, dole červenošedé. Blány létací jsou krátké a široké.

Vrápenec podkovníček žije po celé jižní a střední Evropě a Asii; v horách se vyskytuje ještě ve výši 6000 stop. Rád je ve společnosti buď svých druhů neb i jiných netopýrů; nalézá se též v jeskyních. Na jaře létá velmi záhy; večer ale opouští své skrýše velmi pozdě. V letu nemá velké obratnosti a protož se držívá při lovu můr a komárů více při zemi. V ostatních života spůsobech shoduje se s vrápencem malým; není ale o něm známo, že by také míval choutky na

krev svých soukmenovců, jako vrápenec malý, což jen k jeho cti a chvále tuto slušně uvádím.

Již jsme u cíle; noční výlet šťastně ukončen. Seznali jsme několik hlavních druhů netopýrů a při tom jsme si trochu sdřímnuli — není-li pravda, příteli? Nu jen se nekaboň, vždyť není tak zle; když člověk spí, říkávají, alespoň nehřeší, den je k dílu a noc ku spaní a protož dobrou noc.

Avšak ještě něco. Nechtěl bys poznati také některé z důležitějších netopýrů cizozemských? „Že ano?“ Dobrá, tedy přijdu zejtra odpoledne k tobě a povím ti něco o nich, co ve svých zápiskách mám zaznamenáno. Je to krapet zajímavější a doufám tedy, že mi při tom neusneš. S bohem.

Netopýrové cizí.

Upír. (Obr. 17.)

V neděli odpoledne sešlo se k příteli Brázdovi několik posluchačů, mezi nimi také starý Díral, který rád z jiných rozumy vytahoval. Ten ihned spustil: „Dovolte, pane, že prý jsou také netopýři, kteří lidem ve spaní krev ssají? Četl jsem to kdesi v kalendáři a nechtěl jsem k tomu víru přiložit, dokud se na to nepřeptám. Je na té věci něco pravdivého?“

„Ovšem že je; jsouť netopýři, kteří nejen dobytku ale také lidem zadarmo žilou pouštějí.“

„I to jsou pramilionské potvory,“ podivil se mlynář Mastný; „kde pak provozují to své hanebné řemeslo?“

„Abychom je poznali, musili bychom se podívat do Brazilie a Guiany v jižní Americe, kde

musí každý dávat pozor na kůži, aby mu ji ti vlkodlaci nenavrtali.

„A je ta věc v skutku tak zlá, jak se o ní vypravuje?“ vyzvídá Díral.

„A co se vypravuje?“

„Inu povídá se, že upír asi tak veliký jako sova v noci na člověka spícího přiletuje, křídly svými, aby jej neprobudil, příjemný chládek do tváře mu věje a když člověka takto omámil, prokusuje mu kůži na prsou blízko srdce a ssaje pomalu krev z rány až do bílého rána; co nevyssaje, vyteče prý samo a když se má člověk ze sna probudit, bývá obyčejně mrtev. Je tomu opravdu tak?“

„Inu ovšem, něco na věci té je, ale tak pravdivé není všechno na vlas. Tak předně není pravda, že by upír brazilský, jemuž se krvežíznivost ta na účet klade, byl tak veliký jako sova. Upír je sotva $5^1/_2$ palce dlouhý a šířka rozpjatých křídel neobnáší nic více než 15 palců; je tedy o něco větší nežli náš netopýr obecný, od něhož se liší tmavohnědou barvou srsti a úzkou blánovitou násadkou na nose; hořejší pysk jeho je hladký, na spodním však pysku, jehož kraj je na vnitřní straně vroubkovaný, nalézají se dvě veliké bradavice. K čemu tyto slouží, povíme později.

Dále také není věcí dokázanou, že by člověka do smrti umořil; rány, které netopýr tento lidem zasazuje jsou velmi nepatrné a zřídka kdy se stává, žeby si někdo na takové poranění stěžoval; spíše ještě trpívají koně neb hovězí dobytek, jenž se v noci pod širým nebem zdržuje.“

„A jak tedy mohly povstati tak hloupé povídačky?“ diví se mlynář.

„Inu lidské huby jsou všude na světě; nežli nějaká třeba dost nepatrná událost projde skrz dlouhou řadu žvatlavých ust, zvětší se obyčejné

v té míře, že se stává z komára velbloud. Tak to je a bude asi tak dlouho, dokud lidé budou míti huby a v nich jazyky. Každý přidá trošku a z těch trošek povstane konečně plný pytel — nesmyslů a lží.

Upír brazilský zdržuje se vlastně v osamělých pralesích jižní Ameriky, oblétává však také obydlí lidská, jež se nalézají blíže lesů; za dne ukrývá se v hustých koších palem neb jiných stromů a v noci loví hmyz, jenž jest jeho nejhlavnější potravou; vedle brouků a můr chutná mu také sladké ovoce a jak již řečeno, dostává také čas od času laskominy na krev zvířat a lidí.

V jižní Americe tak jako v jiných teplých zemích záleží totiž zima v hojných deštích, které trvávají po několik neděl; deštivé toto počasí zapuzuje všechen hmyz do úkrytů a tu stává se, že upírové trpívají nedostatkem všeho druhu. V tísni této velikým hladem nucen, přepadává upír všeliká teplokrevná zvířata, čtvernožce i ptáky, vyhledává si místo, kde by mohl snadno kůži prokousnouti a pak se nasrká krve dle libosti a možnosti.

Španěl *Azara* vypravuje o věci té následující, ovšem také, jak se zdá, poněkud vyšperkované události. „Upírové zakusují se nejvíce do hřebenů neb laloků spících slepic a kuřat a ssají krev jejich.“

„Tomu bych se věru divil,“ namítá Brázda, „že by to slepice neucítily a při tom se neprobudily.“

„To bych nemyslil,“ směje se mlynář Mastný; „bezpochyby mají tamější slepice tvrdší spaní, než ta naše havěť a kdo tam nebyl, musí prozatím věřit, co jiní povídají. Slyšme dále.“

„Kuřata od upírů pokousaná hynou obyčejně, ješto se jim rány učiněné zapalují; zřídka kdy vyvázne které bez další škody. Také koňům, oslům, mulům a kravám zakusují se netopýrové do těla, nejraději do slabizen neb do krku, kde se snáze mohou zachytit. Totéž činí lidem, jakož sám mohu dosvědčiti, neboť jsem byl již čtyrykrát buď pod širým nebem aneb v polních boudách ve spaní do prstu u nohy od upírů kousnut. Rány, které jsem bez nejmenšího pocitu nějaké bolesti obdržel, byly okrouhlé, asi čárku široké a tak mělké, že sotva kůži pronikaly; kraje jejich byly naběhlé. Dle mého zdání obnášelo množství krve, které vždy po kousnutí z rány vyteklo, 4—5 lotů. Při koních neb jiných zvířatech může býti ztráta krve ovšem větší, proto že jim upírové pro silnou kůži hlubší rány musejí dělati, aby se ke krvi dostali; krev tato nepochází nikdy ze žil větších, tak hluboko rána do těla ani nejde, nýbrž z cév kožních, z nichž ji upírové ústy svými vysrkati musejí.

Rány, které mi upírové učinili, bolely mne sice trochu, nikdy však nebyl zánět tak silný, abych nebyl mohl choditi; také nebylo potřebí k zahojení jejich nějakých lékařských prostředků; za několik dní bylo vždy po všem. Lid se zde upírů ani nebojí, ani se jich nechrání, proto že tito zřídka kdy do člověka se pouštějí a rány od nich učiněné s nižádným nebezpečím nejsou spojeny.“ „Povídá se,“ dokládá *Azara* ke konci, „že prý upírové místa ona, jež chtějí prokousnouti, váním křídel příjemně ochlazují, aby oběť jejich ničeho necítila.“

Přírodozpytec *Renger* přidává k zprávě *Azarově* ještě toto: „Více než stokrát měl jsem příležitost ohledati rány od upírů koňům neb mulům

zasazené, avšak nikdy nemohl jsem se domysliti, kterak asi rány ty jsou spůsobeny; bývají obyčejně podoby nálevkovité, asi půl čárky veliké a dle povahy místa 1 neb 2 čárky hluboké; nikdy nepronikají skrz kůži až do masa. Podivná věc též je, že není na ranách viděti otisky zubů jako po jiném kousnutí, neboť bývají pěkně okrouhlé a jako jediným zubem učiněné; kraje jsou ovšem naběhlé a což zasluhuje zvláštního povšimnutí, poněkud odchlípené. Nemyslím tedy, že upírové rány tyto spůsobují jednoduchým kousnutím; nikoliv, tím by oběť svou probudili a tato by jim pak zajisté další choutky na krev náležitě zahnala; domnívám se spíše, že upírové dříve kůži ssáním pomocí svých bradavičnatých pysků vyzdvihují a poněkud necitelnou činí, a teprv když je kůže ssáním otupená a naběhlá, udělají přední zuby do ní malou dírku, upír vtiskne do této svůj jazyk a ssaje pomocí jeho krev zvolna z rány se prýštící; spůsobem tímto vysvětluje se, kterak povstati může v ráně nálevkovitá prohlubeň, o které všickni pozorovatelé zmínku činí a proč bývají okraje rány naběhlé a odchlípnuté. Co se o třepetání křídel při tomto výčepu krve povídá, nesrovnává se nikterak s pravdou, neboť není upírovi možno zároveň krev ssáti a křídly třepetati; letací blána křídel jest totiž s nohami až k ohbí spojena a přidržuje-li se upír nohami, nemůže při tom nikterak volně pohybovati křídly svými. Já alespoň viděl jsem vždy upíra sednouti na koně, při čemž křídla úplně musil stáhnouti.

Jisto však jest, že volí upírové k zasazení rány na zvířatech vždy místa srsti pokrytá a plochá, aby se mohli při ssání krve lépe držeti; proto mívají koně i muli rány nejvíce na krku, na kohoutku neb na laloku, někdy také na lopatkách a při

ocase. Rány tyto nemají sice nic hrozného do sebe, když jich však je po celém těle pět neb více a výčep ten se opakuje po několik dní, slábne i nejsilnější zvíře, méně však ztrátou krve, kterou upírové vyssají, tím více ale následujícím krvácením, které vždy trvá po delší dobu; také kladou někdy mouchy vajíčka svá do ran, z nichž napotom veliké vředy se dělají; tímto spůsobem trpívá dobytek nejen ztrátou krve, ale také chorobami z poranění toho povstávajícími.“ O tom, že by upírové také člověku ve spaní návštěvy činili, neví *Renger* ničehož, vyjímaje případ ten, jejž *Azara* sám na sobě byl zkusil.

Jistý pan *Bates* byl za jedenáctiletého pobytu svého v Brazilii jen jednou od upíra pokousán. Obydlí jeho v Caripi nebylo dlouho upotřebeno a proto se v něm zahnízdili netopýři. Když pak *Bates* ze svých cest se vrátil a první noc v pokoji svém trávil, vehnalo se celé hejno netopýrů otevřeným oknem do světnice, kteří prohánějíce se po pokoji světlo mu zhasínali a vůbec tak nestydatě si počínali, že se p. *Bates* do nich dal s holí a po dlouhém honu ven je vypráskal. Druhého dne navštívili jej netopýři teprv, když byl již spal; *Bates* probudiv se ze sna, cítil, že po něm netopýři lezou a že krvácí z levé lopatky; vzchopil se tedy z postele, zavřel okno a počal nyní zajaté netopýry po světnici prohánět; brzy podařilo se mu srazit jich několik na zem, avšak nebyl mezi nimi ani jeden upír; byli to vesměs netopýři, o kterých vůbec panuje domnění, že se upírům do řemesla nepletou; pravý zlosyn upláchl bezpochyby již dříve.

Cestovatel jeden, vypravuje *Cassel*, odhodlal se obětovati upírovi trochu své šlechetné krve jen z té příčiny, aby jej při činu tom mohl pozo-

rovati. Muž ten položil se na postel ve velikém pokoji a nechal okna v noci otevřena. Noc byla jasná; náš cestovatel pohlížel s toužeností na otevřené okno, jímž bledé světlo měsíce do pokoje vnikalo. Nečekal dlouho. Veliký upír vrazil do pokoje a poletoval z jednoho kouta světnice do druhého velmi tiše a klidně. Muž na posteli sebou ani nehnul, ale s napnutým zrakem pozoroval netopýra, co asi hodlá počíti. Tento změřiv světnici několikrát po délce i po šířce, pozoroval, jak se zdálo, člověka na posteli ležícího, neboť se vznášel nyní hlavně jen nad lůžkem sem a tam, jako v rozpacích, má-li si na něm spraviti apetit čili nic. Ponenáhlu však stávaly se kruhy menšími a menšími, netopýr snižoval se čím dále tím více, až konečně rychle křídly třepetaje za příjemného vánku na prsa a na tvář pozorovatele, spustil se na obnažená jeho prsa. Vypravovatel ujišťuje, že nemohl ustanoviti okamžik, v kterém netopýr do prsou se mu zakousnul; po chvilce však přece pociťoval jakési nepříjemné svědění na jednom místě a když myslil, že by toho mohlo být již dosti, popadl rázem upíra rukou a zaškrtil ho.“

„Dobře mu udělal,“ dodal s chutí mistr Brázda, „já bych mu na moutě věru také lépe se nebyl odměnil.“

„Z toho je vidět,“ mínil Mastný, „že si lidé v Americe mohou dávat lacině žilou pouštět, když tam tak živé baňky ve vzduchu poletují a člověka bez bolesti zbytečné krve zbavují. Jaká to krásná země ta Amerika! Což Dírale, nechtěl byste se tam podívat?“

„O podívání by nebylo,“ vece Díral, „ale ta historie s těmi upíry se mi zpropadeně málo líbí; jsme s ní snad již u konce?“

„Nikoliv, připojíme ještě něco z pozorování přírodozpytce *Burmeistra*.

„Pověstní, krvelační netopýrové, vypravuje tento, o nichž bez důvodů mnoho zlého se povídalo, jsou po celé Brazilii domovem, oznamujíce svou přítomnost neustálým kousáním koňů a hovězího dobytka. Avšak škoda i bolest, kteréž způsobují, jsou nepatrné, proto že ta trocha krve zvířatům vycucané nestojí ani za řeč. Rány od upírů činěné pozorují se na tělech zvířecích nejvíce jen za počasí deštivého, v němž mají všichni netopýrové veliký nedůstatek potravy; všechna poranění vyskytují se jen na určitých místech těla, zejmena tam kde srst neb chlupy činí vrkoč a kde se mohou netopýři snadno dostati až na samou kůži. Já jsem nalezl nejvíce ran na kohoutku zejmena u těch tahounů, kteří měli krky od chomoutů odřené neb krvavé. Druhé místečko, do kterého se netopýři rádi zakusují, jest ohbí stehenní vedle slabizny, kde řídké chlupy vyvstávají a kůže je měkká a tenká; na nohou, hlavě a hubě vyskytují se rány jen velmi zřídka.

Dokud kůň neb mul nespí tvrdě, nemůže se jim žádný upír ani z daleka přiblížit; kůň zejmena stává se nepokojným, dupe, hází hlavou a dovede snadno obletujícího jej netopýra zaplašit; tento má volný přístup jen ke zvířatům, když v tvrdém spaní klidně odpočívají. Že by upír při střebání krve křídly třepetal, nikdy jsem nepozoroval; taktéž nemohu určitě říci, jakým spůsobem vlastně rány zvířatům zasazuje; vím toliko, že se spouští na svou kořist s křídloma na polo rozepjatýma, že hubou chlupy dle možnosti odhrnuje, načež přitisknuv bradavičnaté pysky ke kůži, počne tiše ssáti; ssání toto trvá vždy několik minut, načež upír zase v tichosti odlítne. Rána bývá malá,

mělká a nemá nic společného s ranami kousnutím jiných šelem učiněnými; domnívám se, že upír pysky svými kůži nadzdvihne a pak ji na nejvyšším místě zubem protne; následující krvácení není nikdy veliké; úzký, suchý proužek krve jest vše, čím se později rána zraku lidskému objevuje; že by bylo některé zvíře následkem ztráty krve zhynulo, nikdy jsem neslyšel a pošlo-li které hovado, nebyla zhynutí toho příčina v upírech, ale v lidech, kteří tam skutečně po hovadsku s dobytkem zacházejí.“

To je vše, co nám přírodoznalci o upírech vypravují.“

„A nic více?“ diví se přítel Brázda.

„Tu to máme,“ dokládá Díral; „já jsem myslil, bůh sám ví co že, na té věci je a ono hle — třesky plesky.“

„Co pak nevíte,“ rozumuje Mastný, „že je z Ameriky k nám hezký kousek cesty a když každý, kdo nějakou zprávu k nám přináší, přidá jen ždibec, je z toho brzy — babylonská věž!“

Tak jest, dokládám já; nikdo neprodává rád tak, jak koupil a byly časy, kde i přírodozpytci (?) notně přimašťovali, aby čtenářům lépe chutnalo. Avšak ty doby již minuly; nyní netroufá si leckdos jiným bulíky na nos věšeti, neboť ví, že by mu brzy skuteční znalci pověděli, po čem je perník v Pardubicích. Avšak nechme toho, povím vám raději ještě něco o netopýru, který Vás zajisté bude zajímati, je to:

Létací pes čili kaloň. (Obraz 18.)

Jak že, slyšeli jsme dobře? Létací pes! Což jsou také psi, kteří létají? Ovšem že jsou, jen že

ne u nás, nýbrž na ostrově Javě a ve východní Africe. Hle tu máme obraz jednoho na větvi visecího. Pane bože na nebi, jaké to podivné zvíře! Věru, toť netopýr mezi všemi netopýry nejpodivnější. Hlava připomíná psa, ale uši jsou lysé; oko jest dosti veliké a pohlíží jasně kolem sebe; zdá se, jakoby člověk brzy s tvorem tímto se mohl spřátelit, kdyby jen nebylo té ošklivé, řasnaté blány; zadní nohy, na kterých kaloň visí jsou krátké, ale za to jsou přední nohy tím delší a veliký palec je ozbrojen silným drápem. Délka těla obnáší až $1^1/_2$ stopy a šířka rozpjatých křídel hnedle celý sáh. Je to zvláštní podívání, když zvíře tak jako malý pes veliké ohromnými těmi blánami ve vzduchu vesluje! Ocasu kaloň nemá, což je dosti divné, neboť neschází přívěsek ten téměř žádnému z ostatních netopýrů. Zvíře to má pěknou černohnědou srst, na hlavě a krku trochu zaryšavělou; létací blána je v mládí světle, v stáří však tmavě hnědá.

Kaloni jsou netopýři zvláštního druhu; zdržují se nejraději v tmavých lesích, kdež visí za dne na stromích a sice v celých hejnech pohromadě; visí volně v řadách jako uzené kýty na rahnech, majíce hlavu i tělo hnědými plášti obalené; v lesích řídkých ukrývají se také v dutých stromech. Za dne spějí a teprv při soumraku probírají se z mrákot k čilejšímu životu; poletujíce sem a tam, brzy nalézají dobrým zrakem a bystrým čichem stromy, na nichž dozrává chutné ovoce, jediná jejich potrava. Banány, pandany, broskve, vinné hrozny a jiné druhy sladkého ovoce jsou jim vždy vítanou pochoutkou; běda stromu, na kterýž se k hostině sletěli, běda vinohradu, jejž častěji svou návštěvou oblažují! Vědíť velmi dobře, co je sladké a chutné a to požírají šmahem

beze všech ohledů. Je-li potravy hojnost, vybírají z ovoce jen nejzralejší a z vína jen hrozny nejsladší, které mlsně vycucávají slupiny na révách nechávajíce; dělají to zrovna tak jako naši páni vrabci, jen že v rozměrech stokráte větších. Obyčejně letí celá společnost přímým směrem do známé již zahrady; jeden kaloň dělá vůdce, ostatní se hrnou v dlouhých řadách za ním.

V mnohých krajinách, kde jsou létací psi hojní, bývají lidé nuceni pokrývati celé stromy hustými a silnými sítěmi, jinak by jim kaloni na nich nenechali ani zbla; klapačkami, strašáky neb střelbou nedají se zahnati, nanejvýš odletí s jednoho stromu na druhý a tam hodují dále. Stromy jim ponechané ožírají za noc téměř do hola a když některou krajinu zpustošili v té míře, že sami počínají trpěti nouzi, odstěhují se do jiné, kde opět řádí obvyklým spůsobem.

Za dne jsou kaloni velmi bázliví a dávají se bez rozvahy na útěk, jakmile spozorují něco podezřelého; dravý pták spůsobuje mezi nimi strašlivý poplach a střelná rána uvádí je do stavu téměř zoufalého. Bouchne-li střelec mezi kaloně na stromě zavěšené, objeví se zrakům jeho zvláštní divadlo. Jako bez smyslů padají všichni kaloni se stromu na zem, tlukou sebou a házejí, jakoby vesměs byli postřeleni; po zemi rozlézá se černý roj v divokém kvapu na všechny strany; někteří drápají se opět po kmenech na stromy, jiní lezou třeba na koně a lidi, zavěšují se na nich aneb třepetajíce křídloma letí do veliké výšky aneb na místo jiné, jež by jim útulku a skrýše poskytlo.

V noci mívají kaloni více kuráže a je vidět, že je temnota noční jejich záštitou, v které se cítí bezpečnějšími; v noci lítají kvapně, jistě a nízko nad zemí; létací psi nemohou vzletnouti se země,

nýbrž jen s předmětů vyvýšených, běhají však po pevné půdě dosti rychle, ačkoliv velmi nemotorně; jsou-li v bezpečnosti, křičí velmi mnoho; křik ten záleží se zvláštního kvikání a syčení, kteréž připomíná posluchači sykot husy domácí.

Samice mívají jen jednou do roka jedno neb dvě mláďata, jež nosí jako jiné netopýřice zavěšené na prsech; láska jejich k mláďatům je prý velmi veliká.

V zajetí krotnou kaloni již za několik dní a jeví k osobám, které je krmí a ošetřují, dosti náklonnosti a přítulnosti; sami si berou potravu z ruky, lízají tuto a dotkneme-li se jejich těla, nehledí ani kousnouti ani škrábnouti. V potravě nejsou vybíraví a spokojují se obyčejně tím, co se jim poskytne; vařená rýže, chléb, třtina cukrová dostačuje jim úplně; velmi rádi pijí též vodu cukrem oslazenou.

Roch přivezl jedenkráte živého kaloně do Francouzska; živil jej na lodi 109 dní, nejdříve banány, později když tyto došly, zadělávaným ovocem a rýží; když pak i této potravy se nedostávalo, dával mu čerstvé maso a kaloň byl se vším spokojen; zabitého papouška sežral s velikou chutí a když mu napotom lodníci z nouze vyhledávali a přinášeli mladé krysy, chutnaly mu i tyto. Konečně připlula loď do Gibraltaru, kdež se zásobila novými potravinami; kaloň obdržel opět čerstvé ovoce, načež nechtěl požívati žádného masa více. V noci býval velmi čilý a snažil se všemožně dobyti se z klece ven; ve dne pak choval se tiše, jsa dle způsobu našich netopýrů zavěšen na zadní noze a celý zahalen do pláště, v němž i hlavu svou skrýval. Kdykoliv se chtěl zbaviti trusu, rozhoupal tělo své a zachytiv se palcem přední nohy některého předmětu, ležel tak dlouho v poloze vodorovné, dokud svou potřebu nevykonal. Lidem

kteří jej ošetřovali, přivyknul velmi záhy a pán jeho jej hladíval neb po těle šimral, aniž by byl kdy pocítil ostrosti jeho zubů.

Užitek, jejž kaloni dávají, nahražuje částečně škodu, kterou spůsobují. Masa jejich požívá se totiž všeobecně; ač prý poněkud zapáchá pižmem, rovná se přece v chuti své masu kuřat neb králíků; zejmena kaloni, jejichž stáří nepřesahuje pět měsíců, pokládají se za chutnou pečeni, kterouž prý ani Evropané neopovrhují. Z příčiny této loví se létací psi všeobecně a střílejí se zejmena v letu, protože ztrácejí okamžitě rovnováhu, kdyby jen jediná prstní kost brokem byla přeražena; v klidu je střílet není rádno; byvše poraněni zavěšují se na větve stromů tak křečovitě, že nepadají ani po smrti na zem a šplhati se za nimi po vysokých stromech je věcí velmi obtížnou.

Co zvláštnost sluší připomenouti, že Hindové na mnohých místech vidí v létacích psech posvátná stvoření, jimž dlužno vzdávati všechnu čest a úctu. Když se *Hügel* nalezal v Nurpumu, spatřil na ulici nad hlavou letícího kaloně; nemeškal a střelil, avšak brzy toho pykal, neboť by mu málem kořist ta byla přišla velmi draze. Lid sprostý shlukl se ranou vyburcován se všech stran a s hrozným křikem a kvílením ukazoval na postřeleného kaloně na zemi se třepetajícího. Cestovatel musil sobě rychle krýti záda zdí a tvář nastavenou ručnicí proti útoku rozkaceného lidu, jenž konečně dal se ukonejšiti jen předstíráním *Hügelovým*, že měl zvíře, na které střelil, v neznalosti své za sovu a že nikdy nepřišlo mu na mysl, dotknouti se posvátného jejich živočicha.

„To je přece trochu mnoho," míní přítel Brázda; „kterak jen mohou býti lidé tak hloupí, považovati tuto nestvůru za něco vyššího?"

„To je to," vysvětluje soused Díral, „že lidé ti jsou prahanební pohané, oni totiž věří, že duše jejich se stěhuje po smrti do některého zvířete a proto vidí v každé opici svou tetičku a v každém létacím psu svého strýčka."

„Nu děkuji pěkně," dokládá mlynář Mastný, „to bych s nimi nechtěl držet; chodit takhle po světě s myšlenkou, že se po smrti proměním v zajíce aneb — s odpuštěním — v nějakého vepře, to by mi ti páni Hindové mohli přijít. Ký mudrc jen jim takové hlouposti napískal? Ale nechť, když se jim to tak líbí — ať slouží ke zdraví."

„Přátelé, jsem se svým vypravováním u konce. Jest-li se vám výklady mé líbily, tož doufám, že se zase na rok k budoucí vycházce v hojném počtu dostavíte; jestli však někomu nebylo vše po chuti, tedy dovoluji sobě připomenouti, že „bez muky není nauky" a že „kdo chce něco znáti, nesmí se trudu báti".

Přehled netopýrů domácích.

Kdybys, milý čtenáři, sám náhodou některého netopýra nalezl a přišla by ti chuť dověděti se pravé jeho jmeno, zajisté že bys otevřel tuto knihu o zvířatech a hleděl bys dle popisu vypátrati, který asi z těch malých šelem ti padl do rukou. A chtěl bych se s tebou vsadit o dukát, že by tě valně dopalovalo, kdyby se tvůj netopýr ani s tím ani s oným svrchu vypsaným druhem nechtěl srovnávati. I zahodil bys konečně knížku a třeba s nevrlostí bys řekl: „Hle člověk zvěrozpytec, ať nám dá pokoj s tím svým výkladem; o opicích nám toho napovídal, až boží dopuštění

a nyní kde se jedná o zvíře domácí, tu kde nic tu nic. Bodejž ho vlk vzal!“

Tak bys řekl, milý čtenáři, a měl bys na mou věru pravdu. Abys mi tedy svou přízeň nevypověděl, připojuji zde na konci stručný návod, který by tě vedl bez všelikých nesnází k vypátrání jmena lapeného letouna; k účelu tomu není třeba, abys ho zabíjel, ale také ti neradím, abys ho bral do holé ruky; seber ho do šátku neb do nějaké nádoby a pak si jej na denním světle prohlédni důkladně se všech stran, dávaje při tom pozor na věci následující:

Přede vším hleď seznati, má-li tvůj zajatec blánitý vyrůstek na nose čili nic. Spatříš-li tam blánu v podobě podkovy, tedy je to buď vrápenec malý aneb vrápenec podkovní.

Vrápenec malý má barvu světle šedohnědou, v mládí temnější a létací blánu *nad* patou přirostlou; podkovitá blána na nose je na spodním kraji vroubkovaná a hrot nad ní je na konci přiostřený. Bývá dosti hojný.

Vrápenec veliký čili podkovní má podkovu na nose s krajem hladkým, uši málo vykrojené, hrot na podkově uprostřed sůžený a na konci více zakulacený než ostrý; létací blána je přirostlá *až k samé patě*. Je vzácný.

Má-li netopýr tvůj čenich hladký, tedy hleď na jeho uši. Jsou-li tyto nesmírně veliké, alespoň dvakrát tak dlouhé jako hlava a na čele dohromady sbíhající, tedy máš před sebou *netopýra ušatého*, jehož srst je popelavá a ostruha zadní nohy *bez* postranního kožnatého přívěsku. Bývá hojný.

Kdyby však měl srst tmavohnědou, uši nad hlavou trochu srostlé a kdybys pozoroval na ostruze zadní nohy kožnatý přívěsek, tedy věz, žes chytil *netopýra černého*, jenž je v Čechách vzácný.

Neshoduje-li se vše to, skoumej trpělivě dále. Uši jsou značně oddělené a buď menší neb větší, ale nikdy tak dlouhé, jako při netopýru ušatém a černém. Přesahuje-li ucho nos o čtvrtý díl délky, je-li na něm 9—10 příčných řas, je-li dále příklopek na uchu rovný, blána létací přirostlá až do polovice dlaně zadní nohy, srst popelavě hnědá se špičkami chlupů naryšavěle červenými, tedy je to *netopýr obecný*, jenž je v Čechách hojný.

Je-li ucho o málo delší než hlava s pěti neb šesti příčnými záhyby a příklopek na něm přesahující polovici ucha; je-li létací blánka ocasní vzadu řídkými, silnými, málo zahnutými chloupky pokryta, tedy by to byl *netopýr Natterův*, jejž bys co vzácnost mohl zaslati českému museu v Praze.

Ostatní netopýři mají uši mírně dlouhé a široké, tělo zavalité a na ostruze zadní nohy nalézá se okrouhlý kožní přívěsek.

Netopýr lesní má blánu létací pod ramenem srstí pokrytou až ku dlaním přirostlou; srst je po celém těle stejná a první přední zub je dvakrát tak široký jako druhý. V Čechách hojný.

Netopýr hvězdavý má blánu vezpod zcela lysou, až k prstům přirostlou; je nejmenší z našich netopýrů, anať šířka rozpjatých křídel obnáší $6^1/_2$". Dosti hojný.

Netopýr peřestý má boltce krátké, zaokrouhleně vejčité, srst při kůži černohnědou, na hřbetě hnědou, s bělavými konečky, na břiše bělavou. Není hojný.

Netopýr pozdní má konec ocasu volně z létací blány vyčnívající, srst hnědou, vezpod bělejší; šířka křídel obnáší 13". Není hojný.

Všechny ostatní druhy jsou velmi vzácné a mohou býti rozeznány jen od znalců důkladných.

OBSAH.

Stránka

Úvod 3
O rozšíření zvířat po zemi 7
O tělesných zvláštnostech ssavců 11
O duševních vlastnostech ssavců 19
O zvířecím pudu 29

Třída I.

Řád druhý.

Opice 36
Opice africké. Šimpanz. (Obr. 1.) 52
Goryla. (Obraz 2.) 59
Mořské kočky. (Obraz 3.) 63
Magot čili opice turecká. (Obraz 4.) 72
Paviáni. (Obraz 5.) 74
Opice asiatské. Orang-Utang. (Obr. 6.) 82
Giboni čili opice dlouhoruké. (Obraz 7.) 90
Posvátná opice indická. (Obraz 8.) 94
Opice americké 98
Poloopice 110

Řád třetí.

Netopýři 119

A. Netopýrové hladkonosní.

Netopýr lesní a ušatý 130
Netopýr obecný 135

B. Netopýrové řasonosní.

Vrápenec malý a podkovní 138

Netopýrové cizí.

Upír. (Obraz 17.) 144
Létací pes čili kaloň. (Obraz 18.) 152
Přehled netopýrů domácích 157

Odboj Nizozemska

proti Filipu II.

Podává

Jos. Jiří Stankovský.

Matice lidu ročníku VI. číslo 4.

(Běžné číslo 34.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1872.

Tiskem dra. Ed. Grégra v Praze 1872.

Ὦ ξεινε ἀγγειλον Λακεδαιμονιοις, ὁτι τηδε Καιμεθα, τοις κεινων ῥημασι πειθομενοι.
(Poutníče, zvěstuj Lacedemonským, my že tuto mrtvi ležíme, jak zákony kázaly nám.)

Vším právem obdivujeme se zmužilosti a odhodlanosti hrdinných Spartanův, kteří roku 480 před Kristem se svým vůdcem *Leonidem* do posledního muže hájili průsmyku u *Thermopyl*, zastupujíce vítěznému tyranu perskému, králi *Xerxovi*, cestu do srdce požehnaného Řecka. Obdivujeme se jim co vzoru vlastenecké obětovnosti, která v rozhodném okamžiku i z pidimužíka činí obra, která nelekajíc se ničeho, pro svobodu země mužně klade tisíce životů na oltář obětní.

Hrstka těchto hrdin byla by jistě odolala zuřivosti a přesile perského vojska; o jejich nadšené hrudi byl by se jistě roztříštil despotický Xerxův vzdor, kdyby zrada bídného *Efialta* nebyla mu přispěla ku pomoci. Leonidas podlehl; však tisíce rozkacených nepřátel zaplatili smrt jeho svými životy.

Než Spartanové byli rozenými bojovníky rámě jejich bylo stálým cvikem tak otuženo, udatná mysl mnohými vítěznými bitvami tak po-

vznešena, že zoufale hrdinský tento čin byl jen nutným následkem jich vychování. Nemohli jinak, než buď zvítězit anebo zemřít, jak velmi trefně naznačuje shora uvedený nápis na pomníku padlých hrdin postaveném, končící slovy: „Jak zákony kázaly nám.“ Zemřeli, poslušni jsouce svých zákonů; obětovali se po příkladu otců svých, jimž svoboda vlasti byla cílem veškerého jich konání.

Nuž, zaujímá-li bojovný tento lid v dějinách člověčenstva tak čestného místa, jakž nelze pak obdivovati se hrdinnosti národa, který, nebyv ve zbrani vychován, totéž, ba více ještě učinil pro svobodu své země!

Nad Spartány vynikají co do udatnosti a obětovnosti *Nizozemčané*, jichž odboj proti nejmocnějšímu panovníku patnáctého století, proti despotickému králi španělskému *Filipu II.* nejskvělejším zůstane po věky příkladem občanské statečnosti, sjednocenosti a vytrvalosti.

Malý, pokojný, mírumilovný tento národ, jehož snaha směřovala toliko ku zvelebení domácího obchodu a průmyslu, podává všem korunovaným despotům strašlivé svědectví o pravdě slov: „*Hlas lidu, hlas boží,*“ podává celému světu důkaz, co může sebe nepatrnější národ, ač miluje-li jen svobodu a svou vlast, když smělá ruka domýšlivého panovníka osmělí se sáhnouti na jeho svatá práva a je ničiti. — Z tichých mírumilovných občanů stávají se nepřemožitelní rekové,

z dobrých, vlídných žen a matek rozlícené lvice; každý jednotlivec snáší veškerý svůj s pílí a namáháním poctivě vydobytý majetek na obětní oltář ohrožované svobody; klidný pluh a lehké rádlo proměňují se v pádný meč, a celý, ve zbrani necvičený národ vrhá se s bezpříkladnou zmužilostí na nepřítele, stokrát silnějšího, nestrachuje se, že podlehne. Jeť nadchnut myšlenkou svobody a práva, a ta v rozhodném okamžiku vydá mnohem víc než tisíce ozbrojených a dobře vycvičených vojáků, kteří se nebijou pro věc, nýbrž pro otrocký žold.

A že národ takový musí konečně zvítězit, kdož by o tom pochyboval? Chrabří Nizozemčané patrným jsou toho důkazem. Zvítězili.

Čtyřicet roků trval strašlivý tento boj světla s tmou, práva s bezprávím, svobody s otroctvím; tisíce najatých žoldáků zasáhla rána smrtící a bídný tyran *Filip II.* přece nedosáhl, po čem toužil. Vlastní jeho španělská říše byla vyssáta, udatné jeho vojsko zničeno, on sám odebral se k věčnému odpočinku do Eskurialu*) — a malý národ Nizozemčanů na rumech jeho slávy (?) zbudoval republiku, vzbuzující úctu celého vzdělaného světa.

Dějiny tohoto věčně památného povstání jsou příliš velkolepé a důležité, aby i nynější pokolení

---

*) Eskurial, jejž nazývají Španělé pro jeho velkolepou stavbu největším divem světa, je klášter, v němž nalézají se hrobky králů španělských.

jich významu neuznávalo; a proto mám za to, že jakékoli obnovení památky na slavné nizozemské hrdiny nikdy nemůže býti na škodu.

Než ale k hlavnímu vypravování přikročím, považuji za nutné, abych zmínil se prvé několika slovy o dřívějších dějinách Nizozemí, které jsou jaksi klíčem k velepamátným a slavným těmto událostem; neboť pouze ten, kdo zná dřívější osudy nepatrné této druhdy země, dovede spravedlivě a dle zásluhy oceniti počínání národa, jenž pro svobodu svoji tolik podnikl, jako málo který jiný. Jednalit Nizozemčané jako praví Spartánové, totiž „jak domácí jim. kázaly zákony".

I.

Dřívější dějiny Nizozemska až po Karla V. Povaha Nizozemčanů a stav jejich země. Nastoupení Karla V. na trůn a jeho novoty. Reformace a její následky v Nizozemsku. Náboženské edikty a soudy. Karlova smrt a nastoupení Filipa II. na trůn.

Rozsáhlé území, které hraničí na východ s Německem, na jih s Francií, na západ a sever s mořem severním a které nazýváme nyní běžným jménem *Nizozemí*, je prastarou již říší.

Již při vpádu Římanů do Galie bylo rozděleno mezi tři národy původu germanského. Na levém břehu Rýna bydleli *Belgové*, na pravém břehu *Frisové* a *Batavové*. Každý z těchto tří národů byl dříve neb později po dlouhém, statečném odporu od Římanů podmaněn, v kterýchžto bojích za svou samostatnost zvláště Frisové a Batavové osvědčili se co lid velmi udatný a zmužilý, odrazivše roku 70. po Kristu vedeni svým vůdcem *Claudiem Civillem* prudký útok výbojných synů Romy. Později nalézáme je co národy obchodnické a co piraty (mořské loupežníky), kteří ale přece konečně podlehli Římu. Frisové kladli nejtužší odpor; byli poslední pokořeni a také později první na novo své dřívější svobody si dobyli.

Batavy nalézáme po celá čtyry století v římském vojště, kdež vyznamenávali se dle svědectví

samých Římanů neobyčejnou udatností a houževnatostí. Za panování římského císaře *Honoria* (nar. 384, † 423 po Kr.) zmizelo však jmeno jejich úplně z historie. Jejich území bylo v pátém století zaplaveno výbojnými *Franky*, kteréžto osud v šestém století zastihl také Belgy. Frisové, jak již podotknuto, opět svá otrocká pouta přelámali; neboť je vidíme touž dobou co národ silný a výbojný, který řídě se zděděnými po Římanech pravidly a zákony, svou říši rozšířil až za levý břeh Rýna.

Nastala doba všeobecného převratu, vyvolaná tak zvaným *stěhováním se národů.*

Mocná druhdy říše římská na dobro byla rozkotána a na jejích troskách povstala říše nová, monarchie *francká*, která v šestém a sedmém století po Kristu připojila si veškeré provincie nynějšího Nizozemska a zde křesťanské náboženství rozšiřovati se jala.

Frisy, kteří opět novému tomuto nepříteli nejdéle se bránili, podmanil konečně po tuhém odporu *Karel Martel* (r. 734 po Kr.). Nástupce jeho *Karel Velký* (?) spojil veškeré tyto dobyté země v jednu, která tvořila nápotom část ohromné oné říše, již si utvořil smělý tento panovník z Německa, Francie a Lombardie. Za panování jeho nástupců byla mohutná tato říše rozličným způsobem opět rozkouskována a také Nizozemsko rozpadlo se na provincie tu německé, tu francké a tu zase lotarinské.

Roku 843 připadly následkem smlouvy verdunské *) Batavie, Frisland a část belgického Nizo-

*) Smlouva tato, týkající se rozdělení říše francké, uzavřena dne 11. srpna 843 ve Verdunu mezi císařem Lotharem a jeho bratry Ludvíkem německým a Karlem Holým.

zemska k Německu, jsouce nápotom řízeny vlastními náměstky, jimž ty které provincie byly svěřeny po manském, toho času obvyklém právu. Tito počali však jako obyčejně svého práva brzy zneužívati, a znenáhla jeden po druhém odtrhl se od koruny, pojistiv si vlastní neodvislost; ještoť ale pouze přispěním poddaného sobě lidu mohli se v tomto postavení udržeti, museli čelnějším jeho vůdcům dáti nějakou odměnu udělováním menších lén, při čemž zvláště duchovenstvo a šlechta, zastávající nejvyšší úřady, nad očekávání zmohutněly. Tím spůsobem bylo Nizozemsko v desátém, jedenáctém, dvanáctém a třináctém věku rozděleno na samá malá panovnická sídla, jichž držitelé dle okolností holdovali buď německým císařům, buď franckým králům. Skládalo se tehdejší Nizozemsko z následujících provincií: *Brabant*, *Lucemburk*, *Limburk*, *Geldern*, (později byly tyto provincie povýšeny na vévodství), *Flandry*, *Holand*, *Seeland*, *Henegava*, *Artois*, *Namur*, *Zütphen* (tyto provincie povýšeny později na hrabství) a *Utrecht*; poslední stalo se později biskupstvím, rozšířivši svou světskou moc zároveň na *Overyssel* a *Gröningen*.

Koupěmi, vdavkami, dědictvím docíleno časem spojení velké části těchto provincií v jednu, tak že v patnáctém století vévoda burgundský *Filip Dobrotivý*, zasnoubiv se s *Markétou*, dcerou posledního hraběte flanderského *Ludvíka II.*, panovníka nejmocnější provincie, stal se držitelem celého skoro Nizozemska; náleželoť mu již *jedenácte* provincií.

Syn jeho *Karel Smělý* rozmnožil říši svou zbraní ještě o dvě provincie. Již ale počala sousední Francie lekati se nově vznikající říše, zvláště když Karel Smělý pomýšlel na rozšíření svého území i mimo hranice nizozemských provincií.

Záměr jeho se ovšem nezdařil; smělý tento nováček prohrál tři bitvy po sobě, stav se v poslední sám obětí své neukojitelné vášně výbojnické (r. 1477).

Zasnoubením se jediné jeho dcery *Marie s Maxmilianem I.* připadlo Nizozemsko k rodu Habsburskému. Zde dlužno podotknouti, že o ruku kněžny Marie ucházel se zároveň také francouzský král *Ludvík XI.* pro svého syna; než národ, který v té záležitosti rozhodoval, vyslovil se pro Maxmiliana Habsburského, obávaje se, že by Ludvík, co mocný jeho soused, spíše mohl sáhnouti na jeho svobodu než vzdálenější a mimo to slabý Maxmilian.

Maxmiliánův syn *Filip Krásný* zasnoubil se s princeznou španělskou *Johanou*, dcerou *Ferdinanda* a *Izabelly*, kteřížto položili základ k mohutnosti tehdejší říše španělské, a tak stal se Filipův a Johanin syn *Karel V.*, o němž co předchůdci pověstného Filipa II. dále šíře se zmíním, panovníkem Nizozemska, vládna zároveň svým žezlem nad Španělskem, oběma Siciliemi a novým světem.

Nová tato říše, mocná a bohatá, vzbuzovala u celé Evropy závist a vším právem; neboť skvěla se vším, co ji řadilo mezi nejpokročilejší země tehdejšího světa. A vše to bohatství a vzdělání, jimiž oplývala, bylo toliko ovocem píle neunavného lidu, který, dalek jsa všech různic a výbojných choutek, jedině měl na zřeteli rozkvět, blahobyt a svobodu své vlasti.

Příznivá poloha země na severním moři a velké splavné řeky vzbudily již záhy v tomto čilém národě chuť k obchodu, v němž v krátké době tak pokročil, že kupci a obchodníci celého

světa zraky své k němu obraceli, v obchod s ním se pouštěli a tím nesmírné sumy peněz mu zaváželi. Byli to hlavně Vlachové, Španělé a Portugalci, s nímiž Nizozemčané stále v nejužším bývali obchodním spojení.

Čím více rostl hmotný tento blahobyt, tím odvážněji, tím hrději počínali si Nizozemčané též k ostatním zemím, ano i k svým vlastním panovníkům, jichž moc co možná obmeziti se snažili. Již ve dvanáctém století dosáhla šlechta, kněžstvo a města takových práv, že bez jich přivolení nic nesmělo se díti, co týkalo se zemských záležitostí. Jen s jejich přivolením směly býti zákony dávány, daně rozepisovány, války vypovídány, peníze raženy, aniž směl nějaký cizinec býti připuštěn k spravování domácích úřadů. Vláda byla ovšem dědičná, však nesměl dříve nastoupiti syn po otci, dokud slavnou přísahou nestvrdil starých práv. Slovem, Nizozemsko bylo přes svou podřízenost dědičnému panovníkovi vždy svobodnou republikou; panovník byl spíše na vůli národa odvislým vladařem než svrchovaným mocnářem. Čím větší nabývali Nizozemčané před zrakoma celé Evropy vážnosti, tím více pociťovali vědomí, že nejsou zrozeni k tomu, aby poslouchali jednotlivce, že dovedou sami sebe spravovati.

Proto také vypuklo vzbouření, když první Habsburgovec na jich trůnu, Maxmilian I. o své vůli jal se vypisovati nesmírné daně, když úřady Burgunďanům a Němcům uděloval a provincie cizím vojskem obsazoval. Lid se srotil a zajal Maxmiliana v den jeho příjezdu s cizáckými tlupami do *Brügge* (v provincii flanderské), drže jej tak dlouho u vězení, až se zaručil, že veškerá jich práva zůstanou nedotknuta. Mimo to odpravili několik jeho dvořanů před jeho zrakoma

Čin tento nezůstal ovšem bez následků. Císař *Bedřich III.*, pohaněním svého syna Maxmiliana popuzený, přitrhl ihned se svým vojskem ku Brügge, aby se na městu pomstil. Uzavřel na deset let přístav *sluyský*, čímž obchod na dobro ochabnul. Brügge, které bylo až posud středištěm všeho obchodu, muselo přijíti následkem toho úplně v zapomenutí, což se také skutečně stalo; neboť veškerá jeho sláva přenešena roku 1516 do *Antorpu*, kamž zejmena nejprvé vlaští kupci se obrátili. Od těch dob Antorp stále vzrůstal, tak že v šestnáctém století byl nejproslulejším obchodním městem celé Evropy.

Ostatně neměl tento případ jiných škodlivých následků. Nizozemčané, ač ne tělesní silou, tož silou ducha jevili nad ostatními národy takovou již převahu, že malé toto otřesení nijak jim nemohlo škoditi. Přišly silnější bouře, přišly vichřice a také jim odolali.

Země zkvetla a prospívala vždy více; stalať se záhy pokladnicí, obilnicí, skladištěm celé, jinak velmi již pokročilé Evropy. Je to pochopitelno. Stát, jehož veškerá síla věnována jest práci, orbě, průmyslu a obchodu, musí nezvratně v každém ohledu prospívati. — Stálým obcováním s veškerou vzdělanou Evropou osvojili si Nizozemčané vše, co kde dobrého a prospěšného se vyskytlo. Neunavným skoumáním zvyků a poměrů jiných zemí vzbudila se v nich touha po stálém zlepšování a zdokonalování se. Vrozený důvtip a čilost vždy novými zkušenostmi byly oživovány a napínány, čímž patrně i vlastní vynalezavost dostupovala na vyšší vždy stupeň.

Nikoliv tedy pouze obchod a průmysl, nýbrž i věda a umění vždy valně v Nizozemsku prospívaly. V umění bohatá Italie, s níž obzvláště Nizo-

zemčané pevné spojení udržovali, přispěla jim nemálo. Italské malířství, stavitelství, řezbářství, sochařství, mědirytectví přenešeny do Nizozemska, kdež záhy k takovému dospěly stupni, že daleko převyšovaly, umění italská. Nizozemská výtečná umělecká škola je s dostatek známa, aby bylo třeba, šířiti o ní slov. Nizozemčané sami vynalezli olejovou malbu, malbu na skle, sluneční a kapesní hodiny; zlepšili kompas, a mnohé jiné. Nejdůležitějším vynálezem však je a zůstane knihtlačitelství, které, ač již r. 1440 Janem Guttenbergem v Mohuči v život uvedeno, teprv r. 1482 nabylo domácími pěstiteli v Haarlemu nynější tvářnosti.

Slovem, co dokázali Nizozemčané v poměru k jiným národům, jak v ohledu hmotném, tak duchovním, dovedl málo který národ? — Nizozemsko bylo v každém ohledu zemí závidění hodnou.

Utěšený tento stav trval až do nastoupení Karla V. na trůn.

Domýšlivý tento panovník, jenž považoval se ve své svrchovanosti za pána celého světa, první drzou rukou sáhl na nejposvátnější práva svobodného národa nizozemského. Strašný stav, v jakýž Nizozemsko za Filipa II. upadlo, byl pouze následkem Karlova nešetrného jednání; pouze na jeho vrub lze připsati hrozné boje a strašlivé krveprolévání, jichž jevištěm bylo po dlouhá léta požehnané Nizozemsko.

Karel V. jsa vojákem a despotou v pravém slova smyslu, myslil, že touže železnou ruku, kterou ostatní sobě svěřené národy držel na uzdě, může pozdvihnouti také proti svobodným Nizozemčanům. Však tenkráte sobecký, jinak dosti dů-

myslný ten mocnář prašpatně počítal. Již k vůli vlastnímu prospěchu měl upustiti od nepředloženého tohoto kroku, ješto malé Nizozemsko vynášelo koruně jeho víc než veškeré ostatní země jeho, začež nežádalo ničeho, než aby šetřeno bylo jeho práv, aby nijakým spůsobem nebyly mu činěny překážky u provozování výnosného obchodu. Nizozemčané netoužili po jiné slávě, než jaká jim vzkvétala z obchodu; sláva výbojnictví, panství byla jim zcela cizí; čeho všem svým sousedům popřávali, toho sami pro sebe též žádali, — pokoje a svatého míru.

Karel V. byl ale ducha divokého, smělý a výbojný; mír a poklid se mu protivil a proto bez příčiny, jen pro ukojení svých choutek vyhledával rozepře a války. Karel netrpěl nikoho nad sebou, nikoho vedle sebe, on sám chtěl býti neobmezeným pánem, a právě jako si počínal k svým vladařským sousedům, tak nakládal i se svými poddanými, nešetrně, pánovitě, slovem despoticky.

Ve Španělsku a v Německu byl neobmezeným pánem; celý národ, v těžká pouta ukovaný, sklánělo šíji pod jeho mocným žezlem. Však Nizozemsku nebyl ničím, leda vladařem dle jmena. To mu nemohlo býti ovšem po chuti a proto odhodlal se ke kroku na nejvýš smělému, k ohrožení samostatnosti a svobody mírumilovných Nizozemčanů. Věděl sice, že vzbudí odpor nemalý, než najatí jeho žoldáci slibovali mu dobrý výsledek.

Již dříve, než jal se prováděti tento záměr svůj, pociťovali Nizozemčané, že od tohoto panovníka nic dobrého nelze jim očekávati. Vidouce jeho řádění ve Španělsku, vším právem počali obávati se, by nedařilo se jim stejně. Tušení jejich nesklamalo je.

Karel V. záhy dal jim na jevo, že nepovažuje Nizozemsko za zemi neodvislou, nýbrž za pouhou provincii rozsáhlé své říše; jal se proto znenáhla uváděti tam v platnost veškerá zřízení, jakými spravoval své ostatní země, nedbaje na to, že Nizozemčané měli své vlastní zákony, své vlastní výsady, svá vlastní práva, jež zachovati i on byl přísahal.

Aby porozumělo se dalšímu vypravování, je nutno, seznámiti čtenáře poněkud se státním zřízením tehdejšího Nizozemska. Bylo v každém ohledu republikánské. Jak známo, skládalo se Nizozemsko z mnoha provincií; každá z nich měla své stavy a každé město svůj magistrát, volený buď obyvatelstvem samým anebo zřídka též pánem, v jehož území město se nalézalo. Vliv panovníkův byl v každém ohledu velmi obmezený. Též soudní dvory byly jaksi soudy republikánskými, vynášejíce rozsudky vždy jmenem zákona, nikdy však jmenem mocnáře. Veškeré pře vedeny buď před provinciálním soudem anebo před magistrátem; apelační vrchní soud, jemuž byly podřízeny všecky soudy mimo soudy v Gröningenu, Frieslandu a Severním Holandu, měl sídlo své v Malínu (*Mecheln*). I ostatní správa země byla více méně republikánská. Státní rada, sestávající z tří oddělení, jimž všem třem sám panovník aneb jeho náměstek předsedal, byla nejvyšším státním úřadem. V prvním oddělení, v němž zasedaly nejváženější osoby země, někteří prelátové a učení právníci, rokováno hlavně o záležitostech války a míru, o nových zákonech, slovem o záležitostech, týkajících se všech provincií. V druhém oddělení, jež zvalo se tajnou radou, urovnávány veškeré spory vzniklé mezi jednotlivými provinciemi; k jeho působnosti náleželo veškeré soudnictví a vrchní dohled na zachování veřejného

pořádku. V třetím oddělení, nazvaném finanční rada, jednáno, jak vysvitá již ze jmena, o veškerých finančních věcech. Všeobecné shromáždění stavů odbýváno velmi zřídka, a to za tou jedroduchou příčinou, že provincie netvořily vlastně žádný opravdový celek, spravujíce se jedna každá sama dle svých zvláštních poměrů a potřeb.

Rozumí se samo sebou, že takovéto svobodné republikánské zřízení země nemohlo panovníkovi rázu Karlova býti po chuti.

Nejprvé přeložil neodvislý posud soudní dvůr malínský do Bruselu, podřídiv jej zároveň královské radě, složené ze samých jemu oddaných stvůr. Na to obsadil některá důležitá místa při zemských úřadech cizozemci, svěřiv jim úplnou moc u vykonávání svých záměrů. Ješto pak nesmírná jeho armáda, s níž ustavičně vedl války, hlavně s Francouzi, vyžadovala nesmírných peněz, vypsal bez svolení zástupců národa neobyčejně velké daně, jež po celou dobu svého panování násilím pomocí svých vojáků vydíral. Mimo to přivedl proti všemu právu na nizozemské území cizí vojáky, dal pro svou armádu v samém Nizozemsku najímat nové síly, které v jeho prospěch musely se do pole vypravit, jsouce postaveny na roveň s hordami placených, ze všech končin světa sběhlých žoldnéřů, kdežto dle domácího práva jen tenkráte mělo vojsko býti najímáno, hrozilo-li Nizozemsku samému nebezpečí.

Slovem, Karel V. počal zaváděti opravy, které ve všem příčily se duchu nizozemského národa, jeho zákonům, právu ano i spravedlnosti samé. Byl však dosti obezřelým, že činil vše to znenáhla, tak že mírní, odbojům a půtkám nezvyklí Nizozemčané ani téměř nepozorovali, jaká bezedná propast se před nimi rozevírá

Nizozemčané byli příliš zaujati svým obchodem a ještě se obchodu dobře dařilo, zapomínali poněkud na vše ostatní. To Karel věděl dobře a proto nikdy neopomenul, obchodní jejich svobodu co možná rozšiřovati; obchodní volnost kvetla, občanská hynula. Mimo to, jsa v Nizozemsku narozen a vychován, a naučiv se dobře domácímu jazyku, obcoval se všemi stavy, aby se řeklo, že je přívětivý a laskavý; řídil se jich zvyky, a na oko prokazoval jim více pozornosti než všem ostatním svým říším, tvrdě, že chce povýšiti svou rodnou zemi na první stát Evropy. Na doklad svého tvrzení připojil zbývajících ještě šest provincií k ostatním zděděným, čímž utvořil celek v každém ohledu mohutný. Jsa též sobě vědom, jaký vliv má šlechta a kněžstvo na lid, nerozmýšlel se ani okamžik, aby čelnější z nich tak či onak vyznamenával; zvláště přátelsky choval se k těm, jež lid za své vůdce považoval. Zkrátka Karel chytal, jak běžným jmenem říkáme, vrány a záměry jeho dařily se skutečně dosti dobře.

Zaslepenému kupeckému národu ty drobné pozornosti lichotily; a vida mimo to, že požívá v celé Evropě vážnosti a že pod mocným žezlem Karlovým netřeba se mu báti závistivých zahraničných nepřátel, nedbal mnoho na škodlivé novoty, Karlem zaváděné, omlouvaje konečně i sám svého panovníka tím, že vše co podniká, činí snad jen v jeho prospěch. Ještě pak Karel také k tomu se přičiňoval, aby i zevnější okázalostí smysly Nizozemčanů omámil, staraje se o skvostnost a nádheru, podařilo se mu dosti záhy, že i v nich zbudil panské choutky, které znenáhla takových rozměrů nabývaly, že spořiví obchodníci oddali se na mnoze bezstarostnému rozkošnictví, hovíce si

v přepychu, oddávajíce se radovánkám a zapomínajíce znenáhla na občanské své povinnosti.

Vším tím lze si vysvětliti netečnost Nizozemčanů vůči libovolnému počínání si zchytralého panovníka a málem by byli také úplně piklům jeho podlehli. Oč později Filip II. všemožně, však marně se pokoušel, byl by snad Karel V. v míru a dobrotě dosáhl, kdyby nová doba osvěžujícím dechem svým nebyla je ovanula. První paprslek vycházejícího slunce vyburcoval je z netečného spánku a k novému, čilejšímu životu je povzbudil.

Byla to *reformace.*

Jako druhdy *Hus* a *Jeronym* v Čechách, tak nyní *Martin Luther* v Německu a *Calvin* ve Švýcarsku vystoupili s novým učením a vší silou ducha svého hnali útokem na spuchřelou, římskými biskupy na polo již pobořenou stavbu katolické církve středověké. A jako druhdy Hus a Jeronym v Čechách, tak nyní Luther a Calvin vyvolali úplnou reformaci, k níž veliká část katolické Evropy s jásotem se hlásila. Nové učení ujalo se v krátkém čase silou úžasnou v lidu, a tichá druhdy, římským papežům poslušná katolická Evropa rozpadla se na dva tábory, z nichž jeden každý osoboval si nadvládu. Že pak nové Lutherovo učení bylo mnohem svobodomyslnější než učení římských papežů, ký tu div, že všude, kam jen jediný paprslek jeho dolétl, již pevných nabývalo základů; zvláště ale tam, kde lid byl se vymanil již z pout otrockých, kde slepá poslušnost ustoupila vlastnímu rozumu, kde poupě vzdělanosti chystalo se k rozkvětu.

A zemí takovou bylo zajisté Nizozemsko Bylo lze tudíž předvídati, že ani ono nezůstane novému tomuto učení na dlouho nepřístupno.

Jak praveno, působil Luther hlavně v Ně-

mecku, Calvin pak mimo ně; proto také učení tohoto i v Nizozemsku našlo úrodnou půdu. První símě Calvinismu přinešeno protestantskými kupci a domácími studenty, kteří dleli na vysokých školách v cizině, do Amsterodámu a do Antorpu, načež záhy i po celé zemi zdomácnělo, jsouc hlavně francouzskými a německými, od svých katolických vlád pronásledovanými uprchlíky rozšiřováno.

Novým tímto učením nastal v Nizozemsku též nový život; neboť národ, který až posud nečinně pohlížel na Karlovo počínání, byl mimovolně vtržen v proud živých, celou Evropou otřásajících událostí. Karel sám svým bezohledným jednáním nemálo k tomu přispěl.

Přidav se hned na počátku německé reformace co katolický panovník ku straně římské, všelikými nekalými prostředky snažil se zastaviti mocný, římské stolici škodlivý proud. Záhy zhrozil se však výsledků, jichž dosáhlo Lutherovo učení.

Zbraň, kterou obrátil v Německu proti přívržencům nové víry, otupila se na tvrdých lebkách neustupných Lutheránů; celé Německo s malými výminkami vypovědělo mu poslušnost a postavilo se najatým jeho žoldnéřům na odpor.

Karel brzy nahlédl, že v Německu ničeho nesvede a proto nechal vše běžeti, jak to právě běželo. Ano ještě více; byv k tomu tuhým odporem donucen, musel uznati protestantismus za platné náboženství.

Pokoření toto uráželo ovšem jeho samolibost v míře největší; musel si jinak ulehčiti. Chtěje ochladit neuhasitelnou svoji zášť k protestantům, obrátil veškerou svoji činnost tam, kde nadál se lepších výsledků. Ctižádost jeho byla nezdarem apoštolské činnosti jeho tak těžce uražena, že

musel míti nějaké zadostučinění; k tomu cíli vyhlédl si malé Nizozemsko, v němž Calvinismus co den pevnější půdy nabýval.

Vydal tedy nejprvé edikt, jímž zakázáno, přidržovati se nové víry. Veškeré náboženské schůze a čtení evangelia zapovězeny protestantům pod přísným trestem a ve všech provinciích *zřízeny* zvláštní soudy, aby bděly nad zachováváním náboženského pořádku. Kdo smýšlel jinak, než jak katolická víra předpisovala, měl býti zbaven svého majetku anebo úřadu; kdo osmělil se hlásati novou víru, anebo komu bylo dokázáno, že navštěvuje nějaké tajné schůze či porady, měl býti trestán na hrdle; vůbec mělo býti trestáno každé kacířství mečem, hranicí neb zakopáním za živa. Ani ten, kdo bludy své odpřísahl, neměl býti vzat na milost, leda že mu směl trest smrti býti poněkud umírněn.

Edikt tento vyvolal ovšem velikou nevoli a na mnoze i odpor. Ještě pak vše, co potlačováno, již z pouhého soucitu vzbuzuje naši náklonnost, přidávali se Nizozemčané houfně k potlačovaným, a seznavše v skutku dobré stránky nového učení, neváhali ani na okamžik, aby je přijali za své. Edikty tedy protestantismu více prospěly než ublížily.

To popudilo Karla ještě více, pročež vydal nový rozkaz, aby edikty jeho byly bez milosrdenství v skutek uváděny. Započaly popravy. Tím však věc ještě zhoršila se. Pronásledovaní protestanté považovali se za mučeníky, a s vytrvalostí v skutku bezpříkladnou vydávali své statky i svá hrdla v šanc. Čím více množily se popravy, tím více šířil se protestantismus; za jednoho popraveného kacíře vyskytlo se deset nových.

Již nyní mohl Karel nahlednouti, že i v Ni-

zozemsku bude práce jeho marná; než malé Nizozemsko nebylo velkým Německem, a proto setrval Karel na svém, prováděje své krvavé dílo s pílí dvojnásobnou.

Sáhl k prostředku nejhoršímu; pohrozil Nizozemčanům *španělskou inkvisicí*. Již pouhé jmeno tohoto strašlivého soudu naplnilo protestanty nevýslovným strachem a bázní. Nechtíce však povoliti, zvolili jiný prostředek, jen aby nemuseli se státi nevěrnými svému přesvědčení. Velká část nejzámožnějších občanů opustila svou vlast a odebrala se za hranice. Neblahý to krok jak pro Karla tak pro zemi samu.

Obchod a průmysl počal váznouti, blahobyt země klesal co den; za nedlouho požehnané druhdy Nizozemsko nebylo lze poznati.

Bídy této i Karel V. brzy pocítil; odvolal tedy svou výhrůžku týkající se zavedení španělské inkvisice, a spokojil se obyčejnými náboženskými soudy. Bylo však již pozdě. Lid byl tak polekán, že žádné sliby nebyly s to, aby neblahému stěhování učinily přítrž, zvláště když „obyčejné“ tyto náboženské soudy od španělské inkvisice ničím se nerozeznávaly, leda jmenem. Aby poněkud opět utišil mysli postrašeného obyvatelstva, zastavil Karel alespoň v městech krvavé svoje řemeslo, obmeziv se pouze na venkov, kdež za to tím nemilosrdněji vražděno a odpravováno. Na *padesát tisíc* lidských životů utratili katanové zběsilého tohoto *katolického* panovníka.

Mnohý se bude asi diviti, že Nizozemčané vůči těmto ukrutnostem zůstali tichými a že mlčky trpěli. Nemohli jinak. Karel měl *moc* (své vojáky) a dle tehdejší pěkné zásady tedy i *právo*. Nemohli, byť by i byli chtěli, ničeho podniknouti, co by je bylo zbavilo nesnesitelného jha Karlovy

hrůzovlády. Davše se dříve jeho přetvářkami a panovnickými kejkly omámiti, byli nyní příliš slabými, aby činně byli mohli proti němu vystoupiti. Nebyli schopni odporu.

Síla a mohutnost jejich musela podstoupiti dříve zkoušku, než mohla odhodlati se k nějakému činu; neboť pouze národ po delší dobu trýzněný a sužovaný stává se z beránka tygrem; pouze národ, pocitivší tíže otrockých pout, dovede pro svobodu bojovat a umřít.

A takovým národem Nizozemčané posud nebyli. Hovíce si od jakživa v stálém blahobytu, jsouce zvyklí nejrozsáhlejší svobodě, byli nenadálými těmito ranami tak překvapeni, že potřebí bylo delšího času, nežli opět mohli zpamatovati a odhodlati se s rozvahou k rozhodnému činu.

Vzdorovali tedy nejprvé mlčením, což ale neustupného Karla ještě více popuzovalo a k větším ještě ukrutnostem pobádalo. Byl by snad co tyran i svého syna Filipa II. předstihl, kdyby sama příroda nebyla jej upomenula na pomíjitelnost lidského těla. Životní síly jeho počaly vůčihledě ochabovati; následkem stáří a nepokojného, v samých válkách a svárech promarněného života, jakož i následkem rozmrzelosti nad nezdarem smělých jeho záměrů dostavila se ochablost nejen těla, nýbrž i ducha; počal toužiti po odpočinku. Křekl se tedy dobrovolné panování. Nejprvé sestoupil s trůnu nizozemského, na němž dostalo se mu trpným odporem malého tohoto národa největšího pokoření, a povyšil naň r. 1555 svého jediného syna *Filipa II.* Rok na to, 15. ledna 1556 přenechal mu též trůn španělský a neapolský, staraje se zároveň o to, aby i císařská koruna německá zdobila jeho hlavu; což se mu

ovšem nepodařilo, neboť jeho nástupcem v císařství německém stal se bratr jeho *Ferdinand I.*

Uspořádav takto své záležitosti, odebral se Karel do Španěl, kdež usídlil se v klášteře svatého Justa u Placencie v Estremaduře a oddal se náboženským cvičením a oblíbenému svému řemeslu — hodinářství. Duch jeho patrně byl již jaksi pomaten; jinak nelze si také vysvětliti jeho počínání za posledních dob. Ještě za živa totiž vystrojil si vlastní svůj pohřeb, uloživ se do rakve a nechav nad sebou vykonávati veškeré obvyklé pohřební obřady. — Dvě léta po svém dobrovolném odstoupení zemřel Karel V. dne 21. září 1558, zanechav svému synovi Filipu II., splozenému s *Izabellou*, dcerou portugalského krále *Emanuela*, nejrozsáhlejší říši pod sluncem.

Mimo Španělsko patřily Filipovi: obě Sicilie, Neapole a Milán, plodné Nizozemsko a rozsáhlé říše nového světa, stříbroplodné Mexiko, Peru a Chili, k čemuž později přivtěleno Portugalsko se svými osadami ve východní Indii, Brasilii a na pomořích afrických, slovem: v říších jeho slunce nezacházelo. Jiný panovník byl by touto silou podmanil celý svět; však Filip II. byl více zvířetem než člověkem, a co vykonal, bylo také dílo zvířecí — *ničení* totiž a *záhuba*.

II.

Filipova povaha a jeho záměry. Španělská inkvisice. Dějiny inkvisice vůbec a španělské zvláště. Filipova přísaha. Filipovy první skutky po nastoupení na trůn. Odjezd Filipův do Španěl.

Jakmile rozšířila se zvěst, že Karel V. hodlá sestoupiti s trůnu nizozemského, nabyla země hned

jiné tvářnosti; oddychla si a jala se znova pracovat. Nebylo při nastoupení Filipa II. na trůn krásnější a bohatější země nad Nizozemsko. Vzdor násilným prostředkům, jakých užil Karel V. na pokoření jeho, vzpamatovali se Nizozemčané velmi záhy a s pílí zdvojenou chápali se svého poněkud zanedbaného zaměstnání, tak že za krátký čas vše bylo opět uvedeno v staré koleje a dřívější blahobyt u větší ještě míře vzkvetl v požehnaných těch krajích. Obchod, vědy a umění prospívaly v míře nejutěšenější, ba zdálo se, že stupně vyššího již ani dosáhnouti nemohou.

Ze sedmnácti provincií, pracovitým lidem obydlených skládalo se Nizozemsko, totiž ze čtvera vévodství: *Brabantu*, *Lucemburku*, *Limburku* a *Geldernu*; ze sedmera hrabství: *Artois-u*, *Hegenavy*, *Flander*, *Namuru*, *Gitphenu*, *Holandu* a *Seelandu*; z markrabství *antorpského* a z patera panství: *Frislandu*, *Malínu*, *Utrechtu*, *Owerysllelu*, a *Gröningenu*, kteréž čítaly 350 lidnatých měst a 6300 vesnic. Jedna provincie závodila s druhou v okázalosti, stavíc své nesmírné poklady světu na odiv a přinášejíc Filipovi více výtěžku, než anglické královně Alžbětě celá její rozsáhlá říše.

Lid byl mírný, šlechetný, pracovitý a všemu dobrému přístupný. Rozumný, lidský panovník mohl jej vésti na prospěch své koruny, jak chtěl; jen dost málo dobré vůle bylo třeba dáti na jevo, a tento lid byl by velkomyslně obětoval vše, své statky, ano i své životy.

Však takovýmto panovníkem nebyl Filip II. Spoléhaje na sílu a moc říší po otci zděděných, považoval tento národ za příliš nepatrný, aby k vůli němu měnil svou povahu, aby se ucházel o jeho přízeň a lásku.

Filip II. cítil se nepřemožitelným, — ovšem nikoli bez příčiny. Jeho říše byla příliš rozsáhlá, jeho prostředky na ochranu příliš veliké, než aby byl obávati se musel svých méně mocných sousedů. Tehdejšímu Španělsku nemohl vyrovnati se žádný stát silou a mohutností. Nepřemožitelná armáda, nesčíslné dobře vycvičené loďstvo byly mu vždy na pokynutí po ruce; mimo to dobře spořádané finanční poměry a slepá poslušnost veškerých skoro poddaných činily Filipa nejmocnějším knížetem oné doby.

Právě toto sebevědomí vlastní síly a nepřemožitelnosti učinilo z Filipa II. drsného, urputného nelidu, nejzarytějšího despotu a tyrana, chladnokrevného, necitelného katana.

Jinak již i jeho vychování nemálo přispělo k vyvinutí se jeho opovržení hodné, bídné povahy. Byl již třicet let stár, *) kdy vlády se ujal a měl tudíž dosti příležitosti, aby naučil se tomu, v čem otec jeho si liboval, nepovolnosti, urputnosti a nelidskosti. Jsa dle přísných pravidel tehdejšího katolictví vychováván, stal se záhy náboženským fanatikem, domnívajícím se, že pro zachování katolicismu i zločin je dovolen. Jak daleko zabíhal jeho fanatismus, tomu nejlépe nasvědčuje případ, že ani svého vlastního syna Don Carlose neušetřil; dal ho pro jeho náklonnost k protestantskému Nizozemsku r. 1568 k smrti odsoudit a odpravit. V zásadách těchto svými učiteli ustavičně

*) Filip II. narodil se r. 1527 ve Valladolidu. Již v šestnáctém roce věku svého zasnoubil se s Marií Portugalskou, s níž zplodil syna, pověstného Don Carlose. Roku 1554 zasnoubil se podruhé, s Marií Anglickou, kteréžto manželství zůstalo bezdětné. Marie zemřela r. 1560. O jeho posledních dvou manželkách promluveno bude na jiném místě.

utvrzován, nabyl přísným jednáním svého otce k protestantům o svrchovanosti vladařské ještě strašnějších pojmů, než jakými Karlův neustupný mozek byl přeplněn; a podlé toho také jednal. Otec jeho byl mu učitelem, kterého ale daleko předstihl; právě tak daleko, jak povaha jeho lišila se od povahy Karla V.

Karel V. totiž při vší své přísnosti a tvrdošíjnosti býval přece někdy spravedlivým; v něm přece ještě nezměnilo se srdce v tvrdý, necitelný kov řídíc se zhusta vrozeným důmyslem a naskytajícími se právě okolnostmi. Karel V. byl alespoň z politiky, k vůli okamžitému prospěchu citlivým člověkem, a pokazil-li něco dnes svou urputností, hleděl to napravit druhý den laskavostí, byť i strojenou. Slovem Karel V. byl vládce diplomat, kdežto syn jeho Filip II. všeho toho postrádal a světu v celé ošklivosti své se objevoval.

Vše co tuto pověděno, platí především o náboženských náhledech obou jmenovaných panovníků; neboť náboženské rozmíšky byly hlavní osou, kolem níž otáčela se ponejvíce činnost jejich a jen se stanoviska k těmto rozmíškám lze vylíčiti povahu jejich.

Oba stáli, jak praveno, při straně katolické, jeden každý ale z jiných ohledů. Karel V. byl katolíkem a zastával prospěch Říma proto, poněvadž Řím pro něj pracoval, z pouhé tedy vděčnosti, kdežto Filip z přesvědčení stal se papežským náhončím a katanem. Činnost jeho vycházela z přesvědčení a proto také ujímal se katolické církve se železnou důsledností, s bezpříkladnou svědomitostí, s fanatickou zuřivostí. Heslem jeho bylo: „Raději nepanovati, než panovati kacířům.“ Ježto pak většina národa nizozemského hlásila se k pro-

testantismu nenáviděl celý národ, a následkem toho, též každého jednotlivce v něm.

Z těchto vlastností prýštily se ještě jiné; především sobeckost. Filip považuje se za nejvzornějšího zastance Říma, neznal krásnějšího předmětu nad své vlastní *já;* k vůli sobě opovrhoval všemi ostatními, nikdo mu nebyl roveň; cítil se povýšena nad všecky, následkem čehož byla pánovitost jeho a nakládání se všemi ostatními jako s otroky.

Ke všemu tomu byl člověk na duchu velmi obmezený, což ještě více zvýšovalo neoblíbenost jeho. Kdežto u Karla V. alespoň jeho ráznost a duchaplnost vzbuzovala poněkud úctu, nemohl Filip praničím vykázati se, co by jen dost málo bylo zakrývalo špatné vlastnosti jeho. Filip byl si vědom této své neoblíbenosti; věděl, že je nenáviděn a proklínán, což na jedné straně jeho pánovitost ještě více ku hněvu popuzovalo, na jiné pak naplňovalo jej bázní a nedůvěrou. Nevěřil nikomu leda sobě, vyhýbal se ze strachu lidem, stal se samotářem. Byv odkázán pouze na sebe, musel patrně obírati se jen svými myšlenkami, a jaké ovoce přináší přemýšlení ducha takového, o tom netřeba šířiti slov. — Nenávist a zášť ke všem, které považoval za menší a šťastnější — a menšími i šťastnějšími zdáli se mu všickni — bylo heslem jeho života a tomu s důsledností pravého tyrana zůstal věren až do smrti.

Ze všeho, co tuto o Filipově povaze pověděno, jde na jevo, že nebylo tvora jemu rovného. Zapřel v sobě člověka; hrál si na nepřemožitelného všemohoucníka, jehož jediným cílem bylo vyplenění kacířství, a to ani ne tak ve svůj prospěch, jako ve prospěch jiných; ve prospěch Říma. Věru velmi nevděčná a zoufalá to práce!

Katolická církev stala se přičiněním svých vlastních kněží tak slabou, tak vetchou, že marně již namáhala se dobyti zpět, co byla ztratila. Příčiloť se zřízení její v mnohém ohledu pravdě a pokroku; užíváno jich již jen k tomu, aby lidstvo zůstalo pohrouženo v nevědomosti, aby nikdy neprobudilo se k čilejšímu, sebevědoucímu životu. Svaté, vznešené učení zakladatele jejího prodlením času tak překrouceno a sfalšováno, že muselo vzbuditi všeobecný odpor a touhu po opravách.

Bylať tedy, jak praveno, Filipova práce velmi nevděčná a zoufalá, a považíme-li, jakých prostředků užíval tento panovník na obranu katolictví, přímo hanebná. Než tonoucí chytá se stébla, a tehdejší katolictví bylo v skutku již blízko utonutí; nezbývalo tedy nejhorlivějšímu zastanci jeho leda násilí. „Ke cti a slávě boží“ vyměnil Filip purpur královský za katanské roucho.

Svými plány zabýval se Filip již za panování otce svého, nedávaje toho ovšem z opatrnosti na jevo; sotva ale že ujal se vlády, přikročil ihned k velikému tomuto dílu. Karlovy edikty proti kacířům zdály se mu býti příliš nedostatečnými, nejen tedy že je zostřil, nýbrž sáhl také k prostředku, o jehož provedení sám Karel V. marně se byl pokoušel — totiž k zavedení *španělské inkvisice.*

O španělské inkvisici tolik toho již napsáno a pověděno, že pouhé jmeno vzbuzuje všude opovržení a ošklivost. Myslím, že nebude zbytečné, zmíním-li se několika málo slovy o původu strašlivého tohoto vynálezu katolické církve, jakož i o tom, v čem vlastně tato inkvisice záležela.

Inkvisice vůbec, abych vyslovil se krátce, je

soud na vyslídění a potrestání kacířů a nevěřících a má svůj počátek v prvních dobách křesťanství za římských císařů *Theodosia Velkého* a *Justiniana*.

Tito císařové ustanovili k „slídění po kacířích“ vyskytujících se v tehdejší době několik osob, které nazýváno *inquisitores*; celá správa těchto soudů byla vlastně v rukou biskupů, kteří trestali polapené kacíře kletbou, povolávajíce v mnohých případech též světské soudy na pomoc, v jichž moci bylo, ukládati tělesné tresty. Tento způsob vladařsko-biskupské inkvisice trval až do desátého století. Když ale v jedenáctém a dvanáctém století katolická církev vystoupením rozličných náboženských sekt, jako: *Waldenských*, *Albingenských* a j. více než dříve byla ohrožována, vzal sám papež *Inocenc III.* otěže její do ruky a vyslal cisterciáky *Rainera Quida*, *Petra z Castelnau* a *Raoula* co legáty do jižní Francie, aby pomáhali tamějším biskupům při potlačování vždy více množícího se kacířství. Ještě ale častěji se přiházívalo, že nejbližší příbuzní těch kterých pánů biskupů byli mezi kacíři, a právě z těchto příbuzenských ohledů od biskupů trestu zbavováni, přenesl papež *Řehoř IX.* inkvisiční soudy do nestranných rukou řádu dominikánského a sice nejdříve v Německu, Aragonii a Rakousku (roku 1232), později r. 1233 v Lombardii a jižním Francouzsku.

Tímto zařízením stal se papež téměř sám hlavou inkvisičních soudů; dominikáné byli jen vykonavateli. Aby však neřeklo se, že sama hlava církve provádí hnusné toto řemeslo, musela světská knížata i na dál převzíti odpovědnost za vykonávání vynešených ortelů.

Neobmezené moci, jaká u vykonávání soudu dominikánům byla udílena, za krátko počalo zne-

užívati se, a tak nezřídka přihodilo se, že mnohá nevinná oběť více z ohledů osobních a z pomsty než pro kacířství byla odsouzena. Vůbec celý spůsob, jakým tato inkvisice pod záštitou vlád odsuzovala, mnoho napomáhal k trestuhodnému bezpráví.

Již pouhé podezření kacířství postačovalo totiž, aby vinník byl zatknut; jeho spoluvinníci, třeba i zločinci mohli býti svědky; jich jmena byla však obžalovanému zatajena; přiznání se vynucováno mučením, které vykonávaly z počátku světské vlády, později však za papeže *Urbana IV.* sami inkvisitoři. Tresty odsouzených byly: ztráta cti, občanských a církevních práv i majetku, doživotní žalář a smrt; obyčejně smrt na hranici.

Nejvíce řádila inkvisice v jižní Francii, až konečně *Filip Krásný*, jsa zapředen s papežskou stolicí v různice, proti ní povstal a značně ji obmezil. Úplně přestala inkvisice ve Francii ve čtrnáctém století, od kteréžto doby zůstaly marnými veškeré pokusy na obnovení její, zejmena též pokusy papeže *Pavla IV.* (r. 1557) a krále *Jindřicha II.*, kteří na potlačení Hugenotů znova chtěli ji v život uvesti.

Tím zdárněji ale prospívala inkvisice nyní ve Španělsku a v Portugalsku, odkudž právě také nové její jmeno — „španělská inkvisice“. Již od r. 1391 byli ve Španělsku Židé a Maurové násilím na katolickou víru obracováni; inkvisice zavedena však v zemích těchto teprv později. Začátek učinil r. 1477 kardinal *Pedro Gonzales de Mendoza*, nechav několik židovských obyvatelů sevillských pro jich tajnou náklonnost k víře otců na smrt odsoudit, načež předložil vládě návrh na zařízení stálých inkvisičních soudů, jenž byl skutečně také přičiněním samého krále *Ferdinanda* a jeho choti

Izabelly říšským sněmem v *Toledě* r. 1480 většinou hlasů přijat. Král svolil k tomu hlavně za tou příčinou, poněvadž papež *Sixtus IV.* svolil, aby veškeré odsouzencům skonfiskované statky připadly královské koruně. Stala se zde tedy inkvisice jakýmsi ústavem královským. Ferdinand ustanovil r. 1480 dva inkvisitory, kteří ale brzy, totiž r. 1483, ač řemeslo své prováděli s velmi dobrým úspěchem, nahraženi byli zuřivým dominikánským mnichem segovianským, pověstným *Tomášem z Torquemady*, hlavně prý za tou příčinou, aby správa důležitého tohoto úřadu byla v *jedněch* neobmezených rukou. Tomáš z Torquemady řádil tak, že již v prvních letech jeho inkvisitorování *dva tisíce* lidských životů bylo utraceno, nepočítaje v to strašné množství lidí, kteří z bázně před hrozným soudem uprchli za hranice. Za Torquemadovy vlády upáleno celkem až do r. 1488 — v kterémžto čase svůj úřad složil, — 8800 lidí za živa, 6500 v obrazech; mimo to dostalo se jiných rozličných trestů 90000 lidí. Za tyto neocenitelné zásluhy jmenován byl Torquemada papežem Sixtem IV. též vrchním inkvisitorem v Kastilii, Leonii, Aragonii, Valencii a Sicilii.

V době této zařízen v každém větším městě inkviziční soud. Nikdo nebyl svým životem jist, ano i sami katoličtí biskupové stáli pod dozorem strašlivého tohoto tribunálu. Špehounství množilo se co den, zvláště když odměňováno v hojné míře pozemskými statky a církevními odpustky. Ani mrtvým nedáváno pokoje; dosvědčilo-li se, že některý nebožtík býval někdy kacířem, vykopány jeho kosti a spáleny na hranici, pozůstalé pak po něm jmění připadlo vládě. Dvacet tisíc špehounů, mezi nimi členové nejvznešenějších rodin, byli

v žoldu svaté inkvisice. Roku 1492 zavedena byla inkvisice již po celém Španělsku.

Četné obyvatelstvo židovské největší snášelo příkoří; jedním rokem 200.000 židů, kteří nechtěli upustit od své víry, museli vystěhovat se ze země.

Po vyplenění židovstva obrácen přičiněním kardinála a arcibiskupa *Ximenesa* veškerý zřetel na nekatolické Maury. Vydán rozkaz, že ve třech měsících musejí býti všickni buď pokřtěni, anebo že musejí opustit zemi; někteří uposlechli, však většina jich vystěhovala se do Afriky.

Nástupce Torquemadův, generalní inkvisitor dominikán *Diego Deza* dal od r. 1499—1506 upáliti 1664 lidí za živa a 832 v obrazech; jinými tresty pokutováno 52.456 lidí. Třetí generální inkvisitor, jmenovaný již kardinál *Ximenes de Cisneros* upálil od r. 1507—1517 živých lidí 2536, v obrazech 1368, jinými tresty stihl 47263 osoby. Veškeré toto ukrutenství nebylo ničím u porovnání k řádění inkvisice za Filipa II.

K vůli úplnosti dějin strašlivého tohoto soudu budiž ještě podotknuto, že po odkrytí Ameriky španělská vláda i tam zřídila inkvisici, která nejvíce v Mexiku řádila; jakož i to, že inkvisice trvala až do doby nejnovější, že zvláště v sedmnáctém a osmnáctém století utratila mnoho obětí, rozšířivši obor svého působení ještě tím, že nejen tělo, nýbrž i ducha utracovala, pálíc a ničíc nejznamenitější umělecká a literární díla, jevící dost malou jenom známku kacířství.

Této poslední inkvisice zakusili jsme zvláště my Čechové po bitvě bělohorské; jmeno paliče a ničitele českých knih, zuřivého *Koniáše*, je nejstrašnějším toho důkazem.

Teprv v osmnáctém století počala poněkud

ochabovati hrůzovláda inkvisičních soudů ve Španělsku, hlavně přičiněním krále *Karla III.*, který nařídil, že bez královského svolení nesmí na žádném odsouzenci vykonán býti ortel smrti. Však zrušena byla teprv dekretem ze dne 4. prosince 1808, jejž vydal král *Josef Bonapart.* Roku 1814 *Ferdinand VII.* opět ji sice obnovil, než r. 1820 byla usnešením kortesů opět zavrhnuta, což ale nevadilo, aby pět let na to znova se zřídila tak zvaná inkvisiční junta, která jala se opět pracovat ve Valencii. Teprv rok 1834 učinil pro vždy konec tomuto zlořádu. V jiných zemích, jako v Italii, Německu, Polsku a Rakousku vzala inkvisice již dříve za své.

Nyní ještě několik slov o spůsobu inkvisičních soudů, z čehož každý čtenář pozná, jak nespravedlivé, jak strašlivé bylo to zřízení.

Každý obžalovaný byl třikráte předvolán a nedostavil-li se, *in contumaciam*, to jest bez výslechu odsouzen; dostavil-li se ale, byl neprodleně zatknut. V mnohých zvláštních případech dělo se zatknutí též bez předvolání.

Zatknutému nejprvé ostříhány vlasy; jeho příbytek, zvláště ale knihy a spisy bedlivě prohledány a vše zabaveno, on sám pak uvržen do tmavého vězení. Přiznal-li se obžalovaný k činu, za vinu mu kladenému, byl někdy po odbytí uloženého mu pokání opět propuštěn, ovšem že se ztrátou veškerého svého jmění, by za krátko, jak se velmi často přiházívalo, bez příčiny znova byl zatknut a co nenapravitelný hříšník odsouzen buď k smrti aneb k doživotnímu žaláři. — Obžalovaný, který znal se k bludům za vinu mu kladeným a je odpřisáhl, musel po delší čas za pokání nositi tak zvaný „*santo benedito*“, to jest kabát bez rukávů s černým spodním oděvem a s tak zvaným

křížem svatého Ondřeje. — Kdo při prvním výslechu se nepřiznal, byl k tomu nucen dalším žalařováním. Svědkové proti obžalovanému nikdy nepřísahali, svědkové ve prospěch obžalovaného svědčící propadli téže pokutě co on; vůbec postačovalo k záhubě souzeného svědectví jediného udavače. Zapíral-li obžalovaný také vůči tvrzení svědků, vzat jest do tortury, to jest mučení buď provazem, vodou nebo ohněm. Nepřiznal-li se ani po tom, byl obyčejně odpraven anebo v řídkých případech k doživotnímu žaláři odsouzen; přiznal-li se, byl znova mučen, a to za tou příčinou, aby udal své společníky, jichž často, ba obyčejně ani neměl. Ano zběsilost tato dospěla, jak již na jiném místě praveno, tak daleko, že i mrtvým nedáno pokoje. Dokázáno-li totiž ještě čtyřicet let po smrti některého člověka, že býval tajným kacířem, byli jeho potomci za bezectné prohlášeni a všech nároků na veřejné úřady zbaveni; kosti zesnulého byly ale vykopány a s jeho obrazem na hranici upáleny.

Nejstrašnější úlohu hraje v dějinách inkvisice mučírna a hranice. Tisíce a tisíce nevinných lidí stali se plamennou obětí náboženské této zběsilosti.

Ohledneme-li se tedy po dějinách inkvisice a uvážíme-li spůsob, jakým odsuzovala, jaký máme o ní pronésti úsudek? Řekněme to zkrátka. Inkvisice byla a zůstane zločinem. Základy její nespočívaly na žádném zákonu; byl to výmysl fanatických jednotlivců, majících zálibu v prolévání lidské krve. Účel její byl naprosto nemravný, příčící se ve všem čistému učení Kristovu; neboť víra katolická zatracujíc vraždu vůbec, nemohla nikdy schvalovati, aby v její prospěch bylo vražděno.

Lidé, kteří tímto spůsobem napomáhali jí k rozkvětu, nemohou nikdy slouti jejími zákonitými rozšiřovateli; byli to šílenci, byli to lidé špatní, ničemní, nelišící se v ničem od sprostých zločinců, leda že prováděli své řemeslo veřejně, s rozvahou a zvířecí chladností. Inkvisici nelze ničím omluvit; v dějinách lidstva a lidskosti zůstane ona věčně neshladitelnou krvavou skvrnou.

V dobách, kdy inkvisice ve Španělsku a jiných státech v nejbujnějším byla květu, tak že celá Evropa chvěla se před pouhým jejím jménem, pouze Nizozemsko bylo jí ještě ušetřeno. Duchovní správu řídili v Nizozemsku až po Karla V. domácí biskupové, kteří obraceli se pouze v nejhorších případech a to velmi zřídka k cizím inkvisičním soudům, francouzským neb německým.

Karel V., jak již podotknuto, první zřídil za příčinou šířící se nové víry v Nizozemsku neodvislý náboženský soud, ačkoli, jak víme, nikoli pode jménem inkvisice. Právě proto byl také první soudce, jenž r. 1522. v Brabantu se vyskytl, pouze světským soudcem; později teprv na dolehání papeže *Pavla III.* zřízen tam pravidelný stálý náboženský tribunál, jemuž ale i tenkráte pro uvarování se všeho zbouření nedáno jméno, jaké mu příslušelo. Tito soudcové vykonávali Karlovy edikty s takovou svědomitostí, že zadali si málo se zuřivými dominikány „španělské inkvisice“.

Jakých výsledků Karel V. se dodělal, je také již známo. Dobrý, nezkušený lid, ač mnoho utrpěl od něho, zapomněl pro samou radost nad dobrovolným jeho vzdáním se trůnu na všecka učiněná sobě příkoří a v naději, že nový nástupce trůnu vinu svého otce napraví, přijal klidně od

křížem svatého Ondřeje. — Kdo při prvním výslechu se nepřiznal, byl k tomu nucen dalším žalařováním. Svědkové proti obžalovanému nikdy nepřísahali, svědkové ve prospěch obžalovaného svědčící propadli téže pokutě co on; vůbec postačovalo k záhubě souzeného svědectví jediného udavače. Zapíral-li obžalovaný také vůči tvrzení svědků, vzat jest do tortury, to jest mučení buď provazem, vodou nebo ohněm. Nepřiznal-li se ani po tom, byl obyčejně odpraven anebo v řídkých případech k doživotnímu žaláři odsouzen; přiznal-li se, byl znova mučen, a to za tou příčinou, aby udal své společníky, jichž často, ba obyčejně ani neměl. Ano zběsilost tato dospěla, jak již na jiném místě praveno, tak daleko, že i mrtvým nedáno pokoje. Dokázáno-li totiž ještě čtyřicet let po smrti některého člověka, že býval tajným kacířem, byli jeho potomci za bezectné prohlášeni a všech nároků na veřejné úřady zbaveni; kosti zesnulého byly ale vykopány a s jeho obrazem na hranici upáleny.

Nejstrašnější úlohu hraje v dějinách inkvisice mučírna a hranice. Tisíce a tisíce nevinných lidí stali se plamennou obětí náboženské této zběsilosti.

Ohledneme-li se tedy po dějinách inkvisice a uvážíme-li spůsob, jakým odsuzovala, jaký máme o ní pronésti úsudek? Řekněme to zkrátka. Inkvisice byla a zůstane zločinem. Základy její nespočívaly na žádném zákonu; byl to výmysl fanatických jednotlivců, majících zálibu v prolévání lidské krve. Účel její byl naprosto nemravný, příčící se ve všem čistému učení Kristovu; neboť víra katolická zatracujíc vraždu vůbec, nemohla nikdy schvalovati, aby v její prospěch bylo vražděno.

Lidé, kteří tímto spůsobem napomáhali jí k rozkvětu, nemohou nikdy slouti jejími zákonitými rozšiřovateli; byli to šílenci, byli to lidé špatní, ničemní, nelišící se v ničem od sprostých zločinců, leda že prováděli své řemeslo veřejně, s rozvahou a zvířecí chladností. Inkvisici nelze ničím omluvit; v dějinách lidstva a lidskosti zůstane ona věčně neshladitelnou krvavou skvrnou.

V dobách, kdy inkvisice ve Španělsku a jiných státech v nejbujnějším byla květu, tak že celá Evropa chvěla se před pouhým jejím jmenem, pouze Nizozemsko bylo jí ještě ušetřeno. Duchovní správu řídili v Nizozemsku až po Karla V. domácí biskupové, kteří obraceli se pouze v nejhorších případech a to velmi zřídka k cizím inkvisičním soudům, francouzským neb německým.

Karel V., jak již podotknuto, první zřídil za příčinou šířící se nové víry v Nizozemsku neodvislý náboženský soud, ačkoli, jak víme, nikoli pode jmenem inkvisice. Právě proto byl také první soudce, jenž r. 1522 v Brabantu se vyskytl, pouze světským soudcem; později teprv na dolehání papeže *Pavla III.* zřízen tam pravidelný stálý náboženský tribunál, jemuž ale i tenkráte pro uvarování se všeho zbouření nedáno jmeno, jaké mu příslušelo. Tito soudcové vykonávali Karlovy edikty s takovou svědomitostí, že zadali si málo se zuřivými dominikány „španělské inkvisice“.

Jakých výsledků Karel V. se dodělal, je také již známo. Dobrý, nezkušený lid, ač mnoho utrpěl od něho, zapomněl pro samou radost nad dobrovolným jeho vzdáním se trůnu na všecka učiněná sobě příkoří a v naději, že nový nástupce trůnu vinu svého otce napraví, přijal klidně od

Filipa svatou přísahu, již tento při svém nastoupení na trůn do rukou stavů složiti musel.

Na důkaz bídácké věrolomnosti tohoto pokryteckého panovníka stůjž zde ona přísaha v úplném znění: „Já Filip, z boží milosti infant španělský, obojí Sicilie atd., slibuju a přísahám, že chci v zemích, hrabstvích, vévodstvích atd. dobrým a spravedlivým pánem býti, že privilegií a svobod všech šlechticů, měst, obcí a poddaných, jakéž jim mými předky byly uděleny, jakož i jejich obyčejů, zvyků a práv, které vůbec a zvláště mají a požívají, dobře a věrně šetřiti budu a šetřiti nařídím, jakož i že vše činiti budu, co dobrému a spravedlivému knížeti a pánu dle práva přísluší. K tomu dopomáhej mi bůh a všickni svatí!“

Jak přísahu tu dodržel, osvědčilo se velmi záhy. Prvním jeho dílem byla „španělská inkvisice“.

Jak samo sebou se rozumí, vzbudil tento čin strašné rozčilení veškerých myslí. Filip věděl, že mu bude zápasiti s překážkami, a proto již záhy postaral se o to, aby veškeré jitření hned v zárodku potlačil. Za tou příčinou zaplavil celé Nizozemsko španělskými, sobě oddanými vojáky, na jejichž vydržování *jediné* Nizozemsko strašlivými sumami muselo přispívat. Zpupnost a zhejralost vojenských těchto hord, které jmenem krále vydíraly a drancovaly, kde se co dalo, vzbudily ještě větší nenávist ke všemu, co slulo španělské, a především ku španělské vládě. Vše to přičilo se zemské ústavě. Měliť Nizozemčané odjakživa k obraně své země vlastní domácí vojsko a nenahlíželi tudíž, k čemu tyto nesčíslné tlupy cizích, zpupných vojáků; patrně jen, aby utiskovaly je v jich právích a jich svobodě.

Nevole byla všeobecná. Jitření co den nabývalo větších rozměrů. Stavové ohražovali se proti nezákonitému počínání si vlády, žádajíce důrazně za odstranění španělského vojska blahu země škodlivého. Nemoha jedním rázem veřejné mínění utlumiti, odpovídal Filip na ustavičné toto dolehání buď mlčením anebo vytáčkami, tvrdě, že za příčinou válek s Francií hranice Nizozemska musí býti ustavičně střeženy; pročež také nyní španělské vojsko rozložilo se po hranicích, tak že celá země nalézala se v jakémsi stavu obležení. *) Však aby upokojil poněkud rozčilené mysli, slíbil, že bude od nynějška vydržovat španělské vojsko na vlastní své peníze, při čemž *domácím* plukům dával jakousi přednost před cizími. Ano zapřel se tak, že i dvěma miláčkům Nizozemčanů, princi *Vilému Oranienskému* a hraběti *Egmontovi* nabídl vrchní velitelství; tito šlechetní vlastencové

*) Pro lepší porozumění budiž podotknuto, že již Karel V. ustavičné vedl války s francouzským králem Františkem I. a později s nástupcem jeho Jindřichem II. Přes dovednost svého vůdce, vévody Alby, nemohl se však Karel V. dodělati žádných výsledků a proto uzavřel raději s Francií příměří, které však dlouho netrvalo; neboť po jeho odstoupení znesvářili se panovníci obou říší, Filip II. a Jindřich II. na novo. Válka tato je památná porážkami Francouzů a St. Quentinu a Gravelingenu, v kteréžto poslední hrdina nizozemského odboje hrabě Egmont položil základ ku své slávě. Přes tato vítězství nepořídil však Filip II. proti Francouzům ničeho. Po uzavření míru v Chateau-Cambresisu (r. 1559) vrátily obě strany, čeho byly vydobyly; načež aby mír déle nebyl rušen, pojal Filip II. za manželku Jindřichovu dceru Alžbětu z Valois, zaslíbenou vlastně jeho synovi z první manželky, pověstnému Don Carlosu. Z kteréhožto manželství pošla infantka Klara Eugenie. Po smrti Alžbětině zasnoubil se Filip po čtvrté a sice s Annou dcerou rakouského císaře Maxmiliana II. (r. 1570), kteráž obdařila ho synem, pozdějším králem Filipem III.

nabídnutí toho ale nepřijali, davše mu za odpověď, že nikdy nemohou jednati proti zemským zákonům.

Konečně i říšský sněm v *Gentu* shromážděný za přítomnosti samého Filipa slavně prohlásil se pro odstranění cizích vojáků, uváděje mu ostrými slovy jeho přísahu na mysl, že totiž ničeho nebude podnikati, co by se příčilo domácím zákonům.

Po této rozhodné důtce byl Filip, ač na smrt uražen, se svými vytáčkami v koncích; musel odpovědíti zřejmě, bez oklik. Slíbil tedy *na spásu své duše*, že ve čtyrech měsících celá armáda španělská vyklidí Nizozemsko. — Vzorný tento katolický panovník přísahal, kdykoli bylo zle a jak toho právě potřeboval. Vzdor svatému jeho slibu zůstalo španělské vojsko ještě osmnácte měsíců v zemi, a bylo by tam snad ještě déle zůstalo, kdyby ho byl Filip nepotřeboval na jiném důležitějším místě.

Mimo to dopouštěl se Filip II. ještě jiných přehmatů, které patrně čelily k potlačení nizozemské samostatnosti; myslím totiž uvádění cizinců a hlavně Španělů v nejdůležitější zemské úřady. Nikdy toho před tím Nizozemčané netrpěli, spravujíce se sami, a nyní museli mlčky na to pohlížeti, jak vnucováni jim cizí úřadníci, o nichž věděli, že jsou oddanými stvůrami krále křivopřísežníka, a že jen proto jsou jim vnucováni, aby na záhubu země pracovali.

Nenávist proti Filipovi zmocnila se veškerého téměř obyvatelstva bez rozdílu stavu a náboženství. Sem tam již potajmu rokováno, jak příště zachovati by se měla země k vládě. Nechali ve své dobrosrdečnosti příliš ovládnouti se tímto španělským vetřelcem, aby nyní důrazně byli mohli ozvati se a žádati své právo. Snášeli libovůli jeho trpělivě, dávajíce mu jedině mlčením a ne-

tečností své nejhlubší opovržení na jevo. Vyhýbáno se mu všemožně a vše, co jen se honosilo jmenem královským, stíháno posměchem, vtipkováním a opovržením. Slabá to ovšem zbraň, než nemine se také někdy účinkem. Zde alespoň částečně osvědčila se.

Záhy počal Filip pociťovati tíži této netečnosti k své osobě; nahlédl, že je v očích Nizozemčanů povrhelem a proto si přál, aby nenáviděnou tuto zemi mohl opustit a do své rodné země, do Španěl se odebrat. Však činil to hlavně za tou příčinou, že obával se o své drahé *já*, o svůj život, který při užití nejkrajnějších prostředků, na něž v skutku pomýšlel, snadno mohl státi se obětí všeobecné nespokojenosti. Ano, jen nedůvěra a bázeň držely divokého, surového, neskrotného jeho ducha poněkud v jakýchsi mezích, jinak byl by i vůči nejistotě nezastíral svou zvířecí povahu strojenou povolností a mírností. Zbabělec ten přál si býti mezi svými rodáky, mezi nimiž nehrozilo mu žádné nebezpečenství a odkudž mohl bez bázně a beze strachu svou hrůzovládu prováděti.

Rozhodl se, že odjede. — Šlo mu nyní jen o to, aby ustanovil místo sebe náměstka, který by v duchu jeho svědomitě v započatém díle *ničení* pokračoval. Až posud byl vrchním náměstkem v Nizozemsku vévoda *Emanuel Savojský*, ovšem že pouze dle jmena, ježto Filip, sídle v Nizozemsku, sám celou zemi spravoval. Odstoupením vévody Savojského (jemuž následkem míru Chateau-Cambresiského opět vráceny jeho země), uprázdněný úřad náměstka byl pro Filipa příliš důležitým, aby o jeho obsazení nebyl přemýšlel s rozvahou. Přemýšlel dosti dlouho, až konečně se rozhodl.

Spořádav v Nizozemsku všecky záležitosti k největší své spokojenosti, opustil v září r. 1559 nenáviděnou tuto zemi a odebral se do svého milého Španělska.

Zde budiž ještě podotknuto, že na této cestě zastihla ho krutá bouře, která jeho loďstvo u *Lareda* v Biskaji úplně zničila; z této záhuby vyvázl Filip s nebezpečím vlastního života, začež na poděkování učinil bohu slib, že vší mocí starati se bude o vyplenění kacířství ve svých zemích a že dříve neustane, dokud jediný jen kacíř bude na živě. A v skutku, v tomto ohledu nestal se křivopřísežníkem.

III.

Markéta z Parmy vladařkou v Nizozemsku. Filipovy ústupky. Vilém Oranienský a hrabě Egmont; jich povaha a postavení k Filipovi. Kardinal Granvella. Zřízení nových biskupství a odpor měst. Pronásledování protestantů. Spolčení se šlechty proti Granvellovi. Pád Granvellův a jeho další osudy.

Markéta z Parmy, nemanželská dcera Karla V., splozená s jakousi slečnou *Vangeestovou*, nevlastní tudíž sestra Filipa II., stala se vladařkou Nizozemska.

Markéta, narozena r. 1522, nabyla prvního svého vzdělání v Nizozemsku a sice v Bruselu (hlavním městě provincie brabantské) u své tety, bývalé vladařky *Markéty Savojské*. Když tato zemřela, stala se vychovatelkou její Karlova sestra, vladařka *Marie Uherská*, předchůdkyně jmenovaného vévody Savojského.

Již co děcko zasnoubil ji Karel V. s princem *Ferarským*; později provdal ji ale za vévodu flo-

rentinského *Alexandra z Medicis.* Manželství toto trvalo pouze rok, načež musela Markéta dle vůle otcovy na novo provdati se a sice za třináctiletého *Octavia Farnesského*, jenž byl svěřencem papeže Pavla III., při kteréžto příležitosti obdržela věnem vévodství Parmu a Piacenzu, odkudž také její jmeno *Markéta z Parmy.*

Že Filip II. k důležitému tomuto úřadu právě tuto ženu zvolil, nestalo se, jak již podotknuto, bez rozvahy, nýbrž z mnohých, velmi závažných příčin.

Za prvé byla Markéta pokrevní jeho příbuzná, což opravňovalo jej k naději, že nikdy nebude jednati jinak než k jeho prospěchu, tím spíše pak, ana byla zároveň miláčkem jeho otce Karla V., což znamenalo tolik, že náhledy její nelišily se nijak od náhledů Karlových, jimž — jak víme — i Filip slepě byl oddán. Za druhé nabyla Markéta u svých tet takového vychování, jaké úplně souhlasilo s drsnou povahou Filipovou; byla totiž téměř na muže vychovávána. Již její obrovská, imposantní postava nasvědčovala, že to žena neobyčejná, otužená a rázná. S tělesnou silou její, honbami a podobnými, spíše mužům slušícími kratochvílemi nabytou, souhlasila též síla jejího ducha; bylať velmi vzdělaná, bystrá, ba co do státnických vědomostí vyrovnala se mnohému státníkovi tehdejší doby. Co se týče konečně jejích náhledů náboženských, postačí podotknouti, že v tomto oboru byl jejím učitelem pověstný zakladatel řádu jezovitského, *Ignac Loyola**) a že srovnávala se tudíž v mnohém s ná-

*) Ignác Loyola narodil se r. 1491 na zámku Loyolu ve španělské provincii „Guipuzcoa;“ mládí své prožil co páže u dvora Ferdinanda katolického, načež stal se vojákem.

boženskými náhledy fanatického Filipa. — Za třetí byla Markéta v Nizozemsku narozena a vychována, znala zvyky a obyčeje svých rodáků, mluvila jich jazykem, což opět naplňovalo Filipa nadějí, že Nizozemčané s větší důvěrou budou k ní pohlížeti, než snad k osobě cizí, řeči a obvyklosti jejich neznalé. Přesvědčil se o tom na sobě samém.

Plán ten nebyl špatný. Filip, znaje dobrosrdečnost Nizozemčanů, domníval se, že jediným jim zalichocením dovede je umlčeti, načež znenáhla krok za krokem hodlal postupovati k svému cíli. Filip byl dobrým ptáčníkem; chtěl je vlákati rozličnými vnadidly do tenat.

Za tou příčinou svolal také po slavném příjezdu nové vladařky, již sám na hranicích Nizozemska uvítal, říšský sněm do Gentu, aby mu Markétu představil a sám na rozloučenou v příznivém světle se ukázal. Jmenovav totiž na památku důležitého tohoto zasedání jedenácte nových rytířů zlatého rouna, slíbil slavně, že nová vladařka vždy a všude bude šetřiti práv a svobod země, při čemž počínal si tak sladce a úlisně, jakoby Nizozemčany vším dobrým chtěl zahrnouti.

Roku 1521 byl při oblehání Pampelony od Francouzů tak těžce raněn, že známku toho nesl až na konec svého života, ochromenou totiž nohu. Než právě toto poranění bylo základem budoucí jeho činnosti. Jeho mozek byl čtením svatých legend za jeho nemoci tak pomaten, že usmyslil si, státi se misionářem; po dlouhých překážkách podařilo se mu konečně sehnati několik stejně smýšlejících kumpánů, s nimiž sestavil r. 1534 plán k zařízení pověstného svého řádu, který skutečně také r. 1540 papežem Pavlem III. byl stvrzen. Loyola stal se r. 1541 prvním generálem řádu jezovitského; zemřel 31. července 1556. Za své „zásluhy“ prohlášen byl r. 1599 papežem Pavlem V. za blahoslaveného a r. 1622 papežem Řehořem XV. konečně také za svatého.

Přičiněním několika rozvážnějších členů říšského sněmu dospělo to ovšem též k hlučným výstupům, zvláště když pojednáváno o zrušení náboženských soudů; než právě v této záležitosti zůstal Filip neoblomným a přičiněním i výmluvností biskupa *z Arrasu* (později pověstného kardinala Granvelly) podařilo se mu prosaditi na sněmu vše, čeho si přál.

Jak praveno, nepatrnými ústupky či vlastně jenom prázdnými sliby většina pánů sněmovníků dala se zaslepiti a umlčeti.

K těmto ústupkům patřilo především nové obsazení náměstnických úřadů v jednotlivých provinciích lidmi domácími, z nichž mnozí těšili se oblibě obecného lidu. Tak ustanoven na příklad ve Flandřích a v Artois u hrabě *Egmont*, v Holandu, Seelandu, Utrechtu, západním Frieslandu a v hrabství burgundském *Vilém Oranienský*, ve východním Frieslandu, Oweryslu a Gröningenu hrabě z *Aremberku*, v Lucemburku hrabě *z Mansfeldu*, v Namuru hrabě *Barlaimont*, v Henegavě, v Chateau-Cambresisu a Valencienes-u hrabě *Bergen*, v Tournayi baron *z Montigny* a j. Známý hrabě *Hoorn* jmenován admiralem nizozemského loďstva.

Každý z těchto náměstků byl zároveň rytířem zlatého rouna a členem státní rady, velel branné moci své provincie a měl vrchní dozor nad veškerými královskými úřady. Veškerému vojsku nizozemskému veleli vévoda *z Arschotu*, hrabata *Hoogstraten*, *Bossu*, *Roeux* a *Brederode*.

Ze všech tuto jmenovaných mužů požívali u lidu nejvíce obliby a důvěry princ Oranienský a hrabě Egmont.

To Filip dobře věděl, a ačkoli oba právě proto z plné duše nenáviděl, přece před ostatními i jiné ještě pozornosti jim prokazoval. Nejen že svěřen

jim úřad náměstka v nejvýnosnějších provinciích, Filip sprostil též jich statky vší daně a nabídl jim vrchní velitelství nad španělskými vojáky, kteří pod vůdcovstvím *Mendozy* a *Romera* v pohraničných městech byli rozloženi. Věda, že tito dva mužové zmohou v Nizozemsku nejvíce, chtěl si je přetvářenou důvěrou naklonit, chtěl je pro sebe získat.

Výše zmínil jsem se o *státní radě*. Ještě státní tato rada hraje v dějinách nizozemského odboje tak důležitou úlohu, musím již nyní podotknouti, že zasedali v ní mimo náměstky veškerých provincií též biskup arasský, veškeří rytířové zlatého rouna, všickni tajní a finanční radové a členové druhdy malínského, nyní tajné radě bruselské poddaného soudního senátu. Jaký účel státní tato rada jakož i každé její jednotlivé oddělení měly, pověděno již na stránce 15.

Louče se tedy s nenáviděnými Nizozemčany, dovedl Filip proti svému zvyku zapříti se a hrál si na starostlivého, mírného a poctivého panovníka, a jak jsme viděli, bylo v skutku mnoho takých lidí, kteří přetvářku královského tohoto pokrytce vzali za bernou minci a v novou vladařku Markétu z Parmy velké naděje skládali.

Rozumnější soudili jinak. Znajíce Filipovu povahu, věděli, že tento člověk nezamýšlí nikdy nic dobrého a že vladařka již před svým příjezdem do Nizozemska obdržela nejstrašnější instrukce, na něž zajisté ještě před nastoupením úřadu musela složiti slavnou přísahu. Jakž by mohl Filip svěřiti tak důležitý úřad osobě, která by nebyla stejných s ním náhledů, a kterou by neznal do podrobna.

Však i tito rozumnější nesmýšleli dříve tak, Zaslechnuvše totiž, že Filip hodlá opustiti Nizozem-

sko, domýšleli se, že donutili jej k tomu svým trpným odporem, a že Filip, přesvědčen o nezdaru svých záměrův, hodlá sledovati jinou, mírnější politiku. Znali ho a přece ho neznali. Proto také všickni s toužeností očekávali, kdo asi bude jmenován královským náměstkem. Na Markétu z Parmy nikdo ani ve snu nepomyslil. Lze si tudíž představiti překvapení, jež zmocnilo se celého Nizozemska. Proti domácím zákonům to ovšem nebylo, neboť Markéta byla rozená Nizozemčanka; než byla zároveň sestrou Filipovou a to již záhy budilo nedůvěru. Domýšlejíce se býti vítězi, myslili, že stane se náměstkem některý z domácích velmožů.

Mělo se vůbec všeobecně za to, že nikdo jiný nebude náměstkem, než buď princ Oranienský aneb hrabě Egmont, kteří u lidu požívali všeobecné úcty a kteří jediní by snad byli s to bývali, aby usmířili uražené Nizozemčany se španělskou korunou. Princ Oranienský nebyl ovšem Nizozemčanem, dobyl si však svou lidumilností, svým důmyslem, svou láskou k svobodě pohostivšího jej národa takové přízně, že považovali jej Nizozemčané za svého, za prvního muže svého věku.

Méně pošetilý, méně krátkozraký panovník byl by jednal zcela jinak. Ztrativ důvěru svého národa, býval by se snažil nabyti ji opět, což přece bylo tak snadné. Než jak praveno, Filipa vedla ješitnost, bázeň o své vlastní já; nedůvěřoval lidem, kterým byl zlomyslně ublížil. Nenáviděl celý národ, nenáviděl také muže, kteří požívali jeho důvěry. Záviděl jim lásku, o niž sám vlastní vinou byl se připravil. Oni byli víc než on a to Filip nikdy netrpěl; jeho zášť přešla v osobní neuhasitelné nepřátelství. — Velmi jej to hnětlo, že alespoň na oko musel je poctívati

svou důvěrou; činil to z nutnosti, zabývaje se při tom plány, čelícími přímo k jejich záhubě.

Vilém Oranienský jakož i hrabě Egmont jsou hlavními osobami v dějinách památného odboje Nizozemska, a proto zdá se mi potřebou, abych o těchto mužích již nyní blíže se zmínil.

Vilém Oranienský, nazývající se tak dle neodvislého knížetství *Oranien* ve Francii, jež bylo jeho majetkem, pocházel z knížecí rodiny *Nassavské* a narodil se r. 1533 v *Dillenburku* v Nassavsku z rodičů *Viléma* hraběte Nassavského a hraběnky *Stolbergové*, kteří dali jej vychovati v náboženství protestantském. Dostav se již co chlapec ke dvoru Karla V., musel přijmouti katolickou víru. Hoch již záhy jevil znamenité vlohy, což mu naklonilo Karla tak, že sám jej vychovával, ano svým důvěrníkem jej učinil. Co dvacetiletý jinoch požíval Vilém úplné důvěry vládařovy, která nejlépe značí se v tom, že svěřil mu Karel V. vrchní velení císařské armády v Nizozemsku proti Francouzům operující; výsledky, jakých se tu dodělal, úplně v přízni Karlově jej upevnily.

Do té doby spadají počátky jeho blahodárného působení v Nizozemsku. Vilém Oranienský byl teprv dvacet tři roky stár, když Karel V. složil vládu, svému synovi ji postoupiv, a již rozléhal se jasný zvuk jeho jmena po celé zemi. Mohlo by se mysliti, že důvěra, jakouž k nadanému, snažlivému tomuto muži choval Karel V., i Filipovo srdce zaujala; než nebylo tomu tak. Ačkoli ctil Filip veškeré otcovy odkazy, tento odkaz, Viléma Oranienského z plné duše nenáviděl. Proč? Z mnohých ne právě nedůležitých příčin.

Nemalým důvodem Filipovy nenávisti byl již Vilémův protestantský původ a láska, jakou lnul k nenáviděnému Nizozemsku. Hlavně ale Vilémova povaha vzbuzovala Filipův odpor.

Filip byl zvyklý považovati veškeré své poddané bez rozdílu stavu za otroky, sklánějící bez odporu šiji svou pod jeho žezlo; takovým ale nebyl Vilém Oranienský. Nabyv v Nizozemsku domovského práva, záhy zahořel láskou k jeho svobodě, která mu až potud byla neznáma, a proto ako každý poctivý vlastenec projevoval při každé příležitosti svou nelibost nad novotami, rušícími práva a výsady svobodných Nizozemčanů. Vilém byl přímý, poctivý muž a netajil se nikdy svým přesvědčením, kteréž v každém ohledu valně lišilo se od zásad Filipových. Nejsa patolízalem, předstupoval před svého panovníka s přímým čelem s šiji neskloněnou; neklaněl se, nelichotil, počínal si co celý muž; odpovídal krátce, ale zřejmě a pádně.

Vzbuzoval-li svou přímostí u pokryteckého Filipa odpor, vzbuzoval jinými vlastnostmi též závist a bázeň jeho. Byltť Vilém muž ducha bystrého a mohutného, byl důmyslným výtečným státníkem. Kdyby se byl odhodlal, pracovati svými schopnostmi pro Filipa, byl by tento zajisté všemi možnými hodnostmi jej zahrnul; ježto ale celé jeho jednání vždy proti Filipovi čelilo, nebyla závist a bázeň jeho bezdůvodná. Viděltť v něm duchem obmezený Filip nebezpečného soka, jemu již již nad hlavu přerůstajícího; záviděl mu jeho ducha a zároveň se ho též bál; k čemuž nemálo napomáhal též spůsob, jakým Vilém Oranienský užíval svých vloh a svých vědomostí.

Nemluvil totiž mnoho, tím více však myslil, odkudž také dostalo se mu příjmení „*Mlčelivý*“.

Touto mlčelivostí byl Filip ustavičně držán v trapném napnutí, nevěda nikdy, jakými plány hloubavý tento duch se zabývá a zda z myšlének jeho nevyklube se nějaký čin pro něj osudný, či dokonce snad záhubný. Bázeň tato byla tím přirozenější, poněvadž Vilém měl mnoho přátel a přívržencův, pocházejících vesměs z nejmocnějších rodin nizozemské šlechty, kterouž jak svou vzdělaností tak svým jměním záhy dovedl si naklonit, zahrávaje si jaksi na malého králíčka. Sám radovánky zamítaje, pořádal svým přátelům hostiny a plesy královské, věda velmi dobře, že i tímto spůsobem lze mnoho přátel získati.

Jiná neméně závažná příčina Filipovy nenávisti proti Vilému Oranienskému byly náboženské náhledy posledního. Ačkoli u dvora Karla V. v katolickém náboženství vychován, nebyl Vilém nikdy vzorným katolíkem, to jest katolíkem, jak si jej Filip míti přál, — zběsilcem, fanatikem. Nebyl vlastně náhledy svými ani katolíkem ani protestantem; pravým jeho náboženstvím bylo vlastní svědomí; přidával se vždy k té straně, která trpěla a byla potlačována. Jestliže se tedy později hlásil ku straně protestantské, nečinil tak z náboženského přesvědčení, nýbrž z pouhé lidskosti, předpisující mu, aby ujal se potlačených.

První podezření uvrhl na sebe Vilém v oné době, když při uzavření míru Chateau-Camhresisského r. 1559 co rukojmě vlády španělské vyzradil tajné úmluvy dvora francouzského a španělského, činěné na úkor protestantského obyvatelstva obou těchto zemí. Dověděv se totiž, že obě vlády po uzavření míru chtějí spolčiti se k násilnému potlačení protestantismu, psal o tomto ničemném záměru bez prodlení svým přátelům do Bruselu, čině je na nastávající nebezpečí pozorny

a radě k ostražitosti. Tento list padl náhodou do rukou Filipových, který od té doby považoval Viléma za zřejmého přívržence a ochrance kacířství.

Jaké bylo postavení Vilémovo k Filipovi, Markétě z Parmy a k veškerým událostem v Nizozemsku i jinak, pozná čtenář z dalšího vypravování; zde budiž jenom ještě podotknuto, že Vilém nesmí býti považován za žádného *červeného* republikána, čímž se také vysvětluje veškeré jeho nerozhodné dvojsmyslné počínání až po tu dobu, kdy na místo myšlenek a plánů nastoupil *čin*. Vilém nenáviděl násilí; proto se mu stavěl vždy na odpor, radě k mírnosti a k odporu cestou zákona; slovem byl *republikán diplomat*.

Druhý hrdina nizozemského odboje je *Lamoral* hrabě *Egmont* princ *Gaverský*, pocházející z rodiny vévod Geldernských. Egmont narodil se 23. prosince r. 1522 v zámku *La Hamaide* v Henegavě z otce *Jana Egmonta*, císařského komořího, a matky *Františky* princezny Lucemburské.

Vstoupiv již záhy do vojska Karla V., bojoval nejprvé r. 1541 v Alžírsku. Roku 1544 se zasnoubil se *Sabinou*, sestrou falckého kurfirsta *Jana* a dostal s ní ohromné jmění, jež činilo jej nejbohatším šlechticem Nizozemska. Dvě leta na to pasován byl v Utrechtu na rytíře zlatého rouna, čímž mu zároveň zjednán přístup do státní rady, načež provázel Karla V. na všech jeho polních taženích, osvědčiv se všude co statečný a rozumný voják. Největší slávy, kteráž učinila jej hrdinou celého století, dobyl si ale teprv v nové válce francouzské, kterou, jak již podotknuto, vedl Filip II. s francouzským králem Jindřichem II. Roku 1557 svedené vítězné bitvy u *St. Quentinu* a *Gravelingenu* věčným písmem

zaznamenaly jmeno Egmontovo v dějinách válečnictví. —

Od té doby právě počíná se všeobecná oblíbenost Egmontova, ba důkazy obdivu a úcty, lidem mu projevované, jdou až k mezím báječnosti. Jmeno Egmontovo bylo téhož času vedle jmena Viléma Oranienského nejslavenějším v celém Nizozemsku. Viléma Oranienského ctili co důmyslného státníka, Egmonta co nepřemožitelného hrdinu.

Právě proto byl Egmont jako Oranienský Filipovi trnem v oku. Kdežto král měl býti k němu spíše vděčným, nenáviděl ho z týchže skoro příčin jako Viléma; tamto bál se duševní převahy, zde opět chrabrosti a vojanské zkušenosti.

Jinak byl však Egmont povaha méně rázná a pevná než Oranienský. Byl příliš ctižádostivý a slávychtivý; cokoli pro Nizozemsko podnikal, činil spíše proto, že stával se tím velkým a slavným. Z toho pocházela jeho nerozhodnost a konečně i odpadlictví, jež usmířil pouze tragický osud jeho. Egmont je nejkrásnějším vzorem truchlohemího reka; vina jeho byla usmířena hrůzyplnou katastrofou.*) Veškeré působení jeho mělo svůj původ v jeho lehké povaze. Byl vzorem francouzského kavalíra: lehkomyslný, veselý, štědrý, ano i marnotratný; žil v přepychu královském.

Při tom ale nikdy nezapomínal na člověka; nevyhýbal se žádné společnosti, hovořil na veřejné ulici s každým, navštěvoval schůze lidu, radil a pomáhal kde mohl, slovem, Egmont nebyl šlechticem pouze dle rodu a jmena, nýbrž dle ducha, pročež jej šlechta ctila, lid zbožňoval.

---

*) Poukazuju zde k výtečné tragödii Götheově „Egmont“, kterou J. J. Kolar na český jazyk přeložil.

Slabé svoje stránky, svou ctižádost a slávychtivost totiž, před lidem ovšem tajil, tváře se co pravý nepodajný hrdina, což hlavně k tomu přispívalo, že i v okamžicích, kdy počal kolísat, nepozbýval důvěry, že lid až do poslední hodiny pohlížel k němu co k nějakému svatému. Egmont byl hrdina, nezapřel ale nikdy slabého, dojmům a okolnostem se podávajícího člověka.

Na otázku, kdo z obou byl větší, zda Oranienský či Egmont, nesnadno odpověděti. Egmont pro dobrou věc pouze trpěl a skonal, kdežto Vilém pro ni jednal a ji provedl.

Mučenická koruna ovšem vážila od jakživa méně než vavřínový věnec vítěze.

Seznámiv čtenáře s povahami obou těchto mužů, jejichž jmeno v průběhu tohoto vypravování ještě častěji bude uvedeno, přikročím k dalšímu líčení.

Jak již dříve pověděno, byly při volbě nového náměstka zraky všech Nizozemčanů k dvěma těmto mužům obráceny; tím větší tedy bylo překvapení a pak nevole, když svěřen důležitý tento úřad Markétě z Parmy. Však i tento případ nebyl by snad tak příliš dotknul se myslí rozčileného obyvatelstva, kdyby ještě horší věci nebyly s ním bývaly spojeny. Třebať byla Markéta žena energická, slepě Filipově vůli oddaná, byla přece jenom ženou a těžký byl by jí boj proti národu, jejž zastupovali mužové tak mocní a slavení jako Vilém Oranienský a Egmont.

To Filip II. věděl právě tak dobře, jako Nizozemčané, a proto, odjížděje do Španělska, zanechal své sestře mimo tajné instrukce i rádce, jehož pouhé jmeno již vzbuzovalo odpor, ošklivost

a neméně i bázeň. Byl to *Antonín Perenot*, biskup arasský, známý pode jmenem kardinála *Granvelly*, muž to, jakých měl Filip ve svém žoldu málo a na nějž úplně se mohl spolehnouti.

Nedá se nijak upříti, že tento člověk zaujímá co státník v dějinách značného místa, že v tělesné jeho schránce sídlil velký, mocný duch; než co platný název „veliký státník“, kdy *člověk* objevuje se v nejhrůznější nahotě. Dějiny zatratily ho právě tak jako jeho pána a velitele Filipa II.

Kardinal Granvella, či vlastně Antonín Perenot, byl synem tajemníka bývalé vladařky Markéty Savojské, *Mikuláše Perenota*, a narodil se r. 1516 v *Besançonu* v hrabství burgundském. Byl tedy v Nizozemsku cizincem. Nabyv na rozličných vysokých školách důkladného vzdělání, obrátil na sebe záhy pozornost svého panovníka Karla V., který jej co dvacetiačtyrletého mladíka jmenoval biskupem arasským. Poslán byv pak na sněm tridentský, svolaný právě za příčinou urovnání náboženských rozmíšek, poprvé osvědčil se co výmluvný řečník a důmyslný diplomat. Od té doby brával jej Karel V. vždy na radu, svěřil mu též několik důležitých vyslanectví a přesvědčiv se, že Granvella vždy k největší spokojenosti jeho je vykonává, poctil ho neobmezenou svou důvěrou, kterouž i Filip II. po nastoupení na trůn španělský na něho přenesl, učiniv jej dle vůle otcovy svým ministrem.

Granvella znal svého pána velmi dobře a věděl, čím si hned z počátku přízeň jeho může získati. On to byl, jenž při uzavíráni míru Chateau-Cambresisského sprostředkoval spojení obou vlád na vyhubení protestantismu, umluviv se již dříve (r. 1558) v této záležitosti v *Peronne* s kardinálem lotarinským. A jak započal, tak pokračoval

k svému a svého pána prospěchu a k záhubě protestantského Nizozemska.

Pravil jsem, že Granvella mezi státníky značného zaujímá místa. K tomu nyní ještě dokládám, že lstivější, prohnanější a důvtipnější hlavy nebylo v celé zemi nad něho.

Jsa sám co kněz zarytým přívržencem Říma a proskoumav veškeré záměry Karlovy a Filipovy, směřující jedině ku zachránění téhož slabého Říma, používal pod záštitou svého panovníka všech možných prostředků k seslabení nepřátel papežových a katolické církve, a to spůsobem takovým, že se žádným skutkem nevystupoval dřív, dokud si nebyl jist jeho zdaru. Uplítal sítě svoje tajně; o jeho plánech nikdo se nedověděl dřív, až dozrály v čin, kdy obyčejně již bylo pozdě, pomýšleti na odpor.

Nizozemsko bylo pravým polem pro jeho činnost, zde naskytovala se mu nejvhodnější příležitost k pronásledování všeho nekatolického. Jsa sobě vědom účelu, za kterým jej Filip Markétě z Parmy ustanovil za rádce, kráčel volným vždy krokem za cílem, soustřeďujícím se ve slovech: „úplná nadvláda nad všemi i nad samou vladařkou.“

Bývalou činnost jakož i smýšlení tohoto kněze Nizozemčané znali a proto onen odpor a bázeň jich hned na počátku.

Sotva že Granvella r. 1560 usadil se co první rádce Markétin v Nizozemsku, již počal se železnou důsledností pracovati o vyvedení svých ničemných záměrů. Úplné potlačení protestantismu, seslabení mocné šlechty a svobodného, bohatstvím oplývajícího měšťanstva bylo účelem jeho poslání.

K dosažení toho postačoval Granvellovi jediný prostředek, záležející v tom, že proti zákonům země posavadní biskupství (Arras, Tournay, Cambray a Utrecht) o *třináete* nových rozmnožil.

Tím získal za prvé nových mocných přívržencŭ, kteří ve sporech se šlechtou vždy k jeho straně se přidali; za druhé zvětšen tím dozor nad protestantskými odpadlíky, ješto veškeří nově jmenovaní biskupové jmenováni zároveň dohlížiteli nad náboženským pořádkem; a za třetí zmenšen tím vliv klášterních řeholníkŭ, kteří většinou přidržovali se šlechty domácí, od níž byli své statky buď lenem, buď darem obdrželi; však nyní statky ty násilím byly jim odňaty na vydržování nových vládě oddaných biskupŭ.

O této záležitosti vyjednával Granvella tajně prostřednictvím sobě oddaného kněze *Františka Sonnoi a* přímo s papežem *Pavlem IV.*, a když tento byl zemřel, s nástupcem jeho *Piem IV.*, dokládaje oběma, že hlavně k vůli zmahajícímu se protestantismu je potřebí, aby v Nizozemsku nová sídla biskupská byla zřízena.

Nikdo netušil, co Granvella potají upřádá, až z čista jasna prohlášeno toto nadělení. Nizozemsko mělo pojednou *sedmnácte* biskupství, z nichž *čtyři* povýšeny nyní na arcibiskupství. Nad biskupskými sídly v *Antorpu*, *Herzogenbuschu*, *Gentu*, *Brüggeu*, *Ypernu* a *Rüremondu* postaveno arcibiskupství *Malínské*; nad druhými pěti v *Haarlemu*, *Middelburku*, *Leuvardenu*, *Deventeru* a *Gröningenu* arcibiskupství *Utrechtské*; nad ostatními čtyrmi v *Arasu*, *Tournayi*, *St. Omeru* a *Namuru* arcibiskupství *Cambrayské*. Malín, nalézající se uprostřed Brabantu a všech sedmnácti provincií, povýšen co sídlo primasa, jímž stal se za odměnu sám Granvella, nad všecky ostatní.

Aby kláštery, které, jak již podotknuto, za příčinou vydržování nových biskupŭ byly oloupeny, nereptaly, povýšeno několik převorŭ jich na biskupy, kdežto jiní opět povoláni do inkvisitorské rady, jejíž hlavou byl též Granvella.

Novota tato potkala se, jak bylo lze předvídati, s všeobecnou nevolí, neboť zřejmě bylo viděti, kam tím asi namířeno. Šlechta, lid, nižší duchovenstvo, oloupené kláštery, vše spojilo se v jediný celek, reptající hlasitě a proklínající netušený Granvellův úskok.

Příčilo se to všemu právu a domácím zákonům; Granvella jednal libovolně, neptaje se zástupců země, kteří měli právo ve všech zemských záležitostech rozhodovati hlasem svým. Svoboda země byla tím patrně ohrožena. Veškeré prelatury, které, jsouce od země závislé, sloužily dříve zemi, byly nyní podřízeny novým biskupům a když tito vybráni naskrze ze stvůr Granvellovi oddaných, čeho se tu bylo nadíti? Biskupové stali se neobmezenými pány a všemi dovolenými i nedovolenými prostředky naléhali na nižší třídu obyvatelstva, aby v jejich prospěch pracovala. — Karta byla vyhozena, a nizozemským vlastencům nezbývalo nic jiného, než aby ji jinou kartou přebili. Filip na novo porušil své královské slovo, neboť co Granvella prováděl, zakládalo se na instrukcích, jež co den ze Španěl ho docházely.

Právě v tomto okamžiku všeobecného rozčilení a nevole vidíme poprvé vystupovati na jeviště veřejnosti Viléma Oranienského, který až posud z pozdálí a mlčky stopoval nespravedlivé počínání vlády.

Na jeho pobídnutí pozvedl nejprvé *Brabant* svůj hlas proti nezákonitým těmto novotám, vyslav z Antorpu tajně dva posly, jednoho do Říma, druhého ku králi — s žádostí, aby se v provádění těchto, zemi škodlivých novot ustálo, a odůvodniv svou prosbu tím, že cizozemci, většinou protestanté, kteří město za obchodními záležitostmi navštěvujou a je jedině vyživujou, cítí se býti ve

své svobodě ohroženi, což prý by mohlo snadno míti za následek, že by přestali město navštěvovati, čímž by zase domácí obchod velmi utrpěl.

První toto tajné poselství bylo vyzrazeno a Markétou z Parmy překaženo; na druhé obdrželi však odpověď, v níž král slíbil, že město *prozatím* ještě zůstane bez nového biskupa.

Ač odpověď ta byla velmi dvojsmyslná, považovala ji přece i jiná města za jakési vítězství a po příkladu Antorpu jednomyslně povstala proti vjezdu biskupů do městských bran. Z nich prorazila ale se svou žádostí pouze tři, totiž *Déventer*, *Leeuvarden* a *Rüremonde;* ostatní musela se podrobiti. Však učinila to spůsobem nevzbuzujícím příliš krásné naděje; biskupové byli přijati s opovržením a hlasitým proklínáním.

Nekalým tímto skutkem Granvellovým popuzeni, počali nyní Nizozemčané, kde naskytla se jen dost malá příležitost, činně proti němu a jeho stvůrám vystupovati.

První příležitost k všeobecnému ohražení se poskytlo jim španělské vojsko, které, majíc dle slibu Filipova dávno již opustiti jejich území, posud žádných příprav k odchodu nečinilo. Veškeré provincie usnesly se tedy na tom, že přestanou odváděti daně na vydržování vojska v báječné míře vydírané. Hrozby této vzdor domluvám samé Markéty nebylo ale dbáno; Filip ustavičně otálel, a snad by byl i v nejhorším případě setrval na svém, kdyby, jak již na jiném místě pověděno, jiná důležitá záležitost nebyla ho donutila k dodržení daného slova. Utrpěv totiž ve válce s Turky mnoho citelných ztrát, potřeboval na jihu nové vojanské posily; musel tudíž volky nevolky vojáky z Nizozemska odvolat.

Všeobecný jásot provázel r. 1561 nenáviděné žoldnéře za hranice.

Granvella stal se zatím v Nizozemsku neobmezeným pánem. Svými pletichami nejen většinu státní rady, nýbrž i samu vladařku tak dovedl si podmaniti, že bez jeho vůle nic nesmělo býti podniknuto.

Veškeré úřady byly v jeho rukou; on jmenoval a sezazoval úřadníky dle libosti, rozumí se, že vždy ve prospěch svůj a svého pána, dávaje vždy a všude přednost vládě otročícím cizincům.

Pojistiv si většinu ve státní radě, v níž mu hlavně předseda tajné rady *Viglius*, jakož i předseda finanční rady *Barlaimont* důležité služby konali, choval se k ostatním oponujícím členům jejím tak nešetrně a pánovitě, že musel vzbuditi opovržení nejvyšší; ano neostýchal se ani proti prvním mužům národa zřejmě vystupovati, dávaje jim při každé příležitosti na srozuměnou, že jimi povrhá a že neleká se jejich moci.

Vida, že je nenáviděn, mstil se za to tím, že zúmyslně urážel každého, koho považoval za svého nepřítele. Bylo to ovšem nediplomatické a neprozřetelné, než lidská vášeň i při mužích nejslavnějších vítězívá často nad rozvahou a chladností.

Granvella byl hrdý na své postavení, k němuž se povznesl se stupně nejnižšího bez protekce, jedině svým nadáním a svou prohnaností, a právě proto všem ostatním, kteří buď rodem anebo jměním stáli nad ním, s jakousi škodolibostí dával na jevo, že vzdor jich zděděným přednostem je nepovažuje sobě za rovny, že jimi pohrdá.

Dopouštěl se ve svém sebevědomí osobních

urážek i na mužích nejpřednějších, zejmena též na princi Oranienském, překaziv svými piklemi oba jeho sňatky, v něž tento zamýšlel vstoupiti, nejprvé s *lotarinskou* princeznou, později pak s princeznou *saskou*; dále na hraběti Egmontovi odmítnutím žádosti jeho za udělení převorství pro jakéhosi jeho příbuzného a konečně na hraběti Hoornovi, odnětím mu úřadu náměstka geldernského a zütphenského. Slovem, počínal si v každém ohledu tak zpupně a vyzývavě, že nijak nemohl spoléhati se na úctu Nizozemčanů. Však největšího bezpráví a největších hanebností dopouštěl se Granvella na přívržencích nového náboženství. Maje co vrchní soudce inkvisiční úplnou moc ve svých rukou, užíval k potlačení protestantismu prostředků nejhroznějších. S chladností věru ďábelskou odsuzovaly a popravovaly inkvisiční soudy nejen v hlavních městech, nýbrž i na vesnicích, na veřejných silnicích, vůbec všude, kdekoli vyskytl se třeba jediný vyznavač nové víry.

Tato ale byla již příliš rozšířena, aby bylo bývalo lze sebe násilnějšími prostředky ji vyhubit, a právě tímto nelidským pronásledováním ještě více přívrženců se k ní hlásilo, ovšem že více ze soucitu a spravedlivého rozhořčení než z náboženského přesvědčení. Vzpoura vůčihledě rostla, a nejednou se stalo, že shluknuvší se lid násilím otevřel brány, vězení, aby odsouzené kacíře osvobodil. Násilný odpor, hlavně ve valonských Flandřích, nabýval nebezpečných rozměrů, kdež jakýsi *Lounoi*, francouzský kalvinista, lid veřejně ku vzpouře vybízel. Města *Tournay* a *Valenciennes* byly touž dobou svědky povážlivých výjevů.

Neblahý tento stav musel konečně změniti se, řádění zběsilého ministra musela býti přítrž

učiněna, ač nemělo-li se státi Nizozemsko dějištěm všeobecné krvavé vzpoury.

Za tou příčinou spolčila se většina nizozemské šlechty, žádajíc vladařku za slyšení. Vůči všeobecnému jitření lidu, vůči ustavičnému domlouvání Viléma Oranienského a Egmonta musela konečně Markéta povolit a proto svolala veškeré náměstky provincií jakož i veškeré rytíře zlatého rouna k důvěrné poradě do Bruselu, v níž setito přes domluvy Markétiny na tom usnesli, aby dva poslové vysláni byli ku králi do Madridu a o všem ho poučili. Zvoleni jsou *Florenc Montmorency* a pán z *Montigny*.

Však oba tyto posly předešla na radu Granvellovu Markéta poslem svým a oba jmenovaní pánové museli spokojiti se opět pouhými sliby, co zatím vladařka obdržela od Filipa tajné instrukce, by všemožně hleděla spojivší se nizozemskou šlechtu rozdvojit.

Činěno za tou příčinou všelicos. Hraběti Egmontovi a jiným prokazovány na příklad všelijaké pozornosti, které u Viléma Oranienského a jiných měly vzbuditi závist, zášť a konečně úplné nepřátelství. Prostředek tento, ač dosti praktický, osvědčil se přece nedostatečným.

Vilém Oranienský byl příliš chytrý, aby plán Filipův neprohlédl, a příliš poctivý, aby přízeň královu někomu záviděl, byť i nebyla, jako právě zde, pouze strojená. Konečný výsledek těchto piklů Filipových byl, že svazek šlechty stal se ještě pevnějším.

K předním vůdcům této strany, k Vilému totiž Oranienskému a k hraběti Egmontovi, přidružil se nyní ještě hrabě *Hoorn* a tito tři nalehali nyní jmenem celého národa na odstranění Granvelly. — Neznajíce piklů a šmejdů, kráčeli

cestou zákonní a zažalovali jej přípisem jejich jmeny podepsaným u krále co původce veškerých zmatků a nepořádků (r. 1563).

Opět ale předešla je vladařka, připravivši Filipa na jich žalobu, a skutečně byla také králova odpověď taková, jak dalo se předvídati. Za několik měsíců teprva odpověděl Filip, že bez vyslechnutí obou stran a bez platných důkazů nikoho nemůže odsoudit; aby poslali tedy někoho do Španěl, jenž by stížnosti tyto králi ústně přednesl a odůvodnil. Vyzvání to stalo se ovšem jen za tím účelem, aby záležitost tato co možná byla prodloužena.

Žalobníci, bezohledností touto uraženi, odeslali Filipovi druhý přípis, v němž bez obalu a spůsobem pádným vyslovili své přesvědčení, dodávajíce, že k vůli Granvellovi nikomu z nich nenapadne, aby do Španěl cestoval; a jestliže král tak málo si váží písemné žádosti svých *rádců*, že zříkají se raději svých míst ve státní radě, nemajíce chuti sloužiti za podnož choutkám člověka, jakým je Granvella.

Přes nalehavou žádost Filipa, v níž z opatrnosti sliboval, že přáním jejich sluchu popřeje, jen aby zůstali ve státní radě, vystoupili tito přece a odejeli okamžitě z Bruselu, umínivše si zároveň, že provedou spůsobem jiným, co nepodařilo se jim cestou zákona.

Jsouce si vědomi své oblíbenosti v lidu, sáhli k prostředku, jaký nemohl minouti se s účelem. Jich vůle měla se totiž státi vůlí celého národa; práce nebyla tu příliš nesnadná.

Lid vetřelce Granvellu z celé duše nenáviděl; bylo tudíž pouze potřebí, aby některý z vůdců jeho zvolal: „Pryč s ním!“ a celý národ spojil by hlasy své s hlasem jeho. Násilím to nešlo; byliť Nizo-

zemčané proti Filipovi příliš slabí. Granvella musel býti tedy veřejným opovrhováním, tupením, ohrožováním svého života dohnán tak daleko, až by postavení jeho stalo se mu nesnesitelným a on sám se poděkoval.

Vzdálením se jmenovaných tří vůdců národa ode dvora a veřejným prohlášením jich, že Granvellou opovrhujou co bídným náhončím Říma, učiněn k tomu začátek. Lid vida své miláčky státi v zřejmém odporu proti nenáviděnému ministru, přidal se šmahem k jejich straně, a bezohledným proklínáním, tupením a hanobením všeho, co tento podnikal, ulevoval svému srdci. Každý rozkaz Granvellův, každá jeho nová vyhláška uvítány smíchem; okázal-li se na ulici, uvítán a pronásledován nadávkami a výhrůžkami.

Šlechta předcházela vždy dobrým příkladem. Důkazem toho jest zvláště případ, který sběhl se právě v čase, kdy Granvella za své zásluhy o katolickou církev odměněn byl kardinálským kloboukem. Na radu hraběte Egmonta dali totiž mnozí šlechticové zhotoviti pro služebnictvo stejnou livrej, na níž vyšita byla bláznovská čapka v podobě kardinálského klobouku. Neslýchaná to pro Granvellu potupa!

Mimo jiné zhotoven a prodáván též veřejně obrázek, představující novopečeného kardinála, sedícího na vejcích, z nichž vylízali biskupové; nad jeho hlavou vznášel se čert, držící v ruce nápis: „Totoť jest můj syn, slyšte ho!“

Však ani na tom nebylo dosti. Rozhlášeno též mezi lidem, že Granvella zamýšlel úkladnou vraždou sprovoditi Oranienského a Egmonta se světa.

Zpráva tato postačila, aby mysli veškerého obyvatelstva zachváceny byly plamenem nejstraš-

livější zuřivosti. Granvella byl zničen. Až posud odpovídal na veškeré výhrůžky a potupy opovrženlivým smíchem anebo mlčením; než tímto případem nabyly hrozby lidu takového již rozměru, že vším právem počal se báti o svůj život. Hrdý neústupný fanatik počal konečně nahlížeti, že proti hlasu lidu je marný boj, a že musí ustoupiti moci, jíž se až posud neuprosně opíral jeho vzdor.

Stejnou měrou zastrašil tento případ také vladařku Markétu, která až posud slepě podrobovala se vůli Granvellově, stávajíc se takto, byť i nevědomky, jeho spoluviníci. Pomýšlela sama na obrat. Bojíc se, aby hrozby lidu také proti ní se neobrátily, dala kardinálovi sama na jevo, že s jeho počínáním nesouhlasí, čímž postavení jeho i u dvora patrně počalo se viklati.

Toho ihned použili veškeří nepřátelé Granvellovi a obnovili své stížnosti, jež hrabě Egmont důraznými slovy přednesl vladařce, která, aby rozjitřené mysli poněkud uchlácholila, velmi přátelsky k Egmontovi chovala se, dávajíc mu zároveň na jevo, že vůli šlechty se podrobuje. Za tou příčinou vyslala ihned svého sekretáře *Tomáše Armenterosa* do Madridu, aby krále o nespokojenosti Nizozemska zpravil a Granvellovo propuštění vymohl.

Armenteros svědomitě své poselství vyřídil, než zarputilý, neustupný Filip ani tentokráte ještě se nepodal, odloživ celou tuto záležitost na jinou dobu.

Granvellovo postavení stávalo se co den obtížnější. Ode všech jsa opovržen, pronásledován a proklínán, samou vladařkou nevšímán, nahlédl konečně, že hvězda jeho počíná hasnouti. Hlavní ránu zadal mu však Egmontův výrok, znějící

v ten smysl, že pouze jemu (Egmontovi) má Granvella co děkovati, že je posud mezi živými; budoucně aby se sama vladařka starala o jeho bezpečnost.

Hlavně tedy bázeň o život přiměla Granvellu jako druhdy též Filipa II. k tomu, že své žalobníky předešel a sám zadal za propuštěnou; ovšem s tím úmyslem, že co nepodařilo se mu v Nizozemsku, vynasnaží se provésti u španělského dvora. Mimo zemi chtěl tento bídák nyní pracovat na záhubu nenáviděného národa. Než i v tom jej stavové nizozemští předešli, splnomocnivše Armenterosa, aby naléhal u krále na úplné odstranění Granvellovo ode dvora.

Ač nerad, musel Filip přece povolit. Poslal tedy sesazeného ministra r. 1564 do jeho rodiště, hrabství burgundského; však i odtud za nedlouho nizozemští stavové ho vypudili, dokládajíce, že dokud Granvella bude jich zemi na blízku, nelze ničeho dobrého se nadíti. Marná to ovšem byla obava; než uražená čest národa žádala pomstu úplnou.

Vida, že je úplně již málomocným, odebral se Granvella po smrti papeže Pia IV. do Říma, kdež právě vykonávána volba nového papeže. Zbývá mi ještě podotknouti několik slov o konečných osudech tohoto druhdy mocného vykonavatele Filipovy libovlády; byly méně smutny, než jak ničema ten zasluhoval.

Filip znal své lidi a věděl, že druhý Granvella tak snadno se nenajde a proto, nemoha s ním v Nizozemsku ničeho pořídit, jmenoval ho později svým náměstkem v Neapoli, kdež tento obvyklým spůsobem k úplné spokojenosti Filipově pracoval. Později, an byl již šedesát a dva roky stár, povolal ho Filip nazpět do Španěl, svěřiv

mu správu italských záležitostí. Osm let ještě setrval Granvella v tomto úřadě, byv mimo to jmenován r. 1585 arcibiskupem *beçansonským*, až konečně dne 21. září 1585 v sedmdesátém roce svého věku zemřel, byv po *čtyřicet let* věrným sluhou svého pána, horlivým vykonavatelem despotické jeho vůle.

V dějinách Nizozemska zůstane jmeno Granvellovo věčně černým písmem zaznamenáno.

IV.

Royalisté a Oranienisté. Rozmíšky ve státní radě. Sněm tridentský. Egmontova cesta do Španěl. Nová věrolomnost Filipova. Počátky odboje. Plány Oranienského. Spolek nespokojené šlechty, jinak kompromis. Ludvík Nasavský a Brederode. Státní rada prohlašuje se proti Filipovi.

Veškeří šlechticové, kteří byli opustili svá místa ve státní radě, vrátili se po vypuzení Granvelly opět ku svým úřadům a závodili nyní mezi sebou v péči, aby neblahé poměry země opět byly urovnány.

Vladařka Markéta nemohouc vyhnouti se novému tomu proudu, dopřávala příznivého sluchu zvítězivší právě straně; stala se, ne-li přívržencem jejím, tedy aspoň přítelkyní, začež tato co den obsypávala ji důkazy oddanosti a náklonnosti.

Zdálo se, že všechen spor mezi ní a nespokojenou šlechtou je vyrovnán a že vladařka pouze ve smyslu šlechty veškeré záležitosti země od nynějška bude spravovat. — Třeba podotknouti, že Markéta vždy byla považována spíše za svedenou, že tudíž hanebnosti Granvellovy nebyly jí tak na vrub čítány, pročež také smíření s ní s menšími obtížemi bylo spojeno.

Markéta sama cítila se nyní více volnou, zbavena byvši pout, v něž mimovolně piklemi Granvellovými dala se ukovat, a právě tomu lze přičísti náklonnost její ku šlechtě, která méně pánovitým spůsobem v mírnosti a dobrobě s ní se chtěla dorozuměti. A dost možná, že by úplné dorozumění bylo se stalo, kdyby bylo nebývalo mocné strany, kterou si Granvella za svého panování dovedl utvořit a která i po jeho pádu k politice jeho zřejmě se přiznávala.

Strana tato nyní ovšem na oko povolila, než tajně upřádala své sítě, vědouc, že získá si tím přízně Filipovy, který velmi těžce nesl vynucené na něm propuštění svého věrného sluhy.

K této straně, obyčejně *královsky smýšlejících* aneb *kardinalistů* zvané, náležel především president tajné rady, jmenovaný již *Viglius van Zuichem*, zarytý přívrženec papeženců; dále president finanční rady hrabě *Barlaimont*, státní radové vévoda *Arschot*, hrabata *Mansfeld*, *Megen*, *Aremberg* a j. Čtyři poslední patřili ovšem k nizozemské šlechtě a stáli na počátku pevně při straně protikrálovské, horlíce proti zavádění novot a proti inkvisici; ano Megen a Mansfeld bývali dokonce i nejdůvěrnějšími přáteli hraběte Egmonta, sdílejíce ve všem jeho smýšlení. Než dosti záhy ještě, vidouce v tom svůj prospěch, obrátili a stali se pro přízeň královu zrádci na své otčině a svém národě.

Jak jsem již pravil, neodvažovala se strana tato se svými plány veřejně vystupovati a tím také dá se vysvětliti méně tuhý odpor strany druhé *Oranienské*, jinak stranou *vlastenců* zvané. Myslilit přívrženci této, že jsou dosti silni, a mají-li vladařku na své straně, že ničeho netřeba se jim báti.

Jednali ovšem velmi neprozřetelně, a pohledneme-li na další průběh událostí, musíme říci, že i nerozumně.

Stará, pletichami Granvellovými rozežraná svornost zdála se býti takž jakž opět zjednána. Lid souhlasil úplně s jednáním šlechty a tato opět s počínáním vladařky. Než právě tato slepá důvěra položila základ k novým rozmíškám, které hrozily státi se horšími oněch, jichž Granvella byl původcem. Důvěra šlechty k vladařce byla by za jiných okolností ovšem zcela na místě bývala; zde ale byla přímo zhoubnou. Pánové zapomněli, že Markéta není samostatnou vládkyní Nizozemska, nýbrž pouze nástrojem Filipovy vůle, a že byť i chtěla, nemůže jednati tak, jak by si přála. Co samostatná vládkyně byla by snad Markéta stala se vzorem všech panovníků; bylať dosti mírná, dobrého srdce a steskům svého lidu přístupna, tím vším ale z rozkazu bratra svého býti neměla a nesměla. A na to zástupcové Nizozemska nikdy neměli zapomínati.

Čím nuceni jsme zabývati se, tomu také snadno přivyknem; nelze tedy diviti se, že i Markétiny dobré vlastnosti ztrácely co den na své síle a pravdivosti. Jsouc nucena k libovládě, konečně jí uvykla a prospěch Filipův stal se jí jediným vodítkem a mravním měřítkem u veškerém počínání. Nic není snadnějšího, než hráti si na všemohoucího, nic lichotivějšího, než býti za něho považováno. V tom právě spočívá kouzlo a půvab kralování, k vůli němuž i mužové velkého ducha nasazovali druhdy vše, mnohdy i život. Třeba jenom jednou ovoce toho okusiti, a kdo není povahy úplně ryzé, skálopevné, snadno dává svésti se až k zapření všeho, co v něm lidského. Podléhají-li kouzlu tomu mužové, jak lze nediviti se ženám,

u nichž domýšlivost a touha, býti předmětem obdivování, mnohem větší mívá převahu nad rozumem než u mužů.

Též Markéta byla ženou, a byť i v mnohém ohledu třeba mužatkou přece jen ženou. Srozuměvši se se šlechtou, považovala se jaksi již za vítěze; i nedalo jí, aby své moci neužila. Ovšem že byl Filip vždy a všude zlým jejím duchem, majícím ji stále k tomu, aby hleděla spůsobiti v Nizozemsku nějakou rozmíšku mezi jednotlivými stavy.

Markéta neopomenula těžiti z důvěry napolo již usmířené šlechty. Vynutila na ní nejprvé povolení k vypsání nových daní, jež také lid k žádosti svých vůdců milerád platil. „Úslužnost za úslužnost," myslila si šlechta, přijímajíc od vladařky co den nové důkazy její důvěry a přízně a nepomyslíc na to, že vše to děje se jen na úkor měšťanského stavu, který znenáhla měl býti oslaben a se šlechtou rozdvojen. Šlo Markétě jedině o to, aby veškeru šlechtu pro sebe získala, domnívajíc se, že s lidem brzy bude hotova. Nemýlila se. Jako posud vždy a všude, tak i v Nizozemsku osvědčila se většina šlechty velmi nespolehlivou podporou domácího práva, kloníc se tam, kde lepší otvíraly se jí vyhlídky.

Šlechta jsouc Markétinými pozornostmi ustavičně hýčkána, stávala se co den hrdější a nadutější, až znenáhla zcela zapomněla, že zastupuje i ostatní třídy nizozemského obyvatelstva, a jen ve svůj prospěch jala se pracovati. Tak především a hlavně většina členů státní rady, bez rozdílu smýšlení: royalisté i Oranienisté.

Marny byly všechny domluvy Viléma Oranienského. Nebylit právě všickni Vilémy Oranienskými.

Slovem, páni radové počínali si velmi libovolně. Vykonávání náboženských ediktů a řádění

inkvisice byla ovšem již přítrž učiněna, než pachány opět jiné věci, které, ač nečelily právě k záhubě svobody, přece veřejný pořádek ohrožovaly, věci, za něž by ani sám Granvella styděti se nemusel. Páni šlechticové a členové státní rady zbujněli a zapomenuvše, čím jsou vlasti své povinni, nestarali se leda o sebe a hlavně o svou kapsu. Stali se tím, proč dříve jiné kárali, zaprodávajíce městské i církevní úřady všem svým přívržencům a přátelům a neberouce při tom ohled na stáří a na zásluhy, nýbrž na to, kdo více podával.

Že tímto spůsobem dostaly se k důležitým úřadům opět osoby, vlastní svůj zisk na zřeteli mající, a že z toho povstávalo mnohé nepřátelství, mnohá osobní zášť, leží na bíledni.

Po příkladu státní rady počínali si též mnozí náměstkové provincií, jakož i jiní vyšší úřadníci. Zavládla úplná libovůle, každý jednotlivec brál si na pána, a ještě od toho jen jeden krok jest k hrůzovládě, dalo se předvídati, jaký toho bude asi konec. Filipovi bylo to vhod.

Lid si toho z počátku nevšímal, dávaje se uchvacovati radostí nad zmírněním náboženských ediktů a bavě se pronásledováním inkvisičních soudců, kteří, nechtíce pochopiti nový obrat, stále ještě o své vůli ve smyslu Granvellově si počínali. Státní rada v zábavě této sama lidu napomáhala. Jeť na příklad známo, že bylo v Brüggeu na rozkaz státní rady několik příliš horlivých vykonavatelů náboženských ediktů jato a uvězněno. Lid považoval to za svobodomyslné a promíjel šlechtě poklesky, jež jinak jí samé více byly na ujmu než lidu, neboť v krátce již hlavně mezi ní nastaly nové rozmíšky a různice.

Tajná i finanční rada přičiněním *Viglia* a *Barlaimonta* přerušily konečně své mlčení a zřejmě

jaly se vystupovati proti většině státní rady. Tato nedala se ale zastrašiti a usnesla se na tom, aby veškerá působnost obou jmenovaných odborů státní rady přenešena byla na odbor první. Dílo míru bylo na novo překaženo.

K těmto rozmíškám přidružila se nyní ještě událost, která mžiknutím rozdmychala doutnající a roztroušené jiskry v jeden záhubný plamen.

Církevní sněm *tridentský*, svolaný za příčinou urovnání sporů Luterovým učením vyvolaných, dospěl totiž právě ke konci a veškerá jeho usnešení celému katolickému světu byla ohlášena.

Jak tato usnešení vypadala, jest dostatečně známo. Místo smíření obou stran, katolické a protestantské, vyvolán jimi ještě prudší boj, směřující k záhubě všeho nekatolického.

Sněm tridentský nejen že v záležitosti potřebného smíru ničeho neučinil, on usnesl se mimo to na věcech, které u veškerého vzdělaného světa vzbudily přímo pohoršení a ošklivost. — Kletba, kletba a opět kletba bylo vše, čím se usnešení pánů kardinálů a biskupů vyznamenávala.

Zastaralé, všemu zdravému rozumu příčící se dogmata znova uvedena v život a každému, kdo by jich neuznával, hrozeno kletbou a věčným zatracením. Ctění ostatků svatých a světic, s jejichž falšováním provozován pravý obchod, nařízeno s dvojnásobnou přísností; klášterům a mnichům vyhražena práva, jakých nikdy před tím nemívali; veškeré učení protestantů šmahem zatraceno, slovem, prohlášeny takové věci, že i sami katolíci s nevolí je uvítali. Tak především učinila sama vláda francouzská a některá knížata německá.

Jinak smýšlel Filip II. Usnešení sněmu tri-

dentského úplně souhlasila s jeho náhledy. Uvítal je s radostí tím větší, ješto mu tím podána zároveň příležitost, aby pod záštitou nových těchto církevních zákonů v nenáviděném Nizozemsku mohl prováděti svou libovůli.

Zcela opačně účinkovala tato usnešení na Nizozemčany. Zdravý rozum a svobodná mysl tohoto lidu příčily se ve všem zpátečnickým názorům sněmu tridentského. Rozhořčení bylo tím větší, když vladařka Markéta za nedlouho obdržela od Filipa rozkaz, by přiměla Nizozemčany k jich uznání a ku slepé poslušnosti. Nastal nový boj.

Ve státní radě pozvedl Vilém Oranienský první svého hlasu, dokládaje, že Nizozemčané usnešení sněmu tridentského uznati nemohou a nikdy neuznají. Vzdor tuhému odporu Viglia a jeho přívržencův přidala se státní rada většinou k náhledu Oranienského a usnesla se zároveň na tom, aby vyslán byl ke králi posel, který by jmenem celého národa proti této novotě se ohradil a jej k mírnějšímu jednání k protestantům přiměl. — Za posla toho zvolen hrabě Egmont.

Vladařka nijak neschvalovala tento krok, vypovídající Filipovi přímo válku; vidouc ale, že marný tu všeliký odpor, mlčela.

Větší odpor kladl proti tomuto usnešení Viglius, snaže se svou výmluvností je překazit; než pádné důvody Oranienského i jeho přiměly k mlčení. Rokováno s takovou prudkostí, že Viglius, starý, slabý již muž, tak se rozhorlil a rozčilil, že ranila jej druhý den na to mrtvice; málem byl by svou horlivost životem zaplatil.

Jeho nemoci použila státní rada. Povolala na jeho místo *Joachyma Hoppera*, člena tajné rady bruselské, jehož přiměla k tomu, aby ve prospěch strany Oranienské sepsal listinu, obsahující veškeré

stesky a stížnosti Nizozemska, aby ji Egmont předložil Filipovi.

Ještě před odjezdem Egmontovým do Španěl Viglius se pozdravil. Vida, že jeho odpor byl marný a že jeho hlas ve státní radě již pranic neplatí, požádal Egmonta, by mu vymohl zároveň na králi propuštění z úřadu.

V lednu roku 1565 odejel Egmont do Španěl, koje se nejkrásnější nadějí, že výmluvností jeho podaří se, přiměti krále k odvolání nešetrných rozkazů, týkajících se usnešení sněmu tridentského. A skutečně zdálo se, že u dvora madridského s otevřenou náručí na něj čekají, neboť jakmile vstoupil na území španělské, prokazováno mu královskými úřadníky a španělskými šlechtici tolik úcty a pozornosti, že nikdy toho se nenadál.

Totéž opětovalo se u samého dvora. Jako by Egmontovi nejlepším byl přítelem, uvítal ho Filip s vlídností téměř přepiatou a prokazoval mu po celou dobu jeho pobytu u dvora tolik šetrnosti, že Egmont z udivení ani nevycházel, nevěda, jak vysvětliti si královo počínání. Slovem, nakládáno s vyslancem Nizozemska tak vlídně, tak přátelsky, že Egmontova nenávist k Filipovi vůčihledě ochabovala; přiznával se sobě samému, že přece snad mocnářovi až posud bylo křivděno. Duch jeho počal kolísati.

Ještě více žasnul lehkověrný Egmont, když došlo na vyjednávání o náboženských záležitostech Nizozemska. Filip totiž vyslovil se, že je ochoten vyhověti přání svého milého národa nizozemského, že náboženské edikty budou zmírněny, že popravy jen v nejhorších případech budou vykonávány, a to, aby se předešlo všeliké pohoršení, tajně, beze vší okázalosti. Podrobnější nařízení sestavil Filip písemně, odeslav je po Egmontovi své sestře, vladařce Markétě.

Egmont tonul v blaženosti, že přinese svým krajanům zprávy potěšitelné. S přesvědčením zcela jiným opustil Madrid, obdržev ještě za svoje služby od Filipa 50 000 zlatých darem na cestu.

Čeho sobě Filip již dávno přál, aby mu totiž některý z prvních vůdců Nizozemska sedl na vějičku, podařilo se mu. Egmont dal zaslepiti se přetvářenou laskavostí Filipovou tak, že zapřel dokonce i svou nizozemskou hrdost, ujistiv Filipa o své nejhlubší oddanosti. Když mu totiž činil král výčitky, týkající se onoho masopustního žertu, jejž stropili si na radu Egmontovu páni šlechticové na pohanění kardinála Granvelly (připevněním bláznovských čapek na livreje svých sloužících), odpověděl Egmont, že tím nemyslilo se nic zlého a že on sám je hotov s každým se potýkati, kdo by zlý smysl žertu tomu podkládal.

Ještě před prohlášením Filipovy písemné odpovědi ve státní radě rozhlásil vrátivší a samou loyalností rozplývající se Egmont mezi svými přáteli a přívrženci výsledek svého poselství, dokládaje při tom, že král není tak zlý, jak si jej myslili, že Nizozemčanům přeje a že lze naditi se od něho nejlepších věcí.

Nizozemčané byli touto zprávou ohromeni a s pravou horečností očekávali den, kdy odpověď králova bude prohlášena. Konečně den tento se přiblížil a skutečně obsahovala odpověď Filipova vše, co Egmont před tím byl rozhlašoval. Mimo to ohlášeno též Vigliovi, že král s jeho žádostí za propuštění souhlasí, že však musí tak dlouho ještě ve svém úřadě setrvat, až by nový jeho nástupce *Karel Tyssenaque* vrátil se z Madridu, kdež právě za příčinou nizozemských záležitostí meškal; což mimochodem řečeno trvalo ještě celá

čtyři leta. Viglius byl příliš spolehlivý, aby jej Filip jen tak zhola byl propustil.

Mimo Viléma Oranienského a hraběte Hoorna celá téměř státní rada věřila slovům odpovědi Filipovy. Oba tito mužové ale proskoumali královu odpověď bedlivěji a seznali, že je velmi dvojsmyslně psána a že člověku, jako je Filip, nebude nesnadno, v každém případě jinak ji vykládati, než jak rozuměla jí většina státní rady. Varovali tedy před radostí předčasnou a radili k zdrželivosti. A skutečně se nemýlili.

Již po několika dnech vydán nový králův rozkaz, jímž nařízeno, aby proti kacířům bylo zakročeno s bezohlednou přísností, dále pak to, aby celé Nizozemsko podrobilo se usnešením sněmu tridentského. Tak rychle měnil Filip své výroky.

Nyní členové státní rady nahlédli, že nejen Egmont, nýbrž i oni dali se přetvářkou Filipovou zaslepit a že od tohoto člověka nic dobrého nelze jim více očekávat. — Nejvíce potupena cítil se Egmont, neboť přesvědčil se na novo, že Filipova pohostinnost a laskavost, jakož i skvělý jeho dar čelily pouze k tomu, by opustil stranu nespokojenců a španělského dvora se přidržel. Filip znal jeho moc, chtěl ho podplatit. To Egmonta popudilo tak, že veřejně nazval královo jednání věrolomností, podotknuv mimo jiné: „Jestliže král hodlá takto plniti sliby mně ve Španělsku dané, nechť přejme Flandry kdo chce; já složením všech svých úřadů osvědčím, že nemám žádného podílu v této věrolomnosti.“

Zatím svolána na rozkaz Filipa soukromá synoda nizozemského duchovenstva a theologů, kteráž usnesla se na tom, že vůle králova v každém ohledu musí býti vyplněna; při čemž ale

navrhovala, aby při dalším odsuzování kacířů brán byl alespoň ohled na pohlaví a stáří. — Než odpověď Filipova, jemuž usnešení ku schválení bylo zasláno, zněla opět v ten smysl, že na nic nemá bráti se ohledu, že s kacíři musí se naložit, jak toho zasluhujou.

Rozhořčenost nad tímto bezprávím, nad touto věrolomností byla všeobecná. Od vypuzení kardinála Granvelly Nizozemčané byli odvykli strašlivým soudům inkvisičním; dalo tedy předvídati se, že zostřenými edikty musí býti vyvolán odpor, v každém ohledu povážlivý. Již jednotlivé výstupy, vyvolané pouhou pověstí o nových rozkazech Filipových, tomu nasvědčovaly.

Ubohý lid, na novo zklamaný králem křivopřísežníkem, ulevoval svému hněvu, jak jen mohl. Potupné písně, podobizny a pamflety zaplavovaly celou zemi; na domech šlechticů nalézány plakáty, jimiž tito vybízeni, aby ujali se potlačované, novými rozkazy ohrožované svobody Nizozemska. Biskupům spíláno veřejně katových pacholků, katolické kněžstvo šmahem tupeno a pronásledováno.

Těmito událostmi zastrašena, nemohla se Markéta nijak odhodlati, aby královské rozkazy *veřejně* dala prohlásiti. Svolavši tedy veškeré členy státní rady a rytíře zlatého rouna, tázala se jich o radu. Tentokráte sám Viglius, který jindy vždy slepě podroboval se vůli králově, radil, aby prozatím bylo upuštěno od veřejného prohlášení nových ediktů, ježto při nynější rozčilenosti lidu smutné by to mohlo míti následky.

S jiným plánem šla k této poradě strana Oranienská. Vidouc, že proti vůli neústupného Filipa je marný všeliký odpor, že dřív neb později musí býti edikty prohlášeny, a že již nelze vyhnouti se krvavému odboji, dospěla k přesvěd-

čení, že bude lépe, stane-li se to teď, kdy lid na nejvýš je rozčilen, než později, kdy snad by již opět ochábl a s mučenickou klidností katu kladl hlavu na špalek. Zároveň mělo se tím nabyti jistoty, pokud lze na náměstky a královské úřadníky spolehnouti se. Byl to ovšem prostředek zoufalý, než mezi dvěma zly bylo toto vždy ještě menším, oprávňujíc alespoň k naději.

Proto také povstal Vilém Oranienský a slovy pádnými vyslovil se pro prohlášení ediktu; strhnul ohnivou řečí svou většinu státní rady na svou stranu. Ač jednáno tu — snad poprvé — dle vůle tyrana Filipa, jednáno přece v jakýsi prospěch země, jež, zúmyslně k odboji vyzvána, musila zdvihnouti hozenou jí rukavici. A v skutku vržena tímto rozhodnutím pochodeň vzpoury mezi tichý, trpělivý, mírumilovný lid. Sám Vilém Oranienský zvolal po ukončení památné této schůze: „Nyní započne co nevidět velkolepá truchlohra.“

Poslány tedy královy edikty všem náměstkům provincií s rozkazem, aby svědomitě byly vykonávány a aby každý třetí měsíc byla podávána zpráva o výsledcích. Biskupům dána plná moc, že smějí při svých soudech žádati za pomoc světských úřadů, v nejhorším případě vojanské posily. Slovem, exekuce měla býti předsevzata s největší přísností a bezohledností. Dle vůle Filipovy prohlášeny jsou tedy ve všech městech tyto mandáty a hle — strana Oranienská se nemýlila; účinek byl takový, jaký předvídala.

Skoro všickni náměstkové vypověděli králi poslušenství a hrozili poděkováním se, dokládajíce, „že necítí v sobě povolání, aby stali se při velkém množství přívrženců nové víry katy nejméně padesátí tisíců lidí.“

Nejhlasitěji ozval se opět Brabant, ukazuje

ke všem privilegiím a právům, na něž král při svém nastoupení na trůn byl přísahal a vině veřejně Filipa z věrolomnosti. *Löwen*, *Antorp*, *Brusel* a *Herzogenbusch* podaly vladařce protest, žádajíce za zachování svých výsad a práv. V krátkém čase spojila se všecka větší města k nejtužšímu odporu. Šlechta a většina úřadů odepřeli inkvisičním soudům své pomoci. Celého národa zmocnila se myšlenka odboje proti věrolomnému tyranu.

V tomto všeobecném zmatku děly se i ve státní radě věci, které vladařku uváděly v zoufalost. Na její oddanost nemohla se Markéta ovšem nikdy zcela spolehati; rada její bývala jí ale přece vždy milou. Však nyní jeden člen po druhém od ní se odvracel, ano sám Vilém Oranienský, na jehož pomoc v osudném tomto okamžiku jedině spoléhala se, složil svůj úřad a odebral se do města Bredy. Hoorn jej následoval.

Ačkoli neprohlásili se ještě veřejně za vůdce nespokojeného národa, činili tajně všemožné přípravy, sledujíce při tom mlčky počínání lidu, jenž hlavně revolučními spisy a plakáty vždy více se rozohňoval a hroziveji vystupoval. Na pět tisíc takových to spisů vrženo mezi lid.

Markétě zbyl ze všech nespokojenců, kteří něco vydali, jediný Egmont, jenž nemohl se k tomu nijak odhodlati, aby opustil dvůr, kdež jeho ctižádosti a samolibosti tak skvělá dráha se otvírala. Však i tento Egmont byl pro ni ničím; setrvalť ve svém postavení nikoli k vůli Markétě, nýbrž k vůli sobě. Jako Oranienský a Hoorn pohlížel i on od té doby nečinně na veškeré události. Veškerá jeho činnost záležela nyní v radovánkách a hostinách, jichž od jakživa velikým byl milovníkem.

Podivným zdá se býti na pohled jednání těchto mužů; proto také uvalováno na ně z mnohé strany, zvláště šlechtické podezření, že nesmýšlejí jako poctiví republikáni. Postavení jich bylo v každém ohledu nesnadné. Zkoušeli již vše a vždy bez výsledku. Zbýval nyní jediný prostředek — vzpoura. Výsledek její byl ale tak pochybný, že nechtěli odpovědnost z toho uvaliti na svá bedra. Bez cizí pomoci netroufali si pomysliti ani ve snu na vítězství. Jaký byl tedy jejich plán?

Egmont byl skoro jako bez plánu; věřil v osud a čekal, jak tento rozhodne. Jinak Oranienský a Hoorn. Složili proto své úřady, stali se proto veřejně nečinnými, aby potajmu ucházeli se o pomoc některých sousedních protestantských zemí. Byli na oko nečinnými, však potají pracovali.

Cesta tato byla ovšem zdlouhavá a trapná; mělo se dříve na ni pomyslit. Rozčilení myslí bylo nyní ji tak veliké, že každou chvíli očekáván výbuch. Nebylo však vyhnutí. Vše záviselo skutečně jen na náhodě. Kdyby byli všickni smýšleli tak poctivě jako Oranienský, nebyla by se stala země dějištěm tolika hrůz a utrpení.

Jediné bylo lze Oranienskému vytýkati, že ustoupil příliš brzy, poskytnuv tak méně povolaným lidem příležitosti, aby zahrávali si na vůdce a rádce lidu, jenž v podobných poměrech vždy bývá náchylnější bezúčelným výtržnostem, než rozmyslnému klidnému jednání. V dobách rozhodných platí u množství vždy více křikloun než důmyslný rádce. Tak dělo se i zde.

Mnozí ze šlechty, vidouce příhodný okamžik k svému povýšení, sestupovali se ve spolek, jehož cílem mělo býti oslabení královské moci v Nizozemsku. Snaha, s jakouž k dílu přikročeno, byla poctivá; scházela ale k jeho provedení hlavní

věc — vlohy a obratnost, jinak by byli zakladatelé spolku nedopustili, aby již z počátku většina členů vyměnila obecný prospěch za osobní zášť.

Velká část členů tohoto spolku skládala se ze schudlých šlechticů, upadnuvších do bídy vinou samého Filipa, nepřipouštějícího, jak známo, rozené Nizozemčany ke královským úřadům. Méně tedy z lásky k vlasti, jako spíše ze msty přistupovali tito lidé k spolku, kterýmž ve své zaslepenosti doufali dosíci úplného pokoření španělské vlády.

Šlechtické toto spiknutí bylo vlastně uskutečněno, aniž kdo věděl jak. Z počátku beze všeho plánu, stalo se časem tak rozvětveným, že zdálo se spočívati na základech nejrozvážnějšího rozmyslu. V skutečnosti bylo tomu ale jinak.

První podnět k němu podalo zasnoubení pana *z Montigny*, při němž veliká část nizozemské šlechty v Bruselu se shromáždila. Při této příležitosti došla, jak zcela pochopitelno, řeč na veškeré zemské a politické události, o nichž všickni jednohlasně se vyslovili, že není vše takové, jak by mělo být. Za tou příčinou odbýváno několik veřejných porad, které stávaly se však co den horlivějšími a živějšími, tak že zřetel královských úřadů volky nevolky musel k nim býti obrácen.

Chtíce ujíti slídičským pohledům Filipových stvůr, přestali páni šlechticové scházeti se veřejně a spokojili se s poradami tajnými. Při těchto poradách súčastnili se též dva němečtí šlechticové, hrabata *Holle* a *Švarcenberk*, slibující jmenem celého protestantského Německa potlačenému Nizozemsku hory doly. Oba tito pánové byli ale obyčejní dobrodruhové, chlubící se mocí, jakéž jaktěživi neměli. Již tedy ta okolnost, že páni spiklenci slovům dvou těchto mužů dávali víry, ozna-

čuje nejlépe jejich nepatrné státnické vědomosti a vlohy.

Veškeré tyto porady měly také skutečně z počátku ráz více romantický než praktický; neboť mezi všemi těmito pány nespokojenci nebylo jediné hlavy, která by dost nepatrné jen spiknutí s úspěchem byla dovedla sorganisovat. K tomu bylo třeba ducha nějakého Oranienského a nikoli více méně dobrodružných Don Quixotů, jakým byl na příklad jinak velmi smělý a udatný hrabě *Ludvík Nasavský*, bratr Viléma Oranienského, který skutečně také po několika tajných poradách postavil se v čelo šlechtických spiklenců.

Jak praveno, byla k činu takovému doba velmi příhodná a nelze diviti se, že duchové méně velcí odvažovali se na věci vyžadující větších schopností. — Markéta z Parmy byla osamělá, bez rádců, většina státní rady se poděkovala, španělské vojsko nebylo v zemi, veškerý skoro národ stál v odporu proti vládě. Zda mohlo býti k výtržnostem příhodnějšího okamžiku nad tento? *Jaký* bude výsledek — na to nepomýšleno.

Akce tedy počala. Mimo *Ludvíka Nasavského* a *Jindřicha Brederode*, kteří oba patřili k nejvznešenějším rodinám nizozemské šlechty, přistoupili z počátku (v listopadu r. 1565) ku spolku spiklenců především hrabě *Karel Mansfeld mladší*, syn jmenovaného již Mansfelda, nejhorlivějšího přívržence Filipova; dále hrabata *Kuilemburk*, *Bergen*, *Battenburk*, *Jan z Marnixu*, pán *z Thoulouse*, *Filip z Marnixu*, pan *ze St. Aldegonde*, a mnozí jiní.

Sešedše se v domě jakéhosi pana z *Hammesu*, zavázali se mezi sebou přísahou, jejíž účel značí se nejlépe následující, všemi přítomnými podepsanou listinou. Zní u výtahu takto:

„Ještě některé špatně smýšlející osoby pod škraboškou náboženského nadšení, v pravdě ale z pouhé lakoty a z panstvíchtivosti, krále, našeho pána, přemluvily, aby v této zemi zavedl nejopovržlivější soud inkvisiční, soud, který příčí se všem lidským a božským zákonům, který co do nelidskosti převyšuje veškeré barbarské institute pohanství, který inkvisitorům každou jinou moc podřizuje, lidstvo k věčnému otroctví snižuje a svým špehováním každého poctivého občana ustavičně smrtelným mukám vystavuje, tak že každému knězi, každému věrolomnému příteli, každému Španělovi, slovem každému ničemnému chlapovi je volno, kdykoli chce a koho chce u soudu zažalovati, zatratiti a odpraviti, aniž tomuto bylo by popřáno, dověděti se, kdo jest jeho žalobníkem, aneb provésti důkazy své nevinnosti: usnesli jsme se my nížepsaní, že budeme bdíti nad jistotou svých rodin, svého jmění a vlastních svých osob. Spolčujeme se tedy za tou příčinou a zaručujeme se slavnou přísahou, že zavádění tohoto soudu dle možnosti na odpor se budeme stavěti. Zároveň prohlašujeme, že nezamýšlíme tím proti králi a pánu svému nic nezákonitého, nýbrž že je nezvratný náš úmysl, vládu jeho podporovati a chrániti a pokoj udržovati. Dále slibujeme a přísaháme, že vzájemně druh druha v každou dobu a na každém místě budeme hájiti a brániti, především ale, co se týče odstavců, v tomto kompromisu zaznamenaných. Zaručujeme se tímto, že žádná žaloba proti nám, ať si jakým koli jmenem je vyšperkována, ať zove se rebelií, povstáním či jinak, nebude s to, aby naši přísahu vzhledem k obviněnému zrušila aneb našeho slibu jemu daného nás sprostila. Žádný čin proti inkvisici namířený nemůže býti vzpourou zván. Kdo tedy

z té příčiny snad byl by jat, tomu se zaručujeme, seč jsme, ku pomoci přispěti a všemi dovolenými prostředky jeho svobody se domáhati. V tom i ve všech pravidlech našeho počínání, zvlášť ale co se týče odporu proti inkvisičnímu soudu, podáváme se dobrozdání celého spolku anebo též soudu oněch, které jednohlasně za své rádce a vůdce zvolíme. Na důkaz toho a k potvrzení našeho spolku dovoláváme se jmena všemohoucího boha, stvořitele nebe i země, který srdce, svědomí a myšlenky zkoumá a též čistotu našich zná. Prosíme za ochranu Jeho svatého ducha, aby štěstí a čest korunovaly náš úmysl — ku slávě Jeho jmena a k požehnání a věčnému míru naší vlasti.“

Tato listina, jinak *kompromis* nazvaná, rozeslána ihned do veškerých provincií. Neminula se účinkem. O překot hlásili se lidé všech stavů a vyznání k novému tomuto spolku.

Ještě před rozejetím se spojenců uspořádali hrabata Holle a Švarcenberk v Bredě a hned na to opět v Hogstratenu hostiny, kterých většina podepsaných šlechticů se súčastnila a při nichž rokováno o tom, má-li se zbraní v rukou na tomto usnešení býti trváno, či má-li se vladařce podati nová žádost.

K hostině poslední dostavili se náhodou též Vilém Oranienský, Egmont, Hoorn a Megen. Jak samo sebou se rozumí, nepodepsali tito mužové kompromis, naopak, radili k mírnosti, dokládajíce, že doba ještě nenadešla, aby zbraněmi proti vládě muselo vystoupiti se. Ano, Megen neměl nic spěšnějšího na práci, než že za tepla ještě podal vladařce zprávu o celém kompromisu.

K bázni, jakouž zvěst tato naplnila Markétu, přidružila se hned na to nová, když došla zpráva, že spojenci sbírají na kvap armádu dvaceti tisíců

mužů, která prý co nevidět bude státi v úplné zbroji. Zpráva ta byla ovšem přepjatá, než v takových povážlivých okolnostech každé sebe menší lnutí naplňuje vinníky dvojnásobnou bázní a nutí k opatrnosti.

Za tou příčinou kázala vladařka na rychlo svolati veškeré zbývající ještě členy státní rady, žádajíc zároveň Viléma Oranienského a Hoorna snažně, aby jí opět radou byli nápomocni.

Celé čtyři měsíce to trvalo, než sešla se státní rada, mezi kterýmžto časem Markéta neopomenula činiti přípravy k odporu, dávajíc ohledati a opravovati veškeré pevnosti a tvrze.

V březnu r. 1566 konečně zasedla opět státní rada. Úpěnlivým prosbám Markétiným podařilo se i Viléma Oranienského i Hoorna do ní dostati; s jakým ale přesvědčením zasedli oba tito mužové na svá stará místa, uvidíme později.

Mimo Oranienského a Hoorna shromáždili se tentokráte v radě ještě Egmont, Viglius, Bruxelles, vévoda Arschot, hrabata Bergen, Megen, Aremberk, Hoogstraten, Barlaimont, pánové z Montigny a Hachicourt a veškeří rytíři zlatého rouna.

Hlavní otázka, o níž jednalo se, byla, má-li vládařka předpustiti spojence, kteří s prosební listinou k ní chtěli obrátiti se. Po delším rokování, v kterém přívrženci vlády proti spojencům se vyslovili, Oranienský ale a Hoorn pádnými slovy na vládu, ano na samého krále si stěžovali, přidala se většina k jich náhledu: že mají spojenci býti k slyšení předpuštěni.

Druhý den pokračováno v poradě a sice o královských ediktech, při níž vladařka, vidouc na druhé straně nepřemožitelnou přesilu, konečně se vyslovila, že je volna, vzdor příkazům královým náboženské edikty zmírniti. Však přívrženci Fi-

lipovi nechtěli nijak a v ničem povoliti, trvajíce na svém, že edikty musejí býti dodrženy a dle vůle královy prováděny.

Tu povstal Oranienský a delší duchaplnou řečí poukázal k bezpráví, jakého dopouští se vláda touto inkvisicí, horle při tom hlavně proti Římu. Slova jeho měla mocný účinek; neboť většina státní rady přidala se na jeho stranu a usnesla se na tom, že inkvisiční soudy mají býti zastaveny a na některých místech po případě úplně zrušeny.

Vladařka musela volky nevolky s novým tímto usnešením souhlasiti. S bázní očekávala nyní jak rozkazy královy, za něž v záležitosti té neprodleně žádala, tak další počínání si spojenců, kteří, dověděvše se o výsledku porad státní rady, tím úsilovněji na to naléhali, by sliby tyto ve skutek byly uvedeny. Tušila, že vláda bude muset nyní snad ve všem povolit, co odbojná šlechta bude žádati.

V.

Guesové, jich počátek a jmeno. Zmírnění ediktů, jinak moderace. Opětné odstoupení Viléma Oranienského a Hoorna. Veřejná kázání a jich následky. Oranienský v Antorpu. První rozmíška mezi Guesy. Bergen a Montigny ve Španělsku; výsledek jich poselství. Vzbouření; drancování kostelů a klášterů.

Jak nepatrným a malicherným zdál se býti z počátku tento kompromis, tak mocným počal se jeviti teď, kdy členové jeho se přesvědčili, že vláda z bázně před nimi počíná povolovat.

Okamžitý, při veselých hostinách vzniklý nápad několika velmožů byl základem spolku, k němuž

později protišpanělské obyvatelstvo obou vyznání o překot se hlásilo. Z malicherného kompromisu povstal vyhlášený spolek *Guesů* či Geusů (žebráků), který veškeré protiprotestantské panovníky naplňoval bázní a úžasem.

Povězme, jak se to stalo.

Sotva že rozšířila se zvěst o usnešení státní rady, týkající se předpuštění spojenců, již vydali se tito, v počtu celkem asi *dvou set* jezdců do Bruselu, aby přednesli vladařce svá přání. Ješto byli všickni ozbrojeni, lekla se Markéta tak, že chtěla dáti se na útěk, kdežto opět někteří z její přívrženců radili k uzavření městských bran. Obojí návrh ale zamítnut většinou státních radů, tvrdících, že spojence v dobrém úmyslu přicházející dlužno vlídně uvítati. Bez hluku, ovšem ale za nesmírného účastenství bruselského lidu, vpuštěni tedy ozbrojení spojenci do města.

Hned první den, totiž 4. dubna 1566 shromáždili se všickni v *Kuilemburgově* domě, kdež k návrhu Brederodovu zaručili se všickni novou přísahou, že v nejhorším případě jsou volni, se zbraní v ruce vzájemně se podporovati a sobě pomáhati.

Téhož dne přibylo k nim ještě z jiných krajin množství společníků, tak že celý zástup čítal na čtyři sta mužů, kteří druhého dne na to, v slavnostním průvodu, vždy po čtyrech, vedeni jsouce Brederodem a Ludvíkem Nasavským odebrali se k vladařce.

Celé město bylo na nohou, neboť průvod tak velkolepý, sestávající ze samých šlechticů, byl divadlem v skutku neobyčejným.

Žádost spojenců, s posvátnou klidností a vážností Brederodem přednešená, zněla u výtahu takto: „Nikdy nescházelo nám věrnosti k našemu

králi, aniž teď chceme vzdáti se jí. Však raději volíme upadnouti v jeho nemilost, než abychom ho neupozornili na následky, které násilným zavedením inkvisice a dalším trváním na ediktech hrozí naší vlasti. Kojili jsme se po delší dobu nadějí, že všeobecné shromáždění států odpomůže steskům těmto; teď ale, když i tato naděje se nevyplnila, máme za svou povinnost, abychom paní vladařku před zlými následky varovali. Prosíme tedy Vaši Výsost, abyste nějakou dobře smýšlející a věci znalou osobu do Madridu odeslati ráčila, kteráž by přiměla krále k tomu, by k jednohlasné žádosti národa inkvisici a edikty zrušil a místo nich ve všeobecném shromáždění států ustanovil jiné lidštější soudy. Zatím ale než král svou odpověď prohlásí, žádáme, by ediktů a inkvisice nebylo již upotřebováno. Jestliže pokorné naší žádosti nebude sluchu popřáno, dovoláváme se svědectví boha, krále, Vaší Výsosti a všech Vaší Výsosti radů, že jsme učinili svou povinnost, neručíce za nic, co se stane.“

Na tuto žádost odpověděla Markéta, že třeba ji vzíti na přísnější rozvahu, by druhý den dostavili se opět a vyslechli její usnešení.

Mezi tím dostavili se ještě hrabata *Bergen* a *Kuilemburk* se svými přívrženci, tak že zástup, jdoucí sobě druhého dne pro vladařčinu odpověď, byl mnohem větší a průvod mnohem imposantnější, nežli dne předešlého.

Odpověď, napsaná na okraji žádosti, zněla v tento smysl: „že nelze vladařce o své vůli inkvisici a edikty zrušiti, že ale přeje si, aby páni vyslali ze svého středu posla ke králi; ona že žádost jejich všemožně bude podporovat; prozatím že bude inkvisičním soudům dáno nařízení, aby počínali si mírněji; začež ale od spojenců se žádá,

by ničeho nepodnikali na škodu katolického náboženství.“ Načež odpověděli opět spojenci, že budoucí jejich chování záleží jedině na provedení vladařčiných zámyslů.

Jak viděti, byla obojí odpověď, jak Markéty tak spojenců, velmi nejasná a dvojsmyslná. Celá záležitost nepokročila ani o krok. Proto ale přece usnesli se spojenci, že vyčkají odpovědi královy; hlavně prý za tou příčinou, aby se jim snad později nevytýkalo, že jednali nezákonně.

Na počest všem přítomným velmožům uspořádal téhož dne hrabě Brederode skvostnou hostinu jíž súčastnilo se tři sta osob a při níž základ položen k proslavenému spolku *žebráků*, o němž zmínil jsem se již shora.

Když totiž byli všickni hosté jak náleží rozjařeni, povstali někteří, tvrdíce, že audience u vladařky a vyhýbavá její odpověď byly vlastně pohaněním celého jich spolku; načež opět jiní doložili, že prý zaslechli, jak hrabě *Barlaimont* o celé deputaci nešetrně se vyjádřil, šeptaje prý vladařce po francouzsku do ucha: „aby se nebála hromady těchto žebráků“ (gueux).

Toho všickni ihned uchopili se; a že právě při této hostině také o to jednalo se, aby spolek dal si nějaké jmeno, přijat jednohlasně Brederodův návrh, aby všickni nazvali se *žebráky* (Guesy). K dovršení tohoto výstupu zavěsil si Bredorode po tabuli kolem šije žebráckou mošnu, a s provoláním „Ať žijou Guesové!“ připil spolku novým jmenem obdařenému z dřevěného, sprostého poháru, načež tento s nesmírným hlukem a pokřikováním „Sláva Guesům,“ koloval od úst k ústům. — Zde budiž podotknuto, že též Oranienský, Egmont a Hoorn hostiny této se súčastnili, což ještě větší zavdalo příčinu k jich pode-

zřívání, ačkoli všichni tři byli ve společnosti té pouze co hosté, nikoli co Guesové.

Již druhý den rozšířila se po celém Bruselu zvěst o tomto výstupu a jako na povel byla v málo dnech velká část obyvatelstva oblečena v popelavé žebrácké šaty, jež členové Guesského spolku zvolili za šat spolkový. Někteří připevnili si též na klobouk anebo na pas malou dřevěnou misku a nůž, jakých žebráci tehdejší užívali. Mimo to zavěsil si každý člen kolem šíje stříbrný neb zlatý peníz, nazvaný jinak „žebrácký halíř“, na jehož jedné straně bylo lze čísti slova: „Věrní sobě až k žebrácké mošně.“

Toť tedy původ jmena, jež později nejen v Nizozemsku, nýbrž i ve Francii a jiných zemích přisvojili si všickni, kteří od katolické církve odpadli anebo proti vládě bojovali.

Před svým rozejitím se navštívili spojenci vladařku ještě jedenkráte, připomínajíce jí daný slib a následky, které by mohlo míti nedodržení jeho. Zvolivše pak ještě ze středu dvanácte představených a pro každou provincii zvláštního zpravodaje, kteří by záležitosti spolku spravovali a jednání dvora bedlivě sledovali, opustili Brusel, vypálivše pod jeho hradbami na rozloučenou několik ran z ručnic.

Hned po jich odjezdu sepsal na rozkaz vladařky její písař *Berti* nové, mírnější edikty, týkající se inkvisičních soudů. Šlo nyní jen o to, mají-li tyto edikty, jinak *moderace* *) nazvány, ihned prohlášeny anebo teprv králi ku schválení předloženy býti. Vzdor tomu, že Vilém Oranienský

---

*) Moderace tyto byly tak nepatrny, že lid nazýval je později potupně „morderace“.

navrhoval neodkladné jich prohlášení, vyslovila se, ovšem že malá většina státní rady, byvši vladařčinými prosbami pohnuta, pro případ druhý, a úřad prostředníka svěřen markýzi *Bergenovi**) a baronu z *Montigny*, kteří ihned vydali se na cestu do Madridu.

Případ tento Viléma Oranienského urazil i popudil. Byl přece vladařkou takořka uprošen, aby své místo ve státní radě opět zaujal, a nyní viděl, že jeho rady tak málo dbáno, že vladařka sama hlasy proti němu sbírá. Mimo to dověděl se též, že král jeho ráznost, s jakouž vždy pro blaho Nizozemska ve státní radě vystupoval, ve zlé mu vykládá a ze zřejmého nadržování odbojné šlechtě jej viní. Ký tedy div, že opětně ohlásil vladařce své vystoupení ze státní rady, v čemž také Hoorn a tenkráte i Egmont jej následovali. První odstoupil na dobro, odebrav se na své statky, Egmont pod záminkou choroby odejel do lázní.

To vladařku polekalo. Domýšlela se, že tito tři mužové, jakmile zcela vystoupí ze státní služby, nebudou rozmýšleti se dlouho, aby přidali se zřejmě ku straně odbojné šlechty, že pouze jich veřejné postavení co rádců koruny zdržovalo je posud od tohoto kroku. Úpěnlivými prosbami přiměla opět Viléma Oranienského a Egmonta, že úřady své znova nastoupili. Jediný Hoorn přání jejímu nevyhověl, vysloviv se, „že od nynějška nebude již sloužiti ani císařům ani králům.“ Byl méně diplomatem než oba jeho přátelé, kteří vidouce, jak

---

*) Tento markýz Bergen je zcela jiná osobnost než jmenovaný již hrabě Bergen, kterého nalézáme v řadách spojenců.

Markéta o ně stojí, doufali nyní svým vlivem více dosíci než jiní trpným či násilným odporem.

Spolek Guesů rozmnožil se zatím v krátkém čase tak, že velká část Nizozemčanů počítala se k jeho členům. Jest to zcela pochopitelno.

Obdrževše zmírněnými edikty, které ovšem ještě Filipem nebyly potvrzeny, takous jakous záruku, že nebudou více pro své náboženské přesvědčení stíháni, přihlásili se veškeří přívrženci nové víry, jakož i mnozí méně fanatičtí katolíci ku spolku, jehož původce považovali první za ochrance své náboženské, druzí za ochrance své občanské svobody.

Též velká část vystěhovavších se dříve protestantů vrátila se do své otčiny, jakož vůbec všickni, kteří až posud tajně přihlašovali se k novému učení, veřejně co jeho přívrženci vystupovati se jali. Slovem, strana odpůrců Říma a téhož ochrance, španělského krále Filipa, značně převyšovala stranu ryze katolicky a královsky smýšlejících.

Markéta ovšem doufala, že povolností se strany vlády velká část nepřátel přejde do jejího táboru, než přišla se svou povolností poněkud pozdě. Guesové, domýšlejíce se míti vítězství na své straně, počínali si právě jako vítězové.

Nizozemčané, ač ve všem skoro jim povoleno, nemohli nijak zapomenouti na strašná příkoří, jim dříve činěná. Byla to tedy spíše dlouho tajená msta než náboženské nadšení, která udržovala je v stejném, ne-li v tužším odporu proti nenáviděné vládě. Cokoli sem tam mluveno o neporušené a neporušitelné věrnosti ke králi, byla patrně jen pouhá slova a holé fráze. Dříve byli by snad

Nizozemčané každý povolný skutek vlády s jásotem uvítali, zapomínajíce na vše, co se stalo; než nyní byla míra jejich utrpení příliš plna, aby tak zhola byli mohli zapomenouti.

Vášeň lidská řídí se průpovědí „zub za zub, oko za oko“. A zvláště nižší třída obyvatelstva, nevědouc sama co činí, povoluje nezřídka uzdu nenasytné vášni, dychtící po pomstě; tím více pak, kdy nepovolaní vůdcové a kazatelové vášeň tuto ještě více podpalujou a rozdmychujou. V podobných případech je rozmysl a chladnost hlavní věcí. Obou postrádali vůdcové Guesů, nečiníce rozdílu mezi lidem a chátrou.

Zakladatelé „žebráckého“ spolku jednali příliš nerozvážně. Jsouce republikány, nemohli ovšem jinak, než hlásati zásadu „rovnost všech“; zapomněli ale při tom, že hlavní síla národa spočívá ve třídě pracující a nikdy v oněch masách výstředních povalovačů a zahalečů, kteří čekají vždy jen na příležitost, aby tak či onak ve svůj prospěch mohli těžiti; a že zvláště ve státě oplývajícím hmotným blahobytem, jakým bylo Nizozemsko, bývá takovýchto lidí veliké množství, leží na bíledni. Byli to nejvíce dobrodružní, ze svých zemí buď vypovězení neb uprchlí cizinci, jimž nijak nešlo o dobrou věc, nýbrž o pouhé výtržnosti.

Odpor Nizozemčanů byl zcela oprávněn; měl ale býti lépe řízen, aby nedostali se na vrch lidé, kteří domácí svobodu v mnohém ohledu ještě více ohrožovali než sám despota Filip II.

Na štěstí netrvala tato libovláda dlouho. Odboj Nizozemska proti Filipovi nabyl později takové tvářnosti, že musí vzbuditi úctu každého poctivě a svobodně smýšlejícího člověka. Co před tím dělo se, byl pouhý výbuch rozlícených, neváš-

zaných vášní; později teprv slavila pravá republikánská statečnost skvělé vítězství.

Jak tedy praveno, slíbenými moderacemi nadchnutí protestanté vystoupili rázně u veřejnost, hlásíce se bez bázně a s nadšením k své víře. V krátkém čase bylo celé Nizozemsko zaplaveno přívrženci rozličných sekt, z nového učení povstalých, z nichž zvlaště Luterané, Calvinisté a anabaptisté *) u značném počtu se objevovali.

K náboženství luteranskému hlásila se většina šlechty a zámožného měšťanstva a hlavně obyvatelstvo východní části Nizozemska, hraničící s Německem. Největší počet vyznavačů vykazovalo učení Calvinovo, k němuž hlásily se veškeré jižní provincie, zvláště Flandry a vůbec nižší třída obyvatelstva. Nejméně přívrženců čítali anabaptisté, jichž hlavním sídlem byl Friesland.

Ačkoli všecky tyto sekty co do náboženských náhledů valně od sebe se lišily a často na sebe nevřely, pojila je přece jedna páska k sobě, nenávist totiž proti papežencům, proti inkvisici a španělské vládě. Právě proto, z bázně totiž před zmáhajícím se protestantismem musily inkviziční soudy ještě před potvrzením moderace ve své práci ustati.

Z tajných dříve schůzí přívrženců nového učení staly se pojednou schůze veřejné. Jako u nás v Čechách za husitských válek odbývána po všech krajích veřejná kázání, k nimž ze všech končin sbíhali se zbožní posluchači: tak dělo se

*) Sekta anabaptistů povstala ve Cvikově návodem jakéhosi *Tomáše Münzera* a *Storcha* soukeníka. Hlásajíc, že ku spasení je třeba *nového* křtu, přijímala opětným křtěním přívržence do svého středu. V Nizozemsku nazývali je jinak také *Mennonity* po jich kazateli jistém *Mennonovi*.

nyní také v Nizozemsku, s tím leda rozdílem, že zde zastávali úřad kazatelský většinou lidé nepovolaní, ano i prostí řemeslníci.

Mezi těmito kazateli vyznamenávali se svou výmluvností a urputností *Heřman Stricker*, *Petr Dathen* a *Ambrož Ville*.

Většinou byli tito hlasatelé slova božího cizinci, buď Francouzové nebo Němci, jimž hlavně šlo o to, aby dostalo se jich Calvinistickým a Luteranským krajanům Nizozemskem hmotné posily.

Jaké měly tyto schůze následky, leží na bíledni. Rozohnění posluchači, jak již praveno, většinou to lidé, jež nevázalo k domácímu krbu žádné zaměstnání, lidé zahálčiví, dali se záhy tak uchvátiti, že každý jednotlivec považoval sebe za vyvoleného; každý cítil se býti pánem, nikdo sluhou. Nic nebylo lidem těmto svato; brojili i proti svým vlastním spoluvěrcům, kteří z rozumných ohledů schůzím těmto vyhýbali se; slovem, byla to více méně pravá luza.

Nejhrozivěji vystupovali tito lidé v Antorpu, tak že sami obyvatelé města toho vyslali k vladařce posly, žádajíce za pomoc proti těmto neplechám; žádali ji, aby sama přijela do Antorpu a svou autoritou přítrž učinila blížícímu se nebezpečí. Však Markéta považovala to pod svou důstojností, aby vzala na sebe úřad prostřednice mezi měšťanstvem a chátrou a poslala místo sebe hraběte *Megena*. To ale bylo právě tolik, jako by oleje nalila do ohně. Megen byl znám co nejzuřivější odpůrce Guesů a proto také uvítán v Antorpu nadávkami a spílánim, tak že bez pořízení vrátil se opět ke dvoru.

Nyní uchopila se této záležitosti sama státní rada, doléhajíc na Markétu, aby, nechce-li sama

odebrati se do Antorpu, vyslala tam alespoň muže, který u všech vrstev obyvatelstva požívá důvěry.

Markéta připadla opět na Viléma Oranienského. Po dlouhém prošení dal se tento konečně přemluvit a vydal se na cestu, při čemž na novo přesvědčil se, jaké požívá u lidu lásky a vážnosti. S jasotem uvítalo jej celé město co svého spasitele, a výmluvnosti jeho skutečně také podařilo se, že uvedl vše opět do pořádku, zaručiv se zároveň oběma stranám, jak katolické, tak protestantské, že jim nijak již nebude více ubližováno.

Zároveň vydala také Markéta k členům gueského spolku provolání, připomínajíc jim slib jejich, že ničeho podnikati nebudou na škodu katolického náboženství, a žádajíc je, aby k udržení veřejného pořádku podali jí pomocnou ruku.

V takovýchto nepokojných dobách sebe nepatrnější maličkost zavdává příčinu k novým různicím a nepokojům. Tak i nyní. Markétino, jinak dobře míněné provolání vyvolalo novou bouři. Patrně čekáno tu pouze na příležitost.

Brederode spatřoval v provolání tomto jakousi výtku činěnou Guesům za příčinou sběhších se právě výtržností, chátrou zaviněných. Svolal tedy na kvap všeobecnou schůzi do *St. Truyenu*, k níž skutečně dostavilo se 2000 členů a v níž na návrh Brederodův jednáno o tom, jak třeba zachovati se vzhledem k Markétině provolání.

Usnešení stalo se v ten smysl, že nelze jim dříve dané slovo vyplnit, dokud neuvidí, že stejně jedná také *král*, který na zaslaný mu návrh o moderaci byl posud neodpověděl. Jak viděti, byl to již více zlomyslný vzdor než co jiného.

Aby schůzi této dodali ještě větší imposantnosti, usnesli se též, že požádají za prohlášení úplné náboženské svobody. Tímto usnešením ale

velká část katolických členů tak byla polekána, že okamžitě ze spolku vystoupila, mezi jinými též mladý hrabě Mansfeld, o němž byla již na jiném místě zmínka učiněna. — Tento čin nejlépe vyznačuje tehdejší katolíky. Chtěli svobodu, ale jen pro sebe; přidali se jen proto ke Guesům, poněvadž viděli v tomto spolku mocného zastance občanské své svobody; možná, že nabyvše jí, byli by se později sami proti němu ozbrojili, jen aby měli nadvládu.

Markéta, uleknuvši se smělého počínání Guesů, a tuše, že by později ještě více mohli žádati, vešla se sněmovníky St. Truyenskými ve vyjednávání, žádajíc, by ničeho nepodnikali, dokud králova odpověď by jí nedošla, k čemuž vyžádala si ještě lhůty dvaceti a čtyr dnů.

Pohledněme nyní, jak dařilo se zatím ve Španělsku oběma poslům Markétiným, markýzi *Bergenovi* a panu z *Montigny*.

Žádost Guesů, z dřívějšího vypravování již známá, obsahovala mimo jiné i prosbu, aby král osobně do Nizozemska se dostavil a vzniklé spory urovnal.

Přes výmluvnost Montignyho, který s duchem znaleckým líčil Filipovi neblahý stav země a s důrazem přimlouval se hlavně za svolání generálního sněmu států, jakožto za jediný prostředek k odstranění všech zmatků, protahoval Filip záležitost tuto den ode dne, nechtěje ani na píď ustoupiti od svých nekalých zásad. Konečně na ustavičné dolehání samé Markéty odhodlal se k odpovědi.

Svolav svou státní radu, v níž mimo jiné zasedal též pověstný vévoda *Alba*, do *Buschu* v Se-

govii, kde právě, jsa poněkud churav, meškal, předložil jí žádost nizozemské šlechty. Několik dní trvala porada, v níž vše, co mohlo býti Nizozemčanům na škodu, vzato na přetřes; pohlíženo na celou tuto záležitost se stanoviska ryze španělského, Nizozemsku ve všem nepřátelského a všemu vyrovnání nepřístupného.

Po pravých příčinách neblahých rozbrojů nepátráno; vše, cokoli zlého z nich bylo pošlo, svedeno na neústupnost a odbojnost Nizozemčanů, jako by vláda v tom ohledu byla zcela bez viny. Ký tedy div, že konečné usnešení vypadlo také podle toho!

Po ukončených poradách, v nichž oba nizozemští vyslancové marně namáhali se, aby státní radu o jiném přesvědčili, předložena králi resoluce následujícího obsahu: „Inkvisiční soudy nemohou býti zrušeny; to jediné lze učiniti, že papežská inkvisice proměněna bude v inkvisici biskupskou. (Vše mělo zůstati při starém, neboť změna jmena nemění věc.) — Co se týče navržené moderace, musí býti tak přispůsobena, aby vzbuzovala větší úctu k náboženství a ke králi; (jiným slovem; vše mělo zůstati při starém; moderace prohlášena za morderaci). — Vladařce uděluje se plná moc, aby nepotrestaným posud kacířům, vyjma kněžím a kazatelům udělila milost, (těch bylo ovšem velmi málo, ježto inkvisice pečlivě o to starala se, aby každý polapený ihned byl potrestán). — Veškeré schůze a veřejná kázání přísně buďtež zapovězeny; kdyby ale přece proti této zápovědi bylo jednáno, má vladařka právo, užiti vojanské pomoci, v nejhorším případě je splnomocněna nové vojsko najímati a dle své vůle vůdce mu ustanovovati. — Co se týče návštěvy královy v Nizozemsku, nelze žádost tuto nijak vyplniti;

za prvé, že je již pozdě na čase (nastávala totiž zima) a za druhé, že v nynějších okolnostech králova osoba nebyla by v Nizozemsku jista. — Konečně nebylo by snad na škodu, kdyby král vlastnoručními dopisy obrátil se k větším městům, čelnějším šlechticům a prelátům, žádaje milostivě, aby nezanedbávali svých povinností ke koruně a zemi.“ —

Státní rada, sestavivši tuto resoluci, mluvila Filipovi z duše. Ačkoliv i tato odpověď zdála se mu ještě mírnou, souhlasil s ní přece, ana celkem souhlasila s jeho náhledy. Dostavil se tedy sám do státní rady a podepsal resoluci, odmítnuv při tom osobně též žádost za svolání všeobecného říšského sněmu docela.

Však nebylo to ještě všecko. Filipova zarputilost neznala mezí. Co veřejně ve své odpovědi vysloviti se bál, to nařídil Markétě potajmu, aby totiž ve vší tichosti povolala tři tisíce jezdců a dvanáct tisíc pěšího vojska z Německa do Nizozemska, za kterýmž účelem odeslal jí tři sta tisíc zlatých ze své pokladnice.

Takové tedy bylo nadělení, jakého po tak dlouhém čekání dostalo se ubohým Nizozemčanům od jich krále. Však i příznivé vyřízení bylo by přišlo tenkráte pozdě. Lid nevěřil již žádným slibům a nelze se tudíž diviti, že nečekal již ani na odpověď, jejíž obsah si mohl na prstech vypočítat. Ještě dříve než Filipovo usnešení došlo na hranice Nizozemska, stálo toto již v plném plamenu; dlouho připravovaná revoluce zachvátila celou zemi.

Přes zaručení se vůdců Gueského spolku, že do té doby, než přijde králova odpověď, starati se budou o zachování veřejného pořádku, nebylo jim lze udržeti na uzdě rozkacenost oné části

obyvatelstva, o níž jsem shora již se zmínil a která, byť ne přičiněním, tedy aspoň neprozřetelností vůdců stala se mocnější než tito. Při prvním výbuchu mívá vždy masa moc, osobujíc si zároveň právo, a běda, nenajde-li se záhy ještě krotitel rozpoutaných těchto vášní.

Vzbouření započalo nejdříve v západních *Flandřích* a v *Artoisu*. Nepatrný zástup protestantských řemeslníků, sedláků a žebráků, ozbrojený kyji, palicemi a kladivy, rozohněn byv zuřivou řečí svého kazatele, dal se na pochod. Táhl vesnicemi a městy u *St. Omeru*, vrhl se na katolické kostely a kláštery, ulevuje své pomstě rozbíjením oltářů a drancováním kostelních pokladů a klášterních zásob. Ješto pak na své cestě se nepotkával se žádným odporem, vrazil do *Ypernu*, kdež přidala se k němu velká část calvinského obyvatelstva, většinou lidí to z vrstev nejnižších. Násilně otevřen tu hlavní chrám a výjevy šílené zuřivosti z předešlých dnů i zde opakovaly se.

Počínání této luzy nezůstalo dlouho bez následků. Sotva že se rozšířila zvěst o těchto hrdinských skutcích, již také jiná města následovala jich příkladu, nejprvé *Comines*, *Lille*, *Menin*, *Oudenarde* a *Verrich*.

Touž dobou byl právě Vilém Oranienský v Antorpu, kdež, jak již vypravováno, podařilo se mu, rozbouřené mysli pouličních výtržníků uchlácholiti. Však sotva že opustil opět město, došla i sem zpráva o drancování kostelů.

Mžiknutím byla chátra, estávající většinou ze samých cizinců, na novo ozbrojena a započala zkázyplné svoje dílo. Hlavní chrám Mariánský, stavba to velkolepá a památná, v několika hodinách úplně byl vydrancován, veškeré oltáře, drahocenné sochy a obrazy rozmláceny.

S nastávající nocí vydal se zástup, opatřen hořícími svícemi a pochodněmi, jež v hlavním chrámu padly mu do rukou, na další cestu po městě. Nejprvé vrazil do klášterů, jichž dobrým vínem ještě více rozjařen, pobral kde co bylo; na to vrhl se i na ostatní kostely, jež stejný potkal osud jako chrám mariánský.

Celé tři dni trvalo toto řádění. Opilý lid procházel se s hlukem ulicemi polekaného města, provolávaje slávu Guesům a proklínaje papežence. Škoda, jakou při této příležitosti Antorp utrpěl, byla nesmírná; pouze škoda chrámu mariánského páčí se na 400.000 zlatých.

Čím hrozivěji rota tato vystupovala, tím více množila se obava klidných vlasteneckých měšťanů. Ačkoli sami byli nejzarytějšími odpůrci Filipovými, přece nijak neschvalovali toto jednání, jež dobré věci země bylo jenom na škodu. Zadali tedy k magistrátu žádost, aby učinil něco k obraně ohroženého města a majetku. Ač rozčilenost buřičů po vykonaném tomto díle poněkud již se ochladila, vydal přece magistrát nařízení, aby veškeré odcizené věci byly navráceny, v čemž samo protestantské duchovenstvo stydící se za přehmaty svěřených sobě oveček jej podporovalo.

Jakkoli hnusné tyto výjevy jsou hodny odsouzení a zatracení, lze přece na jich omluvu alespoň tolik podotknouti, že buřičům nešlo tak o zisk, jako spíše o pouhou výtržnost, o schladění dlouho tajené msty proti nenáviděnému Římu a králi Filipovi. Ti jediní svou neústupností a nešetrností první zavdali příčinu k neblahým těmto výstupům, které, mimochodem řečeno, nyní po celé zemi stejnou měrou se opakovaly.

Svědky hroznych těchto událostí byly hlavně

města *Gent*, *Tournay*, *Malín*, *Herzogenbusch* a *Breda*.

V jiných městech, jako v *Amsterodamu*, *Gravenhaagu* a *Leydenu* odstranili kněží ještě před časem veškeré ozdoby katolických chrámů, čímž zabráněno obmýšlenému drancování. V *Delftu*, v *Haarlemu*, v *Gaudě* a v *Rotterodamu* pouze včasným zakročením magistrátu zabráněno všem takovým výstupům. *Frisland* a *Geldern* zachránili známí hrabata Aremberg a Megen svým přísným zakročením.

Však nejen velká města, také venkov nebyl ušetřen. Jsouce v městech se svou prací hotovi, táhli buřiči krajem od místa k místu, od vesnice k vesnici a kdekoli napadnut nějaký katolický kostelík, naloženo s ním způsobem obvyklým. Jakých spoust vůbec natropeno, lze nejlépe poznati z toho, že pouze v Brabantsku a ve Flandřích v pěti dnech čtyry sta kostelů bylo spustošeno.

Tisíce a tisíce uměleckých děl, množství bohatých knihoven a rukopisů, jež po dlouhá léta umění milovní Nizozemčané s velikým nákladem byli sbírali, přišlo při této příležitosti barbarskýma rukama na zmar.

Vše to přišlo, jak říkáme, přes noc; nebylo to dílem nějakých úmluv a příprav a lze tudíž s jistotou tvrditi, že vůdcové gueského spolku žádného v tom neměli podílu leda toho, že tyto zběsilé hordy již z počátku neučili lepší kázni. Tento lid svedený ničemnými křiklouny a kazateli nevěděl snad ani, co počíná a jaké toho budou následky.

Že i Markéta tak brzké vzbouření nepředvídala, je jisto; jinak byla by co žena rázná a co katolička hleděla tomu vší mocí, třeba násilím zabránit.

Jinak zdál se smýšleti Filip. Musel přiznati se, že jeho neustupnost a zarputilost, s jakouž bral trpělivost Nizozemčanů na skřipec, musí míti nebezpečné následky. Tím dá se také vysvětliti tajné jeho nařízení, dle něhož měla Markéta ve vší tichosti obsaditi nizozemské provincie vojskem z Německa povolaným. Jak ale praveno, Filip i s touto ničemností otálel příliš dlouho. Rebelové jej předešli; vidouce pak, že se žádné strany nemůže jim býti kladen branný odpor, počínali si také co den zpupněji.

Vědouce, že domácího vojska neužije se proti nim, a že toto v nejhorším případě samo bude zdráhati se s nimi bojovati, kráčeli směle a odhodlaně ku předu, zanechávajíce za sebou spoustu a záhubu.

VI.

Vítězství protestantů. Nové porady státní rady madridské, Markétina politika. Schůze v Dendermondu a následky její. Obsazení Nizozemska německým vojskem. Odpor Calvinistů ve Valenciennesu. První porážka Guesů. Všeobecný odpor. Nová porážka vojska gueského a vzbouření v Antorpu. Pád Valenciennesu a pokoření všech protestantů.

V Bruselu odbývány právě schůze státní rady, jichž členy vladařka za příčinou vypuknuvšího vzbouření na kvap k mimořádným poradám byla povolala, an tu náhle rozšířila se po městě zvěst, že povstalci přitáhli do Brabantu a že strojí se vtrhnouti co nevidět do hlavního města této provincie, — do Bruselu.

Zprávy této ulekla se vladařka tak, že okamžitě vydala rozkaz, aby činěny byly přípravy k rychlému jejímu odjezdu. Marné byly domluvy přívržencův jejích, marné ujišťování všech přítom-

ných rytířů zlatého rouna, že svým životem ručí za úplnou její bezpečnost; Markéta setrvala na svém a již druhého dne chtěla odejeti do *Monsu*, kteréžto místo vévoda Arschot naznačil jí v nejhorším případě co nejjistější útočiště.

I nejhorlivější její přítel a odpůrce Guesů, známý již Viglius, považoval krok tento za nehodný vladařské její důstojnosti, a proto v posledním již okamžiku před jejím odjezdem ještě jednou před ni předstoupiv, snažil se výmluvností svou na jiné myšlenky ji přivésti.

„Nač třeba ponížujícího útěku," pravil, „kdy ještě jiných prostředků máte po ruce? Vezmětež útočiště k přetvářce! Spolčete se na oko a na tak dlouho s knížaty a rytíři, až pomocí jich bouři tuto zažehnáte."

Aniž by čekal na určitou odpověď, odešel Viglius a poručil městské radě, aby okamžitě uzavřela brány města a nikoho ode dvora ven nepouštěla. Tím spůsobem byla vladařka téměř zajata. Nevědouc si jiné rady, slíbila dolehající na ni šlechtě, že zůstane; načež přikročeno ihned k rozmnožení městské posádky, v jejíž čelo pak postaven hrabě Mansfeld.

Za těchto okolností odbýváno nyní nové sezení státní rady, která vzdor nevoli Markétině na tom se usnesla, že k vůli zabránění dalším bouřím musí býti povolena na všech místech veřejná, ovšem že pravidelná kázání, že zrušení papežské inkvisice neprodleně musí býti prohlášeno, edikty proti kacířům odvolány, především ale že spojené šlechtě bez všech výminek žádaná jistota musí býti povolena. Načež zvoleni Vilém Oranienský, Egmont a Hoorn, aby s vůdci gueského spolku vyjednávali.

Majíce nyní úplnou moc ve svých rukou, pro-

hlásili tito, že žádný člen gueského spolku pro své posavadní jednání nesmí býti královskými úřady stíhán, aniž že smí jakékoli výčitky jim býti činěny, začež tito opět zaručili se, že všemožně budou starati se o to, aby přítrž učinili dalšímu drancování chátry a aby přiměli lid k složení zbraní.

Vladařka musela ovšem podrobiti se; než cítíc se ponížena a uražena, tajně stěžovala si u svého královského bratra na šlechtice, kteří prý ji násilím v Bruselu zadrželi, viníc při tom ze všech nejvíce Viléma Oranienského. To byl tedy vděk za to, že Vilém i v nejhorších chvílích své rady nikdy jí neodepřel.

Po obapolné úmluvě mezi oběma stranami odebrali se ihned veškeří náměstkové provincií, mužové to jak známo většinou u lidu oblíbení, do svých sídelních měst, aby veškeré rozbroje urovnali, což se jim také dosti záhy podařilo. Přede všemi působili velmi blahodárně Oranienský v Antorpu, v Holandu, Seelandu a Utrechtu, Egmont v Gentu, Hoorn v Tournayi*) a Megen v Geldernu. Že nemohlo se to díti spůsobem na skrze mírným, leží na bíledni.

Davše proto nejprvé několik původců vzbouření odpravit, rozkázali, by katolické kostely byly opět dřívějším svým účelům vráceny, začež ale protestantům vykázali místa, kde mohou sobě své chrámy vystavěti, zabezpečivše jim úplnou svobodu u vykonávání náboženských obřadů.

Méně tolerantně počínala si Markéta v samém Bruselu. Vzdor danému slovu a domluvám Lud-

*) Hoorn zastupoval tam pana z Montigny, jenž jak známo byl vyslán do Španěl.

víka Nasavského zakázala protestantům veškeré schůze a veřejná kázání, pohrozíc všem, kdo by se jich súčastnili, šibenicí. Zpupnost Markétina dá se vysvětliti tím, že měla po ruce oddané sobě vojsko, jímž, jak jsem již dříve podotknul, město dvojnásobně obsadila.

U dvora madridského způsobila zpráva o vzbouření v Nizozemsku nesmírný poplach.

Filip se nenadál, že by mohla nespokojenost dospěti již tak daleko; zuřivost jeho dosáhla ještě většího stupně a ačkoli byl právě nemocen, nařídil přece, aby okamžitě činěny byly přípravy k potrestání nenáviděných buřičů, k nimž, jak se samo sebou rozumí, počítal nejen odbojnou šlechtu, nýbrž celý národ bez rozdílu stavu a vyznání.

Nová žádost Markétina a několika velmožů, zejmena Aremberka, Barlaimonta, Noircarmesa, Egmonta a j., aby král přijel do Nizozemska a svou přítomností k urovnání sporů se přičinil, jakož i dopis německého císaře *Ferdinanda* I., nabízejícího se za prostředníka mezi vládou španělskou a svými v Nizozemsku žijícími a k straně protestantů se přiznávajícími poddanými, přijaty byly Filipem s nevolí; nechtěl ničeho slyšeti o mírném vyrovnání. Přísné potrestání buřičů bylo pevným jeho úmyslem.

Svolal tedy okamžitě státní svoji radu, žádaje, aby případ tento neprodleně vyšetřila a ponavrhla, co by se počíti mělo. Smýšlení této státní rady v záležitostech Nizozemska je již z dřívějšího vypravování známo; nelze tedy diviti se, že i tentokráte usnešení její v ničem nezůstalo za oním prvním.

Veškerá vina svalena opět na ty, jež Nizozemčané za své vůdce považovali. Lid sám o sobě byl by prý se nikdy neosmělil, uchopiti se zbraně

a odporem zneuctívati rozkazy královské. Jedni z vůdců zřejmě prý lid k zbouření popuzovali, druzí buď hlasitě neb mlčky jednání jeho schvalovali, a jiní opět, jako na příklad Oranienský a Hoorn, pojistili prý jim o své vůli práva, která nijakn esouhlasí s edikty královskými a s úřadem, jaký zastávají; slovem, šlechta je prý vším vinna, a proto má se především s ní bez milosti naložit. Ještě ale sám císař nabízí se za prostředníka, a ještě v nynějších okolnostech velké prozřetelnosti potřebí, radí se králi, aby alespoň na oko potlačil svůj spravedlivý hněv a do Nizozemska se podíval; na potrestání buřičů zbude prý i později ještě času dost.

Ač nerad, podvolil se Filip této radě, taje při tom pevný úmysl, že Nizozemčanům neodpustí a že, až doba nadejde, strašně se pomstí za nynější pokoření.

Šlo nyní o to, jakým spůsobem má cesta býti nastoupena. Vévoda Alba radil, aby král jinak se nevydával na cestu, než se silným průvodem ozbrojeného vojska, kdežto opět jiní, zejmena princ *Eboli* a hrabě *Figueroa* proti tomu se vyslovili, tvrdíce, že ozbrojený průvod snadno by mohl vzbuditi pohoršení a domněnky o jakémsi nepřátelském úmyslu vlády.

Přese všechny výstrahy uposlechl ale Filip rady svého miláčka Alby. Psal tedy za tou příčinou své sestře vladařce Markétě, že je volný přijeti do Nizozemska; do té doby že ale žádných koncesí udělovati nebude, žádost za generální shromáždění stavů že i tentokráte úplně zavrhuje; tím více ale že na to naléhá, aby vojanská posádka několika z Německa povolanými pluky byla sesílena.

Nizozemští protestanté, netušíce, jaké pikle u dvora madridského proti nim se kujou, používali zatím výhod, náměstky provincií jim udělených, a o překot jali se s báječnou obětivostí stavěti kostely na místech jim vykázaných, zřídivše sobě zároveň v některých městech své konsistoře a v Antorpu vrchní církevní radu.

Přes tyto pokroky nedařilo se jim ale tak, jak by se mohlo očekávati. Příčinou toho byla nesvornost, povstalá následkem památné schůze v *St. Truynu*. Již tenkráte červ nesvornosti počal hlodati na jeho, jinak ne příliš silných základech. Vzbouření a řádění chátry, jež nejen rádcové španělského dvora, nýbrž i velká část nizozemských katolíků přičítali vůdcům spolku gueského, důvěru v poctivé jich zámysly úplně podkopaly. Většina katolíků, jakož i jiní mírnější občané, kteří dříve k spolku se přiznávali, opustili jej, stavše se, ne-li právě jeho odpůrci, tedy alespoň zcela nečinnými.

Obyvatelstvo Nizozemska, které neznalo dříve žádných stran, a které bez rozdílu stavu a vyznání nenávidělo vše, co španělského, rozštěpilo se nyní na stranu katolickou a protestantskou.

Než ani na tom nebylo ještě dosti. I mezi samými protestanty utvořily se strany, které, ač z počátku méně nebezpečny, nyní velmi příkře již proti sobě vystupovali. Byli to Calvinisté a přívrženci augsburského vyznání (Luteráné) *).

---

*) Za příčinou urovnání náboženských sporů v Německu svolal Karel V. na den 8. dubna 1530 říšský sněm do Augsburku, kdež předložen od protestantů seznam všech od katolického učení se lišících dogmat, které také byly uznány; odtud jmeno augsburské konfese. Až do r. 1555 byly stran této konfese mezi samými protestanty ustavičné

Události tyto nezůstaly vladařce Markétě dlouho tajny; byla rozmíškám těmto ráda, neboť podávána jí tak nejlepší příležitost, aby celý spolek Guesů v nivec uvedla.

Obrátila opět nejprvé svou pozornost k čelnějším členům šlechty, majíc za to, že podaří-li se jí tuto rozdvojiti, vše ostatní velmi snadno se podá. Za tou příčinou psala svému královskému bratrovi, aby některým rytířům, jež sama mu naznačila, vlastnoručně psal, jim úplnou svou důvěru projevil a za přispění je žádal. Chtěla vzbuditi mezi šlechtou závist a takto i nenávist.

Krok tento neminul se s účinkem. Sotva že někteří ze šlechty, jimž takovýchto královských přípisů nebylo se dostalo, zaslechli, co vše král jiným slibuje, zmocnila se jich nejprvé nedůvěra k vyznamenaným a později i bázeň, že by snad mohli zůstati osamělí. Záhy počali obraceti, dávajíce vladařce na srozuměnou, že jsou volni, s dvorem se smířiti. Již pouhé projevení této bázně způsobilo u méně bázlivých členů spolku poplach, a nesvornost co den větších ještě nabývala rozměrů.

Jak samo sebou se rozumí, obrátila vladařka největší zřetel k Vilému Oranienskému a k Egmontovi.

Egmont, ač tolikráte již sklamán, ano i uražen, nezapřel ani tenkráte svou nestálou, po slávě a cti bažící povahu; dal se též lichotivým přípisem Filipovým tak zaslepit, že na novo počal kolísati. — Ačkoli co Nizozemčan vždy přiznával se k straně potlačené, kráčel přece, pokud víme,

---

rozmíšky, které však konečně téhož roku opět v Augsburku byly urovnány, a konfese jak od církve, tak od říše za platnou uznána.

co královský úřadník vždy střední cestou, počínaje si při celém sporu spíše co prostředník než odbojník. Nyní vida, že protestantům takž jakž je zabezpečena svoboda víry, že soudům inkvisičním je přítrž učiněna, domníval se, že úlohu svou již jaksi dohrál, a že káže potřeba, aby teď i o sebe trochu se postaral. Tím lze si vysvětliti jeho počínání. Jakoby ještě nikdy byl se nepřesvědčil, co platí sliby Filipovy, věřil jim opět, spatřuje v nich zabezpečenou skvělou a bezstarostnou budoucnost.

Ne tak snadno dařilo se Filipovi s Oranienským. Byť tento skrz na skrz diplomat a státník a tušil myšlenky Filipovy ještě dříve, než je tento byl pronesl. Maje zároveň v hlavním městě Španělska četné špehouny, kteří věrně mu sloužili, věděl o všem, co kdy se událo u dvora madridského nebo ve státní radě Filipově, byť sebe tajněji to bylo upřádáno.

Proto také ani za mák nevěřil dopisu Filipovu, v němž mu tento projevoval dík za služby koruně jeho prokázané, žádaje ho zároveň důtklivě, aby pustil mimo sebe tak často zamýšlené vzdání se svých úřadů, ještě prý tak důmyslných a věrných rádců koruně vždy je potřebí. Tak daleko dospěla ničemná přetvářka Filipova.

Oranienský ale věděl, jak věc vlastně se má, že není u Filipa příliš dobře zapsán a že projevená mu důvěra nemá jiného účelu, než aby on v nastraženou léčku se zapletl. V tomto domnění potvrdilo ho ještě více zachycené psaní španělského vyslance u dvora francouzského *Františka z Alavy*, v němž tento vladařku o celém plánu Filipově poučoval, dokládaje, že po dorozumění se s nizozemskou šlechtou napne Filip zcela jiné struny, že veškerou šlechtu stihne týž osud, jaký

připravuje se v Madridě oběma jich vyslancům Bergenovi a Montignymu, které prý král už z pastě, do níž vlezli, více nepustí.

S tímto psaním, jakož i ještě s několika jinými obou jmenovaných vyslanců, v nichž tito podávali zprávu o brzkém králově odjezdu a o jeho válečném průvodu, vytasil se Vilém Oranienský před svým bratrem Ludvíkem Nasavským, Hoornem, Egmontem a Hoogstratenem, svolav je k důvěrné schůzi do *Dendermondu* ve Flandřích.

Účinek dopisů těchto na shromážděné důvěrníky byl rozdílný. Kdežto horkokrevný Ludvík Nasavský přímo se vyslovil, že Filip s ozbrojeným průvodem nesmí býti puštěn přes hranice, a že on sám se o to postará, aby protestantská knížata v Německu a ve Švýcarsku, kudy Filip zamýšlel cestovati, jej zadržela; kdežto Vilém Oranienský radil k mírnosti a prozřetelnosti, navrhuje toliko, aby lid znenáhla na vše byl upozorněn, by v nejhorším případě byl připraven; vyslovil se Egmont o předložených dopisech co o velmi nepatrných důkazích; vše co v nich psáno, může prý býti také pouhý klep a strašák; král, jenž prý svými posledními dopisy k šlechtě úplné srozumění s posavadním jejím jednáním dal na jevo a svým příjezdem veškeré spory chce urovnati, nemůže zamýšleti nic špatného. A proto Egmont radil, aby nic nebylo podnikáno, co by blízkému vyrovnání mohlo býti na škodu; má prý vyčkati se, až jaký obrat po návštěvě králově celá záležitost na sebe vezme.

Zaslepenost Egmontova byla v tomto případě příliš veliká, aby dalo se něco na její omluvu podotknouti.

Egmontovým odporem zničen také skutečně celý plán Viléma Oranienského; neboť bez při-

spění muže, jejž veškeré domácí vojsko za svého boha považovalo, jenž mimo Oranienského největší požíval u lidu důvěry, nedalo se ničeho podniknouti.

Nedorozumění toto mělo jinak ještě za následek, že z pěti v Dendermondu shromážděných vůdců pouze Egmont odebral se do Bruselu, by súčastnil se dalších porad státní rady, vladařkou opět svolané.

Egmont Markétě účel dendermondské schůze ovšem nevyzradil, než chtěje nabyti jistoty, předložil jí opis Alavova psaní, čímž mimoděk Oranienskému velmi uškodil.

Markéta, která snažila se psaní toto vyhlásiti za podvržené, — ač tomu v pravdě nebylo tak — úplně přestala bývalému svému rádci důvěřovat, stavíc jej od nynějška na roveň všem ostatním vůdcům odbojného spolku guesského. Byla ale přece ráda, že tak se stalo, domnívajíc se, že rozmíška mezi oběma předními vůdci lidu nezůstane bez blahodárných pro vládu účinků. A skutečně počaly následky Egmontova nerozvážného vzdoru již v málo dnech se jeviti.

Markéta použila příležitosti, a pomocí tajných rozkazů královýchbez prodlení povolala z Německa připravené pro ni vojsko, které beze všeho odporu překročilo hranice Nizozemska; v jeho čelo postavila pak oddané sobě stvůry, hrabata Mansfelda, Megena, Aremberka a j. Vše to dělo se s takovou rychlostí, že lid toho ani netušil a teprv prohledl, kdy veškerá již skoro města zaplavena byla cizími vojáky.

Jsouc si nyní své bezpečnosti jista, prohlásila vladařka jedním dnem veškeré sliby, které prý násilím byly na ní vynuceny, za zrušené, zapovídajíc šmahem vše, co před nedávnem ještě

protestantům bylo povoleno. Mnozí horlivější kazatelé, kteří osmělili se věrolomnost tuto veřejně kárati, byli na postrach jiným jati a někteří z nich dokonce odpraveni.

S hrůzou patřil nyní lid, co asi bude se díti; než obklíčen a střežen ozbrojeným cizím vojskem, neosmělil se, dost malý jen odpor klásti, a jako dříve podroboval se opět mlčky rozkazům vladařčiným, jež přispěním nevázaného vojska její stvůry jaly se ve skutek uvádět.

Jediné město, totiž *Valenciennes* v Henegavě, spolehajíc za příčinou své příznivé polohy — leželo blíže hranic francouzských — na své náboženské spoluvěrce ve Francii, osmělilo se hlasu pozvednouti a vyhrožovalo, že v nejhorším případě otevře brány francouzským Calvinistům.

Města tohoto Markéta se nejvíce obávala, a proto nařídila Noircarmesovi, který místo markýze Bergena, v Madridě meškajícího, úřad náměstka v Henegavě zastával, aby s rozmnoženým vojskem svým hlavní město Valenciennes obsadil.

Proti tomu vyslovila se ovšem městská rada jmenem většiny protestantského obyvatelstva, než Noircarmes dal jí za odpověď, nepustí-li vojsko dobrovolně do města, že mocí je k tomu přinutí. Svým kazatelem *Peregrinem le Grangem* popuzené obyvatelstvo poslalo své vyslance se zápornou odpovědí do leženi Noircarmesova, čímž tento tak byl popuzen, že vyslance kázal zatknouti. Na rozkaz vladařky je ovšem zase propustil; oblehl ale na to celé téměř město, i rozložil se po okolních místech s nesmírnými houfy vojáků.

Zpráva o nebezpečenství, hrozícím Valenciennesu, pobouřila veškeré protestantské obyvatelstvo Nizozemska, hlavně ale členy seslabeného již spolku guesského. Bez rozmýšlení, jakých ná-

sledků může míti každý sebe menší branný odpor, sehnán na rychlo zástup as čtyry tisíce hlav čítající a spěcháno s ním ohroženému městu na pomoc.

Jak dalo se předvídati, skončila neblahá tato výprava nešťastně. U *Launoy* byl zástup Noircarmesem přepaden a úplně na hlavu poražen; malý zbytek, zachránivší se útěkem, nalezl útočiště v Tournayi. Noircarmes pronásledoval ho až tam, načež, obsadiv svými vojáky město, opět obrátil se k Valenciennesu.

Nešťastným tímto pokusem zaražen opět nový hřeb do rakve spolku guesského. Velká část šlechty, která již dříve krok tento nijak neschvalovala, stala se porážkou první čety guesské téměř zbabělou; opustivši svůj prapor spůsobem skoro opovržení hodným jala se zřejmě pošilhávati po straně vítězící.

Však i jiné ještě okolnosti sběhly se touž dobou na záhubu silného druhdy spolku žebráckého. Nejen zápověď Markétina, nýbrž i nepohoda a kruté počasí — bylať právě tuhá zima — nedovolovaly protestantům scházeti a umlouvati se, čímž náboženská, vlastně republikánská horlivost značně ochabla, ustupujíc nečinnosti a malátnosti. Slovem, spolek guesský ztrácel co den půdy a bylo již na mále, že by se byl úplně rozpadl.

Ještě jedenkráte vzmužil se Brederode a svolal generální synodu všech protestantů do Antorpu, kteráž se usnesla, aby Brederode jmenem celého spolku připomenul Markétě opět její sliby. Byla to práce tonoucího a stébla se chytajícího člověka — práce marná. Markéta odbyla Brederoda spůsobem velmi urážlivým, vyhostivši jej zároveň na vždy z Bruselu. Na to zaslal jí Brederode ještě jednou žádost synody písemně

k níž ale Markéta, jsouc si přemoci své jista, odpověděla tak nešetrně a velitelsky, že musela tím vyvolati rozhořčení nejvyšší.

Markéta, zrušic šmahem vše, co byla dříve povolila, žádala nyní slepou poslušnost a podrobení se soudu, jejž prý sám král nad nespokojenci vyřkne.

S ustrnutím spozorovali nyní věrní členové spolku guesského, jak věc se vlastně má.

Na jakési mírné vyrovnání nebylo lze pomysliti. Jich vlastní neprozřetelností dostala se vláda mimo nadání na vrch, a jak tato jsouc vítězem s nimi naloží, tušili všickni. Nyní nezbývalo nic jiného, než buď poddati a vzdáti se na milost i nemilost, buď branným odporem čeliti blížícímu se nebezpečenství.

Uražený Brederode první pozdvihl se, obsadiv s nepatrným svým vojskem město *Viane;* též hrabě Bergen jal se na kvap opevňovati své zámky, kdežto Ludvík Nasavský vyjednával s francouzskými, saskými a falckými protestanty, aby v nejhorším případě přispěli Nizozemsku ku pomoci. Ve všech krajinách sbíráno a cvičeno vojsko. Porážkou guesských tlup u Launoy dáno znamení k novému všeobecnému vzbouření.

Touž dobou, co Noircarmes oblehal vzdorující Valenciennes, vyslala Markéta hraběte Megena s jiným oddílem vojska do Herzogenbuschu, kdež lid následkem bitky u Launoy znova počal se rotiti a kostely drancovati. Brederode ji však předešel, vyslav tam jakéhosi *Antonína Bomberga*, zuřivého Calvinistu, který svou výmluvností rozohnil veškeré obyvatelstvo a s takovou prudkostí vrhl se na Megenovo vojsko, že tento s nepoří-

zenou musel odtáhnouti. Ještoť právě Brederode též Utrechtu chtěl zmocniti se, obrátil odražený Megen veškerou svoji sílu k tomuto městu; vtrhnul do něho ještě dříve než Brederode, načež jal se odtud smělými výpady na tohoto dorážeti. Nejsa následkem toho ve svém opevnění ve Vianu dosti jist, opustil Brederode své posavadní postavení a uchýlil se do Amsterodamu.

Jak počínal si vůči těmto událostem Vilém Oranienský? Povězme to zkrátka. Víme, že ještě ve schůzi dendermondské radil k mírnosti; dalo by se tedy mysliti, že i tenkráte neschvaloval počínání Brederoda a jeho spojenců. Nebylo tomu ale tak, neboť od té doby změnilo se mnoho.

Jak již praveno, radil Oranienský proto vždy k mírnosti, poněvadž zamýšlel ujistiti se pomocí zahraničných protestantů, hlavně Luteranů, za kterouž příčinou radil zároveň nizozemským Calvinistům, aby přestoupili k augsburskému vyznání. Víme ale též, že panovala mezi Luterány a Calvinisty taková zášť, že mu nebylo lze plán tento uskutečnit. Sami Nizozemčané tedy kazili, čeho on dosáhnouti zamýšlel. Ještoť pak vladařka, rušíc veškeré své sliby, sama hodila protestantům rukavici k nohoum, nezbývalo skutečně nic jiného, než zvednouti ji a brániti se.

Výsledek byl ovšem velmi pochybný a proto také nesúčastnil se Oranienský ve vzpouře té osobně, nechtěje na sebe uvaliti zodpovědnost za všeliké možné neštěstí. Boj s vojskem německým Nizozemsko střežícím mohl ovšem vypadnouti ve prospěch povstalců, než bylo se co báti vojska španělského, které chystalo se právě, jak víme, na pochod do Nizozemska. Jinak byl by Vilém Oranienský jistě postavil se v čelo guesského vojska, a že za ním bylo by šlo celé Nizozemsko, není

pochybnosti. Co ale potom? Sebe skvělejší vítězství nad vojskem německým bylo by v následcích svých zmařeno bývalo vojskem španělským.

Nizozemčané nalézali se mezi Scylou a Charibdou. V povážlivém tomto postavení zbýval jeden toliko prostředek, nepustiti totiž španělské vojsko do země. Ovšem byl i tento prostředek velmi povážlivý; než nebylo nijakého vyhnutí; něco se muselo stát, ať vypadne to tak či tak.

Za tou příčinou učinil Vilém Oranienský spojencům tajně návrh, aby ostrov *Walchern*, kdež, jak se domníval, král se svým loďstvem a vojskem přirazí, na rychlo obsadili. Úkol tento svěřen důvěrnému jeho příteli *Janu z Marnixu*, *panu z Thoulouse*, který, jak již pověděno, byl mezi prvními, kdož podepsali známý kompromis. S dosti silným vojem odtáhl tedy Thoulouse na místo svého poslání. Při všem tom zůstalo jmeno Oranienského ovšem mimo hru; vymínil si to, doufaje, že co náměstek několika provincií více bude moci pro zemi působiti, než co zřejmý, Markétiny důvěry zbavený buřič. Vilém veřejně svému králi sloužil, tajně ale vládu jeho podkopával.

Žel bohu, že i tento poslední plán se nezdařil; byltě záhy ještě vyzrazen a Thoulouse-ovi veškeré přístavy před ústoma uzavřeny, tak že bez pořízení nazpět se musel odebrat. Na to rozložil se v *Osterveelu* nedaleko Antorpu táborem, očekávaje pomoc z města. Vojsko jeho, sestávající většinou ze samých bojechtivých dobrodruhů, počínalo si ale naproti okolním obyvatelům tak zpupně, že sama městská rada antorpská radila Vilému Oranienskému, aby proti němu zakročil.

Byl to pro Oranienského trapný okamžik. Proti vojsku, k jehož verbování byl sám tajně radil a na něž spojenci tak se spoléhali, měl užiti

své moci. Takové případy opětovaly se v Nizozemsku ovšem častěji; byl to následek špatné kázně, jakouž Guesové nizozemští hned od počátku svého trvání se vyznamenávali.

S vytáčkami odpověděl Oranienský na tuto žádost, dokládaje, že za nynějších okolností nelze nechati Antorp bez posádky, kteráž by proti povstalcům musela se vypraviti.

Zatím došla zpráva o výpravě Thoulousea též do Bruselu. Ve spěchu vypravila Markéta část svého vojska pod vůdcovstvím *Filipa z Launoy* proti povstalcům, který je skutečně také v jich táboře přepadl a úplně zničil. Kdož se vzdali — bylo jich na tři sta — byli bez milosrdenství pobiti.

V Antorpu o výpravě Markétina vojska ničeho netušeno a teprv když děla před branami města počala hřmíti, sbíhali se lidé, tázajíce se, co se přihodilo. Strašlivý, zoufalý tento boj sveden na blízku města, tak že z hradeb bylo lze pozorovati celý průběh krvavé bitky.

Oranienský, který o tomto činu Markétině též ničeho nevěděl, byl nenadálou střelbou sraživších se stran tak překvapen, že ani nevěděl, co pod hradbami města se událo. Ve zmatku poručil uzavříti na rychlo brány města, zakázav veškerému obyvatelstvu, bráti jakýkoli podíl v nepředvídané šarvátce. Nutnost a prozřetelnost toho vyžadovala. V každém případě, ať již zvítězila ta či ona strana, bylo město ohroženo. Zvítězivší a do města vtrhnuvší vojsko Markétino bylo by se dopouštělo bezpráví na obyvatelstvu protestantském, vojsko Jana Thoulouského opět na obyvatelstvu katolickém.

Po celou dobu boje, v němž chýlilo se vítězství brzy k té, brzy k oné straně, chovali se

Antorpští obojího vyznání klidně, očekávajíce s napnutostí, které straně asi konečné vítězství připadne. Guesové po dlouhém, vražedném boji podlehli.

Rychlostí blesku rozšířila se zpráva tato po městě. Popuzeni svým kazatelem *Hermanem* shlukli se nyní Calvinisté, většinou lidé z vrstev nejnižších, žádajíce, aby jim byly brány města otevřeny. Odepřeno jim to. Tu vypáčili zbrojnici, ozbrojili se a zástup 15.000 mužů obsadil bez odporu tak zvaný „mořský“ most. Za krátko celé město bylo v jich moci. „Katolíci nás zradili,“ voláno. „Naši bratří před městem jsou potřeni; nyní vrhnou se vítězové na nás. Zhouba papežencům!“

Marné bylo namahání Viléma Oranienského, který, objeviv se ve středu shluklého lidu, napomínal k mírnosti; marně dokládal, že brány města jen k jejich bezpečnosti byly uzavřeny. I jemu spíláno zrádců, ba jeden z buřičů odvážil se dokonce namířiti naň nabitou svoji pušku.

Po dlouhém, marném odporu musel vydati klíče města; však ani v tomto okamžiku neopustila ho přítomnost ducha, jíž jedině lze děkovati, že vzpoura větších ještě nenabyla rozměrů. Vzav útočiště ku lsti, pravil, že podrobuje se vůli většiny, že varuje ale před přenáhlením, ješto prý v předměstí šest set nepřátelských jezdců stojí připraveno, aby lid při výpadu z města přepadli a rozsekali. — Ostatně bylo skutečnou pravdou, co Oranienský z pouhé lsti pověděl. Launoy předvídal, že vítězství jeho nad Guesy nezůstane v městě bez následků, i nařídil k vůli své bezpečnosti veškeré své jízdě, aby byla pohotově.

Výstrahy této se buřiči opravdu lekli i upustili od myšlenky na jakýkoli výpad z městských bran, obmezivše se na obsazení řečeného již mostu;

rozestavivše stráže, probděli takto ve strašném očekávání celou noc.

Oranienský poznal na první pohled, že hrozivé vystupování Calvinistů mohlo by míti pro město strašlivé následky. Rozkacenost lidí, domýšlejících se, že od katolíků byli zrazeni, mohla snadno zavdati příčinu k novému drancování a boření kostelů, jakož i k pronásledování a vraždění v každém ohledu bezvinných katolíků.

Nezbývalo než rychle překaziti všechny možné výtržnosti. Přičiněním Oranienského, jenž dorozuměl se za tou příčinou s městskou radou, ozbrojeno ve vší tichosti veškeré katolické obyvatelstvo; přes noc vyrostla v Antorpu téměř ze země nová armáda stojící na pokynutí Oranienského po hotově. Když pak druhý den z rána Calvinisté chystali se k novým výtržnostem, viděli se obklíčeny se všech stran přesilou ozbrojených katolíků, k nimž přidala se též valná část Luteránů, většinou to zámožných občanů, bojících se o svůj majetek.

Všechen odpor byl marný. Znova vkročil Oranienský mezi povstalce, domlouvaje jim, by se utišili, že branným odporem sami sobě škodí; on že jen k dobru města a země snaží se udržeti pořádek, ješto s přesilou Markétiných vojáků nelze jim v tomto okamžiku měřiti se.

Konečně podařilo se jeho výmluvnosti, sjednati opět mír, načež všickni, jak protestanté tak katolíci složili zbraň. Tak tedy pouze duchapřítomností Oranienského zachráněn Antorp před záhubou, v niž bylo by jej v případu odboje Markétino vítězné vojsko jistě uvrhlo.

Rozhledněme se opět nyní po ostatních krajinách, kde vzpoura co den větších nabývala roz-

měrů, aniž by bylo jaké naděje, že dobré věci tím se prospěje.

Valenciennesští posud vzdorovali vyhrůžkám oblehajícího je Noircarmesa; když ale konečně jemu navzdor i několik klášterů zapálili, odhodlal se tento, byv vladařkou i samým králem Filipem k tomu zmocněn, k útoku na opevněné město.

Jediný útok postačil, aby město vzdalo se na milost a nemilost. Strašný a zoufalý byl ovšem boj, než přesile cvičeného vojska museli povstalci podlehnouti. Třicet a šest hodin trvala strašlivá kanonada; povstalci hájili se jako lvové až do poslední chvíle. Se všech stran vtrhlo nyní vojsko Noircarmesovo do města, vedeno hrabaty z *Bossu*, mladým *Mansfeldem* (druhdy členem guesského spolku) a mladším *Barlaimontem*; zmocnilo se hlavních vůdců, z nichž třicet šest okamžitě bylo odpraveno, a donutilo povstalce, složiti zbraně. Ukrutně naloženo pak s pokořenými. Město zbaveno všech svých privilegií; protestantská bohoslužba úplně zapovězena; na místo ní zavedena opět katolická a arrasskému biskupu, jemuž ku pomoci dána silná posádka, svěřen dozor nad pořádkem pokořeného města.

Pád nejmužnějšího města Valenciennesu zdrtil zúplna zmužilost ostatních vzdorujících. V málo dnech na to obsadil Noircarmes bez všeho odporu Mastricht, Tornbut a Herzogenbusch. Smělý fanatik, jmenovaný již Bomberg, zachránil se pouze útěkem. — I jiná města, zejmena Gent, Ypern, Oudenarde a Geldern bez dlouhého odporu obsazena jsou vojsky, vladařce oddanými.

V celém Nizozemsku mimo Holland protestantská strana podlehla. Povstalcům nezbývalo nic jiného, než buď prchnouti anebo vzdáti se na

milost a nemilost. Nesvornost a přenáhlenost zavinila strašný tento úpadek.

Jásající vítězové páchali nyní na úkor pokořených věci nejhroznější. — S bázní pohlíželi protestanté do strašné budoucnosti. Znali svého krále, věděli, že tyran tento nezná útrpnosti ni milosrdenství, a že odměnou bude jim mimo jiné ukrutnosti i španělská inkvisice, pro jejíž odstranění hlavně na sta životů byli obětovali.

Nizozemsko zdálo se býti na vždy ztraceno.

VII.

Všeobecný zmatek. Egmont odpadlíkem. Oranienský opouští Nizozemsko. Markéta v Antorpu a nové vyhlášky její. Popravy a stěhování se Nizozemčanů za hranice. Úplné zničení spolku guesského. Albovy přípravy a jeho pochod do Nizozemska. Alba v Bruselu.

Poslední události, sběhší se již na počátku r. 1567, vyvolaly všeobecný zmatek. Smýšlení jednotlivých stran bylo tak nejasné a spletené, že s těží lze pronésti o něm nějaký určitý soud; o málo kterém člověku mohlo se s určitostí říci: „Patří k té neb oné straně.“ Nastala nerozhodnost.

Sama zvítězivší vladařka nevěděla, na čem je. Jsouc špatně o stavu Nizozemska poučena, nevěděla, jakých rozměrů vlastně odboj nabyl; představujíc si vzpouru mnohem horší, než skutečně byla, nevěděla, zůstane-li na dále vítězem. Z bázně tedy činila opatření nejhroznější, jakých ani třeba nebylo, a jichž by se jistě nebyla popustila, kdyby byla věděla, že veškerý odboj spočívá na tak slabých základech.

Markétino přísné vystoupení vyvolalo na druhé

straně zděšení a malátnost. Guesové, slabší, než se vladařka domnívala, klesali; zmocňovala se jich zoufalost. Většina jich, nerozhodní to lidé, byvše mimo vůli strhnuti do proudu, přidávali se nyní šmahem k vítězům; nebyli černí ani bílí; smýšlením Guesové, stali se dle jmena royalisty. Menšina, rozhodní republikáné, viděli se osamělými; tušili, co je očekává. Všeliký odpor byl marný, museli poddati se na milost a nemilost. Milosti nenemohli ale od Filipa nadíti se; nemilost slula smrt anebo vypovězení ze země. Zbývalo jim pouze dobrovolné vyhnanství; kruté sice ale méně ponižující.

Co tuto pověděno, platí především o náčelnících odbojných stran. Velkému davu, považovanému obyčejně za svedený, spíše vítěz odpouští, jeho hněv obrací se hlavně k vůdcům. Tak i zde. Všeobecná zmalátnělost, nerozhodnost a bázeň byl obraz, jaký poskytovalo touž dobou Nizozemsko.

Ve velmi trapném položení nalézala se Markéta. Ač tuto chvíli vítězem, nevěděla přece, jak silna je strana její, na koho se může spolehnout; nemohla nijak s určitostí říci, kdo jejím přívržencem a kdo proti ní.

V Nizozemsku bylo touž dobou takové množství rozhodujících lidí, že každý mohl si po případě utvořiti svou stranu. Byly to hlavně vládní vysoce postavené osoby, z nichž ale veliká část pouze jmenem sloužila králi, smýšlením Nizozemsku, což bylo v očích Markétiných tolik jako Guesům. V jich rukou spočívala správa toho kterého města, toho kterého důležitého úřadu.

Kdyby si byla Markéta jista bývala, že tito lidé jsou věrnými úřadníky svého krále, byla by práce její ovšem velmi snadná. Mohla jednoduše

dávati rozkazy nepochybujíc o jejich vykonání. Nejednou ale již přesvědčila se, že královští úřadníci při rozličných příležitostech zpouzeli se vykonati rozkazy její. Hlavně náměstkové provincií tuhou vedli oposici proti vládě. Byli to lidé nespolehliví a s těmi nebylo Markétě lze k rozhodnému kroku se odvážiti.

Mohla ovšem, majíc nyní vojsko v rukou, libovolně jednati, mohla veškeré podezřelé osoby úřadu zbaviti a svými stvůrami nahraditi, — Filip byl by to jistě učinil — než Markétino ženské srdce nebylo přece ještě tak příliš nakloněno bezpráví a nespravedlnosti. Nahlédla, že třeba alespoň vůči světu užiti prostředků zákonitých, méně despotických. Násilí bylo by mohlo přece ještě vzbuditi krvavý, byť i marný odpor. Markéta nechtěla již více zbytečně krev prolévati, dokud dalo se ještě jinou cestou dosíci, co chtěla.

Vědělať, že k dvojsmyslným nespolehlivým těmto mužům patřili veškeří čelnější vůdcové lidu. A s lidmi, jako byli Oranienský, Hoorn, Egmont, Hogstraten a j. nemohlo a nesmělo se naložiti jako se sprostými buřiči.

Chtíc se tedy o počtu svých pravých přívržencův přesvědčit, dala zdělati novou přísežní formuli tohoto obsahu: „že každý zaručuje se podporovati římsko-katolickou církev, pronásledovati buřiče a vypleňovati kacířství“, a rozeslala ji k podpisu všem rytířům zlatého rouna, všem vyšším a nižším státním úřadníkům, všem důstojníkům, slovem všem, kteří jakýmkoli spůsobem byli ve spojení s vládou.

Hrabata Mansfeld, Megen, Barlaimont, vévoda Arschot a jiné stvůry Markétiny podepsali, jak se samo sebou rozumí, bez rozmýšlení. Že i Egmont, třeba byl do tábora Markétina přešel,

vší lidskosti se příčící listinu podepíše, nikdo se nenadál. Podepsal ji.

Co jej k tomu přimělo, těžko uhodnouti. Buď nezdařený pokus rebelie a spojená s tím bázeň před Filipovým hněvem anebo ctižádost, jíž Filipovými sliby nová se otvírala dráha? Kdož to ví! Buď si tomu jakkoli, tolik je jisto, že tento krok, svědčící o nerozhodné povaze jeho, nic mu neprospěl. Byl a zůstal kompromitován.

Jiní šlechticové počínali si vůči vladařčině přísežní formuli mužněji. Hogstraten vzdal se raději ještě před časem svého úřadu, aby nemusel podepsat; též Brederode; Hoorn již dříve vystoupil, nemohl tedy býti nijak nucen.

Větší a přece marnou práci měla vladařka s Oranienským. Ačkoli mu již více nedůvěřovala, přece jí mnoho na tom záleželo, by ve svém úřadě setrval, či vlastně by podepsal. Znala jeho vlohy a jeho vliv na lid velmi dobře ocenit a domnívala se, že, podepíše-li, strhne za sebou velkou část oněch, kteří nazývali se jeho přívrženci a přáteli. Byť si Oranienský činil cokoli, nikdy nemohlo jí to býti lhostejno.

Oranienský byl ale ryzá, poctivá povaha, byl celý muž a nepodepsal ani tenkráte, když vladařčin tajemník *Berti* jmenem jejím na něj dolehal, ba ani tenkráte, kdy sám Egmont, Markétou vybídnut, snažil se ho přemluvit.

Nerozluční tito druhdy přátelé sešli se ve *Villebroku*, vesnici to mezi Bruselem a Antorpem.

„Považ, co počínáš," pravil Egmont — „Bude tě to státi tvé statky, setrváš-li na svém úmyslu." — „A tebe tvůj život, nezměníš-li svůj úmysl," odpověděl Oranienský povýšeným hlasem. Nepodepsal.

Dojemná byla poslední schůze dvou těchto

přátel. Se slzami v očích prosil Oranienský Egmonta, aby opustil stranu královu, od něhož nelze ničeho se nadíti, leda nevděku; Filip že nikdy nezapomene na dřívější jeho jednání; jeho lichotivé sliby že promění se ve strašnou pomstu. — Egmont setrval na svém, dokládaje, že příjezdem královým vše bude opět uvedeno v pořádek. Rozloučili se — naposled.

Co Oranienského, který až posud k vládě tak dvojsmyslně se choval, pohnulo k odhození škrabošky a k rozhodnému odporu, leží na bíledni.

Mělť za to, že vše již je ztraceno, a v tomto případě chtěl se osvědčiti mužem povahy ryzé, nepřidávajícím se z bázně snad ku straně vítězící, jako jiní to činili; tím spíše pak, ana strana tato vynucovala na něm přísahu, příčící se vší spravedlnosti a lidskosti.

Mimo to měl Oranienský za manželku Luteránku; byl by tedy, chtěje se přidržeti královy strany, musel podepsati přísahu, čelící přímo proti vlastní jeho rodině.

Hlavní příčinou odporu jeho zdá se ale býti drzé počínání vlády, která, spolehajíc na své vojáky, jala se potajmu činiti přípravy k strašnému potrestání odbojníků. Bystrozraký princ prohledl veškeré plány její a viděl, co se bude díti. Proto také varoval Egmonta.

Španělské vojsko, které se svým zběsilým vůdcem Albou chystalo se na cestu do Nizozemska, bylo mu jistým znamením všeho budoucího zla, jež Filip hodlá na pokořenou zemi uvaliti. Oranienský znal Filipa i Albu; tito dva lidé nevypadali co andělé míru. Byť sebe přívětiveji tvářili se, v jich duši černé líhly se záměry; jich každý krok přinášel pomstu a záhubu. — Litoval zaslepence, kteří slibům těchto ďáblů věřili; tím

více pak, ješto nalézali se mezi nimi lidé, které lid za své vůdce považoval.

Oranienský měl pravdu. Pro tento okamžik bylo vše ztraceno. Lid byl přestoupením několika svých vůdců v tábor Markétin tak polekán, že ani v nejhorším případě nebyl by se opovážil vzdorovat. Na vojsko, které slepě jsouc oddáno Egmontovi, příkladu jeho následovalo, nebylo lze nijak se spolehnouti. Co tu zbývalo jiného, než slepě podati se osudu!

Oranienský věřil ale ještě v budoucnost, což je hlavní příčina dalšího jeho počínání. Odhodlal se, že z Nizozemska odjede.

Na první pohled vypadalo to ovšem velmi podivně; mnozí také rychlý jeho odjezd za nic jiného nepovažovali, než za útěk; však budoucnost poučila je o jiném; budoucnost povýšila důmyslného Viléma na prvního hrdinu Nizozemska.

Oranienský byl vskutku vzorem diplomata, a jako vždy i tenkráte nejednal bez rozvahy. Nebyl jako jiní, jako Egmont, hrdinou okamžiku; jeho hrdinství mělo základ ve skálopevné, neoblomné, ryze vlastenecké povaze. Myšlenka, jíž po celou dobu rozbrojů se zabýval a kterou již ve známé schůzi pěti důvěrníků v Dendermondu napolo vyslovil, dozrála nyní v čin. Bylo to ovoce dlouhého přemýšlení, dlouhého zapírání se, než s tím větší jistotou dalo se očekávati, že čin tento bude vykonán. Kdyby byli Nizozemčané tušili, jakými plány Oranienský se zabývá, nebyli by snad nikdy tak na mysli klesli.

Než i toto tajemnůstkářství mělo v tehdejších neblahých okolnostech svou dobrou stránku. Nejnižší třída byla stálými různicemi, výtržnostmi a rvačkami příliš znemravnělá a byla by snad na účet budoucího vítězství dopouštěla se činů, které

mohly dobré věci býti spíše na škodu než ku prospěchu.

Novým delším utrpením museli Nizozemčané nabyti opět klidnější a povážlivější mysli; vlastenectví jich, ustavičnými různicemi a nezdařenými pokusy více méně oslabené a rozštěpené, muselo znova slíti se ve velký, mohutnější celek, s nímž dalo by se později spíše operovati, než s částkami nejrůznějších náhledů a úmyslů.

Slovem tehdejší Nizozemsko nebylo ničím; nové Nizozemsko muselo se znova utvořit.

Hned druhý den po oné bezvýsledné schůzi s Egmontem zaslal Vilém Oranienský vladařce přípis, jímž vzdával se veškerých svých úřadů, čímž ovšem odpadla Markétě další příčina, aby nutila jej k podpisu své přísežné formule.

Tímto vyjádřením odtrhl se princ úplně ode dvora. Nová naděje vznikla v řadách Guesů, kteří domnívali se, že Oranienský činí tak k vůli nim a že nyní zřejmě postaví se v čelo jejich. Mýlili se, neboť hned na to opustil princ s celou svou rodinou Nizozemsko a odebral se do svého rodiště Dillenburku v Nasavsku.

Příklad jeho následovali brzy též Hogstraten, Kuilemburk a hrabě Bergen; tito ovšem z jiných ohledů než Oranienský. Považujíce odchod jeho za útěk, dali se na *skutečný* útěk; opustili vlast svou proto, že považovali vše i sebe za ztraceny.

Lid, zbavený svých vůdců, upadl v zoufalost. Byl jim však příliš oddán, aby je proklínal. Jako sebe, litoval i jich svaluje veškerou vinu na osud.

Egmont byl nyní jediný, k němuž obracely se ještě zraky zoufalého lidu. Ačkoli stal se odpadlíkem, nepovažovali jej přece zaň, omlouvajíce

ho tím, že činí tak z pouhé opatrnosti; když pak konečně druzí vůdcové je opustili, považovali Egmonta za hrdinu, dokládajíce, že on jediný nebojí se hněvu a pomsty Filipovy a proto že zůstal. Jak se mýlili!

Egmont byl skutečně odpadlíkem, doufajícím, že za své pokání dojde odpuštění a milosti svého krále. Kořeše nyní vladařce co nejoddanější sluha, vykonával slepě rozkazy její čelící přímo proti bývalým jeho zásadám.

Egmont byl pro svou vlast ztracen. Měl na zřeteli pouze sebe. Jsa ještě mlád, chtěl užiti světa a proto oddával se nyní radovánkám, které nijak nesouhlasily se smutným osudem vlasti. Musela dostaviti se smutná katastrofa, aby úplně smířila jej se zrazeným lidem, aby uchovala jej v paměti těch, které byl v rozhodném okamžiku opustil.

Vladařka, ujistivši se přísežní formulí svých přívržencův, kráčela nyní smělým krokem k cíli, jenž zněl „úplné pokoření“. Nejhlavnější města byla ponížena a vojskem obsazena, náčelníci buřičů buď prchli anebo zahynuli na popravišti. Veškeré vojsko Markétino, spojivši se, táhlo nyní do Antorpu. Marný byl odpor Antorpčanů; musili otevříti vítěznému vojsku hraběte Mansfelda brány města. — Blížící se voje Albovy vzbuzujíce postrach v celém Nizozemsku, byly hlavní příčinou vzdání se; slepě bez odporu podrobil se Antorp podmínkám, jež mu vladařka diktovala. Zněly následovně:

„Úplné zrušení protestantské bohoslužby a vypuzení protestantských kazatelů; znovuzavedení katolického náboženství; opravení spustošených chrámů; zavedení starých náboženských ediktů; dodržení shora uvedené přísahy, která teď i všem městům byla předložena k podpisu, a konečně vydání všech odbojníků v ruce spravedlnosti.“

Za to slíbila vladařka ubohým pokořeným přímluvu u svého královského bratra. Kdo by ale nechtěl vyčkati této milosti, tomu ponecháno na vůli, aby dobrovolně ze země se vystěhoval.

Antorpští znali svého krále a proto dali raději přednost dobrovolnému vyhnanství před milostí jeho. Nesmírné množství lidí, celé rodiny, veškeří protestantští kazatelé opustili, plačíce a naříkajíce, dne 10. dubna 1567 milé město a soužženou vlast.

I ostatní města následovala příklad Antorpu; viděla, že slibovaná přímluva Markétina nynějším jednáním jejím nemálo tratí na své pravděpodobnosti; neboť jak s pokořenými protestanty nakládáno, rovnalo se skoro šílenosti.

Sotva že totiž Markéta v slavnostním průvodu vešla do pokořeného Antorpu, kázala na veřejném náměstí odpraviti čtyry buřiče, vykonavši před tím v hlavním, spustošeném chrámě svou pobožnost. Na to ihned nařídila, aby veškeré děti, které dle protestantského obřadu přijaly křest, znova po katolicku byly překřtěny, aby veškeré protestantské školy byly zrušeny a veškeré chrámy zbořeny.

Rozkazy tyto i v jiných městech okamžitě jsou vykonány; ba v Gentu dospěla zběsilost tak daleko, že z trámů zbořeného kostela protestantského urobeny šibenice pro ty, kteří se byli súčastnili drancování chrámů katolických. Popravování vinníků, to jest takových, kteří buď považováni byli za náčelníky buřičů anebo kteří vzdorně přiznávali se ku své víře, dělo se s takovou zuřivostí, že každé sebe menší město nanejmíň padesáti obětmi vzdor svůj zaplatilo.

Ty byly tedy počátky slibované přímluvy; tak vypadala milost přívržencům oné víry, jejíž za-

kladatel hlásal lásku a odpuštění. Zběsilost katolické vlády převýšila dřívější zuřivost protestantů; neboť tito vrhali se pouze na mrtvé předměty, na chrámy a kláštery, kdežto katolická vláda ochlazovala svou pomstychtivost v krvi popravených nešťastníků.

V jaké míře vraždy tyto na ubohém, pokořeném lidu páchány, tomu nasvědčuje nejlépe okolnost, že i cizí vlády, jako Braniborsko, Sasko, Virtembersko a j. svými vyslanci žádali vladařku za mírnění se v provádění náboženských ediktů. Dáno jim ale za odpověď, aby nemíchali se do cizích záležitostí a aby ponechali péči o blaho svěřených Filipovi národů pouze jemu.

Vladařka pomýšlela na úplné zničení spolku guesského, jejž považovala za původce odboje, a k tomu cíli nařídila vůdcům svého vojska, aby veškerých svých sil k rozprášení jeho použili. Uposlechli. Ostatně nebyla to v těchto okolnostech práce příliš nesnadná.

Brederode, první zakladatel spolku guesského, opustil, jak víme, jsa hrabětem Megenem ohrožován, město Viane a prchl do Amsterodamu, kdež veškeří protestanté k němu se přidali. Celý měsíc ještě držel se v tomto opevnění; konečně ale vida, že jeho vlastnímu životu hrozí nebezpečí, — neboť Markéta rozkázala magistrátu, aby jakýmkoli způsobem se ho zmocnil, — opustil v noci tajně město, zanechav své přívržence pomstě vítězů, a prchl do Německa.

Zbytek vojska, jejž Brederode ve Vianu zanechal, táhl nyní veden *Dětřichem z Battenburku* též k Amsterodamu, chtěje tam do posledního muže se brániti; byl ale Megenem přepaden a rozprášen.

Někteří z povstalců, zejmena oba bratří *Batten-*

burkové, a šlechtici *Reima* a *Galama*, vstoupili na svém útěku u města Hoornu na loď, chtějíce se do Frieslandu přeplavit; však u *Harlingenu* byli oddílem Aremberkova vojska přepadeni a zajati. Veškeré prosté mužstvo, as sto mužů čítající, bylo okamžitě pobito; vůdcové jeho pak posláni vladařce, která sedm z nich kázala odpravit. Jiných sedm, mezi nimi oba Battenburkové, vrženi jsou do vězení, kdež mučeni až do příchodu zuřivého vévody Alby, který sám nad nimi pronesl soud. Většina tohoto rozprášeného vojska, která na svém útěku též na lodě se vrhla, přeploula šťastně do Německa.

Megen spojil se na to s Noircarmesem a obsadil Amsterodam silnou posádkou. Poslední zbytek guesského vojska přepadl *Erik Brunšvický* u Vianeu a poraziv jej, dal vůdce jeho *Renessa* v Utrechtu popravit.

Veškeří zakladatelé guesského spolku byli tedy rozprášeni. Brederode, Ludvík Nasavský, Bergen, Kuilemburg prchli, Thoulouse zahynul na bojišti. Mansfeld mladší přidal se, jak známo, ku straně královské. Velká část členů padla mečem katovým; většina zachránila alespoň svůj život rychlým útěkem. Guesů nebylo více.

Vzpoura byla potlačena; než za jakou cenu! Nizozemsko podobalo se hřbitovu. Tisíce a tisíce rodin opouštělo o překot svou vlast, aby alespoň život zachránily před blížícím se vojskem španělským.*) Znali již z dřívějších dob nevázanou tuto rotu, která tím větší bázní ještě je naplňovala, an v jejím čele stál pověstný, nelítostný zuřivec Alba. Následkem stálého, houfného stěhování nejzámožnějších rodin rozhostila se bída nejstrašnější

*) Dle udání samé vladařky Markéty páčil se počet vystěhovalců na 100.000 hlav.

po celé zemi. Obchod byl na dobro zastaven; většina obyvatelstva byla učiněnými žebráky.

Strašného tohoto stavu ulekla se sama Markéta. Nahledla, že půjde-li to dále tak, je veta po krásném, výnosném Nizozemsku, veta po zemi, která bývala vždy bezednou pokladnicí Filipovy koruny. Aby tedy úžasnému tomuto stěhování zabránila, vydala provolání, že přimluví se u svého bratra, by blížící se vojsko španělské odvolal, slibujíc zároveň všeobecnou milost a zapomenutí. Někteří skutečně také uvěřili a zůstali. Později toho litovali.

Markéta tím byla ovšem méně vinna, neboť dostála tenkráte skutečně svému slovu a psala Filipovi, aby další pochod Albova vojska zastavil, dokládajíc, že vzpoura již úplně je potlačena, že k udržení pořádku postačí domácí a německé vojsko a že vojsko španělské mohlo by v nynějších okolnostech býti záhubou požehnané této země.

V Madridě byli zcela jiného smýšlení.

Přes domluvy markýze Bergena a pana z Montigny, kteří posud u dvora meškali — (byli tam, jak z uvedeného již dopisu Alavova šlo na jevo, schválně zdržováni), přes domluvy samých několika rádců královýchzvítězil Alba, trvající na tom, aby neopouštělo se od započatého plánu.

Že Filip tomuto katu spíše sluchu naklonil než poctivým, lidským rádcům, je zcela pochopitelno. Po čem tak dlouho toužil, toho nyní dosáhl; nesměl si nechat ujíti příležitost, aby na ubohém národu vykonal svou dlouho tajenou mstu. Jako krvolačný tygr pohlížel s rozkoší na uštvanou oběť, již zardousiti byla jediná jeho myšlenka. Žádná milost, žádné odpuštění, — pomsta byla jeho heslem.

Při všem tom byl ale Filip tak zbabělý, stra-

choval se tak o svůj život, že usnešení své státní rady, týkající se cesty vlastní jeho osoby do Nizozemska, ustavičně odkládal, až i konečně je zrušil.

Z počátku ovšem se tvářil a činil přípravy, jako by skutečně chtěl vydati se na cestu; viděl toho ještě potřebu. Nyní však, kdy vzpoura byla již téměř potlačena, považoval Nizozemčany za příliš nepatrné, aby svůj majestát k nim snížil; k úplnému pokoření postačoval pouhý nástroj, jakým byl Alba. K popravě soudcové se nedostavujou; při té postačí kat. Bylo rozhodnuto. Alba měl se vydati se svým vojskem *sám* na cestu; odtud ono zděšení po celém Nizozemsku.

K výpravě této činěny velkolepé přípravy, jak by tu šlo o pokoření nejnebezpečnějšího nepřítele. Nejprvé obdrželi náměstkové milánský, neapolský, sicilský a sardinský rozkaz, aby veškeré své italské a španělské vojsko na janovském území shromáždili, kdež Alba měl je vyměniti za španělské nováčky. Po té žádáno na dvoru francouzském za volný průchod Albova vojska francouzským územím; když ale žádost tato byla zamítnuta, utekl se Filip k vévodům savojskému a lotarinskému, kteří svolili.

Dne 5. května 1567 vyplul konečně Alba s třiceti loďmi z přístavu *karthagenského* a dorazil v osmi dnech do Janova, kdež očekávaly ho již čtyry pluky nejvybranějšího vojska; zde ale pro nenadálou chorobu delší čas byl nucen se pozdržet.

Pluky tyto sestávaly ze samých starých otužených vojáků, kteří již pod prapory Karla V. bojovali, kteří znali se ve válečném řemesle a tudíž velmi dobře hodili se k vražedné výpravě, Filipem podnikané.

Aby hned z počátku si je naklonil, povoloval jim Alba vše, čeho si žádali. V táboře těchto hord panoval nejbezuzdnější život, nesouhlasící

nijak se „svatým“ účelem jich poslání, jež znělo „úplné pokoření nepřátel katolické církve“. Dle dějepisného udání podobal prý se válečný tento průvod spíše průvodu bachantskému. Počet veřejných nevěstek, které s dovolením Albovým táhly za vojskem, byl prý tak ohromný, že zřízen byl pro ně zvláštní prapor a že k vůli rozeznání stavu a hodnosti rozděleny byly na nevěstky velitelské, důstojnické a sprosté vojanské.

Pěší vojsko, čítající 9000 hlav, rozdělil Alba na čtyry brigady pod vůdcovstvím *Alfonsa de Ulloa*, *Sancha de Lodoño*, *Gonsalesa de Bracamonte* a *Juliana Romera*; (jmeno posledního je již z dřívějšího vypravování známo). Jízdě veleli oba synové Albovi *Ferdinand* a *Bedřich Toledský*. Mimo to přidružila se k tomuto vojsku velká část španělských šlechticů a dobrovolníků.

Po odbyté vojanské přehlídce u města *Asti* vydal se celý průvod přes *Mont Cenis**) na pochod. Ve čtrnácti dnech vykonána nebezpečná tato cesta přes savojské Alpy bez překážek.

Ve *Franche Comté* přidružily se k Albovi tři pluky německého pěšího vojska a čtyry houfy burgundských jezdců, jimž veleli hrabata *Eberstein*, *Schaumburk* a *Lodrona*; načež vyslán ihned ku vladařce Markétě posel se zprávou, by učinila přípravy k ubytování španělského vojska.

Pro Markétu byla zpráva o brzkém příchodu Albově, ač očekávána, přece ohromující. S větší ještě bázní, než kdy před tím, pohlížela příštím dnům vstříc; tušilať, co asi bude se dít. Však nejen lidskost, která probouzela se v srdci jejím a která, jak víme, již dříve ji k tomu přiměla,

---

*) Tentýž vrch, jímž před nedávnem prokopán velkolepý železniční tunel spojující Italii se Savojskem.

aby se přimlouvala u Filipa za zastavení strašné této výpravy, a když to nezpomohlo, alespoň za zmenšení španělské posádky: — nejen lidskost to byla, jež naplňovala ji strachem a bázní, nýbrž i vlastní její prospěch, vlastní její postavení.

Jsouc po delší již čas samojedinou vládkyní Nizozemska, jsouc hrda na to, že podařilo se jí nebezpečnou vzpouru potlačiti, velmi těžce to nesla, že Filip odesílá do rodné její země jiného člověka, aby tento pomocí cizího vojska prováděl, co jí napolo již se podařilo. Považovala to za urážku, domnívajíc se, že Filip jí nedůvěřuje, že má ji za příliš slabou, kdežto přece osvědčila se dosti ráznou.

Mimo to znala Albu velmi dobře a věděla, že tento tyran nikoho vedle sebe nestrpí, že je s to, aby i královo plnomocenství překročil a zahrával si na neobmezeného vladaře. Obávala se tím více, ana již jedenkráte odvislost takovouto zakusila, totiž za panování kardinála Granvelly.

Než co byl Granvella proti Albovi! Granvella byl uhlazený, galantní státník, a pouta, v jakáž uvrhl Markétu, třeba dosti těžká byla, lze nazvati přece jen pouty růžovými; kdežto Alba byl sprostý, surový voják, který nečinil rozdílu mezi svými vojáky a ženami a každého šmahem vrhal do těžkých pout železných. Čeho se jí bylo lze od takového surovce nadíti?

Věděla, že od nynějška Alba bude vydávati rozkazy, ona že bude vladařkou pouze dle jmena. Jaké ty rozkazy budou, tušila též a proto i jiná bázeň ještě naplnila její duši, že totiž veškeré ukrutnosti Albovy padnou též na její vrub, ješto se lid sotva bude domýšleti, že by Alba jednal o své vůli, bez vladařčina svolení.

Markéta byla přece jen žena; hnusila se jí

už krev, která byla prolita. Sama byla by nyní zajisté nastoupila cestu zcela jinou, mírnější. A že Alba nepřichází se svým vojskem proto, aby zjednal trvalý mír, to věděla dobře. Filip neposýlal Albu nikdy tam, kde míru bylo potřebí. Jmeno Albovo bylo tolik co *krev*.

Však nebylo již vyhnutí; podala se trpělivě do vůle osudu. Byla ale příliš uražena, aby sama uvítala svého surového dozorce, a proto, tváříc se churavou, vyslala mu vstříc Noircarmesa a Barlaimonta, k nimž přidružila se velká část nizozemské šlechty; mezi ní i kající Egmont.

Poslední tento hrdina tak se zapomněl, že v hluboké pokoře uvítal svého katana, jehož povahu znal a o němž mohl tušiti, že přichází pouze na záhubu jeho vlasti. Než jak již praveno: chtěl se sebe svrhnouti každé podezření, chtěl na výsluní královské milosti žíti, slavně žíti.

Však již první jeho setkání se s Albou přivedlo ho na jiné myšlenky.

„Aj zde přichází veliký kacíř," pravil Alba, spatřiv Egmonta mezi uvítající jej šlechtou, a to tonem takovým, že hrdina od St. Quentinu a Gravelingenu zbledl jako stěna a v duchu litovati počal, že neuposlechl rady věrného svého přítele Viléma Oranienského.

Hned po svém příchodu obsadil Alba svými Španěly veškerá větší města; nejsilnější posádky dostalo se Antorpu a Gentu. On sám vtáhl se svou milánskou brigadou dne 22. srpna 1567 do sídelního města Bruselu, kamž i většina šlechty jej následovala.

Markéta nemýlila se ve svém tušení. Hned z počátku počínal si Alba, jak očekávala, pánovitě, drze, surově. Zcela chladně, tonem nad míru ponižujícím oznámil jí, že mu králem svěřena správa

nad veškerou vojanskou mocí Nizozemska, že je zmocněn, o své vůli válku vésti, pevnosti stavěti, náměstky provincií a velitelé měst, jakož i veškeré královské úřadníky ustanovovati a sesazovati, a konečně že nařízeno mu pátrati po původcích potlačené vzpoury a dle své vůle je trestati.

Markéta byla tímto ponížením nanejvýš uražena a netajila se tím také; což zavdalo hned z počátku příčinu k rozhodnému nepřátelství mezi ní a nenáviděným Albou. Surovci tomu ovšem velmi málo na tom záleželo, jak Markéta o něm smýšlí a jak si ho váží. Nemohlať mu nijak škoditi, aniž mohla se jeho vůli na odpor stavěti. Považoval se za samostatného pána a radil se s vladařkou jen tenkráte, kdy toho nevyhnutelně bylo potřebí.

Aby byl zcela od vladařky neodvislým, neubytoval se Alba, jak by mu bylo příslušelo, v paláci, nýbrž v Knilemburském domě, v témže domě, kde položen základ ke guesskému spolku. Hned po svém příchodu dal Alba instrukce Filipem mu udělené tiskem rozmnožit a veřejně rozšířit. Zděšení nad nimi bylo všeobecné.

Nyní tedy ubozí Nizozemčané věděli, jaký osud je očekává. Blaženými cítili se ti, kteří ještě před příchodem Alby sebrali, kde co měli, a ze země uprchli, nešťastnými oni, kdož dali se Markétou přemluvit a zůstali či z dobrovolného vyhnanství svého se vrátili.

Brusel podobal se živému hrobu. Již pouhým pohledem na mohutné, surové postavy španělských vojáků zarážel se v ubohém obyvatelstvu dech. Hrobové ticho rozhostilo se po celém městě. Lidé nevycházeli ani z domu. Uzavírali své krámy a obchody, hledíce ustrašeným zrakem ze svých úkrytů na procházející se Španěly, kteří jedině

chřestěním svých šavlí a halaparten dávali městu známku života. Každé místo, každý kout opanovali Španělé, buď vojáci buď špehýři; zvláště těchto bylo takové množství, že lid obával se pronésti na hlas sebe nevinnější myšlenku. Trapné toto ticho, zoufalá tato nejistota trvala několik dní. Nikdo nevěděl, co se bude díti; jen tolik věděli, že to nebude nic dobrého.

Alba posud mlčel; než toto mlčení bylo strašnější než jistota. Kdyby bylo bývalo lze, bylo by se zajisté veškeré obyvatelstvo bruselské raději vystěhovalo. Nebylo ale uniknutí. Brány města byly uzavřeny a vojskem obsazeny.

Škaredá smrt šklebila se na nešťastné oběti se všech stran.

VIII.

Egmontovo a Hoornovo zatknutí. Soud buřičů, jinak krvavý soud. Markéta z Parmy opouští Nizozemsko. Nizozemští vystěhovalci a počátek vodních Guesů. Proces hrabat Egmonta a Hoorna a jich odsouzení. Poprava nizozemských vlastenců na náměstí bruselském. Poprava Egmonta a Hoorna.

Minulo několik dní, co Alba meškal v Bruselu.

Lid zpamatoval se poněkud ze svého leknutí, vida, že veškerá v městě dlící šlechta a především Egmont z Kuilemburského domu ani nevychází; vypravováno, že Alba velmi přívětivě k nim se chová a pozornostmi je téměř obsypává. Netušili, proč se tak děje.

Albův záměr byl, aby hlavní vůdce odboje, za něž považoval přede všemi Egmonta, Hoorna a Hoogstratena, učinil malomocnými a neškodnými. Tvářenou laskavostí a přispěním obou svých synů

Ferdinanda a Bedřicha, kteří svou veselostí a roztomilostí záhy získali si Egmontovu lásku, podařilo se mu Egmonta v Bruselu zadržeti. Též Hoorn, vida, že Alba k Egmontovi tak důvěrně se chová, dal se přelstiti a přijal pozvání prvnějšího, aby jej v Bruselu navštivil.

Týmž laskavým chováním snažil se Alba též Hoogstratena vlákati do pasti. Zároveň obdržel též *Lodrona* tajný rozkaz, aby se zmocnil antorpského měšťanosty *Strahlena*, důvěrného to přítele Viléma Oranienského, kdežto jiný setník měl se postarati o zatknutí Egmontova, tajemníka *Jana Casembrota Backerzeela*, který prý přechovával veškeré Egmontovy písemnosti.

Jsa sobě jist, že plán se podaří, svolal Alba veškeré státní rady a rytíře k důvěrné poradě, při níž súčastnili se z Nizozemčanů mimo Egmonta a Hoorna vévoda Arshot, Aremberk, Barlaimont a oba Mansfeldové. Starý Mansfeld tušil, za jakou asi příčinou jsou svoláni; nemeškal tedy, dáti svému synovi, který jak víme též byl zakladatelem guesského spolku, tajné znamení, aby rychle dal se na útěk.

Starý Mansfeld nemýlil se. Schválně prodlužoval Alba sezení, až by došly ho zprávy o výsledku ostatních výprav. Netrvalo to dlouho; Lodrona vykonal své poslání k úplné jeho spokojenosti. Nyní propustil Alba své rádce. Klidně ubíral se Egmont ze síně, an tu zastoupil mu náhle setník Albovy stráže *Sancho de Avila* s několika španělskými vojáky cestu, žádaje na něm jmenem krále meč.

Egmont zůstal ohromen; nemohl slova ze sebe vypraviti; vzpomněl si na Oranienského, vzpomněl si na první sejití se s Albou; nahlížel, že je ztracen. Po delší chvíli teprv vzpamatoval

se, vytáh meč a podávaje ho setníkovi stráže, pravil klidně: „Tento meč nikoli bez úspěchu velmi často hájil věc královu.“ Touž dobou zmocnil se jiný setník Hoorna, jenž bezstarostně do svého příbytku se ubíral.

Zpráva o zatknutí dvou těchto mužů zadala Bruselčanům smrtelnou ránu. Nakládá-li se s těmito muži jako se sprostými zločinci, jak bude teprv s jinými naloženo! Lepšího osudu dostalo se Hoogstratenovi. Dověděv se na své cestě do Bruselu, co se v Kuilemburském domě událo, rychle se obrátil a uprchl.

Několik neděl věznil Alba Egmonta a Hoorna v Bruselu, načež poslal oba do Gentu; Alfons Ulloa s třemi tisíci Španělů je doprovázel.

Stejný osud zastihl i jiné ze šlechty i z lidu, kteří, davše se přívětivostí Albovou zaslepiti, zůstali v Nizozemsku; někteří bez průtahu byli odsouzeni a odpraveni. Mezi nimi byl též antorpský měšťanosta Strahlen. Přes dvacet tisíc obyvatelů chopilo se na novo poutnické hole, aby unikli jisté záhubě. —

Zbaviv se tímto hanebným spůsobem všech podezřelých šlechticů, přikročil nyní Alba k dílu, k vůli němuž byl hlavně do Nizozemska vypraven. Opětným zavedením inkvisice v celé její strašné podobě učiněn začátek, a sice proti veškerému obyvatelstvu bez rozdílu stavu a vyznání, ještoprý ti, kdož proti buřičům a kacířům nevystoupili, stejně jsou vinni jako buřiči a kacíři. „Haeretici fraxerunt templa, catholici nihil fecerunt contra, ergo omnes debent patibulari,“ (kacíři bořili kostely, katolíci ničeho proti tomu nepodnikli, následovně musí býti všickni odpraveni), zněla krásná zásada španělských katanů.

Dle Albova prohlášení byli tedy vinni: „všickni,

kteří súčastnili se rozepří proti Granvellovi, kteří podepsali žádost šlechty anebo alespoň ji schvalovali, kteří proti usnešením sněmu tridentského, proti ediktům aneb proti novým biskupům nějakou žádostí brojili, kteří dovolili odbývati veřejná kázání anebo jim nezabraňovali, kteří nosili odznaky a zpívali písně guesské anebo nad nimi radost projevovali, kteří přechovávali protestantské kazatele, kteří súčastnili se kalvinských pohřbů, kteří o tajných schůzkách jich věděli a je zamlčovali, kteří odvolávali se na svá privilegia a konečně všickni, kteří se vyjádřili, že boha máme více poslouchati než člověka.“ Každý tento přestupek považován za *urážku veličenstva* anebo *za velezrádu.*

Nebylo snad v celém Nizozemsku jediného člověka, který by se byl některého z naznačených zločinů nedopustil; všickni byli vinni a pouze na Albovi záleželo, kdo zaň bude uznán a odsouzen. Za tou příčinou sestavil Alba zvláštní soud z dvanácti členů, tak zvaný soud buřičů (consejo de las altercaciones), jejž Nizozemčané nazývali později *krvavým soudem* (bloetraedt). Alba sám tomuto strašlivému soudu předsedal; ostatní přísedící byli: *Aremberk*, *Barlaimont*, *Noircarmes*, *Hadrian Nikolai*, *Jakub Mertens*, *Petr Asset*, *Jakub Hesselts*, *Jan de la Porte*, *Ludvík del Rio*, *Jan du Bois* a *de la Torre.* Tito všickni ovšem pouze radili; práva odsuzování vyhradil Alba pro sebe.

S jakou zběsilostí soud tento si počínal, jde nejlépe z toho na jevo, že sám krvolačný Alba po třetím měsíci cítil se unavena a zemdlena; pročež přenechal předsednictví svému miláčkovi, jistému licenciatu *Don Juanu Vargasovi*, který ukrutností nad samého Albu vynikal. Nestvůra tato prováděla své krvavé řemeslo s takovou zví-

řecí chladností, že veškeří jeho, jinak dosti ničemní společníci, mimo del Ria, de la Torrea a Hesseltse, s ošklivostí od něho se odvrátili a sezení krvavého soudu navštěvovati přestali.*) Od té doby vykonávali tedy pouze tito čtyři ničemové soudy nad kacíři.

S jakou opovržení hodnou lhostejností a chladností ortele smrti prohlašovány, tomu nasvědčuje následující případ: Jeden ze čtyr těchto katanů, Hesselts, měl ve zvyku, že při každém sezení krvavého soudu spal; když přišla řada na něho, aby hlasoval, vedlejší jeho soused vždy ho probudil, načež Hesselts, celý rozespalý, mechanicky zvolal: „Ad patibulum!“ (na šibenici!) a spal dále zas.

Již základ, na němž krvavý tento soud spočíval, jest hanebný a v každém ohledu zatratitelný; byla to *libovůle* jednotlivců. Tucet darebáků rozhodoval nad osudem pěti milionů lidí. Jakési odvolání k vyšší instanci nebylo možno, ješto veškeré jiné soudy, i nejvyšší, druhdy tak mocný vrchní soudní dvůr, podlehaly nyní „soudu bučičů“.

Státní rady nebylo více; Alba ji nesvolával, řídě osudy Nizozemska sám a sám. Drzým, církevní latinou pronešeným výrokem „non curamus vestros privilegios“ (nedbáme vašich privilegií), vyslovena přímo zásada, dle níž mělo býti Nizozemsko příště spravováno. A zásadu tuto prováděl Alba skutečně se železnou důsledností. Ve-

*) Velmi živý a úchvatný obraz o těchto Albou páchaných ukrutnostech podává V. Sardou ve své známé činohře „Vlast“, na niž poznovu také já si dovoluju české čtenářstvo upozornit.

škerá privilegia a práva byla vůči krvavému soudu ničím; ba pokročeno tak daleko, že i domácí a rodinné záležitosti vynášeny drzou cestou na tržiště veřejnosti. I ti, kteří zamýšleli ve sňatek vstoupiti, musili si dříve vymoci svolení Albova, jenž chtěl zameziti jakékoli spojení katolíků s buřiči a nekatolíky. — Slovem, svobodné Nizozemsko uvrženo v nejtužší pouta otrocká.

Spůsob, jakým krvavá rada soudila a odsuzovala, daleko převyšuje co do hanebnosti řízení soudů inkvisičních. Každý, kdo za vinna byl uznán, musil na vyzvání rady dostavit se; kdo toho opomenul, byl ze země vypuzen a statky jeho, měl-li jaké, připadly koruně; kdo se dostavil, byl bez milosti odsouzen. Že většina dávala přednost prvnější cestě, leží na bíledni.

To krvolačného tygra Albu ovšem hnětlo; jemu nestačily skonfiskované statky, chtěl míti krev; pročež přestal vybízeti k dostavení se, nařídiv, by kacíři, kdekoliv budou napadeni, byli schytáni a k soudu vlečeni. Celé houfy podezřelých osob ze všech končin Nizozemska přiváděny lovícími vojáky před krvavý soud, kdež s nimi po obvyklém spůsobu naloženo. Stínání, čtvrcení, upalování byly obyčejnou zábavou zběsilých Španělů. Veškerá vězení, jichž počet Alba hned po svém příchodu o několik nových rozmnožil, byla přeplněna; aby pak bylo místa pro nové vězně, odbývány popravy houfně beze všeho výslechu; kdo byl polapen, byl již zároveň také odsouzen.

Že Filipovi řádění Albovo bylo velmi vhod, kdož by o tom pochyboval? Bylať jeho pomsta konečně nasycena. Mimo to dostávalo se jeho pokladnici následkem konfiskac takových značných příspěvků, že podlá jeho duše i v tomto ohledu úplně mohla býti spokojena s výsledky Albova

vladaření. Na dvacet milionů dolarů páčí se suma, která během prvního roku připadla vládě španělské. Že i Albův zlodějský měšec tučněl, je více než jisto. —

Právě proto byla marna veškerá naděje Nizozemčanů, kteří až do konce r. 1567 pořád ještě doufali, že Filip přibude do Nizozemska a přítrž učiní Albovu řádění. Bláhoví lidé, doufající v milost člověka, který mimo lidskou tvář ničeho neměl na sobě lidského, jehož náboženstvím byla inkvisice, jehož řemeslem byla vražda.

Markétino tušení nebylo klamné. — Jak předvídala, že totiž příjezd Albův znamená konec vladaření jejího v Nizozemsku, tak stalo se.

Sotva že Alba usadil se v Bruselu a přerušiv své trapné mlčení, jednati se jal, spozorovali všichni i Markéta, jakého asi druhu je plnomocenství, králem mu udělené. Počínalť si tak libovolně, jako by byl samostatným vladařem, jako by nikomu nebyl odpověden, než toliko sobě samému. Že počínal si k Markétě hned z počátku velmi nešetrně, pověděno již na jiném místě, a protož nelze diviti se, že vladařka v rostoucím spravedlivém hněvu svém chovala se k Albovi stejným spůsobem, dávajíc mu zřejmě na jevo, že povrhá jím co drzým vetřelcem.

K hněvu tomuto přidružila se nyní ještě bolest nad nevděkem těch, kdož, dokud byla ještě neobmezenou vládkyní, kořili se jí co otroci, nejhlubší úctu svou jí projevujíce. Bezbarevné, nicemné tyto stvůry, vidouce, že hvězda její hasne, jeden po druhém ji opouštěli, sklánějíce touž měrou, jako dříve před ní, otrockou šíji svoji před nově vycházejícím sluncem, před Albou.

Cítila se opuštěnu, cítila se ničím. Trapné bylo postavení její. Alba neuznával ji ani za hodnu, aby kdy tázal se jí na radu. Ponížení toto nesla Markéta tím tíže, ano vycházelo od muže tak surového a drzého. Nejvíce ale popudilo ji zatčení Egmonta a Hoorna, jež stalo se nejen bez vůle, nýbrž i mimo vědomí její. Případem tímto uzrál úmysl její, s nímž od příchodu Albova tajila se, a s jehož provedením jedině proto otálela, poněvadž pýcha nedovolovala jí, aby pokořila se před surovým vojákem.

Nechtíc snášeti déle Albovy urážky, vyslala svého tajemníka *Machiavella* do Madridu se žádostí, aby Filip sprostil ji úřadu vladařského.

Filipovi byla žádost tato velevítána. Věděl, že Markéta je nyní v Nizozemsku zbytečna, a jen proto, že byla jeho sestrou, netroufal si, úřadu sám ji sprostiti. Věru div, že měl k ní ještě tolik šetrnosti! Bez dlouhého rozmýšlení vyhověl žádosti její, vykázav jí za její služby dvacet tisíc dolarů ročních důchodů, které ale později nebyly jí příliš svědomitě vypláceny, neboť je známo, že trávila svůj život *v Namuru* v dosti velkém nedostatku. S propuštovací listinou pro Markétu došel zároveň pro Albu diplom, jímž tento byl povýšen na náměstka v Nizozemsku.

Markéta žádala zároveň Filipa, aby jí bylo dovoleno, rozloučiti se s Nizozemčany způsobem slavným, to jest na říšském sněmu, před tváří zástupců celého národu. Že přání tomuto Filip nevyhověl, leží na bíledni; neuznával žádná privilegia, tím méně tedy říšský sněm, na němž mohlo to i jinak dospěti k povážlivým, protivládním výstupům. — Rozloučivši se tedy se všemi stavy pouze písemně, opustila Markéta dne 22. prosince r. 1567 Brusel, jsouc novým náměstkem Albou

doprovázena až na hranice Brabantu, kde přidělen jí hrabě Mansfeld za dalšího průvodce.

O konečných osudech této paní budiž toliko podotknuto, že odebrala se z Nizozemska do Italie k svému manželi *Oktaviu Farnesskému*, a že zemřela v šedesátém čtvrtém roce věku svého roku 1586 v *Ortoně*, jsouc svým bratrem Filipem, jemuž tolik důležitých služeb byla prokázala, úplně zapomenuta.

V lepší upomínce, ač, upřímně řečeno, málo toho zasluhovala, zachovali ji Nizozemčané. Již pouhá zpráva o jejím odstoupení vyvolala všeobecné zděšení. Ačkoliv neučinila Markéta pro Nizozemsko ničeho, co by mohlo nazvati se dobrým, považovali ji Nizozemčané v nynějších okolnostech přece ještě za svou jedinou ochranitelku, neboť viděli a přesvědčili se, že s jednáním Albovým nijak nesouhlasí, ba že i zběsilce toho z celé duše nenávidí.

Nevěděli ovšem, z jakých příčin se to děje; nevěděli, že uražená čest a ženská ješitnost větší měly u ní váhu než útrpnost s týraným národem; než buď tomu jakkoli, ve strašném onom stavu, kdy veškeří vůdcové lidu byli buď uvězněni, buď již odpraveni, anebo ze země vypovězeni, byla ona skutečně jedinou jejich nadějí a útěchou. Úplného vykoupení z poroby ovšem nemohli naditi se od ní, než alespoň více mírnosti a spravedlnosti, kterých tyran Alba neznal a znáti nechtěl. Z dvojího zla byla Markéta přece ještě zlem menším.

Právě proto i v pozdějších dobách nezpomínali Nizozemčané na Markétu z Parmy s takovou hořkostí, jak by toho byla zasluhovala. Uvyknuvše báječným hrůzám a mukám, Albou na nich páchaným, zapomněli úplně na křivdy, Markétou jim

činěné, které u porovnání k Albovým popravám byly pouhou hračkou; ano zapomenutí a odpuštění šlo tak daleko, že přáli si míti Markétu za vladařku a že nazývali ji svým „strážným andělem“.

Alba byl tedy nyní neobmezeným pánem. — Aby dodal svému postavení hned z počátku důrazu, nařídil, aby krvavý soud práci svou zdvojnásobil. Popravováno s větší ještě zběsilostí než kdy před tím. Jakých prostředků k tomu Alba i jinak užíval, o tom svědčí nejlépe následující případ:

Chtěje se zmocniti nejzámožnějších měšťanů gentských, pozval jich 47 k sobě do Bruselu, neudav ani za jakou příčinou. Sedmnácte z nich byli skutečně tak bláhovi, že vydali se na cestu; sotva že ale vstoupili do městských bran, již byli jati a 3. dubna 1568 veřejně popraveni.

Lotrovský tento kousek zavdal opět příčinu k novému stěhování ze země. Ještě pak Alba měl nejvíce zamířeno na zámožné měšťany, jichž jměním svou a svého panovníka pokladnici naplňoval, stalo se, že za krátko všickni téměř zámožnější občané vlast svou opustili, tak že obyvatelstvo nizozemské sestávalo nyní ze samé téměř chudiny, ze samých žebráků. Však i tito ubožáci, bojíce se o to jediné, co měli, o svůj život, stěhovali se vzdor přísné zápovědi o překot za hranice. —

Zámožnější, zvláště ale veškeří továrníci prchli do Anglicka, kdež, mimochodem řečeno, položili základ k nynějšímu obchodnímu blahobytu velké Britanie. Kalvinisté utekli se k svým souvěrcům do Francie, kdežto uprchlíci severních provincií obrátili se většinou do Německa. Jiní vrhnuvše se na malé lodičky, a sestoupivše se ve spolek loupežníků, jali se napadati a ohrožovati Španěly

takovou měrou, že tito považovali je za nejnebezpečnější nepřátely. Později, když byli se sorganisovali, dáno jim jmeno „*vodní Guesové*“ anebo také „diví“.

Tito *diví* hrajou v dějinách nizozemského odboje velmi důležitou úlohu, pročež ještě častěji v průběhu tohoto vypravování zmínka o nich bude učiněna.

Jak tedy praveno, jal se Alba řáditi ještě strašlivěji než dříve. Ačkoli spousta byla již všeobecná a Nizozemčané ni dost malého odporu schopni nebyli, umínil si Alba přece, že musí vyhladiti kacířství z kořene. Nešetřil proto nikoho, ani malých dítek, obávaje se, že by mohli snad někdy vyrůsti na mstitele svých povražděných otců.

Celé knihy daly by se napsati o ukrutnostech, zběsilým Albou na pokořeném národě páchaných; mám ale za to, že postačí, podotknu-li, že dějiny lidstva sotva mohou vykázati se strašnější dobou, než jakou bylo Albovo vladaření. Nizozemčané vším právem zasluhujou, aby byli vřaděni mezi první a nejslavnější mučeníky za občanskou a náboženskou svobodu.

Vše co tuto vypravováno, dělo se na počátku roku 1568. Tentýž rok události nový vzaly obrat.

Jak jsme viděli, bylo až posud celé povstání více méně jenom pouhými nezdařenými pokusy. Bojováno bez plánu a bez rozmyslu. Lidé, kteří povstání toto řídili, byli příliš neschopni a nerozvážni, aby se byli mohli dodělati nějakých úspěchů, a když konečně našel se ten pravý, Vilém Oranienský totiž, bylo již pozdě, bylo vše ztraceno.

A přece byl i v tomto zoufalém okamžiku Vilém Oranienský jediný, na kterého se mohlo Nizozemsko spolehnouti. Štěstí pro zemi, že ještě

před časem uprchl, že nepropadl osudu Egmontovu a Hoornovu. Nizozemčané nedoufali ovšem již ničeho; nepřipadlo jim ani ve snu na mysl, že by Oranienský mohl býti kdys jejich vysvoboditelem; než byli tomu přece rádi, že šlechetný tento muž je zachráněn.

Též Alba na Oranienského více nevzpomínal; toho jediného mu bylo líto, že nezmocnil se ho s ostatními. Nyní považoval jej za malomocného psance, jehož netřeba se báti a jenž ve vyhnanství zahyne zcela zapomenut. Proto také vysmíval se obavám kardinála Granvelly, jenž nejednou u madridského dvora tvrdil, že nemá-li Alba tohoto „Mlčelivého“ (Viléma), nemá ničeho.

Granvella měl pravdu. Co neviditelný duch bděl Vilém Oranienský nad Nizozemskem, upřádaje v cizině síť, do níž zaplésti se měla celá ta smečka hltavých vlků španělských i se svým ničemným králem Filipem.

Odchyluju se poněkud od postupného vypravování, abych obeznámil čtenáře s konečným osudem uvězněných hrabat Egmonta a Hoorna. Činím to hlavně proto, poněvadž oba tito mužové dnem, kdy byli zatknuti, dohráli svou úlohu a v dalším průběhu vypravování více již se nevyskytujou.

Zatknutím a konečným odpravením Egmonta a Hoorna zakončeno první jednání krvavého odboje proti *křivopřísežníku Filipu II.* Rebelie proměnila se pak v pravidelnou, dlouho trvající válku.

Jak již na jiném místě pověděno, dal Alba Egmonta a Hoorna po jich zatknutí v Bruselu odvézti do Gentu, kdež přes osm měsíců byli v tamější tvrzi vězněni. Hned na to vznešena na ně žaloba, záležící u Egmonta *z devadesáti*, u

Hoorna *ze šedesáti* článků. Že generální prokurator *Jan du Bois*, který žalobu sestavoval, ni nejmenší okolnosti neopomenul, která by proti obžalovaným mohla svědčiti, leží na bíledni. Každý, sebe nepatrnější čin považován za přestupek, a v každém přestupku spatřováno *uražení veličenstva* či *zemězráda*. Proti takové nespravedlivé obžalobě a před tak nespravedlivým soudem, jakým byla „krvavá rada", bylo ovšem marné všeliké hájení.

Oba obžalovaní obdrželi opis hanebného tohoto spisu s tím podotknutím, aby v pěti dnech jej zodpovídali, načež, když se tak stalo, dovoleno jim, zvoliti si své defensory či obhájce. Tito ohradili se pak nejprvé proti samému soudu, dokládajíce, že Egmont a Hoorn co rytířové zlatého rouna smějí býti souzeni pouze králem aneb velmistrem řádu. Jak samo sebou se rozumí, zavrhl Alba protest tento bez dlouhého rozmýšlení, nařídiv obžalovaným, aby předvedli své svědky, jinak že budou souzeni in contumaciam. Beze svědků odpověděli oba hrabata na jeden každý článek obžaloby tak důkladně, že nevina jejich byla patrna; než co dbal na to Alba? Umínil si, že je zničí, a jen k vůli formě protahoval jich soud zbytečně den ode dne. Zatknutí jich bylo již zároveň také jich odsouzením.

Znova naléhal Alba na to, aby předvedli svědky; když ale tito, nedbajíce jeho vyhrůžek, znova zadali protest proti neoprávněným soudcům svým, vyměřil jim Alba lhůtu devíti dnů, v které měli svědky předvésti, jinak že budou zbavení všeho práva obhajovacího a souzeni beze svědků.

Celý tento proces byl věru pouhou komedií, kterou Alba vůči světu prováděl, aby snad neřeklo se, že nejváženější tito mužové země byli souzeni

jako sprostí zločinci. Marny byly proto také všecky protesty obžalovaných, tím marnější, když ani nejhorlivější přímluva celého téměř světa nebyla s to, aby zarputilým Filipem pohnula. Egmontova manželka a Hoornova matka utekly se ke všem téměř dvorům evropským, žádajíce za zakročení ve prospěch obou obžalovaných; stalo se dle prosby jich, než nezpomohlo to nic, právě tak jako marny byly interpelace všech rytířů zlatého rouna ze Španělska, Německa a Italie. Na všecky přímluvy odpověděl Alba jmenem svého krále: „Zločin, z něhož hrabata Egmont a Hoorn jsou obviněni, byl spáchán v záležitostech nizozemských provincií, a v těchto záležitostech jsem já jediný králem svým ustanoven za soudce.“

Jak praveno, přes osm měsíců protahován tento hanebný proces — při čemž oba hrabata ustavičně jen na to naléhali, aby byli postaveni před jiný spravedlivější soud. Konečně zdálo se to býti Albovi přece již nudným. Rozhodl se. Dne 1. června r. 1568 sešel se krvavý soud a vyřkl nad oběma hrabaty rozsudek, znějící v ten smysl, že oba jsou vinni zločinem urážení Veličenstva a zemězrády, a sice proto: „že hanebné spiknutí Viléma Oranienského podporovali, *) že spojenou šlechtu brali do své ochrany, a že co náměstkové a královští úřadníci králi a církvi špatné služby prokazovali.“ Vyřknut tedy nad nimi ortel smrti a poprava určena na den 5. června. Oba měli býti veřejně stati a jich hlavy na kůl nastrčeny; veškeré jich statky, léna a práva měly připadnouti královskému fisku.

---

*) Oranienský byl nyní Albou za hlavního původce odboje považován.

Hned druhý den po prohlášení rozsudku odvedeni jsou oba odsouzenci pod dohlídkou tří tisíců španělských vojáků z Gentu do Bruselu, kdež pak svolal Alba ihned členy krvavého soudu, aby u jich přítomnosti rozsudek ještě jednou byl přečten. Dlužno podotknouti, že ničemný tento rozsudek podepsán byl pouze Albou a sekretářem *Pranzem*, což na novo svědčí o libovůli bídného tohoto zuřivce.

Na popravě této dal si Alba záležeti; chtěje, aby byla co možná slavnou, kázal, aby po tři dni byly odbývány jakési předehry k strašnému tomuto dramatu. *Dvacet pět* nizozemských vlastenců v průběhu tří těchto dnů na tržišti bruselském veřejně bylo odpraveno, mezi nimi též známý *Jan Casembrot Backerzeel*, Egmontův sekretář.

V noci ze dne 4. na 5. června, kdy oba vězňové kladli se již na lože, prohlášen jim rozsudek. Vévoda Alba doručil ho ypernskému biskupovi *Martinu Rithovu*, kterého jen k vůli tomu do Bruselu povolal, aby odsouzence k smrti připravil. Když biskup zaslechl, oč tu běží, vrhl se vévodovi k nohoum a se slzami v očích prosil za milost aneb alespoň za odročení popravy na jinou dobu; načež mu ale vévoda drsným a hněvivým hlasem odpověděl, že nepovolal ho proto z Ypernu do Bruselu, aby opíral se rozsudku, nýbrž aby svou výmluvností nešťastným hrabatům ulehčil.

Nejprvé ukázal biskup ortel hraběti Egmontovi. „Toť věru velmi přísný rozsudek!“ zvolal Egmont, zblednuv, uděšeným hlasem. — „Nemyslil jsem, že jsem tak příliš Jeho Veličenstvo urazil, abych zasluhoval takový trest. Musí-li to ale býti, podrobím se osudu svému s pokorou. Nechť tato smrt hříchy mé smyje a nechť ani mé choti ani mým dítkám není na škodu! Tolik alespoň za své

služby očekávám. Smrt snesu mužně, poněvadž líbí se tak bohu a králi.“ Na to naléhal na biskupa, aby mu upřímně řekl, zda nelze doufati v milost. Když tento odpověděl, že *nikoli*, vyzpovídal se a přijal svátost umírajících. Pak tázal se, která modlitba jest asi nejlepší a nejmocnější, s níž by v posledním okamžiku měl obrátit se k bohu. Když mu biskup odpověděl, že žádná modlitba není lepší té, které učil sám Kristus, — totiž *otčenáše*, jal se ihned modliti. Vzpomínka na rodinu jej vyburcovala; poručil si dáti péro a inkoust, napsal dvoje psaní, jedno své manželce, druhé králi Filipovi; tohoto žádal, aby alespoň s jeho manželkou a s jeho dítkami měl smilování.

Zatím postaveno na bruselském tržišti před radnicí popraviště, na něž připevněny dva koly se železnými hroty a vše to ověšeno černým suknem. Dvacet dva prapory španělské posádky obklíčily lešení. Mezi desátou a jedenáctou hodinou objevily se španělské stráže ve světnici Egmontově; nesli s sebou provazy, aby dle obvyklého spůsobu ruce mu svázali. Zapověděl si to, doloživ, že je k smrti odhodlán a připraven. Aby katovi práci ulehčil, odtrhl od svého kabátu límec sám. Oděn byl v noční oblek z červeného damašku, přes tento přehozen byl černý španělský plášť se zlatým třepením. Tak objevil se na lešení. Don *Julian Romero*, španělský setník *Salinas* a biskup ypernský jej následovali. Dvorní grand-prevot, drže v rukou červenou hůl, seděl na koni přímo u lešení, kat ukryt byl pod ním.

Egmont jevil z počátku chuť, jakoby chtěl s popraviště k lidu promluvit. Když jej ale biskup upomenul, že by nebyl buď ani slyšán, anebo že by mohl zavdati příčinu k výtržnostem, které by jeho přátelům mohly býti jen na škodu, upustil

od svého úmyslu. Se vzpřímenou hlavou chodil několik minut po lešení, stěžuje si, že mu není popřáno, čestnou smrtí pro svou vlast zahynout. Až do posledního okamžiku doufal, že král nemyslí to snad do opravdy a že exekuce jen k pouhému jeho postrachu je ustanovena. Když přiblížil se rozhodný okamžik, obrátil se k Julianu Romerovi a tázal se ho ještě jedenkrát, zda mu nelze doufati v milost. Julian Romero, pokrčiv rameny, sklopil oči k zemi a mlčel.

Tu zaťal zuby, odhodil plášť a noční oděv, poklekl a hotovil se k poslední modlitbě. Biskup, podav mu kříž k políbení, udělil mu poslední pomazání, načež dal mu Egmont znamení, aby se vzdálil. Na to stáhl si hedbávnou kápi přes oči a očekával osudnou ránu. — Rána padla; hlava oddělila se od trupu. Mrtvola ihned přikryta černým suknem.

Celý Brusel, tlačící se kolem popraviště, cítil spolu smrtelné toto tnutí. Hlasitý pláč přerušoval strašlivé ticho. Sám necitelný Alba, dívající se oknem na popravu, setřel si slzu z oka.

Hned na to přiveden hrabě Hoorn. Jsa mnohem popudlivější než jeho přítel a maje více příčin, pro něž krále nenáviděl, vyslechl ortel s menší klidností. Rozhorlil se v takové míře proti Filipovi, že s těží přiměl ho biskup k tomu, aby posledních svých okamžiků lépe použil než k proklínání svých nepřátel. Konečně přece zpamatoval se a odbyl si svou zpověď, které z počátku se opíral.

V témže průvodu jako přítel jeho vstoupil na lešení. Cestou pozdravoval mnohé své známé. Jako Egmont, ani on nebyl svázán; oděn byl v černý kabátec a plášť, hlavu maje pokrytou černou milánskou čapkou. Vystoupiv na lešení,

pohledl na mrtvolu, pod suknem ležící, a tázal se kolemstojících, zda to tělo jeho přítele. Když mu bylo přisvědčeno, prohodil několik španělských slov, svlékl plášť a poklekl. Celý zástup hlasitě vykřikl, když smrtící rána oddělila hlavu jeho od těla.

Hlavy obou zavražděných nastrčeny pak na koly, stojící na popravišti, kdež zůstaly až do tří hodin s poledne; načež byly sňaty a s oběma trupy v olověné rakve uloženy.

Vzdor nesčíslnému množství špehounů a katových pacholků, kteří stáli kolem popraviště, nedali se bruselští měšťané přece udržeti, aby své kapesní šátky v kanoucí s popraviště krev neponořili, chtíce svatou tuto relikvii na věčnou památku si uschovat. *)

IX.

První výprava Viléma Oranienského do Nizozemska. Bitva u Winschotenu. Albovo vítězství. Počátek sporu mezi Anglickem a Španělskem. Desátek. Vodní Guesové zmocní se přístavu brielského; odboj Hollanďanů. Druhá výprava Viléma Oranienského. Obležení Monsu. Vraždění v Zütphenu a Naardenu. Obležení Haarlemu a Alkmaaru. Alba opouští Nizozemsko. *Requesens* nastupuje na jeho místo.

Vratme se opět k dřívějšímu vypravování.

Bylo to, jak praveno, na počátku roku 1568, když nový náměstek Nizozemska, vévoda Alba s dvojnásobnou přísností jal se prováděti úkol katanský. Hanebná poprava gentských měšťanů

*) Vylíčení posledních okamžiků Egmonta a Hoorna vzato skoro doslovně ze Schillerova spisu „Geschichte des Abfalls der vereinigten Niederlande.“

byla příčinou nového stěhování se ze země a tato opět základem nového boje, který za hranicemi Nizozemska byl připravován a již vypuknouti hrozil.

Opět to byl Vilém Oranienský, jenž, vida nesmírnou tu bídu, v níž Alba uvrhl ubohé Nizozemsko, jal se vší silou ducha svého pracovati o novém plánu, dle něhož bylo by lze osvoboditi Nizozemsko od Španělů. Zášť jeho proti ničemnému králi Filipovi nabyla v dobrovolném vyhnanství ještě větších rozměrů; vymanění Nizozemska z drápů tohoto bídáka bylo nyní jediným cílem života jeho.

Nejprvé utekl se s bratry svými Ludvíkem a Janem k samému císaři Maxmilianovi II., žádaje na něm, by svým sprostředkováním konec učinil krvavým vraždám a bezpříkladné zuřivosti Albově. Tento jal se skutečně také se samým Filipem vyjednávati, obdržel ale od něho přímo urážlivou odpověď.

Nezbývalo nyní Vilému Oranienskému jiného, než uchopiti se prostředků nejhorších, boje na život a na smrt. Byl to čin zoufalý, než Vilém pevně doufal, že dobrá věc musí zvítězit, že bůh nemůže dopřáti vítězství člověku, který tak hanebně prohřešil se na jeho tvorstvu, který mnohonásobným *křivopřísežnictvím* jej samého v prach zašlapal.

A skutečně sama prozřetelnost obrátila proti tomuto korunovanému katu ostří hrotů, jež mířil na zubožený národ. Titéž ubožáci, kteří přinuceni byli, opustiti svou vlast, byli hrotem, na nějž nabodl se později vzdor španělských zběsilců.

Byl počet vystěhovalců nizozemských tak ohromný, že mohl Vilém Oranienský směle říci: „Nizozemsko je nyní za hranicemi, můžeme je-

dnat.“ Nebyla to ale práce tak snadná; vystěhovalci byli po všech končinách rozprášeni, většina z nich v hadrech a bez chleba. V té osudné chvíli osvědčili se Vilém Oranienský a oba jeho bratři co vzory republikánské obětovnosti. Prodavše veškeré své skvosty a klenoty, zastavivše veškeré své statky a panství, kupovali za utržené peníze zbraně a všemožné válečné potřeby, načež ihned v celém Německu přikročeno k najímání vojska. Též některá protestantská knížata německá, zejmena landkrabí hesenský a kurfiřst falcký, přispěli Vilémovi mužstvem i penězi.

Dle plánu Vilémova měl býti ze čtyr stran učiněn útok na Nizozemsko. Známý hrabě Hoogstraten měl překročit řeku *Mosu* a přes Lutych vtrhnouti do Geldernu; hrabě *Coqueville*, francouzský šlechtic z Normandie, měl zmocniti se Hegenavy a Artoisu; bratr Vilémův Ludvík Nasavský měl vpadnouti do severních provincií Gröningenu a Frieslandu; a až by Alba na třech těchto místech se svým vojskem byl zaměstnán, chtěl Vilém sám s hlavní armádou vtrhnouti do Brabantu a táhnouti přímo na Brusel. Při všem tom počítal Vilém též na pomoc vodních Guesů a nizozemských katolíků, z nichž velká část rovněž tak nenáviděli Albu, jako vypuzení protestanté.

Za příčinou tohoto plánu zhotovil nepovolaný *Brederode* o své vůli opět *nový kompromis*, jímž každý, kdo jej podepsal, zaručil se k nějakému peněžnímu příspěvku ve prospěch nastávající výpravy. Vůbec počal Brederode jeviti opět nesmírnou činnost, která však mnoho neslibovala, a věru štěstí pro Nizozemsko, že ještě před započetím hlavní akce zasáhla jej neúprosná smrt. Zemřel právě v tu dobu, kdy na úkor dobré věci jal se

tlačiti v popředí, chtě vliv Oranienského co možná zmenšiti.

Výprava započala. Coqueville první s hloučkem Francouzů a Nizozemčanů vtrhl do hrabství artoisského; však již první tento vpád skončil velmi nešťastně. Alba stěžoval si u francouzského krále *Karla IX.*, že Coqueville co cizinec nemá práva, vtírati se do nizozemských záležitostí a žádal za zakročení, načež vyslal Karel svého maršálka *Cossea* proti hraběti. Po několika nepatrných potýčkách uchýlil se Coqueville do městečka *St. Valeri* v Pikardii, kdež byl ale přepaden, chycen a co buřič odpraven; stejný osud stihl veškeré Nizozemčany, v jeho vojště bojující; Francouzové byli propuštěni na svobodu. Rovněž tak dařilo se hraběti Hoogstratenovi; byloť jeho vojsko čítající as 2000 mužů dne 25. dubna 1568 španělskými vůdci *d'Avilou* a *Lodronou* úplně potřeno.

Třetí oddělení, vedené Ludvíkem Nasavským, vtrhlo v květnu t. r. do Frieslandu, kdež hrabě Aremberg velel španělskému vojsku. Po několika potýčkách svedena dne 24. května hlavní půtka mezi *Winschoten* klášterem a *Heiligerlee*, v níž vojsko španělské úplně na hlavu poraženo, a v níž sám Aremberg padl. Však i Nizozemčané utrpěli ztrátu velikou; mimo jiné hrdiny zahynul v téže bitvě Vilémův a Ludvíkův bratr *Adolf Nasavský*.

Alba, tímto vítězstvím Nizozemčanů na nejvýš rozlícený, spojil veškeré své vojsko a táhl sám proti Ludvíkovi Nasavskému do pole. Však aby ještě dříve svou pomstu schladil a spiklencům další chuť k postupování zahnal, vystrojil památnou popravu bruselskou, o níž jsem se v předešlé kapitole zmínil. Možno směle tvrditi, že kvapná poprava Egmontova a Hoornova byla následkem prvního vítězství Nizozemčanů u Winschotenu.

Ačkoli vojsko Ludvíkovo počtem bylo mnohem větší nežli Albovo, nebylo přece vítězství nad Španěly tak jisté, neboť tito byli samí staří a otužilí vojáci, uvyklí s mnohem větší přesilou zápasiti, než jakou měly voje Nasavského. Vyhnul se tedy Ludvík útoku na Španěly, a obrátiv se z Gröningenu do východního Frieslandu, zřídil kolem sebe pevné opevnění, za nímž očekával útok Albova vojska.

Alba dlouho neotálel; neboť již dne 20. a 21. července svedena velmi krvavá bitka, v níž celý Ludvíkův voj se ztrátou 7000 mužů rozprášen; Ludvík sám zachránil se toliko útěkem. Hned na to obrátil se Alba proti samému Vilému Oranienskému, jenž zatím se značným vojskem řeky Mosu a Šeldu překročil a k němuž i Ludvík se zbytky svých pluků se přidružil. Válečná moc Vilémova byla příliš veliká, aby Albovi bylo lze podniknouti bitvu s prospěchem; proto přes domluvy svých podřízených velitelů ustavičně otálel s útokem, čekaje na příležitý okamžik.

Též Vilém neměl se k dílu; ovšem nikoli z nedostatku zmužilosti, nýbrž z jiných důležitějších příčin, které též Albovi nezůstaly tajny. Bylať armáda Vilémova větší, než vystačovaly jeho a německých spojenců prostředky; nespokojenost samého vojska nad nepořádným vyplácením žoldu byla hlavně příčinou, proč Vilém ustavičně otálel, čekaje marně na slíbenou mu z mnohých stran peněžitou podporu.

Bystrozraký Alba prohlédl záhy pravý stav věci a jak předvídal, stalo se. Pokročilost času — nastávala totiž zima — nedostatek potravy a peněz zmařily na dobro první Vilémovu výpravu. Celé téměř vojsko jeho rozuteklo se samo buď do Francie, buď do Německa. Zbylo mu pouze

1200 mužů, s nimiž odebral se v průvodu svých bratří do Francie, kdež súčastnil se v několika bitvách hugenotských. Teprv v letě příštího roku vrátil se opět do svého hrabství nasavského.

Alba počínal si po tomto případu, jako by byl dobyl nejslavnějšího vítězství; jeho vjezd do Bruselu (22. prosince 1568) podobal se pravému triumfu. K potupě celého Nizozemska kázal zhotoviti z dobytých děl obrovskou svoji sochu, kteráž v Antorpu na veřejném místě byla postavena, a na níž skvěl se nápis: „Vévodě Albovi, Filipa II. náměstkovi v Belgii, jenž vzbouření potlačil, bouře zahnal, náboženství ochránil, vládě spravedlnosti průchod učinil, pokoj v Nizozemsku zjednal — věnováno co nejvěrnějšímu sluhovi nejšlechetnějšího krále.“ Drzost tato vzbudila ovšem veliké pohoršení, ba i sám Filip II. byl nadutostí svého náměstka tak popuzen, že kázal sochu tuto odstraniti.

Jakých ukrutností dopouštěli se španělští vojáci na své zpáteční cestě na bezbraném lidu venkovském, o tom budiž pomlčeno; třeba jenom podotknouti, že nezadali si v ničem se svým zvířecím vůdcem Albou. Od nevázané, za vítěze se považující vojanské roty, nedalo se nic jiného očekávati, než vraždění, loupení a krádeže. Nové pokuty, nové konfiskace byly následkem nezdařené výpravy Vilémovy.

Než co pomohly veškeré ty nakradené sumy Filipově pokladnici? Pranic. Ustavičnými válkami, vydržováním ohromného stálého vojska byla státní pokladnice madridská tak vyprázněna, že musela býti u italských bankérů učiněna půjčka *čtyr set tisíců dukátů*. Půjčka tato je památná tím, že zavdala první příčinu k pozdějším sporům mezi Anglickem a Španělskem,

následkem čehož i nizozemská záležitost o několik kroků pošinuta byla ku předu.

Ještě totiž moře, veškeré řeky, ano i průplavy ráděním vodních Guesů staly se Španělům tak nebezpečny, že zdálí se jim vyhýbáno, musely lodě, na nichž nalézaly se peníze z oné výpůjčky, v jednom z anglických přístavů hledati útočiště; tu ale byly zadržány a peníze skonfiskovány. Stalo se to z pouhé zlomyslnosti anglické královny Alžběty, která nevražíc na Albu, chtěla se mu tímto spůsobem vymstiti. Na vyhrůžky Albovy odpověděno pak, že peníze nejsou španělské, nýbrž italské a že nemá tudíž na ně žádných nároků. Spor tento zúmyslně vyvolaný, trval až do r. 1574.

Jsa tímto kouskem Alžbětiným v největší nesnáz uvržen, utekl se Alba opět ku stavům nizozemským, svolav je za tou příčinou v dubnu r. 1569 do Bruselu; jak pochodil, leží na bíledni; žádost jeho za povolení nových daní byla zkrátka odmítnuta. Však to zběsilci tomu nevadilo, aby nyní o své vůli vypsal nové daně, jež pomocí svých zlodějských vojáků se zbraní v ruce na ubohém lidu vydírati se jal, nestaraje se o následky, jaké může míti násilné toto počínání. Dostavily se dosti záhy. Hanebný tento skutek rozdvojil jej nyní i s katolíky, kteří pohlíželi až posud, třeba nebyli jeho zbožňovateli, na veškeré události zrakem zcela lhostejným. Veškeří bruselští kramáři, sládci, pekaři a jiní živnostníci uzavřeli jako na povel své krámy, aby takto vyhnuli se ohromnému poplatku, obnášejícímu *desitinu* stržených peněz.

Vzdor tento popudil Albu ještě více; vydal opět nový rozkaz, aby se všemi, kteří by zdráhali se předepsaný *desátek* odváděti, bylo naloženo jako s buřiči a kacíři.

Kdož ví, jak dlouho bylo by se neslýchané

toto zlodějství a darebáctví provádělo, kdyby byl nemusil Alba obrátiti svůj zřetel k jiným důležitějším událostem. Vodní Guesové a bratří nasavští počali jej znova znepokojovati.

Vilému Oranienskému neušlo nic, co v Nizozemsku se dělo. Udržoval se svými přátely, jakož i s většinou holandských měst, kde čítal nejvíc přívržencův, stálé spojení. Očekával, že některé město veřejně pro něho se prohlásí, v kterémžto případě byla by nová operace mnohem snadnější bývala, než táboření pod širým nebem.

Podnikáno sice ve prospěch Oranienského v Nizozemsku dosti mnoho, než byly to samé nezdařené pokusy, končící obyčejně smrtí na popravišti. Nizozemčané ani v otroctví nezapřeli svého hrdinného, obětovného ducha, vrhajíce se, byť i bez účelu, pro osvobození své vlasti v záhubu. Uvedu jen jediný případ, který označuje téměř veškeré jednání hrdinného tohoto národa.

Jakýsi *Heřman Ruiter*, obchodník s dobytkem z Herzogenbuschu, dověděv se, že Vilém Oranienský přeje si nějaké opevněné místo, sosnoval v prosinci r. 1570 na nejvýš smělý plán; umínil si totiž, že zmocní se k tomu účelu zámku *Löwensteinu*. Přestrojen za mnicha, vkradl se s dvěma průvodci do hradu a zmocnil se velitele, načež na dané znamení několik na blízku ukrytých mužů vtrhlo do zámku; brány ihned zavřeny a Ruiter byl pánem hradu, jejž tak dlouho zamýšlel hájiti, až by Vilém Oranienský se objevil a svým vojskem jej obsadil. Na zvěst o tom vyslal velitel španělské posádky v Herzogenbuschu setníka *Vavřince Peria* se silným zástupem vojska, aby se opět zmocnil zámku Löwensteinu. Po tři dni trvale

obležení; Ruiter se nevzdal; konečně prolomili Španělové brány a vtrhli do hradu. Ruiter uchýlil se s několika svými druhy do svého příbytku, jsa odhodlán do posledního okamžiku se brániti. Španělové vrazili za ním; ze všech stran obklopen, uchopil Ruiter pochodeň a hodil ji na podlahu, kterouž byl dříve již střelným prachem pokryl; silná rána a celé stavení s obleženými i s oblehajícími vylítlo do povětří.

Jak praveno, veškeré tyto, někdy i velmi kruté oběti nevedly k žádnému konci. Rovněž bez výsledku zůstaly prosby Vilémovy, s nimiž utekl se k rozličným dvorům evropským, žádaje za pomoc. Byl tedy opět na sebe sama odkázán a s těží bylo by se dalo cos kloudného podniknouti, kdyby z jiné strany nová naděje nebyla mu zasvitla. Nač nejméně myslil, to stalo se základem osvobození Nizozemska. Byly to šťastné operace „vodních Guesů“.

Pokud víme nebyli „vodní Guesové“ z počátku ničím jiným, než obyčejnými mořskými loupežníky. Nyní sestoupilo se několik uprchlých nizozemských šlechticů a kupců ve spolek a dali na své útraty zhotoviti velké množství malých i větších obrněných lodí, které s velikým úspěchem pozvolna ničily plány Španělů.

Vilém Oranienský záhy spozoroval prospěch, jaký může Nizozemsku z této vždy více se rozmáhající vodní republiky vzejíti, vešel tedy s nimi ve spojení; načež tito, vstoupivše ihned do jeho služby, uznali ho za svého vrchního velitele, a prohlásili ho téměř za zákonitého náměstka v Holandsku. Počet vodních Guesů byl již tak značný a jich řádění na moři tak ohromné, že sama anglická královna Ažběta, která jim až posud ochrany popřávala, báti se počala a za tou příčinou

veškeré anglické přístavy, do nichž se obyčejně utíkali, jim uzavřela. Rozhodli se tedy, že budou hledati útočiště ve vlastní své otčině.

V březnu r. 1572 vyplulo dvacet osm lodí, vedených admiralem hrabětem *z Marky* z anglického přístavu a hleděly zmocniti se nejprvé města *Enkhuisenu*, však nepodařilo se to. Plouly tedy k *Voornu* (nejsevernější ostrov v Seelandu), kdež zmocnily se dne 30. března neopevněného přístavu *Brielu*.

Neočekávaný tento případ Albu polekal; nenadál se, že by vodní Guesové, jež považoval za necvičenou lupičskou rotu, odvážili se na čin tak smělý; proto také neobsadil ona místa tak, jak toho prozřetelnost vyžadovala. Okamžitě vydán tedy náměstku holandskému, hraběti *Bossü-mu* rozkaz, aby se svým vojskem, jež leželo v Utrechtu, táhl na Briel.

Guesové, tuše, co se bude díti, obsadili na rychlo veškeré zahrady pod městem rozložené a uvtali blížící se Španěly pekelnou střelbou. Mezi bitkou vrhl se jistý tesař *Rochus Lieuwsson* do vody a s nebezpečím života vytáhl veškerá stavidla, načež zdržovaný jimi proud veškeré nížiny kolem města tak zaplavil, že Bossü, nechtěl-li se svým vojskem býti zaplaven, musil se dáti na útěk, jsa mimo to strašnou střelbou guesských děl pronásledován. Chtěl se vrhnouti na připravené lodě, po nichž byl k Brielu připlul; než Guesové si přispíšili, a většinu z nich potopili anebo od břehu odstrčili. Zbytek zachránivších se Španělů musil se přebrodit, při čemž většina jich utonula. K večeru dne 5. dubna 1572 byli Španělé úplně odraženi. — Hned druhý den na to prohlásili Guesové Viléma Oranienského za náměstka holandského.

Též u dvora madridského bylo leknutí ohromné.

Filip rozhorlil se na Albu tak, že odhodlal se zbaviti jej úřadu náměstka nizozemského. Nástupcem jeho měl státi se posavadní náměstek sicilský, vévoda *z Medinaceli*, jejž Filip s několika válečnými loděmi ihned vyslal proti vodním Guesům.

Na mělčinách flanderských svedena dne 11. července t. r. bitva, v níž Španělé opět byli úplně na hlavu poraženi; s těží zachránil vévoda Medinaceli zbytek loďstva v přístavu sluisském.

Nové toto vítězství bylo znamením k novému všeobecnému odboji. Seeland byl pro Španěly ztracen, též severní část Holandu. *Enkhuisen*, *Medemblik*, *Edam*, *Purmerent* a jiná holandská města vypověděla poslušnost; hned na to následovaly *Leyden*, *Gouda*, *Dortrecht* a *Haarlem*, pak *Oweryssel* a *Utrecht*. Veškerá tato města prohlásila, že uznávají za své vladaře jen stavy holandské a za jich náměstka prince Oranienského, načež tento ihned svého zástupce *Dětřicha Sonoi-a* zmocnil, aby veškerá práva a veškeré svobody jak občanské tak náboženské statečným vítězům byly navráceny.

V těchto okolnostech netroufal si vévoda Medinaceli převzíti úřad náměstka nizozemského; odmítl tedy Filipovo nabídnutí a vše zůstalo opět při starém. Však Albovi nařízeno, aby vzpouru všemi možnými prostředky snažil se potlačiti.

Nebylo to tak snadné, neboť touž dobou objevil se opět Ludvík Nasavský v jižních provinciích, hroze zmocniti se pomocí francouzských reformovaných některých větších měst. S dosti nepatrným vojskem vrhl se nejprvé na Valenciennes; když pokus tento se nezdařil, obrátil se proti Monsu, kteréhož města se skutečně také 24. května 1572 zmocnil. Stejnou dobou překročil též Vilém Oranienský se svým, v Německu na novo sebraným vojskem řeku Mosu a bez dlouhého odporu dobyl

Rüremondu. Ačkoli armáda jeho byla dosti četná, nedalo se s ní přece nic pořádného svésti; sestávalať opět ze samých luteránských dobrodruhů, jimž nešlo o nic jiného, než o loupení a drancování. Rota tato počínala si tak zpupně a nevázaně, že sami obyvatelé Nizozemska proti ní jali se horliti.

V tomto osudném okamžiku došla zároveň Viléma zvěst, že bratr jeho Ludvík je v Monsu španělským vojskem obklíčen. Neváhaje obrátil se tedy na rychlo k Monsu, kamž ale teprv v září t. r. dorazil, ješto se mu bylo dříve zmocniti měst Malínu, Rivelle-u, Lövenu, Dendermondu a Oudenardu. Dlouhým tímto bezúčelným pochodem vyprázněna ale pokladnice jeho tak, že když dorazil na místo byl přinucen, reptající své žoldáky propustit. Jinak byly i ostatní jeho naděje, jež skládal v pomoc francouzských Hugenotů, došlou jej zprávou o strašné *noci bartoloměj ské* na dobro zničeny.*) Též

*) Ustavičné náboženské rozbroje, které ve Francii za panování Františka I., Jindřicha II. a Františka II. zemi znepokojovaly, dostoupily za Karla IX. (1560—1574) stupně nejvyššího. Obě strany, jak katolická, v jejímž čele stál vévoda *František Guis*, tak protestantská (Hugenotská), jejíž hlavou byl statečný admiral *Coligny*, zhoubnou vedly po dlouhá leta válku občanskou. Konečně usnesla se strana katolická a sice hlavně přičiněním královy matky *Kateřiny z Medicis* na tom, že veškeří Hugenoté jednou ranou musí býti vyhlazeni. K vyvedení lotrovského tohoto činu zvolena Bartolomějská noc (23. srpna 1572). Na dané znamení vrhli se katolíci na spící, nic zlého netušící Hugenoty a všecky je úkladně povraždili. Vraždění toto nazývá se jinak „krvavou svadbou pařížskou.“ Však nejen v Paříži, nýbrž i v provinciích téže noci dle úmluvy vražděno s chladností zvířecí. Admiral Coligny byl první obětí krvavé této svadby. — Celá Evropa, jak protestanté, tak i katolíci s ošklivostí odvrátili se od francouzského dvora, jemuž

druhá jeho výprava zůstala tedy bez výsledku; a sice opět následkem nedostatku peněz a válečných potřeb.

Bratr jeho Ludvík byl po tři měsíce španělským vojskem, jemuž veleli *Noircarmes* a Albův syn *Bedřich Toledský*, v Monsu oblehán, až konečně, vida, že je každý odpor marný, přijal čestnou kapitulaci, která — div to divoucí — věrolomnými Španěly byla dodržena. Následkem opětného pádu Monsu zmocnili se Španělové i druhých měst, jichž byl Vilém Oranienský na svém pochodu dobyl. Strašně mstili se vítězové na ubohém obyvatelstvu, jež bylo v zápalu uvítalo prince Oranienského co svého osvoboditele.

Vilém Oranienský odebral se po nezdařené této výpravě do Holandska, kdež s jásotem byl přivítán a kdež složen mu co novému zákonitému náměstkovi slib věrnosti.

Ačkoli ani druhá výprava Vilémova neměla žádoucího výsledku, docíleno alespoň tolik, že republikánský duch Nizozemčanů na novo se otužil a sice v takové míře, že vše, co nyní od Nizozemčanů ve prospěch svobody podnikáno, zdá se až přímo báječným. Byli pevně odhodláni, že buď zvítězí anebo zahynou.

Přispělo k tomu hlavně to, že Alba byl přinucen, po tři měsíce oblehati Mons, čímž zbývalo ostatním městům dosti času, aby se sorganisovaly a sesílily. Bez těchto příprav, které ale jinak

---

tento čin i jinak velmi málo prospěl. Hugenoté, byť i seslabeni, přece nebyli ještě vyhubeni; již za Karlova nástupce, Jindřicha III. musela Hugenotům veškerá jich práva býti navrácena.

mnoho ještě obětí vyžadovaly, nebyli by Nizozemčané dospěli tam, kam cílili.

Čím čilejší jevil se ale život mezi nizozemskými republikány, tím zuřivěji počínal si Alba, umíniv si, že vzpouru stůj co stůj musí potlačit. Hned po kapitulaci Monsu a po dobytí zmíněných již měst brabantských odeslal Alba svého syna Bedřicha s vybraným vojskem do Geldernu, odebrav se sám do Amsterodamu, aby blízkým byl všem válečným událostem a odtud říditi je mohl. Doufal pevně, že osvobodivších se měst v Hollandu, Seelandu, Frieslandu, Owerysellu a Geldernu opět dobude; výtečné vojsko, jakož i neoblomnost a statečnost Bedřichova ručily mu za dobrý výsledek.

Operace započala. Dne 22. listopadu 1572 dorazil Bedřich k opevněnému městu *Zütphenu*, jehož posádka byla ale tak nepatrná, že směle mohl pomýšleti na vítězství. Nemýlil se. Sotva že v městě se roznesla zpráva o příchodu vojska španělského, již chystala se většina obyvatelstva k útěku. Tohoto zmatku použil Bedřich a jediným útokem podařilo se mu, města se zmocniti. Jako zběsilí vrhli se Španělé na bezbranný lid. Veškeré obyvatelstvo, bez rozdílu stáří a pohlaví bylo posekáno anebo do vody naházeno; jediná výminka učiněna s mladými dívkami, které padly za oběť zvířecím chtíčům nevázané roty, načež nahé byly z města vymrskány. Na to město ze všech stran zapáleno a v popel obráceno.

Ještě větších ukrutností pácháno v městě *Naardenu*, *) jež, nemohouc se přesile španěl-

*) Totéž město, v němž nalézá se hrob velkého našeho paedagoga Jana Amosa Komenského.

ského vojska ubrániti, kapitulovalo. Španělský plukovník *don Romero*, vyslaný Bedřichem k pokoření města toho, slíbil obyvatelům rukou dáním, že vzdají-li se, bude jejich životů i statků šetřeno. Sotva že ale vtrhlo vojsko do města, již rozléhal se ulicemi rachot bubnů, svolávajících veškeré obyvatelstvo do hospitálního chrámu, kdež mělo na novo složiti králi španělskému slib věrnosti a oddanosti. Postrašení občané, netušíce, co se bude dít, uposlechli rozkazu nového svého velitele a odebrali se do chrámu. Tu však vstoupil mezi ně jakýsi kněz a hrozebným hlasem zvolal: „Poslední vaše hodinka udeřila, připravte se k smrti.“ Dříve ještě, nežli se mohli ze svého uleknutí vzpamatovat, vrazili Španělé jako tygři do vnitř a v málo okamžicích přeplněn celý chrám sohavenými mrtvolami. Kdož se nebyli na Romerovo vyzvání dostavili, vyhledáni jsou v svých příbytcích a naloženo s nimi jako s ostatními. Dle mnohých dějepisců byla prý zběsilost Španělů taková, že napájeli se krví povražděných, že veškeré ženy, nalézající se v požehnaném stavu, za živa byly rozpárány a jich plody na meče napíchány. I toto město po úplném vydrancování zapáleno a zničeno.

Nešťastný osud Zütphenu a Naardenu vyvolal všeobecné zděšení; zároveň ale zvýšil nenávist proti Španělům u větší ještě míře. Bázeň před španělskými zuřivci proměnila se v nejmužnější hrdinství, jehož nejvýmluvnějším svědkem je město Haarlem, kamž nyní zdarný Albův syn Bedřich se svou lupičskou rotou se uchýlil.

Ačkoli velmi chatrně opevněn a slabou posádkou obsazen, bránil se Haarlem po celých sedm měsíců (od 11. prosince 1572 do 13. července 1573). Nejen muži, nýbrž i ženy, vedeny jakousi

vdovou *Hasselaerovou*, závodili ve vytrvalosti a udatnosti. Marně namáhal se Bedřich; jeho vojsko bylo ustavičnými výpady Haarlemských skoro na dobro již zničeno a město posud se nevzdávalo. Bránilo se jak mohlo, až konečně hlad a nedostatek zvítězil nad rekovností. Město vzdalo se Španělům na milost a nemilost.

Strašná byla pomsta Španělů. Polovička obyvatelstva a celý městský magistrát stali se obětí jejich zuřivosti; však vítězství toto bylo dosti draze vykoupeno. *Deset tisíc* španělských vojáků pobili udatní občané haarlemští.

Po vydobytí Haarlemu táhl Bedřich *k Alkmaru*, jehož obyvatelé rovněž tak statečně si počínali jako Haarlemští, odrazivše útok 16.000 Španělů a přes 1000 jich pobivše. Vzdor tuhému a statečnému odporu nebyli by ale přece odolali přesile obléhajících, kdyby tito sami další obléhání nebyli překazili. Španělské, německé a valonské pluky Bedřichova vojska zdráhaly se totiž dále bojovat, ježto jim už po delší dobu žold nebyl vyplácen. Volky nevolky musel Bedřich od dalšího obléhání Alkmaru upustit.

Touž dobou přepadli Holandané na zuiderském jezeru španělské loďstvo, čítající 24 lodí, a úplně je porazivše, zmocnili se většiny lodí jakož i jich velitele hraběte Bossiiho (28. srpna 1573). Vůbec počínali si vodní Guesové velmi směle a odvážně, odhodlavše se též k dobytí města *Middelburku* na ostrově Walchernu, pro další jich operace na vodě velmi důležitého. Slovem, na vodě měli Nizozemčané mnohem více štěstí než na pevnině; pročež také zřetel madridského dvora hlavně tam počal se nyní obraceti.

Pravil jsem „madridského dvora“. Ne bez příčiny. Jak víme, bylo z počátku Albovi dáno

tak rozsáhlé plnomocenství, že vše, cokoli podnikal, souhlasilo úplně s vůlí krále Filipa. Filip příliš v Albu důvěřoval, jsa pevně přesvědčen, že tento dle jeho přání veškeré záležitosti nizozemské uvede do pořádku. Mýlil se. Jiný člověk byl by mírností více docílil než Alba svou zběsilostí. To konečně i Filip nahlédl, a ačkoli s vražděním buřičů a kacířů úplně souhlasil, neschvaloval přece nijak Albovu drzost a pánovitost, s jakouž tento co vítěz vystupoval. Již na jiném místě zmínil jsem se, že Alba upadl jaksi v nemilost a že byl by jistě padl, kdyby vévoda z Medinaceli byl neodmítl nabízený mu úřad náměstka. — Nyní přidala se k tomu ještě okolnost, že nizozemská záležitost nijak nechtěla se chýlit ku konci, ba že stávala se pro Španěly co den povážlivější. Filip jal se pochybovat o Albových schopnostech, a když konečně dověděl se o skvělých výpravách vodních Guesů, rozhorlil se tak, že dříve již zamýšlené odvolání Albovo stalo se skutkem.

Velekomtur řádu sv. Jakuba a dřívější náměstek milánský don *Ludvík Requesens* jmenován jeho nástupcem. Dne 29. listopadu 1573 složil Alba svůj úřad a odebral se nazpět do Španělska.

Jaký byl tedy konečný výsledek Albova *šestiletého* vladaření v Nizozemsku? Štěstí svobodného, činného, dobrého národa bylo jím zničeno, obchod a průmysl úplně zastaven, 18.000 lidských životů na popravišti zmařeno. A co zpomohlo vše to zběsilému Filipovi? Národ nizozemský přece nezahynul, ba čím větší bylo jeho utrpení, tím větší byla i jeho láska k svobodě, tím více vzrůstala jeho obětovnost a hrdinnost.

O dalších osudech zběsilce Alby budiž ještě podotknuto, že ačkoli ztratil již poněkud přízeň Filipovu, přece dovedl se až do své smrti ve svém

mocném postavení udržeti. Jako dříve v Nizozemsku, tak r. 1581 v Portugalsku získal si zaslouženého jmena — katana. Filip II. činil totiž nároky na portugalský trůn; ještě ale Portugalci *don Antonia*, vnuka krále Jana III. za krále si zvolili, vyslal Filip Albu co zastance svého domnělého práva do Portugalska. Jak praveno, i zde nezapřel Alba svou zvířecí povahu. Na štěstí zemřel tento zuřivec již dne 11. prosince 1582 v Lissabonu a svět byl chudší o jednoho tyrana.

Co doklad ku charakteristice tohoto ničemy stůjž zde výtah z dopisu, jejž poslal po smrti Albově zpovědník jeho *Groen van Prinsterer* vévodkyni Albové, zpravuje ji o posledních jeho okamžicích: „Vévoda bál se velmi, že spáchal nějaký smrtelný hřích, ne sice z bázně před pekelnými tresty, neboť na ně nikdy nemyslil, nýbrž pro mnohá ta dobrodiní, jež byl od našeho pána a jeho dobrotivosti byl obdržel. Co se toho týče, že mnozí vinili jej z velké přísnosti, ujišťoval mne s velikou upřímností, že necítí nijakého hryzení svědomí, *že by v celém svém živobytí jen jedinou kapku krve zbytečně byl prolil, neboť všickni, které kázal ve Flandřích popravit, byli prý buřiči a kacíři.*“

X.

Requesens náměstkem Nizozemska. Smrt Ludvíka Nasavského. Obležení Leydenu. Gentská pacifikace. Nový náměstek don Juan d'Austria a jeho plány. Vévoda Matyáš a vévoda z Anjou. Valonští nespokojenci. Alexandr Farnesský náměstkem Nizozemska. Zráda valonských katolíků a utrechtská unie. Kolínský kongres. Vévoda z Anjou vévodou brabantským. Zavraždění Viléma Oranienského.

Ačkoli nový náměstek Nizozemska don Requesens rovněž jako Alba překypoval nenávistí proti

novému učení, přece byl povahy mnohem mírnější, a kdyby byl přišel před Albou, dost možná, že by se mu bylo podařilo celou nizozemskou záležitost uvést do pořádku. Nyní ale bylo již pozdě. Nizozemčané viděli v něm pouze Španěla a to postačilo, aby setrvali ve svém mužném odporu. Odmítnuvše bez okolku nabízenou jim amnestii, kteráž měla býti počátkem vyjednávání o uzavření konečného míru, postavili se s větší ještě odhodlaností proti Španělům.

Zamýšlené oblehnutí Middelburku, o němž zmínil jsem se v předešlé kapitole, stalo se skutkem. S rychlostí báječnou obklíčil Vilém Oranienský město na vodě i na pevnině, a jmenovav *Ludvíka z Boisotu* admiralem veškerého svého loďstva, očekával příchod Španělů, kteří na sedmdesáti lodích vypraveni byli Requesensem proti odbojným Holanďanům. Nečekali dlouho.

Již dne 29. ledna 1574 svedena u Middelburku strašná bitva, v níž Španělé úplně jsou na hlavu poraženi, a v níž Holanďané osvědčili opět hrdinnost a obětovnost téměř báječnou. Jistý kapitán, jehož loď nepřátelskou lodí byla zajata, nevěda si jiné pomoci, vyhodil raději obě lodi do povětří, než by byl zůstal se svým mužstvem ve španělském zajetí. Vítězství toto bylo pro Holanďany rozhodujícím, neboť již 18. února musil Middelburg kapitulovat a princ Oranienský stal se takto pánem nejdůležitějších pro další podniky míst. —

Čím větší ale byly výsledky Nizozemčanů na vodě, tím hůře dařilo se vojsku Ludvíka Nasavského na pevnině. Co zde s tíží bylo vydobyto, tam jedním dnem uvedeno opět v nivec. Nešlo to ovšem jinak. Vojsko Ludvíka Nasavského sestávalo posud jen ze samých nových, ze všech konců světa

sebraných bojovníků, jimž — pravidelné vyplácení žoldu bylo jedinou blažeností. A proto opět pouze nespokojenost a rozmrzelost vojů Ludvíkových zavinily osm neděl po vítězství middelburském ztrátu bitvy, dne 13. a 14. dubna mezi *Nimvegem* a vsí *Mook* svedené. Však nejen že v bitvě této vojsko nizozemské úplně bylo poraženo a rozprášeno, sám Ludvík Nasavský, jakož i bratr jeho Jindřich a falchrabě Krištof, syn falckého kurfiřta Bedřicha III., zůstali na bojišti.

Tak tedy skončil muž, jenž první pozvedl hlasu svého na obranu Nizozemska, podepsav první památný kompromis, a jenž po celý svůj život byl nejobětovnějším a nejstatečnějším zastancem svobody svého potlačeného národa. Zármutek nad jeho smrtí byl po celém Nizozemsku všeobecný.

Tímto vítězstvím získali Španělové opět nové půdy; a již spěchali, vedeni jsouce *Františkem Valdesem*, *k Leydenu*, kteréžto město, ležící u prostřed Holandu, zdálo se jim nejdůležitějším pro další operace. Leyden, nemající žádné vojenské posádky, a pouze na obranu svými obyvately odkázaný, byl v krátké době tak obklíčen, že obležení pouze sobě samým byli zůstaveni. Však jako druhdy Haarlemští a později Alkmarští, tak nyní také měšťané leydenští zmužile vzdorovali oblehajícím je Španělům, jsouce odhodláni, že raději všickni zahynou, než by podali se sveřepému nepříteli. Celých sedm neděl trvalo již oblehání Leydenu; 6000 obyvatelů stalo se již obětí hladu, nouze a nakažlivých nemocí a posud nikde žádné naděje na nějaké vykoupení. Povstali ovšem někteří zbabělcové a výhrůžkami naléhali na svého purkmistra *van der Verfa*, aby jim buď potravu zaopatřil, anebo město vydal oblehajícím je Španělům. Když ale tento, podav jim svůj meč, je vyzval,

aby jej samého rozsekali a jeho masem se nasýtili, vzmužili se i tito poznovu, načež celé město na vyzvání Španělů odpovědělo, že každý z obyvatelů raději své levé rameno utne a jím se nasytí, by až do poslední chvíle pravým ramenem se mohl brániti.

V největší této bídě a nouzi odhodlal se konečně Vilém Oranienský přispěti obleženým ku pomoci. S povolením holandských stavů kázal prolomiti ohromnou hráz, chránící severní Holandsko před oceánem, čímž celé území až k Leydenu mělo býti zaplaveno, načež zamýšlel Španěly svým loďstvem přepadnout a vypudit. Však po celých sedm neděl zabraňoval severozápadní vítr stoupání vody, tak že zaplavené území nijak lodím nebylo přístupno. Konečně, kdy bída v Leydenu nejvyššího dosáhla již stupně, vítr se obrátil a Vilémovi námořníci s jásotem a pokřikováním: „Raději chceme býti Turky než papeženci!“ vyplouli k ohroženému městu. Ještě před příjezdem Holanďanů byli Španělé téměř už vytopeni i musili se dáti na zpáteční pochod. Dne 3. října 1574 dorazili stateční námořníci k Leydenu, jehož obyvatelé s nesmírným jásotem co své osvoboditele je uvítali a jim ihned brány města otevřeli.

Aby se leydenským měšťanům za jich statečnost a vytrvalost alespoň poněkud odměnil, nabídl jim Vilém Oranienský jmenem stavů buď několikaleté osvobození od cla a jiných poplatků anebo zřízení university; chrabří měšťané zvolili druhé; a tak položen dne 5. června 1575 základ k proslulé a světoznámé universitě leydenské. Nejkrásnější to pomník občanské uvědomělosti a statečnosti.

Po osvobození Leydenu přikročeno ihned k vyklidění ostatního Holandska až na města Haarlem

a Amsterodam, která byla posud v úplné moci Španělů. Nyní považován Vilém Oranienský za neobmezeného vladaře osvobozených těchto provincií. Aby pak konečně opět nějaká pravidelná vláda byla zavedena, uzavřena dne 11. července t. roku tak zvaná smlouva *dotrechtská*, kterouž stavům udělena moc, by vedle Viléma Oranienského spravovali veřejné finanční záležitosti, jakož by súčastnili se částečně všech válečných podniků.

Skvělé tyto výsledky holandských zbraní polekaly Filipa II. nemálo a proto ještě záhy jal se s vítězi vyjednávat, slibuje jim generální pardon za veškerá provinění, šetření všech starých práv a privilegií, svolání stavů, jakož i odstranění španělského vojska.

Vyjednávání započalo prostřednictvím samého císaře Maxmiliana II. v Bredě; však hned v počátcích rozkotalo se o tvrdošijnost fanatického Filipa, který ve všem tvářil se povolným, jen ne v uznání protestantského náboženství. Obapolná zášť propukla znova a sice se strany Nizozemčanů hned tím, že brabantští stavové odepřeli Requesensovi nové na nich žádané poplatky, čímž tento v nemalé nesnáze byl uvržen.

Však i v řadách Nizozemčanů byl nedostatek všeho, čeho potřebí bylo k dalšímu odporu; pročež nevědouce si jiné rady, usnesli se stavové na tom, že nabídnou vládu nad spojenými provinciemi buď nejúhlavnější nepřítelkyni Filipově anglické královně Alžbětě, anebo francouzskému králi Jindřichu III., což stalo se ovšem teprv později.

Na štěstí Nizozemčanů zasáhla právě v osudném tomto okamžiku don Requesense neúprosná smrt, následkem čehož nastala v oné části Nizozemska, která byla posud v moci Španělů, hrůzyplná anarchie, a sice ku škodě Filipa a ku prospěchu

spojených provincií. Španělské vojsko, pozbyvši náhlým úmrtím Requesensovým přísného velitele, jalo se o své vůli po obvyklém způsobu řáditi a drancovati, aniž by státní rada, jíž svěřena prozatím výkonná moc, byla bývala s to, aby tomu zabránila. Zběsilé roty španělské zmocnily se nejprvé Antorpu, Mastrichtu a obě města úplně spustošily.

K vůli zabránění dalším neplechám, spojili se nyní na rychlo flanderští, brabantští a henegavští stavové s holandskými a seelandskými vítězi, uzavřevše s nimi v Gentu smlouvu na vypuzení španělských vojáků a na dodržení všech starých práv a výsad Nizozemska se strany Filipovy. Smlouva tato, nazvaná jinak „*gentská pacifikace*“, byla dne 8. listopadu roku 1576 podepsána a měla již z počátku za následek, že princ Oranienský pomocí spojenců zmocnil se znenáhla většiny měst, posud Španělům náležejících, hlavně Gröningenu, Utrechtu, Amsterodamu a Haarlemu.

Moc spojenců byla nyní tak veliká, že nový náměstek Nizozemska, jímž po smrti Requesensově jmenoval Filip II. svého bratra z levého boku *don Juana d' Austria* (don Juana Rakouského), volky nevolky v dobrotě musil s nimi vyjednávat.

Don Juan d'Austria, proslavený vítěz u *Lepanta**) s obrovskými plány překročil hranice

---

*) Don Juan d'Austria, levoboček Karla V., narodil se 24. února 1546. Matkou jeho byla prý jakási Barbora Blombergova, dcera jistého řezenského patricia. Jiní dokonce tvrdí, že matkou jeho byla *vlastní* sestra Karla V. bývalá vladařka Nizozemska Marie Uherská. D. Juan proslul již v mládí svém co výtečný admiral, pročež svěřeno

Nizozemska. Nikoli ve prospěch svého bratra Filipa, jako spíše ve svůj vlastní prospěch zamýšlel zde bojovat a panovat. Záležitost Nizozemska sama o sobě neměla proň velké důležitosti; chtěl použíti španělského vojska pro sebe a přímo proti Filipovi. Měl totiž v úmyslu, že po zjednání míru v Nizozemsku přeplaví se se svými španělskými vojáky do Anglicka, kdež zamýšlel zasnoubiti se se sestrou Alžběty anglické se škotskou královnou Marií Stuartkou, by, spřáteliv se takto s mocnou panovnicí, tím snadněji mohl pomocí její svrhnouti Filipa II. s trůnu a sám se na něj vyšvihnouti. Že teprv pak co král španělský chtěl obrátiti zbraně své na pokoření Nizozemska, je více než jisto.

Nyní záleželo mu pouze na tom, aby čím dřív tím líp byl v Nizozemsku zjednán pokoj, a proto, dbaje málo rozkazu svého bratra, s laskavostí nadobyčejnou vyšel povstalcům vstříc. Chtěje rychle zmocniti se všech opevněných míst, tvářil se velmi přátelsky, ba slíbil též, že v plném znění uzná gentské traktaty. Však důmyslný Vilém Oranienský záhy prohledl jeho plány, následkem čehož veškeré spojené provincie prohlásily se zřejmě za Juanovy protivníky. Jediné město Namur dalo se přetvářkou don Juanovou zaslepiti a otevřelo mu své brány; za to vypudil Oranienský Španěly z Antorpu a z Bredy.

Kdož by o tom pochyboval, že ustavičnými těmito boji a různicemi, jež nechtěly se nijak chýliti ku konci, země co den ve větší upadala bezvládí, že nebylo lze vyhnouti se novým roz-

---

mu r. 1572 Filipem II. loďstvo operující proti výbojným Turkům, nad nimiž vydobyl Don Juan dne 7. října t. r. u Lepanta skvělého vítězství.

míškám mezi samými stavy nizozemskými. Stará nesvornost znova počala vztyčovati hlavu svou.

Don Juan d'Austria měl ovšem velmi málo přívržencův; jen jistá část katolíků pohlížela k němu s jakousi důvěrou. Za to ale povolali někteří šlechticové arcivévodu *Matyáše*, bratra nového císaře Rudolfa II. do země, chtíce mu svěřiti úřad generálního náměstka ve všech provinciích, kdežto jiní jali se vyjednávati s vévodou z *Anjou*, bratrem krále francouzského, a jiní opět Vilému Oranienskému uděliti chtěli název vévody Brabantského. Po dlouhých sporech spojila se strana Matiášova se stranou Oranienskou a zvolila Matyáše za náměstka, s tou ale podmínkou, že Matyáš musí uznati Viléma Oranienského za svého správce země. Filip II. ovšem vzpouzel se potvrditi Matyáše v tomto úřadě a takž zůstal don Juan d'Austria i na dále alespoň ve dvou provinciích, v Lucemburku totiž a v Namuru, jeho náměstkem.

Zatím nabývalo nové učení v Holandu a Seelandu vždy pevnější půdy, ano i Amsterodam a Haarlem, kdež katolíci posud měli převahu, chýlily se vždy více ku straně protestantské. Že také zvítězivší protestanté neužívali při rozšiřování Luterova a Calvinova učení prostředků vždy mírných, je zcela pochopitelno. Katolíci učinili poplach, že jde o jejich úplné vyhubení. Jako na povel utvořila se ve valonských katolických provinciích tak zvaná strana *malcontentů* (nespokojenců), jež vždy hrozivěji jala se vystupovati proti gentským spojencům.

Což mohlo býti Filipovi II. více vhod, než nové tyto náboženské různice? Uživ této příležitosti, jal se na rychlo jak ve Španělích tak v Miláně sbírati nové vojsko, s nímž *Alexandr Fennesský*, syn bývalé vladařky Markéty z Parmy, ihned do Nizozemska byl vypraven. Armada tato

čítala 20.000 mužů. Poslání prince z Parmy dělo se ale ještě z jiných ohledů. Dověděl se Filip z jistých pramenů o smělých plánech svého polobratra don Juana d'Austria; jsa, jak známo, bázlivý a nedůvěřivý, počal strachovati se před tímto mužem, tím více pak, an byl o jeho vlohách a o jeho smělosti dostatečně přesvědčen. Měl tudíž princ z Parmy státi se jakýmsi dozorcem nad všemi Juanovými podniky.

Záhy rozšířila se po celé zemi zvěst o pochodu nového španělského vojska. Překvapen novým tímto nebezpečenstvím, radil Vilém Oranienský, aby nebylo vyčkáno příchodu španělské armády a aby okamžitě byl učiněn útok na Namur, kde princ Juan d'Austria se svým lidem byl opevněn. Don Juan prohlédl ale Vilémův plán, a proto, nečekaje, až by nějaký útok naň byl učiněn, vyšel sám spojencům vstříc. U *Gembloursu* v hrabství Namurském setkala se obě vojska; i svedena krutá bitva, z níž vyšel don Juan d'Austria co vítěz. Domnívajíce se, že princ po svém vítězství potáhne přímo na hlavní město Brusel, utekli se stavové, státní rada, ano i Vilém Oranienský do Antorpu, zanechavše hájení Bruselu hraběti z Bossii. *) Don Juan obrátil se však v jinou stranu, a dobyv v krátkém čase několik měst (Gemblours, Löwen, Dieest a j.) vrátil se opět do Namuru.

Co zatím spojenci, obdrževše od anglické královny Alžběty značnou peněžitou podporu, stále nové vojsko sbírali, a zejmena ve falckraběti Janu

*) Jest to týž hrabě z Bossii, jenž dříve bojoval pod prapory španělskými. Byv při porážce svého vojska na zuiderském jezeře (28. srpna 1573), sám zajat, přešel později do tábora Filipových nepřátel.

Kazimírovi, který v Německu značnou armádu sestavil, mocného spojence získali: překročil Alexandr Farnesský se svými Španěly a Vlachy hranice Nizozemska.

Touž dobou i vévoda z Anjou, jejž si velká část Nizozemčanů, hlavně katolíků místo slabého Matyáše přála míti náměstkem, vstoupil se svým francouzským vojskem na nizozemské území a prohlásil se za ochrance nizozemské svobody. Nyní čítala tedy veškerá moc Nizozemčanů, počítaje v to pluky hraběte z Bossii, falckraběte Kazimíra a vévody z Anjou 50.000 mužů, což ovšem oprávňovalo k nadějím nejskvělejším. A skutečně byl také počátek nového válečného tažení velmi skvělý.

Přes domluvy chladnokrevného a obezřelého Alexandra Farnesského odhodlal se totiž don Juan d'Austria k útoku na voje hraběte z Bossii. Dne 1. srpna 1578 svedena u *Rymenanu* krvavá bitva, v níž Španělé utrpěli úplnou porážku. Zničen vrátil se don Juan opět do Namuru, chtěje zde očekávati novou posilu ze Španěl. Však marné bylo jeho čekání. Dověděl se zatím Filip II. do podrobna, jaké plány bratr jeho kuje; rozhorlenost jeho dostoupila ale ještě větší výše, když, chtěje se o pravdě donášených mu pověstí přesvědčit, kázal zavražditi Juanova tajemníka *Escuveda*, u něhož skutečně byly nalezeny listiny, svědčící o plánech Juanových. Zaslepen bázní a vztekem, zapomněl tak na vlastní svůj prospěch, že nechal don Juana bez vší posily a pomoci, chtěje jeho nesnázemi a možno-li i úplným zničením svou pomstu na něm ochladit. Tentokrát ale sama příroda přispěla Filipovi k pomoci, zbaviv jej soka, jehož jednání ustavičnou bázní jej naplňovalo. Ještě před novým útokem, jejž hrabě

Bossii na sklíčeného don Juana učiniti zamýšlel, tento náhle se roznemohl a po šestidenní nemoci dne 1. října 1578 zemřel nedaleko Namuru v bídné vsi Bougy, jsa teprv 33 roky stár.

Jeho nástupcem v úřadě Filipova náměstka stal se nyní Alexandr Farnesský, vévoda z Parmy, muž důmyslný a rekovný. Jemu jedinému bylo by snad podařilo se smíření Nizozemska se Španělskem, kdyby Filipova nedůvěřivost a tvrdošijnost sama nebyla veškeré jeho podniky překazila.

Jak nyní po smrti don Juanově věci se měly, byl přes vítězství stavovského vojska přece jen prospěch na straně španělské. Panovalať ve španělském táboře vzorná svornost, již princ z Parmy železnou paží dovedl držeti, kdežto mezi spojenci nové, nevyhnutelné započaly opět různice. Ovšem — čím více pánů, tím více nepořádků, a pánů měli spojenci víc, než bylo právě potřebí. Přívrženci vévody z Anjou znesvářili se záhy s oněmi Matyáše a Oranienského; vojska, sestávající z lidí všech možných národů, ustavičně na sebe nevřela; a takž celé téměř stavovské vojsko opět se rozprášilo, zanechávajíc po sobě, kudy šlo, jen spoustu a záhubu. Též vévoda z Anjou opustil rozmrzelý Nizozemsko a vrátil se do Francie.

Zášť valonských katolických malcontentů nabyla libovolným počínáním si vojanských těchto hord ještě větších rozměrů, a ačkoli nebylo utrpení jich právě tak veliké, než jakého se jim dříve od Albových žoldáků dostávalo, přece uchopili se této příležitosti, aby zášť svou proti protestantismu okázale dali na jevo. Několik provincií, zejmena Artois, Henegava a Donai sestoupilo se dne 6. ledna 1579 ve spolek, jenž patrně čelil ku zničení všeho, co tolikerými obětmi posud bylo vydobyto. — Na novo osvědčili nizozemští

katolíci, že náboženský fanatismus výše cenili než občanskou svobodu. Ačkoli věděli, že pod žezlem Filipovým stanou se opět bídnými otroky, tož přece k vůli náboženským náhledům svým poznovu utekli se k němu, uznavše jej ve svém spolku za jediného svého pána a velitele.

Zráda tato mohla míti pro Nizozemsko velmi smutné následky, kdyby Vilém Oranienský svou odvahou a rázností nebyl je předešel. Vůči tomuto spolku valonských odpadlíků uzavřel Vilém ihned jiný spolek s ostatními provinciemi, jehož účel zřejmě byl vytknut listinou, dne 23. ledna 1579 v Utrechtu sepsanou a podepsanou, že totiž provincie tyto považujou se od nynějška za stát samostatný, na Španělsku úplně nezávislý. Rázný tento čin Viléma Oranienského znám je v dějinách pod jmenem *Utrechtská unie.*

Celá Evropa obracela zraky své k utrechtským unionistům. Byloť jisto, že nastane nyní boj na život a na smrt, nepodaří-li se cizím mocnostem učiniti nějaké sprostředkování.

A skutečně povstal nyní sám císař Rudolf II, snaže se vší mocí, aby další krveprolévání bylo zabráněno. Svolalť za tou příčinou veliký kongres vynikajících vlád do Kolína nad Rýnem; kongres byl v dubnu r. 1579 zahájen. Mimo Anglii a Francii súčastnily se též mnohé německé státy důležité této schůze, kteráž oprávňovala k nadějím nejlepším.

Však opět to byla tvrdošijnost Filipova, jakož i papežského legata, kteří dobrý úmysl Rudolfův již v zárodku v nivec uvedli. Trvalť Filip i papežský legat pevně na tom, že musí zůstati v Nizozemsku vše při starém jako za panování Karla V. Takovýmto

krutým podmínkám nemohli se ovšem nizozemští stavové podrobit a proto pokračováno ve válce s větší ještě zuřivostí než kdy před tím. — Španělové počínali si opět tak zběsile, jakoby stáli pod velením samého Alby. Jako lítá zvěř řádili při vydobytí Mastrichtu jejž hrdinští obyvatelé až do posledního okamžiku (29. června 1579) bránili. Brzy na to (3. března 1580) dobyli též Gröningenu a byli by snad i dále pokročili, kdyby náhoda, či lépe opět Filipova zuřivost další jich pokroky sama nebyla překazila. Filip II., domnívající se, že návratem katolických provincií valonských k jeho koruně dobyl v Nizozemsku úplného vítězství, počínal si skutečně již jako vítěz, zpupně totiž, hrdě a nevázaně, zapomínaje při tom ve své obmezenosti, že muž, který po celých dvanácte let dovedl mu vzdorovat, je posud na živě, a že třeba vlastními krajany zrazen, přece se nepodá.

Muž ten byl Vilém Oranienský, na nějž nyní Filip ve své zaslepenosti veškerou svoji zlost vychrlil, vydav mimo jiné dne 15. března 1580 proti němu manifest, v němž zaplavil jej surovými, nejsprostšími nadávkami Jidášů, Kainů, kacířů, lhářů a j. a jímž co bezectného křivopřísežného ničemu dal jej do achtu; 15.000 zlaťáků vypsal na jeho hlavu, slíbiv zároveň všem jeho přívržencům úplné odpuštění, jestliže stranu jeho opustí.

Takového činu byl ovšem pouze Filip schopen; člověk méně obmezeného ducha byl by se ku kroku takovému nikdy neodvážil. Ostatně počal Filip své přenáhlenosti dosti záhy litovati, neboť nejen že popudil tím veškeré evropské mocnosti proti sobě, rozdmýchal mimo to žár pomsty v řadách Oranienského takovou měrou, že na jakési smíření nebylo teď ani pomyšlení.

Byl‘ nerozvážný tento Filipův krok hlavní příčinou, že před nedávnem utvořená utrechtská unie rázem poslední spřetrhala svazky, Nizozemsko se Španělskem posud spojující, a že zřejmě prohlásila spojené provincie za neodvislou *republiku*. Brzy na to zvolena nová státní rada z 30 členů a již dne 26. května 1581 prohlásili shromáždění v Amsterodamu stavové brabantští, flanderští, gelderněští, zütphenští, holandští, seelandští, utrechtští, frieslandští a malínští, že zbavujou Filipa II. všech panovnických práv a že prohlašujou ho za zjevného nepřítele republiky. Veškeří manové, úřadníci a obyvatelé sproštěni jsou přísahy věrnosti, Filipovi druhdy složené; veškeré španělské štíty, odznaky a pečeti zničeny a Filipův obraz jakož i jeho jmeno s mincí odstraněny. Dne 27. června t. r. prohlášen tento manifest v Hasgu slavným okázalým spůsobem.

Rozhodný, ač v každém ohledu velmi považlivý tento krok byl prvním pevným základem pozdější neodvislosti spojených států nizozemských jím nabyly ochabující mysli obyvatelstva nové pružnosti a silou zdvojenou pracováno nyní všude k úplnému vymanění se ze španělského otroctví.

Aby ještě více Filipa II. popudili, a aby zároveň poněkud cizí pomocí se ujistili, povolali spojencové na radu samého Viléma Oranienského vévodu z Anjou opětně do země, a již dne 19. února 1582 provolali jej veřejně za vévodu Brabantského. Jak praveno, vše to dělo se hlavně na vzdor Filipovi, a proto nespouštěl Vilém Oranienský nikdy se zřetele, že hlavní moc musí zůstati vždy v rukou domácích, že francouzskému princi, vévodě z Anjou nikdy nesmí býti dána úplná samostatnost. Proto uzavřena s ním ještě před jeho povoláním do Nizozemska v *Plesisu*

smlouva, jíž svrchovanost jeho značně byla obmezena. Jiný muž byl by ovšem za takovými podmínkami nepřijal nabízený mu úřad vladařský, v němž, jak věděl, pouhým bude figurantem, než vévoda z Anjou, člověk ne právě příliš duchaplný a velmi ctižádostivý, podvolil se všemu.

Než právě obmezenost a přílišná ctižádost jeho dosti záhy probudily v něm touhu po něčem vyšším, než byl pouhý název vévody Brabantského. Přesvědčiv se, že není v Nizozemsku skutečně ničím, a že Vilém Oranienský a stavové sami vlastně zemi spravujou, zatoužil, dbaje jen svých prospěchů, po neobmezené samovládě, čemuž ale stateční obyvatelé antorpští ještě v čas zabránili.

Pod záminkou, že chce odbývati vojenskou prohlídku, svolal vévoda z Anjou veškeré své francouzské vojáky před Antorp, načež z čista jasna obořil se na opevněné bohaté město, maje v úmyslu, že po jeho dobytí i jiných ještě měst se zmocní a svým věrným vojskem je obsadí. — Již byla jedna brána prolomena, již řítili se Francouzové do města, tu ale vzpamatovali se Antorpští a prohlédnuvše mžiknutím celý vévodův plán, vrhli se ozbrojeni na Francouze a po kruté potyčce vypudili je z města (17. ledna 1583). Nekalý tento čin vévody z Anjou znám je v dějinách pod jmenem *„francouzská furie“* k rozeznání od tak zvané *„španělské furie“* či drancování Antorpu španělskými vojáky v roku 1576.

Rozumí se samo sebou, že hanebnost tato nezůstala bez následků. Nizozemčané nahlédnuvše nyní, že od tohoto člověka jen škody lze se jim nadíti, donutili jej k zrušení plessiské smlouvy a již v březnu t. r. musel zrádný vévoda se svým nenáviděným vojskem vrátit se do Francie, kdež rok na to, 10. června 1584 v Chateau-Thierry

zemřel, jsa teprv 28 roků stár; praví se, ne bez příčiny, že španělský jed učinil konec životu jeho.

Po celý ten čas nezůstal Filip II. nečinným, ačkoli nyní jeho činnost nabyla zcela jiné, nekrálovské tvářnosti. Filip II. stal se banditou. Přesvědčiv se totiž, že dokud Vilém Oranienský bude na živě, ničeho mu nelze v Nizozemsku dosíci, uchopil se proti tomuto muži prostředků, jakých užívají lupiči a vrahové druhu nejsprostšího. Ješto ani kletba, ani vypsaná cena na hlavu Vilémovu neměly posud žádného účinku, zvýšil Filip cenu na 80.000 zlatých dukátů, pustiv se zároveň s jakýmsi *Akostou*, antorpským bankéřem, u vyjednávání o najmutí vraha.

Akostově lakotě, jakož i ohnivé výmluvnosti fanatického kněze *Timmermanna* podařilo se konečně, že získali v osobě jistého *Jaureguiho*, jenž byl pomocníkem v Akostově obchodu, čeho Filip potřeboval. Vykonání hanebného činu určeno na den 18. března 1582, právě na den Vilémových narozenin; však nezdařilo se. Jaureguiová rána z bambitky zasáhla ovšem princovu hlavu; zůstalo to ale pouze při pouhém poranění, z něhož Vilém Oranienský brzy se pozdravil. Jinak měl tento atentát za následek, že téměř všickni přívrženci Oranienského považovali později vraha nikoli za Filipovu, nýbrž za Anjou-ovu stvůru, což hlavně také urychlilo vévodův pád a vypuzení jeho z Nizozemska. Několik měsíců na to učiněn na Viléma Oranienského druhý útok. Jakýsi Francouz *Salseda* byl najat, aby prince se světa jedem sprovodil. Však tomuto, jakož i ještě více jiným úkladům španělských banditů unikl princ vždy bez poškození.

Filipovi trvalo to příliš dlouho; pročež zosnován prostřednictvím Alexandra Farnesského nový

vražedný plán, jenž za nedlouho skutečně také byl proveden.

Vilém Oranienský odebral se právě do *Delftu*, aby přijal nabídnutý mu od stavů název hraběte Holandského a aby co správce republiky dal se nastoliti; však ještě před ukončením slavného tohoto ouřadu, jenž měl korunovati dlouholeté, velkolepé jeho dílo, překvapila ho hanebná, zásluh jeho nehodná smrt. Dne 10. července 1584, právě měsíc po smrti vévody z Anjou, vetřel se jakýsi Francouz *Baltazar Gerards*, jezuitský chovanec z Burgundska, pod záminkou, že přináší důležité poselství, do komnaty Vilémovy, a právě v okamžiku, kdy princ od stolu vstával, vypálil naň bambitku třemi kulemi nabitou. Princ sklesl a byl okamžitě mrtev.

Konečně tedy dosáhl Filip svého účelu. Vilém Oranienský, největší muž svého století, nežil více; zahynul, jsa teprv 51 let stár.

Zármutek Nizozemčanů nad úmrtím tohoto hrdiny byl všeobecný. A vším právem; neboť byl on v pravém slova smyslu zemi tím, čím jej jeho krajané nazývali: „*otcem vlasti*“.

XI.

Moric Nasavský. Pád Antorpu. Jan Oldenbarneveld a hrabě Leicester. Válka španělsko-anglická a španělsko-francouzská. Úspěchy Nasavského. Arnošt a Albert Rakouský náměstky Filipovými. Smrt Filipa II. Nastoupení Filipa III. Konečné vítězství republiky holandské.

Filip se nemýlil. Zavražděním Viléma Oranienského zasazena Nizozemsku tak hluboká rána, že pouze báječná vytrvalost nizozemských vlastenců zachránila je před vykrvácením. — Obětovnost, nadšení a udatnost Nizozemčanům nikdy nescházely; vše to ale bylo ničím, nebylo-li tu vůdce

důmyslného a rázného, jakým byl se osvědčil Vilém Oranienský. Pročež s touže důvěrou a oddaností, jakouž měli k Vilémovi, obrátili se nyní k synovi jeho, *Morici Nasavskému*, pevně jsouce přesvědčeni, že i on, stráviv delší čas ve škole výtečného svého otce, alespoň částečně dovede jim jej nahradit. Přidali mu zároveň za rádce hraběte z Hohenlohe, jemuž svěřeno též veškeré vojsko na pevnině operující.

Však též Filipův náměstek Alexandr Farnesský nelenil. Použiv zmatku následkem zavraždění Vilémova mezi spojenci nastalého, soustředil hned své vojsko a započal bez prodlení jednati. A skutečně přálo mu štěstí takovou měrou, že spojenci co den ztráceli půdy tolikerými obětmi vydobyté. Již dne 3. srpna t. r. dobyli Španělé Dendermondu a 17. září Gentu, příštího pak roku (1585) i hlavního města Bruselu (10. března), pak Nimvegu (13. března) a Malínu (19. července). Však nejstrašnější rána, která by byla měla málem za následek roztříštění celé utrechtské unie, zastihla spojence pádem Antorpu, na němž celý téměř osud spojených států závisel. — Po třináct měsíců obléhali Španělé mocné toto město. Antorpští konali jako vždy i tenkráte divy udatnosti; nebyli ale s to, jsouce sami na sebe odkázáni, aby přesile oblehajících odolali, a takž byli dne 17. srpna 1585 s výminkami ovšem krutými donuceni ke kapitulaci.

Filip jásal, že nadešla konečně doba úplného podmanění vzdorných Nizozemčanů, a nikoli bez příčiny. Spojenci byli ze všech hlavních měst vytlačeni a již chystal se Alexandr Farnesský k oblehání Utrechtu, kamž tito většinou se byli utekli, a byl by snad cíle svého dosáhl, kdyby opět sám Filip svou nadutostí krok tento nebyl

překazil. Domýšleje se totiž býti vítězem, počínal si nejen k Nizozemčanům, nýbrž k celému světu opět tak zpupně, jako by jeho říše byla nepřemožitelná. Stará jeho zášť proti Anglicku vyšlehla v něm plným plamenem a již jal se sbírati nové vojsko a loďstvo, aby se vrhl na nejúhlavnější svou sokyni, královnu Alžbětu. Plýtvaje takto ohromnými sumami peněz na dosažení tak pochybných výsledků, zapomínal úplně na svého náměstka v Nizozemsku, který z nedostatku všeho potřebného musel náhle ustáti ve svém vítězném pochodu. Než o tom později.

Pádem Antorpu a pochodem Alexandra Farnesského na Utrecht byli spojenci tak polekáni, že nevědouce sobě jiné rady, nabídli vládu nad spojenými provinciemi francouzskému králi Jindřichovi III. domnívajíce se, že jeho nástupce Jindřich Novarský, horlivý to protestant, svědomitě prospěchů jejich bude hájiti. Však Jindřich III. nabídnutí toto odmítl, vysloviv se zřejmě, že netroufá si přijmouti správu země tak rozervané a v tak strašlivých poměrech se nalézající. Spíše ze zoufalosti než z přenáhlení uchopili se spojenci prostředku posledního. Utekli se k anglické královně Alžbětě. Však i tato zamítla nabízenou jí vládu nad Nizozemskem, uvolivši se jen k tomu, že přispěje jim posilou 6000 mužů, dostane-li některá opevněná místa v zástavu. — Tonoucí chytá se i stébla, a takž i spojenci, nemyslíce na následky, svolili k žádosti Alžbětině. Hned na to vydal se Alžbětin milostník hrabě *Leicester* se 6000 muži anglického vojska na pochod do stísněného Nizozemska.

Však i tenkráte šťastná náhoda přála svaté věci Nizozemčanů. Moricův důvěrný přítel, *Jan Oldenbarneveld*, holandský advokát a zároveň vy-

jednávatel v záležitostech anglické této alliance, dověděl se náhodou o veškerých tajných instrukcích, s nimiž Alžběta vypravila Leicestra do Nizozemska; přispíšil si tedy, aby své krajany o všem zpravil a záhy ještě je varoval. — Nezamýšlelat Alžběta nic jiného, než zmocniti se znenáhla všech opevněných míst, a až by doba nadešla, prohlásiti se sama za *neobmezenou* vládkyni Nizozemska, což bylo ovšem výhodnější, než býti pouhou vladařkou pod poručnictvím jakýmsi Morice Nasavského a nizozemských stavů.

Oldenbarneveldově výmluvnosti podařilo se přemluviti stavy, aby ještě před příchodem hraběte Leicestra zvolili Morice Nassvského za náměstka holandského a seelandského a za veleadmirála veškerého loďstva, aby moc anglického náměstka již záhy byla obmezena. — A skutečně, velmi brzo přesvědčili se Nizozemčané, že Oldenbarneveld měl pravdu, a že anglická tato alliance nemůže jim býti k žádnému prospěchu.

Trvaje na svých tajných instrukcích, žádal Leicester, aby mu byla svěřena veškerá moc v záležitostech jak vojanských tak občanských, ačkoli neučinil posud ani jediného pokusu, aby ztracená města flanderská vyrval z rukou Španělů; naopak, celé jeho jednání čelilo patrně jen k tomu, aby práva a výsady Nizozemčanů, jichž měl hájiti, ještě více byla obmezena. — Maje pouze prospěch Anglicka na mysli, pomýšlel především na zrušení holandského loďstva, které od jakživa bylo Anglicku trnem v oku. Pluky jeho, založené ze samých anglických a německých dobrodruhů, z nichž většina dříve samým Španělům byla sloužila, počínaly si tak zpupně a nevázaně, jako by byly v zemi nepřítele; ba někteří jeho důstojníci prodali Alexandrovi Farnesskému pevnosti, jež dle

smlouy měli proti Španělům brániti (1587). Slovem, Leicester počínal si spíše co nepřítel, co Španěl, než co spojenec a ochrance potlačovaných Nizozemčanů.

Na štěstí prohlédli Nizozemčané ještě dosti záhy hanebné plány anglického tohoto dobrodruha. Stalo se, že holandští vojáci, jsoucí posádkou v *Bergen-op-Zoomu*, zachytili dánského posla, jenž byl zmocněn, by uzavřel mezi Filipem II a královnou Alžbětou jakousi smlouvu na rozdělení Nizozemska mezi obě tyto velmoci. Za touž příčinou chtěl Leicester zmocniti se nejprvé Amsterodamu a zajmouti Morice Nasavského, hraběte z Hohenlohe i Oldenbarnevelda. Jak praveno, plán ten byl vyzrazen, jakož i spiknutí, dle něhož mělo býti město Leyden vydáno v ruce Angličanů; načež Leicester, vida, že je se svými pletichami u konce, s nepořízenou vrátil se do Anglicka, kdež ale Alžběta, chtíc očistiti se před tváří Nizozemčanů, pohnala jej co obžalovaného před parlament, dokládajíc, že hrabě jednal v Nizozemsku o své újmě proti její vůli.

Ačkoli vláda Leicestrova Nizozemčany do velkých nesnání uvalila, přece dospěli aspoň k přesvědčení, že marně spoléhají se na cizí pomoc, a že bude nejlépe, budou-li příště spoléhati se je na sebe samy a na svou sílu.

Že alliance španělsko-anglická, o níž jsem se zmínil, neměla skutečně žádného pevného základu, a že Leicester překročil míru daných mu instrukcí, tomu nejlépe nasvědčuje poměr, v jakémž za nedlouho octlo se Španělsko k Anglicku. Již dříve bylo podotknuto, že Filip odvracuje pozornost svou od nizozemské záležitosti, dnem i nocí pomýšlel na pokoření velké Britanie. Nyní dozrály mlhavé jeho plány v čin, a než se nadála Evropa,

vyplulo 168 velkých lodí ze všech přístavů španělských a milánských proti Alžbětě (r. 1588).

Nebezpečí toto, hrozící jak Anglicku tak Nizozemsku, smířilo opět oba státy. S 28 loďmi spěchali Nizozemčané Alžbětě ku pomoci.

Pouze dvě bitvy postačily, aby Filipova *nepřemožitelná armáda* (jakž vůbec nazývána) úplně byla zničena. Nemálo přispěla k tomuto skvělému vítězství Angličanů a Holanďanů též bouře, která zbylé ještě loďstvo španělské zničila tak, že již více nezpamatovalo se, a že Španělsko na vždy muselo postoupiti vrchní vládu na moři Angličanům a Holanďanům. Však nejen naproti Angličanům, i naproti Nizozemčanům byl nyní Filip II. malomocným. Porážka jeho nepřemožitelné armády byla zároveň vítězstvím nizozemské republiky.

Vzdor této strašlivé porážce neustál přece Filip II. zahrávati si na pána světa; ačkoli vláda na moři navždy proň byla ztracena, chtěl ji alespoň na pevnině udržeti. A takž stalo se, že hlavně jeho úsilím přenešeno dějiště dlouholeté nizozemské války na jinou půdu, — do Francie (r. 1589).

Francouzský král Jindřich III. byl totiž jakýmsi *Jaquesem Clementem* zavražděn, a jeho nástupce Jindřich IV., horlivý to protestant, musel se zbraní v ruce svého dědictví se domáhat, ješto kalolická liga, Filipem II. všemožně podporovaná, nechtěla uznati jej za krále. Nové této války účastnil se tedy Filip, a sice přes domluvy svých rádců s celou téměř vojanskou svojí mocí, v jejíž čelo postaven nejschopnější jeho vůdce Alexandr Farnesský.

Což mohlo býti Nizozemčanům vítanějšího!

Ačkoli sami této války se účastnili, podporujíce Jindřicha IV. mužstvem i penězi, přece jim zbývalo nyní dosti času, aby též na uspořádání svých záležitostí mohli pomýšleti. Vidouce, že veškerá pozornost Filipova k Francii obrácena je, a že netřeba se jim báti zbraní španělských, použili dávno kýženého pokoje k tomu, aby založili jakousi stálou vládní formu, kteráž by byla základem dalšího jejich ohrožovaného bytí.

Nejvyšší moc svěřena stavům, složeným ze šlechty a z vyslanců měst. Každá provincie obdržela své advokáty a syndiky, jichž povinností bylo, bdíti nad zachováváním všech privilegií a práv se strany stavů. Generální stavové, kterým dostalo se později jmena „všemocných pánů“, zvoleni jsou z deputovaných stavů každé jednotlivé provincie na doživotí. Výkonná moc od nich vycházející měla býti odevzdána náměstkům, kteří zastávali zároveň úřad generálního kapitána a admirála. Záležitosti námořní svěřeny správě admirality holandské a seelandské, a záležitosti finanční státní radě, sestávající taktéž ze zvolených poslanců. Též správa církevní přenešena na synody jednotlivých provincií.

Velmi záhy osvědčilo se, že nový tento řád je Nizozemsku k velkému prospěchu. Spojenci nahlédli, že až posud vždy a ve všem scházel jim patřičný pořádek, jímž jedině lze dodělati se úspěchu. Jedním rázem nabyla celá záležitost nizozemská zcela jiné tvářnosti.

Ačkoli vyhýbáno se všem možným srážkám a bitvám, přece dovedl Moric Nasavský, nyní náměstek všech spojených provincií, udržovati Španěly v ustavičném šachu. V krátkém čase nabylo jmeno jeho tak skvělé pověsti, že považován za druhého Viléma Oranienského. Bez velikých

obětí donucoval ustavičně Španěly k couvání, ubíraje jim jedno opevněné místo po druhém. Nejskvělejší důkaz svého důvtipu podal Moric dobytím města Bredy (1591), neboť provedl mistrovské toto dílo pomocí pouze 80 odhodlaných mužů, kteří lstí zmocnili se městské tvrze, načež veškeré vojsko Moricovo do města vpustili. Hned na to zmocnil se Moric několika opevněných míst v provincii geldernské, čímž stal se pánem splavných řek Rýna a Mosy, posud Španělům patřících.

Nemálo přispěla Nizozemčanům též okolnost, že posavadní náměstek Filipův, Alexandr Farnesský, který, ač ve Francii zaměstnán, svou vytrvalostí a svým důmyslem velikých škod jim způsoboval, v prosinci r. 1592 zemřel, a že na jeho místo nastoupil císaře Rudolfa II. bratr a Filipův strýček *Arnošt Rakouský*, pán nepříliš duchaplný, ano upřímně řečeno velmi obmezený. S takovým nepřítelem bylo snadné zápasení. — Ještě dříve, než Arnošt odebral se do Nizozemska, zastával prozatím úřad Filipova náměstka hrabě Karel Mansfeldský, který pak při nastoupení Arnošta vyslán byl místo zemřelého Alexandra Farnesského na francouzské bojiště, ovšem že ne k velkému prospěchu Španělska.

Léta 1594 a 1595 vykazujou nepřehlednou řadu vítězství, jakýchž Moric Nasavský dobyl nad seslabenými Španěly.

Však i v jiném ohledu snažili se Nizozemčané opět dosíci všeho, co byli dlouholetou válkou ztratili, obracujíce zřetel svůj k dřívějšímu zaměstnání, totiž k pěstování zanedbaného obchodu a průmyslu. A ku podivu, v obou směrech vyšvihnuli se v poměrně dosti krátkém čase na takovou výši, že finanční poměry Nizozemska vůčihledě se lepšily. S ustrnutím pohlížela veškerá

obchodnická Evropa k čilému tomuto národu, jenž vzdor svým útrapám nezapomínal na své pravé povolání, a již v první době uzavřely některé státy, zejmena Skotsko a Dánsko s Nizozemčany nové, velmi výhodné obchodní smlouvy. Slovem, štěstí počalo se znova usmívati na subožený národ. Nizozemčané kráčeli lepší, šťastnější budoucnosti vstříc.

Již sám madridský kabinet počal nahlížeti, že po zlém ničeho v Nizozemsku nesvede; i jal se r. 1595 se vší vážností pomýšleti na to, aby v dobrotě vyrovnal se s ním; však Nizozemčané odmítli veškerá činěná jim nabídnutí, odvětivše, že se Španělskem nechtějí míti nic společného.

Téhož roku zemřel též Filipův náměstek Arnošt Rakouský, a na jeho místo měl býti dosazen bratr jeho *Albert* Rakouský, kterémuž, ač byl arcibiskupem toledským, chtěl dáti Filip svou dceru *Klaru Eugenii* za manželku. Čekáno jen, až přijde z Říma dispens a povolení k neobyčejnému tomuto sňatku. Do té doby zastával úřad Filipova náměstka hrabě *Fuentes*, muž statečný a důmyslný, který ale jako druhdy Alexandr Farnesský při nejlepší vůli ničeho nemohl svésti, an Filip k vůli francouzské válce i jej nechával bez pomoci a v ustavičných nesnázích.

Všeho toho dovedl Moric Nasavský použíti a pokračoval velmi šťastně v započaté činnosti. Novou ránu utrpěli Španělé r. 1596. Holandské loďstvo ve spojení s anglickým, vedeno jsouc admirálem *Howardem*, napadlo blíže Kadixu loďstvo španělské a zničilo je na dobro. Ještě krutější rána zasazena Filipovi roku příštího (1597). Moric Nasavský porazil veškerou jeho armádu, dobyl pevnosti *Groolu*, načež znenáhla zmocnil se

všech opevněných míst na řece Mose a Overysselu. —

Roku 1598 dospěla konečně i válka francouzsko-španělská ku konci, a sice opět ku škodě Filipově. Rána za ránou stíhala zpupného tohoto tyrana jakoby na výstrahu, by ustal již konečně v krvavém a ničemném svém řemesle. — Však jeho ponížení nebylo ještě úplné. Malý národ nizozemský byl k tomu vyvolen, aby slavné toto dílo dovršil.

Touž dobou nastoupil arcivévoda Albert, obdržev od papeže dispens a zasnoubiv se s Filipovou dcerou, úřad náměstka. Znova obrátil nyní Filip II. veškeru svou pozornost k zotavenému Nizozemsku; i započal své kralování opět tím, že jal se najímati vrahy, kteří by Morice Nasavského rovněž jako druhdy téhož otce se světa sprovodili. Našlo se dosti ničemníků, kteří byli volni Filipova rozkazu uposlechnouti; než tenkráte Filipovy plány nezdařily se. Jako jeden muž sestavili se spojenci kolem Morice Nasavského, nedopustivše, aby mu dost málo bylo ukřivděno. Zášť proti Filipovi a nenáviděnému Španělsku nabyla nyní takých rozměrů, že nebylo více naděje na nějaké srozumění. — „Svoboda, úplná neodvislost“ bylo heslem spojenců, a na tom pevně setrvali.

S ustrnutím spatřil Filip, jak po čas trvání neblahé pro něj války s Francií Nizozemsko zmohutnělo, s bolestí se přiznal, že, bude-li chtít Nizozemčany pokořit, musí začíti od počátku. K tomu ale síly jeho více nestačily. Poslední porážky loďstva i vojska seslabily mohutnost říše jeho tak, že nové boje byly proň téměř nemožnými, ba Španělsko bylo před tváří celé Evropy tak ponížено, že vymítěno takřka ze řady evropských velmocí.

Vše to, a hlavně marný jeho boj proti nepatrnému Nizozemsku zničilo Filipa na duchu i na těle. Chřadnul co den, až konečně dne 13. září 1598 bídného svého ducha vypustil. Ošklivá nemoc, kteráž se ku chřadnutí tomu přidružila (Filip umřel na *všivost**) byla jakousi časnou odplatou za veškeré jeho zločiny, jež po celý svůj život páchal na ubohém lidstvu.

Neoplakáván, ano spíše proklínán složil tyran tento kosti své do královské hrobky v Eskurialu**). Jediný Řím zatruchlil nad ztrátou horlivého svého zastance.

Vzhledem k názvu, jejž jsem v čelo této knihy položil, mělo by smrtí Filipovou mé vypravování býti ukončeno. Však k vůli celistvosti vypsání památného tohoto odboje chci pronésti ještě několik slov o konečném výsledku velkolepého tohoto díla nizozemské statečnosti a vytrvalosti.

Filip III., nástupce zemřelého krále „křivopřísežníka", zdědil mimo rozervanou říši a nekonečnou bídu svých poddaných i otcovu zášť k odbojným nizozemským kacířům; ba zášť jeho musela býti ještě větší, ježto Nizozemčané odvažovali se na věci, španělský majestát přímo ve prach zašlapávající, podnikajíce se svým lodstvem výpravy až do španělských osad, odkudž vždy s bohatou kořistí se vraceli. Slavné vítězství Morice Nasav-

---

*) Dle Šumavského jmenuje se nemoc tato všivá nemoc, všivost, všivota (latinsky: phtiriasis, pediculatio).

**) Velkolepá tato budova, k níž byl sám Filip II. r. 1557 základ položil a kterouž svěřil správě hyeronimitánských mnichů, dostavěna byla právě v roce Filipova úmrtí. Jaká to hra osudu!

ského u *Nieuportu* (r. 1600) zášť tuto ještě více rozplamenilo.

Nemoha vymstíti se nijak na nenáviděných vítězích — tak malomocné bylo jeho rámě — uzavřel před nimi Filip III. veškeré své přístavy, chtě takto alespoň obchodu jejich ublížiti. Zlomyslnost tato Nizozemčany z počátku polekala, než záhy opět zpamatovali se, odvětivše na tuto výhrůžku usnešením, že veškeré zboží, které až posud ze španělských přístavů vyváželi, přímo z Indie budou odbírati, což také k největší zlosti Filipově se stalo.

Na veliký prospěch nejen nizozemského, nýbrž veškerého evropského obchodu založena touž dobou tak zvaná východo-indická obchodní společnost,*) kteráž zadala obchodu španělskému poslední ránu. Na moři nebylo Španělů více. Angličané a Holanďané úplně je opanovali.

Korunou všech těchto výsledků bylo skvělé vítězství, jehož dobyl admirál *Heemskerk* r. 1607 nad posledními zbytky mohutného druhdy loďstva španělského. Heemskerk ovšem v boji tomto zahynul, než nepřátelské loďstvo bylo na vždy zničeno. Hrdinovi tomu postavili generální stavové na útraty republiky skvělý pomník.

Ustavičné porážky překonaly konečně přepych madridského dvora. — Po čtyřicet let trvala strašná tato válka, aniž by dost malý prospěch byla přinesla Španělům; naopak: Nizozemčané dobyli opět skoro veškerých jim odňatých míst, vyjímaje

*) Zakladatelem tohoto spolku, jehož účel byl vésti přímý obchod s Indií, byl londýnský obchodník Karel Cumberland. Listinou z dne 31. prosince 1600, anglickou královnou Alžbětou podepsanou, vešla tato privilegovaná východo-indická společnost v život.

některé katolické provincie o něž ostatně nebylo co státi; přesvědčiliť se spojenci dostatečně, že katolíci byli a jsou nepřáteli občanské jich svobody. — Konečně Filip III. nahlédl, že Nizozemsko je proň ztraceno, a sám jal se vyjednávati o příměří, slibuje při tom spojencům, že je volný uznati spojené provincie za samostatný stát.

Ačkoli Moric Nasavský o míru se Španěly ani slyšeti nechtěl, dokládaje, že pouze válkou lze moc nové republiky ustáliti a rozšířiti; ačkoli veškeří téměř protestantští kněží s kazatelen novou válku hlásali, započato přece, a sice na domluvu Oldenbarneveldovu, v Haagu vyjednávání, jehož účastnily se veškeré velmoci evropské. Nizozemsko stalo se nyní jevištěm nejrozsáhlejších diplomatických kejklů a piklů. Veškerým téměř velmocem zachtělo se vlády nad novou zkvétající republikou. Vyslancové angličtí, francouzští a němečtí závodili všemi dovolenými i nedovolenými zbraněmi diplomatického umění o palmu vítězství. Ale vzdor těmto choutkám panstvíchtivých, nenasytných vlád, vzdor hanebným a podlým pletichám madridského dvora, vzdor naléhání přívrženců Moricových, aby válka dále byla vedena, vyšel přece důmyslný Oldenbarneveld z nesnadného tohoto boje co vítěz.

Po dvouletém vyjednávání uzavřeli konečně generální stavové se španělským králem Filipem III. a náměstkem jeho Albertem Rakouským r. 1609 v Antorpu příměří na *dvanácte* let a sice s výminkami pro Španělsko velmi krutými a ponižujícími. Nejen že musel Filip III. uznati svobodu a neodvislost spojených provincií, nýbrž musel jim povoliti též svobodný obchod s oběma Indiemi a se Španělskem a sice touž měrou, jak ji posud jen Anglicko a Francie užívaly. Největšího po-

nížení dostalo se ale Španělsku tím, že obě právě jmenované říše zvoleny jsou za strážce nad dodržením uzavřené smlouvy.

Tak tedy slavila konečně republika nizozemská po dlouhém krvavém boji vítězství, vítězství tak skvělé, jak velká byla obětovnost a vytrvalost občanů jejích. Nastaly ovšem ještě mnohé kruté boje, než na tomto základě s klidem a prospěchem mohlo býti pracováno; zejmena prodělalo Nizozemsko celou třicetiletou válku, po níž teprv při uzavírání míru westfalského (r. 1648) od všech evropských vlád uznáno bylo za stát samostatný; nastaly mnohé zuřivé občanské hádky a rozbroje: však základ, trvalý základ k republice spojených států nizozemských položen přece jen příměřím antorpským.

Dávno zapomenuti byli již despotové španělští; Španělsko samo skleslo na říši malomocnou, kdežto nizozemská republika co den rostla a mohutněla, vzbuzujíc po celá dvě století obdiv a úctu veškeré Evropy.

Doslov.

Nelze domysliti se, aby národ v pravém slova smyslu svobodomilovný, pro volnost vlasti své statky i životy obětující nevážil si též svobody jiných národů.

A takž i v tomto ohledu je malé, svobodné Nizozemsko celému světu skvělým příkladem. — Byloť po mnohá léta po svém těžce nabytém vítězství přístřeším všech nešťastníků, jimž svobody té ve vlastním jich domově ujímáno. Tam utíkal

se každý, kdož pro své náboženské či politické přesvědčení vlast svou musel opustiti, tam i předkové naši, po osudné bitvě bělohorské ze země se vystěhovavší, přátelský našli útulek, tam zejmena náš největší paedagog *Amos Komenský* na své bludné pouti se zastavil a v chrámu naardenském ku věčnému spánku se uložil; slovem každý nešťastník, každý ubožák našel tam soucitné bratry a přátely. Ne tedy pouze obdiv, nýbrž i vděčnost víže nás k šlechetnému hrdinskému tomuto národu.

Opravy.

Str. 11, 12, 54 čti a skloňuj Bruggy místo Brügge.
Str. 24 řádka 17 shora čti Zütphen místo Gitphen.
Str. 24 řádka 19 shora čti Overysselu místo Oweryselelu.
Str. 156 řádka 23 shora čti „mezi Winschotenem a klášterem Heiligerlee“ místo „mezi Winschoten klášterem a Heiligerlee.“

Kmotr Rozumec.

Mudroslovný román

od

A. V. Šmilovského.

Matice lidu ročníku VI. číslo 5.

(Běžné číslo 35.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1872.

Tiskem dra. Ed. Grégra v Praze 1872.

Předmluva

ku: „Kmotru Rozumci".

Nevím, zdali v které literatuře jest dílo podobné tomuto co do idey i provedení. Vím jen, že v předešlém století J. J. Engel sepsal dílo s názvem: „Filosof pro svět," jenž snad v lecčem Kmotru Rozumci podobno; já však znám jen některé úryvky z toho díla z mladých ještě let svých, díla samého však jsem nikdy v ruce neměl a tudíž nečetl. Učinil jsem tak úmyslně, chtěje dílu svému zachovati původní, pro ně zamýšlený ráz. Ostatně soudný znalec sám nejlépe rozhodne, až přečte si dílo mé. Jedno však připomenutí nelze mi jest tu obejíti; týkáť se ono povídek rázu mravoučného, které tvoří jádro a těžiště kapitol knihy druhé mého spisu. Jsouť zajisté z větší části vybrány z rozličných spisů básnických i prosaických a shromáždil jsem je v průběhu asi dvacíti let, neb první kniha Kmotra Rozumce započata a provedena byla již před devíti lety. Některé z nich zběhlejší čtenář zná co do původu. Tak „král a uhlíř" co do jádra vyňat jest z románu hr. Rzewuského: Samuel Zborowski, a p. Nečásek předešel mne, uživ jí v spisku: Mileva, obrázek z Hruboskalska, ovšem, jak za to mám, bez patřičného odůvodnění v pásmu své povídky; povídka o „šabesové lampě" vybrána z ballady: „Pražský rabbin" od M. Hartmanna; jeden motiv vzat z básně „Stromové zimní", od Fr. Sušila, motiv o mudrci Sádym vybrán ze známé parabole Gittermannovy: „Příbytek štěstí". U některých

nelze mi autorův udati, slyšel jsem jich před lety v kázaních některých našich kazatelův, jenž právem kladli těžiště svých řečí do té pravdy, že kazatelna má posluchače své vésti k spořádanému a co možná nejpokojnějšímu životu. Jmena kazatelův těch neznám, aniž udati mohu, zda-li sami povídky ty vymyslili, neb odjinud jich vybrali; s jistotou vím jen, že povídku o loučení se misionáře v pustinách amerických vypravoval na konci posledního svého kázaní nějaký páter Alojs, kapucín od sv. Josefa v Praze, jenž před lety těšil se z velké přízně obecenstva vzdělaného pro krásné řeči své v Praze. Mnohé povídky jsou docela mé i invencí a spůsobou; k nim náleží těžiště druhé knihy s názvem: povídka božíhodová, povídka o mladém kupci, rozhovor o významu částí těla lidského pro život člověka a mnohé jiné, které čtenář, znalý světové literatury, brzy co původní pozná. Neleželo nikdy a nebude nikdy ležeti v úmyslu mém, vykládati cizí zboží za své; nemámť toho jednoduše potřebí; ale snaže se, jako vždy, působiti *jednotou* díla na čtenáře, nerozpakoval jsem se v *tomto spisu* použíti některých podrobností odjinud, poněvadž mně výborně sloužily k zpodobení základní idey.

Vysýlaje posléze spis tento na pouť po vlasti, přidávám mu na cestu to otcovské přání, aby náš lid četl jej pozorně a čerpal z něho potěchy, síly a poučení v oněch smutných chvílích, do kterých více méně často každého člověka přivádí běh věčně měnivých lidských věcí.

V Klatovech, na sklonku měsíce března 1871.

Spisovatel.

Kniha první.

Pan Rozumec a jeho škola.

Částka první,

v níž seznáme hlavní osobu naší pověsti.

Pan kmotr Rozumec obýval v pěkném domku na předměstí v Toužími a ač nebyl boháč, ač neměl vznešených a mocných přátel, byl zajisté nejšťastnějším občanem tohoto odlehlého, příjemného a starosvětského městečka ve vlasti naší.

Však nejen nejšťastnější, i nejznámější, ano i nejslavnější byl z občanův všech. Byltě zajisté po všechny časy dobré mysli a nikdo z městečka se nepamatoval, že by ho byl viděl zarmouceného. Se všemi lidmi, s nimiž se setkával na cestách svého života, měl dobrou vůli a zle by byl ten pochodil, kdo by byl proti němu něco nepěkného promluvil.

Zevnějšek pana kmotra Rozumce nebyl nikterak neobyčejný. Byl spíše větší nežli prostřední postavy a chodil vždy přímo a volným krokem. Na sobě míval v zimě, v letě šedivý kabát s dlouhými šosy, ze sukna v Toužími vyrobeného a pevného, s tím jen rozdílem, že na zimu měl jej podšitý beránčími kožíšky a v letě ne. Na krku nosil den co den, ve svátek v neděli, uvázaný

bílý šátek a čepici měl s velikým rovným stínidlem, jak ji nosívali naši předci blahé paměti. Tváře měl vždy hladce oholené a ze sivých očí koukala mu dobrota a bystrý duch. Nos měl špičatý a vlasy hodně prokvětlé, rty pevně sevřeny. Kolem úst pohrával mu obyčejně úsměv, časem si rád začtveračil. Z domu nevyšel nikdy bez špaňhelky, měl už tak zvyk; podávaný šňupec nikdy nepřijal, sám ale šňupal, ač jen málo a nedal také ze své piksly nikomu šňupat.

V celé Toužíni, jak dlouhá a široká byla, nebylo člověka všeobecně váženějšího a známějšího nad kmotra Rozumce. Mladí, staří, chudí i zámožní, kdy podnikli něco důležitějšího, neb nevěděli si rady v rozmanitých života okolnostech, chodili dotazovat se pana kmotra a spokojen vracel se každý od něho a zachoval-li se dle rady jeho, nikdy zle neudělal. Dokud byl starý učitel a starý farář živ, ještě leckdos k nim zaběhl za radu poprosit; když ale oba odebrali se spat k sv. Havlu, kostelíku to na hřbitově, podál městečka na pahorku ležícímu: nešel nikdo ani k novému učiteli ani k faráři, neb proč choditi ke kováříčkům, když může člověk jíti ke kováři! A pramen moudrosti pana kmotra proto nevyschl; čím hojněji z něho spoluobčané nabírali, tím vydatněji se řinul. Vycházel právě z úrodné skály a ta skála byla moudrá duše pana kmotra!

Když blížila se volba do obecního výboru, jakého tu bylo běhání, jakého rozumování! Každý by byl rád volen býval k tomu čestnému úřadu a byl by také ty nejlepší muže do rady volil — ale mnoho hlav, mnoho smyslů, mnoho děr, mnoho syslů! Jeden však smysl měli přece všichni a ten záležel v tom, aby stal se pan kmotr purkmistrem. Protož sebrali se nejváženější měšťané

a pak ti, jimž dobře huba jela, a šli do domku k panu kmotru Rozumci. Zastali ho, an seděl v zahradě své na švestce, obíraje s větví hmyz.

„Což obíráte, pane kmotře, housenky? Vždyť dávno po nich.“

„Po housenkách jest ovšem, ale po vajíčkách ještě není, sousedé. Kdo nechce míti housenek, musí také obírati vajíčka a pak bude strom obce čistý a hojné ponese ovoce.“

Měšťané se zarazili, neb mnohý z nich měl za lubem v srdci vajíčka, vajíčka svého prospěchu, z nichž by ovšem časem mohly vyrůsti obci housenky! Proto mlčeli a klopili oči, jen nejsmělejší z nich, truhlář Přibil, pravil:

„Pane kmotře, co na srdci, to na jazyku; buďte naším purkmistrem!“

Kmotr Rozumec si vážně šňupl a odpověděl po kratičkém přemýšlení:

„Každý občan má ovšem podle své možnosti obci prospívati, vždyť obec je společná matka nás všech; přijde ale všecko na to, jakým spůsobem nejlépe prospěje. Chci býti vždy obci užitečným, ale ne co purkmistr, nýbrž co rozumný občan. Kdybyste mne udělali purkmistrem, přišel bych v obci k moci a věřte mně, nebylo by tolik lidí nešlechetných, kdyby nebyli přišli k moci! Úřady a moc jsou, pánové, schody do pekla!“

„Ne ale pro Vás.“

„Jsem také jen z kosti a masa; co měšťan neublížím nikomu, co purkmistr třeba bych ublížil. Nebudu jím, pánové!“

Slova Rozumcova vrtala dlouho občanům v hlavě; měl snad nějaký tajný úmysl? Uvidíme, že měl a že chtěl svým spůsobem obci býti užitečným. Pan kmotr nestal se purkmistrem a byl jím přece.

Jak to?

Výklad není tak těžký. V radě zajisté nic důležitějšího se nedálo, k čemu by nebyl radil kmotr Rozumec. Znal on své lidi. Kdykoliv byla nějaká důležitější schůze, chodil jeden výbor po druhém potajmu k panu kmotrovi o radu, a tak skoro všichni se vystřídali i s panem purkmistrem. V sezení pak mluvil jim obyčejně purkmistr jako z duše, shodli se ku podivu i v sebe záhadnějších otázkách a říkával pak jeden výbor k druhému:

„Ten náš purkmistr je přece jen hodný a dobrý muž; trefí vždycky do toho pravého!“

Když to pan kmotr slýchal, smával se v duši své, vrtíval tabatěrkou a říkával:

„Hodný muž, věru, rozumný muž; jen jednu věc bych Vám radil.“

„A kterou, kmotře?“

„Abyste ho nepřechválili; neb kdybyste ho přechválili, musili byste asi při nové volbě ohlídnouti se po jiném.“

„To pravda!“

A měšťané si to dobře pamatovali.

Při nových volbách stal se opět starý purkmistr novým a pan kmotr Rozumec?

Jak vidíte, přátelé, on nestal se sice purkmistrem, ale v skutečnosti byl jím přece. Farář mu řekl jednou žertem, že je pukmistrův „svatý duch“.

„Purkmistrův duch nejsem“, odpověděl Rozumec, „ale obce. Zdali jsem svatý duch, pochybuji; jsmeť my lidé, pane faráři, přece jen křehcí.“

Částka druhá.

Příbytek páně kmotrův a náhledy jeho o dětech.

Pan kmotr bydlel na předměstí u silnice a měl pěkný, výstavný domek, čistý prostorný dvorek, dobře ohraženou větší zahradu se stromy i zeleninou a dva kusy úrodného pole. Podle toho všeho nebyl právě bohat, měl však, jak říkávají v Toužími, dost. Řemesla svého byl truhlář a práce jeho vynikala vždy dobře vyschlým dřívím a pevností díla a protož měl práce vždycky dost. Co měl, nedědil snad pan Rozumec po rodičích, aniž přinesla mu to žena věnem, nýbrž všeho dobyl příčinlivostí, šetrností a vytrvalostí; i nebožka žena jeho, Kateřina, dobrým svým hospodařením valně mu přispěla.

Co osmnáctiletý chasník přišel do Toužími a mistr, u něhož pracoval, zalíbil si jej brzy tak, že zůstal Rozumec u něho až do jeho smrti, načež jsa už dobrý třicátník se oženil a založil si vlastní živnost z ustřádaných peněz. Kateřina, jeho nevěsta, byla rodička z Toužími, ze starého, váženého, ale chudobného rodu. Šetrnost její, pracovitost a mírná, pobožná mysl zalíbily se tak mladému mistru, že jí podal ruku k sňatku. Tím zalíbil se hned při počátku sousedstvu a brzy byl tak vážen, jako každý rodilý ve městečku soused. —

„Holka," říkával pan kmotr k ženě, když byli sami, „s ničím jsme začali a chvála bohu, pořád nám přibývá. Kdybych neměl tebe, věru, loupal bych třebas brambory."

Kateřina ustála od práce, zapýřila se radostí, že ji muž chválí, a pokorně odpověděla:

„Jdižiž, starý, s tou hloupou řečí! Pracuješ od bílého rána až do božího večera, sotva že si oddechu popřeješ a pak nemá nám přibývati. Já jen že ti tak přiznávám barvu.“

Pan kmotr jí nic nenamítal, nýbrž vstal a vytáhl z police starou, ve svinské kůži vázanou kroniku, již od chudého tkadlce kdys koupil a položil si ji na stůl, aby četl. Tak dělával obyčejně v neděli odpoledne, kdy v zahradě, nebo na dvorku nebylo práce.

„Ale jdi trochu, starý, na rychtu; vypij si tam sklenici piva a pohovoř si se sousedy,“ nabízela ho Kateřina.

„Mlč, stará, nejde ti to od srdce. Co dělal bych v hospodě? Vidíš, lidé tam sedí a vesměs zahálejí a ze zahálky nic dobrého nepochází. Přijdou, aniž vědí jak, na všelijakou řeč, ten prohodí o tom, ten o onom, slovo dá slovo, posluchači to roznesou, zhusta překroutí a máš z toho mrzutost v městě. Věř mně, lépe seděti už z té příčiny doma za kamny než v hospodě za pivem, člověk aspoň nikde nenarazí. Ale aby si snad nemyslila, že mi jde o nějakou sklenici piva, tu máš peníze a dojdi pro ně, budeme píti spolu.“

Kateřina přehodila šátek, vzala korbel a peníze a šla. Ze dveří se ale vrátila a řekla:

„Ty, muži, já píti nebudu, pro mne je škoda peněz; chceš-li ale ty píti sám, půjdu s radostí.“

Pan kmotr se usmál a pravil:

„I zůstaň si doma; když mně chutná voda, čemu bych pil pivo?“

Takovým spůsobem hospodařil kmotr Rozumec s Kateřinou a žádný z vás, rozumní čtenářové, se nepodiví, že z pěti bylo brzy deset a z desíti dvacet. Proto ale šetrnost svou nepřeháněl, ano když už měl dva chlapce, kteří mu

chováním svým dělali radost, říkával ku Kateřině:

„Musíme, milá ženo, teď také často poohlédnouti se na svá stará kolena. Dáme-li za práci zdraví své a zanedbáme-li při tom vychování dětí, bude z toho větší škoda nám i potomstvu, než kdybychom dobyli jakéhokoliv statku. Nezbývá nic, my musíme mírněji a rozumněji pracovati a mysleti na stáří.“

I učinili tak. Kmotrovi Rozumci šlo to sice k duhu, jako vše, co kdy za dobré uznal; ne tak dobré Kateřině. Děti vzaly dobré matce dosti síly z těla a mnoholetá, úsilovná práce ještě více a sotva bylo staršímu chlapci patnáct a mladšímu třináct let, ležela už chudák na prkně. Mnoho jí také dodal poslední oheň v Toužími, v kterém, poněvadž nedaleko od příbytku Rozumcova vypukl, shořel i domek i truhlářská zásoba našeho přítele. Bylo to už na podzim a bylo velmi sychravo a polekáním, ztrátou na statku a nejvíce namáhaním, aby uchránila, čeho tak pracně mozoly svými si zaopatřila, roznemohla se Kateřina tak, že více z nemoci své se nevybrala a za tři neděle byla v Pánu.

Byla to rána pro Rozumce, jenž, ač už několik dětí s bolestí pochoval, posud tak hořkého neštěstí nezakusil! Když podíval se na zříceniny svého majetku a na mrtvou tvář své věrné a dobré Kateřiny, dělalo se mu tak těžko okolo srdce, že i rozum jej opouštěti se zdál!

Než neštěstí mívá často ošklivou tvář a dobré srdce a od těchto dob počal skutečně kmotr Rozumec žíti jako znova, ba od těch dob počíná také sláva jeho v Toužími.

Ztrátu dost těžce nabytého majetku přetrpěl Rozumec s mužnou odvahou, podíval se jen na

nebe a na své dvě zdravé ruce a byl potěšen, ztrátu ženy nesl ale velmi bolestně.

Mrtvola Kateřiny byla v cizím domě u přátel Rozumcových, kdež i otec prozatím s chlapci svými nalezl dobré přístřeší. Když chlapci večer usnuli, vzchopil se Rozumec ze svého lože a šel do komory, kdež na truhle u hlavy mrtvoly první a druhou noc proseděl, modle se při mdlém kahánku a pláčem rozbolněné své duši ulevuje. Třetí však noc už přemýšlel, jak by sirým chlapcům svým nahradil matku. Prošel v duchu všecky dobré vlastnosti Kateřiny, z nichž chlapci pro život mnoho získali a usnesl se na tom, také tak s nimi jednati.

Když nesli nebožku při hlaholu zvonův k sv. Havlu, plakalo s chlapci celé předměstí, ba skoro polovice Toužími; jen Rozumec neplakal a spustil se starším chlapcem svým drahou mrtvolu pevnou rukou do hrobu. Když po skončené smuteční mši z kostela šli, vedl Rozumec chlapce ještě jednou k hrobu, aby se spolu pomodlili. Starý farář, jenž tenkrát ještě žil, přišel k nim a řekl k Rozumci ruku mu klada na rameno:

„Rozumče, vy jste pravý muž. Čtyřicet let jsem knězem a mnoho manželek doprovodil jsem k hrobu, ale takového statečného a srdečného muže, jako vy jste, jsem posud neviděl,“

Ano od té chvíle byl Rozumec, jak dobře starý farář soudil, hotovým, zralým mužem. —

Když přišel z pohřbu k spáleništi, po obou stranách veda chlapce své, spatřil tam dvě fůry z města, z nichž jedné skládali klády a z druhé cihly. Rozumec zachvěl se radostí v srdci a promluvil k čeledínům:

„To snad mně skládáte stavivo?“

„Tak jest“, odpověděl jeden z čeledínův, „skládáme vám dříví a cihly a odpoledne přijedeme zase s nákladem.“

„A kdo mně to posýlá?“

„Vaši přátelé; tak máme Vám zatím odpovědíti.“

Rozumcovi zvlhly radostí zraky i dal se hned do práce a než přišel sníh a mráz, stálo nové jeho stavení hotovo tak, jak je nyní spatřujeme. Stavení to je sice skrovné, ale pohodlné a pěkné. Uhořelé stromy v zahradě vysázel čerstvými dobrými štěpy, dvorek si hezky spořádal a každý, kdo k němu vstoupí, diví se, jak všecko má pěkně pohromadě a přece všecko při ruce a na patřičném místě.

V zimě truhlařil pilně dále, chlapci mu chutě pomáhali a díla bylo pořád tolik, že sotva stačili. Na jaře měl Rozumec hezký výdělek v hotovosti a zaplatil hrubší dloužek, do něhož ho stavba přivedla. Pole mu zůstala při tom docela čistá, ano zbylo mu ještě hezkých zlatých, jež chystal nejstaršímu synu svému, aby ho vypravil na zkušenou do světa.

Ke konci máje vyprovázel pak s mladším hochem mladého tovaryše za město, asi dobrou hodinu až ku starodávné kapličce, při níž se silnice dělila. Tam udělal loučícímu se chlapci kříž a drže jej za ruku pravil:

„Buď, hochu, pilný v práci, poctivý v smýšlení a jednání a pobožný v srdci. Kdo v životě svém tyto tři poklady si dovede zachovati, tomu roste u všech jeho cest štěstí, tomu nikdy zle se nevede. Nemysli, až budeš ve světě a sám sobě zanechán, že můžeš dělati, co chceš, že nikdo neostříhá kroků tvých. Dva pány budeš vždy nad sebou míti: svědomí a boha; vymkneš-li se

z jich poslušenství, povede se ti zle. Buď s bohem, hochu!“

Chlapec neodpověděl a potiskl jen otcovi ruku; kmotr Rozumec byl spokojen a vrátil se spokojenou myslí do Toužími. Syn jeho věřil v slova otcova jako v svaté evangelium a ve světě se mu vždy dobře vedlo. Asi po dvou letech vypravil Rozumec druhého syna svého do světa, který už měl snadnější cestu, poněvadž starší bratr o něho se staral, a tak ještě dříve, než bylo Rozumcovi padesát let, měl oba své chlapce dobře v cizině zaopatřené; ba starší se už oženil a zařízenou měl svou vlastní živnost. Domů žádný z nich podle rady otcovy se nevrátil.

Však měl kmotr Rozumec o dětech trochu neobyčejné, ale, jak zkušenost ukázala, dobré náhledy.

„Proč pak, pane kmotře,“ pravil jednou k němu soused Bárta, „oba chlapce své jste nechali ve světě? Jednoho aspoň jste měli nechati doma, aby byl po vaší smrti městysu užitečným.“

Kmotr Rozumec odpověděl:

„Městečko naše je přec jen malé a k čemu má malé městečko děti mé živiti, když velké město lépe to dovede? Tam spíše má příležitost zaříditi si jmění a pak, má-li otčinu v srdci, může na ni vždycky pamatovati a jí třeba užitečnějším býti, než kdyby zde se usadil.“

„Hm, to je pravda, ale dítě, když přijde z očí, může se zkaziti.“

„Pravda, když nebylo dobře vychováno.“

„Ale bože, i když je dobře vychováno, myslím, že je dobře, když rodiče, dokud žijou, mají ho na očích, aby mu dávali radu a aby . . .“

„A aby ho mistrovali, ne?“

„Nu, neškodívá, pane kmotře!“

„Mám trochu jiné náhledy, příteli Bárto; dítě patří jen potud rodičům, dokud nemá rozumu. Když jednou má už rozum, ať je samostatné a ať rodiče jsou také samostatní. Věřte, že by to vypadalo mnohem lépe s leckterým naším městským synkem, kdyby se mu rodiče do všeho nepletli a rodiče mnozí měli by také líp. Člověk musí sám o sobě dělati zkušenosti, jinak nezmoudří i když rodiče jsou zaň moudrými.“

„V tom máte pravdu.“

„Kdybych byl já,“ pokračoval Rozumec, „děti své vzal domů, myslili by také naposledy, že mne na stará kolena budou muset podporovati, nebo dokonce živiti. Tomu já nechci; nebo sousto chleba, dobyté vlastní prací, otci lépe chutnává, než pečeně od dětí. Mnozí rodiče v tom ohledu na děti své hřeší, a já bych třeba také hřešil, čemuž se vyhnu, jsou-li děti ve světě.“

„Vy tedy myslíte . . .“

„Aby rodiče své děti především dobře vychovali, a pak aby děti ponechali jim samým, aby z nich byli samostatní lidé.“ —

Jindy pan vrchní také ohledem na děti vyčítal Rozumcovi:

„Vidíte, kmotře,“ pravil, „vy jste řádný muž a čtete více nežli mnohý kněz; proč aspoň jedno dítě nedali jste na studie, aby mělo pokojný a snadný život a jiným nižším sloužilo za vzor.“

„Učenci,“ odpovídal na to rázně Rozumec, „musí ovšem býti, neb kdo by myslil, kdyby celé člověčenstvo pracovalo nebo užívalo; ale mnoho učenců, hlavně nedovařených učenců, je holá nouze.“

„Jak to myslíte,“ tázal se pan vrchní a upial pevně zrak svůj na řečníka.

„Takto, vzácný pane,“ pokračoval Rozumec

neohroženě; „jen pravý, celý učenec může všeobecnosti posloužiti, k takovému ale potřebí nad jiné vynikajícího, výbornými schopnostmi nadaného ducha a železné vytrvalosti. Z tisícův lidí narodí se takový jeden a mé děti nebyly podle toho, proto jsem nedal žádného na studie. Aby se byli stali z nich nedovaření učenci, jakých bohužel, v Čechách máme až tuze mnoho, k tomu jsem neměl chuti. Věru, lépe by nám bylo a občanský blahobyt mnohem lépe by se u nás zelenal, kdybychom měli dobrých řemeslníků a průmyslníků více a nedovařených učenců méně!“

„Jste příliš přísný posuzovatel, kmotře,“ namítal pan vrchní, „vaši nedovaření učenci, jak jste je pokřtili, musí také býti. Všecko má své stupně, i učenost, nemůže každý býti „lumen“, jak říkávají latiníci, to jest po česku hvězdou, výtečně zářící. Musí býti i prostředně učených lidí, jen když dovedou říditi a spravovati nevzdělaný lid.“

„Bohužel, že to pravda,“ vzdychl si Rozumec.

„Proč pravíte: bohužel, kmotře?“

„Protože myslím, každý stav že má míti svůj jistý cíl. Učenec má ten cíl, aby zpytoval pravdu, ať si jest jakákolivěk a má rozsévati semeno osvěty, míru a spokojenosti mezi lidem méně vzdělaným neb docela nevzdělaným; rozšiřováním rozumného řádu, jenž vyplývati má z jeho zpytování, má on sprosté duše povzbuzovati k myšlénkám lepším, člověka, co obrazu božího, důstojnějším. To je krásný, jistě krásný cíl, ale drží se ho veliká většina našich učencův? Kolik jich musí pro kus chleba pro sebe a pro svou rodinu toho cíle se odříci; co jich musí svého ducha, své smýšlení, své svědomí a celé působení své zaprodávati docela jiným pánům, než jaké

jim předpisuje jejich umění? Oh, když proto jeden člověk se stal v potu tváři učencem, aby byl duchovním otrokem záměrův cizích, velmi zhusta ve prospěch lidu a pravé osvěty nečelících: pak, věru, více mi jest k pláči než dřevoštěp, jenž do lesa jde kacet stromův, aby ženu a děti své vyživil! Lid může se, vzácný pane, i tělesně i duchovně vražditi. Vojna s děly a bodáky je strašlivá, vojna ale zaprodaných lidských důchův s národy jest ještě strašlivější, ba tvrdím, že taková vojna jest odlesk pekla na zelené zemi.“

Pan vrchní vytřeštil oči na rozníceného kmotra truhláře a neodpověděl na to ani slova. Jenom ruku při rozchodu Rozumci stiskl.

Celý den mu nešel hovor ten z hlavy a když večer před spaním malé děti jeho k němu přišly, objímal je a líbal a potajmu kapaly slzy dětem na červené tvářičky z očí otcových. Proč slzel? Myslil snad na svůj život a na budoucnost dítek svých, z nichž nucen byl udělati takových učenců, o kterých mluvil k němu kmotr Rozumec? Bůh to ví, ale horké ty slzy byly, asi slzy — české učenosti!

Částka třetí.

Jak se měl kmotr Rozumec k ženskému pohlaví.

„Kam nemůže čert, tam strčí bábu,“ říkával pan kmotr Rozumec, když nepředložeností neb klevetností ženskou nějaká nehoda v městečku se přihodila. Tak mluvíval před mužskými, před ženskými ale míval se na pozoru. Patrně, že je

čtverák dobře znal. Ač mužové jeho výroku před ženami svými nesmlčeli, přece požíval kmotr Rozumec velké vážnosti i u ženských v Toužími; nebo bylo všeobecně známo, že byl kmotr Rozumec v stavu manželském ten nejlepší manžel a rozneslo se, bůh ví odkud, ve městě, že celé tři noci strávil v slzách u nebožky Kateřiny, když ležela na prkně, probděných nocí u nemocné ani nepočítaje, což v Toužími asi od krále Holce se nestalo.

Když ženská nemá práce, mívá jen dvě věci na mysli: šaty a oddavky, a nebudeme se tudíž pranic diviti, že v Toužími, prvé než rok smutečný panu Rozumci uplynul, ženské myslily a přemítaly o tom, jakým spůsobem by bylo lze pana kmotra oženiti. Podmínky tu byly všecky dány. Jmění měl dost, aby ženu i děti vyživil, co do věku i sličnosti byl také obstojný; na tom bylo dost! Musíme ho oženiti, není nic platno, rozumovaly sousedky. Než pan kmotr byl příliš moudrý a to bývá zlá rubrika pro muže při ženských.

„Ale co by se nepodalo chytrosti ženské?“ myslily ženské, „i sám mudrc Šalomoun se jí podal!“

I přemítaly o tom, jak na pana Rozumce hnáti útokem. Rozumí se, že se to díti muselo potajmu a chytře. Však útoky takové se nedařily, pan kmotr buď byl, anebo stavěl se k nim hloupým. Bylo tudíž potřebí, zjevněji si počínati a paní Bártová, rozšafná to žena, jejíž muže už z předešlé kapitoly známe, vzala první na se úlohu panu Rozumci máknouti v ohledu ženění na zub. Kousnutí se příliš nebála.

Jednou šla, beztoho že ženskou náhodou, kolem domku pana Rozumce. Bylo to už skoro

třetí rok, co by vdovcem a druhého již chlapce chystal se vystrojiti do světa. Pan Rozumec nesl právě sklížená prkna před dům.

„Jsou-li už u vás švestky zralé?“ ptala se poděkovavši za pozdravení.

„Posud ne, paní kmotra, ale zapalují se jako ta naše děvčátka,“ odpověděl usmívaje se pan kmotr.

Toto porovnání se paní sousedce hodilo do krámu i zastavila se a odsekla:

„Bohužel, děvčátka naše zapalují se dost, škoda jen, že v těch našich svobodných mužích je tak málo ohně.“

Na slova „svobodných mužích“ položila zvláštní důraz. Rozumec si toho všiml, ale dělal jakoby nevšiml si.

„Ale musím se přece jednou podívati zas na vaše hospodářství,“ pokračovala paní Bártová, „jak pak to tu máte?“

„Pojďte, pojďte, provedu vás všude,“ odpověděl Rozumec.

I vodil Rozumec paní kmotru po domku, dvorku i zahradě a uvedl ji posléze do světnice, aby trochu si odpočinula.

„Jak náleží hezky to tu máte,“ ujala se paní Bártová slova usednuvši na židlici, „jen jedna věc vám tu schází, pane kmotře.“

Pan kmotr věděl, kolik právě bilo u paní kmotry, pousmál se a ohlížel se hloupě po světnici, jakoby hledal, co mu v ní schází.

„Beze žertů, pane kmotře,“ doložila paní Bártová, „ženuška, hospodyňka vám tu schází.“

„Ach, jsem už dávno přes čtyřicet a která pak by mne už chtěla?“

To byla voda na mlýn paní Bártové. Urovnala

si především čepec a klepajíc prsty na stůl rozhovořila se jak náleží.

Nejprvé začala od starších vdov a starých panen a strojila udice své dosti půvabně; pan kmotr nechtěl brát, ba ani zaťukat. Přešla k prostředním vdovám a pannám a mluvila pro ně ještě ohnivěji; pan kmotr nejevil žádného gusta ani chuti. Posléze dostala se v proudu až k čtyřiadvacetiletým, ba i k mladším a nešetřila při tom řečnické své síly; pan kmotr tvářil se, jako pan páter na kazatelně, ale kde nic, tu nic. Tu posléze rozhorlila se paní Bártová a pravila:

„Nuže, pane kmotře, což mermomocí se nechcete oženiti?“

„Nevím, nevím,“ vymlouval se kmotr Rozumec.

„O vy mužští jste tvrdší než železo!“ zvolala paní Bártová. „Nuže, tak mně přece řekněte, pane kmotře, co vy soudíte o ženských?“

„Dokud jsem byl mlád,“ vykládal pan Rozumec velmi mírným hlasem, „tu jsem se, mohu říci že s chutí, oženil; nebo jsem myslil takto: Každý mladý muž má míti svoji společnici, poněvadž mu pánbůh tu žádost do srdce napsal. Má ji míti proto, aby měl svou domácnost, svůj domov, jejž žena mu učiní příjemným, hlavně když odpočívá po práci; aby k práci jeho rostla chuť, jako starostí mu přibývá o drahou rodinu, aby, když neštěstí hlavu jeho zastihne, mohl si oddechnouti na věrných prsou ženy a mohl k nové práci sílu píti z úsměvu děckých oček a tváříček.“

„Jak vy to hezky povídáte!“ pobádala ho paní Bártová.

„Tak jsem myslil, když jsem byl mlád,“ pokračoval kmotr Rozumec, „ale teď, když jsem už skoro sestárnul, přesvědčil jsem se ze života, že..“

„Nu doložte, pane kmotře!“

„Že muž jest nejšťastnější, když . . .“

„Nuže, když . . .“

„Když má ženské pohlaví v uctivosti a . . .“

A . . a . ., pane kmotře?“

„A zůstane na tři kroky vzdálen od každé ženské.“

„Pane kmotře!“ vykřikla v rozhorlení paní Bártová a vyskočila ze stolice.

„Ale, ale, paní kmotřinko, snad se nehněváte, vždyť to byl žert.“

„Krásný žert, pane kmotře; však víme, jak vy v žertu umíváte člověku pravdu říci. Vy se více neoženíte, ale pamatujte na mne, že toho budete jednou litovati, až sestárnete. Nu, s pánem bohem, já se tu dnes hromadu času zdržela!“

V Touzími povstalo pravé zbouření mezi ženským pohlavím. Ač rozumnější mužové tvrdili, že to myslil pan kmotr jen o starších mužských, přece si to nedaly ženské vymluviti, že to myslil vůbec a sama paní Bártová, ovšem ze msty, že se jí u pana kmotra nepovedlo, tak tvrdila. Jako blesk roznesl se ten nehezký výrok pana Rozumce po všech lepších domech a ženské tím více se dopálily, čím záhubnější pro ně byla ta filosofie, kterou pan kmotr proti nim byl vyslovil.

Pověsti pana kmotra hrozil nepřítel ve způsobě ostrých ženských jazýčkův; bojováno v domácnostech proti němu.

„Mužíčku,“ řekla lichotivě paní Bártová k manželi, „nemluv s Rozumcem tak často, má on někdy nehorázné nápady.“

„Ale zdravé,“ dovolil si pan Bárta podotknouti.

Oheň byl na střeše. Tři celé dny nemluvila druhá polovice s ním, po tři dni byla polívka notně přesolena a na polívku pan Bárta nejvíc držel! Ráno čtvrtého dne podotkl, že pan kmotr

neměl se přece tak vysloviti a polívka byla zase výborná.

To dělo se u Bártů, to dělo se i jinde, hlavně kde byly kandidátky k vdavkám. Jen ubohé vdovy měly nejhůř, neměly se na kom mstiti!

Však pozvolna přišly lepší časy; ženský svět v Toužími se upokojil.

Příčina byla následující:

Proslýchalo se, ba bylo jisto, že pan kmotr Rozumec chodí neobyčejně často k Tetřevovům. Tetřevovic měli jedinou dceru asi čtyřiadvacetiletou, Barušku. Byla to hezká a velmi hodná dívka, jenž ale vdávati se posud nechtěla, poněvadž měla nešťastnou lásku, což známo bylo po celé Toužími.

„Bude z mračna déšť?“ ptávaly se ženské, když se potkaly.

„Bude,“ odpovídaly si vítězoslavně.

„Jak se mu vysměju,“ myslila si paní Bártová a smála se už v duchu napřed.

Však z mračna nebyl déšť, ale strhla se z něho divná chumelenice. Proslýchalo se najednou, ba v krátkém čase zjistilo se, že mladý Tomeš od kostela, měšťanský synek, byli s Baruškou na faře a že již nejbližší neděli spadnou spolu s kazatelny. To bylo věru nehorázné překvapení.

„Divná, divná věc,“ povídaly si ženské a kroutily hlavami.

„Divná věc!“ opakovala si pořád paní Bártová kroutíc tak hlavou, že i čepec posunul se jí na stranu.

„Prosím tě, matko, co pak ti tak vrtá v kotrbě,“ tázal se jí konečně Bárta.

Na to panička čekala.

„Slyšel jsi přece novinu o Tomeši a Barušce Tetřevovic?“

„Slyšel.“

„Nu a nedivíš se? Co Rozumec? Každý přec myslil, že on ji povede k oltáři!“

„Jdi s takovou řečí! Kmotr Rozumec a ženit se!“

„A proč ne? Nepodobá se tomu? Muži, prosím tě, jdi k němu a vyptej se, jak se ta věc vlastně má.“

Bárta šel.

„Víte, kmotře,“ jal se k Rozumci mluviti, „že Tomeš s Baruškou mají v neděli ohlášku?“

„Vím, jsem jim svědkem,“ odpověděl klidně Rozumec.

„Prosím vás, jak se to stalo? Vždyť se povídalo, že vy . . .“

„Že jsem namlouval? Inu ano, bylo to ponejprv a také naposledy asi v živubytí mém.“

„Hm, víte, pane kmotře, žena mne sem vlastně posýlá, ráda by . . .“

„Čtu vám to v očích, příteli Bárto, a chci vám také pověděti holou pravdu, aby mně už jednou daly ženské pokoj. Sedněte, sedněte!“

„Vidíte, nic mně není tak protivno, jako když někdo baží po něčem, v čem není žádného cíle. A jedna z takových věcí je nešťastná láska u ženských. A cíl každé ženské jest přece, jak bůh to ustanovil, aby měla muže a děti; bez nich není žádná ženská nikdy pravdivým člověkem. Baruška měla také nešťastnou lásku v hlavě. Víte, že asi před čtyřmi nebo pěti lety její vyvolený v Praze na hlavničku zemřel. Z toho měla vrtochy, v kterých si naposled ženské samy libují a nechtěla se vdát, ač už kolikkrát mohla. A Tomeš od kostela neměl vrtochův v hlavě,

za to měl ale v ní i v srdci Barušku. Hoch se mi jednou svěřil jako zpovědníku. Bylo mně ho líto, nemohl jsem ho jen tak ledabylo propustit a pak vytáhl mně jednou jeho otec kluka mého z rybníka, když se pobořil pod ním led. Já na dobrodění, které mně někdo prokázal, nikdy nezapomenu a proto jsem myslil, že mně bůh Tomeše posýlá, abych na něm splatil svůj dávný dluh. Nu a dokázal jsem to s pomocí boží, že Tomeš i Baruška budou svoji.“

„To je jak náleží hezké, pane kmotře; jen bych vás prosil, abyste mně pověděli, jak jste to dokázali. Vždyť Baruška byla tak zakousána do své staré lásky . . .“

„Že žádného nechtěla, viďte? Inu musel jsem především vyhojit její nešťastnou lásku!“

„Nu ano, ale jak, pane kmotře?“

„Což nevíte, příteli Bárto, jak nešťastné lásky u děvčat se hojí?“

„Na mou duši, to nevím.“

„Tedy vám to povím. Vezme se především jedno koření a to se jmenuje soucit; pak vyhledá se druhé a to se jmenuje důvěra; na to se vezme třetí, a to se jmenuje zdravý rozum, a čtvrté a páté, těm říká se trpělivost a opatrnost; konečně přibéře se šesté a to je nejdůležitější, totižto skutečný ženich. Pak smíchá se to pěkně dohromady, dá se to po lžíci užívati v rozměřených časích a účinek léčení, je — svatba. Věřte mi už na slovo, je to zkušený prostředek.“

Bárta měl co dělati, aby si ten recept pamatoval; opakoval si jej pořád na cestě a jak přišel domů, pověděl jej nedočkavé manželce.

Tímto svým léčením zbudil sice pan kmotr trochu nechuti u paniček toužímských; myslily si, že nešťastná láska je něco co nezahyne leda

v hrobě; dvou věcí ale přece nabyl tímto vyhojením. Předně nabyl jednou pro vždy od nich pokoje co týče se ženění, a za druhé ještě větší úcty. Muž pak, jenž od ženských má pravý pokoj, počíná býti mudrcem, čili filosofem. Zkušenost tak učí a je to pravda, třeba někdo namítal, že Sokrates byl veliký mudrc a že neměl až do smrti pokoje od své Ksantippy. Ale co byl největší kousek jeho mudrctví? Zajisté jeho smrt, a tou právě osvobodil se od zlé ženy své, aby měl od ní na vždy pokoj!

Částka čtvrtá.

Rozumec dospívá v mudrce.

Když bylo kmotrovi Rozumci padesát let, byl již, jak se říkává, se světem v pořádku. Všecko, čemu se vůbec ze světa a života mohl naučiti, měl již uloženo v paměti své a toho bylo mnoho, věru, velmi mnoho. Od světa on už nic nepožadoval, byl spokojen, co mu život právě byl sám dal. Svazky, jenž ku světu ho poutaly, rozvázal už všecky moudrou a svědomitou rukou. Oba synové jeho, jak už pravili jsme, byli ve světě dobře zaopatřeni; dobyvše návodem a radou otcovou potřebné samostatnosti, ubírali se již oba jistou drahou životem; spokojeni jsouce sami s sebou těšili se radostem rodinným a mohli i pomáhati jiným, aby dosáhli žádaného blahobytu. Se syny svými byl tedy Rozumec docela hotov.

Mírně a skrovně žije byl i Rozumec zaopatřen pro budoucí dny svého života. Z úsilovné práce za jarých let svého mužství uspořil sobě

tolik, že řádně byl ozbrojen proti vší nehodě, která by mohla potkati jej na stará kolena. Však nehověl sobě příliš ve své zámožnosti, nýbrž hledal a nacházel posud útěchy v mírné práci, odpovídaje, když sousedé mu vytýkali, že pracuje a nepřeje sobě odpočinku na stará léta, v ten rozum:

„Vidíte, přátelé, člověk vždy musí býti ostražitý; nehoda nikdy nespí. Já jsem křehký, jako každý jiný člověk a majetek můj, jako každý pozemský statek, není jist před budoucími nehodami. I mne i majetek můj může ještě dosti zlých nehod zastihnouti. Proti nim ozbrojuju se jako dobrý voják. Zastihne-li mne nějaká pohroma, jako delší nemoc, nebo něco k tomu podobného: musí majetek můj mně v nedostatku vypomáhati; pakli nějaká pohroma padne na to, co uhospodařil jsem v potu tváří svých, tu opět já pomohu si z nedostatku novou prací. Proto stále mírně pracuji, abych práci neodvykl a tělo v síle udržel, aby nehoda nezastihla mne nepřipraveného.“

Pravda, obsažená v tomto rozumování, ovládla plnou silou svou všecky posluchače; žádný neměl slova k odpírání, každý jen zakýval hlavou a řekl:

„Svatá, svatá pravda!“

Kmotr Rozumec se více neoženil; ne snad proto, že by byl opovrhoval radostmi rodinnými, anebo že byl by se bál nových starostí o rodinu, nýbrž proto, poněvadž soudil, že pokročilejší jeho věk už sotva by mu postačil, aby řádně co otec mohl povinnosti své vyplniti a postaral se o blahobyt ženy a dětí, kdyby ho bůh záhy k sobě vzal. I jiná věc padá při tom také do váhy. Kmotr Rozumec bral život vždy za knihu, z které se jest člověku učiti. Po celý svůj život tříbil povahu svou vlastními zkušenostmi a myslíval i tam, kde jiný člověk ducha svého k myšlení ne-

namáhává. Tak se stalo, že Rozumec znenáhla vzdaloval se stále radostí smyslnějších, jakých manželství nové v hojné míře by mu poskytovalo, a proto více se neoženil. On liboval sobě více u vážných pomyslech, cítě se v srdci svém schopným, z nich leccos k prospěchu sousedstva svého použíti. Úloha tato tanula mu čím dále, tím více na mysli a každý přisvědčí, že byla to úloha krásná, neb co jest krásnějšího, než jinému, když by zabloudil, býti moudrým rádcem? Od Tomše a jeho mladé ženy vyprosil si starou Tomšovou za svou hospodyni. Jakož vůbec Rozumec nic bez příčiny neučinil, tak i tento krok byl veledobře rozvážen. Každému zajisté je ze zkušenosti známo, jak těžko shoduje se mladá nevěsta se starou tchyní. Tím, že kmotr Rozumec starou Tomšovou k sobě vzal, uspořil zajisté mladým manželům, které od srdce miloval, i staré máteři Tomšově dost mrzutostí rodinných; sám pak tím získal také, nebo v staré Tomšové měl věrnou a pracovitou hospodyni v domě a dostatečnou a trpělivou posluhu, kdyby pánbůh naň nemoc dopustil.

Když i svou domácnost v nejlepším měl pořádku, oddával se Rozumec čím dále, tím více přemýšlování. Předmětem jeho myšlení byl člověk a jeho život. Každý člověk chce býti v životě svém šťasten a každý má zajisté k tomu právo. Jak má člověk život svůj zařizovati, aby byl šťasten? To je otázka důležitá a hodná přemýšlení a dokud budou výborné hlavy žíti, dotud budou o ní přemítati! Rozumec ponořoval se pořád víc a více v rozluštění té otázky bera při tom za vodítko hojnou vlastní zkušenost. Dále nešel, neb jsa celkem povahou praktickou nedával mnoho na přemýšlování do větru. Také nechápal, že by duch lidský jen proto mohl mysliti, aby myslil;

on chtěl míti z myšlení praktický užitek, on chtěl jím posloužiti svým spolusousedům. Však k myšlení takovému především potřebí poklidu, a toho se mu vždy nedostávalo, každou chvíli zaklepal někdo u něho o radu a přiváděl jej z proudu, v kterém plynul jeho duch. Toho poklidu však se mu také dostalo v míře hojné, ale v spůsobu velmi nepříjemném, ba hořkém. Dnové jeho života neměli plynouti bez útrap a bolestí. Jak velebil Rozumec ten nápad, že starou Tomšovou vzal k sobě. Měl jí věru velmi potřebí.

Říkává se, že stáří se mstí za mládí a pravdu tu zajisté nikdo neupře. Na Rozumci se vyplnila. Pracoval on zajisté úsilovně v mládí svém; řemeslo jeho, truhlářství, není řemeslo snadné a potřebuje hodně síly tělesné, ký div tedy, že když Rozumec stárnul, počala se nemoc o jeho tělo pokoušeti. Byla to ošklivá, trapná, bolestná a zdlouhavá dna, jenž na zimu krutě navštívila tělo kmotra Rozumce. Z jedněch údův byvši vypuzena, prožírala se do druhých a ač rozumný lékař si všecku práci s Rozumcem dal, bylo přece k snášení té nemoci potřebí onoho statečného ducha, kterým bůh Rozumce obdařil. Nemoha skoro po celou zimu se svého lože se hnouti a trávě dlouhé noci větším dílem bez spaní, nalézal kmotr Rozumec ve staré Tomšové opatrovnici a družku věrnou a bedlivou, kteráž mu všecko, co dobrého učinil synu jejímu, splácela ochotou a laskavostí v posluhování. Bolestmi svírán nereptal nikdy mužný Rozumec, vždyť měl i v nemoci své šťastné chvíle, kde bez vytrhování mohl přemýšleti o úloze své; měl i v tom ohledu šťastné chvíle, že neminulo dne, aby několik přátel jej nenavštívilo a nepotěšilo. Nejvíce ale potěšení mu dělal hodný Tomeš s mladou ženuškou svou, jenž u něho

někdy celý den trávili, co u otce stále rostoucí lásky své a jenž, když panbůh Barušce pomohl, k němu prvnímu přinesli první plod vroucí své lásky, mladého to modrookého kloučka, jehož dětinská nevinnost a líbeznost omlazovaly Rozumcovi nemocí vadnoucí srdce.

„Vidíš, Baruško," říkával Rozumec k mladé matce, jenž opodál lože jeho na stoličce nemluvně své kojila; „mám pravdu nebo ne, že ženská jen tehdy šťastná, kdy muže má a děti?"

Baruška obrátila k němu veliké své oči a říkávala:

„Celý svůj život dala bych, kmotřínku, za chvíli štěstí, které cítím, když držím své děťátko v náručí. A vy, jen vy jste to moje štěstí založili!"

„Za to mám také z tebe i z dítěte tvého nejpěknější radost ve své nemoci. Jen hodně mně sem choďte; nebo vy dva mne přivádíte na myšlénky, kterými jiným třeba také tak prospěji, jako jsem prospěl Tobě. Člověk jen potřebuje při všem mysliti a život je dobrý."

Částka pátá.

Z Rozumce stal se mudrc.

Mimo vzkvétající štěstí rodinné manželův Tomšových a přemýšlení bylo skoro jedinou útěchou v dlouhé trapné nemoci kmotru Rozumcovi čtení. Bibli králickou koupil si Rozumec už co chasník a od těch dob znal ji skoro nazpaměť. Proto také mluvíval neobyčejně plynně. Mimo bibli miloval nejvíc dějepisné čtení a to proto, poněvadž je v něm nejméně lži a nejvíce pravdy

a sice pravdy takové, která po všechny dny má svou platnost, když ji člověk z mysli nepustí.

Proto snášeli mu Tomeš a jiní přátelé, kde jen na nějakou knihu přišli. Nabyv vlády v rukou svých probíral se pak Rozumec se zalíbením ve snešených knihách a vybral si jen takové spisy, jenž se mu zdály pro něho býti přiměřenými. V nich pak čítal celé noci a po kraji zaznamenával, co se mu zvlášť líbilo. Tím nejen že si ukracoval čas, nýbrž také obohacoval svého beztoho bystrého ducha stále novými vědomostmi.

Pan farář poslal panu kmotrovi po kostelníkovi plný koš zaprášených knih ze zavřené knihovny po nebožtících farářích, čímž velice se zavděčil Rozumcovi.

Z farských knih jedna nejvíce Rozumci se líbila, ba učinila naň takový dojem, že ji nejen vícekrát bedlivě přečetl, nýbrž i se zalíbením o myšlénkách přemýšlel, které v ní uloženy byly. Myšlénky ty si Rozumec v dlouhých nocích rozpřádal a když přišli sousedé, aby ho navštívili, povídával jim nejraději z této knihy. Kniha ta byla tištěna v Amsterodamě r. 1663 a byla nadepsána: „*Labyrinth světa a ráj srdce.*“ Spisovatelem její byl Jan Amos Komenský. Co do jádra v knize obsaženého shodoval se Rozumec se spisovatelem jen v druhé části. Neobyčejné nalézal zalíbení hlavně ve spůsobu, jak spisovatel své náhledy provádí v knize své. Poutníka i vůdce jeho Všudybuda viděl Rozumec jako živé, i město představující svět, i jeho ulice, stavy jednotlivé značící i hrad Fortuny, všecko viděl Rozumec před sebou jako v skutečnosti. Žertovné vypravování kolikkrát nemocného tak rozesmálo, že zapomněl na bolesti v nohou a nejvíce se potěsil s mudrci starého věku, z nichž každý

svou učenost tak opravdivě vykládá a co jeden založí, druhý hned svým náhledem zruší. Když ku všemu ku konci Anaxarchus doloží, že všecko to nic není, že se to tak zdá, stály Rozumci až slzy smíchu v očích!

Rozumec hořel zvědavostí dověděti se něco bližšího o Komenském a proto velmi se potěšil, když ku konci masopustu navštívil jej student Bártův, jenž z Prahy na prazniny do Toužimi přijel. Josef Bártův vypravoval mu o životě Komenského, jenž v celku podobal se lodi na moři bouří zmítané. Že Komenský byl poslední biskup bratří českých, tak krutě pronásledovaných, že tráviti musel dny své větším dílem u vyhnanství, v němž ještě jedna nehoda za druhou jej stíhaly, tak že byl po celý život lopotícím se poutníkem, zbudilo v Rozumcově srdci soustrast s tím mužem pravého ducha i srdce a vysvětlilo mu zároveň, proč tak a ne jinak Komenský psal. Rozumoval zajisté Komenský tak, jak jej život jeho a zkušenosti k to mu přivedly a to mu právě mnoho úcty u Rozumce přimnožilo. Neb položil si otázku: Přemýšlel bys ty jinak, kdyby život tvůj byl také toho druhu? Účel měli oba stejný; Komenský i on chtěli své spolubratry vésti k šťastnému životu!

Rozumec poslouchal bedlivě slova Josefova a vštípil si dobře v paměť myšlénku, kterou Josef své vypravování ukončil:

„Uprostřed bouří a nátisků osudu, jenž stále blahu, ba životu Komenského nebezpečenstvím hrozil, zachoval si muž ten pevného ducha a vynesl člověčenstvu ty nejkrásnější plody.“

Komenský měl na zřeteli především své krajany, pak celé člověčenstvo. Rozumec především jen své sousedstvo.

„Nic neškodí," prohodil sám k sobě, „jsem sice jen maličký, ale jsem přece nový Komenský!"

V dlouhých zimních nocích při kývání starých hodin, nikým a ničím nerušen bavil se kmotr Rozumec dlouho s Labyrinthem světa, pak přemýšlel dál podle svého spůsobu. Duch jeho zabíral se pořád hlouběji v přemítání, jenž z počátku tonouti se mu zdálo v mlhavé propasti, nebo vlastně nekonečnosti; brzy ale z mlhy a dýmu počaly vyšlehovati určité blesky, tma zpovolna se rozplývala a pevné v propasti dno prokmitovalo; ano i hvězdy některé Rozumci zasvítily, k nimž toužebný upíral hled. V dlouhých zimních nocích beze spaní sílil se jeho duch z bohatého zdroje přemýšlení o životě lidském, ba tento právě byl hvězda, ku které se nesl, ku které chtěl se přivinouti duch jeho, a již chtěl proniknouti. Blížil se zvolna, ale jistě na základech svých zkušeností k cíli svému a takto, co nepovedlo se jiným duchům poslouchánim ve škamnách vysokých škol, povedío se duchu Rozumcově přemyšlováním na strastiplném loži, za dlouhých, zimních nocí beze spánku. Jen k ránu obyčejně zdřímnul a krátce si pospal. Jinak zapomínal zabránv přemítání na bolesti, jež lomcovaly v údech jeho; duch jeho vylupoval se takořka z schrány tělesné a bystře pronikal pohádku zapletenou, kterou nazýváme životem. Nitku k nitce bedlivě shledávaje, rozplýtal duch jeho tajuplnou osnovu, v dělení spojoval, v spojování loučil a než minula zima a zdraví se navrátilo do chorých údův, dospěl jeho duch tam, kde jako otec přehlédá hru dítek svých i přehlížel pachtění a lopocení se lidí v kratičké prostoře jim vykázané, kterou nazývají životem. V utrpení uzrál jeho duch a když kmotr Rozumec starou Tomšovou doprovázen po

prvé vyšel do zahrady na milé jarní výsluní, netěšil se ani tak ze zdraví svého, jako z toho, že na loži bolesti pochopil i pronikl život.

Kmotr Rozumec stal se mistrem z vlastního přemýšlení, sám ze sebe. Ač zbělely mu při tom vlasy, duch jeho přece nesestárnul, naopak on zmládl a sliboval, že zdárné ovoce ponese těm, kdož po něm budou toužiti. Řekli jsme již a čtenářové ve všem to viděli, že byl Rozumec povaha praktická. I jeho bádání určeno bylo k užitku praktickému, k poučování jiných, zkrátka Rozumec chystal se k novému úřadu svému učitelskému.

Jako přírodozpytec, chce-li nabyti rozhledu v některé říši přírodní, nejprvé rozebírá jednotlivé tvary a stejné k stejným, podobné k podobným do příhrádek si ukládá, až má pohromadě soustavu: tak činil i kmotr Rozumec s jednotlivými úkazy měnivého živubytí, ukládal a skládal, až stal se znenáhla nade všemi pánem.

Sedávaje v zahradě pod jabloní v teple jarního slunce o samotě, rozbíral způsob, jakým učiti bude. Že žákův bude míti vždy hojnost, o tom nepochyboval, neb požíval všeobecné důvěry a byl pro své zkušenosti neobyčejně rozhlášen ve svém rodišti.

Jakým ale způsobem podávati pravdy lidem, jichž rozum nebyl mnoho cvičen, aby jich nejen dobře pochopili, ale i k vlastnímu svému prospěchu použili? Tím si Rozumec dlouho hlavu nelámal.

Pravilť u sebe: „V roucho bájky, povídky a příběhův musíš oblékati pravdy, kterými chceš lidu prospívati a pak zajisté nebudeš mluviti k hluchým, nýbrž dojdeš s jistotou vždy tam, kam jsi měl zamířeno. Rozumu nesmíš mnoho napínati, vyhovíš-li ale obraznosti, půjde už s ní snáze rozum a bude užitečněji činným než sám o sobě!“

Jak patrno chtěl se Rozumec ubírati touž cestou, kterou kráčel Amos Komenský ve svém „Labyrinthu světa“, ba kterouž kráčel i sám vznešený spasitel světa.

Jaro zatím značně postoupilo; s křivánkové a slavíci se rozepěli, pole a luka se zazelenaly a příroda tisícerým životem jen jen kynula. Zdraví vrátilo se opět úplně do těla Rozumcova, jenž sám o holi procházel se v polnostech kolem města, těše se z plné duše radostem života.

Nyní uvedeme milého čtenáře v hlavní část jeho živubytí. Naše zásluha jen v tom leží, že různé jeho povídky a poučení z nich plynoucí podle stejných nebo podobných předmětův seřadíme; činíme-li to se skutečnou láskou, kojíce se jistou nadějí, že pozorný a myslící čtenář v celém krátkém pásmu následujících událostí nejen nalezne srdcetěšnou zábavu, nýbrž i v hojnosti zdravého poučení, jakého docházeli upřímně smýšlející občané Toužímští z moudrých úst ochotného pana kmotra Rozumce.

Kniha druhá.

Rozumec co učitel.

Částka první.

Kapitola první o štěstí.

Není zajisté pro člověka krásnějšího slovíčka nad slovíčko „štěstí“ a škaredějšího nad slovo „neštěstí“. Jak mnozí po prvním honí se a pachtí, leč často ach! jen druhého sobě uhoní a upachtí! Než co naplat, zkušenost vážnou nevezme sobě žádný za zrcadlo, a kdyby deset honících se po štěstí marně pracovalo a se namáhalo, neb i dokonce pohromu vzalo: jedenáctý pustí se přece čerstvou silou do nového boje, neb štěstí má půvab neumořitelný.

Co štěstí jest, marně se tážeš i nejzkušenějších starcův; jest to neznámá země, v níž každý věří a na které jen málo kdo blažený život strávil.

Básník řekne: „Štěstí, tys jako květ z jabloně!“ Ano, libé a milostné jest štěstí jako květ z jabloně, leč, bohužel, jak zhusta svěje ostřejší vítr to růžové kvítí, jež pohozeno v trávě pak smutně uvadá!

Básník hlubokou vyslovil pravdu.

Jiný řekne: „Štěstí, tys měsíci podobno,

někdy celou tvář, více ale lidem ukazuješ rohy!“ Než co platno tak pravdivě mluviti; byť sebe moudřejší jádro v rouchu obrazném vězelo, jak měsíc v tmavé noci svítí a svítiti bude i štěstí v noci života lidem, vezdy po světle bažícím!

Takových lidí bylo i v Toužími na kopy. Patřil k nim také provazník od obecné studně Vavřinec Vrťátko. On myslil, že ovšem štěstí jako dobrou ženu člověk hledati nemá, že musí se samo člověku naskytnouti, ale věřil také, že mnozí k štěstí přišli a domníval se, že on k němu nijak přijíti nemůže.

Často naříkával si ze závisti, že jiným lépe se vede než jemu, a proklínal rozmarnou fiflenu náhodu, která jiných si všímala, jeho ale mijela, ba tytýž i šašky si z něho tropívala.

„Kdybych jen věděl, co vlastně štěstí jest, však nějak bych ho přece ulovil,“ rozumoval často, „a byl by konec trampotám v mém živubytí. Stavení mé už kolik let potřebuje opravy, stavěti musím, kde ale vzíti k tomu ty prožluklé peníze; ovšem, kdybych měl štěstí jako jiní, bylo by jich vždycky dost v truhle! Ale to prožluklé štěstí!“

Tak mudroval často při práci, a když vyjel se svými volčaty na pole, místo orání přemítal o štěstí. Když pak pole, nebyvši tak dobře zdělána jako pole jiných, přineslo menší užitek než pole jiná, durdíval se opět a naříkával: „Za s mají lepší štěstí! Už by všecko ďas vzal!“

Jednou, bylo to na jaře, místo orání obrátil pluh a sedl si naň a v jarním sluníčku přemítal o štěstí.

„Pomáhej pánbůh,“ vytrhl ho ze zadu známý hlas kmotra Rozumce z lenošení a přemýšlení.

Vrťátko se obrátil, vyskočil a zapálil, že

Rozumec ho zastihl, an zahálel a ostýchavě šel k Rozumcovi na mez.

„Což pak se tak kaboníte," tázal se Rozumec podávaje mu ruku.

„Inu, kmotře milý," odpovídal rozpačitě Vrťátko; „vidíte, sedl jsem si tak trochu na pluh, abych odpočinul, a přemýšlel jsem tak trochu o štěstí."

„Slavné paměti, Přemysl oráč také tak činíval," prohodil Rozumec.

„Ba vidíte; a až k pluhu přišli za ním poslové Libušini se Šemíkem a přinesli mu s sebou knížecí čapku. Ovšem, komu přeje štěstí, vždy a všude může se státi šťastným!" povzdechl si Vrťátko.

„Což vy, kmotře, pořád ještě na štěstí čekáte?" pokračoval Rozumec; „proč pak s nikým se neporadíte?"

„Inu, vidíte, kdy bych já věděl, co vlastně štěstí jest, však ono by mne přece neušlo. Ale, ale . . . já jsem, milý kmotře, už kolikráte k vám chtěl jíti na radu, nebo vy mluvíte jako kniha a víte toho za deset kantorův, ale ostýchal jsem se, že byste se mně vysmáli."

„Já nikomu se nesměji, kmotře," odpověděl vážně Rozumec, „zvláště když touží po nesnadných věcech. A pak takových lidí, jako vy jste, je v Toužími dost a jinde také," dodal vlídně.

„A myslíte, pane kmotře, že bych já mohl ještě býti šťastným?" tázal se Vrťátko.

„Já myslím, že ano," odpověděl Rozumec; „přijde jenom na to, co vy štěstím myslíte."

„V tom je právě háček, kmotře, v tom bych právě rád něčeho se od vás dověděl," řekl na to Vrťátko. Hle, dnes je v polích tak teploučko, nechtěli byste . . ."

„Nu, budiž," vzkočil mu Rozumee do řeči; „vím, co chcete říci. Sedněme si tu chvilku na mez a já povím vám, co mne právě o štěstí napadá."

Vrťátko usedl k panu kmotrovi na mez a upřel zraky své na jeho ústa; hledě do polí jal se Rozumec vypravovati:

„Když jsem šel ještě jako chasník z Prahy domů, pustil jsem se do širého pole se silnice, abych si kus cesty nadešel. Tak přišel jsem jednoho odpoledne, bylo to v létě, k posečené louce, kdež v stínu olší seděl na kamenu starý pastýř; u nohou ležel starý huňatý pes a před ním páslo se stádo ovcí, až to chroupalo. Pozdravil jsem ho a on se hned tázal, odkud přicházím? Povídám: „Vracím se právě z Prahy domů." — „Ach, tam musí být pěkně," povzdechl si stařec; „já v Praze ještě nebyl, a sotva už do smrti ji uvidím; sedněte si trochu, příteli, ke mně do stínu, odpočiňte si a povídejte mně něco o Praze. Půjde se vám to pak bystřeji." Učinil jsem mu po vůli a věru, nikdy jsem toho nelitoval. Dejte nyní pozor, kmotře!"

„Dávám," prohodil Vrťátko nespustě zrakův s Rozumce. Tento pokračoval:

„Když tak sedíme a v nejlepší řeči jsme, přiběhne z polí klučina, celý uplakaný, objímal stařečka a vzlykaje naříkal: ‚Dědečku, dědečku!' — Stařec pomiloval chlapce po tváři a tázal se vlídně: ‚Co pak se ti stalo, hošíku, že tolik pláčeš?' — ‚Ach!' naříkal klučina, ‚honil jsem tak krásného motýla a už jsem ho skoro měl, v tom mně ale daleko uletěl! Oh! takového malovaného motýla už více, dědečku, nedostanu!' — ‚Neplač, neplač,' chlácholil stařec hocha, ‚však nahodí se ti jiný, třeba ještě pěknější! Ostatně, až

budeš větší, tak veliký jako tatínek a budeš v životě honiti se za štěstím, povede se tobě kolikrát tak, jako dnes se ti vedlo.“ —

„Chlapec upial v podivení na děda své veliké oko a tázal se v dětské nevinnosti: „Že se budu honit za štěstím, dědečku?“ — „Ano, ano, dítě, za štěstím, které jest rovněž takový motýl, za kterým jsi dnes nadarmo se honil. I lidé velcí to tak dělávají a také zhusta tak nadarmo jako ty!“ Stařec se na okamžik zamlčel a pak v hovoru svém pokračoval, nedbaje na to, že klučina mu asi sotva porozumí. Však porozuměl jsem já.“

„Pamatuj chlapče! Mnozí lidé běží, ba pádí za tím motýlem — štěstím přes kamení, strouhy a příkopy na cestu nedbajíce a přicházejí často k úrazu; buď zlomí nohu, nebo vaz, anebo zabloudí do krajiny, odkud nevědí cesty nazpět, a motýl, štěstí, pěkně jim ulítne! Některým ovšem podaří se motýla chytiti, ti ale zhusta ve chvatu setrou tu krásnou barvu s jeho křídel a v potu tváře uchvácený motýl nemá pak pro ně nižádné ceny. Třetím nevede se také lépe.“

„Chytí sice motýla šťastně a velmi opatrně, pak si jej ale napichnou na jehlici a zapichnou do skříně za sklo a chodí se bláhoví naň dívat. O užitku, jaký by jim mělo štěstí přinésti, není u nich ani řeči. Ale pilný rolník, vida, an pěkný motýl ve zlatém slunci po poli poletuje, podívá se jen po něm a nechá ho letěti a pracuje pilně dále a bůh požehná jeho práci a pole stonásobný přinese mu užitek. A pilný rolník, hochu, ten ze všech nejšťastnější.“

„Nemáme tedy štěstí hledati?“ otázal jsem se starce, když znova se zamlčel.

„Nemáme, příteli,“ odpověděl, „ale máme pilně

pracovati, abychom byli sami s sebou spokojeni a z práce naší vyrostou stromy, pokvětou a motýlové sami pak přiletí a usednou si na nich.“

„Hoch dědovi ovšem nerozuměl, já však mu dobře porozuměl a žehnal jsem nebe za to, že jsem u něho si usedl a odpočinul. Slova jeho mně byla často dobrá v živubytí mém. Nu, jak pak, kmotře Vrťátko se vám ten příběh líbil?“

„Oh, lépe, kmotře, než sebe delší kázání,“ odpověděl zamýšlen Vrťátko a povzdychna si z hluboka sklopil oči k zemi.

„A zdali pak jste mu dobře rozuměli?“ tázal se dále Rozumec.

„Ba rozuměl, milý kmotře; já jsem ten bláhový chlapec, jenž se honil za motýlem; ten motýl jest štěstí a štěstí jest hloupost!“

„To právě v příběhu našem nestojí,“ vece na to vážně kmotr Rozumec, „ale stojí tam ještě mnohem více, co vám snad nepřipadlo. Vidíte, jak mnozí lidé přijdou k pohromě, že nehleděli na spůsob, kterým dosáhnouti chtěli štěstí, honíce se za ním, jak stálo v příběhu, přes kamení, strouhy a příkopy! Jiní, když štěstí dosáhli, neuměli ho užiti, tak že nemělo pro ně žádné ceny, jako motýl bez barev. K těm náležejí lakomci, jenž chodí se jen dívat na štěstí své, totiž na poklady, sami ani do syta potravy si nepřejíce. I to je řeč, která zasluhuje uvážení v příběhu.“

„Tedy myslíte,“ pane kmotře, „jako, abych ....

„Abyste to, kmotře Vrťátko, tak dělali, jako to dělá v příběhu pilný rolník. On nechá štěstí letěti a pracuje pilně, nebe požehná jeho dílo a štěstí pak přijde samo. Ta cesta jest, milý kmotře, ku štěstí nejjistější.

„Ovšem, vy máte svatou pravdu,“ vzchopil se Vrťátko a pohleděl upřímně Rozumcovi do

očí. Tu je ruka má na to, že se jí budu držet jako svatého písma.“

„A uvidíme, zdali dobře tak učiníte,“ doložil Rozumec s meze vstávaje, „a zdali jsem měl já pravdu.“

„Nepochybuju o tom,“ odvětil pevně Vrťátko a s díky rožehnal se s odcházejícím kmotrem Rozumcem.

Dlouho už nepracoval provazník Vrťátko na poli s takovou radostí jako dnes po odchodu Rozumcově. Volčata jsouce zvyklá častěji si odpočinouti, ohlížela se častěji po něm, zdali si neodpočine; on ale zapáliv se šlehl je pořádně přes hlavy, že jim zašla chuť odpočívati a pracoval pilně dále. Oběd mu neobyčejně chutnal a ráno neobyčejně vesele vstal a šel s chutí za novou prací a než uplynulo několik let, nejen že si pořádně celé své stavení opravil, ale i když provdával dceru svou, dal jí slušnou výbavu a zeti hezkých peněz do hospodářství. Ostatním dětem ale přísně nařídil, aby, kdykoliv potkají kmotra Rozumce, mu úctivě políbili ruku, „neboť“, dodával Vrťátko, „on vám všem, děti, po bohu udělal to největší dobrodění!“

Částka druhá.

Kapitola druhá o štěstí.

Vavřinci Vrťátkovi od obecné studně byl poněkud podoben zápotocký zahradník Cibulka.

Cibulka neměl sice ve zvyku naříkati jako onen na neštěstí, anebo dokonce štěstí hledati, nebo celý jeho život vypadal jinak nežli Vrťátkův.

Cibulka nevstoupil s holýma rukama do života; po svých rodičích zdědil hezké peníze, které k začátku dobré živnosti stačily; s první i druhou ženou svou dostal hezkou pomoc do domu a v obou nalezl řádné, pracovité pomocnice a dobré matky a vedlo se mu kolikráte tak dobře, že i sousedé mu záviděli a že v Toužími jeden hlas zněl, že Cibulka brzy zbohatne. Měl tedy Cibulka v životě štěstí; avšak nepotrvalo u něho dlouho; když mnul si nejlépe ruce radostí, že dobře se mu vede, číhávala obyčejně již v úkrytu nehoda, která radost jeho v žalost proměnila. Tu čest musíme Cibulkovi vzdáti, že tak lehce jako jiní v neštěstí nezmálomyslněl, nýbrž že vždy s důvěrou ve vlastní síly a s nadějí v pomoc boží znova na dílo ruce přiložil. Dvakrát, třikrát přišel skoro na holičku, dvakrát, třikrát vlastní silou opět si pomohl a škodu opět nahradil; když však byl starší a neštěstí přece nikdy nespalo znova opět jeho dům navštěvujíc: tu, ač by byl míval snad ještě síly k napravení pohromy, ztrácel zpovolna chuť k nové, trudné práci, hospodářství klesalo od desíti k pěti a nežli se nadál, stav jeho tak neblaze se proměnil, že nevěděl si rady, jak ze strašlivé tísně vybřednouti. A přece měl zahradník Cibulka některé pěkné vlastnosti, které člověku v životě výborně sloužívají; byl mírný a s každým dobře vycházel, byl přičinlivý a v času potřeby neštítil se sebe pernější práce, byl střídmý a šetrný v jídle, pití i v šatstvu: a přece nemohl ani takového blahobytu rodině své zaopatřiti, který jenom zakládá se na pilných rukách. Však měl i Cibulka vady své, které člověku život málokdy promine.

Hlavní vadou u něho bylo, že kdykoli se mu dobře vedlo, rád ruce založil chtěje užívati ovoce

z práce své v domnění, že aspoň pro svůj život úlohu již dokonal, zkrátka: Cibulka nebyl dosti opatrný a nevytrval již v dobách nejlepšího mužského věku v proudu řádné, nekvapné činnosti. Život jest velepřísný potentát a žádá od člověka mnoho; některým lidem ovšem poštěstí se, že i polovičné, neb neúplné vykonávání povinností, jakých jim život předpisuje, je neuvede do záhuby a udrží je na výši založeného blahobytu; ale to jsou jen někteří, nad nimiž život jedno oko zamhouřil; mnohem valnější většina již tím, že povolí ve svých dobrých vlastnostech, vyzve život k boji, v kterém snadno poraženi bývají, ať nedím, že docela padnou. K většině této náležel i zápotocký zahradník Cibulka; on stál v boji se životem jízlivém, že v nečas ustál od činnosti a byv neopatrným i když příležitost i štěstí mu kynulo, nevěděl jich použíti.

Když nemohl v noci pro starosti spáti, potajmu vzdychal:

„Což narodil jsem se na nešťastné planetě, že mne osud pronásleduje?“

„Na mně přece vina neleží, vždyť pracuji jako jiní, ba ještě víc, až mne kolikkrát mozoly pálí, a kde nic tu nic!“

Uvažoval, jak vidíme, a jak obyčejně to lidé činívají, jen lepší stránky své, ale na slabší a chatrnější, jak toho jest potřebí, ani nepřišel.

A měl, věru, Cibulka příčinu nespáti a v noční samotě naříkati, neb šlo to s ním tuze s kopce. Měl sice posud hezké stavení a dobrou velkou zahradu ve vlastnictví, ale po několik let, co doufal, že štěstí přijde samo a síly své takořka usnouti nechal, tolik dluhův na hospodářství se mu nahromadilo, že nevěděl, co dříve: dříti se,

aby mohl platiti úrok, nebo aby vyživil četnou svou rodinu.

Když se mu podařilo trochu peněz nastřádati, místo aby jich k zvelebení své živnosti použil, jak potřeba kázala, musel je nésti věřitelům, aby mu nevypověděli kapitálův a nemusel prodati dům a zahradu. Prodání bál se jako smrti, nebo měl v těle čest a hanba před sousedy by ho byla uhnětla. Ač smutné jeho poměry nebyly v Toužími neznámy, přece myslilo se, že se mu podaří z tísně vyváznouti a Cibulka požíval ještě z té příčiny vážnosti u sousedstva.

Jiná chyba u Cibulky byla, že všechnu strast v sobě uzavíral a že neměl síly nikomu se svěřiti, aby si odlehčil. Takto stal se nevlídným samotářem a trápil se sám nad sebou, a přece mu dobré rady bylo nade všecko potřebí!

Kmotr Rozumec několikkrát za rok přišel návštěvou k zápotockému zahradníku, neboť tento, když truhlář stonal, poslal mu někdy na pochoutku rannou zeleninu a kmotr Rozumec nikdy nezapomněl, když mu někdo něco milého neb dobrého prokázal. Rozumce nebylo tajno, jak věc s Cibulkou stojí, nevěděl však nic důkladně, poněvadž Cibulka byl tak nesdílný člověk a ač znal ode dávna povahu zahradníkovu, čekal, až Cibulka nepravou svou stydlivost odloží a vezme si srdce a bude k němu upřímným. Když Cibulka otálel a hlouběji se do nesnází zamotával, uznal však lidumilý Rozumec za dobré, sám začíti a přemýšlel o tom, jakým spůsobem by ubohému Cibulkovi pomohl. Bylo to snad poprvé v životě Rozumcově, že sám jinému radou se takořka vtíral, ale tím byla právě jen vinna uzavřená povaha Cibulkova.

Málo neděl po setkání se s Vrťátkem na

poli zavítal Rozumec k Cibulkovi a oba muži sedli si na sedátko, jež stálo před domem v zahradě. Byl pěkný letní den červnový a rodina Cibulkova pracovala na druhém konci zahrady. Byli tedy sami a čilý Rozumec použil hned té příležitosti, aby Cibulka s ním se srozuměl.

Z počátku mluvili o lhostejných věcech, dobrým obratem ale octl se hovor tam, kde jej Rozumec míti chtěl.

„Jsou věci," hovořil Rozumec, „při kterých se člověk bez rady neobejde a bývá to pro něho škoda, tají-li je člověk v sobě a neotevře-li srdce své zkušenému příteli. Čtyři oči vidí přece lépe a více nežli dvě a druhý soucitný člověk myslí přece chladněji a rozumněji, než ten, kdo má srdce stížené vlastní nehodou. Nepravím to nadarmo, sousede; vím, že vás tak leccos tlačí v srdci a myslím, že tolik o mně víte, že smýšlím s vámi přátelsky."

Cibulka porozuměl a otevřel Rozumcovi své srdce do kořán a naříkal nad svým osudem.

„O osudu mi nemluvte, sousede Cibulko," odpovídal Rozumec; „to, co nás v životě potkává, nechci říci že dokonce, ale jistě z největšího dílu, koření se, klíčí a vyrůstá k vlastní naší povahy. Já aspoň nikdy neviděl jsem nešťastného člověka, jenž by z dobré polovice aspoň nebyl sám svým neštěstím vinen."

Cibulka se poněkud dopálil.

„Což neznáte mne, pane kmotře?" namítal; „jsem snad člověk lehkovážný nebo nějaký útrata?"

„Nejsem pilný a pracovitý a dbalý o svůj majetek?"

„Pracovitý jste, sousede, ale co se týče té dbalosti o majetek, poněkud bych odporoval," namítal Rozumec vlídně.

„Hm, podívejte se, kmotře, na mé ruce," hovořil se zápalem Cibulka a ukázal mozolovité své dlaně Rozumcovi.

„Ty svědčí o vaší pracovitosti, ale o dbalosti pravé o majetek, nikoliv," odpověděl určitě Rozumec.

„A pro živého boha, co jsem měl dělati?" tázal se Cibulka.

„Nemyslet vždycky na dobré stránky své, ale také na chatrnější, příteli," odpovídal Rozumec ještě vlídněji; „a chcete-li mě poslouchat, ukáži vám ty stránky v zrcadle a doufám v boha, že ode dneška za rok, dá-li nám bůh zdraví, bude tu ve vaší zahradě veseleji, poněvadž její hospodář bude spokojenější."

„Kdyby to dal bůh," vzdychl Cibulka a zahleděl se do země. „Tedy myslíte, kmotře, že by byla ještě naděje?"

„To myslím, sousede, podíváteli se s chladnou rozvahou v zrcadlo, které vám předložím, ač jestli si toho žádáte."

„Jak bych si toho nežádal! Mluvte, pane kmotře, vždyť víme, že vy svým vypravováním umíte v člověku duši obrátiti."

„Nu, obrátiti právě ne, ale snad občerstviti a posíliti," opravoval Rozumec a vzal šňupec z piksly své.

„Víte, kmotře, že rád čtu, zvláště dobré knihy, a že mně tak leccos z nich v paměti uvázne. Teď mi zrovna jeden příběh tane na mysli a ten má být ono zrcadlo, o němž jsem se zmínil."

„Na východě žil jednou král, jenž nebyl sice zlý člověk, ale o blaho svého národa se přece jak náleží nestaral. A to přece svatou a jedinou povinností každého krále. Proto jej také jeho poddaní nemilovali. Z čista jasna roznesla se v sídelním

městě pověst, že jakýsi lotr chtěl králi sáhnouti na hrdlo. Ztrhl se náramný hluk v městě, jenž především rozléhal se v nádherných síních paláce královského. Domnělý zákeřník byl chycen a soud vyslovil obavu, že je jenom jedním členem spiknutí široce rozvětveného. Krále a celého jeho komonstva zmocnily se strach a úzkost; v městě hemžily se na všech stranách vyslané stráže, palác byl s dvojnásobnou bedlivostí střežen a polekaný král několik dní ani z něho nevycházel. V noci zvláště míval strach a nemohl ani pokojně usnouti. Mimo krásné koně, povozy, psy a jiné královské tretky měl král dvanácte vybraných panošův, jenž lepostí těla i věrností mysli vynikali a na nichž si král velice zakládal. Tito jinoši museli každou noc v plném počtu v předsíni ku královským komnatám bdíti, kudy jediný vchod vedl do ložnice královy. První noci nespal z nich žádný; bavívali se tiše mezi sebou a zapuzovali tak sen, jenž padal na mladé jich oči. Pátou ale, nebo šestou noc byli už příliš bděním unaveni, ký div tedy, že jeden usnul za druhým, jeden na druhého se spoléhaje a tak usnuli pevně všickni až na jednoho, při němž cit povinnosti byl tak mocný, že překonal spánek, jenž i do jeho očí se dral. Bylo už daleko přes půlnoc, když zaslechl dvéře vrznout, v nichž objevil se najednou král. Z lásky ku svým soudruhům stavěl se i dvanáctý panoš, jakoby spal a čekal co král bude činiti. Král stál chvilku mezi dveřmi, pak zašeptav soucitně: „Ubozí hoši!“ sáhl do kapsy a vyndal z ní dvanácte velkých zlatých penízův a dal každému spícímu panoši po jednom. Na to usmívaje se, odešel.“

„Panoš, který se jen stavěl, jakoby spal, prohlížel si hned po odchodu krále pěkný a těžký

zlatý peníz a rozumoval: Peníz je krásný a neškodilo by, kdybych jich měl všech dvanáct. Ostatně já jediný si peněz těch zasloužil, nebo ti ostatní spali a nebděli jako já nad životem královým! Vím už, co učiniti; žádný ze spících druhův neví, že peníz obdržel, vezmu jim všecky peníze a budou po právu mé. Jak myslil, tak udělal a když panoši se probudili, žádný z nich nevěděl, že přišel o krásný zlatý peníz. Však sotva několik hodin spali, přišel rozkaz od krále, aby ihned k němu všichni panošové se dostavili. Každý z nich bál se před trestem, neb domnívali se, že král se dověděl, že v noci spali; dvanáctý panoš jen měl strach zvláštní. Chtěl již peníze druhům vrátiti, ale bylo mu jich líto a myslil, že po právu jsou jeho. Neprozradil druhům nic a šel s nimi zároveň ku králi.“

„Král popocházel po audienční síni a přijal je s přísnou odměřeností.“

„Co přihodilo se v noci zvláštního,“ tázal se panoše, jenž prvním byl nad ostatními.

„Nic, královská milosti,“ odpověděl tento se stísněným srdcem a zarděl se nad vlastní lží; „noc uplynula celá pokojně a nemám, co bych Vaší milosti ohlásiti měl.“

„Tak,“ odpověděl král, „nic zvláštního se nestalo! Kde pak má každý z vás dar, který jsem mu v noci dal?“

Panoši s podivením jeden na druhého se dívali, všech jedenáct nevědělo o královském daru ani toho nejmenšího.

„Nevíme pranic, královská milosti, o nějakém daru,“ zajíkal se nejstarší panoš.

Král se kněvem zarděl, že tak zapírají a chtěl jim již ohlásiti přísný trest, an dvanáctý panoš povystoupil, před králem na koleno klesl

a drže v hrsti všech dvanácte zlatých penízův, zvolal:

„Milost, vznešený králi, milost! Tys dal každému z nás po jednom z těchto penízův. Poněvadž ale všichni spali, stavěl se i já spícím a vzal jsem svým soudruhům tvé královské dárky, domnívaje se, že vlastně jen mně náležejí, který jsem jediný ze všech bděl. Ostatní o penězích nic nevědí!“

Král se usmál a pravil:

„Měl bych tě vlastně přísně potrestati, že jsi své soudruhy o mé dary okradl; poněvadž ale ty jediný byl jsi ze všech nejopatrnější a nejchytřejší, odpouštím ti trest, ba daruju tobě všech dvanáct penízův a činím tebe náčelníkem všech ostatních spáčův. Ti ale nechť vezmou si z události dnešní noci naučení k srdci, že byť i štěstí samo k člověku přišlo, vždycky člověk musí býti opatrným, aby o ně nepřišel. Propouštím vás!“

„Smutně odešli panoši; nereptal však žádný, neb cítili dobře, že tenkrát je král velmi spravedlivě a mírně potrestal.“

Kmotr Rozumec se zamlčel a pohleděl vlídně na Cibulku. „Co tomu příběhu říkáte, kmotře?“ tázal se za minutku.

„Že se dobře na mne hodí,“ odpověděl Cibulka, „nebo, věru, kolikkrát se mně tak dobře vedlo, že kdybych býval v štěstí opatrným, nebylo by se mnou tak zle, jako nyní jest.“

„Inu byli jste jedním z těch ospalých panošův,“ řekl na to Rozumec, „kterých bylo a bude vždycky dost a přišli jste tak o svůj zlatý peníz, o štěstí své. Protož pozor, opatrnosti nikdy nezbývá a v štěstí především, neboť člověk, jemuž se kdy dobře vedlo a jenž toho si neuměl vážiti, pak hůře v tom než člověk, jenž nezná štěstí a blahobytu a radostí z něho.“

„Zapíšu si to za uši, pane kmotře; jen jest-li přijde ke mně nějaký král s tím zlatým penízem!“

„Takoví králové ještě nevymřeli, sousede, a zlatých penízův mají ještě dost. Lhotský hrabě je prý veliký přítel sadův a zahrad a chce prý si v tom ohledu statek zvelebiti. Vy jste byli ve světě, leccos umíte, leccos jste viděli. Vaše rodina zastane vám na několik měsícův zahradu, pokuste se u něho, lacinějšího pořadatele sotva dostane. Buďte jen k němu upřímný. Stromkův tamto máte hezky a mluví se o tom, že by dala obec posázeti stráň za hřbitovem. Nezapomeňte na to.“

„Vy máte ducha ze zlata, pane kmotře, ještě dnes, hned půjdu k purkmistrovi a záhy z rána do Lhoty,“ hovořil veseleji Cibulka a chuť k nové práci zasvítila mu z očí.

„A což kupec Říha? Chce prý posázeti pole švestkami, poněvadž povidla dobře platí.“

„Stavím se také u něho, pane kmotře; také ve vinici se mu leccos nelíbí.“

„Nu vidíte, sousede,“ těšil Cibulku Rozumec, „o zlaté peníze nebude podle všeho nedostatek! Vždyť nemusí být světem vaším jen vaše zahrada!“

To pochopil také dobře zahradník Cibulka a ještě téhož roku musel přibrati dva pomocníky do své živnosti. Lhotskému hraběti se upřímný a pracovitý Cibulka tak zalíbil, že nejstaršího jeho chlapce vzal do stálé služby. Za málo let zbavil se Cibulka trapných dluhů svých a patřil z váženějším a zámožnějším sousedům toužímským. Když jednou hrabě Lhotský u něho v zahradě se zastavil a do hovoru se s ním dal, vypravoval mu o panu kmotru Rozumci a o povídce, kterou ho pan kmotr zachránil. Hrabě na to mlčel, ale když kmotr Rozumec zemřel, jak se po-

divili toužímští, když i hrabě, jehož mnozí považovali za podivína, k pohřbu se dostavil. Cibulka si to dobře vysvětlil!

Částka třetí.

Jedná o tom, zdali může býti člověk úplně šťastným.

Bylo to v neděli odpoledne. Letní úrodný déšť ovlažoval zemi, tak že občané Toužímští nemohli ani jíti procházkou do polí, jak to v neděli odpoledne obyčejně činívali. Většina zámožnějších sousedův šla po požehnání do rychty, kde při sklenici piva a dýmce tabáku se bavili; jiní vážněji smýšlející přišli na návštěvu ke kmotrovi Rozumci. Mezi nimi byl Tomeš se ženou i synáčkem, Bárta, Vrťátko i Cibulka a jiní; i sám mladý farář přišel, poněvadž by byl rád s Rozumcem o nějaké záležitosti promluvil. Hovor se točil o rozličných věcech hospodářství a obecného života se týkajících a pozdržel se u nejnovější události, kteráž dotkla se citlivě srdce mnohých občanův Toužímských. Bylo to úmrtí jediného syna kupce Říhy, jenž byl jeden z prvních bohačův v městečku. Říha propracoval se vlastní silou ku svému bohatství, měl všeho dost a žil šťastně v lůně své rodiny. Byl‘ celkem člověk nepříliš přívětivý, ducha i srdce chladného a nepožíval právě velké lásky ve svém rodišti; když však zlá horečka uchvátila mu syna, jenž měl býti jeho dědicem, litováno jej přece všeobecně, neb každý otec cítil s ním, jakou ránu bolestnou mu zlý osud zasadil.

„Jsme v rukou božích," hovořil Bárta, „my i děti naše a musíme s křesťanskou myslí přijímati, co bůh na nás dopustí. Co bych já činil, kdyby mně bůh mého Josefa vzal! Je mně Říhy upřímně líto!"

„Divná věc," pokračoval Vrťátko, „že člověk nemůže být nikdy úplně šťastným, že nemůže se s celou duší radovati ze svého blaha! Říha má všeho až dost, neví ani o strastech, které nás hnětou; a tu z čista jasna padne taková pohroma do domu!"

Farář, který byl mezi tím u okna s Rozumcem hovořil, obrátil se při posledních slovích a prohodil:

„Máte pravdu, pane sousede, není snad ani jednoho člověka, který by se cítil úplně šťastným a spokojeným a je-li tím posledním, je to jen proto, že neví o lecjakých radostech a rozkoších a proto si jich nepřeje a nežádá. Mistr náš promluvil svatou pravdu, an řekl, že blahoslavení, to jest, šťastní a spokojení jsou lidé prostého ducha."

„V pravdě leží štěstí jen v spokojenosti," dokládal Rozumec, „to jest ve spokojenosti s samým sebou a se vším, co kol nás jest. Kdo pracuje a stará se poctivě, vesele lehne a vesele vstane a kdo jiným nezávidí, nemívá stále nových žádostí, které nedají pokoje. Jen že takových lidí málo jako bílých vran."

„A proč jich málo? kmotře," tázal se farář, „proto že nemají pokojného křesťanského ducha."

„Kterého jest velmi těžce nabyti," prohodil Rozumec.

„Pravda; však také pravda, že lidé jak náleží se o nabytí jeho nestarají," pokračoval farář.

„Leží už to v přirozenosti lidské, velebný pane,“ odpověděl Rozumec, „a tu už nezjinačíme.“

„Bohužel, a proto tak málo lidí úplně šťastných v životě,“ vzdychl si lidumilný farář.

Znova zatočil se hovor k Říhovi a k smrti jeho syna; tenkrát súčastnil se v něm i Tomáš, ač zřídka dovolil si u přítomnosti starších a zkušenějších mužův náhledy svoje vyjevovati.

„A já přece myslím, že tak zle není, že může člověk i v životě býti úplně šťastným!“ a při tom pohleděl laskavým zrakem k své ženě, jež plna štěstí seděla na lavici u kamen a zahleděla se na pachole své v loktech její dřímající.

„Nehádejme se,“ namítal Cibulka, „pan kmotr Rozumec ať nás rozhodne.“

„Snad nechcete zas na mně nějakou povídačku,“ žertoval Rozumec.

„Chceme, chceme,“ voláno ze všech stran.

„Nuže, jednu bych věděl, ač nevím bude-li se vám líbiti.“

„Povídejte, povídejte,“ volali všichni i sám farář.

„V jisté zemi žil král,“ jal se kmotr Rozumec vypravovati, „jenž sice nahlížel, že štěstí královo leží v tom, když národ mu svěřený je spokojen, jenž ale nevolil vždy dobrých k tomu prostředkův. Král ten se roznemohl, nemoc jeho stále se horšila, až tak daleko dospěla, že i nejvýtečnější lékaři, povoláni z celé říše, tvrdili, že nepomůže-li bůh nějakým zázrakem, musí král umříti. Tu donešeno královně, že daleko od města, v lese bydlí starý poustevník, jenž výborně umí hojiti a mnoho již lidí na životě zachoval, kterým nejlepší lékaři neuměli pomoci. I vypravili k němu na rychlo posly, jenž jej šťastně k nemocnému králi přivezli. Stařec poustevník přistoupil ku královu

loži a prohlídl si krále. Chvilku mlčel, pak zakroutil hlavou a pravil: „Jsi v tom velmi zle, králi, však jediná je ještě pomoc. Věz a pamatůj: „Oblečeš-li na holé tělo košili úplně šťastného člověka ze své země, neumřeš, ale budeš zachráněn!“

I rozeslali kvapem posly na všecky strany do země, aby hledali úplně šťastného člověka a vyprosili na něm jeho košili. Kroky svými zaměřili nejprvé do mramorových palácův šlechticův a přednášeli tam svoji žádost zeptavše se nejprvé každého velmože, cíti-li se úplně šťastným. Na tu otázku jim každý záporně odpověděl; jeden naříkal, že jeho soudruh má vyšší důstojenství v říši nežli on; druhý, že král nejeví k němu přízně, jak by to zasluhoval; třetí, že není tak zdráv, jak by si přál. Nepořídivše nic u šlechticův šli poslové k boháčům země, však i z těch nebyl žádný úplně šťastným. Jeden záviděl druhému, ba i ten nejbohatší naříkal, že méně bohatí vypínají se k němu i přes něho. Zklamáni i u boháčů odebrali se posléze k měšťanům a rolníkům. Ale i u těch nenalezli, čeho hledali. Stíženi nedostatkem rozličným byli všichni, u nichž královští poslové zaklepali a nezbývalo těmto nic jiného, než uchýliti se k žebrákům. Tu ale slyšeli jen samý nářek, pláč i klení a přesvědčili se, že už sotva přinesou umírajícímu králi košili úplně spokojeného člověka z jeho říše. Prázni téměř vší naděje odhodlali se, vrátiti se po tolika marných pokusech do sídelního města, aby aspoň byli přítomni při úmrtí krále. I bylo jim při návratu jeti hlubokým a vysokým lesem. Uprostřed pustiny zaslechli v pravo od cesty veselý mužský zpěv.

„To zajisté bude nějaký úplně šťastný a spo-

kojený člověk!“ zvolal náčelník poslův královských; „pojďme po zpěvu za ním! Snad přece přineseme hledanou košili jasnému svému králi!“

I zabočili v pravo a jdouce pěšinkou přišli na malé prostranství, kde stál milíř, do něhož zpívaje umouněný uhlíř přikládal. Podál stála došková chatrč.

„Zdráv buď, uhlíři!“ zvolal vůdce poslův „a pověz nám především, zdali jsi úplně šťastný a spokojený při práci své v této lesní samotě?“

„Jsem úplně šťastným,“ odpověděl uhlíř, „a proč bych nebyl! Vždyť žiju tu vesele jako pták v povětří; co potřebuji pro sebe, ženu i děti, vydělám pálením uhlí a co v letě a na podzim vyděláme, stačí nám na zimu, že nikdy hladu nemáme. Proč bych nebyl tedy šťastným?!“

Jak uslyšeli ta slova, ronili poslové královští slzy, neb co hledali tak dlouho marně v kraji a městech, nalezli neočekávaně v lesní pustině. I přistoupil vůdce jich k uhlíři a vysvětlil mu prostě, proč u něho se zastavili a prosil jej, aby mu dal košili, kterou na těle má pro krále umírajícího, že jej tím veškeré říši zachrání.

Tu vstoupily slzy do očí uhlířových, jenž pohnutým hlasem odpověděl:

„Ach, pánové, jak bych rád vašemu králi posloužil. Však košile své mu dáti nemohu, nebo vězte, že spodky ty a kazajka jsou jediným mým šatem a že košili nikdy tělo mé na sobě nemělo!“

Smutně vrátili se poslové s nepořízenou ku králi. Sotva král jejich zprávu uslyšel, rozplakal se nad sebou, že nemá v své říši úplně šťastného člověka a vypustil ducha!“

Kmotr Rozumec dopověděl; dojati významnou jeho povídkou všichni posluchači mlčeli. Jen Tomeš se vzchopil a pravil:

„A uhlíř ten byl přece úplně šťastný a spokojený!“

„Byl,“ odpověděl rázně Rozumec, „dokud nepoznal, že jiní lidé nosí košili na svém těle a dokud nepoznal, že by tak svou košilí byl zachránil krále veliké říše.“

„A onen poustevník?“ ptal se Bárta.

„Byl mudrc,“ odpověděl místo Rozumce farář, „a neškodilo by, kdyby králové častěji takové rádce k sobě povolávali a ne teprvé když umírají!“

„A jádro celé povídky?“ tázal se posléze Vrťátko.

„Že nemůže nikdo stále v tomto životě býti šťastným,“ doložil Rozumec; „a na tu pravdu nemá a nesmí nikdo zapomínati i když je šťastným i když neštěstí jeho dům navštíví. A kdo se podle toho držeti a říditi bude, bude míti onu pokojnou křesťanskou mysl, o níž mluvil před chvílí pan farář.“

Stmívalo se; sousedé rozešli se do svých příbytkův k večeři, bohatší v kapse i v rozumu, než kdyby byli šli na pivo do rychty. Však den ten přispěl také mnoho ku slávě kmotra Rozumce, nebo hned budoucí neděli na to mluvil pan farář s kazatelny o vypravované pravdě a povídal věřícím touž povídku, kterou jsme v této kapitole vypravovali. Lidu venkovskému se velmi zalíbila, panu faráři však to v Toužími škodilo i neškodilo. Škodilo, že občané říkali, že chodí ke kmotru Rozumci pro kázání; neškodilo, že moudřejší z nich nahlédli, že kázaní s takovým praktičným účelem pro každého desetkrát více vydá pro život než učené rozbírání pravd náboženských. U pana faráře byl ale kmotr Rozumec od těchto

dob velmi dobře zapsán; hovořival s ním nejvíce a nejraději ze všech občanův toužímských. Sláva kmotra Rozumce, co učitele lidu, v Toužími vstoupala.

Částka čtvrtá.

Jedná o neštěstí a chování se při něm.

V sobotu po božím těle vyšel v Toužími na konci soukennické ulice oheň. Bylo už po deváté hodině večer a štěstí, že vítr táhl z městečka ven a, že stavení, kde povstal požár, leželo na konci ulice! Ze stavení samého nezbylo v pravém slova smyslu nic; neb popel, uhly, škváry a popraskané zdi byly beze vší ceny a zvýšovaly jen truchlivé podívání na spáleniště. I nábytek i šatstvo vzaly za své, neb sousedé, než z prvního spánku byli vyburcováni a k pomoci hotovi, museli práci svou a pozornost obrátiti k sousedním stavením, aby neštěstí nebylo horší. Díky příznivému větru, že se jim to povedlo!

Domek, jenž se vším vyhořel, co v něm bylo vyjma lidí, jenž ještě v čas zachráněni byli, náležel krejčímu Stehlíkovi. Stehlík byl řemeslník pracovitý a pořádný a měl jen tu chybu, že jednou za čas pořádně se rád napil. Pak píval ale, jak jsme pravili, pořádně a nešel z hospody nikdy sám, nýbrž vedl si vždy opici domů. V Toužími říkávali, když někdo hodně pil, že pije jako stehlík; to pocházelo asi od pití mistra krejčího Stehlíka. Ten den právě, když oheň u něho vyšel, seděl Stehlík v hospodě při džbánu a byl jak náleží vesel. Odvedl právě větší dílo a

byl dobře vyplacen, proč by si neudělal dobrý den! Děti, jež nechal se starou hospodyní doma, zahrály si zatím s ohněm a neštěstí bylo hotovo. Každý, kdo měl cit v těle, Stehlíka srdečně litoval, neboť byl v celku dobrý člověk a nebylo to ponejprv, co ho neštěstí zastihlo. Tak před lety zlomil si náhodou ruku a celá jeho rodina přišla do bídy a asi před rokem umřela mu hodná žena v šestinedělích. Mimo to každý věděl, že už kolikkrát se mu dost bídně vedlo. Než bylo po ohni, bylo už okolo půlnoci, polovice Toužími pro strach nespalo a ubohý Stehlík nezamhouřil po celou noc ani oka a marně hledal v popeli a rumu po trpce nabytém a skrovném nábytku svém.

„Proč jsi raději neshořel sám!“ naříkal se slzami v očích, „bylo by aspoň všemu konec!“

„Vždyť máte děti, kmotře,“ vyčítal mu ponocný, „co by pak ty bez vás si počaly!“

„Ach! ty děti, to moje největší neštěstí!“ hořekoval Stehlík a zamyslil se.

„Co se stalo, je hotovo, ale jak to půjde dál! Na mou duši, raději bych skočil do rybníka!“

Ponocný mu takovou myšlénku vymlouval, ale dobře nepochodil a proto když jeho vlastní syn přišel na spáleniště hlídat, odskočil k panu kmotrovi Rozumci a pověděl mu, že jest se co báti, aby si Stehlík nezoufal. Pan kmotr, jenž beztoho nespal, oblekl se rychle a šel k spáleništi. Slunce ještě nevycházelo, ale šeřilo se.

Když Stehlík kmotra Rozumce spatřil, šel mu v ústrety a s pláčem v očích mu pravil:

„Vidíte, pane kmotře, co to pánbůh na mne seslal. Teď jsem hotový žebrák, nezbývá nic, než abych vzal mošnu a hůl a šel od domu k domu.“

„Nu, nu, mistře Stehlíku,“ těšil jej kmotr

Rozumec, „tak zle, bohdá nebude. K čemu dal bůh člověku rozum, než aby v neštěstí nezmálomyslněl?“

„To se hezky povídá, pane kmotře; ale podívejte se tuhle, co mně ze všeho zbylo!“ Při tom ukazoval rukou slabě ještě doutnající ssutiny svého domu.

„Na mou duši, žebrák je v tom lépe nežli já; on jde si do světa a žebrá a já mám děti, které tu nemohu nechat, poněvadž by hladem zemřely! Mně je hůř, já si už více nepomohu!“

„Vyhořel jsem také, Stehlíku, a vím co to jest, rázem ztratiti pracně nashromážděný majetek,“ namítal Rozumec. „Ale tak jsem přece nemluvil jako vy a měl jsem také dva ještě malé chlapce.“

„A já jich mám pět a ještě menších!“

„Byli a vyhořeli a měli ještě více dětí, Stehlíku,“ hovořil dále Rozumec, „a proto přece si zas pomohli!“

„To je pravda,“ připouštěl Stehlík, „ale já to cítím, že si více nepomohu! Za jedno mám již dávno čtyřicítku na zádech a za druhé život a nehody už tak mne unavily, že nemám dost síly bojovati dál.“

„A chcete ještě připojiti: také dosti chuti, ne?“ tázal se Rozumec.

„Mám-li být upřímný, pane kmotře, chuti už se mi také nedostává!“

„To je ještě větší chyba, mistře Stehlíku; však promluvíme si o tom někdy jindy, až vám hlava trochu vychladne a zápach z kouře a ohně až se vykouří z ní. Prozatím nezapomeňte, že máte děti a že jste otec, kterého je svatou povinností o ně se starati.“

Stehlík neodpovídal, ale hleděl tvrdošijně před sebe. —

„Podívejte se mistře,“ pokračoval Rozumec, „jak to slunce krásně za hájkem vychází, jako živá naděje v zkormouceném srdci! Vidíte, slunce nemá rozum a nedělá si nic z bouří a mračen a člověk, který má rozum, dává se od toho bezrozumného tvora zahanbovati. Sedněme si trochu, mne bolí trochu nohy a spat beztoho už nepůjdu a pohovoříme si ještě při východu slunce a udělejme si nějaké dobré plány pro budoucnosť. Co myslíte počíti?“

„To nevím, pane kmotře, je ve mně tak pusto, že nemohu ani myslit,“ přiznával se krejčí Stehlík.

„Četl jsem ondyno, mistře, jak náleží poučnou knihu,“ rozpřádal další hovor Rozumec; „v ní stálo něco, co se na vlas pro vaše nynější postavení hodí.“

„O v knihách stojí leccos,“ vpadl mu do řeči Stehlík, „ale skutečnost jest jinší. Lehko lidem psáti knihy, když jim nic neschází.“

„To nechme běžet, mistře,“ namítal Rozumec; „já myslím, že mnozí lidé, co píšou knihy, mívají život a své spolubratry před očima, aspoň příběh v té knize obsažený o tom dává pravdivé svědectví. Co bych vám jej nepověděl? Poslyšte.“

„Ve velikém obchodním městě na moři žil bohatý kupec, jeden z prvních v městě. Ten přijal jednou do své písárny mladého člověka, který měl tolik ducha pro kupectví a tak byl správný a spravedlivý, že učinil ho prvním svým úředníkem, jenž mu vedl knihy, ovšem teprvé po několika letech, když jeho povahu náležitě byl poznal. Úředník ten všímal si málo života a staral se jen o své povolání. Proto už téměř byl čtyřicet let, když

se oženil. Vyslal ho totiž kupec jednou do Ameriky za důležitým obchodem a úředník sešel se na korábu se spanilou a rozumnou ženštinou, jenž také jela do Ameriky, aby tam vychováním dětí boháčův se živila. Byla chudá, ale měla tak upřímné srdce a tak bystrý rozum, že si ji úředník náš z plné duše zamiloval. Byla to jeho první opravdivá láska a to víte, jakou sílu taková láska má. Zkrátka shodli se a když se náš úředník vrátil, přivezl si s sebou drahou a spanilou svou ženušku. Časem rostla jejich láska ještě víc a dosáhla nejvyššího stupně, když roztomilá ženuška cítila se matkou. Starý kupec přál to štěstí z celého srdce svému úředníku, ale pozoroval, že ho už obchod tak nebaví a že z písárny od knih často zalétá jeho duch k těhotné ženušce. Kupec zvýšil svou pozornost co se vedení knih týče, nevyčítal ale ani slovem úředníku svému i když tento někdy trochu pochybil, domnívaje se, že až bude míti potomka, bude upokojený a opět ten správný dělník, jakým vždy byl. Však stalo se jináče! Vroucně milovaná ženuška porodila zdravého chlapečka, ale zaplatila to štěstí životem. To byla rána pro našeho úředníka tak strašlivá, že si chtěl zoufati a do vln mořských skočiti a jen pláč děcka, té skvostné památky po jeho ženušce, odvrátil jej od toho ošklivého úmyslu. Když ženu pochoval, šel opět do písárny, ale práce jeho za nic nestála, tak že kupec potajmu ustanoviti musel jiného úředníka, který na práci jeho dohlížeti musel, neměl-li kupec přijíti k velikým škodám. To trvalo nejen první dni, ale po více neděl a tak jednou, když přišel do písárny, nalezl náš úředník na stole svém zapečetěné psaní. V tom stálo krátce, že kupec ho propouští, poněvadž více se na jeho práci spolehnouti nelze. Můžeme si

pomyslit, jak to na našeho knihvedoucího působilo! Tolik let sloužil věrně a poctivě kupci, a teď, když padl do neštěstí, tak jednoduše a studeně mu službu vypoví! Skřípal zlostí zuby, vzal klobouk a šel rovnou cestou z písárny domů. Osud jeho byl zlý. Peníze, kterých si šetrností svou nahospodařil, pohltilo z větší části zařízení hospodářství, neb nebožka žena jeho byla docela chudá, ostatek strávila její nemoc a nádherný pohřeb, který jí vystrojil. Teď byl skoro bez peněz i se synáčkem svým a bez postavení a práce."

„Ten kupec byl notný dareba," prohodil mistr Stehlík.

„To se teprvé ukáže, mistře," odpověděl kmotr Rozumec, „poslyšte jen, co se dále stalo."

„Když běžel náš úředník po ulici, zastavil jej jiný kupec, jenž ho znal. ‚Kam tak rychle, příteli?' ptal se ho. — ‚Domů pane,' odpověděl náš úředník, ‚tuto se podívejte, co se mně stalo!' i podal výpověď svou druhému kupci ke čtení. Tento přeběhl okem psaní a klidně odpověděl: ‚To psaní se právě hodí do mého krámu, pane. Mám za lubem znamenitou spekulaci a potřebuji nutně k tomu spolehlivého a bystrého muže. Pojďte ke mně za týmiž výminkami, jako u prvního nevděčného principála a já vám ještě ručím za pěkný podíl z čistého výdělku. Tu je ruka.' — Náš úředník se trochu rozmýšlel, nebo věděl, že kupec, jenž mu právě službu nabízel, nemá prostředkův k velikým spekulacím a k šejdířství nějakému nechtěl dáti pomocné ruky. Vzpomněl si ale na svého synka a na nedostatek peněz — a dal novému pánu svému ruku. Místo domů, šel s ním hned do jeho písárny, přijal potřebná vysvětlení a dal se do práce. Cestoval, uzavíral spojení a pracoval prostředky sobě poskytnutými tak dobře, že za půl leta dílo provedl, které se

tak zdařilo, že vyneslo dvakrát sto tisíc tolarův ve stříbře. Když knihy byly úplně uzavřeny, předstoupil k němu nový jeho pán a řekl: ‚Líto mně, pane, že vás musím ze služby své propustiti. Tu máte podíl svůj na naší spekulaci a tuto list, jenž vám všecko vysvětlí a který, prosím, abyste si hned u mé přítomnosti přečetl.‘ — List ten byl psán rukou kupce, u něhož prvé náš úředník tak dlouho sloužil. Adresa zněla na kupce druhého a datum bylo den před tím, když první kupec našeho úředníka propustil. Psaní to znělo následovně:

„Ctěný pane! Prvnímu mému knihvedoucímu umřela asi před desíti nedělmi žena, z čehož padl do takového zármutku, že nemohu jej ve své písárně potřebovati a že se obávám, že ten dobrý muž bude pro své povolání ztracen. Chci jej zachrániti a volím k tomu vás znaje vaši mlčelivost a poctivost a věda, že neopovrhnete prospěchem, který vám i v penězích z mého návrhu kyne. Vezměte jej hned, jak ho propustím, do služby a svěřte mu provedení spekulace, ku které se chystám a již v přiloženém zvláštním listu Vám vysvětluju. Doufám, že jsa v nedostatku, jak se domnívám, můj knihvedoucí službu vaši přijme, s chutí se dá do práce, na zármutek svůj zapomene a bude povolání svému a svému dítěti zachován. I v penězích měj on podíl svůj z naší spekulace, aby měl náhradu za trpký cit, který jsem mu spůsobil propustiv jej na oko tak nevděčně. Po provedení spekulace beru jej opět se zvýšeným služným do svého obchodu.“

„Když náš úředník list ten přečetl, vyhrkly mu slze radosti z očí; potiskl druhému pánu svému ruku a běžel o překot k prvnímu, aby se mu za dobrý jeho úmysl upřímně poděkoval. Ne-

potřeboval daleko jíti, nebo první jeho pán čekal u vrat domovních na něho v kočáře. Přisedl k němu a kočí práskl do koní. ‚Přijímáte opět u mne místo?‘ ptal se kupec ruku našemu úředníku podávaje. — ‚Přijímám s největší vděčností, pane,‘ odpovídal úředník vřele mu ruku tiskna, ‚a neopustím vás do smrti, neboť vy stal jste se největším mým dobrodincem naučiv mne, že z neštěstí pomahá čilejší a usilovnější práce, poněvadž pro ni člověk na neštěstí zapomene a posilní jí ducha kleslého a zmalátnělého!‘ — Dojeli ku domu kupcovu. Léta uplynula, náš úředník stal se časem samostatným kupcem a nejstarší dcera kupcova nahradila časem matku jeho synu a jemu ztracenou a milovanou první manželku.

„Ten příběh hodí se ovšem k mému nynějšímu postavení,“ promluvil po chvíli krejčí Stehlík, když pan Rozumec byl svou povídku dokončil; avšak jen v jistém ohledu. Úředníka onoho potkalo jen jedno neštěstí a tu ovšem člověk vlastní silou může se vždycky ze psoty propracovati, mne ale zastihlo už neštěstí několikrát! Vždyť vám známo, pane kmotře, jaké bídy má rodina zakusila, když jsem před desíti lety na schodou ruku zlomil, o bolestech ani nemluvě, kterých jsem sám zakusil; i to víte, kam mne zavedla dlouhá nemoc ženy mé a k posledu její smrť před rokem. A nyní, když trochu se zotavuji, odvedli mně nedávno nejstaršího chlapce a ke všemu vyjde oheň v stavení mém a pohltí všecko, co je mého i dětí mých. Jedno, dvě neštěstí, nu vzal to ďas, člověk je unese, vždyť není z marcipánu: ale tolik nenod snášet, co jich už na můj hřbet je svaleno, k tomu aby byl člověk obr železný. A ten já už nejsem! Věru, nejlépe by bylo pustit se na zdař bůh do světa a nechat děti dětmi, ať se nějak vy-

živí; však hladem by nepošly! Jenom kdyby člověk neměl toho citu, toho svědomí v těle! Já vidím ze všeho, že mi nic nezbude, než Toužími dát vale a uteci té bídě a psotě. At se se mnou děje, co chce!"

Zvonili právě ranní klekání; Rozumec i Stehlík sňali čapky s hlavy a modlili se. Pomodliv se, prohodil Rozumec:

„Zkrátka, mistře, vy byste to tak udělali jako otec mého kamaráda, s nímž jsem pracoval v Praze v staré poštovské ulici; neměl bych nic proti tomu, kdybyste jen ve svém toulání se po světě sešli se také s tak rozumným rolníkem jako on, totiž otec mého kamaráda."

„A kdo byl ten rozumný rolník, pane kmotře?" tázal se Stehlík.

„Je to krátká povídačka, milý Stehlíku, a povídal mně ji jednou v neděli můj kamarád a tomu ji přidal jeho otec na cestu, když šel do světa. Otec mého kamaráda měl ve všem nehodu; dokud byl mladší, byl trpělivější, pak ale přešla ho trpělivost a když mu v letě potlouklo a na zimu shořel, sebral se, nechal děti dětmi, neřekl živé duši ani slova a pustil se na zdař bůh do širokého světa. Toulání se bez určitého cíle se mu zalíbilo; nalezla se vždy nějaká milosrdná duše, jež prosícímu pohořelci dala chleb i nocleh. Byly tehdáž lepší časy než teď; daně nebyly tak veliké a lidé tolik nepotřebovali na jídlo, šatstvo a pohodlí a chudým se vedlo také lépe. Tak ztrávil otec mého kamaráda skoro celou zimu bez práce a nedostával chuti domů se vrátiti; vzpomněl si sice někdy na děti opuštěné, ale nelámal si s tím mnoho hlavu. Jednoho dne, bylo to už k jaru a sluníčko krásně hřálo a svítilo, přišel k jedné vsi, kdež hned na kraji před stavením

v kožich zaobalen seděl na lavici rolník. Byl velmi přepadlý a bylo na něm viděti, že přestál asi dlouhou a zlou nemoc. Ohříval se patrně na sluníčku. Dali se spolu do řeči, slovo dalo slovo, oba otevřeli si své srdce do kořán a ulevili si.

‚Neměli jste přece dětí svých opustiti a jíti tak ledabylo do světa,‘ káral rolník otce mého kamaráda.

‚A pro bůh, co jsem měl činiti,‘ namítal mu tento.

‚Hm, to, co já činil na hořkém lůžku svém po celou dlouhou zimu: doufati a nezmalomyslněti,‘ odpověděl rolník. ‚Podívejte se tuto na stromy v mé zahradě, ty mne napravily, když už jsem zoufal v milost a lásku boží.‘

‚Jak že, ty stromy?‘ ptal se s podivením otec mého kamaráda, ‚vždyť jsou to mrtvá dřeva, jak by ta mohla nešťastníkovi pomoci, nebo ho napraviti!‘

‚Zdají se být mrtvy, milý příteli, ale ve skutečnosti nejsou,‘ odpovídal rolník; ‚nebo uvnitř nich, v kořenu i kmenu mají i v zimě živou šťávu, sic by jinak uschly. Poslyšte! Z lůžka svého viděl jsem skrze okno zrovna asi na tři nebo čtyři stromy v této zahradě a rozjímal jsem takto: Ty stromy zkusí také dost neštěstí; každý rok přijde na ně vítr a ostré mrazy a zbaví je všeho jich listí a všeho jich života, tak že tu stojí jak lazarové, nazí a opuštění v mrazích. A přece jsou pokojny a spínají jen holé větve své, jako ubožák ruce k šedému nebi a prosí, aby jim dalo zase zelené listí, pěkný květ a chutné ovoce a hle! vždycky se zas zazelenají, rozkvetou a ovocem obsypají! Proč bys ty tak nečinil jako ty nerozumné stromy? Když přijde neštěstí, nebuď malomyslný, doufej a pros boha, jako to ty stromy

činí, však on pošle ti lepší dny, jako stromům posýlá zelené listí, květ i chutné ovoce. Tak jsem rozjímal, příteli, na bolestném lůžku svém a hle! bůh dal zas zdraví, zotavím se a půjde to zas vesele dále!‘

Kmotr Rozumec se zamlčel.

„Nu, a co učinil otec vašeho kamaráda, pana kmotře?“ ptal se ze zvědavosti krejčí Stehlík.

„Učinil to, k čemu mu radil rozumný rolník,“ odpověděl pan kmotr Rozumec; „vrátil se hned domů, dal se do stavby a opravování, sousedé mu pomohli podle síly své a za čas šlo to zas vesele dále. A když přišla opět nevítaná nehoda, aneb docela neštěstí, povždy si řekl: Styď se, nebudeš snad horší než ti nerozumní stromové zimní.“

„Zaplať vám pán bůh za tu pěknou povídačku,“ promluvil srdečně Stehlík, Rozumci upřímně rukou potřásaje, „ta mne tak občerstvila, jako ušlého a žíznivého chodce lahodný a studený pramen. Ruku na to, pane kmotře, že nebudu horší, než jsou ty zimní stromy a kdyby šly na mne zas někdy mrákoty, nu vím nyní, na čí dveřích mohu zaklepati.“

„Jen zaklepejte, mistře, v každý čas vám bude otevřeno,“ dodal srdečně kmotr Rozumec.

Zatím se pěkně rozednilo; nad spáleništěm rozklenulo se modré letní nebe, pod nímž skřivánkové se rozepěli v nedělních svých písních. Venkované přicházeli do městečka podívat se na zbytky požáru, zvonek s kostelní vížky volal k ranní mši. Rozumec a Stehlík vstali se ssutin, na nichž seděli, podali si ruce a rozešli se. Pan kmotr šel v pravo do polí, aby užil krásného a vonného jitra, Stehlík ale šel se poohlédnouti po

svých dětech. Pomohl si časem a nepíval nikdy více tak mnoho a v Toužími zapomněli také časem říkati: „Pije jako Stehlík.“

Částka pátá.

Jedná o štěstí lásky.

Strašlivá a velmi pohnutlivá událost otřásla myslí veškerých obyvatelův Toužímských. Dějištěm její byl tak zvaný „Holý vršek“, jenž stál kus cesty za městečkem k západu. Vršek ten měl jmenovitě k západu a k půlnoci mírný svah, na němž byli polnosti ne velmi úrodné; na druhých dvou stranách byl ale více méně kamenitý, tak že tam nic nerostlo a odtud asi jeho jmeno. Teprvé v novějším čase nasázeno tam višní a třešní, kterým se ale dobře nevedlo. Na temeni jeho stála kamenná kaplička s obrazem sedmibolestné matky boží; tuto založila dle pověsti v předešlém století zbožná a bohatá vdova na místě kříže, jenž tam vždy stával, za poděkování, že bůh zachránil jí jediného syna, jenž roznemohl se v čas moru, který tenkrát v Toužími zuřil. Kaplička ta bývala vždy v pátek odpoledne otevřena a staří a zbožní lidé chodívali v letní čas v pátek na „Holý vršek“, aby se tam pomodlili. Jinak býval vršek ten větším dílem opuštěným místem. Od kapličky dolů směrem k městečku táhlo se starožitné lípové stromořadí, taktéž z předešlého století. Lípy ty byly košaté, bezpochyby, že ti, kdo je sázeli, navezli jim hodně dobré země na vršek. Bylo to už na podzim, ten pátek před Andělem strážcem, když se za kap-

ličkou nahoře zmíněná strašlivá událost sběhla. Tenkrát šli stromořadím lípovým nahoru dva mladí lidé; jinoch v kabátu mysliveckém se zavěšenou puškou a dívka ne sice bohatě ale čistotně oblečená. Vedli se za ruce a pomodlili se nejprvé u kříže, jenž stál před kapličkou. Jinoch ten byl Václav, syn purkmistrův a dívka Bětuška, druhá dcera řemenáře Hrádka. S Václavem mívali rodiče vždycky kříž, školy mu nechutnaly ani hospodářství, býval vzdorný a prchlý, jinak ale upřímného srdce. Posléze vzal si do hlavy, že bude myslivcem a otec dal jej rád známému svému, lesnímu u Poděbrad, do učení; pravíme že rád, neboť Václav dělal si silnou známost s Bětuškou Hrádkovic, což jeho rodiče neradi viděli. O Bětušce nemohl sice žádný nic zlého říci, leda že byla trochu pyšná na svou sličnost a trochu úštěpačná, za to ale rodiče její nebyli v městečku oblíbeni a starší její sestra Karolina nepožívala dobré pověsti. Přišla do Prahy do služby, tam ale chytila se lehkovážného života, což se brzy po Toužími rozneslo. Když se domů vrátila, lidé se jí vystříhali a ona neostýchala se poctivé staročeské sousedky veřejně nazvati hloupými husami. Takto, kdyby byla Bětuška i andělem bývala, byla by byla musela trpěti za neoblíbené rodiče i rozpustilou sestru svou. Purkmistrovic myslili, že Václav na Bětušku v cizině zapomene; „přijde s očí, přijde s mysli,“ domnívali se, ale zklamali se. Oba milenci si potajmu dopisovali a když po třech letech Václav se domů vrátil, byla láska obou ještě pevnější, nežli před jeho odchodem. Václavův otec konečně uznal za dobré použíti proti neposlušnému synovi tvrdého prostředku. „Dovím-li se,“ pravil, „že ještě jednou páchneš přes práh Hrádkův, vyženu tě okamžitě z domu, nedám ti

ani groše na cestu a ty nesmíš do smrti se ke mně hlásiti!“ To účinkovalo na krátký čas; Václav nešel k Hrádkovům, za to ale scházel se jinde s Bětuškou a když se to oci jeho doneslo, nastaly v domě hrozné výstupy. Otec sáhl rukou na nezdárného syna a tento opustil na několik dní domov otcovský. Vrátil se však opět jednou v noci do Toužími a zůstal tam navzdor otci; na to opět odešel pod záminkou hledat si službu. Nepodařilo se mu to však a rozmrzen na celý svět toulal se nějaký čas po světě. Bětušku však miloval čím dál tím vášnivěji a nemoha bez ní býti, vrátil se opět do Toužími. Bylo to asi dvanáct dní před Andělem strážcem. Lidé viděli oba často procházeti se v polích a žádný by se byl nedivil vida je, ani ubírají se stromořadím ku kapličce na Holém vršku. Když se pomodlili u kříže, šli do kapličky a každý z nich obětoval červené srdce z vosku panně Marii. Viděla to bába klíčnice, jenž v kapličce stranou seděla a mimo kterou v ten čas nikdo na Holém vršku nebyl. Na to spolu odešli z kapličky a za malou čtvrt hodiny uslyšela bába zrovna za kapličkou padnouti dvě rány z ručnice. Celá polekána bála se z kapličky vystoupiti, pak ale dodala si srdce a šla za kapličku. Jaké tu čekalo na ni podívání! Václav s Bětuškou leželi tu v náručí na skalce; z prsou řinula se oběma teplá krev a oba byli již mrtvoly. Ubozí, z nešťastné lásky vzali si oba život. Patrně Václav zastřelil nejprvé Bětušku a pak sebe; musel střeliti pevnou rukou, nebo obou srdce byla rozstřelena! Lidé, jenž se na to s polí zběhli, tvrdili, že bylo ještě v smrti vidět, jak se Bětuška usmívala, když zemřela.

Událost ta krvavá pobouřila celý Toužím. Hrádkovic manželé rvali si vlasy a proklínali

tvrdého purkmistra a lid jim cli barvu; matka Václavova padla do těžké nemoci. Na Anděla strážce, odpoledne, měli oba milenci najednou pohřeb. Byli poctivě za velkého návalu lidstva z městečka i okolí v jeden hrob pochováni a sice na hřbitově u sv. Havla, poněvadž komise soudní udala, že nevzali si život při dobrém rozumu.

Po pohřbu sešlo se několik sousedův u kmotra Rozumce, aby se u něho pobavili. Rozumí se samo sebou, že se o ničem jiném nemluvilo, než o nešťastných milencích, jenž sobě zoufali.

„Inu mladé hlavy, horké hlavy," hovořil Vavřinec Vrťátko; „dejme jim rozum, když ho nemají!"

„A když ho nechtějí přijmouti," dodával Bárta.

„Ba tak jest," kýval hlavou Cibulka, „člověk by nevěřil, co ta láska při člověku zmůže, kdyby sám toho na sobě neskusil. Škoda, věčná škoda obou!"

„Nedám ani zlámanou grešli za to," prohodil krupař Svátek, jenž rád do všeho se míchal a při všem vtipkoval, „že, kdyby si minulý pátek nebyli život vzali a šťastně za sebe se dostali, že by od toho pátku za rok byli toho litovali. Takhle aspoň každý jich lituje a Vojta Cihlářovic se o to postará, aby byli oslaveni!"

Vojta Cihlářovic měl, jak se říká o několik koleček v hlavě více; byl to dost vzdělaný člověk a pomátla mu hlavu prý také nešťastná láska. Když se něco pamětihodného stalo, dělával o tom písničky a na to dorážel starý Svátek.

„Nu, nějaká písnička už z toho bude," přiznával Svátkovi Bárta barvu, „nebo dnes o pohřbu plakal Vojta jako chlapec, když dostal pardus."

„Nechte nešťastné tiše v zemi odpočívat a nenabírejte ubohého Vojtu," káral žertující sou-

sedy Rozumec, jenž až posud byl v přemýšlení zabrán; „a vy, kmotře Svátku, nemáte, věru, potřebí dělat si z manželského stavu šašky. Myslím, že vám paní Madlenka nezavdává příčinu, abyste po tolika letech vtipy dělali na manželství.“

„Nevím, pane kmotře,“ omlouval se Svátek, „zdali by u nás bylo všecko v pořádku, kdybych já nebyl doma, jak se říká, přísným potentátem. Každá ženská chytrá kůže; uvnitř trny, zevnitř růže.“

„A každý manžel ořech hladký, často hořký, zřídka sladký,“ odsekl mu Rozumec; „myslím, že jeden druhému nemá co vyčítati, a že se to dobře rýmuje. Václav i Bětuška jednali z mladistvého poblouzení a přenáhlení, ale při všem je přece viděti, že ovládal oba velmi mocný cit a takový cit nezasluhuje nikdy úsměšku. Kdo ví, zdali by někdo z nás, kdyby byl v tom postavení jako Václav, také tak nejednal, mysleme se jen o nějakých třicet nebo čtyřicet let nazpět.“

„Svatá pravda,“ prohodil Tomeš, „mně už to také připadlo.“

„Neupírám, pane kmotře,“ hájil se Svátek, „živubytí lidské je tak podivná pohádka, že ani mudřec z ní nezmoudří.“

„To je pravdivé slovo, kmotře,“ vece kmotr Rozumec, „a když jsem byl vloni celou zimu nemocen, mnoho jsem o tom přemýšlel a shledal jsem, že pro samé podivnosti neví ani člověk jak o tom živubytí mysliti. Zdálo se mně, že člověk v první polovici svého života k sobě ani jak náleží nepřijde pro samé chyby, které činí, a druhou polovici aby strávil litováním chyb, jakých v první se dopustil. Leč tak zle přece není; domýšlím se, že jsem aspoň nitku našel, která vede přece k dobrému konci.“

Všichni upiali pozorně oči své na Rozumce, jenž občerstviv se šňupcem takto hovor svůj rozpřádal:

„Podíváte-li se na člověka, uvidíte na něm hlavně tři věci, totiž: břich, prsa a hlavu. Nohy a ruce jsou méně důležité, poněvadž, jak víte, tělo lidské může i bez nich obstáti. Všecko, co vidíme v přírodě, má v sobě vždy něco neviditelného, co mu aspoň podle svého rozumu přisuzujeme. Řekneme-li: jest dobrý jako kuřátko, myslíme, že kuřátko jest obraz dobroty; tak v kočce vidíme faleš, ve psu věrnost, v kuně ukrutnost. Tak se to má i s hlavními díly lidského těla. V břiše zažíváme potravu, jednoduše, aby naše tělo neumřelo; jest tedy břich obraz živubytí nejnutnějšího, potřeb nejdůležitějších, které má rovněž jako my i každé zvíře, řekl bych tedy, že břich jest obraz hmoty. V prsou leží srdce a to je ta nevyčerpatelná studnice našich citův, a v hlavě sídlí duch. Ty tři věci, hmota, cit a duch přicházejí na těle lidském v ku podivu pravém pořádku zobrazeny. Nejníže ze všech jest břicho, obraz hmoty v člověku; nad břichem jsou prsa se srdcem, obraz citu a nejvýše přijde hlava, v níž obývá duch. Ovládá tudíž cit hmotu a duch ovládá hmotu i cit a jest tudíž pánem nade všemi. Kde není boje, není žádného života a proto jest, milí přátelé, život lidský boj mezi těmi třemi věcmi: mezi lnutím ku hmotě, mezi citem a duchem. A z toho také nahlédnete, kdy život lidský bude šťastný. Zajisté jen tehdáž, když poměr mezi hmotou, citem a duchem bude přirozený a dobrý, když totiž cit bude jak náleží ovládat hmotu a duch když ovládne cit i hmotu. Jestli-že jedna z těchto tří věcí více se vyvine nežli druhá a druhou nebo třetí potlačí, nemůže život býti

šťastný, poněvadž není to boj dobrý. Vidíme příkladův dost na lidech nespokojených; jedni neznají nic lepšího nad smyslné užívání světa, to jsou lidé hmoty; druzí hoví si příliš v citu; třetím jde rozum nade všecko a to jsou lidé rozumu. Stojím vám za to, že žádný člověk tohoto trojího druhu není v pravdě spokojen nebo šťasten.“

„Však člověk nevyroste a nedospěje za rok jako obilí na poli; nejsou tedy hmota, cit a duch hned v něm hotovy, nepřinese jich sebou na svět, nýbrž jenom zpovolna se u něho vyvíjejí a ku podivu, jedna vystupuje po druhé v náležitém pořádku v jistých dobách jeho živubytí. Nejprvé vyvíjí se hmota; dítě, chlapec nebo děvče, neznají nic lepšího, než pořádně se najísti, hmota je u nich ve svém právu. Když se z nich stane mládenec a panna, je nejvyšší jich tužbou láska. Cit, sladký a vroucí, zdá se jim být jediným cílem života; cit přemáhá hmotu, jenž mu ustupuje a nepopřává místa duchu, jenž zvolna se počíná hlásiti a moudré rady rodičův bývají více než kdy jindy odporné. Však mládenec i panna dospěje zvolna v muže a ženu; cit lásky ze srdce se vykuřuje a hlava, rozum, duch nabývá více půdy a panství. Přijde nyní na to, zdali nestane se z ducha samovládce tvrdý, jenž hmoty i citu neztrpí vedle sebe, či moudrý vítěz, jenž s hmotou i citem se smíří a ve spolku s nimi mírně je ovládaje, učiní celý život člověka šťastným.“

„A nyní, přátelé, jestliže jste mne dobře pochopili, budete i s mýma očima hleděti na událost, jež se stala minulý pátek na Holém vršku. Člověk hmoty řekl by jednoduše: Byli blázni, že si vzali život; měli raději od sebe pustit a mohli dost užívati radostí, jakých by jim byl život přinesl. Člověk citu by byl řekl: Dobře učinili;

nežli se nedostat, raději umříti. A člověk rozumu konečně by soudil: Bláhoví! v citu hledali štěstí; kdyby měli jen trošku rozumu, nebyli by si sáhli na život. My však, jenž nezavrhujeme cit, nýbrž jeho platnost vedle rozumu uznáváme, řekneme asi k celé té události: Škoda těch mladých lidiček, že pro nešťastný cit zapomněli docela na rozum; nebo neblaží vždycky jen to, co je draho srdci, nýbrž to, co miluje srdce a čeho si váží moudrý rozum. Nebožtíci byli ale v tom věku, kde rozum teprvé se probouzí a kde pro cit nehledali rady zkušenějších anebo na ni nedbali.“

„Podle vaší řeči, pane kmotře,“ namítal soused Kabátník, zámožný to soukenník a ještě mladý muž, „vypadá to tak, jakoby láska sama v sobě nebyla štěstím, nýbrž jen láska taková, kterou schvaluje rozum. A to bych já, kdyby mně to dal někdo černé na bílém k podepsání, nepodepsal, poněvadž vím podle vlastní zkušenosti a podle zkušenosti jiných, že opravdivá, upřímná láska o rozum se nestará, ano mohlo by se spíše tvrditi, že rozum je úhlavní nepřítel lásky.“

„I já bych souhlasil se sousedem Kabátníkem,“ dodal Tomeš.

„Hm, o tom by dalo se leccos povědíti, přátelé,“ odpovídal pan kmotr Rozumec. „Tak soudí zajisté každý před svatbou; ale rok, nebo později po svatbě, myslím, že většina manželův soudí tak, jako soudím já.“

„Většina možná,“ odporoval Kabátník, „jsou však mnozí, jenž přece soudí jako my.“

„To je od toho, příteli,“ namítal Rozumec, „že jste vy a Tomeš slepě udělali trefu, to jest, vy jste při volbě žen svých jednali podle citu a o rozum se nestarali a když jste co manželé nabyli rozumu, na štěstí uznáváte za dobré, že cit

váš byl pravý, že vás přivedl k domácímu štěstí. Však co vám se stalo, stane se málo komu. Oženit se, je jako vsadit do loterie, říkával můj nebožtík dědek a ještě spíš člověk v lutrii vyhraje, nežli dostane dobrou ženu. A, přátelé, v jistém ohledu měl můj dědek pravdu.“

„Nebudu vám odpírat, pane kmotře,“ hájil se Kabátník, „ale to je přece také pravda, že mnozí pro lásku opovrhli bohatstvím, což patrně se neshoduje s rozumem, a byli při své lásce i v chudobě šťastni.“

„Pravda, kmotře, pravda,“ odvětil Rozumec, „ale to je výminka a my mluvíme o pravidlu. Pak, opovrhne-li někdo pro lásku bohatstvím, může to učiniti i z dobrého rozvážení, i podle dobrého rozumu; nebo, má-li někdo voliti mezi chudobným a hodným děvčetem a bohatým, k němu se nehodícím, dobře učiní, vezme-li chudobnou. Já myslím jen tolik: láska sama sebou není štěstím, nýbrž láska, již ovládá rozum, jako rovněž sňatek z rozumu pouhého není štěstím, nýbrž ten, při němž vedle rozumu počítá i láska. Mát stav manželký taková břemena, že potřebí i lásky i rozumu se strany muže a ženy, chtějí-li je dobře snésti. Václav a Bětuška byli zaslepeni vášní, svou láskou a nepřipustili k ní důvody rozumu a proto vzali žalostný konec. Měli jen několik let čekati; on měl dokázati, že stal se z něho řádný, pracovitý člověk, a ona měla dokázati, že lepší je nežli její rodiče a její sestra a byli by jistě zvítězili.“

„Tak je to, a nejinak, pane kmotře,“ dodal krupař Svátek; „až se můj Jeník bude chtít ženiti, zrovna tak mu to vyložím a dá bůh, že udělá také trefu.“

V tom se dvéře otevřely a uprostřed nich

stanul Vojta Cihlářovic. Spatřiv shromážděné sousedy chtěl ustoupiti, ti mu ale nedali a kmotr Rozumec ho oslovil:

„Co pak tě k nám přivádí, Vojtíšku?“

Vojta se chvíli zdráhal jako selská nevěsta, pak ale vytáhl ze záňadří papír, jejž podal Rozumci. Byla to nejnovější jeho písnička pro poučení mládenců a panen, kterou složil o Václavovi a Bětušce. Rozumec přečetl pro sebe tu písničku a pravil:

„Dobře jsi to složil, Vojtíšku; oč jsme se tu dlouho hádali, vyslovila tvá prostá mysl tak jednoduše:

Nebyla to láska jak má být,
proto ji musí země hrobu krýt.“

Na to sousedé se rozešli.

Částka šestá.

Povídka božíhodová.

Byly vánoce. Ostrým duchem mrazu ztuhly už před týdnem potoky a rybníky a celý povrch země a milosrdné nebe, aby podívání nebylo tak žalostné, posypalo všecko v hojné míře sněhem. V opuštěné krajině poletovaly jen těžkými křídly svými havrani a vrány, krakoráním svým rušíce mrtvý poklid přírody. Jen časem bylo slyšeti zvonky a rolničky koní se saněmi uhánějících, na důkaz, že i v času smrti není člověk prázen všech radostí.

Bylo odpoledne o božím hodě. Mrzlo. Před

okny domku Rozumcova skřípal více sníh než jinde pod nohami chodcův; přicházeli dnes četněji než jindy sousedé toužímští k němu na návštěvu, poněvadž nebylo lze z města si vyjíti. I jiná příčina vábila je dnes více než jindy do teplé světnice Rozumcovy; pan kmotr prozradil totiž asi před třemi nedělemi, že má pro boží hod zvláště pěknou povídku. To se rozhlásilo v Toužími a tak přišli leckteří, jenž obyčejně u pana kmotra nebývali; ba i několik ženských krčilo se na lavici u kamen vedle staré a mladé Tomšové. Proč by si také neposlechly jednou pěkné povídání, vždyť si je budou lépe pamatovati než mužští! Světnice pana Rozumce byla dost veliká, dnes ale byla skoro plná; každý si sedl kam mohl, někteří museli i státi.

Pan kmotr seděl ve svém šedivém kabátu, se svým bílým šátkem okolo krku u stolu, obklopen svými přátely; před ním ležela na modrém barevném šátku piksla. Hovořilo se o rozličných věcech, ale hovor neplynul jako voda, jak to bývalo jindy, nýbrž vázl, poněvadž byl každý trochu roztržit čekaje s nedočkavostí na slíbenou povídku. To pozoroval pan kmotr a usmívaje se pravil žertovně:

„Jak vidím, čekáte přátelé, abych vám něco hezkého vypravoval; mně se všecko zdá, že jsem vám pro dnešek něco slíbil, ale to víte, sliby jsou chyby a nic mně právě hezkého nepřipadá. Mně se zdá, že mne dnes mnoho nepochválíte.“

„A mně se zas zdá, pane kmotře,“ odpověděl krupař Svátek, „že nás jen nabíráte a že máte něco zvláštního za lubem a že to nebude nic ani o hloupém Honzovi ani o červené karkulce.“

„Nu, pak to bude asi něco o skleněném

zámku," žertoval Rozumec dále, „v němž zakleta nějaká krásná princezna."

„Neškodilo by," žertoval Svátek, „každý z nás má své sny o nějakém skleněném zámku a o nějaké princezně v něm zakleté, kterou by rád vysvobodil. Já řku, Vaclavíčku," obrátil se k mladíku, jenž stál u okna, „oč, vsaďme se, že myslíte si na nějakou princeznu?"

Václav, o němž se vědělo, že rád vidí Františku Sadilovic, začervenal se až po uši.

„Vy jste škádlil, kmotře Svátku," odpověděl Rozumec, aby Václavovi z rozpaků pomohl, „jenž nikoho nenechá na pokoji. Nic si z toho nedělej, Václave, však on kmotr Svátek myslí si také na svou princeznu, jen že jeho princezna je v režném pytli, kterého když se člověk dotkne, slyší zvonit dukáty a tolary."

„I kdyby byla z papíru, bral bych, pane kmotře," žertoval Svátek, „jen kdyby hodně platila!"

„Nu vidíte, tak každý myslí na jinou princeznu, ten v tom, jiný v jiném hledá nejvyšší cenu, zrovna jako ti tři synové, které poslal otec do světa, aby mu přinesli každý nejlepší dar," dodal Rozumec.

„O tom nic nevím, pane kmotře," přiznával Svátek.

„Nuže, tedy vám o tom budu povídati, když už chcete něco poslouchati," vece Rozumec a bral šňupec.

„Pozor, lidičky," napomínal Svátek, „teď přijde ta božíhodová."

Rozumec vypravoval:

„Byl jeden starý otec a byl bohatý velmi. Když vyšel před vrata dvoru svého, všechno, kam jen oko dosahovalo, mu patřilo; všechno to osení

v božím slunci se vlnící! Mimo to měl v truhle v komoře nashromážděného zlata a stříbra dosti. A nedědil on otec bohatství po svých rodičích, aniž dobyl jeho výnosnou svatbou: ale dědil on po otci i matce tré dobrých vlastností pro živubytí, zlatou totižto příčinlivost, železnou vůli a podnikavou mysl a tím zaopatřil sobě i dětem bohatství veliké. Mimo bohatství toto měl však ještě jiné poklady a ty byli jeho tři synové, které pečlivě vychoval a z nichž ve svém stáří každého dne měl nové potěšení. Avšak neměl z nich jenom potěšení, ale měl také starosti; neboť kterému z nich by statek zanechati měl, aby dobře jej spravoval, posud starý otec se nerozhodl, poněvadž každý ze synův měl zvláštní dobré vlastnosti. O tom starý otec dnem i nocí přemýšlel, posléze ale vzav boha v potázání, očistil duši ze hříchův a dostal dobré vnuknutí.

Jednoho rána rozložil na stole stejné tři hromady zlata, dal syny své zavolati a promluvil k nim vážně:

„Synové moji! Nedosti na tom, má-li člověk dobré vychování; ont musí také v ohni zkušenosti vytříbiti ducha svého a obrniti srdce své. Vychoval jsem vás ku své radosti, nyní je však čas, abyste podívali se do světa a nabyli zkušenosti, nebo tato je máteří pravé moudrosti. Slyšte, než půjdete do světa! Každý z vás dostane stejnou hromádku zlata na cestu, dokud sám sobě nevydělá peněz, aby se zaopatřil. Rok a den zůstaň každý z vás ve světě, po roce a dni však každý se musí navrátiti domů a přinésti mi z cesty dar. Který přinese dar nejlepší, bude po mé smrti hospodářem, jehož druzí dva budou poslouchati a s nímž budou společně statkem vládnouti. Chci já, aby statek můj nebyl rozdělen; neboť části

celku, různými silami spravované, často rozpadávají se a já chci umříti s vědomím, že to, co jsem vám zanechal, nebude rozptýleno a zmařeno. Nevím, věru, kterému z vás bych měl zůstaviti statek, každý z vás má dobré vlastnosti: nuže, jděte, nejlepší z cesty mně přinešený dar rozhodne! Jste spokojeni s rozhodnutím mým?“

I odpověděli tři synové jednohlasně: „Spokojeni jsme, otče!“

Na to starý otec: „Tedy vezměte na cesty své moje požehnání!“

Synové poklekli před otce svého, políbili mu pravici a on požehnal každému na cestu. Na to se rozloučili. —

Je to živubytí lidské jako kůpa mravenčí. Hemží se to a pachtí v něm za tím božím chlebem jako ti mravenci. Ti, kdož nejvíce napotí se, mívají obyčejně nejméně užitku z práce své; druzí mají ruce v klínu a přece se dobře mají tyjíce z pokladův, které mozolovité ruce jiných jim nahromadily. Než požehnání boží spočívá jen na rukou pracovitých, bez nichž by obce se rozbořily. A přese všechno to hemžení a pachtění letí čas, věčně neúnavný, a nežli nadějeme se, složiti musí své kosti do země bohatý i chudý, tento se šťastným vědomím, že marně nežil, onen často s vědomím, že nadarmo mu bůh udělil živubytí.

I třem synům starého otce uplynul rok a den na zkušení jako voda a když zacházelo slunce prvního dne roku druhého, přibyl, každý z jiné strany, se svým darem do domu otcovského. Z rána na to dostavili se před otce, jenž stejně srdečně je uvítav, pravil: „Nuže, synové moji, nesete dary slíbené?“

Odpověděli synové: „Neseme!“

„Tedy přistup ke mně každý zvlášť a vypravuj mi, co jsi ve světě zkusil a odveď pak dar, jejž přinášíš mně. Nejstarší dle rodu počni.“

Po té vystoupil nejstarší syn, políbil otci ruku a vypravoval:

„Ubíraje se cestou přišel jsem do zemí, jimiž valí se široký Dunaj. Byla právě vojna s Turkem pohanem a vojákův křesťanských v té zemi bylo velmi mnoho. I šel jsem mezi ně a oni potřásajíce mi rukou pravili: Hoj! synku jarý, máš-li zlata, pojď, propijeme je, pak potáhneme do vojny a věř, dobře ti s námi bude, synku! Věru, měříme my po práci zlato i perly na věrtele a nenosíme hedvábí a kmentův na těle jako Turci pohané, ale nosíme my hedvábí a kmenty v botkách za onuce. I dal jsem vojákům polovic zlata k propití, polovic pro příhodu si ponechávaje. Pak táhl jsem do boje. Otče, bohatí jsou Turci pohané a my bili je a brali jim bohatství všechno. Když rok a den chýlil se ku konci, sebral jsem bohatství v bitvách dobyté, proměnil vše v zlato, stříbro a perly a přináším ti je za dar z cesty své.“

Tu vyšel nejstarší syn ven a ohýbaje se silně pod břemenem, složil před otcem veliký vak se zlatem, stříbrem a perlami a pravil: „Viz, otče bohatství, zajisté tak veliké jako celý statek tvů Za rok jsem nashromáždil, co ty po celý život; doufám, že příčinlivějších rukou, nežli mé jsou, pro spravování svého statku nenalezneš!“

Starý otec zaryl kostnatou svou ruku do zlata a perel, najednou ji ale vytrhl, jakoby jej byl had uštkl a svraštiv čelo pravil:

„Synu, není stříbro ani zlato blaho, ale blaho, co je srdci draho. Poklad veliký přinesl jsi, ale poskvrněn jest on prolitou krví a v lesku jeho

sedí ďáblové hříchu. Kdo poctivě nevydělal peněz, tent leskem jich dostal se do tenat ďáblu, z nichž sotva více vysvobodí duši svou. Není stříbro ani zlato blaho, ale to je draho, čeho dobyl rozum v bratrském spolku se srdcem. Tys ukázal, synu, že srdce nemáš, daru tvého nepřijímám.“

Na to vystoupil syn druhorozenec, políbil otci ruku a vypravoval:

„Moje cesta, otče, nebyla velmi daleká. Jednou za parního letního odpolodne šel jsem dlouhou rovinou, kde nebylo ani stromu, v jehož chladu bych byl sobě odpočinul. Celek již unaven, jedva nohy za sebou vleka přišel jsem ku dvorci sadem obklíčenému. Jak jsem šel kolem stavení, spatřil jsem v okně dívku, ana předla len, i byla, otče, tak milá a líbezná, že jsem okřál zcela, jak jsem se na ni podíval. Nemohl jsem oka s ní pustiti, ona ale spatřila mne, vyšla ze stavení a pozdravila mne a ptala se, nechci-li se občerstviti. Když jsem přisvědčil, pozvala mne do stavení a dala mi mléko píti a chleb k lámání. Upřímnost její rozvázala mi jazyk a já vypravoval jí, proč jdu do světa. Když jsem byl u konce, pravilo děvče: Vidíš, jak to pánbůh řídí, nám oženil se právě první čeledín a otec nemá, na koho by se spolehl; zůstaň u nás. Otec rád tě uvidí a mně se líbíš.“

„Zůstal jsem, otče, nebo srdce mé přirostlo k Marušce a nic na světě nás nerozdvojí. Hospodář byl z počátku ke mně přísný, když mne ale poznal, zaklepal mi jednou na rameno a řekl: Hochu, z tebe bude jednou bohatý hospodář, máš ruce ze železa a rozumíš dobře tomu božímu obilí. Zůstaň tu, dám ti Marušku, věčně bez toho živ nebudu a dokud budu živ, budeš bez toho ke mně hodným. Na to jsme si dali ruce a Maruška byla

moje. Sotva rok se chýlil ku konci, porodila mně Maruška děcko, milé a pěkné jako sama jest. To vzal jsem v náručí a pravil jsem k hošíku: Hoj! hošku, budeš ty nejlepším darem, který otci svému z cesty přinésti mohu. Dáme se k dědovi na cestu a usmívání se tvých očiček hvězdiček a tvé hubičky růžičky omladí šedivého otce mého a bude potěšení v otcovském domě.“

Tak praviv odhalil syn druhorozenec široký plášť a podal do náručí starému otci svému hošíka, nevinného andílka se slovy: „Hle, otče, tenť jest dar z cesty mé. Doufám, že lepšího daru nemohl jsem přinésti.“ Starý otec vzal na klín hošíka, díval se mu do modrých očeк a přituliv jej k srdci líbal mu ty růže tvářičky a měkounké rúčičky. Na to ale zamyslil se, svraštil čelo a děcko synu odevzdávaje promluvil vážná slova:

„Synu, nechvalno jest, že když jsi šel do světa nabyt zkušeností, zůstals na jednom místě a ukájel touhy, jenž povstaly v mladém srdci tvém. Věru, dítě, poklad drahý, nepřísluší jinochu a nezdobí ho; příslušíť ono muži, jenž řádnou činností dospěv k zralým činům právo má, aby když večerem setře pot s čela svého, potěšil a posilnil se na kvítkovém úsměvu dítěte svého. Jinoch, jenž bez bojův uposlechl hlasu srdce svého a med lásky manželské pil, nestane se, synu, mužem pravým, obecnosti prospěšným, ale stane se ženou s mužskou tváří, jež nedovede ani si postaviti pevný dům pro svou budoucnost a rodinu, o tom že tu i pro vlast a bratry své je, ani nemluvě. Tvůj dar, synu, ač lepší daru syna prvorozence, nepotěšil mne i uznávám, že nesmím rukoum tvým svěřiti statek svůj; nebo tys pustil uzdu srdci svému a nepomyslil, že rozumu v stejné míře k užitečnému živubytí je potřebí!“

Na to kynul starý otec synu nejmladšímu, jenž nejzáze v jízbě stál. Nesměle přiblížil se tento, políbil otci ruku a mlčel.

„Hoj! synku, poslední ty naděje má, co ty mne neseš?“

„Nic nenesu, otče můj,“ odpověděl syn nejmladší.

„A co jsi dělal ve světě po celý ten čas?“ ptal se otec a svraštil čelo.

Na to syn nejmladší se skromným hlasem vypravoval:

„Asi šestý den ode dne, kdy opustil jsem domov svůj, přišel jsem k jedné vsi. Tu spatřil jsem u cesty chudou ženu, na polo nahou, ana sedíc mezi pěti dětmi, které o chleb ji prosily, hořce plakala.“

„Proč pláčeš, ženo? tázal jsem se jí. Jak bych neplakala, odpověděla mi žena, když mně muž, jenž nás všecky živil, umřel, a já nejsem s to, abych tolik chleba vydělala pro děti, co by stačilo ukojiti jejich hlad. A dnes nás ještě vyhnali pod šíré nebe, prodali nám chaloupku a odvedli kravičku, jedinou naši živitelku v bídě; ach! nemám kam bych položila děti své a hlavu svou, že nemohla jsem daní zaplatiti. I sželelo se mně, otče, ženy a dítek. Vyňal jsem hromádku zlata, kterou jsi mně dal na cestu, a vysypal jsem jí ženě do klínu řka: Tu máš zlata, kup sobě chaloupku i kravičku a nasyť děti. Za dar svůj jen tolik od tebe žádám, abysi s dětmi modlila se za šedivého otce mého, by mu bůh dal požehnání a prodloužil mu jeho starý věk. Na to jsem šel dále.“

Tu zamlčel se syn nejmladší. Starý otec rozmáčkl mozolovitou pravicí slzu jako hrách, která

se mu pohnutím vydrala z očí a potisknuv synkovi ruku, velel, aby pokračoval u vypravování.

„Třetího dne na to," pokračoval syn nejmladší, „přišel jsem, otče, do hlubokého lesa. Ztratil jsem cestu a odhodlal se po vůli boží v lese přenocovati. V tom spatřil jsem v dolině vystupovati kouř. Šel jsem k tomu místu a nalezl jsem na pažitě před chudobnou chýší ženu, ana lámala mezi děti malý kus černého chleba. Měl jsem hlad, ale vida, any děti sotva se najedí, řekl jsem k ženě: Kde máš muže? Ach, odpověděla mi, mám muže, ale brzy ho míti nebudu; leží mně v chýši na smrtelném loži. Já ho opatruji jako oko v hlavě, ale uhlí nemohu místo něho páliti a lidé, nedáme-li jim uhlí, nepřinesou nám potravy a tak tu asi s malými dětmi hladem zahynu."

„Neměl jsem více peněz, abych je ženě dal, měl jsem však zdravé ruce a řekl jsem k ní: Jdi ženo, a opatruj muže svého; já budu za tebe uhlí páliti, abys ty a děti tvoje měly co jisti.

Na to kácel jsem dříví a pálil uhlí po celých osm neděl a živil jsem celou rodinu. Devátého téhodne, když uhlíř už byl docela zdráv, rozžehnal jsem se s nimi. Vyprovázeli mne až na pokraj lesa a s pláčem děkovali mně. Já však pravil: Ne zadarmo pracoval jsem za vás, žádám si za práci odměnu tu, abyste všichni se modlili za mého otce, by bůh při zdraví ho zachoval. Na to jsem odešel; však mi, otče, památka po pálení uhlí v lese za nemocného uhlíře zůstala, tuto ji viz."

Na to ukázal nejmladší syn dlaně rukou svých plné hrubých mozolův. Jak ty mozoly starý jeho otec spatřil, chopil prudce synka za ruce a políbil ty mozoly.

Synek zarděl se studem, zamlčel se a po chvilce opět vypravoval:

„Nějaký čas později dostal jsem se, otče, do cizí země. Tam zastavil jsem se v dědině, nad níž vypínal se hrdý zámek. V dědině však samé z každé chýše vykukovala holá nouze. Jeden starý člověk přijal mne ve svůj příbytek, rozdělil se mnou svůj chléb a dal mi nocleh. A tu mně vypravoval, kterak se zde ubohým poddaným zle daří. Zeman, jenž obývá v zámku, jest prý pyšný, nemilosrdný muž, jenž má kamenné srdce v těle a s poddanými nakládá jako s otroky. Sotva prý dítě trochu odroste, musí již do roboty a běda, nelíbí-li se pánu, nebo sluhům jeho. Nedávno prý jedné vdově jediného syna ubili, že z mladické zvůle zdráhal se poslouchati a příkladův takových sběhne prý se v roce dosti. A což neobrátíte se s prosbou k zemanu, aby s dětmi vašimi nelidsky nenakládal? tázal jsem se starce. — Ach, vece on, nejednou jsme tak učinili, ale on odpověděl tvrdošíjně na kolenou žebrajícím: Proč máte děti; děti vaše tak mne musí poslouchati a pro mne práci vykonávati, jako můj dobytek. I vy rodiče, i vaše děti jsou zboží mé!“

„Na to jsme usnuli. K půlnoci zbudil nás povyk, jenž otřásal celou dědinou. Vyjdeme z chýše a spatříme celý zámek v plameni. Poddaných sešlo se mnoho, ale ani jeden nešel ku pomoci, naopak bylo viděti, že radují se z neštěstí, které zastihlo nemilosrdného zemana. Já však jsem se vzchopil a běžel jsem k hořícímu zámku. Smutné to bylo divadlo, neb sluhové zemanovi utekli se ze zámku, aby zachránili životův svých. Jediný zeman, jako by šílel, běhal kolem plamene, rval si vlasy a bolestným hlasem volal: Zachraňte mně syna, ont jediný můj poklad na světě! Dám vám

všecko, co chcete, život svůj, statky své, jen se smilujte a zachraňte mi dítě mé!“

„Zoufalost otcova vjela mně jako nůž do srdce. Skokem octl jsem se v kouři a plameni a hledaje nalezl jsem jedináčka, an dřímal na hedvábném lůžku. Po pracném namáhání, celek jsa popálen, dostal jsem se z plamenův a vložil dítě do rukou otcových. Druhého dne pravil ke mně zeman: Žádej, co chceš, cizí jinochu; vysvobodiv synka mého zachoval jsi mně desaterý život. Máš míti zlata do sytosti pro celé živubytí!“

„Vidíš, pane, pravil jsem, zlato nezaplatí, a byť by ho bylo sebe více, ani jednoho života lidského. Kdyby ti byl syn zahynul, byl bys to zkusil sám na sobě. Já žádám více. Hle, ty, jenž miluješ tolik dítě své, nakládáš nelidsky s dětmi rodičův svých poddaných a ti přece rovněž tak milují děti své, jako ty svého jedináčka. Buď k nim lidským a milosrdným a oni tobě budou žehnati a když neštěstí přikvačí na tebe, aneb dítě tvé, budou vás oba životy svými chrániti!“

„Na to zamyslil se zeman, podal mi ruku a pravil k poddaným svým, kteří se kolem nás shromáždili: Nechci být více jen pánem vaším, ale také otcem za to, že syn můj byl zachráněn. — Tu líbali poddaní radostí roucho jeho i mé a velebili nás hlasem vděčným. Já pak, když rány jsem vyhojil a odcházel, řekl jsem: Nezapomeňte v modlitbách svých na toho, jenž mne zplodil. A poddaní slíbili, že tak učiní.“

Starému otci kypělo srdce radostí nad tak zdárným synem, tak že ani k slovu přijíti nemohl. Synek zdárný oddechnuv si pokračoval:

„Konečně dostal jsem se, otče, do nové země. Krásná byla jako zahrada; kam jsi pohlédl, samé pole a sadův a rybníkův hojnost.

Měst, dědin a dvorcův bylo plno roztroušeno po úrodných luzích. A přece nebylo v té zemi obyvatelstvo šťastné, neboť nemělo dobrého krále, který by byl podle zákona božího staral se o národ, své berle svěřený. On poutal lid do poroby za příkladem svých předchůdcův, on nechtěl, aby lid zmohl se na duchu a na statcích, aby dle libosti své mohl s ním vládnouti a nakládati. Místo práva vládla tam pěst a zbraň a ačkoli osvícenci v lidu přemýšleli a pracovali na tom, aby národu z bídy a psoty pomohli, nemohlit přece díla svého provésti a nespokojenost a bolest z činěného mu bezpráví rozrývaly srdce národa veškerého. I bylo mně líto rozumného a dobrého lidu a nesl jsem s ním nějaký čas bolesti všeobecné. Leč nespokojenost rostla očihledě a zmohla se tak, že sahaly již po národu hrozné drápy zoufalství. Tu shlukl se lid tajně a vzav do kola svého starce kněze, tázal se, co činiti jest, aby národu opět vrátil se bývalý blahobyt. Stařec kněz odpověděl takto: Pláč a naříkání hodí se pro ženy; mužům patří statný čin. Jestliže vy, jako posud trpěti budete bídu a porobu, povede se dětem vašim ještě hůře a ony budou své otce proklínati, že jim ustrojili hořké živubytí. Protož vstaňte k činu a dejte mu důraz se železnou zbraní. Padnete-li, nebudete míti hůře, nežli teď máte; pakli zvítězíte, vrátíte sobě i potomstvu bývalý blahobyt. — Na tato slova starce kněze vypukla strašná válka, neboť šlo tu o život národa. Staří i mladí nasadili svůj život a ženy žehnaly mužům do boje se ženoucím. I já chopil se kopí a bojoval s nešťastným národem v prvních řadách. O, mnoho drahé krve, celé potoky jí vytekly, však nepopustili jsme a svedli hlavní bitvu při hlavním městě. Tam jsem byl

tuto nad srdcem raněn. Prvé však, nežli mdlobou uzamkly se oči moje, spatřil jsem, an vítězný národ vztyčuje vysoko k nebi korouhev svobody. Zapomněl jsem radostí na palčivé bolesti své rány!“

To praviv odhalil nejmladší syn prsa svá a ukázal otci a bratrům hlubokou jízvu zrovna nad srdcem. Tu vyskočil šedivý otec jako dítě tříleté, obtočil rameny nejmladšího syna svého a přitiskl ústa svá na hlubokou jízvu zrovna nad srdcem a pokropil slzami štěstí dmoucí se synova prsa. Osušiv slzy zvolal hlasem velebným:

„*Daleko nad zlato a stříbro a nad dary manželské lásky dražší jsou hrubé mozole, které povstaly z poctivé a šlechetné práce a hluboká rána zasazená za svobodu národův.* Synu nejmladší, tys jediný hoden mé důvěry, ty vlásti budeš celým mým dědictvím a bratři tvoji budou tobě pomáhati.“

Svolujíce podali starší bratři nejmladšímu ruku, neboť srdce jejich bylo poctivo a spravedlivo a uznávali dobře, že hrubé mozoly po poctivé a šlechetné práci a rána zasazená pro svobodu národův dražšíť jsou dary, než ty, které oni otci svému z cesty přinesli.“

Kmotr Rozumec se zamlčel; patrně byl to konec jeho povídky. Mezi jeho vypravováním vedrala se zatím tma do světnice, než žádný nevzpomněl na to rozsvítiti. Chvilku nastalo ticho hrobové v světnici, muži se zamyslili, ženy pohnutím slzely. Tu ujal se pan kmotr slova: „Noc nás zatím překvapila, přátelé; rozejděme se, nebo myslím, že k dnešní mé povídce není potřebí výkladu.“

Shromáždění se rozešli; mnohý z mužův nemohl ani usnouti, ležela mu příliš na srdci dnešní božíhodová povídka.

Částka sedmá.

Jedná o školách a vzdělání.

Asi dvě hodiny od Toužími, stranou k západu ležela vesnice Borovičky. Ves tato byla daleko široko v okolí známa a ležela na pokraji rozsáhlého lesa. Nemohly však Borovičky být hrdy na svou pověst, naopak měly nejlepší příčinu za ni se styděti, neb známy byly proto, že pocházelo odtamtud nejvíce zlodějův. V kriminále krajského města byla vždy dobrá třetina trestancův, jenž tam seděli, z Boroviček a býti z Boroviček, bylo v okolí skoro tolik, jako býti zlodějem. Pověst ta byla příčinou, že Borovičky se takořka pro sebe uzavíraly, že mezi nimi a jinými vesnicemi v okolí bylo málo stykův a snad také, že tam zlodějův neubývalo. Mladíci z okolních vesnic neradi brali za manželky nevěsty z Boroviček, poněvadž se obávali, že by ženy po straně jim braly a nevěsty z jiných vesnic nerady se vdávaly do Boroviček, aby ušly nedobré pověsti. Ba i nadanější chlapci, jenž jednou za čas přicházeli na studie, trpívali tak pověstí své otčiny, že raději studií nechávali. Byli tam také bez odporu poctiví občané, ale těch byla vždy menšina a ti i při nejlepší vůli nemohli otčině své pomoci. V časích, do kterých padá vypravování naše, vládlo ještě poddanství a robota, jenž těžce tížily lid venkovský a v krajských městech byly tak zvané magistráty, skládající se z purkmistra a kriminálních radův. Takový rada byl v krajském městě, kam Toužím i Borovičky patřily, pan rada Doubek, jenž byl znám co výborný soudce a co vlídný člověk. Nebyl už mlád a účinkoval co rada při magistrátu v témž městě přes patnáct let a měl příležitost každý rok ně-

kolik lidiček z Boroviček dostat do prádla. Pan rada nebyl pouhý, tvrdý soudce, on byl i rozumný a vlídný člověk a proto přemýšlel o tom, co vlastně je příčina, že tolik darebákův pochází z Boroviček. On sám byl několikkrát za svým povoláním v Borovičkách a přesvědčil se, že je tam několik pořádných a poctivých rolníkův. Tam viděl, že pozemky vesnické nejsou příliš úrodné, ale domýšlel se, že by při lepším vzdělávání přece dostatečný užitek nesly. I blízký les se mu nelíbil, poněvadž poskytoval dobré a četné skrýše; na pravou příčinu přišel však ze svých soudních zkušeností. Lidé z Boroviček, s kterými měl co jednat, byli s malými jen výminkami hrubí a nevzdělaní, málo který uměl své jmeno podepsat. Vysvětlení bylo snadné; ač Borovičky byly hojně olidněny, musely přece děti své dobrou hodinu cesty do školy posýlati. Zimního času a na jaře bylo to skoro nemožné, pro zlou polohu místa a v letě měl učitel lhotecký tolik dětí ve škole, že těžko bylo děti z Boroviček něčemu naučiti, které přes zimu obyčejně všecko zapomněly. Ostatně jim bylo bez toho milejší uličníkovati po cestě, nežli učiti se ve škole.

Pan rada byl vlídný muž a zvěděv příčinu, proč tolik zlých lidí v Borovičkách, staral se o to, nedostatku tomu odpomoci; nebo byl přesvědčen, že soudci nedělají dobrý lid, nýbrž dobrá škola že jej dělá. K tomu účelu zavolal k sobě rychtáře z Boroviček a když se s ním srozuměl, později i ostatní pořádné sedláky odtamtud, a dodal jim chuti i srdce, prositi milostivou vrchnost, aby jim samostatnou školu v Borovičkách povolila a zařídila. Já sám, dodal, vám spis ten napíšu a budu co nejdříve mluviti o tom s vrchním, a když bude potřebí i se samým hrabětem. Tenkráte šlo všecko

zvolna a tak uplynul skoro rok, než vrchnost školu povolila žádajíc při tom od obyvatelů z Boroviček dosti značných obětí. Lidé nedobré pověsti ovšem proti tomu reptali. „K čemu nám školy," říkali mezi sebou, „ať nám raději uvolní robotu; nebude pak taková bída a nebude tolik zlodějův!" Však zůstalo to při reptání, pan rada Doubek nepopustil, vrchnost tak nařídila, vzpírání bylo marné; z jara museli se dát do stavby školy.

Zpráva, že v Borovičkách budou stavěti školu, roznesla se i po Toužími a kdo ji s největší radostí přijal, byl náš pan kmotr Rozumec.

Bylo to na jaře, když několik sousedův toužímských šlo na pohřeb staříčkému učiteli do Dlouhé Vsi. Učitel ten byl co mladík v Toužími na škole a měl odtamtud také ženu; docházíval tam také často a byl tam dobře znám. I u kmotra Rozumce často se zastavil a proto vyšel si také pan kmotr do Dlouhé Vsi, aby mu prokázal poslední poctu. Sousedé ho dohonili za Holým vrškem a šli pak společně s ním dále. Hovořili, jak jim právě myšlenky přišly na jazyk, až došli na návrší, odkud bylo vidět Borovičky.

„Víte, pane kmotře," hovořil Vrťátko, „že v Borovičkách staví novou školu?"

„Chtějí prý tam mít učené zloděje," prohodil krupař Svátek svým ostrým jazykem.

„Já myslím, sousede Svátku," odpověděl vážně Rozumec, „že ji proto staví, aby tam vůbec žádných zlodějů neměli".

„Nu, nu, pane kmotře," hájil se Svátek; „já myslím, že by bylo lépe vystavět tam proti zlodějům kriminál a ne školu!"

„A já myslím," řekl na to pevně Rozumec, „že kriminál nepřemůže zlodějství, ale dobrá škola."

„To bych já také myslil," dotvrzoval Cibulka.

Svátek se zarděl rozpaky a nevěděl co odpovědít. Kmotr Rozumec ale jal se mluviti:

„Jednomu soudci ukradl kdys toulavý kluk v jeho příbytku hodinky. Na štěstí byl kluk hned chycen a lidé, co ho chytili, chtěli již mu notně vyprášiti, když soudce vyšel a jim to zapověděl. „Pojď do mého pokoje," nařídil mladému zloději. Když byli sami, ptal se třesoucího se kluka: Umíš číst, umíš psát a počítat? — Neumím, odpověděl kluk. — Nechodil jsi do školy? — Nechodil. — Vidíš, kdybysi byl chodil do školy, nebyl by z tebe zloděj. Vol si nyní mezi dvěma věcmi: chceš přijít do šatlavy, anebo se chceš učit? Kluk se třásl jako osyka před šatlavou a řekl: Chci se učit. — Dobře, budeš se učit, já se o tě postarám, řekl soudce a hle, kluk se učil, stal se z něho student a posléze řádný muž a pán. Já řku, sousede Svátku, byl ten soudce moudrý muž nebo nebyl?"

„Což je o to," přiznával se Svátek, „jen kdyby byli takoví soudcové!"

„Pan rada Doubek je takový," odpovídal Rozumec, „on zná dobře lidi z Boroviček a proto se zasazuje o to, aby se tam škola zařídila."

„Co je z Boroviček, bude vždy krásti!" namítal Svátek.

„To je strašlivý předsudek, sousede," rozhorlil se Rozumec, „v kterém není ani za mák zdravého rozumu. Co může vyjíti z Nazarethu, volali židé, a přec vyšla z Nazarethu spása lidstva! Věřte mně, lidský předsudek, že člověk, který kradl, je jen hoden, aby ho člověk odkopl, vychová a dotvrdí více zlodějův, než se jich stane ze zlé vůle. Každý by jen odsuzoval, napravovat nechce žádný."

„Ale jak pak udělá škola zlodějství přítrž," namítal Svátek.

„To se nedá tak lehce povědít, ale dá se to přece vysvětliti. Co člověk je, jest jen vychováním, učením a vedením. Kdybychom dítě zanechali samému sobě a o jeho vzdělání nic se nestarali, vyroste vám jako dřevo v lese nebo jako neužitečná zelina na úhoru. Četl jsem kdesi, že někde v Němcích byl takový člověk. On žil od útlého mládí, sám sobě zanechán v lesích, živil se jahodami, ostružinami a bukvicemi a v zimě dělal si takový teplý brloh jako divoká zvěř. Bylo mu asi dvacet let, když ho lapili; museli na něj honbu udělat, tak plachý a divoký byl. Nejen jeho zevnějšek, ač byl zdráv a vyvinutý, vypadal hrozně zpustlý, ale i duše jeho nebyla lepší. Ostatně nemusíme ani do Němec zabíhat, i u nás naskytnou se časem lidé, zpustlí ne o mnoho méně než zvěř v polích a lesích žijící a to jediné proto, že nedostalo se jim v čas žádného cvičení a vedení k dobrému. Duše lidská, přátelé, podobá se poli; nevzdělá-li se, nese jen pýr, blín a bodláčí, o užitku nějakém nemůže býti ani řeči. Má-li pole užitek nésti, musí se pořádně vzdělati a připraviti a hospodář musí do země jeho nasíti obilí, chce-li, aby mu přineslo vezdejší chleb. Tak je i s duší lidskou. V pravý čas, dokud člověk je dítětem, musí rodiče i učitelé pole duše jeho moudře vzdělávat a zkypřovat a musí do něho vkládati semeno dobrých mravův a vědomostí, aby z něho vyrostlo dobré ovoce, to jest, aby z dítěte jednou stal se pořádný, pracovitý a bohumilý člověk. Kdyby byli měli v Borovičkách, řekneme, dvacet let školu, nebylo by tam jistě tolik zlodějův, co jich jest nyní a proto bude škola pro tu vesnici pravé dobrodění."

„Neupírám, že máte pravdu, pane kmotře," jal se Svátek znova mluviti; „dobrá škola je pro děti opravdu dobrodění a když to vezmeme, i pro rodiče samy a pro obce, ale myslím, že o vychování dětí dá se pěkněji mluviti, nežli se to dá v skutečnosti provésti. Znáte Frantu rybářovic ze staré valchy? On také někdy u mne nádeničí. On i ona jsou celý den v práci, nepřijdou často domů od rána až do noci a mají ke všemu pět malých dětí. Jdou po sobě jako varhánky a jedno musí hlídat a chovat druhé. Jak pak jim mají dát jen drobet vychování, když celý den musí pracovati, aby děti jen bramborův se nasytily, chleba mají bez toho jen v neděli! U zámožných lidí je ovšem jiná; ti mají vždycky někoho, kdo jejich děti s očí nespustí. A co máte u Franty rybářovic, to máte u mnohých lidí v Borovičkách; vždyť víme, že polnosti tam jsou samý písek a kamení a co jsou v nížinách, že trpí na jaře vodou. A pak je tam dost lidí, jenž mají jen po kousku pozemku, ba mnozí nemají ani toho a mají při tom dětí na kopy! Děti pak snadno zpustnou a tak se stane z děvčat lehké zboží a z chlapců zloději."

„Vy jste něco pronesli, sousede Svátku," odpověděl Rozumec, „na co jsem právě čekal. Já však posud tvrdím, že mohou tomu školy odpomoci. Ovšem nemáme takové školy, nebo vlastně tolik škol, aby vyhověly docela potřebám chudých lidí. Celá ta neshoda by ale značně se napravila, kdyby se mimo školy, jak je máme, zřídily ještě jiné pro menší děti, které umějí jen běhat a mluvit. Byly by to školy a nebyly by to školy, nešlo by v nich o to, aby děti něčemu se naučily, ale aby byly pod dohlídkou, aby hned záhy nezpustly. Já myslím tak zvané opatrovny, které by největší

výhodu dětem chudých lidí poskytovaly. Ráno, když jdou chudí lidé do práce, odvedli by si je tam, dali jim to jídlo, co jim tak jako tak musí dáti a večer vzali by si je domů.“

„To je všecko hezky, pane kmotře, ale kdo pak bude nakládati na takové opatrovny, máme platů až dost,“ namítal Svátek.

„Nestálo by to tak mnoho, jak se zdá,“ odpověděl Rozumec, „a ostatně myslím, že zámožní mají povinnost také trochu se starati o děti chudých lidí; vždyť chudí lidé pro ně pracují a kdyby zařízením takových škol ubývalo holoty, o čemž žádný rozumný člověk pochybovati nemůže, měli by zámožní i z toho svůj užitek. Nebo komu se krade, ne-li zámožnému? Já bych měl takovýto plán. Domek, s velikou světnicí a asi s dvěma menšími, by se vždycky našel a za opatrovníka by se mohl vždycky vzíti hodný a vlídný soused, jenž umí trochu číst a počítat a má hodnou a trpělivou ženu. Mohl by vzíti se chudý soused, jenž by rád za trochu živobytí pro obec to udělal. Řeklo by se mu: Budeš míti zadarmo příbytek a teplo, a kdo bude moci, bude ti platiti sobotáles. Ty budeš děti opatrovati, dokud pán bůh dává světlo. Budeš je učit modlitbám, písničkám, budeš vést společné hry, budeš je učit počítat s malovanými kuličkami a poznávat písmenky a nejvýš skládat z písmenek na tabuli slabyky. V létě a na jaře necháš je hráti na čistém dvorku a budeš s nimi chodit na procházku do polí. O jiné jich potřeby bude se starati tvá žena, kterou musíš mít vždycky při ruce. S dětmi musíš nakládati, jakoby byly tvoje a není pochybnosti, že nejen zámožní, ale i chudí rodiče se ti odmění jak budou moci. Myslím, že v každé vesnici, kde je jen sto rodin, by takový opatrovník

byl dobře živ. Vesničky maličké by se mohly spojit mezi sebou a nedělalo by jim to obtížných výloh. Co tomu říkáte?“

„Tak by to opravdu šlo,“ prohodil Bárta.

„A co vy, Svátku?“ ptal se Rozumec.

„Inu, ovšem že by to šlo, a já bych sám rád dal opatrovníkovi dvojnásobný sobotáles, kdy bych věděl, že mám dítě dobře schované,“ odpověděl Svátek.

„Nuže vidíte, že leccos by se dalo provésti bez značnějších nákladův, co by obci velmi posloužilo; je jenom potřebí si tu věc rozložiti. Ale považte dále, jaká by to byla výhoda, kdyby se to v celé zemi provedlo! Ani třetiny zlých lidí by nebylo, co jich nyní máme. A pak jiná ohromná výhoda. Dítě by tak dlouho chodilo do opatrovny, až by bylo dospělé chodit do školy. Když bylo už dříve v opatrovně k dobrému vedeno a prvním začátkům literním se vyučilo, měli by učitelé s ním sotva polovinu práce, dítě by rychleji prospívalo a naučilo se třeba dvakrát tolik, než se nyní naučí. Duše jeho by byla dobrými mravy v pravý čas zúrodněna a potřebnými vědomostmi zaopatřena a když by chlapec šel na řemeslo a děvče, řekneme, do služby, nepropadali by tak snadně nákaze světa, ba byli by i schopni k dalšímu vzdělání, kdyby se jim naskytlo. Tak by se všeobecné vzdělání v národě našem šířilo a my Čechové bychom si získali úcty u jiných národův a co hlavního, nacházeli bychom si vzděláním svým prameny k novým výnosnějším živnostem, bohatli bychom a byli spokojeni a šťastni. Věřte, přátelé, jen rozumné, na lidumilných zásadách založené školství jest pevným, nerozborným základem štěstí národa. Dejte Borovičkám dobrou opatrovnu a dobrou školu a než uplyne dvacet

let, nebude se muset žádný občan odtamtud stydět za svou rodinnou vesnici.“

„Však i Toužími by opatrovna neškodila,“ podotkl Vrťátko.

„S pomocí boží bude,“ odpověděl Rozumec; „když nikdo jiný, já položím k ní základ. O tom, sousedé, časem více uslyšíte.“

Mezi řečí došli sousedé Toužímští až k Dlouhé Vsi; hlahol zvonů zvěstoval, že brzy bude pohřeb. Přátelé naši šli přímo do školy a přišli v pravý čas, neb právě chtěli položit víko na rakev starého učitele. Kmotr Rozumec pokřižoval tu studenou, věkem sešlou hlavu učitele a pravil k Tomši, jenž vedle něho stál:

„Podívej se Tomši, jaké štěstí spočívá v rysech a vráskách té mrtvé hlavy. Šťastně umírá ten, kdo poctivě sloužil blahu svého lidu. Nikdy nezapomeň na to, co jsem ti právě řekl.“

Zatloukli víko na rakvi a nastal pohřeb. Nad hrobem dobrého otce pláčou jen děti a příbuzní, nad hrobem dobrého učitele pláče celá osada.

Částka osmá.

Jedná o blahobytu národním.

Hovor o školách, jejž vedl kmotr Rozumec s několika sousedy na cestě do Dlouhé Vsi na pohřeb učitele, nebyl semenem, jenž padlo do písku, nebo do močálu. Bystrému a obětovnému duchu Rozumcovu podařilo se už, vzdělati duše sousedův toužímských aspoň tolik, že měli smysl i pro něco všeobecně dobrého, co neleželo právě v malém a obmezeném okresu jejich vlastního

živubytí. Každý z nich nahlížel, že zařízení školy v Borovičkách pověstnou tu ves napraví a povznese a každý byl přesvědčen, že zřízení dobré opatrovny v Toužími by byla věc městečku veleprospěšná a provedení její že není nemožné. Ba i ženské, jejichž světem jsou jejich děti, rády se bavily mezi sebou tou myšlénkou a zamilovaly si pro ni kmotra Rozumce více než kdy jindy. Někteří sousedé pobádali Rozumce k tomu, aby ihned pustil se do provedení plánu, dokud železo je žhavé.

„Ovšem je dobře," odpověděl jim Rozumec, „kouti železo, dokud jest žhavé, ale dobře také je přesvědčiti se, zdali to žhavé železo je také jadrné a pevné. Zkušenosti a času neškodí nikdy. Každá dobrá věc má potřebí rozvahy a přemýšlení. Těmito připravujme zatím zřízení opatrovny; přijde čas, že plán svůj provedeme."

Proto ale přece často se hovořívalo v Toužími i u Rozumce o nové škole a o užitku vůbec, jaký školy lidu přinášejí a hovor ten zabíhal často i dále, mluvívalo se i o věcech, jenž k tomu přispívají, že lid cítí se spokojeným a šťastným Hovor ten se jednou široce rozpředl, když k sousedům u Rozumce shromážděným přibyl jednou vzácnější host, zápotocký totiž zahradník Cibulka. Jak nám známo, zřizoval Cibulka hraběti Lhotskému sady; když pak byl s hlavní prací hotov a syn, jenž do hraběcí služby vstoupil, jej mohl zastati, přece ob čas, jak se jen ze své zahrady v Toužími mohl odpráznit, chodíval do Lhoty, aby k práci synově dohlédl a udržel si přízeň hraběte. Proto přišel zřídka kdy k Rozumcovi.

„To jsou k nám hosté!" vítal Rozumec Cibulku a podával mu ruku.

„Vzácní? není-li pravda, pane kmotře?“ tázal se Cibulka.

„Tím vítanější,“ dodal Rozumec, „usedněte, kmotře, usedněte.“

Cibulka vypravoval na to o Lhotě, o hraběti a sadech a zvlástě o starém komorníku, panu Valentýnu, jenž prý je velmi zkušený a hovorný muž a s hrabětem veliké cesty po zemích evropských konal. To byla voda na mlýn pana kmotra Rozumce a sousedův, nebo Cibulka jim vypravoval o jiných zemích a národech, jak to slyšel z úst Valentýnových, a sousedé přijímali s vděčností a zvědavostí jeho povídání. V Belgicku a ve Švýcařích zdál prý se lid Valentýnovi nejspokojenější, nebo v první zemi nevládne jen král a jeho vladaři, ale i lid má své zástupce na sněmích a ve Švýcařích tam prý lid docela sám sebe spravuje. To bylo něco nového a velmi zajímavého pro shromážděné sousedy a bylo přirozeno, že ptali se po příčinách národního blahobytu v těch zemích.

Cibulka vypravoval, co slyšel od starého Valentýna, to ale zvědavost sousedův neuspokojilo a byli tudíž velmi povděčni tomu, že se kmotr Rozumec ujal slova, když Cibulka své vypravování ukončil.

„Myslím, sousedé,“ jal se Rozumec mluviti, „že byste rádi zvěděli, proč lidé v těch zemích jsou spokojenější a šťastnější než my?“

„Tak jest, pane kmotře,“ odpověděl Bárta, „a věru, bylo by nám velice milo, kdybyste si tak pěkně šňupli a svoje náhledy o tom pověděli.“

„Já jsem ovšem v těch zemích nikdy nebyl,“ pokračoval Rozumec „ale troufal bych si přece rozumné slovo o tom pronésti. Ostatně si může

každý vybrat z toho, co bych já myslil, co uzná sám za dobré a pravdivé. Do večeře máme k tomu ještě práznou hodinku. V těch zemích, jak nám vypravoval soused Cibulka, panuje v lidu národní blahobyt a ten má být cílem každé vlády v zemích. Nechme to stranou, jak to u nás vypadá a pohovořme o tom, v čem vlastně se zakládá blahobyt národní."

„Já bych myslil v tom, že mají hojnost nebo aspoň dostatek v penězích," prohodil provazník Vrťátko, když kmotr Rozumec na chvilku se zamyslil a šňupec bral.

„To můžete mít jen z části pravdu," odpověděl Rozumec, „a pak zas nastane nám otázka, jak to přijde, že mají víc peněz nežli my? Bohatství země může býti následkem národního blahobytu, ne ale příčinou. Bohatí nestarají se tuze o druhé a třetí, zkrátka o celek nebo o celou zemi. Já hledal bych příčiny ty jinde a věru, neleží ani tak daleko, jak se na první pohled zdá. Než přišel soused Cibulka, mluvili jsme již o něčem, co sem patří, totiž o tom, jak dobře zřízené a vedené školy jsou celku užitečny. Má-li panovati v zemi národní blahobyt, je především potřebí, aby měla dostatek dobrých škol, aby lid v pravý čas nabyl potřebného vzdělání ducha a, co rovněž tak důležito, aby nabyl ušlechtilejších mravů. Škola působí na ducha i na srdce, plodí vzdělanost a mravy a má-li tyto nějaký národ, udělal již první, nejdůležitější krok k svému blahobytu. Věřte mně, vzdělanost a mravnost v národě je nejpevnější hráz proti záhubným naukám všeho druhu a proti nátlaku a sobectví mocnějších. Mnohé veliké národy zahynuly, že neměly této hráze proti návalu zhoubného učení, které v samém lůně jich povstalo. Není nic platno,

duch lidský jest sám v sobě a musí být svobodný a má právo vyvozovat ze sebe naučení, jenž mohou být někdy chybná, ba záhubná, ač třeba jednotlivcům i lidu vůbec se líbí. Tak staří Římané byli národ velmi mocný a přece padli, poněvadž neměli mravův. Oblíbili si učení, že celé blaho člověka leží v užívání rozkoší tohoto světa, jen po penězích a bohatství tudíž se pachtili, aby měli k tomu prostředkův. Přitáhli severní surový národové a bylo po mocném národu. Jako člověk se mýlí, myslí-li, že bude šťasten, bude-li mít bohatství, tak i celí národové; jako každý člověk k šťastnému a veselému živubytí musí v duši své nosit vyšší pomysly, které, když jen na ně pomyslí, už jej oblažují a v nehodách posilňují a s pozemskými statky a s hověním chtíčům nemají nic společného: tak musí i v národu vyšší takové, nesobecké zřetele a touhy panovati, tak musí i národ jimi se ve svém jednání říditi a spravovati, chce-li mít pravý blahobyt. Největší mužové, největší dobrodinci lidstva narodili se v chýších a ne v bohatých domích a neumírali bohatí. A proč byli velicí, proč dobrodinci národův, že měli vznešené, vyšší pomysly, mnohem vyšší než-li vlastní užitek a bohatství.“

„Připomeňte si jen třetího, nejmladšího syna z povídky, kterou jsem vám vypravoval o božím hodě, a budete mně rozuměti. On byl mravný, on nepovažoval život svůj a blaho své za nejvyšší věc, ale výše cenil pomoc slabým, nedostatečným a utištěným!“

„Není-li u národa vzdělanosti a mravův, jak pak má držeti chtíče své a náruživosti na uzdě? Je to opět tak, jako u jednotlivého člověka. Četl jsem kdysi, že náruživosti a chtíče jsou nejhorší

nepřátelé člověka. Je to pravda, poněvadž člověk zvítězí snadněji nade vším jiným než nad vlastní svou náruživostí. A to platí i o národech, protož opakuji ještě jednou, jen národ vzdělaný a mravný může míti pravý blahobyt, jen takový má smysl pro všeobecné vlastní dobro, pro dobro země a tento vyšší pomysl vede jej pak k spokojenosti a blahobytu.“

Kmotr Rozumec se zamlčel. Po chvíli dal sousedům následující otázku:

„Proč sází starý otec mladé stromky do zahrady, an plodů z nich se sotva dočká?“

„Protože je sází pro syny a vnuky své,“ odpověděl Svátek.

„Vidíte, to je ten vyšší jeho pomysl a proto nesmí každý jenom na sebe myslit, ale i na všeobecnost, na blaho svých přináležejících, totiž lidu, jejž bůh s ním spojil se svazkem mateřského jazyka, stejných tužeb a potřeb.“

„Jiná důležitá příčina blahobytu je ta, kterou už pan Valentýn kmotru Cibulkovi pověděl, totiž pracovitost, láska k práci. Kdyby se mne někdo ptal, kterou věcí stojí člověk nejvýše nad zvířetem, odpověděl bych: rozumnou prací. V práci leží blahobyt člověka a blahobyt národův. Naučte jen dítě pracovat a mít lásku ku práci a vy jste je dobře vychovali a ono se nikdy neztratí ve světě. Kdo pilně pracuje, je vždy spokojeným sám sebou, vydělá si a uspoří si a nemyslí z dlouhé chvíle na daremnosti. Jako člověk tak i národ není bez práce šťastný. Je-li vzdělanost v lidu, pracuje každý s chutí, nebo jen hrubý, nevzdělaný člověk považuje práci za břemeno a vyhýbá se jí jako neznaboh kostelům. Jsou-li mravy v lidu, také lid rád pracuje, neb nemyslí pak, že člověk je tu jenom, aby hodně užíval; jenom ne-

mravný člověk vystříhá se práce, zdá se mu to příliš perný prostředek k zaopatřování rozkoší. Nemravný člověk nemá také žádného vyššího pomyslu a toho je vždy i k práci potřebí; nebo práce nevede vždycky k užití svého ovoce toho člověka, který pracuje, nýbrž zhusta vodívá jen k prospěchu těch, pro které pracoval, k prospěchu potomstva, nebo k prospěchu všeobecnosti, celého národa. Jak vidíte, sahá vzdělanost, mravnost a práce tak hezky do sebe, jako kolečka u hodinek; to závaží na hodinách, které přivádí do pohybu všecka ta kolečka, jsou ty vyšší pomysly, které se musí stále tříbiti jako závaží každý den se musí natahovati, aby hodiny dobře šly. Hodiny pak samy máte lid, nebo národ; je-li v něm uvnitř všecko tak v pořádku, jak jsme to ukázali, pak jde národ stále s pokrokem času ku předu, pak jdou hodiny dobře, to jest, lid má pravý blahobyt.“

„To je všecko hezké,“ namítal Svátek, „ale hodiny musí někoho míti, kdo je natahuje, kdo kolečka časem namaže, zkrátka, kdo se o ně stará. A kdo pak je ten, pane kmotře?“

„Na to ještě přijdeme, sousede Svátku,“ odpověděl pan kmotr Rozumec; „ten, jenž o hodiny se starati musí, aby dobře šly, by nezůstávaly po zadu aniž o překot ku předu utíkaly, je správa země, je vláda. A na tu především také přijde, má-li v lidu jí svěřenému panovati blahobyt. Vedle vzdělanosti, mravnosti a práce je čtvrtá podmínka blahobytu lidu moudrá správa země. Moudrá pak správa země je jedině ta, jenž za účel své práce si vyvolila blahobyt národa, který řídí, nad nímž vládne. Každá jiná vláda je nerozumný hodinář, hodiny jí nejdou nikdy dlouho dobře, ba někdy tak se zmotají, že jiného nového jim správce bývá potřebí.“

„Jak nám soused Cibulka vypravoval," podotkl Bárta, „je v rozličných zemích rozličná zemská správa a proto bude asi v těch zemích nejlepší, kde je lid nejspokojenější."

„O tom nemůže žádný pochybovati," odvětil Rozumec! „Co já vím ze čtení kronik rozličných, může být zemská správa trojí. Buďto může král se svými vladaři, které si sám podle své vůle a náhledu vyvolí, neobmezeně panovati, to jest král a jeho vladaři jsou jen sami sobě odpovědni, národ musí jen říditi se dle zákonů jimi vydaných, zkrátka musí poslouchati, nevěda často ani proč. Takovou správu země nepovažuji za tu dobrou a pravou; nebo myslím, že jako každý člověk má právo od boha sám sebe určovati, sám podle svých náhledů život svůj říditi, že rovněž to právo má i celý národ. Jde-li vláda svou cestou a nedbá na potřeby národa, nerad národ poslouchá a pak musí vláda hodně daní vypisovati, aby měla peníze na prostředky, kterými národ v pořádku a pokoji udrží a za druhé při takové vládě povstává vždy mravní skleslost v národu, nebo člověk cítí se jen tehdáž pravým člověkem, má-li svobodu mravní, to jest ví-li, že může jednat, jak mu to zdravý rozum dá. Národ, jenž má neobmezenou vládu, otupí; myslí si, co mi potom, ať vláda se o mne stará a když hrozí pak nebezpečenství zemi, nechá pak národ vládu jednati, co chce a vláda nemívá dost síly, aby bez lidu odvrátila nebezpečenství a přichází i zhusta o celé země."

„To dá rozum," prohodil Tomeš, „nejlépe by snad bylo, aby národ sám se spravoval, jako je to ve Švýcařích; tam panuje přece také blahobyt."

„Vláda taková, která vychází pouze z lidu, má také své těžkosti," odvětil Rozumec, „a proto ji také zřídka v zemích nalézáme a v některých

zemích byla už vícekrát zavedena a nikdy se na dlouho neudržela.“

„A co je toho příčina?“ tázal se Tomeš.

„Příčiny jsou asi leckterés,“ vece Rozumec; „především myslím, že k vládě lidu je potřebí, aby země nebyla obklíčena zeměmi, jenž mají obmezenou královskou vládu. Panovati je vždycky hezká věc, třeba někdy trochu nepohodlná, a králové okolní neztrpěli by tak snadno v sousední zemi vládu lidu, aby jich vlastní národové neměli k takové vládě sami chuť. Švýcarsko je země samý vrch, je jaksi uzavřena pro sebe a nepůsobí tudíž valně na okolní země, proto tam daří se vládě lidu. Dále je k dobré vládě lidu potřebí, aby národ sám byl poměrně mnoho vzdělaný, aby neměl velikých potřeb, aby byl skromný a především obětovný hledě k jeho vlasti, zkrátka národ takový, který je vždy hotov statek svůj a krev svou dáti za blaho své země. Takových národův je ale málo; tisíciletá poroba nedává tak brzy vzniknouti rázné a čisté občanské cnosti mezi národy a tak když přijde to na celek, může se sotva o mnohých národech říci, že by byly schopny k pouhé vládě lidu. Ale i kdyby národ ty vlastnosti měl, neudrží se přece pouhá vláda lidu, nemá-li národ ten znamenitých, nezištných mužův, mužův, jenž z čisté lásky k vlasti a svobodě pevnou rukou dovedou celek udržovati. A mužové takoví rodí se jen pořídku a ještě řídčeji setrvávají při poctivých a čistých zásadách svých postupem času; byť i nestály o statky, jaké jim postavení jich může poskytnouti, choutka k panování je přece velmi mocná a svůdná a ze sta jeden jen jí odolá a setrvá při své čisté občanské cnosti.“

„Tedy myslíte, že vláda lidu není nejlepší?“ tázal se Tomeš.

„To jsem nepravil,“ odvětil Rozumec, „sama v sobě hledě k důstojnosti lidské je nejlepší, ale nesnadno je k provedení a ještě nesnadněji k udržení. Přátelé, jednou přijde čas k ní, ale do těch dob hodně vody Labem uplyne, než vzdělanost a mravnost tak v národech pokročí.“

„Však máme ještě třetí správu země, totiž vládu královskou, obmezenou skrze sněmy lidem samým. Sněmy ty skládají se z poslancův, které si lid sám volí; ony uzavírají, co za dobré pro lid, jenž v ně věří, uznávají, a král pak prostřednictvím svých vladařů buď potvrdí, nebo nepotvrdí, co na sněmu uzavřeno. Vladaři sami nejsou jenom králi, ale i poslancům, to jest národu odpovědni a nemohou tudíž tak ledabylo něco uzavříti, neb krále k něčemu přiměti, co by lidu ubližovalo. Vládu takovou měli naši předci, jen že byla chyba, že lid rolnický byl při ní v poddanosti. Přestane-li jednou ta povinnost nelidská sedláka k vrchnosti, pak by taková vláda naší zemi velmi posloužila. Však potřebí i při ní srozumění se lidu rolnického, městského i šlechtického, aby všechny tři stavy šly společně jednou cestou a nic jiného neměly před očima, než blahobyt celé země. Pak zajisté budou bedlivě hleděti vladařům na prsty, a když národ hlídá vládu a spolu své blaho jako každý rozumný člověk si určuje, pak bude blahobyt v zemi, pak půjdou ty hodiny, o nichž jsme mluvili, dobře! Co tedy potřebí k národnímu blahobytu? tážete se ještě jednou přátelé! Odpovídám vám na to takto:“

„Je-li v národu vzdělaný a mravný duch, je-li národ pracovitý a má-li moudrou vládu, nad kterou sám bdí: pak je národ spokojen, pak má

pravý blahobyt. Je to jako v hospodářství, jako na statku. Když čeleď celá rozumí hospodářství, když nezná nemravu a vášně, když je pracovitá a při všem dbá, aby hospodář nehleděl jen na svůj prospěch ale i v ničem ji nezkracoval a jí neubližoval: pak statek prospívá a snese už ten nějaký rok neúrody a svízel, jemuž se nic v životě nevyhne.“

Kmotr Rozumec patrně už vypověděl, co chtěl povědíti, sousedé však shromáždění nevstávali se svých stolic, aby odešli, ač venku už silně bylo tma.

„Nu nedáme si dobrou noc, přátelé?“ tázal se Rozumec, „bude už čas k večeři.“

„Já aspoň nebudu mít dobrou noc,“ prohodil Svátek.

„A proč, kmotře Svátku?“ ptal se Rozumec.

„Poněvadž, když už jsem skoro padesátník, teprvé nahlížím, že jsem hlupcem,“ odvětil mrzutě Svátek. „Co jsem posud užil, nebo vlastně, co byl až posud můj život? Řemeslo, vydělávání peněz, žena a děti! Teď teprvé nahlížím, že je něco lepšího na světě!“

„A co je to lepší?“ tázal se Rozumec s radostí svítícím zrakem.

„To lepší je, myslet a starat se také o všeobecné blaho, o blaho země. Už ta myšlénka je tak pěkná! Je mi při ní, jakobych byl ptákem, jenž z klece do svobody si vylítl!“

„To-li příčina, proč myslíte, že nebudete míti dobrou noc? Nebojte se nic; nebo věřte, že žádný lépe neodpočívá, než ten, koho cit pro všeobecné národní blaho ukonejšuje. Dobrou noc, přátelé, na brzkou shledanou!“

Sousedé potiskli Rozumci srdečně ruku a rozešli se. Svátek ale dlouho přemítal o dnešním hovoru, až usnul. Pak se mu ale zdálo, že je po-

slancem a že má řeč ve sněmu. I házel v ohni řeči rukama, až zastihl i vedle ležící ženu.

„Probuď se,“ volala naň žena a zatřásla jím, „máš nějaký těžký sen!“

Svátek se probudil, neusnul však více, nýbrž přemýšlel o dnešní řeči pana kmotra Rozumce. Když svitalo, vyšel si do polí a vida slunce vycházeti, pomyslil si: „Proč by i našemu lidu nevyšlo jednou slunce blaha a svobody. Co potřebí k tomu? Nic než hodně mužův, jako jest náš pan kmotr. Jen ty nám dej, pane bože, a bude dobře!“

Když odzvonili ranní klekání, vrátil se do městečka za svým povoláním.

Částka devátá.

Jaký cíl má sobě určiti člověk pro živubytí?

Byly velikonoce. Poněvadž masopust byl dlouhý, padly letošní velikonoce pěkně do jara a studenti, jenž na prázniny z Prahy a odjinud do otčiny své, Toužími, přijeli, měli nejkrásnější příležitost občerstviti se na půvabech jara na venku. Jeden z nejstarších studentův toužímských byl Bártův Josef, týž Josef, jenž, jak se čtenář asi ještě pamatuje, panu Kmotrovi Rozumci o životě a činnosti Amose Komenského vypravoval a kterého Rozumec ze všech studentův toužímských nejraději viděl, poněvadž jevil na svůj mladý věk poměrně vážnou povahu a upřímnou ku všemu dobrému příchylnost. Josef studoval v Praze práva, neměl ale v úmyslu státi se úředníkem, nýbrž hodlal později dělati konkurs a státi se profeso-

rem. Schopností potřebných měl k tomu dosti, rovněž měla jeho vůle dosti mravní síly v sobě, aby provedl, co zamýšlel. Starý Bárta byl zámožný a nešetřil výloh, aby jediný jeho syn tam dospěl, kam dospět si přál. Josef ctil a miloval Rozumce a nebylo psaní, aby v něm pana kmotra nepozdravoval; pan kmotr nezapomněl pak nikdy, když starý Bárta do Prahy psal, Josefovi své pozdravení vzkázati. Když přišel Josef do Toužími, vedla ho první návštěva obyčejně k panu kmotrovi a pak vedli spolu hovory pro jednoho i pro druhého užitečné.

Josef přijel včera večer do své otčiny. Ráno, poměrně záhy, vyšel sobě do polí, poněvadž sluníčko tak krásně hřálo a skřivánkové tak krásně zpívali, že nebylo mu lze mezi těsnými stěnami komůrky, v níž spával, vydržeti. Raduje se v plné míře z půvabův a lahod jarního jitra spatřil najednou po mezích se procházeti známou postavu pana kmotra. Podle dlouhošosého šedivého kabátu snadno bylo lze i z dálky ho poznati a Josef dal se hned v pravo na mez, aby pana kmotra pozdravil a v jarním slunéčku s ním se rozhovořil. I pan kmotr poznal Josefa, zastavil se a usmívaje se přívětivě volal k Pražanovi už z daleka:

„Aj, aj, hosté z Prahy, a tak záhy už z podušek! Vítáme se, Jozífku, vítáme!“

Josef přišel zatím až k panu kmotrovi a potřásaje mu srdečně podávanou ruku, pravil:

„To mám dnes šťastný den! Takové krásné jarní jitro a ještě ku všemu přivede mi Štěstěna našeho pana kmotra v ústrety!“

„Vy, pane Josefe,“ odvětil Rozumec, „umíte se tak pěkně vyjadřovat, že já prostý venkovan nevím odpovědi. Nu, řeknu to po našinsku, vítejte nám ještě jednou do Toužími!“ i stiskl opětně

Josefovi ruku. Na to, jdouce po úzké mezi za sebou, pustili se do hovoru. Josef vypravoval o sobě a o Praze, pan kmotr o Toužími, až přišli k pahorečku, jenž stál na rozcestí a na němž mezi dvěma lipami stál starodávný kamenný kříž. Byl to nejstarší kříž v okolí Toužími a říkalo se tomu místu a polím kol něho ležícím, „u starého kříže“. Tam si oba usedli, nebo počínalo jim býti teplo.

„Tedy, pane Jozífku,“ pokračoval Rozumec v hovoru, jejž byli spolu už po mezích vedli, „vy jste se na tom usnesli, že stanete se profesorem?“

„Já jsem vlastně ještě na tom se neusnesl,“ odpověděl Josef, „ale myslím posud, že by byla to nejlepší cesta k dosažení mého cíle, kdybych na tom se usnesl. Do těch dob zazelená se ještě vícekrát osení a leccos může přijít člověku do cesty, co úmysl může zvrátiti, nebo aspoň změniti.“

„Však vy nejste podle toho, pane Josefe,“ odpovídal Rozumec hledě upřeně na měďobarvého střevlíka, jenž po pažitu se proháněl, „abyste myslili jako většina lidí, že náhoda, která se naskytne, určuje cíl života a ne síla vlastní naše duše.“

„Ovšem praví snad největší náš básník, že život má být dílo vlastní naší duše,“ prohodil Josef.

„A on má pravdu,“ vece Rozumec, „což vy na sobě ještě více musíte cítiti, poněvadž daleko vynikáte vzdělaností nade mnou.“

„Možná, že jistého druhu vzdělaností nad vámi vynikám, pane kmotře,“ odpověděl Josef; „tolik ale je jisto, že nedostává se mně zas té vzdělanosti, jíž nenabýváme z knih, jež ale řine se ze zkušeností bedlivě rozvážených, a která dodává vaší osobnosti, pane kmotře, zvláštního rázu.

Zkrátka, abychom si dobře rozuměli, chtěl jsem se k vám s prosbou obrátit, abyste mně byli radou svou a pomocí v mé těžké úloze po ruce a doufám, že mne neoslyšíte.“

Pan kmotr chvilku rozmýšlel a pak pravil:

„Vy jste se zmínili, pane Josefe, o cíli svého života, jestli jsem vám dobře porozuměl a tu se jedná především o to, povědíti, co považujete za cíl svého života, pak nebude už tak těžko hledat cestu k tomu cíli, nebo jednoduše řečeno, stav, který máte chuť si voliti.“

„Vy umíte, pane kmotře, vždycky sáhnout do živého,“ odpověděl Josef, „nebo všecko závisí na tom, zdali ten cíl, který já si myslím, je pravý cíl, nebo není. O tom právě bych slyšel nejraději váš úsudek.“

„Byl jsem jednou na kázaní,“ hovořil pan kmotr, „v němž přirovnával kněz člověka ku koni poštovskému a život jeho k jízdě toho koně od stanice ku stanici. Vesele vyběhne prý kůň ze své stanice a bystře s poštou ujíždí; pak ale v běhu ochabuje, čím dále tím více, až unaven sotva se dovleče k stanici druhé, kde je rád, že v stáji si odpočine. Abych pravdu řekl, mně se to podobenství pranic nelíbilo; nebo podle něho by vládla člověkem jiná cizí moc, která mu i život jeho určuje, jako poštmistr zapřahá koně svého a určuje mu, aby jel od stanice k stanici. Člověk je ale tvor, jenž má mravní svobodu a rozum k její provádění a proto sám, o své vlastní újmě, musí si určit cíl pro svůj život. Vyplývá-li ten cíl z jeho vlastní mravní svobody a shoduje-li se on i cesta k němu se zdravým jeho rozumem, pak ten cíl musí být pravý, nebo kdyby nebyl, nebyla by pak svoboda a rozum pravá podstata člověka,

což přece každý rozumný člověk by musel zavrhnouti.“

„Tedy myslíte, pane kmotře,“ dokládal Josef, „že pravý cíl lidského života musí plynouti z mravní svobody člověka a jeho rozumu?“

„Tak jest, mladý příteli,“ tvrdil Rozumec, „však člověk nesmí dále zapomenouti, že jest členem společenstva, rodiny a národa a že má i k celku, k němuž náleží, jisté povinnosti, na které musí brát zřetel, když volí sobě cíl ac estu k němu.“

„Tedy myslíte dále,“ pravil Josef, „že chceme-li pravý cíl voliti vedle mravní svobody a rozumu, je k tomu za třetí potřebí, aby člověk bral zřetel na rodinný a občanský svazek, který ho poutá k společenstvu?“

„To myslím, milý Josefe, a troufám si to i vyložiti,“ hovořil Rozumec.

„První potřebná věc, chce-li si člověk určiti cíl pro živubytí, je mravní svoboda jeho. Pravím, mravní svoboda; nebo jako občanská svoboda má jen tenkráte ceny, když závisí na zákonech rozumných, společenstvo udržujících, tak má i svoboda jednotlivého člověka pravou svou cenu, závisí-li na mravnosti, to jest, řídí-li se dle zásad, které člověka povznášejí nad nerozumnou zvěř, které plynou z pravdy, že člověk obrazem božím, že je tvor, jenž má svou vlastní důstojnost a právo býti samostatným. Svoboda, kterou neváže mravnost, mívá špatné konce; svoboda, kterou ale dovolují si vázati člověka jiní lidé, není mravná a není vlastně žádná svoboda. Je to chybné, nesvědomité, ba nemravné, určí-li rodiče dítěti, ty budeš tím a tím v životě, ty to a to si určíš za cíl, anebo řeknou-li, my si to a to přejeme od srdce a doufáme, že z vděčnosti to vyplníš. Ruší

tím důstojnost lidskou ve svém dítěti a zbavují ho jeho svobody mravní. Radou nezkušenému býti po ruce je povinnost rodičův, rada nesmí ale nikdy býti rozkazem.“

„Druhá věc, když určuje sobě člověk cíl proživobytí, jest jeho rozum. Nic nepřivedlo tak mnohé, šlechetně smýšlející lidi do záhuby, jako že neptali se rozumu, když volili sobě cíl svůj. Cíl života je rozumný, když rozum nás přesvědčuje, když rozum dává nám takořka záruku a jistotu, že toho cíle skutečně dojdeme, nebo že máme dosti síly dosáhnouti toho a toho cíle. Co platno chtít odvaliti kámen, ku kterému naprosto nemáme dosti síly, abychom s ním hnuli? Spotíme se a upachtíme a ku konci přece jen zpláčeme nad svou marnou prací! Volím-li tedy jistý cíl pro svůj život, musí mne rozum přesvědčit, že pravidelnou, nekvapnou činností, ku které vůbec jsem schopen, toho cíle mohu dojíti. Čtyři míle za den ujde chodec, deset mil ale neujde, nechce-li své zdraví porušiti. To dá mu rozum a ten musíme bráti v potaz, nechceme-li, aby práce života našeho nebyla marná neb zbytečná. Žádný člověk není zbytečně na světě, a byl-li zbytečným, zasluhuje jen politování.“

„Třetí věc konečně, když volíme sobě cíl proživubytí, je ta, že musíme při tom bráti do počtu náš poměr k společenstvu. Žádný člověk není tak opuštěný jako kůl u cesty, žádný nesmí míti na zřeteli jenom sebe, nýbrž rodinu, národ svůj, bratry své. Jejich štěstí je také štěstím jeho, jejich neštěstí je neštěstím jeho. Chladný, sobecký člověk, jenž jenom o své blaho dbá, končívá vždy bídně, má-li jen trochu citu a mravnosti v sobě. Nic není krásnějšího v životě, jako když s prací naší je spojeno blaho jiných! Podívejte se, pane

Josefe, na matku! Co ona vytrpí, co ona se napracuje, nemyslíc nic na sebe, nýbrž jen na blaho svého dítěte! A který cit, pravím, je v životě sladší, radostnější a vznešenější, než-li láska matčina? Učme se od matek jednati, jenž pro nás trpěly a pracovaly; dbejme co členové společenstva vždy na blaho celku, když cíl svůj pro živubytí volíme. A práce naše nebude marná a život náš nebude zbytečný a nebude se podobati, jak v knihách stává, letu mušky, jenž před očima nám se kmitne.“

Kmotr Rozumec se zamlčel; i Josef mlčel, neboť přemýšlel o vážných slovích, která hluboce dojala jeho duši. Což bylo rozumování těch nejučenějších profesorův proti tomu jednoduchému výkladu toho venkovského občana? Oni rozumují, aby rozumovali, on rozumoval, aby jednoho člověka přivedl na dobrou cestu, aby stal se život jeho šťastným. Ten rozdíl padl Josefovi hned na mysl a úcta jeho k Rozumcovi vzrostla v netušené míře.

Kmotr Rozumec po chvíli pokračoval:

„To, o čem jsme tu pod starým křížem hovořili, pamatujte si, pane Josefe, nezapomeňte však, dokud máte čas, než pro svůj cíl se rozhodnete, pozorovat v skutečnosti jiné lidi, zdali jeví se na nich ta pravda, kterou jsem vám dnes pověděl a která vyplývá z mých zkušeností. Nebo co je platno všechno učení a všechna rada, nepřesvědčí-li se člověk o nich sám ve svém životě. Hezky se to mluví, ale všecko mluvení a rozumování je poněkud mlhavé; jen strom života samého zdárně se zelená.“

„Ta slova vyslovil také jeden veliký básník, jenž životu lidskému rozuměl,“ odpověděl Josef.

„Možná,“ vece Rozumec vstávaje s trávníku,

„já však jsem jich nikde nečetl. Ostatně nejsou nic podivného; rozum a zkušenost je samy sebou člověku na jazyk přinášejí.“

I Josef zatím vstal a ubíral se s Rozumcem k Toužími. Od tohoto jitra býval častěji než někdy jindy u Rozumce a hovor jich točil se vždy o vážné věci, jenž náležely k otázce důležité: Jaký cíl, co možná nejlepší má sobě člověk pro život voliti? Co do hlavní věci, jak jsme slyšeli, se Josef i Rozumec spolu shodnuli, oběma bylo nad vši pochybnost jasno, že musí voliti člověk tak, aby zadost učiněno bylo jeho chuti a snažení, jeho mravní svobodě, aby shodoval se cíl ten s rozumem, to jest, aby měl člověk potřebných schopností k dosažení toho cíle a posléze, aby hleděl státi se svým spolubratrům užitečným.

Jednou vyšli sobě opět do polí a mluvili opět o té věci, s tím jen rozdílem, že probírali jednotlivé stavy, do nichž obyčejně vzdělaný člověk v životě vstupuje. Josef se přiznal Rozumcovi, že původně zamýšlel státi se spisovatelem, aby prací svou krajany své vzdělával, zušlechťoval a osvěcoval.

„Je to krásný stav, krásné povolání,“ odpověděl Rozumec, „však myslil bych, že to stav nejtěžší a nejnejistější.“

„I já k tomu náhledu se dopracoval,“ vece Josef, „a rád bych slyšel, proč i vy stejné se mnou náhledy máte?“

„Jsem v tom ohledu přece jen člověk neučený, příliš jednoduchý,“ pravil Rozumec, „a nevím, zdali pochválíte to, co já o tom stavu myslím. Ostatně chcete-li můj náhled poznati, proč bych vám jej nevyložil? Já si myslím, že kdo státi se chce spisovatelem, nemá nikdy jistoty už napřed, že bude dobrým spisovatelem. Je

k tomu zvláštních schopností potřebí, o kterých nikdo už napřed nemůže říci, že je má. Já četl už mnoho, ale přesvědčil jsem se, že v žádném jiném stavu není tak málo vyvolených, jako v tom; povolaných je ovšem velmi mnoho. A proč? Že berou přemnozí úlohu svou na lehkou váhu a že, i když to ze zkušenosti nahlídnou, přicházejí pozdě k přesvědčení, že nedostává se jim k tomu dostatečných schopností. A vědomí takové utlačuje pak chuť k životu a nevím, nevím, zdali takoví lidé bývají ve svém stavu spokojeni. Při každém jiném stavu může už přece rozumný člověk napřed jakž takž míti jistotu, že k němu se hodí a proto bych myslil, že to nejtěžší stav."

„A proč máte ten stav za nejnejistější?" tázal se Josef.

„Není nic platno, milý Josefe," odpověděl Rozumec, „člověk je při všem šlechetném snažení svém z masa a kosti, on je členem společenstva a oprávněn k tomu a určen založiti si rodinu. Musí tudíž na to mysliti a o to se starati, aby zaopatřil si potřeby pro sebe a rodinu svou a aby jiným nepadl za obtíž. Nechci upřít, že by snad spisovatelství při jistých podmínkách nedávalo dostatečné výživy, ale tak jistou výživu, která by zároveň jej i jeho rodinu při možných nehodách úplně chránila, přece spisovatelství neposkytuje jako jiný stav a to považlivý muž musí vždycky vzíti v uvážení."

„To jsou ovšem věci, které i mně na mysl padly, když jsem o tom stavu rozmýšlel," vece Josef, „a ty přiměly mne k tomu, připravovat se pro stav učitelský, jejž snad i vy, pane kmotře, schvalujete?"

„Ten schvaluju," dí na to Rozumec chvilku se rozmýšleje; „v stavu tom zachová si přece

člověk snad největší svobodu, neb zákony mu předepsané jsou mu jen jaksi pravidlem, jež on duchem svým musí oživiti, chce-li dosáhnouti žádoucího úspěchu u svých žákův; avšak nejen oživiti ale i rozšířiti jich musí dle náhledů svých, zkrátka při vychování mládeže má široké pole k vlastní činnosti. Nikdo snad nemůže tolik dobrého, ale i tolik škodlivého v životě provésti jako učitel; je-li pravý muž, může se státi dobrodincem sta i tisíce lidí. Živé, z upřímného přesvědčení pronešené slovo, jež v pravý čas v duši mladou padlo, může být rozhodné pro celý život posluchače. Posluchač může pak dále ve svém oboru působiti a tak práce dobrého a pravého učitele sahá daleko za stěny jeho školy, ba někdy i za jeho hrob. A pak, přesvědčil-li se zkušeností, že jeho náhledy dobré jsou a užitečné, zdaž není mu volno, ba povinností sáhnouti k spisování a spisy, svůj obor působení i na celý národ rozšířiti? Je to věčná pravda, jen zkušenost je pravá matka moudrosti.“

Mezi hovorem octli se Rozumec a Josef opět u starého kříže mezi lipami.

„To místo,“ pravil Josef, „zůstane mně v povždy svaté a milé, co upomínka na vás, pane Rozumče. Kdybych měl někdy v pochybnosti klesnouti ve svém povolání, půjdu sem a upomínkou na vás občerstvím svou duši.“

„Nemyslím, Josefe,“ pravil vážně Rozumec, „že byste vy přišli někdy na scestí; člověk, jenž má zdravý rozum, dobrou a snažnou vůli a jenž hledí trochu výše, než kam vřava tohoto všedního života sahá, nekolísá nikdy, ale stojí pevně i tehdy, když jiní tonou. A takový pravý muž bude z vás, zůstanete-li vždy tím Josefem, kterým až posud jste.“

A věštba Rozumcova se vyplnila; za několik let stal se Josef profesorem a obrniv duši svou vlastní zkušeností časem i výborným spisovatelem. Na „starý kříž“ nikdy nezapomněl a kdykoliv později, když už kmotr Rozumec v zemi odpočíval, s rodinou do Toužími přišel, neopomenul se ženou i dětmi navštívit hrob Rozumcův i „starý kříž“.

Částka desátá.

Jedná o víře.

První neděli po svatém Duchu měli obyvatelé toužímští v kostele svém zvláštní podívanou, na kterou se už několik neděl těšili. Kostel byl v pravém slova smyslu lidmi nabit, tak že by ani jablko nepropadlo, neboť po hrubé mši měl se v něm odbývati zvláštní obřad. Na témž předměstí, v němž bydlel kmotr Rozumec, měl skoro na konci i příbytek svůj žid, jmenem Pik. Pik byl kramář a pocházel původně ze Lhoty. V mládí chodíval se svým rancem po vesnicích, zmohl se pak a usadil se v Toužími k pohoršení nemálo obyvatelův, jenž měli ten předsudek, že žid a nepoctivý člověk valně od sebe se neliší. Však přese všechen předsudek nezavdal nikdy Pik příčinu k stížnosti a lidé časem nabyli přesvědčení, že Pik je sice obratný obchodník, nikoliv ale nepoctivý člověk a snášeli se s ním dobře. Pik koupil si pak usedlost, kterou, jak tehdejší zákony zněly, neměl připsanou na své jmeno, nýbrž na jmeno cizí, a měl se ženou svou dvě dcery, na nichž nebylo ani vidět, že jsou židovky, poněvadž mluvily tak, jako jiné toužímské dcerky. Starší

dcera, Filipina, vynikala lepou postavou, spanilostí obličeje a přívětivostí a padla do oka mladému obročnímu ze Lhoty, který i jí časem stal se velmi drahým. Byla to věc po okolí známá a leckterý soused prohodil kdysi k starému Pikovi: „Vidíte, Abraháme, vy jste pořádný člověk; když už to tak stojí s vaší dcerou a obročním lhoteckým, proč se nedáte všickni pokřtíti. Každý by vás měl za to rád.“ Pik obyčejně odpovídal: „Je to těžká věc, věru, těžká věc, opustit náboženství otcův svých; ale kdo ví, co se jednou nestane.“ Od těch dob uplynul asi rok. Láska obou milencův rostla a upevňovala se čím dále tím více a dcera vystupovala určitěji s prosbou, aby jí rodiče dovolili státi se křesťankou. Mravní zápas, jenž z toho v rodině židovské povstal, rostl stále, neboť i Pik i žena jeho milovali upřímně své dítě a nechtěli mu zkaziti štěstí. Rozumí se, že židovský rabbin se o to zasazoval, aby úmysl židovské dívky zvrátil a rodiče její v odporu posiloval; nevolil ale k tomu snad vhodných prostředkův, neboť jednoho dne šel Pik na faru, kdež přes hodinu poradu s farářem měl. I u kmotra Rozumce se jednou zastavil a s ním se o té záležitosti radil, ač Rozumec se určité odpovědi vyhýbal, když sousedé se na to ptali, co u něho Abrahám chtěl. Snad dal slovo Pikovi, že hovor jejich zůstane mezi nimi. Konečně tvrdilo se ale s jistotou, že nejen Filipina, ale i celá židovská rodina chce přestoupiti na naši víru a lidé se neklamali, neboť chodili ob čas Pik, manželka jeho i dcery na faru, kdež je patrně farář k tomu důležitému kroku připravoval. Konečně určen i čas, kdy veřejně v kostele budou pokřtěni a zvolena k tomu první neděle po svatém Duchu;

o několik neděl později měla býti pak svatba lhoteckého obročního s Filipinou.

Něco podobného se ještě v Toužími nestalo a odtud dá se vysvětliti, že tolik lidí se v určený čas sešlo. Když rodina židovská v předsíni kostela byla pokřtěna a do kostela uvedena, spočívalo tisíce očí především na sličné Filipíně oděné v bílé jako sníh šaty, jenž jí tak slušely, že staré báby tvrdily, „že z ní svaté naše náboženství udělalo zrovna anděla.“ Když pak pokřtěná rodina, pomodlivši se v kostele vyšla dveřmi u zákrystie ven, voláno k ní se všech stran: „Dej vám pánbůh štěstí v tomto novém stavu.“ Zvědavá mládež doprovázela pak pokřtěné židy až do jejich příbytku na předměstí.

Rozumí se samo sebou, že tato událost stala se pro delší čas pramenem povídání pro obyvatelstvo celého městečka. Jedni říkali, že by byl Pik se svou rodinou sotva k našemu náboženství přestoupil, kdyby nebyla měla Filipina tu dobrou známost s lhoteckým obročním; jiní tvrdili, že to je právě to pěkné na Pikovi, že ten krok učinil z lásky k svému dítěti, že by mnohý křesťanský otec sotva tak jednal; třetí posléze pravili, že duch svatý Pika osvítil, a to že je pravá příčina, proč stal se i se svou rodinou křesťanem a na tom že je dosti. Moc naší víry přivedla ho do našeho lůna.

Kdo až posud s pozorností četl, co pan kmotr Rozumec občanům toužímským byl, zajisté se nepodiví, že v neděli první po svatém Duchu odpoledne, více než kdy jindy scházeli se sousedé u Rozumce, aby i jeho náhled v té věci slyšeli. Na neštěstí byl už Rozumec na procházku odešel, neboť byl den teplý a krásný a zajisté škoda tráviti jej mezi čtyřmi zdmi příbytku.

„To uděláme krátký proces," navrhoval Vrťátko potkav se před domkem se Svátkem a krejčím Stehlíkem; „počkejme, až nás bude víc a půjdeme pak za panem kmotrem. Stará Tomšova povídala, že nešel-li na Holý vršek, že šel asi do Hájku."

„To uděláme," odpověděl Svátek, „však tamhle jde nás zas několik, ani Cibulka nám dnes neschází."

Když se sousedé sešli, sebrali se na vzájem a šli polemi směrem k Hájku, březovému to lesíku, jenž proti slunci poskytoval milý chlad.

„Ať mne husa kopne," žertoval Svátek, když šli kus cesty polem; „není-li to tamhle pan kmotr. Mně se všecko zdá, že to jeho šedivá čapka. Já řku, Tomeši, ty máš mladší oko, podívej se!"

Všichni se zastavili. Tomeš vystoupil na kámen u cesty, dal si ruku nad oči, poněvadž se díval proti slunci, a pravil:

„Máte pravdu, kmotře Svátku, je to pan kmotr, a ten černý, kus za ním, je mladý náš kaplan."

„Co pak ten tu chce," bručel Svátek; „musím vám, sousedé, povědíti, že se mně ten černokněžík tuze nelíbí. Dělá, jako by byl spolkl celé naše náboženství a když spatří nějaké dítě, hned nastrkuje ruku, aby mu šlo ji políbit. To nedělá ani farář."

„Vy na všem chybu najdete," odvětil krejčí Stehlík; „přejte mu to, je to mladý člověk, však on se otrká."

„Právě že je mladý, měl by si vzít příklad z faráře," odsekl Svátek. „A jeho kázaní, jak mně povídala naše Anče, bývá prý také nějak podivné. Čerta umí vám tak vylíčit, jako by byl s ním právě obědoval."

Celá společnost dala se do srdečného smíchu, zarazila se ale brzy, když kus před sebou spatřili

kaplana, jenž patrně na ni čekal. Než-li ho pozdravili, měl už kaplan klobouk dole a pravil pokorným hlasem:

„Pochválen budiž pan Ježíš Kristus.“

„Na věky,“ odvětili sousedé.

„Kampak jdete v takovém houfu,“ tázal se kaplan.

Cibulka už otvíral ústa k odpovědi, když ho Svátek potajmu šťouchl a pravil:

„Tak trochu na procházku, velebný pane.“

„To mne vemte s sebou,“ pravil kaplan.

Svátek se ušklíbl, patrně nerad ten návrh slyšel, nebylo ale pomoci, museli vzít kaplana s sebou. V stínu břízy na pomezním kamenu spatřili brzo pana kmotra Rozumce, jenž už z pozdálečí je poznal a patrně na ně čekal. Po obyčejném pozdravení usadili se na zem kolem něho a brzy rozpředl se hovor o křtu, který dnes přijal žid Pik a jeho rodina.

Kaplan se horlivě ujal slova.

„Naše svatá víra,“ pravil, „má tak čarodějnou moc, že vábí i židy i divochy v lůno naší samospasitelné církve. Tak se stalo i s Pikem, bůh ho jednoduše neskonalou milostí svou osvítil.“

„Tak to asi bude,“ odpověděl po chvíli Rozumec „ale je přece divno, velebný pane, že tolik milionů lidí žije na světě a nejsou naší víry.“

„Všichni budou zatraceni,“ odpověděl rychle kaplan.

„Zatratit může jen bůh,“ pravil vážně Rozumec, „a bůh, co otec všech lidí, jest podle mého náhledu čírá láska a láska nezatracuje.“

Kaplan se začervenal, neměl hned odpovědi při ruce; po chvilce trapného mlčení ale dodal:

„Bůh je ovšem laskavý otec lidí, ale kdo v něj nevěří, je syn nezdárný a ten bude zatracen.“

„Ale vždyť i ty miliony lidí, co nejsou naší víry, věří v něho," namítal mírně Rozumec, „proč by je tedy zatracoval?"

„Láry, fáry, milý sousede," odpověděl kaplan. „Věřit v boha je tolik, jako řídit se jeho pravým učením; pravé jeho učení leží ale jen v naší církvi, a kdo k ní se nepřiznává, je tedy jiní víry, přijde do věčného ohně."

Kmotr Rozumec se zamyslil. Náhled kaplanův nebyl patrně po jeho přesvědčení, nechtěl se ale s ním do hádky pouštěti, poněvadž viděl, že kaplan nemluví z přesvědčení, nýbrž jen tak, jak se tomu byl v theologii naučil. Dále viděl, že kaplan je povahy prudké a pánovité a s takovým člověkem nerad míval hovory. Byl tedy tomu rád, když krejčí Stehlík prohodil:

„Já bych myslil, že každá víra má něco dobrého do sebe, vždyť v každé víře jsou šťastní a spokojení lidé."

„To jste na omylu, mistře," odpověděl kaplan. „Zdánlivě šťastni mohou býti, ale v pravdě ne; neb jen ten je v pravdě šťastný, kdo má věčný život a ten má jen jistý římskokatolický křesťan."

Stehlík chtěl už něco namítati, když Rozumec se ujal slova:

„Není pochybnosti, každá víra, je-li jen upřímná, má to dobré pro člověka, že jej oblažuje. Četl jsem jednou příběh, který mne k té pravdě přivedl."

„Vypravujte, pane kmotře, vypravujte," padl mu Svátek do řeči, jenž až posud nerad slyšel, že mladý, nezkušený kaplan chce vrch podržet nad Rozumcem.

„Nu, uvidíme," pravil blahosklonně kaplan, „povězte ten příběh, pane Rozumče!"

Rozumec vypravoval:

„Před dávnými lety žil v Praze, v židovské

čtvrti, starý rabbin. Bydlel se starou ženou svou v nízkém domku v osamělé uličce. Byl to muž velmi učený, spravedlivý a lidumilný, byl ale chudý jako žebrák a nesl svou chudobu s klidnou myslí jako pravý mudrc. Však tak klidné mysli nebyla jeho žena. Rmoutilo ji a bolelo, že jiní židé, kteří začali své hospodářství se zrovna tolik, co ona a její muž, mají všeho dostatek, kdežto v příbytku její z každého kouta hleděla na ni chudoba a holá nouze. Dokud byla mladší, byla ještě k upokojení, když byla ale starší a nevrlejší, míval s ní často učený rabbin pravý kříž. „Co z toho máš," vyčítala často muži svému, „že jsi tak učený a spravedlivý? Co vynese nám tvá učenost a spravedlivost? Jenom chudobu. A jiní nejsou tak cnostni jako ty, a mají se při tom sami i jejich ženy dobře. Ach, jak je to asi krásno býti bohatým!" — „Což nejsi také bohata?" odpovídal jí rabbin. „Podívej se na naši šábesovou lampu, není ona z ryzího zlata a nejsme my boháči, že ji máme? Kdybychom se chtěli od ní odloučiti a ji prodati, dostali bychom za ni tolik, že bychom do smrti měli dostatek jako jiní židé!" Ta odpověď starou židovku na čas upokojila a kdykoliv v pátek cídila lampu šábesovou, vždycky myslívala: „Třeba se nám vedlo zle; mámeť lampu krásnou z ryzího zlata a jsme přece jen bohati!" Ku podivu, krásný lesk lampy, kdykoliv ji k modlitbám rozsvítili, měl pro nespokojenou ženu čarovné kouzlo. Zatím uplynuli dnové a uplývala léta. Židovka stávala se churavější a nevrlejší, dala se ale vždycky ukonejšiti, když jí muž ukázal na šábesovou lampu. Posléze docela ulehla, aby více nevstala. V dlouhých nocích, v nichž věrný její manžel ji opatroval, přicházela na ni málomyslnost a hořkost, že života tak málo užila,

že trávila jej v chudobě pro muže svého, jenž ve svých cnostech byl neoblomný. Rabbin ji těšil, co jen mohl a častěji než jindy ukazoval jí na lampu, jenž v rohu nad stolem visela. To ji vždycky poněkud upokojilo a když posléze jednoho rána smrt se přibližovala k lůžku její, upřela zrak svůj pevně na lampu šábesovou a pravivši s úsměvem: „Neumírám přece chudá, neboť máme skvostnou zlatou lampu“ vypustila svou duši spokojeně a blaženě.

A ta lampa, přátelé, nebyla ze zlata, nýbrž byla jen mosazná. Byla to jediná lež, které se spravedlivý rabbin v životě svém dopustil. Učinil to jen proto, aby upokojil nespokojenou svou ženu.“

Kmotr Rozumec se zamlčel; patrně byl se svou historií u konce. Poslouchajícím sousedům se příběh ten líbil a dali to také na jevo; ne tak dělo se s mladým kaplanem.

„A co zamýšlíte tím příběhem,“ tázal se Rozumce.

„Nic jiného, velebný pane,“ odpověděl Rozumec, „než co už dříve jsem napověděl. Tak jako židovka věřila, že lampa mužova je z ryzího zlata a víra ta jí byla útěchou v hořkých chvílích: takže i každý člověk ve víře, je-li jen upřímná, nachází ukojení a oblažení.“

„A přece ve vaší povídce leží mnohem více,“ odpověděl rozdurděný kaplan.

„Možná, že něco jiného do ní ještě vkládáte,“ řekl Rozumec, „já však mám ve zvyku bráti z každé věci to, co je užitečné.“

Kaplan chtěl odpovědíti, však rozmyslil se jinak a pravil teprvé po chvilce s patrnou nechutí:

„Rozum, jemuž se uzda pustí, zabíhá na scestí.“

Na to se sebral, chladně se rozloučil a odešel k městečku.

Sousedé v Hájku shromáždění, i sám Rozumec byli nad chováním jeho a odchodem zaraženi.

Žertovný Svátek ujal se první slova:

„Dobře že šel. Mně tu beztoho nebylo volno po celý čas, co mezi námi byl. Podívejte, jak pospíchá k městečku! Nedám ani zlámanou grešli za to, že nás všecky prohlásí za neznabohy a že budeme muset všichni do Říma pro odpustky.“

„Nechte na pokoji časy, které už dávno minuly,“ odpověděl Rozumec vážně; „proto my neznabohy nebudeme, kdyby nás i ten mladík za ně prohlásil. Neboť to přesvědčení žádný nám nevezme, že jen ten křesťan pravý, jenž celý svět miluje a s každým se snáší. Čím kdo větší lásku má k lidem, tím lepší má víru; neb co jsou všechny víry na světě, ne-li jen rozličné barvy vycházející z jednoho slunce a slunce to je láska boží k celému člověčenstvu.“

Kmotr Rozumec se zdvihl k odchodu; sousedé tiskli mu mlčky ruku dojati jsouce hluboce posledními jeho slovy. Zvolna, nic nemluvíce vraceli se k městečku. Když blížili se k zahradám, slunce již zapadalo.

„Podívejme,“ pravil Vrťátko, „jak krásně dnes slunce zapadá!“

Všichni se obrátili tváří k slunci, jež je zlatonachovou svou září osvětlovalo. Z daleka, z nějaké odlehlé vesničky bylo slyšet klinkání večerního zvonku. Rozumec a sousedé smekli a modlili se. Po krátké modlitbě pravil Rozumec:

„Dejž nám všem bůh, abychom tak šťastně umírali, jak krásně slunce dnes zapadá.“

„Dejž to bůh,“ odpověděli jednohlasně sousedé a vstoupili do městečka.

Kniha třetí.

Poslední léta Rozumcova.

Částka první

Nad Rozumcem se stahují mračna.

Svátek nehádal špatně, domníval-li se, že mladý kaplan prohlásí kmotra Rozumce a jeho posluchače za neznabohy; neboť nejen že tak se stalo, nýbrž stalo se ještě něco horšího, což hrozilo smutně zakaliti jasné dny stáří Rozumcova. Než nepředbíhejme samé události.

Uplynulo něco přes dvě neděle od onoho dne, v němž Rozumec v Hájku, ve stínu bříz, vypravoval povídku o starém rabbinu a jeho ženě. Najednou trousila se po Toužími novina, jež zbuzovala velikou pozornost a zvědavost pro svůj neobyčejný obsah. Byla to ta novina, že prý mladý kaplan žaloval Rozumce u konsistoře pro rozšiřování učení, jež čelí proti naší církvi a našemu náboženství. Kdo novinu tu přinesl, na to se nevzpomnělo, že ale něco pravdivého na ní jest, bylo nade vši pochybnost; neboť kaplan nápadně se každé společnosti vyhýbal, v jednom svém kázaní na něco narážel, čemu lidé hned neporozuměli, co ale jim se nyní vysvětlovalo, že to čelilo proti kmotru Rozumci a když posléze Bárta se kaplana přímo ptal, co na té novině pravdivého, začervenal se po uši a nebyl schopen žádné určité odpovědi.

Jediný pan kmotr, ač patrně o té pověsti věděl, zůstal ten starý; strachu neb rozpaku nebylo na něm viděti a když byl od svých přátel tázán, odpověděl pokojným hlasem: „Buď je to klep, jenž mnou nehne, anebo, je-li to pravda, očekávám s pokojným svědomím, co přijde. Buďte ujištěni, přátelé, že soudu lidí se nebojím a pravdu dovedu zastati.“

Později ovšem se celá ta záhadná příhoda prozradila a vysvětlila a my ji zde důkladně probéřeme, poněvadž sáhla mocně v osudy pana kmotra Rozumce, jejž si zajisté naše čtenářstvo s námi zamilovalo.

Jak jsme posud poznali kaplana, viděli jsme na něm, že je to člověk mladý a nezkušený, že myšlení jeho nesahalo ani o kousek dál, než jak se ve školách a semináři mysliti naučil. On byl z rodiny chudé, protloukl se jakž takž v studiích, vstoupil do semináře, aby se zaopatřil a vstoupil zrovna ze semináře do duchovní správy v Toužími. Mimo to měl, jak se ukázalo, některé nechvalné vlastnosti; byl totiž hrdý a ctižádostivý. Úcta a sláva, jaké kmotr Rozumec v Toužími u obyvatelův požíval, se mu hned, jak do toho městečka přišel, nelíbila; netajil také tohoto svého náhledu před farářem. Ten byl ale muž zkušený a dobroduchý a rázně mladému kaplanu odpověděl. To jej zarazilo, byl opatrnější ve své řeči a když se dověděl, že farář nejen Rozumce navštěvuje, nýbrž mu i knihy půjčuje, ba dokonce někdy mluví i ve smyslu jeho v kázaních svých: považoval rozšafného svého představeného za slabého kněze, jejž duch Rozumcův oslepil a nespouštěl Rozumce se svých očí. Jedno mu bylo nápadno, že Rozumec skoro nikdy nemluví o víře a náboženství; když však rodina Pikova přestoupila na naši víru, domníval

se mladý kaplan právem, že Rozumec své náhledy o víře při této příležitosti vysloví, a ty by byl na každý spůsob rád slyšel. Náhodou setkal se v polích s několika měšťany, s úmyslem šel však s nimi, neboť i on pozoroval, že Rozumec jde procházkou do „Hájku“. Co v Hájku se stalo, víme; víme také, že mladý kaplan v nevrlosti Rozumce a jeho posluchače opustil. Slyšel tam více, nežli mu milo bylo a než věděti potřeboval a překroutil si ve své mysli povídku o šábesové lampě tak, že Rozumec se mu zdál nebezpečným býti pro věřící, i jeho péči svěřené. Bylo by bývalo slušno a žádoucno, aby se byl se svým představeným, farářem, o té věci rozhovořil a radu s ním vzal; leč toho kaplan neučinil, poněvadž se domýšlel, že by zajisté farář víře Rozumci nadržoval, ba snad i citlivější poučení svému kaplanu dal. Odhodlal se tedy jednati o své újmě, neb domníval se, že má úmysl čistý a že udá-li Rozumce co víře nebezpečného člověka, zbudí na sebe pozornost a časem kratším dojde většího důstojenství v církvi, nežli jiní kaplanové. Za několik dní odhodlal se zvláštní spis o té věci zhotoviti, jehož jádro bylo, že Rozumec učí, že je víra jako víra a že, poněvadž Rozumec takové úcty a lásky v Toužimi požívá, je muž takový církvi nebezpečný. Mimo to dotekl se i jiných povídek Rozumcových, jak o nich byl slyšel, jmenovitě povídky božíhodové, v níž prý Rozumec učí, že nejvyšší cíl života lidského jest pracovat a bojovat pro svobodu. O poměru faráře k Rozumci se ale nezmínil věda dobře, že by to dobře pro něho nevypadlo, kdyby osočoval svého představeného. Spis ten odeslal přímo konsistoři, obešed i úřad vikariátní, z čehož měl výmluvu, an vikář v ten čas postonával.

Konsistoř přijala spis, vytkla mu však hned

tu chybu, že byl nesprávně zaslán, neboť měl jíti skrze ruce farního a pak vikariátního úřadu. Spis ten prozatím uložila a dala potajmu nařízení, aby toužímský farář a pak vikář dali především své dobrozdání o zasylateli a kmotru Rozumci. Farář zvlášť byl napomenut k největší bedlivosti a pozornosti, co se dotýče Václava Rozumce a vikář, aby se i důkladně vyslovil o faráři toužímském.

Když farář toužímský dopis dostal a přečetl, velice byl dojat; věděl už, kolik bilo s jeho kaplanem a domníval se, že i kaplan ve svém přenáhlení se i jeho osobnosti nemile dotekl. Jsa muž zkušený a opatrný popřál si času k rozmýšlení, zpytoval obezřele svého kaplana a zaslal potajmu Rozumci lístek následujícího obsahu:

„Žádám Vás a prosím, vystříhejte se od dnešního dne bedlivě shromáždění svých přátel, nehovořte s nimi o ničem jiném než o všedních věcech, nepovídejte jim žádných povídek a nemluvte s nimi ani slova o víře. Bude to ve prospěch váš. Čas vám vše vysvětlí. Lístek tento zůstane mezi námi.

Váš farář.“

Ve svém dobrozdání o Rozumci pak napsal:

„Václav Rozumec je muž na svůj stav velmi vzdělaný a v každém ohledu, jak já jej po léta znám, ctihodný. V občanském a mravním ohledu je úplně zachovalý a co katolický křesťan podrobuje se s ochotou všem povinnostem naší svaté víry. On mnohé osoby v Toužími přivedl na dobrou cestu, mnohou rodinu před záhubou zachránil a vše zajisté jen z upřímné křesťanské lásky k svým spolubližním. Jest-li že někdy v některé povídce, v nichž má zálibu a kterými nejraději posluchače svého poučuje, více snad leží, nežli on s ní zamýšlí: myslím, jak já ho znám, že on ani o tom neví a

že hledí jen výhradně k poučnému jádru v ní, kterým chce na svého posluchače působiti.“

Tak psal rozšafný farář o kmotru Rozumci. Šlo mu svědomí nade vše a neváhal ani sám pustiti se do boje, jenž i jemu škodu mohl přinésti. Rozumec zachoval se dle jeho rady, ba vyhýbal se i faráři, aby rozmluvou svou mu neublížil u konsistoře.

Vikář dostav přípis od konsistoře, rozhněval se z počátku na kaplana, že ho obešel, pak ale pustil se rázně do vyšetřování. Povolal nejprvé k sobě faráře toužímského, s nímž přes dvě hodiny rokoval. Na to kaplana, jenž mezi řečí se vyznal, že ví, že farář toužímský je poněkud zaslepen bystrým duchem Rozumcovým, že prý je dobrosrdečný a považuje každého člověka za poctivého a nevyhledává hlubších příčin a důvodův. Proto prý faráře, co prvního svého představeného, obešel čistě ze svého svědomí kněžského, vikáře pak že obešel, poněvadž ho chtěl ušetřiti v jeho churavosti takovou důležitou pro církev toužímskou záležitostí. Vikář byl muž přísných mravův, při tom ale nebyl hrdý, nýbrž spravedlivý a poněvadž výroky obou duchovních toužímských se mu neshodovaly, uzavřel vyzpytovat opatrně Rozumce samého. Asi druhý den na to přinesl mu šaty krejčí Stehlík; vikář užil té příležitosti, vyzvěděti na něm, jak smýšlí o Rozumcovi a vůbec vše, co o tom muži ví.

Krejčí Stehlík se upřímně vyjadřil, že Rozumec je tak moudrý a dokonalý muž, že mu daleko široko rovného není. Na to široce rozkládal, jak Rozumec ho zachránil od neštěstí a všecky děti jeho a že ho považuje za svého dobrodince.

„Všecko by dobře bylo,“ namítal vikář, „jen

kdyby se nepletl do věcí, kterým nerozumí, jako do věcí víry.“

„Do těch, pokud já vím,“ odvětil Stehlík, „on se mnoho neplete.“

„A přece vypravuje povídky, jenž čelí proti naší svaté víře,“ pravil vikář.

„Jen jednou jednu vypravoval, ale ta byla jak náleží poučná,“ vece Stehlík, „byla to historie o té mosazné šábesové lampě, kterou měla stará rabbinka za zlatou.“

„Vypravujte mně ji, mistře,“ žádal vikář.

Stehlík vypravoval dosti obšírně celou povídku. Bylo viděti, že má dobrou paměť a že mu málo ušlo ze slov Rozumcových. Ku konci dodal: „Ze všeho je ku konci vidět, že víra židovská není pravá, jako nebyla ta lampa zlatá, nýbrž mosazná.“

Nad zvláštním tím výkladem pozastavil se vikář, neboť soudil z něho, že posluchači Rozumcovi si asi neškodně, podle svého jednoduchého rozumu, vykládají povídky jeho; nemělť zajisté příčiny domnívati se, že by snad Stehlík měl úmysl jej klamati. Položil ještě rozličné otázky Stehlíkovi, nenabyl z nich ale více světla, ba přicházel i k přesvědčení, že důvod, proč kaplan Rozumce u konsistoře žaloval, nebyl tak čistý, jak žalobník tvrdil. Konečně předvolal opatrně i samého Rozumce.

Rozumec se dostavil a vikář brzy poznal z důstojného jeho vystoupení, že to není žádný všední čtenář, nýbrž muž zkušený, bystrého a silného ducha a neobyčejně mravní ceny. Dostali se spolu do hlubšího rozhovoru, v němž, bohužel, vikář, jsa prudší mysli, cítil, že Rozumec pro chladnou svou povahu má nad ním převahu.

„Nechtěl jsem nic jiného povídkou svou o lampě šábesové dokázati,“ dokončil Rozumec,

„než že každá víra člověka blaží a mám to pevné přesvědčení, žeby i sám spasitel světa, kdyby právě byl přítomen, uznal, že výrok ten spočívá na čiré pravdě. Kdo překrucuje, překroutí. I dobrý zámek, překroutíme-li klíč, stane se špatným. Za to, co jsem řekl, stojím a za to jsem vždy hotov, ať je to, kde chce, odpovídati.“

Mezi tím, co se dálo toto předběžné vyšetřování proti Rozumci, stalo se ještě něco horšího, co ještě osudnější následek pro Rozumce míti mohlo. Však tu především potřebí je vysvětlení pro naše čtenářstvo.

V čase, kdy události tyto se sbíhaly, v zimě z r. 1847 na r. 1848 vládl v říši, k níž naše země náleží, co všemocný pán první vladař císařův kníže Metternich. Byl to muž pevný jako železo u vykonávání záměrův svých, jenž v tom záležely, udržovati rozličné národy říše v hlouposti a nevědomosti, aby udržely se v poddanosti a aby se jimi neobmezeně mohlo vládnouti. K tomu účelu měl po všech zemích říše skrze úřadnictvo rozpředeny své pavučiny, tak že se v nich, jak se říká, ani myš nemohla hnouti. Jako ďábel kříže, tak bál se on osvěty národův, věda dobře, že osvěta a vzdělanost přinášejí s sebou i vědomí o mravní důstojnosti lidské, že vzdělaný národ snaží se osudy své spoluurčovati, že touží a chce mít vlastní práva, co odměnu za to, že udržuje země i státy svými daněmi. Svobodě národův vypověděl tedy pro celý život svůj vojnu na život a na smrť a s úzkostlivou opatrností ostříhal národy říše od všech podobných věcí, neboť mimo říši ozývaly se už po léta mocně hlasy pro svobodu národův. Metternich vládl úřady svými i vyššími úřady kněžskými a bez milosti stíhal každého poddaného, o občanu nebylo tehdáž ani

řeči, kdo projevil svobodnější myšlenky. Lidi takové nazývali tehdáž *demagógy*, po česku *vůdce lidu*, což ale Metternich a úřady si vykládali co *svůdce lidu*. Leč jako jest směšno a marno chytati větry do pytlův, tak směšno a marno jest brániti národům, aby nedomáhali se občanské svobody a tak i v časích, o nichž mluvíme, bylo dost lidí vzdělaných i v naší zemi, mezi úřadnictvem samým i kněžími, ba ve všech stavích učencův, jenž potají svobodě cestu připravovali a s důrazem podmílali základy oné umělé klece, do níž Metternich národy říše naší zavíral. Ba v posledních letech před r. 1848 nestačily už Metternichovi ani prostředky, aby hráze pevné postavil proti návalu se všech stran se hrnoucímu. Proto ale neochábl ve své činnosti a měl ještě dost sluhův při ruce, jenž svého pána pro vlastní svůj prospěch, pro peníze a pohodlné živubytí v hanebném jeho díle podporovali. I konsistoř, zkoumajíc obžalobu pana kmotra Rozumce, přišla tam na něco, což jí zavánělo rejdy demagogův, jak tehdáž se říkalo. Bylo to totiž místo, vyňaté z povídky božíhodové, že člověk ten nejlépe život svůj strávil, jenž pracoval pro jiné a život nasadil pro svobodu národův. Z úslužnosti, v tehdejších časích obyčejné, dala konsistoř příslušnému krajskému úřadu o tom vědomost, vylíčivši takto, ovšem šetrnými slovy kmotra Rozumce co demagóga, jenž by časem stal se asi nebezpečným. Kdyby byl onen krajský, jenž dotčený přípis od konsistoře dostal, býval takový jako na sta jiných krajských v zemích říše, byli by hned vojáky do Toužími poslali, jenž by v poutech kmotra Rozumce do krajského kriminálu přivezli, kdež by asi ctihodný náš přítel byl umřel od světa odloučen a svobody zbaven. Tomu ale tak nebylo;

ruka boží prozřetelnosti bděla patrně nad hlavou Rozumcovou. Krajský, jenž byl baronem a ještě mlád, byl také tajný přívrženec svobody lidstva, čítával potajmu cizozemské a zapovězené spisy a noviny a měl patrnou nechuť ku konsistořím vůbec. Mimo to chýlil se rok 1847 ku konci, v říši to jen vřelo a krajský soudil, že nastane rozhodný obrat k občanské svobodě. Proto ale přece nenechal krajský přípis konsistoře ležet, nýbrž oznámil vrchnímu toužímskému, že jej navštíví, aby mu truhláře Václava Rozumce na ten a ten den do svého příbytku bez okázalosti obeslal.

V určitou hodinu dostavil se kmotr Rozumec k výslechu. Když vstoupil a v uctivosti u dveří stanul, u nichž nebyla žádná stráž postavena, ulehčilo se poněkud Rozumci; krajský sám seděl v lenošce a kouřil doutník, probíraje se v úřadních spisech.

„Jste vy Václav Rozumec?“ tázal se poněkud s nedbalostí šlechtickou.

„Tent jsem,“ odpověděl Rozumec vážně a pevně. Krajský si toho povšiml a přeměřil Rozumce od hlavy k patě. Rozumec snesl mírně a důstojně jeho zkoumavý pohled. Krajský po chvíli pokračoval:

„Udáno nám z hodnověrného místa, že vy roztrušujete mezi lidem obecným náhledy, jež v jistém případě mohou být státu nebezpečné.“

„Zda-li náhledy mé jsou státu nebezpečné, o tom jsem nikdy nepřemýšlel, pane barone,“ odpověděl klidně Rozumec; „tolik ale vím podle dobrého svědomí svého, že náhledy mé spočívají na pravdě, kterou podává zdravý rozum lidský.“

„Tak,“ odvětil krajský a opět přeměřil postavu Rozumcovu zrakem svým, ne však okem

přísným nebo hněvivým, nýbrž okem, v němž zračilo se obdivení. Patrně poznával, že Rozumec není žádný všední člověk. „Jedná se tu o nějakou povídku," pokračoval krajský, „kterou jste na boží hod vypravovali shromážděným měšťanům zdejším. Celá mně není známa; vypravujte mi ji celou, jako tehdáž měšťanům, abych ji znal v souvislosti."

Rozumec dal se neohroženě do vypravování, krajský pozorně poslouchal. Když však pan kmotr přišel k místu, kde třetí nejmladší syn odhaliv prsa otci jizvu na prsou ukazuje, tu vyskočil krajský z lenošky, počal po pokoji prudce popocházeti a stanul teprvé za chvíli, když už Rozumec byl dokončil. Založiv do zadu ruce přistoupil asi na pět kroků před Rozumce a pravil:

„Tedy váš náhled je . . .

„Že člověk nejlépe života svého užije, když pracuje, při své práci také na jiné dbá a nasadí třeba i život za svobodu národův," dokončil Rozumec.

„Tedy práce a mravnost!" pravil krajský s povýšeným hlasem. „Odkud máte ty náhledy?"

„Z vlastního přemýšlení," odvětil Rozumec.

„Z vlastního přemýšlení!" opakoval krajský, „to vám dělá čest, pane Rozumče. Žádný nás tu nevidí, tu máte ruku mou za trefnou svou povídku. Práce a mravnost, ano ta spasí jednou národy a lidstvo!" Za chvíli dodal, jakoby z bázně, že dal se uchvátiti myšlenkám Rozumcovým:

„Co se mezi námi tu stalo, zůstane mezi námi, dokud jsem v státní službě. Posud nemohu nic jiného pro vás učiniti, než že vaši při hodně prodloužím; však doufám pevně, že co nejdříve přijdou lepší časy, jenž budou potřebovati tako-

vých celých mužů, jaký vy jste. Prozatím s bohem, pane Rozumče, na lepší shledanou.“

Rozumec potiskl mu ruku podávanou a odešel. Krajský se na chvíli po jeho odchodu zamyslil.

„Jaký to člověk!“ promluvil k sobě po francouzsku, „osud určil mu hoblovat prkna a on dovede duši povznést jako Sokrates!“

Klepáno na dveře; na pozvání vstoupil vrchní.

„Smím-li za jednu milost prositi,“ mluvil pokorně příchozí, „račte pane barone, muže toho chrániti. Ont zasluhuje to v plné míře.“

„Buďte bez starostí,“ odvětil krajský, „přesvědčil jsem se, že není on tím, zač jej u konsistoře chtějí míti. Zákon je ovšem tvrdá pevnost, ale před lidskostí otevírá časem přece své brány. Zůstaniž to prozatím mezi námi, milý vrchní. Tuším, že čas k obědu,“ dodal blahosklonně, „nesmíme být nezdvořilými a nechat vaši choť dlouho na sebe čekati. Ujišťuji vás už napřed, že už dávno jsem neměl takové chuti k jídlu jako dnes. Snad je tím vinen ten váš Rozumec. Pojďme!“ Vrchní kráčel za krajským do jídelny.

Částka druhá.

Mračna se rozešla, slunce vyšlo.

Jest zcela pochopitelno, že všechno předběžné vyšetřování pana Rozumce nezůstalo v Toužími tajemstvím, ač dosti opatrně se provádělo. Viděli jsme až posud z průběhu své povídky, že osobnost našeho pana kmotra v mysli a srdci všech obyvatelův toužímských takové úcty a lásky

si získala, že nehoda, jenž mu hrozila u konsistoře i krajského úřadu, způsobila rozkvašení, které čím dále, tím více se šířilo a povážlivější ráz na se bralo. Vrchole svého dostoupilo rozkvašení to příchodem krajského k vrchnímu do zámku. Každý věděl, proč krajský přijel, neb aspoň tak se domníval a když někteří viděli pana kmotra do zámku se ubírati, což ovšem hned se rozhlásilo, nastala i obava o bezpečnost osoby našeho přítele. Ano někteří měšťané zastavili pana kmotra na cestě a zrazovali jej, aby na zámek nechodil, pánům že není co věřit a přípravy k jeho zatknutí že snad jsou v zámku už vykonány. Pan Rozumec odpověděl vlídně a klidně: „Jdu tam s dobrým svědomím a s dobrým svědomím, bohdá, i odtamtud přijdu. Nezdržujte mne, přátelé! Chcete-li však mně něco milého učiniti, buďte pokojni a chovejte se tak, jakoby tu dnes ani krajského nebylo.“

Měšťané tak přislíbili, poněvadž byli zvyklí, býti kmotru Rozumci po vůli; proto ale přece neodešli, ba Svátek a Tomeš obcházeli opatrně zámek a pátrali, nehrozí-li tam panu kmotru nebezpečenství. Když zvonili poledne a Rozumec se nevracel, sešlo se ještě několik jiných s nimi a radili se, co mají podniknouti. Svátek dostal docela chuť jít s deputací ku krajskému a přimlouvati se tam za pana kmotra. V tom vyšel z hlavní chodby, vážně a zpříma jako vždycky pan Rozumec. Přišed k tlupě promluvil s výčitkou: „Vy jste krásně drželi slib, který jste mi dali.“ Sousedé zahanbeni rozešli se po svých příbytcích.

Rozumí se, že odpoledne trousili se všichni do příbytku Rozumcova, aby vypátrali, co krajský s ním vyjednával. Nenabyli ale upokojení, neboť Rozumec prostě jim odpověděl:

„Prozatím musí zůstati tajemstvím, o čem pan krajský se mnou mluvil; tolik jen vám smím povědíti, že nebezpečenství mně u něho nehrozilo a přidávám ještě sám, že je to muž řádný a spravedlivý, a že by to s naším lidem dobře stálo, kdyby měl dostatek takových úřadníkův a představených.“

Z odpovědi té, patrně jen povrchní, nemohli si sousedé to vybrati, po čem tak dychtivě, ba s nedočkavostí toužili a nesli to vůbec neradi, ba i s utajenou nevolí, že pan kmotr, jehož osud jim tak na srdci ležel, v této záležitosti tak tajuplně k nim se chová; někteří docela si vykládali jeho opatrnost tak, jakoby jim nedůvěřoval. Tím ovšem se mysl jejich neukojila, nýbrž spíše rozčilila a poněvadž potřebovali k ochlazení její nějaký předmět, obrátili především nevoli svou proti původci té celé nespokojenosti, proti kaplanu. On nevycházel nyní ani z fary, leda do kostela a na pohřby, ale i při těch řídkých vycházkách dávali mu sousedé na jevo, že je jim solí v očích, neboť ani jej nepozdravili, co jeho hrdost nelibě nesla. Kázal-li, neměl v kostele než několik venkovanův, však nedost na tom. Několik vážených občanův šlo přímo na faru a přednesli faráři žádost, aby se o to postaral, aby kaplan co nejdřív z Toužími byl přeložen. Tutéž žádost opakovali i před vikářem viníce kaplana ze snahy a žádosti, roztrušovat nesvornost a nevoli mezi věřícími v Toužími. Kroky takové byly v tehdejších časích neobyčejné a považlivé a farář i vikář nevěděli si rady, ač nahlíželi, že by bylo nejlépe nerozvážného kaplana z Toužími odstraniti. Obávali se konsistoře, majíce za to, že přípisem svým si kaplan u ní dobré oko udělal. Odpověděli tudíž

občanům toužímským vyhýbavě, což ovšem rozkvašení ještě rozmnožilo.

Tak se měly věci v Toužími, když najednou, aspoň pro Toužím z čista jasna, vyskytla se událost, která všecka ta mračna rozptýlila a veškerému myšlení obyvatelstva toužímského docela nový směr dala.

Asi k deváté hodině sedmnáctého března r. 1848 přijel z krajského města do Toužími aktuár, jenž u zámku slezl a za chvíli z něho vyšel v průvodu drába, jenž statečně na buben vířil. V rukou svých držel arch papíru a postavil se asi uprostřed náměstí. Celá Toužím vyběhla ze stavení svých a shromáždila se kolem něho, mnozí s úzkostí v srdci, neb domnívali se ve svém nepokoji, že snad pan kmotr bude prohlášen za kacíře, anebo ještě za něco horšího. Tenkráte se ale šeredně zmýlili. Odkašlav si pořádně a nadmuv plíce četl suchý a dlouhý aktuár, že Jeho milost císař a král Ferdinand ráčil dobrotivě uděliti národům říše své konstituci, to jest občanskou svobodu, což se tímto veřejně skrze krajský úřad občanstvu toužímskému v řádnou známost uvádí. Na to šel za víření bubnu na předměstí, doprovázen zástupem lidí, kde touž novinu týmž spůsobem ohlásil. Pan kmotr Rozumec stál v okně, poslechl pozorně každé slovo a když aktuár dokončil, pravil k sobě: „Díky bohu, mračna nad lidem se rozcházejí, vychází mu slunce!“

Jako ve všech dědinách vlasti naší rozvinul se i v Toužími po ohlášení konstituce bujarý život. Po dvoustoletém spánku počalo české srdce živěji a vroucněji bíti; do tmy, v níž dvoustoletá poroba je ponořila, poprvé vnikl paprsek svobody, paprsek vědomí, že Čech je, čím ho bůh určil, Čechem, že přirozené právo mu vráceno a že má

sílu si právo to do posledního dechu svého hájiti. Díky učení Rozumcovu, v Toužími porozuměli konstituci více a lépe nežli jinde, ano již téhož dne vysvětlovali osvícenější sprostším, že konstituci tak se má rozuměti, jak to pan kmotr jednou vykládal, že národ bude míti svůj sněm, své poslance a ti že budou se o to starati, aby páni si s lidem nedělali, co chtí, nýbrž že budou přinuceni brát ohled na žádosti a potřeby lidu; národ že bude spolu vládnouti. Ač lid byl na porobu zvyklý, přece tu myšlenku dobře chápal a jevil z té nové události upřímnou radost. „Máme dobrého krále, bůh ho žehnej,“ znělo ze všech stran a pro samou radost zapomínalo se ihned na dlouhou, trapnou minulost!

Téhož ještě dne odjel kradmo mladý kaplan z Toužími; farář i vikář mu tak poradili. Nevrátil se víc a přišel do hor, kde svůj život v nespokojenosti skončil. Tak vyplnilo se na něm přísloví: Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. Kmotr Rozumec vyvázl z obžaloby u konsistoře i krajského úřadu přirozeným během událostí; u větším lesku nežli prvé vystoupila jeho osobnost v popředí, neb kdož jiný mohl Toužímským vůdcem býti v nastávajícím národním životě, ne-li on; kdo mohl jen povyjasněné rozumy více osvítiti, ne-li on? A věru, pan kmotr Rozumec nešetřil v tom ohledu žádné práce, ač byl zatím pořádně sestárnul, a ač zármutek, jaký osočení kaplanovo na mysl jeho uvrhlo, i na silách jeho duševních hlodal. On nahlížel, že přišel nyní čas, v němž ho Toužímští více potřebují, nežli kdy jindy a staral se o to bedlivě čtením novin, aby čas tento dobře pochopil. Dvakrát, třikrát v témdni bývaly u něho větší schůze, v nichž byl Rozumec pravým a neunavným učitelem svých posluchačův

v mladém ústavním životě. V schůzích těch čítaly se noviny a pan kmotr důležitější z nich věci vysvětloval, především ale snažil se vštípiti svým posluchačům pojem pravé svobody, jenž jen tehdy národy blaží, ovládá-li ji zdravý rozum a z něho plynoucí, v občanském duchu provedený řád. „Nedává," říkával, „pláně výborného ovoce, ale strom, jejž jsme na základě jeho přirozenosti ušlechtili; zahrada bez zahradníka může vypadati malebná, neponese ale takové ovoce a tolik ovoce, jako když stará se o ni zahradník, jenž zná přirozenost rozličných štěpův a podle té svou zahradu v pořádku drží. Mladý stromek vítr zohýbá a přeláme, nedáme-li k němu kůl z pevného, staršího dřeva; tak i s naší mladou svobodou, nepodepřeme-li ji o pevná stará práva našich ctihodných předkův."

Když jednalo se o poslance, myslily Toužím a okolní obce na pana kmotra Rozumce. On se ale proti hodnosti té zpěčoval, nesnad, že by byl k tomu starý, neb snad neschopný, ale že máme k důstojnosti té lidi mladší, pružnějších sil a schopnější pro vyšší vzdělání jich a širší rozhled v státním životě. Za to ale zavdal podnět ku založení čtenářského spolku v Toužími, jehož stal se vůdcem a starostou a jenž i přijímáním probudilejších rolníků z okolí šířil politické vzdělání a občanskou sílu a svobodu v Toužími i okolí. I o obecních záležitostech rád poučoval lid, tvrdě, že dobře spořádané obce dělají šťastnou zemi. Sám také první léta v obecné radě zasedal, později ale, jak jsme viděli v první kapitole knihy první, hodnosti té nepřijal; změnily se zajisté po několika letech poměry státní i obecní tak, že uznal za dobré působiti raději ze zátiší, nežli u veřejnosti.

Svoboda přišla záhy z jara, padl na ni mráz. Baron Aleksander Bach zahrál si na nového Metternicha. Nastala žalost v národě, národ svěsil v bolestném zadumání hlavu. I pan kmotr vytrpěl rozmanitých útrap a ústrků, ale proto přece vzpřímil hlavu a vyslovil vážné slovo:

„Sítě svobody uloženo je v srdci našem; kdo má síly nám je vyrvati? Utlumiti je na čas, je možno, ale pak vyroste ze semena tím silnější rostlina i dá nám citlivé metly na ty, kdo bránili jejímu vzrůstu. Jsem stár, slábnu na těle i na duchu, nedočkám se snad té šťastné chvíle, kdy znova duch svobody rozvlní mysli našeho národa; ale vy se dočkáte a děti vaše! *Otcův utrpení bude blahem dětí.*“

Kmotr Rozumec promluvil pravdu, kterou zkušenost dokázala, škoda, že měl i v tom pravdu, že lepšího času se nedočká. Cítil snad již při těchto slovích, že sil jeho ubývá, cítil, že brzy přiblíží se čas, v němž úlohu svou na zemi dohraje. Jsa vždy pravým mužem obrátil i nyní zrak svůj tam, kde nejvíce ho bylo potřebí, jsa vždy důstojně živ chtěl i důstojně umříti. Než nebudeme nadbíhati vypravování a těšíme se, že čtenářstvo rádo s námi prodlí i u lože, na němž milovaný přítel náš vypustil svého ducha.

Částka třetí.

Smrtelné lože mudrce a lidumila.

„Dejž nám všem bůh, abychom tak šťastně umírali, jak krásně dnes slunce zapadá,“ praviť kmotr Rozumec ku kolem sebe stojícím souse-

dům, když přicházeli z Hájku březového .k městečku v onen den, kdy vypravoval jim povídku o šábesové lampě.

Na slova ta vzpomínali sobě jeho přátelé nyní více než kdy jindy; neboť sotva bylo obilí odveženo do stodol, trousila se po Toužími zpráva, že pan kmotr povážlivě churaví. A zpráva ta nebyla bez podstaty, neboť každý, kdo měl zdravé oči, pozoroval, že pan kmotr nechodí již tak volně a přímě jako jindy a že nemluví tím zvučným hlasem, kterým jindy mluvíval. Chůze jeho stala se volnější, pravice opírala se více o španělku se slonovou koulí, hlava se klonila k prsoum, hlas byl slabší a bez živějšího výrazu. Pan kmotr nebyl ještě zúplna sedmdesátník, však každý věděl, že v letech mládí a mužství svého velmi pilně pracoval, v pozdějších pak letech mnoho a usilovně přemýšlel, což vše člověku věku nepřidává.

„Nevím, nevím," zněly jednotlivé hlasy přátel jeho po Toužími, „dočká-li se pan kmotr jara; jde to s ním přílišně s kopce! Půjde-li to tak pořád, nezbude z něho do zimy jenom stín!"

Když se ptala paní doktorova svého muže, starého zámeckého doktora, jehož Rozumec k sobě požádal na poradu, odpověděl:

„Sešlost věkem, milá ženo. Několik měsíců potáhne se mezi námi jeho stín, pak odejde tam, odkud se ještě žádný do Toužími nevrátil, k svatému Havlu. Škoda bude toho starce; jemu rovný se tak brzy v Toužími nenarodí!"

Dokud hřálo ještě mladé podzimní slunce, vycházel ještě pan kmotr Rozumec ze svého příbytku. Doprovázel jej obyčejně Tomšův chlapec, jejž pan kmotr jako svého vnuka miloval a jenž

k němu skoro větší lásku jevil než k vlastnímu otci. Nešli nikdy daleko z městečka, nejobyčejněji chodívali na hřbitov k sv. Havlu, kamž Rozumce nejvíce srdce táhlo.

„Jak se to pěkně prochází mezi hroby," říkával Rozumec; „takový tu posvátný mír, že touhou po něm se srdce rozechvěje. Co může být krásnějšího nad věčný mír, co sladšího nad věčné odpočinutí? Pomyšlení, že člověk cestou života unavený si ulehne a více nevstane k novým trudům a žalostem zítřejšího dne, zdaž neváží více než všechny draze koupené a při všem nejisté a krátké radosti života? Věru lépe v zemi než na zemi; v ní mír, na ní vřava, v níž jen ten se vyzná a nezbloudí, kdo vetkl v duši mravní sílu, dobré svědomí. Nezapomeň na to, Tomšíčku, třebas to právě nepochopil; až dvacet, třicet let se ve světě budeš prohánětí, pak tomu sám od sebe porozumíš!"

Nejraději sedával kmotr Rozumec na záhrobci rovu své nebožky ženy Kateřiny. Byl-li s ním jenom Tomšův syn, pak obyčejně mnoho nemluvíval, nýbrž poseděl beze slova třeba hodinu brzy k nebi, brzy k trávě a kvítkům pohlížeje, jenž z prachu Kateřiny na rovu vyrůstaly. Někdy ale, zvláště v neděli, nebo o svátcích odpoledne, míval kolem sebe větší společnost. Šli buď hned s ním anebo přišli za ním známí nám sousedé, jenž pak opírali se buď o kříže, neb kolem něho na rovech sedávali. Pak býval kmotr Rozumec hovornější; duch jeho, ač tělo síly životní opouštěly, byl posud jako jindy čilý a činný, jenže při vší jeho činnosti jevil se zvláštní, neobyčejně vážný ráz, jenž patrně pocházel od stálého jeho myšlení na smrt. Když mluvil, zdálo se posloucháicím sousedům, jakoby hlas, jenž k nim mluví, přicházel z říší

nadhvězdných, z úst muže, jenž setřásl už se sebe prach vezdejšího života. Neobtěžovali jej také nikdy otázkami, které už poněkud nelibě snášel, nýbrž popřávali myšlení jeho docela volného průchodu a napínali tím více pozornost svou, čím více každý v srdci svém cítil, že nebudou ta drahá a moudrá ústa už dlouho k nim mluviti. Při všem tom nezapomněl však Rozumec na oblíbený spůsob svůj vypravovati povídky a jedna z posledních jeho povídek byla následující:

„Na východě žil před časy mudrc, jmenem Sády, jehož jmeno bylo daleko široko rozhlášeno. Více než padesát let věnoval zpytování pravdy a řešení záhadných otázek, které osvícenému duchu lidskému nedají spáti. Jedna z těchto úloh, které nejvíce času, píle a přemýšlení věnoval a při které mu vlasy jako mléko zšedivěly, byla, hledati a nalézti pravý příbytek štěstí, místo totiž, v němž člověk úplného štěstí požívá. Nešetřil práce při úloze té, putoval po kolotavém světě, hledal příbytek štěstí na zlatých trůnech i v doškových chýších, v samotách i ve vřavě velikých měst, však marno, co hledal, nenašel. Místo útěchy nalezal jen trampoty, útrapy všeho druhu padaly na duši jeho a bylo mu píti v plné míře kalich trpkostí a nespokojenosti. Jednou putuje po cizí zemi zabloudil v hlubokém lese. Stověké duby a buky rozkládaly nad ním široké své větve, tak že mu zakrývaly vlídnou modrotu nebe a houštiny, trní a kamení stavěly se v cestu unaveným jeho nohoum. Slunce klonilo se už k horám, když jednou mezi tlustými a mechem porostlými kmeny spatřil šedé žulové zdi ohromného chrámu, jehož stavba a povrch zdí a sloupův svědectví dávaly, že stojí tu už po tisíce let. S pocitem obdivení přiblížil se k tomuto dílu šedé dávnověkosti a vstoupil po

vysokých a příkrých schodech do předsíně chrámu. Pln bázně a úcty kráčel dlouhými a vysokými síněmi chrámu, aniž by byl našel něco zvláštního v širokých jeho prostorách. Když asi hodinu se procházel uvnitř chrámu, spatřil posléze kovové dvéře, nad nimiž v starobylém jazyku a v starobylých literách stál následující nápis:

Zde není pláče, ni bolesti,
zde odpočívá srdce a bydlí štěstí.

Když přečetl ten nápis, stanul mudrc Sády před dveřmi jakoby přimrazen; radostí tajil se mu duch, neboť právě byl našel, co více než padesát let byl darmo ve světě hledal.

„O nejkrásnější hodino života mého!“ zvolal mudrc; „konečně jsem našel příbytek, kde ty, štěstí, přebýváš, konečně přiblížil jsem se k cíli, jehož nalézti jsem více se nedomníval!“

Takto zvolav otevřel pevnou rukou kovovou vráteň a co spatřil? Zrak jeho hasnoucí utkvěl v hluboké propasti, jenž se před ním rozstírala a na jejíž dně spatřil — „*hrob*“. —

Kmotr Rozumec se zamlčel upiav zraky své k podzimnímu nebi. Provazník Vrťátko přerušil po chvíli ticho, jež po povídce Rozumcově následovalo, touto otázkou:

„A co pak učinil mudrc Sády?“

„Byl hotov s prací svou a bádáním svým,“ odpověděl klidným hlasem Rozumec, „a nepřál sobě už nic jiného, nežli vejíti v tento příbytek pravého štěstí, přál sobě už jen umříti!“

Povídka o příbytku štěstí byla poslední, kterou kmotr Rozumec přátelům svým pod širým nebem vypravoval. Druhý nebo třetí den nastalo podzimní deštivé počasí, pan kmotr více nevyšel ze své světnice, polehával, až konečně na dobro ulehl. Zvolna, ale odměřeně loučily se životní síly

jeho s ústroji jeho těla, duch však jeho zůstal jasný a klidný až do posledního dechnutí jeho úst. Návštěv se mu v nemoci jeho více dostalo, než snad si sám přál; neminulo ani dne, aby někteří vděční sousedé k jeho loži nezavítali. Každý toužil po tom, slyšeti poslední myšlenky ducha jeho, každý hleděl všemožným spůsobem, láskou upřímnou a dárky rozmanitými osladiti mu poslední jeho dny. I oba synové jeho se ženami a dítkami svými přijeli do Toužími, aby s ním se rozloučili a přijali poslední jeho požehnání. Uprostřed synů svých a dcer, v kole vnukův svých usmíval se šťastně pan kmotr, neboť se přesvědčil, že rodiny, které jeho synové založili, jsou spořádány, že vnukům jeho dostává se vychování, které jim slibuje dobrou budoucnost. Jen slzy viděl nerad v očích synů svých a pravil jim jednou:

„K čemu pláčete, když na mne starce nemocného hledíte? Či hodno pláče, že vcházím zvolna u věčný mír a blaženost? Žil jsem po celý život svůj rozumně a snažil jsem se podle sil svých spolubratřím svým býti užitečným. Pokládám se za šťastného, že umru ctěn a milován a proto nekropte slzami žalosti lože mé!“

Spíše než pláč, snesl žert a proto vídal rád Svátka u sebe, kterému sice žert od srdce nešel, který ale rád si u Rozumce zažertoval, poněvadž viděl, že pan kmotr rád žert slyší.

„Nic bych neměl proti hrobu,“ pravil jednou Svátek, „jen kdyby tam nebylo těch zpropadených červů, kteří si tam z člověka udělají pečinku.“

„Dejte se namazat kolomazí, až umřete,“ žertoval Rozumec, „a červi na vás nepolezou.“

„Pak bych umřel jako mouřenín,“ odpověděl Svátek, „a moje Barbora by mne při posledním soudu nepoznala.“

„O to nemějte strach," žertoval Rozumec, „ženské mají tak výborný čich, že pronikne i kolomaz."

Jednoho dne měl pan kmotr delší poradu se svými syny; chtěl bezpochyby udělati závěť svou a proto se s nimi radil. Odpoledne povolal k sobě notáře i svědky, závěť zůstala však tajná, poněvadž si to pan kmotr přál. Bylo to už ku konci října. Den na to navštívil ho zámecký pan doktor.

„Se světem jsem už docela v pořádku, pane doktore," pravil Rozumec, „snad mně nezazlíte, ptám-li se vás, jak dlouho budu ještě dýchati?"

„Tak čtrnáct dní," odpověděl starý doktor.

„Čtrnáct dní a čtrnáct nocí," odpověděl Rozumec, „to bude právě v pátek! Jak se to pěkně strojí! V pátek umru a v neděli budu pochován! Aspoň nezanedbají lidé práci mým pohřbem. Věru, to mne těší!"

Synové Rozumcovi s rodinami svými zatím odjeli a pan kmotr trávil čas svůj z většího dílu s panem farářem. Pan farář přinášel s sebou knihy, z kterých nemocnému předčítal. Jednaly větším dílem o smrti a věčném životě a pan kmotr nemohl se jich ani dosti nasytiti. Posléze cítě se dosti připraveným, přijal Rozumec poslední pomazání. Od těch dob mluvil jen zřídka a málo. Byloť mu zajisté mluvení obtížnější a duch jeho povznášel se stále do oněch končin, kam v brzku měl cestu nastoupiti. Návštěvy už nerad viděl a přátelé scházeli se jen ráno a večer ve vedlejší světnici, aby mu aspoň byli na blízku. Stará Tomšová opatrovala jej ve dne, mladá, střídajíc se s mužem svým v noci; čtvrtého opatrovníka nechtěl přijmouti.

Výrok zámeckého doktora, že pan kmotr se asi jen pátku dočká, roznesl se po Toužími. I

sešli se večer ve čtvrtek přátelé Rozumcovi v úplném počtu do světnice, jenž ležela vedle pokoje, kde pan kmotr ležel. Nechtěli jej obtěžovati návštěvou svou, ale rozloučiti se chtěli všickni s ním, dokud neumře, za každou cenu. Radili se mezi sebou, co mají činiti a ač po tichu mluvili, zaslechl přece Rozumec ten neobyčejný šumot. Věděl asi, co je jeho příčina a vyslal starou Tomšovou k přátelům, aby k němu vstoupili. Za chvilku naplnila se celá světnice před jeho ložem. Každý stál tu se stísněným srdcem nemoha ani slova promluviti. Jen těžké oddychování nemocného rušilo tytýž posvátné ticho.

Rozumec obrátil hlavu a oči k příchozím a sepiav kostnaté ruce své mluvil úryvkovitě, jak mu právě stačil hlas a dech:

„V odlehlých pustinách amerických strávil jeden misionář, muž podle zákona Melchisedech, mezi divochy celý svůj věk obráceje svěřence své na křesťanskou víru a veda je k životu spokojenému a šťastnému radou a skutkem. Když ale sestaral ve dnech svých a slabosti stáří přišly na jeho tělo, uznali představení jeho za dobré, jej do kláštera jeho zavolati a nahraditi jej mladší a vydatnější silou. Starý misionář musel své drahé ovečky opustiti a srdce mu krvácelo, že nemůže kosti své mezi nimi složiti. Když se loučil s nimi, vzlykali starci, muži, ženy a děti, neb milovali jej jako otce svého. On pak promluvil k nim jenom tato slova: „Odcházeje nepřeju vám, abyste šťastně živi byli, ale to vám jedině přeju, *abyste šťastně umřeli.*“ — I já louče se s vámi, přátelé, to jediné přání vám zanechávám, abyste šťastně zemřeli. Podejte mi na rozloučenou ruku.“

V pláči přistupoval jeden soused po druhém

k loži Rozumcovu, vložil ruku svou do kostnaté a vlhké pravice jeho a udělal mu na tváři kříž. Jeden po druhém odcházel.

Když odešli, sepial Rozumec ruce, oddychl si z hluboka a naklonil hlavu. Stará Tomšová se ho tázala, zda-li si něco přeje. On neodpovídal, neb duch jeho byl zatím z tělesné schránky své vyletěl ve pravou vlast svou, v končiny věčného míru!

Částka čtvrtá.

Pohřeb pana kmotra Rozumce a jeho závěť.

Zpráva o úmrtí pana kmotra Rozumce roznesla se letem po Toužími i okolí. Ač to byla událost, kterou každý očekával, zarmoutila přece každého, neboť kojili se přece mnozí nadějí, že přečká-li zimu, snad déle mezi občanstvem, k jeho prospěchu, ten muž ještě pobude. Poslední slova jeho měla znamenitý účinek; šla od úst k ústům, od srdce do srdce a dávala jasné svědectví o tom, co Toužím v panu kmotru Rozumci ztratila. Sousedé, jenž nejvíce jej milovali a v jejichž osud on tak blahodějně zasahal, sestoupili se vespolek, aby uspořádali pohřeb, jenž by byl důstojný muže toho milovaného a úcty takové všeobecně požívajícího, že mu rovného nikdy v Toužími nebylo. Poradili se v tom ohledu s farářem, jenž jim pověděl novinu, že oba synové zemřelého, nežli odjeli do Prahy, na farním úřadě značnou sumu peněz na pohřeb otcův složili. Poněvadž ale přátelé Rozumcovi mermomocí skvělý pohřeb mistru svému ustrojiti chtěli, rozdělili předběžné práce

mezi sebou a nešetřili ni času ni práce, aby svůj úmysl provedli. Především rozběhli se do okolních vesnic, aby zprávu o smrti mistrově roznesli a rolníky k účastenství povzbudili. Toho nebylo ovšem ani potřebí, chovalit zajisté rolníci od roku 1848 pana kmotra v nejlepší paměti a váženější z nich drali se o čest, nésti aspoň kousek mrtvolu jeho k hrobu. Mimo to uzavřeno, v neděli, co v den pohřbu, že v každé vesnici plnou hodinu od čtyř do pěti se zvoniti bude, aby i ti, kdo nemohou na pohřeb, aspoň v duchu na něm se zúčastnili.

Nebylo ale také v Toužími tak slavného a dojemného pohřbu, jako když nešeny byly tělesné ostatky Rozumcovy k sv. Havlu k věčnému odpočinku. Nádhernou rakev nesli v následujícím pořádku:

Z příbytku nebožtíka až do farního kostela členové městského výboru, pak vybraní a probudilejší rolníci z okolních vesnic, dále učitelové, jenž zesnulce vším právem považovali za svého spoludruha, neb i on byl učitelem lidu, a posléze nejbližší přátelé Rozumcovi, jenž nesli jej až k hrobu a také do něho spustili. Počasí bylo velmi příznivé a k pohřbu dostavilo se lidu nepřehledné množství. Rakev zdobil vavřínový věnec, jejž zaslal z Prahy profesor, Josef Bártův a jiný barvínkový, jejž darovala mladá Tomšová. Ach! zkropila jej svými slzami, vždyť nebožtík zachoval a založil jí blaho celého života. Když při hlaholu zvonův a hudby došel průvod k farnímu kostelu, připojil se k němu hrabě Lhotecký, což neobyčejně diváky dojalo, poněvadž hraběte Lhoteckého považovali v Toužími i okolí za podivína. Když posléze spouštěli rakev do hrobu, nespouštěli ji do holé země, bylt zajisté vystlán chvojí a vzácnými kvě-

tinami, které daroval zahradník Cibulka a jenž z větší části ze sklenníkův hraběte Lhoteckého pocházely. Ano i provazník Vrťátko přispěl dárkem svým, dvěma provazy, po kterých mrtvolu do hrobu spustili a které byly na památku uschovány k tomu účelu, aby jen o Toužím zvláště zasloužilým mužům při pohřbech se jich užívalo.

Koruna však celého pohřbu byla řeč, kterou měl přítel zesnulého, farář toužímský, u hrobu nad rakví pana Rozumce. Nebylo oka, které by nebylo při ní neslzelo, nebylo rozumu, jenž by nebyl býval přesvědčen o pravdách v ní obsažených. Největší však dojem zůstavil v duši všech posluchačův závěrek v řeči, jenž zněl v ten smysl:

„Muž, jehož klademe tu v lůno věrné matky země, neumřel, nýbrž on má život věčný.“

Stmívalo se již, když bylo po pohřbu. Tomšovic rodina a nejbližší přátelé zesnulého byli poslední, jenž opouštěli hřbitov. Když přicházeli k městečku, obrátili ještě jednou zraky k sv. Havlu, nad nímž měsíc v plné kráse své právě vycházel. „Dobrou noc“ zašeptal každý v duchu svém drahému zesnulému příteli. —

Asi týden po pohřbu páně Rozumcově otevřena byla u přítomnosti celého výboru městečka závěť pana kmotra. Byla městskému výboru nadepsána a četl ji notář. Obsah její byl následující:

„Ve jmenu božím!

Jest mně rozloučiti se s životem, který bůh dal, abych vešel do vlasti pravého a věčného míru. V této rozhodné a vážné době činím já Václav Rozumec, truhlář a soused v Toužími, u přítomnosti svědkův a úřadní osoby svou závěť. Jsemť úplně při zdravých smyslech a všecko do slova, co v této závěti stojí, shoduje se docela s volí mou a mým přáním.

Žil jsem skoro padesát let v Toužími a našel jsem tu nejen potřebnou výživu po celý čas, ale i přátelskou mysl skoro u všech sousedův, s nimiž mně bylo zacházeti. Můj život splýval tam šťastně a spokojeně. Za to, abych se vděčným sousedům svým ukázal a trvalou a nejužitečnější památku po sobě zůstavil, činím následující pořízení o statečku svém.

Domek svůj na předměstí i s dvorkem a zahradou k němu náležející odkazuji obci toužímské v plné vlastnictví s tím vymíněním, aby zřídila v něm opatrovnu maličkých, jenž hlavně bude určena pro děti rodičův chudých, jenž musí po práci a dítkám potřebného vychování dáti nemohou. Dítky ty budou se opatrovat bezplatně, děti však zámožných občanův, jimž taktéž opatrovna otevřena býti musí, opatrovat se v ní budou za skrovný týdenní příplatek. Opatrovník ten bude se takto vydržovati:

Byt bude míti v opatrovně bezplatný a užitek ze zahrady mu celý připadne.

Dále odkazuju obci toužímské dva kusy pole, jichž knihovním jsem majetníkem, žádaje za to na vzájem, aby je pronajala a celý z nich nájem roční vyplácela ve dvou lhůtách opatrovníkovi maličkých. Opatrovník však nesmí sám pole ta vzdělávati a těžiti z nich, aby všecku svou sílu obracel k opatrování dítek.

Posléze žádám, aby skrovné týdenní příplatky zámožných občanův za opatrování dítek docela připadaly opatrovníku.

Co se osoby opatrovníka týče a zařízení opatrovny vůbec žádám a přeju si, aby obec toužímská řídila se docela dle stanov, jež vypracoval na mou žádost rodák náš profesor Josef Bárta a

které se k závěti té přikládají a kterým obec zjedná stvrzení vládní.

Poněvadž dle přiloženého reversu synové moji vzdávají se pro sebe a své rodiny všech právních nároků v na mé jmění pro všechny časy a oni by byli jediní moji právní dědicové, vstupuje obec toužímská v plné vlastnictví mého majetku nahoře jmenovaného a béře za to jen povinnost na sebe udržovati v pořádku stavení opatrovny a zaopatřovati je potřebným teplem.

Zařízení opatrovny k její účelům berou na se, dle téhož reversu z polovice synové moji; polovici útrat, doufám, že obec pro dobro své ráda ponese, anebo najdou se dobrodincové, jenž rádi obci v tom ohledu břemeno ulehčí. Co jinak po mně zbývá na hotovosti, v nábytku, prádle, šatstvu a nářadí, toho majetnicí stane se stará Tomšová, berouc to za odměnu ošetřování mé osoby v dlouhé nemoci.

Umru v pevné víře, že zastupitelstvo obce toužímské dar můj a závazky z něho jdoucí upřímně přijme a žádost mou ve smyslu mém co nejrychleji provede a postará se, aby památka na mou osobu v obci toužímské založena a v život uvedena byla.“

To bylo jádro závěti pana kmotra Rozumce. Kupec Říha hned se před obcí uvolil, že druhou polovici útrat za zařízení opatrovny na se béře a hned na jaře po smrti Rozumcově, prvním dnem května otevřen byl v Toužíni ústav, jejž brzy chudí i bohatí si zamilovali; Lhotecký hrabě daroval k němu v den založení kus pole, při Toužíni ležící, aby učitel měl lepší výživu. Prvním opatrovníkem stal se starší již učitel Mikuláš, jenž neměl dítek a jemuž by byla obec bez toho

brzy dala zasloužené výslužné. On stal se brzy s vlídnou ženou svou duší celé opatrovny a děti toužímské sotva že běhaly a náležitě mluvily, chtěly už mermomocí do Rozumky, jak opatrovně přezděly, poněvadž tam prý pan učitel rozdává dobrým dětem cukrátka a poněvadž, když bylo venku hezky, chodil pan učitel s dítkami do polí s praporečky, s bubny, píšťalami a cimbálem. Metly se v Rozumce neužívalo a nebylo jí potřebí; zabrzení, že zítra nesmějí přijít do Rozumky, působilo na zatvrzelejší děti tak, že hned byly tiché a jako pěna poslouchaly; čarovnější ještě moc měly housličky učitelovy. Jak děti nechtěly sedět, sáhl k nim; hrál žáčkům, jenž buď s ním zpívali anebo dívčinkám, jenž si podle noty před škamnami směly poskočit. Na sv. Mikuláše bývala vždy v opatrovně slavnost; starý kostelník ustrojil se za Mikuláše a ministranti nosili za ním v košíkách dárky. On šel pak od jednoho dítěte k druhému, ptal se opatrovníka po jmeně a chování a dal každému určený už dárek; děti bohatší dostaly od svých rodičův, chudé od dobrodinců, všechny byly ale obdařeny, aby nepoznaly, že je rozdíl mezi chudým a bohatým dítětem.

Takto krásně se ujalo, rostlo a květlo osení, které byl pan kmotr Rozumec ve své otčině zasil. Památka, kterou po sobě zůstavil, nemohla býti lepší, trvalejší a užitečnější; utkvěla zajisté především v srdci chudých lidí, jimž učinil založením opatrovny dobrodění největší. Chudý člověk mívá lepší paměť k dobrodění než bohatý a zkušený pan kmotr asi dobře věděl, že nejkrásnější pomník jest ten, jenž staví se v srdcích chudiny, které jsme ulevili v každodenních bídách a trampotách drsného její života. Farář měl pravdu v pohřební

řeči své: Kmotr Rozumec neumřel, on žil i za hrobem svým a bude stále dále žíti.

Částka pátá.

Závěrečná úvaha.

Nežli se na dobro, milí čtenářové, rozloučíme, myslím, že nebude škoditi, postavíme-li si před pozornou mysl ještě jednou pana kmotra Rozumce, aby se nám osobnost jeho tím lépe a pevněji v paměť vštípila.

Kojím se nadějí, že čtenářstvo si jej se mnou zamilovalo a že se mnou jest přesvědčeno, že s takovým mužem nesetká se člověk každý rok, ani každých deset let svého života a to zajisté dostatečnou příčinou prodlíti ještě chvíli u jeho osobnosti, nežli se s ním na dobro rozloučíme.

Zpráva o smrti pana kmotra Rozumce dostala se přičiněním profesora Josefa Bárty do našich novin a odtud pak u vědomost bývalého krajského, onoho pana barona, jenž, jak se pamatujeme, na zámku toužímském pana kmotra vyslýchal, povaze jeho nevšední se podivil a ji, řekněme to jen upřímně, zamiloval. Když jsme měli od krále Ferdinanda konstituci, opustil pan baron státní službu a když baron Alexander Bach začal si opravdově hráti v naší zemi na starého Metternicha, uznal bývalý krajský za dobré, vlast svou opustiti a po Evropě několik let cestovati. Při tom ale nezapomněl na svou vlast, odbíral odtamtud noviny, aby věděl, co se u nás děje a tak dověděl se také, že pan kmotr Rozumec

umřel. I vzpomněl si živě na Toužím a na rozmluvu svou s kmotrem Rozumcem, o němž, jak víme, se vyslovil, že dovede tak duši povznésti, jako starověký mudrc národa řeckého Sokrates. V rozpomínání tom usedl si k svému psacímu stolku a napsal dlouhé psaní starému vrchnímu do Toužimi, jenž tam na zámku v zaslouženém odpočinku trávil poslední léta svého života. Psaní to podávalo svědectví jasné, jak šlechetná jest mysl pana barona a bylo pobudkou pro pana vrchního, že s všemožnou pílí napsal bývalému krajskému důkladnou odpověď, v níž podle svých vědomostí a zkušeností povahu a poslední čas života pana kmotra Rozumce věrně vylíčil. Psaní pana barona bylo zasláno z krásné Florencie a tam došla také šťastně odpověď pana vrchního. Prvopis odpovědi té dostal se nám po letech šťastnou náhodou do rukou, i uznáváme za dobré a vhodné, podati spis ten ku konci našeho vypravování a jsme přesvědčeni, že čtenářstvu svému jím se zavděčíme.

Odpověď bývalého pana vrchního toužímského do Florencie byla nasledující:

„Nemohu ani vypovědíti, šlechetný pane barone, jak mne laskavý Vašnostin dopis z Florencie překvapil a potěsil. Vím, že nejste přítelem mnohých slov, byť i sebe zdvořilejších a pěknějších a proto přistupuju rázem k odpovědi své a proto sbírám raději všecky síly a schopnosti stářím již značně vadnoucího ducha svého, aby i odpověď má důstojně vypadla, jak toho vzácné psaní Vaše vším právem zasluhuje. Vůli mám zajisté nejlepší, nestačí-li síly mé, zajisté mne omluvíte klada nejvě'ší váhu aspoň na dobrou vůli.“

„Začátkem listopadu minulého roku“ — odpověď ta šla ku konci ledna nového roku do

Florencie — „opustil nás navždy, byv po delší dobu churav na sešlost věkem, pan kmotr Rozumec, muž to, jakému rovného jsem v životě svém neviděl a který, ačkoli jste jen jednou měli příležitost s ním důvěrněji se rozhovořiti, i ve Vaší šlechetné mysli nehynoucí stopu zanechal. Truhlář, Václav Rozumec, byl člověk zcela zvláštní; lidé naposled jsou vždy jeden druhému podobni, s malými proměnami jdou skoro všichni stejnou cestou, stejné tužby, naděje a žádosti ovládají srdce jejich a bývají pramenem jejich chtění a jednání — jen kmotr Rozumec byl jinší. Vlastním nápadem, vlastní silou povznesl se vysoko nad svůj stav a dal celému svému smýšlení a jednání takový, řekl bych, vznešený ráz, že si troufám nazvati jej i před Vaším soudným rozumem mudrcem. A co ještě při něm původnějšího, on nezaběhl v ničem, jak už to u mudrcův bývá, u výstřednosti, nezalítl a netěkal nikdy ve vzduchu, nýbrž zůstal vždy, jak toho potřebí bylo k jeho účelům, náležitě při zemi, zůstal vždy praktickým a přece nikdy nepokálel zemským prachem šlechetné a vznešené své pomysly. Vaše urozenost sama usoudí, že takový duch měl zvláštní v sobě sílu, kterou zřídka nalézáme i u mudrcův z povolání, jenž zakládají své mudrctví na ohromném svém vzdělání, na nashromážděných v potu tváři vědomostech!“

„Znám Rozumce už po mnohá, dlouhá léta. Do Toužími přišel co truhlářský tovaryš a vynikal, pokud vím a jsem se od jiných dověděl, nad jiné lidi svého druhu jen přičinlivostí, milovností pořádku a mírnou povahou, která všude si získá hojných přátel. U mistra svého pracoval asi osm nebo deset let a stal se po jeho smrti

v našem městečku mistrem a volil si za ženu dívku sice chudou, ale zachovalou, pracovitou a hospodářskou. Žil a pracoval jen pro svou rodinu, uhospodařil si hezký stateček a vychoval děti své tak svědomitě, že oba jeho synové dělají mu nyní čest. Snaha po lepším vzdělání však dřímala asi od přirozenosti v jeho duši, neboť nedělní prázné chvíle své trávil čtením užitečných knih a nelitoval na zaopatření jich peněz, ač jinak byl člověk velmi hospodářský; zábav hospodních, pití a hraní v karty neznal, čímž lišil se značně od obecných našich řemeslníkův. Bezpochyby byly mu zábavy toho druhu protivné, poněvadž jeho duch byl vzácnější a ušlechtilejší. Při všem při tom ale nevynášel se v ničem nad druhy svého stavu, pýcha, i jinak spravedlivá, byla mu neznáma a cizí a té vlastnosti jeho výborné musíme asi přičítati, že každý choval k němu lásku a důvěru, jenž pozvolna se proměnila i v pravou úctu. Proto mohl také tak zdárně mezi svými občany působiti. Již v té době, dokud nedosáhl svých padesáti let, vyvíjel, kdy naskytla se mu vhodná příležitost, takové náhledy, že svědčily o neobyčejném jeho rozhledu v životě.“

Po té uvádí bývalý vrchní hovor svůj s kmotrem Rozumcem o lidech učených, jenž obsažen jest ku konci částky druhé první knihy a pokračuje pak takto:

„Vaše urozenost vidí z toho příkladu, že už tenkrát kmotr Rozumec pronikal bystrým duchem chyby společenského i státního našeho života. Když ten den děti mně přišly přát „dobrou noc“, musel jsem slzeti, neb nahlížel jsem, že na ně čeká ten osud, který mně Rozumec vylíčil. Bohužel, doba naše dokazuje, že měl pravdu; děti mé

jsou úřadníky a jsou vskutku jen nástroji k vedení války s lidem!“

„Sláva Rozumcova, co učitele lidu, začíná však teprvé po jeho padesátém roce. Jedna událost podle všeho učinila v muži tom rozhodný obrat. V ten čas stonal Václav Rozumec celou zimu na dnu. Bolesti svíraly sice v této nemoci jeho tělo, duch jeho byl ale tak statečný, že nejen jim nepodlehl, nýbrž více než jindy oddal se přemýšlení. V tom čase asi usnesl se na tom, zbytek života svého a vědomosti a zkušenosti své věnovati prospěchu svých sousedův a přátel, zkrátka v záhadných okolnostech jich živubytí býti jim moudrou radou, aby si opět pomohli k životu šťastnému a spokojenému. Jak jsem se dověděl, četl prý celé noci knihy ve své nemoci a nejvíce prý si oblíbil knihu „Labyrinth světa“. Nebyla to tedy žádná jiná než ona výtečná kniha našeho nesmrtelného Amose Komenského, tohoto pravého apoštola vzdělání mezi národy, jenž z lůna našeho českého vyšel! Zastaralé středověké náhledy Komenského asi bystrý duch Rozumcův z knihy vymísil a vzal z ní jen jádro, jež vždy bude zúrodňovati duchy lidské. Padá mi právě na mysl, že snad i z Komenského Rozumec se naučil, vypravováním příběhův na mysl lidu působiti. V tom spůsobu sobě liboval až do své smrti.“

Pan vrchní připojil na tomto místě povídku poslední Rozumcovu o misionáři, jenž loučí se s divochy svými v pustinách amerických a dodává k tomu jak následuje:

„Zdaž mohl ten muž“ — rozuměj Rozumec — „důstojněji, s vážnějšími a užitečnějšími slovy s přátely svými se rozloučiti? Nejsou poslední jeho slova hodna pravého mudrce? Však nechci u vypravování svém předbíhati, nebo prvé jest

mně ještě leccos o toužímském mudrcovi Vaší urozenosti povědíti.“

„Vystonav se nepotřeboval Rozumec řemeslem svým si chleba vydělávati; byl‘ zajisté za mladších dnův svých pomyslil na zadní svá kolečka a nemaje tudíž starosti o každodenní výživu, mohl se docela oddati povolání co učitel lidu. A úmyslu svému také dostál s nejlepším prospěchem. Nejvíce zasluhuje podivení, že nikdy neplýtval náhledy svými, že nikdy jich někomu nevnucoval, nýbrž znaje výborně své spoluobčany, vždy čekal na vhodnou příležitost a takořka na vybídnutí z jich strany, nežli sám mluvil a radu a návod dával. Tím rada jeho nikdy nezevšedněla, nýbrž zůstala vždycky jaksi vzácnou, poněvadž vždy zdála se jen přirozeným následkem, jenž vyplýval z rozličných případností skutečného života jednotlivých občanův, anebo aspoň následkem hovorův, které jiní začali a kterých Rozumec sám nikdy nezačal. Vidět ze všeho, že byl pan kmotr chytrák, jenž nikdy neměřil, leda když měl terč před sebou a když byl k tomu od jiných vybídnut; proto také snad v celém živubytí svém ani jedné rány si nezadal, což také prozrazuje pravého mudrce.“

Po tomto poznamenání vypravuje pan vrchní panu baronovi některé případy, v kterých se Rozumec osvědčil co moudrý člověk a které laskavý čtenář zná z kapitol knihy druhé našeho vypravování a pokračuje pak takto:

„Z řečeného vysvitá dále, že byl Rozumec pravý a rozumný lidumil. Z ničeho se nejeví, že by byl toužil po přízni a slávě a o nějakém snad hmotném prospěchu, který by byl učením svým vyhledával, nemůže býti ani řeči. Heslo jeho

bylo zcela jednoduché: buď užitečným svým spoluobčanům rozšiřováním náhledů a učení, na němž spočívá spokojený život, a které dodává útěchy a síly v rozmanitých nehodách, které život s sebou přináší. Teprvé v pozdějších dobách rozbíral někdy věci, jenž týkaly se obcí, naroda, ba i celého člověčenstva. I v tom ohledu bylo viděti, že má zdravé a praktické náhledy a že viděl daleko za obzor městečka Toužimi. Též v tom vidět je jeho rozvahu, že o věcích těch mluvil teprvé tenkrát, když si byl své posluchače pro ně dostatečně vzdělal. Co posléze se víry týče, byl muž praktický, hlavní jeho zásada byla: „Pravá, upřímná víra blaží člověka“ a pravdu tu zajisté každý musí uznati.“

Nyní vypravuje pan vrchní krátce chování se pana Rozumce v r. 1848, přechází pak posledním dnům života pana Rozumce, pak k jeho pohřbu a závěti. Ze všeho toho je jen následující pro nás nové a zajímavé. Nechme opět pana vrchního mluviti.

„Když své věci kmotr Rozumec spořádal a jak se říká se světem byl hotov, požádal k sobě našeho faráře, jenž jej upřímně miloval. První věc, o které spolu hovořili, byla zmínka o onom kaplanu, jenž Rozumce u konsistoře udal. Myslím, velebný pane, pravil Rozumec, že mladý kaplan měl při všem dobrý úmysl. I dokud jsem byl zdráv, vždy jsem měl ten náhled, že přirozenost člověka je ve své podstatě dobrá; pak-li není, mám za to, že je příčinou toho nepravé vychování lidí. Proč bych tedy soudil, že mně kaplan z nedobrých úmyslův chtěl ublížiti! Prosím Vás, pište mu v jmenu mém, že umřel jsem nemaje ani té nejmenší hořkosti proti němu, ba žádaje

mu na bohu požehnání, aby užitečně provedl život svůj. — Případ tento zajisté svědčí, jak šlechetného smýšlení byl Rozumec a činí nám toho muže ještě dražšího.“

„Přicházím konečně ku věci, kterážto při všem konání člověka bývá nejposlednější a zároveň, byla-li o úplné svobodné vůli vykonána, nám podává snad nejjasnější a nejdokonalejší obraz jeho povahy. Myslím totiž závěť ze světa se ubírajících. Při smrtelném loži Rozumcově nebylo nikoho, kdo by některak na jeho vůli byl působil, byla tedy jeho závěť vlastním jeho dílem a jest jedním z nejlepších příspěvkův k vylíčení jeho povahy.“

Na to vypisuje pan vrchní hlavní jádro závěti Rozumcovy panu baronovi a připojuje k tomu ku konci následující úvahu:

„Tak naložil Václav Rozumec s vlastnictvím svým po své smrti. Mohl-li krásnější památku po sobě zůstaviti? Jsem jist, až opatrovna jeho v život vstoupí, že vyroste z ní v hojné míře požehnání nejen pro Toužím, ale i pro spaniloduchého zakladatele. Otázka, o které už mnoho šlechetných hlav přemítalo, ta totiž, jak nejlépe lze jest pomáhati chudému dělnickému lidu, aby nestaly se nevychované jeho děti břemenem společenskému našemu životu, nýbrž zdárným a užitečným jeho členem, otázka ta aspoň v prvních zásadách svých rozřešena tu tak přirozeně a dostatečně naším toužímským mudrcem. Bez velkých útrat, ba řekl bych, s nepatrnými jenom oběťmi, mohou zámožní dětem chudých to dáti, co tito pro práci svou každodenní dětem svým dáti nemohou. I člověk surový, nevzdělaný má srdce pro své děti a co těmto dobrého učiníš, dotkne se blahodárně jeho srdce. Dobroděním jeho dítěti prokázaným šlechtíš rodiče a společenský náš ži-

vot musí z toho míti svůj prospěch. Kéž by každý hospodář té pravdě věřil a ji si zamiloval. Čeládka na jeho statku byla by vždy dobrá a jeho by to mnoho nestálo, nebo aspoň velmi málo vzhledem k tomu, co by vyzískal na lidu pracujícím pro něho. Tato šlechetná myšlénka Rozumcova, vyslovena v jeho závěti velmi mile dojala mysl všech obyvatelův naší Toužími, každého jen trochu rozumného nadchla a provedení její ponese zajisté dobré ovoce i pro budoucnost. Obzor ducha Rozumcova byl široký, plány jeho sahaly daleko za hranice jeho života. Byl‘ on mudrc pravý, poněvadž praktický, byl‘ on mudrc důmyslný, poněvadž v ničem se nepřepočítal. Věru, čím dále člověk se obírá s tímto na první pohled tak jednoduchým mužem, tím více přichází k přesvědčení, že byl to muž neobyčejně silného a šlechetného ducha i srdce. Bylo by zajisté k přání, aby vlast naše hojně zplodila takových mužův! Budoucí naše pokolení by pak neměla potřebí děsiti se před budoucností našeho národa.“

Tak psal bývalý pan vrchní na zámku toužímském panu baronovi do krásné Florencie. Pan baron procházel se právě v sadech, náležejících k letohrádku, v němž přebýval, v stínu oliv, myret, lavřínů a citrýnův, když služebník mu psaní to přinesl. Rozevřel je a podíval se na podpis. Pak usedl si na sedátko pod lavřínový strom a četl s největší napnutostí a se zalíbením dlouhý dopis pana vrchního z Toužími. Když psaní dočetl, zamyslil se na chvilku, pak vyndal tužku a napsal ku konci pod podpisem pana vrchního:

„Toto psaní jest jeden z nejzajímavějších kusův mého dopisování a uschová se po mé smrti na památku v domácím našem archivu.“

Poznámku tu podepsal svým jmenem a přidal k ní datum.

Netrvalo to dlouho a přišel rok 1859 a s ním válečná výprava Rakouska do Italie. Po porážce Rakouska uznal pan baron za vhodné vrátiti se do své vlasti, neb s právem očekával lepší, svobodě občanské příznivější doby. Nesklamal se; diplom říjnový byl plodem porážek u Solferina a Magenty. V Čechách to vypadalo jinak než za řádění Bachova, jenž ochromen duchem času, jejž zadržeti se osmělil na dráze jeho rozvoje, belhal se do Říma!

„Šťastnou cestu a notný déšť," prohodil pan baron, když tu zprávu v novinách četl a zasmál se srdečně.

Pan baron nezapomněl na Toužím. V milé září májového slunce unášel jej jeho povoz do našeho městečka. Žádný jej nepozdravoval, byla tam jeho tvář docela zapomenuta. Pana vrchního nezastal více na zámku, odstěhoval se již také před rokem k sv. Havlu, kdež odpočíval nedaleko pana kmotra Rozumce. Pan baron zašel si na hřbitov a vyhledal si hrob Rozumcův, ozdobený jednoduchým železným křížem, s jednoduchým ale významným nápisem:

„Zde odpočívá Václav Rozumec, truhlář a soused ze zdejšího předměstí. Byl moudrý rádce nešťastným a přítel i dobrodinec chudých. Bože dej mu slávu věčnou."

Nápis ten se panu baronovi líbil, neb napsal si jej do své tobolky. Na to vyňal ze záňadří bedlivě usušený lavřínový věnec, jenž pocházel z téhož stromu, pod nímž byl dopis nebožtíka vrchního ve Florencii četl. Pan baron věnec políbil a položil jej na Rozumcův hrob.

Dešťopisná mapa

zemí koruny České

podlé

SONKLARA.

O povětrnosti.

Vykládá

Dr. **F. J. Studnička,**
profesor na vysokém učení pražském.

S 25 dřevorytinami a dešťopisnou mapkou zemí koruny České.

Matice lidu ročníku VI. číslo 6.

(Běžné číslo 36.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1872.

Tiskem dra Ed. Grégra v Praze 1872

Velectěnému příteli svému

Vojtěchu Šafaříkovi,

doktoru filosofie, řádnému profesoru obecné i analytické lučby na českém polytechnickém ústavu, rytíři cís. ruského řádu sv. Stanislava, řádnému členu král. české společnosti nauk atd.

na znamení kollegiální oddanosti své

věnuje

spisovatel.

Předmluva.

„Matice lidu“ vydává, jak známo, laciné knihy obsahu zábavného i poučného, aby s jedné strany podněcovala chuť ke čtení, s druhé strany pak šířila vědomosti z rozmanitých oborů lidského vědění.

Pohlédneme-li se na její dosavadní činnost, poznáme ihned, že prvnímu účelu bylo především hoveno; převládají valně spisy zábavné v knihovně její, ač i v těch mnoho jest poučného.

Za tou příčinou byl mi druhý vznešený účel její podnětem k práci, již právě podávám četným členům této rozsáhlé společnosti, aby se rovnováha tak příliš nezanedbala.

Předmět, jejž bych pro své krajany dle skrovných sil svých upravil, nebylo nutno dlouho hledati; neb který obor byl by důležitějším nežli obsahující poznání toho, s čím stále se stýkáme, které vědomosti byly by prospěšnější nežli ty, jež nám usnadňují obcování v přírodě a s přírodou!?

Zvoliv tedy rozpravu o povětrnosti za předmět tohoto spisu, doufám, že se zavděčím hojnému čtenářstvu našemu a to tím více, jelikož

v naší mateřštině není mnoho spisů o tomto veledůležitém předmětu jednajících.

Základy k tomuto druhu písemnictví položil u nás i všestranně i hluboce vzdělaný a učeností svou vynikající profesor *Vojtěch Šafařík* r. 1852 obšírným pojednáním, „*Nástin meteorologie*“ nadepsaným a v Musejníku uveřejněným; 11 let později vydal pak o témže předmětu neméně vzdělaný a učený *Jan Palacký* samostatný spis se stanoviska obmezenějšího co „*Vzduchosloví s ohledem na rolnictví*“, jemuž se však nedostalo, jak se zdá valného rozšíření, což platí i o spisu mém „*Meteorologie čili popis a výklad všech úkazů povětrných*“ r. 1864 vydaném a stručně se stanoviska všeobecnějšího o povětrnosti jednajícím. Od té doby přál jsem si vždy, aby se mi naskytla příležitost o tomto předmětu ještě jednou pojednati a to obšírněji a názorněji.

Že „Matice lidu“ k vyplnění tohoto přání tak ochotně přispěla a nákladu na četná vyobrazení nelitovala, za to jsem *celému výboru* a zejmena obětovnému jednateli jejímu p. *dru. Edvardu Grégrovi* především díky zavázán.

Jak jsem si počínal při skládání tohoto spisu, pozná se arci nejlépe při pozorném jeho čtení. Tolik však budiž hned zpředu podotknuto, že hlavní má snaha čelila k tomu, abych byl důkladným i srozumitelným.

Za tou příčinou neostýchal jsem se bez bližšího výkladu používati některých vědomostí z lučby, silozpytu a hvězdářství, kde toho bylo potřebí k vysvětlení některé stránky k povětrnosti patřící, jinde jsem však je stručně napřed vyložil, čímž jsem se arci vzdal naděje, že by všichni čtenářové všemu stejně porozuměli.

Neb při tak hojném účastenství, jakého se dostalo „Matici lidu“, nutno míti především na zřeteli, že každý čtenář, ať jest více neb méně připravený a vzdělaný, chce míti z knihy nějaký užitek, který by se aspoň vyrovnal nákladu na zakoupení knihy učiněnému a ztrátě času ku čtení obětovaného.

Aby každý *bez přípravy a bez přemýšlení všechno hned* pochopil a si pamatoval, co v této knize jest obsaženo, toho nemohl a nechtěl jsem dosáhnouti, jelikož jest to cíl velmi vzdálený a téměř nedostižitelný.

Vedlé toho, aby každý aspoň s nějakým užitkem mohl čísti spis tento, měl jsem ještě stále na mysli, že kniha tato dostane se nejvíce do rukou čtenářů takových, kteří o předmětu tomto sotva budou míti jinou, a že za tou příčinou jim má sloužiti po delší dobu, aby mohli do ní nahlédnouti, jedná-li se o té neb jiné otázce sporné; spisy tohoto druhu nesmí se porovnávati s povídkami, které jednou byvše přečteny obyčejně ztrácí pro nás všechnu cenu, nýbrž sluší je pokládati za nutné členy prostonárodní knihovny. A za tou příčinou jsem do ní vložil i některé delší seznamy rozličných udání, které bych jinak byl mohl vynechati.

Co se konečně tkne slohu, nechci tvrditi, že by nemohl býti ještě populárnějším a chápavosti čtenářů málo vzdělaných přiměřenějším; tolik ale s druhé strany dovoluji si poznamenati, že by pak kniha stala se několikráte tak rozsáhlou a vzdělanějšímu čtenáři — a těch čítá Matice lidu více — zdlouhavou. Neb spis o předmětu tak všeobecném, jako jest povětrnost, dotýká se na všech stranách přírodních věd ostatních a měl by

obsahovati pojednání o všech, aby se bez přípravy všeliké obešel, aneb býti nanejvýš povrchním a tudíž zbytečným, kdyby se k nim hloub nevztahoval.

Prostřední cestu jakousi nalézti bylo mou snahou svědomitou; zda-li se mi to tak podařilo, jak jsem si přál aneb jak jiní snad očekávají, o tom nechť rozhodne nestranný soudce. A kdyby se stalo, že by rozsudek měl proti mně vypadnouti, nechť se shovívavě má na zřeteli známý výrok „žádná kniha není tak špatná, aby se z ní nedalo něčemu přiučiti.“

V Praze, dne 31. října 1872.

Spisovatel.

Úvod.

§. 1.

Co jest povětrnost.

Zeptáme-li se někoho, jaká jest právě povětrnost, poví nám zajisté, ohlédnul-li se důkladně venku pod širým nebem, je-li teplo neb chladno, jaký věje vítr, odkud fouká a jak silně neb je-li ticho; dále nám vysvětlí, jak vypadá obloha, zda-li jasná neb oblaky pokrytá, k čemuž snad připojí též kousek proroctví, zůstane-li tak, jak jest aneb očekává-li, že se změní; má-li pak po ruce nějaké nástroje, měřící teplo neb tlak aneb vlhkost vzduchu a udávající směr větru, poví nám mimo to ještě zcela určitě, kolik stupňů tepla neb zimy ukazuje teploměr, jak vysoko stojí rtuť v tlakoměru, při čemž snad i podotkne, zda-li proti včerejšku šla do výše neb klesla a konečně dodá ještě, prozrazuje-li vlhkoměr vzduch vlhký neb suchý a větrná korouhev vítr severní neb jižní aneb jaký vůbec; k závěrku pak dodá snad ještě, co podlé toho všeho může a smí se souditi o budoucí změně uvedených tuto okolností.

Vše, co nám tu na otázku naší odpoví, vztahuje se k vzduchu a popisuje aspoň v nejdůležitějších věcech stav, v němž se nachází; neb ještě

některé, dosud méně pro nás důležité vlastnosti vzduchu bylo by nutno vytknouti, aby se zúplna poznalo, v jakém stavu se právě býti jeví. A jakost tohoto stavu, toť *povětrnost*, z čehož zároveň jde na jevo, jak složitým výjevem jest tato stránka přírody.

Za tou příčinou pochopíme též snadno, proč se o budoucí povětrnosti mluví obyčejně jen aby se mluvilo, takřka na plano; jestiť povětrnost dosud ještě velkou hádankou, z níž jen některým znakům bylo porozuměno a kterou úplně rozluštiti se tak brzy ani nepodaří.

Chceme-li poznati povětrnost vůbec, její příčiny a změny a zároveň pak posuzovati, jakou asi povětrnost v následující době smíme očekávati, musíme především znáti důkladně vzduch o sobě a pak ve spojení jeho s naší zemí, kteráž jest do něho zaobalena; na to teprv můžeme přejíti k vyšetřování všech okolností, které mají vliv na jakost jeho stavu a k vyhledávání jich souvislosti, abychom konečně poznavše příčiny a jich následky dovedli souditi z přítomnosti do budoucnosti, abychom — což jest pro obecný život nejdůležitější — směli podlé možnosti napřed něco pronésti o budoucí povětrnosti, i kdyby se jen o několik hodin jednalo.

Dosti značných tedy třeba příprav, nežli možná o povětrnosti platné slovo nějaké pronésti, dosti velké zásoby vědomostí vyžaduje se k tomu, má-li se rozmanitým a měnivým úkazům povětrnosti aspoň trochu porozuměti.

Co nejnutnějšího, jest v následujících listech sestaveno.

§. 2.

Co jest vzduch.

Jako ryba ve vodě, žije člověk ve vzduchu, ač jej ani nevidí, necítí, ani chutí nepoznává a jen tehdáž citem se přesvědčuje, že kolem něho jest něco v prostoru rozloženo, máchne-li rychle před sebe rukou aneb věje-li vítr, jehož tlak tělem cítí a jehož účinky kolem sebe vidí a slyší. Nejjasněji a nejdotěrněji se pak přivádí vzduch sám k platnosti, když mocně byl rozvlněn a co vichřice rozprouděn kácí stromy, odnáší střechy a rozrývá hladinu vodní.

Podle těchto a jiných známek poznalo se již dávno, že *vzduch*, jemuž obyčejně i *povětří* se říká, jest plyn průzračný, bez barvy a chuti a co takový též velmi pružný a roztažitelný.

Když pak se všestranně a řádně prozkoumal, poznalo se dále, že se skládá z rozličných látek, že jest 770krát lehčí než voda a že objemu jeho přibývá o 218tý díl, zvýší-li se jeho teplota o 1 stupeň teploměru R.

Abychom těmto vlastnostem lépe porozuměli, musíme se blíže s nimi seznámiti a dopodrobna je rozebrati.

Až skoro do konce předešlého století mělo se za to, že vzduch jest látkou prvotnou, původní, tak zvaným živlem, jichž v dřívějších dobách čtvero počítáno a sice *oheň*, *vzduch*, *voda*, *země*.

Roku 1775 dokázal však slavný lučebník *Lavoisier* nezvratným pokusem, že ve vzduchu rozeznávati sluší *dvojí* látku, jednu, která jest příčinou kysání ve vzduchu tak často nastávajícího, a druhou, která o sobě všechen život a oheň dusí, za kteroužto příčinou též nazvány tyto látky

kyslík a *dusík;* dále dokázal ještě, že tyto dvě látky jsou ve vzduchu jen volně spojeny a že tudíž o sobě jsou taktéž *plyny.*

Podlé toho jest tedy vzduch *míchaninou* dvou plynů, kyslíku a dusíku asi tak, jako jest malta míchaninou písku a vápna.

Co se tkne poměru, v jakém tu obě látky jsou smíchány, ustanovilo se hojnými a spolehlivými pokusy, při nichž jedna látka od druhé byla odloučena a přesně měřena, že 100 liber vzduchu obsahuje 23 libry kyslíku a 77 liber dusíku, že tedy co do váhy obsahuje vzduch více než $3^1/_3$krát tolik dusíku co kyslíku; co do objemu pak ustanoveno, že 1000 krychlových stop vzduchu obsahuje 208 takovýchto měr kyslíku a 792 dusíku, že tu tedy sotva 4krát jest dusíku co kyslíku.

Jsme-li tedy v pokoji, jehož délka měří 3 sáhy, šířka 2^0 a výška též 2^0, a jehož prostor tudíž zaujímá 12 krychlových sáhů neb 2592 krychlových stop vzduchu, snadno si vypočteme, že tu připadá na kyslík 539, na dusík pak 2051 krychlových stop, při čemž arci předpokládáme, že pokoj jest úplně prázný; neb osoby, nábytek, nářadí a vůbec vše, co se tam náhodou nalézá, vypudí tolik vzduchu, mnoho-li vlastní obsah obnáší. A poněvadž 1 krychlová stopa vody váží 56 liber a vzduch jest, jak dříve již bylo praveno, 770krát lehčí, váží 1 stopa jeho asi $2^1/_3$ lotu, tedy všechen vzduch v pokoji obsažený asi 188 liber, z nichž připadá na kyslík 43, na dusík 145 liber.

Tento poměr obou plynů vzduch skládajících jest na celém povrchu zemském tentýž, nechť vyšetřuje se vzduch v Čechách neb někde v Americe, na mořském břehu neb na temeni nebetyčné hory nějaké. Za tou příčinou může člověk život svůj dýcháním vzduchu udržující tak dobře by-

dleti v Evropě jak v Australii a kdekoli na povrchu zemském; vzduch aspoň si všude zůstává stejným.

Nedá se sice upříti, že rozmanitými spůsoby se kyslík ve vzduchu obsažený stále trávi, zejmena dýcháním živočišstva a hořením; za to však ho jinými spůsoby zase stále mnoho do vzduchu přichází, zejmena vydychováním rostlinstva v slunci, takže v celku ho přec neubývá. Zároveň tu patrno, jak zvířata a rostliny na vzájem se dýcháním svým doplňují a ve vzduchu rovnováhu látek těchto udržují.

§. 3.

Jaké podstatné i vedlejší látky obsahuje vzduch.

Co se týče jednotlivých plynů, z kterých se vzduch skládá, jakož i jiných vedlejších v něm obsažených látek, tož poznamenati sluší, že

kyslík jest plyn průhledný, bez vůně, chuti a barvy, který se rád se všemi skoro jinými látkami spojuje; děje-li se to kvapně, povstává úkaz *hoření*, děje-li se to ale pozvolna, úkaz obyčejného *okysličení*, kteréž i v našich plicích stále se udržuje a tím černou, vyžilou krev proměňuje v červenou, oživující, při čemž dýchání samo jest jen zmocňováním se vzduchu.

Za tou příčinou jest kyslík velmi důležitou, ba směle můžeme říci, nejpodstatnější částí vzduchu; neb jeho působením stává se v nejrozmanitějších případech tak veleprospěšným. Že nám pivo, víno, mléko a t. p. tekutiny často proti naší vůli udělá kyselými, na to nesmíme naříkati; proč jej k nim připouštíme.

Skoro pravý opak tohoto plynu jest věrný společník jeho ve vzduchu

dusík, který již svým jmenem prozrazuje, že hoření a žití kyslíkem udržované jen dusí a potlačuje, čímž se stává vzduch vzácnou smíšeninou dvou protiv, dvou nepřátelských živlů.

I dusík jest plyn průhledný, bez vůně, chuti a barvy, nevyznamenává se však co součást vzduchu skoro žádnou prospěšnou vlastností, tak že se skoro zdá, jakoby k vzdušnému kyslíku byl jen za tou příčinou připojen, aby kvapné působení jeho mírnil a dotíravost jeho držel na uzdě; neb kdyby nebylo dusíku, tož by dýchání naše brzy strávilo celé tělo a hoření dělo by se tak prudce, že by svět vzal za nedlouho za své. Vždyť v čistém kyslíku shoří i ocelové péro!

Velmi jednoduchým pokusem možná se též snadno přesvědčiti o dusivé vlastnosti tohoto plynu a sice takto: Naleje se na talíř vody, do prostřed postaví se hořící krátká svíčka a přes ni poklopí se sklenice, jak na ob. 1. naznačeno.

Obr. 1.

Svíčka ta hoří jen tak dlouho, pokud stačí kyslík v uzavřeném vzduchu obsažený, načež zhasne; zvedneme-li pak sklenici a vstrčíme-li do ní hořící sírku neb smolničku, shasne okamžitě, jsouc udusena dusíkem co zbytkem vzduchu ve sklenici pozůstalým.

Mimo tyto dva plyny nacházíme ve vzduchu co v celku nepodstatné a nepatrné přimíšeniny a sice v rozličných, stále se měnících množstvích především *vodní páry*, pak *uhličnatku* a *plyn čpavkový*, které pro svou zvláštní důležitost též zasluhují, abychom se s nimi blíže seznámili.

Poněvadž voda stále se vypařuje a to tím rychleji, čím větší jest teplo, a poněvadž na povrchu zemském velmi mnoho vody jest rozloženo — více než dvě třetiny celého povrchu zemského pokrývá moře —, vyvinují se bez přestání vodní páry, které vystupujíce do vzduchu s ním se mísí a v něm se co vodní kapky srážejíce opět k zem padají.

Tímto spůsobem jsou vodní páry ve vzduchu obsažené příčinou rozmanitých úkazů povětrných a hrajou tudíž velmi důležitou úlohu v povětrnosti vůbec, za kteroužto příčinou se s nimi budeme později blíže obírati a můžeme tudíž obrátiti se ihned k

uhličnatce neb *kyselině uhličité*, kterážto plyn povstává sloučením uhlíku a kyslíku, odkudž i jeho jmeno.

Poněvadž tu na každých 22 lotů látky připadá 6 lotů uhlíku a 16 lotů kyslíku, kteréž ale dohromady zaujímají jen tolik prostoru co 16 lotů kyslíku, jest uhličnatka patrně mnohem hustší nežli kyslík, jelikož tu do objemu 16 loty látky jedné vyplněného ještě se vtěsná objem 6 lotů látky druhé.

Jako plyny dříve jmenované jest i uhličnatka průhlednou, bez chuti a vůně, neslouží však dýchání a hoření jako kyslík, nýbrž udušuje obé jako dusík a to spůsobem mnohem horším. Neb činí-li stý díl vzduchu vdýchaného, působí již nemile na plíce, byť by i velmi mnoho kyslíku se

nacházelo ve vzduchu; obnáší-li pak dvanáctý díl, způsobí nejprvé závrať a konečně smrt, poněvadž v tomto případě činí nemožným čištění se krve v plicích.

Z čehož jde zřejmě na jevo, jak škodlivým v uzavřených místnostech jest vše, čím přichází mnoho uhličnatky do vzduchu, zejmena tedy hoření a dýchání. Sedí-li v uzavřeném pokoji více osob při umělém světle, stává se dosti často, že po delší době pojímá je bolení hlavy a závrať, kterouž jen otevřením oken neb dveří možná odstraniti. Totéž platí o místnostech, v nichž kvašení se v hojné míře děje; neb i tu vyvinuje se mnoho uhličnatky, která jen pozvolna se vytrácí a za tou příčinou co těžší plyn dlouho při zemi se drží. Vinné sklepy byly již mnohému záhubou a ještě nedávno udusil se tímto plynem v plzeňském pivovaru akciovém chasník, chtějící velikou kádi kvasnou čistiti.

Touto vlastností stává se uhličnatka velmi záhubnou pro veškerá zvířata; za to však honosí se jinou neméně užitečnou: vnikáť totiž velmi snadno a hojně do tekutin a činí je tudíž občerstvujícími a chutnými — nový to doklad, jak se vzájemně vylučují přání a zájmy žaludku a prsou.

Při obyčejné teplotě pojímá žejdlík vody nejméně tolik uhličnatky, mnohem pak více, je-li studenější, z čehož poznáváme, proč studená, čerstvě nabraná voda se tak příjemně pije, teplá však a odestálá nám ani nechutná, ani nás neobčerstvuje; zároveň tu pochopíme, proč mnozí, zejmena po větší spotřebě piva, tak rádi pijí vodu sodovou, ač jest dosud hanebně drahá a často i křídou zapáchá.

Obsahuje-li voda poměrně mnoho uhličnatky,

nabývá chuti přikyslé a při tom lahodné, což nejlépe dokazují t. zv. kyselky v letě velmi vážené.

Též pivo, jakož i šampaňské víno stává se tím příjemnějším, čím více uhličnatky obsahuje — arci až do určitých mezí; — naleje-li se do sklenice, šumí, hází perle a dělá smetanku, stojí-li ale dlouho na vzduchu, vyčichne, jak se říká, zteplí totiž, uhličnatka z něho prchne do povětří a z občerstvujícího nápoje studeného stane se teplá břečka.

Uhličnatka vyvinuje se stále v přírodě a sice dýcháním zvířat, hořením, kvasením i hnitím; jest však o to postaráno, aby se jí nikdy ve vzduchu mnoho nenahromadilo a tím zvířata netrpěla.

Poněvadž ji rostlinstvo stále v sebe pojímá a uhlík jejich v rozmanitých buňkách, vláknech a dřevinách ukládá, jest podíl její ve vzduchu přec jen poměrně malý, při tom však proměnitelný. V jednom milionu krychlových stop vzduchu obsaženo průměrně jen 415 měr takových uhličnatky, nanejvýš pak pozorováno 574, nanejmíň 315; co do váhy pak obsahuje 100.000 liber vzduchu jen 28 až 31 liber uhličnatky.

Konečně obsahuje vzduch ještě a to též v množství velmi nepatrném

plyn čpavkový, který se vyznamenává zvláštním zápachem pronikavým. Jako uhličnatka jest i tento plyn bez barvy, nepodporuje ani dýchání, ani hoření a spojuje se též velmi snadno s vodou, čímž *kapalný amoniak* neb *líh salmiakový* povstává.

Plyn tento skládá se ze dvou měr dusíku a 6 měr vodíku, které však jen 4 míry zaujímají, a vyvinuje se při každém hnití látek živočišných za vlhka — odtud velká část smradu, — při čemž

stoupá do povětří, kdež se s vodními parami spojuje a odtud s deštěm dolů opět spadává.

Za tou příčinou obsahuje voda dešťová, která povstala sražením se vodních par velikého objemu, větší neb menší množství této pro rostlinstvo velmi důležité potravní látky, větší v letě a na podzim, když dlouho nepršelo nežli v zimě neb na jaře po deštivém počasí.

V celku jest v letě asi jednou tolik čpavku ve vzduchu jako na podzim, ve vlhkém podzimku skoro 4krát tolik jako v suché zimě; v tisíci milionů liber vzduchu pak obsaženo ve dne 89, v noci 159 liber čpavku, z čehož zároveň poznáváme, jak poměrně nepatrnou přimíšeninu vzduchu představuje i tento plyn rostlinám sice prospěšný, zvířatům však škodlivý.

Ku konci třeba ještě se zmíniti o látkách nahodilých, které zde onde se vyvinujíce do vzduchu ucházejí a v něm se více méně rozprostraňují.

Sem patří především výpary rozličných těkavých olejů, které hlavně z květoucích rostlin a všelijakých pryskyřic vycházejíce příjemné i nepříjemné zápachy, vůně i smrady, způsobují; vyvinujíce se jen v jistých, krátkých dobách a jsouce u nás velkou převahou rázu příjemného, bývají vítaným příměskem, takřka kořením pro vzduch. Připomeňme si jen zahrady květinové za doby večerní, jděme jen do lesa borového za slunečního dne letního a poznáme a pocítíme líbeznost těchto výparů co nejvíce!

Dále sluší tu jmenovati nebezpečné *plyny uhlovodíkové*, sloučeniny to uhlíku a vodíku, z nichž některé se dosti často, zejmena v uhelných dolech vyvinují a zapáleny byvše záhubné výbuchy způsobují, tak že zvláště zřízené lampičky se musí

dávati horníkům v uhelných dolech pracujícím, aby tomuto nebezpečenství se předešlo.

K nim druží se sloučenina 6 uhlíku s 8 kyslíku, kteráž jest plynem průzračným a velmi nebezpečným, jelikož život otravuje; uzavře-li se před časem komín aneb dvířka z kamen do něho vedoucí, vniká často plyn tento z kamen do světnice, kdež dlící tam omračuje, ano i usmrcuje.

Konečně budiž ještě uveden největší nepřítel nosu našeho, nepříjemný a pronikavě zapáchající a v každém skoro ohledu nebezpečný *sirovodík*, jenž hlavně se vyvinuje při hnití živočišných látek, odpadků lidských, jsou-li při velkém horku v těsných místnostech nahromaděny; smradem na shnilá vejce upamatujícím prozrazuje se, bohužel! až tuze často v lidských osadách a znečišťuje mnohdy tak silně vzduch, že i morových nemocí bývá příčinou.

Je-li v 1500 krychlových stopách vzduchu jen 1 kr. stopa tohoto plynu, pojde v něm již ptáče, z kteréhožto jednoduchého příkladu jde patrně na jevo, jak nebezpečný jest tento příměsek. A jak často působí zvolna sice, avšak tím jistěji na zkázu zdraví u lidí, do jichž těsných jizeb vniká ze záchodů a stok! Staré žaláře dosud mají za touto příčinou velmi smutnou pověst.

Poněvadž tyto a jiné nahodilé příměsky skoro vesměs jsou velmi škodlivé zdraví našemu, má býti *vždy* a *všude*, chceme-li míti zdravý byt, naší první snahou, abychom je hned v povstání potlačili aneb aspoň rozptýlili, čehož s jedné strany docílí se zakopáváním hnijících látek živočišných, používáním vhodných látek čistících a rušících jako jest na př. vápno, skalice zelená a t. p., a s druhé strany častým provětráváním místností, v nichž nám jest se zdržovati.

Kéž by vždy na paměti měli všichni lidé, zvláště pak takoví, kteří bydlí v těsných, malými okénky opatřených jizbách, *že čerstvý, nezkažený vzduch jest půl zdraví a že velká část nemocí vzniká aneb se vzmahá ve vzduchu zkaženém!*

§. 4.

O vzduchu co celku; ovzduší (atmosféra).

Dosud měli jsme na zřeteli vzduch jen co zvláštní hmotu aneb vlastně látku, neberouce zřetele k její rozsáhlosti a rozšířenosti.

Za tou příčinou musíme nyní ještě pojednati o vzduchu co celku, co obálce naší země, v kterémžto případě jej *ovzduší*, *moře vzdušné* neb cizím slovem *atmosféra* nazýváme.

Země naše představuje, jak známo, něco málo smáčknutou neb sploštěnou kouli, z čehož následuje, že průměry její nejsou všude stejné, jak u pravidelné koule má býti; obnášíť největší 1719, nejmenší 1713 mil, z čehož pak možná vypočítati, že objem měří 5400 mil*), povrch 9,261.420 čtv. mil a obsah 2659 milionů krychlových mil.

Hutnost neb průměrná hustota hmoty zemské co celku obnáší pak 5·68 neb jinak řečeno, kdyby celá zemská koule byla jen z vody, měla by hmotu 5·68kráte menší; z čehož opět snadno se vypočte, že by hmota celé koule zemské, kdybychom ji na

*) Obvod na rovníku neb největším zemi objímajícím kruhu rozděluje se na 360 dílů neb stupňů a každý tento díl opět na 15, kteréžto patnáctiny stupně pak slují *zeměpisná míle*; naše rakouská míle jest o něco delší čítajíc 24000 střevíců, kdežto na zeměpisnou připadá jen 23433′ r.

povrchu zemském mohli položiti na váhy, 11800 trilionů centnýřů vážila.

Celou tuto kouli zemskou objímá všestranně vzduch, přítažností její jsa k ní poután; za kteroužto příčinou musí co hmota snadno stlačitelná a pružná býti na povrchu zemském nejhustší, a čím výše nad ním, tím řidší.

Obálka vzdušná neb ovzduší skládá se tudíž z vrstev, jimž hutnosti neb hustoty ubývá do výšky, o čemž podrobněji se zmíníme, až budeme jednati o tlaku vzdušném; zde budiž jen na př. uvedeno, že ve výšce 1 míle jest hustota jeho jen 0·4, ve výšce 8 mil pak jen 0·003 hustoty, jakou pozorujeme nad samým mořem.

Z čehož jde dále na jevo, že ve výšce asi 10 mil nad povrchem zemským jest vzduch již tak řídkým, že bychom tu jeho jsoucnost sotva i nejjemnějšími nástroji dokázali. Za tou příčinou můžeme si představovati ovzduší země naší co obálku asi 10 mil tlustou, čímž však není řečeno, že by výše se netáhl; aspoň prozrazují některé úkazy i ve výšce 50 mil nad povrchem zemským vzduch, arci nanejvýš rozředěný.

Jak z předcházejícího patrno, skládají vzduch náš dva plyny, kyslík a dusík, k nimž co stálý příměsek druží se ještě vodní páry, uhličnatka a plyn čpavkový — o látkách nahodilých možná tu v celku pomlčeti.

Látky tyto jsou hustoty rozličné tak sice, že obnáší hustota

kyslíku	1·1057,
dusíku	0·9720,
vodní páry . . .	0·6201,
uhličnatky . . .	1·5245,
plynu čpavkového	0·5890,

béře-li se hustota vzduchu za měřítko, je-li tedy vyjadřena číslem 1.

Kdyby nesloučející se plyny tak se chovaly jako tekutiny nesmíšitelné na př. jako rtuť, voda a olej, byly by tedy látky tyto v ovzduší neb moři vzdušném, jímž celá země jest obejmuta a takřka pokryta, nad sebou ve vrstvách tak uloženy, jak po sobě jdou čísla hustotu jejich vyjadřující od největšího počínajíc; nad povrchem zemským bezprostředně byla by tedy vrstva uhličnatky, nad ní by vznášela se vrstva kyslíku, nad tímto plynem by se rozprostíral jeho věrný průvodce dusík, načež by teprv přišly vodní páry a nejvýše konečně plyn čpavkový.

Že by při tomto zřízení ani rostlina, ani živočich nemohl obstáti, jest patrno již z poznámek předcházejících. Avšak takové uspořádání a uložení není ani možné u plynů; neb u těchto platí zvláštní zákon, podlé něhož se rozšiřují a urovnávají a kterýž po vynálezci *Daltonovým* se nazývá.

Zákon tento možná asi takto vyjadřiti: *Do prostoru plynem naplněného vniká a v něm se rozprostraňuje jiný plyn zrovna tak, jako kdyby byl prázným*, při čemž arci se předpokládá, že oba plyny se jen promíchají, nikoli však v novou látku sloučí.

Ovzduší neb vzdušné moře neskládá se tedy z vrstev jednotlivými látkami vyplněných, nýbrž jest stejnoměrnou směsí všech a to tím více, jelikož stálé proudění jeho mocně ještě napomáhá stejnému promíchání všech plynů v něm obsažených.

Za tou příčinou vyskytují se na horách tytéž poměry mezi jednotlivými látkami jako v nížinách, v Evropě jako v Americe, do níž tak zhusta se

neprozřetelní našinci stěhují, za tou příčinou můžeme tak dobře dýchati v hluboké šachtě a na břehu mořském jako na Sněžce a Montblanku, v Čechách a Číně jako v Kalifornii a Australii: měnit se tu sice s výškou nadmořskou hutnost neb hustota vzduchu, s polohou krajiny vlhkost vzduchu, avšak tím se až do jistých mezí značně nemění spůsob a účinek dýchání.

Zároveň tu jde na jevo, jak důležitý jest Daltonův zákon pro rostlinstvo a živočišstvo a tudíž i pro celé člověčenstvo! Neb kdyby mu nebyly plyny podřízeny, nebylo by mohlo ani rostlinstvo ani živočišstvo a tudíž ani člověčenstvo na zemi povstati a se udržeti.

Oddělení I.

O teplotě vzduchu a povrchu zemského.

§. 5.

O teple a jeho vlastnostech.

Vstoupíme-li v zimě do topené světnice, jak příjemný zmocní se nás tu pocit! A jak se pocit tento opět změní, vejdeme-li na to do železných hutí!

Venku *mráz*, při němž i voda tuhne v led, v světnici *teplo*, při němž ustydlé oudy naše nabývají pravé své pružnosti, v sousedství roztaveného železa pak *žár*, kterýž do potu nás přivádí a tudíž opět činí naše tělo ochablým.

V prvním případě schází nám něco, čeho k pohodlnému a příjemnému žití jest potřebí, v druhém pak toho máme právě s dostatek, v třetím konečně přebytek, který tak nepříjemně nás dojímá, jako nedostatek.

Pocit tudy způsobený vyjadřujeme v rozličných případech rozličnými slovy, pravíce jednou „je studeno, zima“ jindy „je teplo“ a opět jindy „je horko, parno“ a t. d.

Příčina těchto zjevů jest teplo vůbec, zvláštní to stav těles, o kterémž nás poučuje cit hmatu neb působení jeho na povrch těla našeho; stupně jeho jsou rozličné a podlé toho i stupně příslušného citu.

Mezi studenem, pak teplem v užším toho slova smyslu a horkem není tedy žádného podstatného, ve věci založeného rozdílu, nýbrž působí tu jen rozdíl stupňový jedné všeobecné vlastnosti těles, o čemž co nejlépe možná se přesvědčiti, vloží-li se na př. prst na těleso přes příliš studené a přes příliš horké: spálíť se na obou.

Každé těleso jest tedy v jakémsi stupni teplé, má jakousi teplotu, jak říkáme; i led možná nazvati teplým, an má též nějakou býť i dosti nízkou teplotu, ba i shustěná uhličnatka není beze všeho tepla, ač představuje těleso sněhu podobné, u něhož dosud nejmenší teplota byla shledána. Studenost jest tedy jen nízký, horkost pak vysoký stupeň tepla.

Stupeň tento však obyčejně během času rozmanitě se mění, stoupaje a klesaje z rozličných příčin; ale ve všech případech pozorovati lze snahu těles, aby se co do tepla vyrovnala s okolím.

Přineseme-li do světnice kus ledu, roztaje se a studená voda z něho pocházející bude čím dále tím teplejší, až dosáhne teploty vzduchu v světnici se nacházejícího; přineseme-li do této světnice roztavené olovo, ustydne a bude pozvolna se ochlazovati, až teplota jeho se vyrovná teplotě vzduchu.

V prvním případu musí vzduch ve světnici uzavřený část svého tepla odevzdati ledu a vodě, čímž se sám ochladí; v případu pak druhém olovo samo odevzdá ze své zásoby tepla tolik vzduchu,

až mají obě tělesa stejně. V obou tedy stane se vyrovnání, s tím však rozdílem, že tuto vzduch získá, onde pak ztratí a to tím více, čím větší rozdíl co do teploty a čím menší co do hmoty mezi ním a tělesy do něho přinešenými.

A co platí o tomto zvláštním případě v malém, platí všeobecně i ve velkém.

Všude a vždy, kde setkávají se tělesa rozličné teploty, odevzdává teplejší studenějšímu tolik, aby pak všechna stejně teplá byla; vyrovnávají se co do teploty.

Toto vyrovnávání může se díti spůsobem trojím a sice:

1. *vnitřním rozprostraňováním*,
2. *zevnějším dotýkáním*,
3. *sáláním neb vyzařováním.*

Rozpálíme-li dlouhou, železnou týč na jednom konci, rozšíří se toto vyšší teplo pozvolna až ku konci druhému; postavíme-li dřevěný špalíček na horká kamna, poznáme za nějaký čas, že i hořejší plocha jeho stala se teplejší; zatopíme-li v kamnech v koutě stojících, rozhostí se po nějakém čase teplo po celé světnici, oteplí se všechen vzduch v ní se nacházející.

Čas, v kterém se to stane v rozmanitých těchto případech, nebude stejný, jak již obyčejná zkušenost učí, poněvadž se teplo v rozličných tělesích rozličnou rychlostí rozprostraňuje, aneb, jak tu se praví, poněvadž *rozličná tělesa rozličnou rychlostí teplo uvnitř rozvádí* aneb krátce řečeno, *rozličnou mají vodivost tepla.*

Všeobecně, ač s některými výminkami, můžeme v této příčině vysloviti pravidlo: *Čím hutnější těleso, tím lépe přijímá a rozvádí teplo, tím větší jest jeho vodivost tepla,* z čehož pak možná souditi, že kovy, jsouce hutnosti velké, rychle vodí

teplo, dřevo pak co mnohem lehčí mnohem pomaleji a vzduch co velmi lehký též velmi zdlouhavě.

Podlé toho rozeznávají se *dobří* a *špatní vodičové tepla;* k těmto patří na př. sláma, vlna, peří, kůže, sklo, uhlí, sníh a mnohé jiné látky pevné, pak tekutiny vůbec a voda zvlášť a konečně všecky plyny.

Touto vlastností těles stává se možným vnikání slunečního tepla do vrstev zemských, při čemž zároveň se odůvodňuje zdlouhavé postupování jeho v půdě málo vodivé, jakou představují vesměs naše pole a luka.

Dotýkáním vyrovnává se též teplota dvou rozličných těles. Položíme-li horké železo do studené vody, jak často u kováře a zámečníka se děje, odevzdá dosti rychle přebytek svého tepla vodě jej zahalující a to tím rychleji, čímž větší jest povrch jeho při stejném obsahu, poněvadž stýkání se obou látek děje se na povrchu; zatopíme-li v kamnech, zahřejou se především kachlíky, které pak teplo své odevzdávají vzduchu k nim přiléhajícímu; naložíme-li do sklepa ledu, ochladí se na něm i vzduch s ním se stýkající a rozprostraní tuto nižší teplotu i do všech koutů sklepních.

Touto vlastností a tímto spůsobem sděluje teplý vítr své teplo zemi, rostlinám a zvířatům, jež ovívá, a ochlazuje se vedro letní, když studený vzduch s teplým se smíchá, což arci větrem nejrychleji se děje; za tou příčinou hrají větry co řiditelové teploty velkou úlohu v otázkách povětrnosti se týkajících a jest teplý vítr mocnější nežli palčivý paprsek sluneční a studený vítr nepříjemnější nežli zakalené slunce.

Na jaře nemusíme se obávati povodně, do-

kud jest vzduch klidný aneb vítr chladný; neboť tu taje nenáhle sníh i led a voda tudíž povstávající odtéká taktéž pozvolna. Jakmile ale počne do velkých spoust sněhu, jaké se obyčejně vyskytují v našich pohraničných horách, váti z jara teplý jižní vítr a při tom ještě výdatně jej podporuje teplý dešť, tu proměňují se takřka jedním rázem sněhové a ledové pokryvky u vodu, která rychle se sbíhajíc v proudy mohutné se spojuje, any pak velkou hmotou i velkou rychlostí svou důrazně si razí cestu ku předu přes všechny překážky. Rok 1845 bude v této příčině vždy míti památku, arci jen velmi smutnou! —

Velmi značně a podstatně liší se od těchto dvou druhů vyrovnávání teploty *vyzařování* neb sálání tepla do dálky; neb tu se děje odevzdávání přebytku tepla spůsobem velmi rychlým, ba pro pozemské vzdálenosti a obyčejné poměry okamžitým.

Jako ze svítícího tělesa paprsky světlové, řinou se z každého teplejšího tělesa paprsky teplové na všechny strany, oteplujíce každé chladnější těleso, s nímž se na dráze své setkávají. Část paprsků se při tom sice odrazí od povrchu tělesa, část tělesem projde, avšak jedna část v něm uvízne aneb, jak tu se praví, jednu část těleso pohltí; a touto částí pohlcenou se pak oteplí. Čím více paprsků teplových tedy těleso odrazí a propustí, tím méně se zahřeje a naopak.

Za tou příčinou zahřívají se tímto spůsobem rozmanitá tělesa rozličně; vzduch na př. propouští velmi snadno paprsky teplové, kdežto kov mnoho jich v sobě zadrží. Tím se vysvětluje, proč v letě na slunci se tak silně zahřívají rozličné kovové věci, proč v zimě okna zamrzlá dříve rozmrzají nežli vzduch náležitě se od kamen rozehřál.

Zároveň tu patrno, že tím méně paprsků se pohltí, čím více se jich odrazí; a poněvadž tělesa drsná a tmavá nejméně paprsků odrážejí, musí se poměrně rychleji zahřívati nežli hladká, bílá. Černá zem zahřeje se podlé toho mnohem dříve nežli světlá, na čemž se *částečně* zakládá i užitek prsti pro rostlinstvo; černý šat jest v letě mnohem teplejší nežli bílý, za kteroužto příčinou jej neradi jen volíme; černá stěna vnímá mnohem více tepla nežli obílená, čehož se v zahradách a vinicích dosti zhusta s prospěchem používá.

Poněvadž vyzařováním se teplo *na povrchu* vydává a množství tepla při jisté teplotě *na obsahu* tělesa závisí, musí sálající těleso tím rychleji chladnouti, čím rychleji teplo vyzařuje a čím větší jest povrch jeho při stejném obsahu; neb učiníme-li u nějakého tělesa, na př. u krychle, rozměry jednou tak velké, stane se povrch 4krát, obsah však 8krát větším.

Za tou příčinou chladne kov rychleji nežli dřevo neb sláma, vychladne těleso válcovité neb vřetenovité dříve nežli kulovité, o čemž nás poučuje i praobyčejná zkušenost; chodník z kamene sdělaný zahřeje se za dne a vychladne přes noc daleko silněji nežli dřevěný, tenká do vzduchu trčící stébla rostlinná vychladnou přes noc více nežli velká dyně.

Z toho jde dále na jevo, proč malé dítě v zimě poměrně více mrazem trpí nežli člověk velký; poměr mezi obsahem a povrchem jest u něho mnohem nepříznivější nežli u odrostlého, pročež má se také lépe šatstvem chrániti. Totéž platí v menší arci míře o člověku hubeném a tlustém.

Poněvadž vyzařováním uniká teplo na všechny volné strany, možná je zachytiti a částečně na-

zpět odraziti stěnou před sálající předmět postavenou, čímž pak se i dále při vyšší teplotě udrží.

Za tou příčinou chráníme se šatstvem před zimou; nevydávať kabát neb kožich tepla, nýbrž zadržuje teplo těla našeho, aby neprchalo a my tudíž nevychladli. Jsou tedy šaty tím teplejší, čím více tepla zadržují a zároveň tím zdravější, čím více vzduchu propouštějí, v kterýchžto příčinách vyniká zejmena flanell a podšívané hedvábí.

Tohoto prostředku sálání odporného používáme v zimě dosti hojně; aby nás sálavé teplo kamen neobtěžovalo, stavíme kolem nich stinidla, ba v dobře zařízené kuchyni jsou trvale připevněny skleněné desky kolem plochy rozehřáté, na níž se vaří neb peče, aby přílišné teplo kuchařce při stolku pracující nevadilo.

Ve větších rozměrech užívá tohoto prostředku zahradník, aby na jaře a na podzim outlé rostlinky uchránil před zmrznutím; pokrývá je poklopkami, rohožkami, skleněnými stříškami a t. p., aby jim takřka zamezil pohled na hvězdnatou oblohu, do níž teplo se vyzařuje; sem patří též důležitost pokrývání trub vodu rozvádějících a kašen vrstvami slámy, jehličí, hnoje a t. p.

A ve velkém působí tentýž prostředek stále v přírodě; pokryje-li sníh dostatečně vysoko naše pole, nemáme i při největším mrazu žádných obav, že by osení trpělo; potáhne-li se nebe oblaky, nemůže teplo zemí vyzařované unikati do chladného prostoru světového.

Za tou příčinou nikdy nejsou při ostatních okolnostech stejných noci pošmourné, kde obloha závojem jest zastřena, tak chladné jako noci jasné, kde měsíc svítí jako rybí oko. Kdybychom uměli si zjednati a na povrchu udržeti velmi mnoho

kouře, dovedli bychom tímto spůsobem též uchrániti stromoví a osení od jarních mrazů a tím velké škodě předejíti.

Ze všeho toho poznáváme, jak důležitým zjevem jest sálání tepla a jak prospěšně možná tu zákonů, podlé nichž se děje, použíti k zjednání si zvláštních výhod neb odstranění mnohých nehod. Jak souvisí tento zjev ještě s jinými úkazy povětrnými, o tom později.

§. 6.

Jak měří se teplota vůbec a vzduchu zvlášť.

Jako délky délkou na př. loktem, plochy plochou na př. čtverečným sáhem, tíži tíží na př. liberkou a t. d. měříme, rozumí se samo sebou, že teplotu taktéž jen teplotou možná změřiti. Třeba tedy jen nástroje, který by rozličné teploty rozličně ukazoval, abychom přiloživše jej k tělesu, jehož teplotu chceme znáti, co nejpohodlněji mohli poznati stav její.

Nástroj tento jest obyčejný *teploměr* neb *thermometr* — obr. 2. —, který sestává z uzavřené vzduchoprázdné rourky skleněné *A B* dutou kuličkou C končící, v níž se nachází rtuť*), a ze stupnice neb škály *D*, k níž obyčejně rourka bývá připevněna a na níž jest řada čárek stupně naznačujících načrtána.

Jako každé těleso, roztahuje se i rtuť tím více, čím větší jest teplota místa, v němž se na-

*) Dosti často zastupuje rtuť červeně neb jinak barvený líh, který i při největší zimě nezmrzne a tudíž pro studené krajiny jest výhodnějším.

chází, a vyznamenává se před mnohými jinými látkami tím, že se roztahuje *rychle*, přijímajíc snadno teplo skrze tenkou stěnu skleněnou, a zároveň *pravidelně* aneb zvýšení teploty zcela přiměřeně, za kteroužto příčinou se především dobře hodí za látku teploměrnou.

Obr. 2.

Podlé toho, jak mnoho se roztáhne těleso nějakým zvýšením tepla, možná tedy posouditi, jak se oteplilo, aneb poznati teplotu, jakou právě má, ustanoviti jeho *temperaturu*; sníží-li se teplota, stáhne se tedy poměrně rtuť a sloupec její do roury vyčnívající klesne; zvýší-li se teplota, roztáhne se poměrně rtuť a tentýž sloupec se prodlouží neb rtuť stoupne v rource. Za kteroužto příčinou se krátce i praví *„teplota klesla neb vystoupla.“*

Aby se však rozličné teploty naznačily *čísly*, k tomu slouží stupnice, jejíž rozdělení zakládá se na těchto dvou úkazech:

Led kde koli povstalý taje vždy při stejné

teplotě, čistá voda vaří se při stejném tlaku vzduš-ném taktéž vždy při stejné teplotě.

Tyto dvě určité teploty vyznačí se tedy na teploměru dvojím určitým postavením rtuti, dvěma pevnými body, u nichž zůstane státi konec sloupce rtuťového a jež za tou příčinou nazýváme *body základní* a sice první *bod tání* neb *mrazu m*, druhý *bod varu v* na obr. 2.

Postavíme-li tedy nástroj v obr. 2. naznačený, avšak dělením ještě neopatřený do nádoby, v níž se nachází drobný led, bude rtuťový sloupec tak dlouho klesati, až dosáhne bodu tání, při čemž arci předpokládáme, že vše se děje v světnici topené, v níž tedy led i v zimě taje; kteryžto bod pak označí se nějakým číslem. Postavíme-li na to tentýž nástroj do nádoby, v níž se voda vaří, a sice tak, aby kulička zrovna nad povrchem vody se vznášela, bude rtuťový sloupec tak dlouho stoupati, až dosáhne bodu varu, kterýž se označí opět nějakým, arci větším číslem.

Vzdálenost těchto dvou základních bodů od sebe rozděluje se obyčejně na tolik dílků, kolik obnáší rozdíl mezi oběma čísly, čímž se obdrží označení prostředních stupňů teploty.

A toto dělení možná i dále nad bod varu a pod bod mrazu stejnoměrně provésti, při čemž předkládá se číslům nad 0 stojícím znamení +, číslům pod 0 stojícím pak znamení —.

Podlé toho, jaké číslo napíšeme k bodu tání a jaké k bodu varu, obdržíme rozličné stupnice, rozličné stupně a tudíž rozličné teploměry.

Francouz *Réaumur* označil (r. 1730) první bod číslem *0*, druhý *80*, Švéd *Celsius* označil (r. 1742) první bod taktéž *0*, druhý však *100*, tak že tu v obou případech znamení + označuje teplotu, při níž nemrzne, znamení — pak teplotu,

při níž led netaje; Němec *Fahrenheit* napsal konečně k prvnímu bodu (r. 1709) *32*, k druhému pak 212, takže vzdálenost mezi oběma rozdělena na 180 dílků a znamení + u čísel menších nežli 32 značí již teploty, při nichž mrzne.

Podlé toho rozeznáváme teploměr *Réaumurův*, jehož stupně značí se písmenou **R**, *Celsiův* neb *stodílný*, jehož stupně značí se písmenou **C**, a *Fahrenheitův*, jehož stupně značí se písmenou **F**; zvláštní ironií osudu ujal a rozšířil se nejvíce francouzský v Němcích, švédský ve Francii a německý v Anglii, čím dále tím více však užívá se nyní teploměru Celsiova, tak že snad za nedlouho ostatní dva druhy zcela vytlačí, jakž se to již stalo ve všech spisech vědeckých.

Abychom porovnali stupně těchto rozličných teploměrů, považme, že

$$80^\circ\ \mathrm{R} = 100^\circ\ \mathrm{C} = 180^\circ\ \mathrm{F},$$

aneb zkrátíme-li,

$$4^\circ\ \mathrm{R} = 5^\circ\ \mathrm{C} = 9^\circ\ \mathrm{F},$$

z čehož snadno si vypočteme, majíce zřetel k tomu, že Fahrenheit má tam 32, kde Réaumur a Celsius 0, že

$$\mathrm{R} = \frac{4}{5}\,\mathrm{C} = \frac{4}{9}\,(\mathrm{F} - 32), \qquad (1)$$

$$\mathrm{C} = \frac{5}{4}\,\mathrm{R} = \frac{5}{9}\,(\mathrm{F} - 32), \qquad (2)$$

$$\mathrm{F} = \frac{9}{4}\,\mathrm{R} + 32 = \frac{9}{5}\,\mathrm{C} + 32, \qquad (3)$$

podlé kterýchžto vzorců možná každé udání jednoho teploměru převésti na ostatní dva.

Chceme-li na př. věděti, kolik stupňů C neb F jest 12° R, použijme vzorce (2) a (3), načež obdržíme tento počet:

$$C = \frac{5}{4} . 12 = 15,$$

$$F = \frac{9}{4} . 12 + 32 = 59,$$

z čehož vysvitá, že

$$12^{\circ} R = 15^{\circ} C = 59^{\circ} F;$$

chceme-li na př. věděti, kolik stupňů R neb F jest 30° C, použijme vzorce (1) a (3), načež obdržíme

$$R = \frac{4}{5} . 30 = 24,$$

$$F = \frac{9}{5} . 30 + 32 = 86,$$

z čehož jde na jevo, že

$$30^{\circ} C = 24^{\circ} R = 86^{\circ} F;$$

chceme-li konečně na př. věděti, kolik stupňů R neb C jest 50° F, použijme vzorce (1) a (2), načež obdržíme

$$R = \frac{4}{9} (50 - 32) = \frac{4}{9} . 18 = 8,$$

$$C = \frac{5}{9} (50 - 32) = \frac{5}{9} . 18 = 10,$$

z čehož poznáváme, že

$$50^{\circ} F = 8^{\circ} R = 10^{\circ} C.$$

Podlé těchto vzorců vypočítána jest následující tabulka, která ve zvláštních případech usnadňuje též převádění teploměrných udání jednoho druhu na ostatní:

Réaumur	Celsius	Fahrenheit
— 20	— 25	— 13
16	20	4
12	15	+ 5
8	10	14
4	5	23
0	0	32
+ 4	+ 5	41
8	10	50
12	15	59
16	20	68
20	25	77
24	30	86
28	35	95
32	40	104
36	45	113
40	50	122
44	55	131
48	60	140
52	65	149
56	70	158
60	75	167
64	80	176
68	85	185
72	90	194
76	95	203
80	100	212

Casto se jedná o to, aby se znala pro jistý čas na př. den teplota nejnižší a nejvyšší, aniž by nutno bylo stále teploměr pozorovati; k tomu cíli slouží dva spojené ležaté teploměry (obr. 3.),

z nichž první A obsahuje rtuť, druhý B pak barvený líh. Nad sloupcem rtuťovým jest malý váleček železný *v*, jejž stoupající rtuť před sebou pošinuje, klesající však nechává ležeti; v sloupci líhovém jest pak dutá kulička skleněná neb dvě spojené *k*, kteréž naopak stoupající líh nechává ležeti, klesající však s sebou táhne.

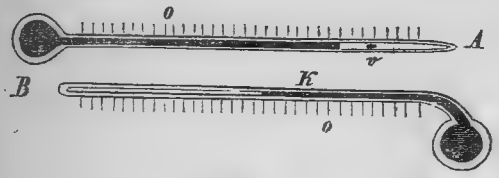

Obr. 3.

Tímto zařízením se stává, že váleček železný tam se uloží, kam rtuť při nejvyšší teplotě dostoupila, čímž právě se naznačí tato výstřední teplota, kdežto naopak skleněná kulička v druhé rource tam se zastaví a zůstane ležeti, kde líh byl nejníže a tudíž ukazoval nejnižší teplotu.

O jiných teploměrech netřeba se zde zmiňovati, poněvadž tyto dva druhy úplně postačí, aby se jimi poznalo, čeho v příčině povětrnosti chceme věděti.

Majíce dobře zřízený teploměr, snadno ustanovíme pak teplotu i vzduchu i vody; třebať jen tak jej umístiti, aby se delší čas stýkal se vzduchem neb vodou a tudíž mohl co do teploty vyrovnati s těmito dvěma tělesy, načež nám jest jen přečísti číslo, u něhož sloupec rtuťový zůstal státi.

Že není radno teploměru příliš se přibližovati, když se udání jeho má přečísti, rozumí se samo

sebou neb teplý dech, jakož i teplota našeho těla působí tu naň mimořádně a zvyšuje stupeň jeho teploty.

Jedná-li se o ustanovení teploty vzduchu venkovského, nutno především odstraniti všecky jiné příčiny, které by na stav teploměru mohly působiti. K tomu cíli zavěsme jej do stínu, kde sluneční paprsky a tudíž zářivé teplo nemůže přímo míti naň vliv; v noci pokryjme jej svrchu nějakou stříškou, aby se zamezilo vyzařování neb sálání tepla do velmi studeného prostoru světového, které zvláště za jasného nebe může býti dosti značným a tudíž způsobiti, že rychleji se ochlazuje teploměr nežli vzduch; mimo to postarejme se, aby se naň nemohla usaditi ani rosa, ani dešť, poněvadž by vypařováním vody takto sražené musil klesati, aniž by vzduch stal se chladnějším; konečně vzdalme jej od každé zdi, jakož i od země tak daleko, aby odražené neb vyzářené teplové paprsky těchto těles nemohly zvýšiti jeho teplotu.

Všem těmto požadavkům vyhoví se nejlépe, když se zavěsí teploměr na severní stranu stavení nejméně 10 stop ode zdi a od země daleko a když se opatří stříškou kuželovitou tak, aby stále zůstal ve stínu, aniž by volný přístup vzduchu byl tím zamezen.

Obyčejně prodávají se teploměry k měření teploty vzdušné určené již s těmito potřebnými přídavky, tak že není třeba zvláště si je objednávati.

Ač teploměr obyčejný jest velmi laciný a pozorování teploty vzdušné v světnici i na venku jest tak jednoduché, zejmena k potřebám obecného života, kde se nejedná o zvláštní přesnost, přes to přese všechno jest dosud tento nástroj vzácným

v obyčejných bytech. A přec jsou udání jeho v celku i ve zvláštních případech velmi užitečna!

Podlé toho, jak jest venku teplo, řídí se namnoze šat náš; mnohdy se oblékne mnohý jen lehce, maje podlé povrchního pozorování za to, že mu nebude zima, a pak se nachladí a často i roznemůže. Jak často vyskytuje se v zimě v světnici buď málo neb příliš mnoho tepla, což obé není příjemno a zdraví prospěšno; a jednoduchý teploměr za 50 kr. r. č. by nás okamžitě poučil, jak dlouho máme do kamen přikládati!

§. 7.

O pramenech tepla pozemského.

Pramen tepla pozemského může míti jen dvojí sídlo, buď mimo zemi v prostoru světovém aneb v zemi, v nitru jejím; neb povrch sám, jak dalece jej známe, není pramenem tepla pozemského, byť i na něm čas od času ohromné ohně povstávaly, any jsouce náhodné nemají patrných výsledků povšechných.

Jest nám tedy vyšetřiti, který z těchto dvou pramenů aneb zda-li oba současně a v jakém poměru působíce udržují takovou teplotu na povrchu zemském, jakou tu právě shledáváme.

Již obyčejná zkušenost, že ve slunci jest tepleji nežli ve stínu, učí zcela zřejmě, že jedním a to velmi důležitým pramenem tepla pozemského jest *slunce*. A co zkušenost zřejmě sice, avšak neurčitě praví, o tom nám podali rozličtí badatelé zcela podrobné zprávy.

Důkladnými pokusy, jaké v této příčině provedl *Herschel* a *Pouillet*, poznalo se, že země naše obdrží za 1 rok od slunce tolik tepla, že

by se jím roztála kůra ledová pokrývající celou zemi 98 stop vysoko; z čehož jde na jevo, že na jednu minutu připadá tolik tepla, kolik jest ho zapotřebí, aby 3320 milionů krychlových sáhů vody se přivedlo do varu, tedy od 0° až do 100° C.

Považíme-li pak, že slunce na všechny strany teplo své vysílá a tudíž jen nepatrný a sice jen 2300 milionní díl jeho připadne na zemi, vypočteme si též snadno, že ho v celku tolik vyzařuje, že by v každé hodině 12650 milionů krychlových mil neb taková spousta ledové vody, která by představovala kouli pětkrát tak velkou, jako naše země, přivedla se do varu.

Jak ohromné jest toto množství tepla, které slunce stále vysílá do prostoru světového, poznáme s druhé strany nejlépe podlé toho, že by nutno bylo každodenně spáliti tak velkou kouli kamenného uhlí nejlepšího, jako jest země naše, aby se tolik tepla vyvinulo.

Z těchto výsledků, ku kterýmž přišli jmenovaní dva učenci, poznáváme tedy zcela jasně, že slunce jest velmi důležitým, ba jak z dalšího výkladu poznáme, jediným pramenem tepla pozemského. Neb slunce představuje nám ohromnou 192000 mil v průměru měřící kouli hmoty na nejvyšším stupni rozohněnosti stojícím, takže na povrchu jejím mnohé kovy jsou co žhavý plyn rozloženy, za kteroužto příčinou se též snadno pochopí, odkud toto množství tepla má svůj původ.

Z jiných těles nebeských vyniká především *měsíc*, který občasně osvěcuje noci naše; avšak ač jest na pohled skoro tak velký jako slunce, jest jasnost jeho světla více než milionkrát slabší a teplo, které vysílá, sotva se pozná nejjemnějšími nástroji teploměrnými. Jinak se věc ani nemůže míti, považí-li se, že měsíc sám o sobě ne-

vydává ani světla ani tepla, nýbrž že jen odráží skrovnou část světla slunečního. Co pramen tepla nelze tedy měsíc na tomto místě uvésti, ač mnozí prorokové povětrnosti i s této stránky věří na vliv rozličných čtvrtí měsíčných.

Konečně bychom měli jmenovati mezi tělesy světovými, jež vydávají světlo a tudíž i teplo, *hvězdy*, jimiž jest obloha noční poseta; ale i tu zní odpověď zcela nepříznivě, ptáme-li se, mnoho-li tepla v celku neb jednotlivě od nich přichází na zemi naši, takže i v tomto případě nemohou míti patrného vlivu na teplotu pozemskou.

Mimo tělesa nadzemská uvedli jsme s počátku též vrstvy podzemské co prameny tepla pozemského; neb jak učí zkušenost hornická, jest pod zemí tím tepleji, čím jdeme hloub, takže v některých dolech na př. v Příbrami horníci jen polonazí takřka mohou pracovati.

Pilným bádáním pak přišlo se v této příčině k velmi zajímavým výsledkům, z nichž konečně nutno souditi, že v jisté poměrně dosti malé hloubce pod zemí jest již tak velký stupeň teploty, že by tu každé pozemské těleso se roztavilo.

Poznalo se pravidelným stopováním teploty do rozličných hloubek, že změny její, jak je obyčejně na povrchu pozorujeme, jsou až do jistých mezí tím nepatrnější, čím jdeme hloub, takže přestávají se jeviti v jisté hloubce pod povrchem zemským, kterouž nazýváme *hloubkou stálé teploty.*

Podlé polohy na povrchu zemském a podlé jakosti půdy, v níž jdeme do hloubky, mění se sice toto místo stálé teploty tak, že v horkých krajinách není tak hluboko jako v studených, kteréžto rozdíl pohybuje se v mezích dosti velikých;

u nás na př. obnáší tato hloubka asi 70 stop, tak že kdo má sklep přes 10 sáhů hluboký, po celý rok v něm pozoruje stejnou teplotu, kdežto v Sahaře již v hloubce 3 stop není pozorovati změny. Pod hvězdárnou pařížskou jest sklep 85 stop hluboký a tu nepozorovalo se na teploměru r. 1783 do něho umístěném žádné skoro změny; ukazuje v této hloubce stále + 11.82° C.

Představíme-li si tedy všecky hloubky stálé teploty neb všecky podzemské body, v nichž se teplota nemění, se sebou spojeny, obdržíme pod povrchem zemským zvláštní plochu a sice tak zvanou *plochu stálé teploty*, která tím více se blíží povrchu, čím blíže leží rovníku a naopak. —

Dále poznáno, že teploty stálé přibývá, jde-li se pod tuto plochu stále teploty a sice v celku tak, že na každých 90 až 100 střevíců zvýší se teplota o 1° C; z čehož pak možná si snadno vypočítati, že v hloubce 1000′ obnáší zvýšení teploty 10° C, v hloubce 10000′ již 100° C, v hloubce pak 240000′ neb 10 mil konečně 2400° C, což jest již žár, při němž kovy tají.

Považíme-li, že pevná kůra zemská sotva deset mil jest tlustá, kdežto poloměr země skoro 860 mil měří, pochopíme, jak mohli někteří učenci porovnati zemi naši s buňkou měkkou, tenkou jen kožní potaženou.

V hloubkách ještě větších musí totiž podlé tohoto pravidla býti tak veliký žár, že tu žádná pozemská hmota nemůže býti v skupenství pevném, z čehož dále možná souditi, že celé jádro zemské jest žhavé a měkké.

Máť tedy země naše ve svém nitru mocný pramen tepla, který však jest zaobalen vrstvou asi 10 mil tlustou a teplo houževnatě zadržující, tak že zvláštních pozorování bylo zapotřebí, aby

se poznalo, působí-li toto vnitřní teplo až na povrch zemský čili nic aneb možná-li zemi samu považovati za nějaký pramen tepla pozemského. A tu se poznalo velmi bedlivým zkoumáním, že v *celku* nemá tento vnitřní žár, jak koli jest tak mohutný, žádného vlivu na povšechnou teplotu povrchu naší země a že jen tu i tam v skrovných rozměrech se jeví vliv jeho a sice v zjevech druhu dvojího, *vodních vřídlech* a *sopkách*.

Poněvadž voda ze země se prýštící má teplotu vrstev, v nichž jest její původ nejhlubší — neb další dráhu si vyhřeje sama, — musí podlé toho, z jaké hloubky pochází, rozmanitě se co do tepla chovati.

Prýští-li se z hloubek nad plochou stálé teploty ležících, musí teplota její býti *měnivá*, v letě vyšší, v zimě nižší; sem patří největší část našich povrchních pramenů, jež jsou základem špatných studní.

Prýští-li se z hloubek blízko nad neb pod plochou stálé teploty se nacházejících, jest teplota její *stálá*, v letě v zimě stejná; sem patří prameny napájející naše dobré studně.

Prýští-li konečně z hloubek velikých, pod plochu stálé teploty daleko sahajících, jest teplota její *stálá*, sice, avšak *vysoká*; sem počítati sluší všecky *studně artézské*, které v mnohých krajinách na tisíce stop hluboko jdou, a všecka *vřídla*, *teplice*, přirozené to horké prameny neb thermy, které bývají základem bohatého života lázenského.

Jak horká tu mnohdy voda se prýští z lůna zemského a jak hluboko tudíž asi původ její sahá, poznati lze na několika příkladech tuto sestavených; *mát* na př. voda

v Janských lázních 29 — 31·2° C
„ Teplicích . . . 27 — 49° „
„ Gastýně . . . 37·5 „
„ Cáchách . . . 44 — 57° „
„ Emži . . . . 56° „
„ Baden-Badenu . 67·5° „
„ Wiesbadenu . . 70° „
„ Karlových Varech 75° „
„ Burtšeidu . . 77·5° „
„ Kateř. lázních . 88·7° „ (na Kavkaze.)
„ Trincheros . . 97° „ (Venezuela.)

Co se pak tkne sopečných výjevů, tož známo jest dostatečně, že čas od času na mnohých místech povrchu zemského se řine z hlubin podzemních horká a měkká hmota co *láva*, čímž i mnoho tepla z lůna zemského uniká do prostoru nadzemského; avšak i tyto prameny žhavětekuté látky jsou jenom velmi spoře na zemi naší rozestřeny, tak že nemají a nemohou ani míti vlivu na teplotu vůbec a jen v nejbližším okolí mimořádné zvýšení její spůsobují.

Ze všeho v tomto odstavci pověděného jde tudíž na jevo, že jediným pramenem tepla pozemského jmenovati sluší slunce, z čehož dále možná souditi, že by za 10 dní země se stala ledovou pouští, kdyby shasla tato svítilna světová, jak Kopník vhodně nazval slunce.

V našich dobách řídí se tedy teplota nějakého místa jedině množstvím tepla, jaké slunce tam sešle a podléhá tudíž stejným změnám, jako postavení slunce k zemi, za kteroužto příčinou jest teplota pozemská vůbec co do času i co do místa velmi proměnnou. A poněvadž slunce v dvojím občasí mění své postavení k zemi, *denně* a *ročně*, musíme i dvojí změnu teploty rozeznávati a sice denní a roční, při čemž ještě nutno míti

zřetel k poloze a okolí místa nějakého na povrchu zemském.

Jinak arci bylo na zemi v dobách pradávných, kde země naše sama byla značným pramenem tepla pozemského a tudíž se sluncem a jeho vlivem závodila; tehdáž byly změny daleko menší a nepatrnější a celá země honosila se daleko větším množstvím tepla vůbec nežli nyní, čímž se i odůvodňují mnohé zjevy dřívějšího rostlinstva a živočišstva se týkající, na př. že v dobách předvěkých i v Čechách rostly stromovité kapradiny, araukarity a palmy, jejichž potomci nyní jen v horkých krajinách se vyskytují.

§. 8.

Jak mění se teplota během dne.

Již nejobyčejnější zkušenost učí, že jest venku pod širým nebem v rozličných dobách denních rozličně teplo; obyčejně bývá za poledne tepleji nežli v noci, ráno asi stejně teplo jako u večer.

Sledujeme-li tuto proměnu na teploměru, každou hodinu stav jeho zaznamenávajíce, poznáme docela jasně nejenom, že se mění, nýbrž dovíme se i zároveň, jaká jest tato změna.

Opakujeme-li toto pozorování několik dní po sobě, poznáme mimo to dále, že tato změna tepla se též podobným spůsobem opakuje, z čehož soudíme, že jest *občasnou* neb *periodickou*; občasí neb perioda jest tu *jeden den*, za kteroužto příčinou nazýváme tuto změnu tepla *denní*.

V čem vězí příčina tohoto stále se opakujícího zjevu, jest všeobecně známo; jest to úkaz nepozorovaný sice, avšak mnohými spůsoby zcela na jisto postavený, ba i názorně dokázaný, že země

naše otáčí se kolem své osy jednou v době, již nazýváme *den*, rozeznávajíce část jeho *světlou* neb den v užším smyslu toho slova a část *tmavou* neb noc.

Kdyby země naše neotáčela se kolem osy své, dopadaly by paprsky sluneční, které teplotu na povrchu zemském výhradně řídí, na rozličná místa rozličným sice směrem, avšak na určité místo stále stejným; za tou příčinou byla by sice teplota na rozličných místech též rozličnou, na určitém však taktéž stálou, jednotvárnou.

Poněvadž se však země naše otáčí aneb slunce zdánlivě kolem země obíhá, pohybuje se jasná tato svítilna a záhřevna světová jistou dobou pod obzorem naším — *noc* —, pak vyjde nad něj — *východ slunce*, — vystupuje výš a výše — *dopoledne* —, dosáhne postavení ten den nejvyššího neb vrcholí — *poledne*, — načež se opět sklání k obzoru — *odpoledne*, — pod nějž k večeru klesne — *západ slunce*. —

Při tom dopadají paprsky sluneční na určitou plochu tím šikměji, čím níže stojí slunce nad obzorem, a tím blíže směru kolmému, čím výše se vyšine.

Čím větší však úhel, jejž uzavírá směr paprsků s rovinou vodorovnou, tím více slunce zahřívá a naopak.

Neb představíme-li si, že paprsky *AA* — obr. 4. — přicházejí na desku *BB* kolmo k jejich směru postavenou, tož patrno, že všech 20 na ni dopadne a tudíž ji oteplí tak, jak vůbec 20 těchto paprsků může; nakloníme-li však tutéž rovinu do směru *BB'*, jdou 4 paprsky mimo a oteplení desky bude přiměřené jen síle 16 paprsků; nakloníme-li ji ještě více, na př. do směru *BB''*, kdež oblouk *B''B'''* jest jen třetina ce-

lého oblouku BB'''' neb čtvrtkruhu, dopadne na tutéž plochu jen 10 paprsků, za kteroužto příčinou bude oteplení o polovičku menší; v poloze BB''' oteplí se ještě méně, z čehož dosti jasně již vysvítá, že *tím menší jest oteplení jisté plochy, čím šikměji paprsky sluneční na ni dopadají a naopak*, jakž svrchu jinými slovy bylo řečeno.

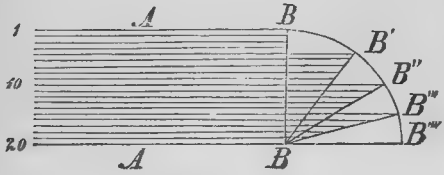

Obr. 4.

Velmi dobře jest pozorovati tento zjev na jaře, když na zorané pole napadne sněhu a pak slunce vysvítí; v krátké době tu vypadá pole co strakatina černobílá, jelikož plochy hrud proti slunci vyvstávající více se zahřívají nežli plochy od slunce odvrácené a tudíž nestejně taje sníh je pokrývající.

Poněvadž postavení slunce nad obzorem stále se během dne mění, musí se přiměřeně měniti též teplota během dne. Tak pozorováno na př. během jednoho zimního dne v Praze.

ve 12 hod.	v noci	— 4° C
„ 2 „	„	— 6° „
„ 4 „	„	— 7° „
„ 6 „	ráno	— 8° „
„ 8 „	„	— 4° „
„ 10 „	„	— 1° „
„ 12 „	v poledne	+ 2° „

ve	2 hod.	odpoledne	+ 5° C
„	4 „	„	+ 2° „
„	6 „	„	— 2 „
„	8 „	večer	— 3 „
„	10 „	„	— 4 „

Abychom ještě lépe přehlédli tuto denní změnu, představme si teploměr a jeho stav, jak po sobě byl v rozličných hodinách pozorován, vedlé sebe aneb vykresleme si, jak na obr. 5. se stalo, dvanácte teploměrů vedlé sebe, připišme ku každému hodinu, ku které patří a spojme konce rtuťových sloupců jejich čárou; zjednáme si tím obraz neb diagram znázorňující změnu teploty během tohoto dne a přehlédneme pojednou, co se během 24 hodin dálo s teplotou vzduchu.

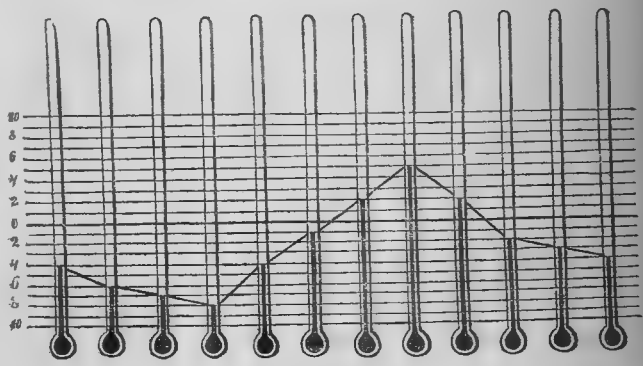

Obr. 5.

Poněvadž se tu jedná jen o stupně teploty, které byly v které hodině pozorovány, není ani nutno kresliti celé teploměry, nýbrž postačí, narýsujeme-li jen dvě soustavy rovnoběžných čárek

kolmo na sobě stojící, z nichž jedna představuje stupnici teploměru, druhá pak doby, v nichž se pozorovalo; tam, kde se nějaká čárka hodinová křižuje s příslušnou čárkou stupňovou, udělejme bod a spojme konečně všecky body tyto přímkami, načež obdržíme obraz znázorňující průběh teploty, jak za celý den byl pozorován, v tomto případě tedy ob. 6., na němž ještě jasněji poznáváme podlé průběhu lomené čáry běh tepla nežli na ob. 5.

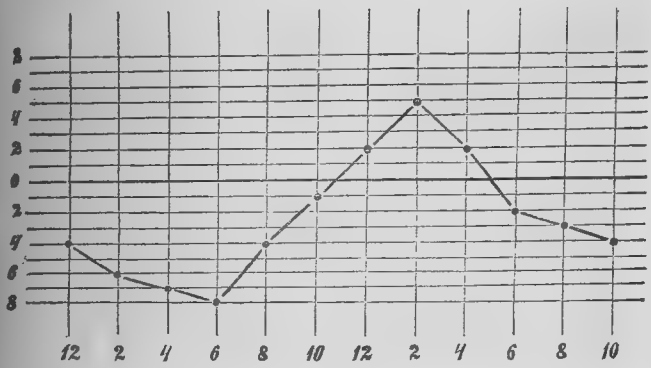

Obr. 6.

Co tu každému asi bude podivné, že nejvyšší teplota připadá na druhou hodinu odpolední a nikoli na poledne, nejnižší pak na 6 hodinu ranní a nikoli na půlnoc, jak by se očekávalo; mělo by podlé předcházejícího výkladu právě v poledne býti největší teplo, poněvadž tu slunce stojí nejvýše, a o půlnoci nejmenší, poněvadž tu slunce stojí nejníže, arci pod obzorem.

A přec tomu tak všeobecně není, o čemž se sami můžeme přesvědčiti kdykoliv, pozorujeme-li

jen více dní po sobě teplotu, abychom náhodu spíše odstranili; neb někdy se stává, že průběh teploty během některého dne jest zcela jiný, což ovšem oblaky a vítr spůsobují. Máme-li však na zřeteli jen působení slunce, pochopíme velmi snadno, že se během dne připojuje teplo sluncem právě vyslané k dříve seslanému a tudíž se hromadí; část jeho arci opět se vytratí, avšak pokud příjem tepla jest větší nežli vydání, dotud se zvyšuje, když se příjem rovná vydání, jest největší, načež pak klesá, jelikož vydání převyšuje příjem.

Za tou příčinou připadá největší teplo v létě na hodinu *třetí*, na jaře a na podzim na *druhou* a v zimě na *první* odpolední; když pak slunce zašlo, klesá sloupec teploměrný stále níž a níže až do východu slunce, poněvadž země i vzduch vyzařováním tepla do studeného prostoru světového stále chladne a odnikud tepla nedostává, pročež nejmenší teplo obyčejně před východem slunce, z jara a na podzim okolo *páté* hodiny ranní, v létě dříve a v zimě později nastává.

Chceme-li určiti a posouditi teplotu celého dne, musíme všecka pozorování v průběhu dne a noci učiněná dohromady vzíti neb sečísti a počtem pozorování pak součet tento děliti; obdržímeť tu *průměrnou teplotu* toho dne, k němuž se pozorování vztahuje.

V případě předcházejícím obnáší součet stupňů pod nullou 39, nad nullou 9, dohromady tedy — 30; dělíme-li tedy 12 co číslem udávajícím počet učiněných toho dne pozorování, obdržíme co průměrnou teplotu téhož dne — 2·5° *C*, což i znázorniti lze na ob. 6. přímkou tečkovanou.

Průměrná teplota dne musí podlé toho dvakráte za den skutečně se objeviti; děje se to totiž

při vstoupání od nejnižšího tepla k nejvyššímu a při následujícím klesání, což i obr. 6. ukazuje, jelikož těčkovaná čára dvakrát protíná křivku běh teploty naznačující a sice v bodech *a* a *b*.

Průměrná tato teplota připadá obyčejně na *devátou* hodinu ranní a *osmou* hodinu večerní; často však, zejmena na jaře a na podzim jest o deváté hodině teplota o něco vyšší, o osmé večer pak o něco nižší, takže průměr obou se přec co nejvíce bliží pravé průměrné teplotě toho dne. Za kteroužto příčinou postačí, pozoruje-li se jen dvakráte za den a sice v těchto hodinách teploměr, aby se ustanovila průměrná teplota dne; někteří badatelé pozorují však pro větší určitost třikráte a sice

buď v 6 neb 7 h. ráno, 2 odpoledne, 8 neb 9 večer,
neb „ 6 hodin „ 2 „ 10 večer
aneb „ 6 „ „ 2 „ 9 „

v kterémžto posledním případě se béře prostřední pozorování dvakráte, za to ale součet dělí 4.

Z předcházejícího poznáváme dále, že doba, v níž tepla přibývá, není tak dlouhá jako doba následující, v níž ho ubývá; trvání tato doba průměrně 15, ona pak jen 9 hodin.

Velmi nestejný jest též rozdíl mezi nejnižší a nejvyšší průměrnou teplotou rozličných dnů; obnášíť v průměru

v zimě	2·37° *C*
na jaře	6·76° „
v létě	8·27° „
na podzim	5·41° „

Jak ze všeho jde na jevo, jsou proměny denní teploty velmi rozmanité jak o sobě tak co do ročního počasí, čímž možná mnohé zvláštní úkazy objasniti.

K těmto patří známá zkušenost, že teplé ráno

prodlužuje, studené pak krátí dobu stoupání teploměru a určuje tudíž teplota dopolední poněkud i odpolední; za horkých dnů letních nastává nejvyšší teplota mnohdy až ku čtvrté hodině popolední.

Dále patří sem nemilá zkušenost zahradníků, že květiny, které o půlnoci ještě zdrávy byly, před východem slunce často zmrzly; že měsíc v poslední své čtvrti jest rostlinám nebezpečnější nežli v první; že záhonky u křovin a zdí se nacházející méně v noci zimou trpí nežli volně rozložené a t. p.

V prvních dvou případech jest příčinou klesání teploty až do východu slunce, takže o půlnoci jest pravidelně tepleji nežli k ránu, v posledním případě pak obmezené vyzařování tepla a tudíž zmenšené ochlazení.

Měsíc sám nemá tu žádného vlivu, jak dříve již bylo řečeno, prozrazuje však, vidíme-li jej na jasné obloze, že vzduch jest průzračný, sálání tepla do prostoru světového volné a tudíž značné ochlazení možné.

§. 9.

Jak mění se teplota během roku.

Kdo pozoruje teplotu více dní po sobě, dejme tomu celý měsíc neb více měsíců a ustanoví podle pravidla dříve uvedeného pro každý den průměrnou teplotu, pozná velmi snadno zcela určitě a bezpečně, jak se i tato průměrná teplota jednotlivých dnů valně mění, což arci i obyčejná zkušenost učí, porovnávajíc vedro letní s mrazy zimními.

Chceme-li lépe a dopodrobna přehlédnouti

tento zjev, zjednejme si průměrnou teplotu jednotlivých měsíců, jednotlivých ročních počasí a celého roku a znázorněme čísla takto obdržená spůsobem dříve vyloženým; obdržíme tak si počínajíce jednoduché obrázky, křivé čáry, v nichž poznáme všecky změny tepla ve velkém, jak během roku po sobě jdou.

K tomu cíli nutno znáti průměrnou teplotu všech jednotlivých dnů celého roku, kteráž se však obdrží teprv na základě mnohaletých pozorování pravidelně provedených. Neb chceme-li na př. znáti průměrnou teplotu 15. října vůbec, musíme všecky průměrné teploty, které jsme během několika let dne 15. října skutečně teploměrem ustanovili, sečísti a počtem pozorování pak součet děliti. Dejme tomu, že někdo pozoroval ve své osadě průměrnou teplotu 15. října

roku	1850	8·6° *R*	roku	1859	8·4° *R*
„	1851	7·8 „	„	1860	8·3 „
„	1852	6·9 „	„	1861	7·3 „
„	1853	8·4 „	„	1862	7·9 „
„	1854	8·0 „	„	1863	8·3 „
„	1855	8·8 „	„	1864	8·0 „
„	1856	7·9 „	„	1865	9·1 „
„	1857	8·2 „	„	1866	7·9 „
„	1858	8·7 „	„	1867	7·8 „

podlé toho ustanoví tedy průměrnou teplotu 15. října vůbec pro místo, v němž pozoroval, dělením součtu všech pozorování 146·3 počtem pozorování 18, čímž obdrží 8·13° *R*.

Známe-li tímto spůsobem vyšetřenou průměrnou teplotu jednotlivých dnů celého měsíce, obdržíme průměrnou teplotu jeho, dělíme-li součet jejich počtem dnů na měsíc ten připadajících.

A známe-li průměrné teploty jednotlivých

měsíců, můžeme pak podobným počtem si zjednati průměrnou teplotu jednotlivých ročních počasí a i celého roku.

Pro *Prahu* na př. obnáší průměrná teplota podlé 90 letých pozorování

prosince	+ 0·38° *R*			
ledna	— 1·58 „	} *zimy* tedy	— 0· 4° *R*,	
února	— 0·07 „			
března	+ 2·82 „			
dubna	+ 7·47 „	} *jara* tedy	+ 7·41° *R*,	
května	+ 11·95 „			
června	+ 14·68 „			
července	+ 15·97 „	} *leta* tedy	+ 15·51° *R*,	
srpna	+ 15·87 „			
září	+ 12·42 „			
října	+ 8.07 „	} *podz.* tedy	+ 7·88° *R*,	
listopadu	+ 3·14 „			

z čehož jde konečně na jevo, že průměrná teplota roku obnáší + 7·598 neb kratčeji + 7·6° *R*.

Znázorníme-li výsledky mnohaletých pozorování, které právě byl yuvedeny, obdržíme obr. 7., na němž přehlédnouti lze průběh teploty, jak se ročně v Praze průměrně opakuje; vidíme tu, že z jara rychle stoupá, v letě málo se mění a na podzim opět rychle klesá, načež v zimních měsících jen v úzkých mezích se mění.

Odchylky od tohoto průběhu představují nám pak měsíce a roky studenější neb teplejší, nežli jak mají býti, při čemž poznamenati sluší, že v jisté delší řadě roků jest *počet chladnějších zim menší, let větší.*

A jako v Praze, pozorují se podobné změny po celých Čechách, v Evropě, po celém povrchu zemském s tím jenom rozdílem, že nepřipadá nejnižší a nejvyšší teplota všude na tytéž měsíce a

Obr. 7.

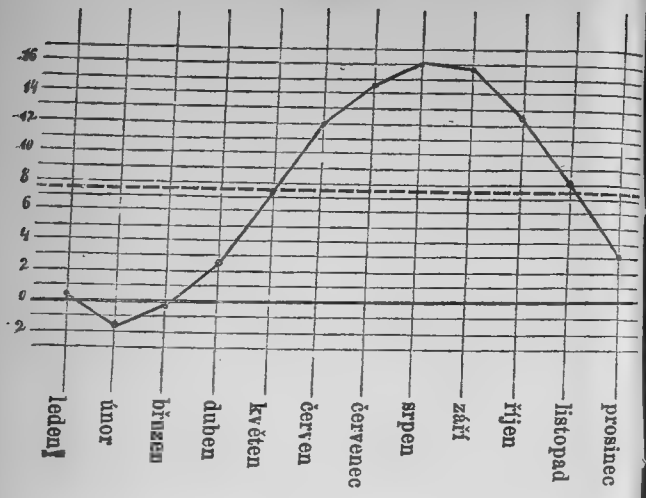

že rozdíl obou jest skoro všude jiný, menší v krajinách horkých, větší v krajinách studených, o čemž později. Zde budiž jenom uveden

Seznam

rozmanitých míst v Čechách a průměrných teplot měsíčných i ročních v nich pozorovaných.*)

*) Podlé „*Kreila* Klimatologie von Böhmen.“

Jmeno místa	leden	únor	březen	duben	květen	červen
Boleslav Ml.	— 2·57	— 0·71	+ 2·87	+ 7·35	+ 11·27	+ 13·64
Brod Něm.	2·55	1·03	1·76	6·34	10·56	12·66
„ Vyšší	3 62	1·92	1·14	6·24	10·13	12·59
Březina (Radnice)	2·54	1·11	1·56	5·72	9·80	12·53
Březnice	2·73	0·80	1·83	6·46	10·72	13·29
Budějovice	1·37	+ 0·19	2·22	7·22	11·40	13·59
Bystřice Nová	3·87	— 2·13	0·42	5·10	9·12	11.75
Čáslav	2·23	1·16	1·76	6·50	10·79	13·29
Hluboká	1·98	0·97	2·77	6·23	10·08	13·72
Hradec Král.	3.27	0.81	1·35	6·44	10·71	14·02
Cheb	3·25	1·43	1·54	6·17	10·55	12·81
Krumlov	2·36	0·64	2·72	7·04	11·12	13·86
Křivoklát	2·16	0·40	1·57	6·12	10·29	13·37
Landškron	3·36	1·45	1·42	6·23	11·07	13·78
Libětice (Žatec)	2·67	— 0·02	2·66	7·13	11·21	14·47
Lípa Ceská	2·67	1·37	1·37	5·86	10·34	12·43
Litoměřice	1·66	+ 0·47	3·11	7·85	12·26	14·55
Petr Sv.	1·62	— 0·99	0·47	4·97	8·79	11·47
Plzeň	2·26	0·64	1·88	6·80	11·07	14·11
Podmoklí	1·98	1·31	1·97	6·42	10·83	13·82
Praha	1·58	0·01	2·82	7·47	11·95	14·68
Rehberk	3·15	1·51	0·27	4·78	8·68	11·56
Rotenhaus	2·31	0·92	1·79	6·73	10·95	13·78
Rumburk	2·71	1·49	0·76	5·47	9·52	11·49
Rychnov (buděj.)	3·55	1·46	0 92	5·74	9·87	12·46
Smečno	2·58	0·54	1·90	6·76	11·11	13·76
Strakonice	3·32	1·25	1·77	6·67	11·05	12·50
Stubenbach	2·20	2·95	0·03	4·09	8·52	11·26
Sušice	2·93	0·73	1·72	5.95	9·95	12·67
Šluknov	1·67	1·07	1·36	6·79	10·11	13·53

červenec	srpen	září	říjen	listopad	prosinec	Průměrná teplota roku
+ 15·05	+ 15·08	+ 12·44	+ 7·99	+ 3·12	+ 0·33	+ 7·15° R.
14·41	14·20	11·00	7·36	2·08	— 0·83	6·33 „
13·91	14·09	10·04	5·86	1·18	1·83	5·65 „
13·54	13·67	9·87	6·82	2·15	+ 0·68	6·06 „
14.39	14·02	10·69	6·81	2·22	— 0·41	6·37 „
14·55	14·78	11·42	7·94	2·82	+ 0·58	7·11 „
12·80	12·93	9·99	5·68	0·87	— 2·03	5·05 „
14·83	14·30	11·28	7·68	2·20	+ 0·53	6·65 „
14·58	14·85	11·83	8·10	1·46	— 0·96	6·64 „
14·84	14·74	11·28	6·95	2·19	1·10	6·44 „
13·95	13·56	10·49	6·46	1·80	0·86	5·98 „
15 06	14·51	11·26	6·88	2 31	0 54	6·77 „
14·28	13·73	10·17	6·71	2·01	0·77	6·24 „
14·96	14·33	11·09	6·81	2·05	1·34	6·30 „
15·63	15·49	11·84	7·49	2·57	0·40	7·12 „
14·17	14·04	10.70	6·66	2·44	0·65	6·11 „
16·01	15·92	12·66	7·33	2·93	+ 0·25	7·67 „
12·82	12·55	9·84	5·76	0·66	— 1·56	5·26 „
15·01	14·81	11·49	7·23	2·31	0·44	6·78 „
14·80	14·43	11·52	7·80	2·78	0·03	6·75 „
15·97	15·87	12·42	8·07	3·14	+ 0 38	7·60 „
12·79	12·76	9·67	5·54	1·03	— 1·45	5·08 „
14·85	14·57	11·38	7·14	2·29	0·18	6·67 „
12·70	12·50	9·71	5·97	1·87	0·69	5·42 „
13·56	13·55	10·57	6·60	1·98	1·44	5·73 „
14·99	14·79	11·37	7·01	2·27	0·58	6·69 „
14·71	14·74	11·35	6·58	2·09	1·22	6·31 „
12·42	12·34	9·08	5·55	0·97	0·78	4·86 „
13·98	14·11	11·21	7·86	2·32	0·75	6·28 „
14·70	14·45	11·06	7·24	2·10	0·52	6·51 „

Jména místa	leden	únor	březen	duben	květen	červen
Tábor	— 3·27	— 1·48	+ 1·45	+ 6·52	+ 11·34	+ 14·02
Teplá	3·29	1·92	0·30	4·85	8·89	11·34
Trutnov	4·18	2·47	0·48	5·91	9·57	12·93
Tuří (Jičín)	2·77	1·04	1·39	5·72	10·44	13·56
Týn Karlův	1·12	+ 0·73	3·39	8·30	12·66	14·88
Vary Karlovy	1·79	— 0·31	3·02	7·91	11·83	14·81
Vimberk	4·06	+ ·84	1·23	5·91	10·20	12·76
Vrchlabí	3·32	— 1·58	0·57	5·43	9·70	12·25
Všestudy (Chomút)	2·52	0·89	1·38	6·35	10·43	13·66
Zbirov	2·43	0·64	1·78	6·06	9·77	11·93
Zlonice	2·93	1·43	1·93	6·72	11·03	13·38
Žamberk	3·11	2·61	— 0·33	5·11	9·47	12·49
Žatec	2·39	0·82	+ 2·82	6·88	11·45	13·72
Želiv	2·61	0·53	1·82	6·43	11·09	13·82
Žitenice	2·48	0·81	2·30	7·45	11·92	14·41

Proč se během roku teplota u nás a i jinde tak valně mění, jest všeobecně známo; mění se totiž během roku délka dne světlého neb doba mezi východem a západem slunce ležící a zároveň i výška slunce, jaké dosahuje v poledne. Z čehož jde, že musí býti den průměrně tím teplejší, čím delší jest, poněvadž tu delší dobu slunce hřeje a zároveň výše nad obzor vystupuje a naopak.

Uvážíme-li pak mimo to, že paprsky sluneční tím menší cestu vzduchem konají a tím tedy méně se seslabují, čím výše slunce stojí nad obzorem, poznáme, že všecky okolnosti směřují k tomu, aby teplota dne v určitém místě na povrchu zemském závisela na jeho délce.

červenec	srpen	září	říjen	listopad	prosinec	Průměrná teplota roku
+ 15·25	+ 14·68	+ 11·18	+ 6·77	+ 1·91	— 1·12	+ 6·44° R
12·45	12·11	9·23	5·51	1·31	1·28	4·96 „
14·36	13·80	9·94	6·63	2·14	1·33	5·65 „
14·60	14·36	10·91	6·07	1·95	1·05	6·19 „
16·11	16·03	12·64	8 08	3·51	+ 0·56	7·98 „
15·64	15·51	12·50	7·76	2·52	0·28	7·47 „
13·32	13·23	9·17	6·06	1·82	— 0·54	5·83 „
13·39	13·15	10·11	6·35	1·58	1·18	5·54 „
14·64	14·51	11·14	7·12	1·55	0·71	6·39 „
13·31	13·04	10·57	6·07	1·79	0·59	5·89 „
14·49	14·51	10·95	6·83	2·17	1·05	6·38 „
13·26	12·87	9·20	6 82	0·62	2·05	5·15 „
15·57	14·89	11·47	7·79	2·48	+ 0·23	7·01 „
14·75	14·37	11·18	7·25	2 49	— 0·47	6·63 „
15·45	15·51	11·98	7·44	2·48	0·30	7·11 „

Abychom okolnost posledně vytknutou lépe dovedli oceniti, představme si, že na obr. 8. značí kruh *Z* zemi, *S* slunce a okolek *V V* vzduch. Stojí-li slunce kolmo nad námi, v *nadhlavníku* neb *zenitu N*, konají paprsky co možná nejkratší cestu vzduchem *AB*, aby k nám pronikly, za kteroužto příčinou se co nejméně možná seslabí; ztratíť tu jen 24% svého tepla, jež vzduch takřka spolkne. Při každém jiném postavení ztratí více, nejvíce pak, stojí-li slunce právě nad obzorem v *O*, jelikož tu dlouhou cestou *AC* vzduchem jest se jim ubírati, za kteroužto příčinou bývá často ráno neb večer možná déle se do slunce dívati, aniž by

oko tím trpělo, je-li zároveň vzduch vodními párami naplněn.

Obr. 8.

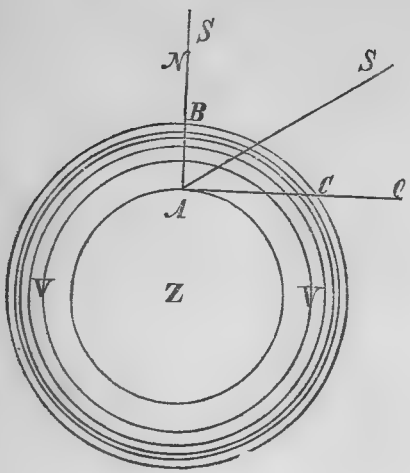

§. 10.

Jak mění se denní a roční teplota na povrchu zemském.

Příčinou roční změny teploty jest, jak dříve bylo praveno, nestejná délka dnů a příčinou této nestejnosti jest druhý pohyb země naší, obíhání její kolem slunce, jež opakuje se v čase *rok* zvaném, a to v dráze, jejíž rovina jest asi $23^1/_2$ stupně (úhlového) nakloněna k rovině, v níž se země naše točí kolem své osy.

Kdyby nebylo tohoto sklonku a země naše obíhala kolem slunce v rovině, v níž se točí kolem

vlastní osy, byla by denní průměrná teplota každého místa na ní veličina stálá, neměnivá, která by se jen polohou místa příslušného řídila, největší byla v krajinách, kamž by sluneční paprsky kolmo dopadaly, a tím menší, čím šikměji by které místo zasáhly.

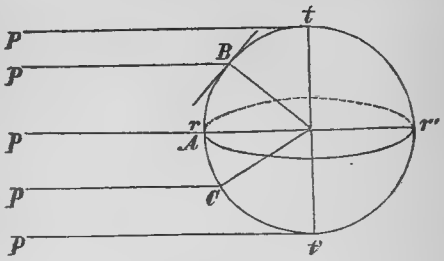

Obr. 9.

Představuje-li na př. *tt'* — ob. 9. — osu zemskou a *pp* paprsky sluneční, tož patrno, že by největší parno musilo býti v krajinách stejně daleko od obou konců osy neb *točen tt'* vzdálených, tedy u *A* v kruhu *rr'*, jejž *rovník, ekvátor* jmenujeme; čím blíže však k jedné neb druhé točně *t* neb *t'*, tím by bylo teplo menší, v *B* neb *C* tedy menší nežli v *A*, na točně samé v *t* neb t' konečně nejmenší.

A tak se to skutečně děje, avšak jen *dvakráte* do roka, počátkem *jara* a *podzimku;* v jiných dobách ročních jest země jinak postavena k paprskům slunečním *p* a sice tak, že krajiny, kam kolmo dopadají, jsou v *letě severně* od rovníku *rr'* — obr. 10. —, v *zimě* pak *jižně* od rovníku *rr'* — obr. 11. —. Naše země tedy mění své postavení k směru slunečních paprsků během roku

asi tak, jako kdybychom na obr. 12. čtvrt roku pozvolna skláněli osu *tt* do postavení *t't'*, na to

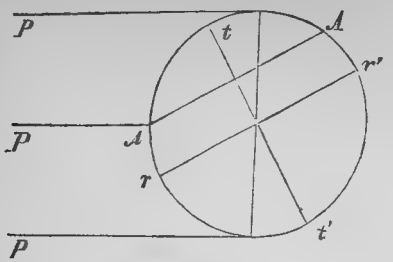

Obr. 10.

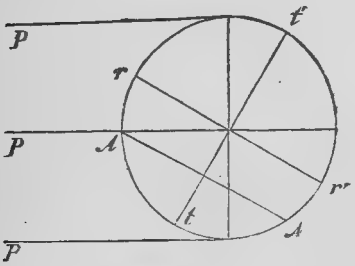

Obr. 11.

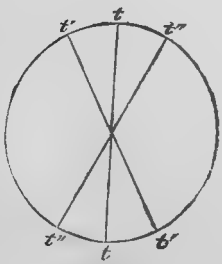

Obr. 12.

čtvrt roku nazpět do *tt*, následující čtvrt roku na druhou stranu do polohy *t''t''* a poslední čtvrt leta opět do původního směru *tt;* bez ohledu na ostatní pohyby vypadá toto kolisání asi tak, jakoby poloměr země *Ot* byl kyvadlem pohybujícím se mezi *t'* a *t''* během roku jednou; oblouk $tt' = tt'' = 23^1/_2{}^0$.

Zároveň tu patrno, že tímto pohybem představuje nám země světové hodiny, u nichž rafije teprv za rok se vrací do původního postavení svého. Točivý pohyb země nahražuje nám hodiny denní, postupný pohyb pak hodiny roční.

Poněvadž ale postavení země k slunci následkem sklonku dříve uvedeného nepřetržitě se mění a sice tak, že paprsky jeho půl leta dopadají kolmo na rozličné krajiny severně a půl leta na krajiny jižně od rovníka v pásu šířky *Ar* — ob. 10. a 11. — ležící, pošinuje se během roku kruh největšího tepla od *r* severně k *A*, na to nazpět až k jižnímu kruhu *A*, načež se opět vrací do prostřední polohy *r*. A podlé toho, jak se pošinuje kruh nejvyšší teploty, pošinují se i kruhy teploty mírnější mezi *A* a *B* a nejmenší teploty mezi *B* a *t*, čímž se stává, že každá polovice zemská má co do teploty *tři rozličné pásy*, *horký* šířky $Ar = 23^1/_2{}^0$ — ob. 13. —, *mírný* šířky $AB = 43^0$ a *studený* šířky $Bt = 23^1/_2{}^0$. V pásech těchto má tedy změna tepla denního i ročního rozličný ráz, za kteroužto příčinou též tu jest rozličné *podnebí* a sice *horké, mírné* a *studené.*

Do *horkého* podnebí patří všecka místa, v nichž slunce dvakráte do roka stojí o polednách kolmo nad hlavou; dvakrát stává se to v krajinách méně než $23^1/_2{}^0$ na sever neb na jih od rovníka vzdálených, jedenkráte na hranicích obou

horkých pásů, které dohromady splývajíce představují jediný 47° široký, rovníkem na dví rozdělený pás.

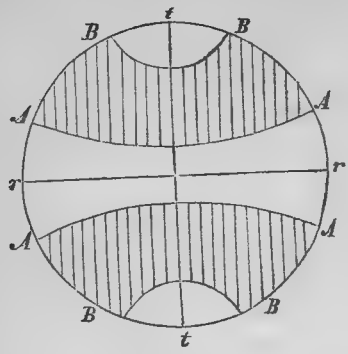

Obr. 13.

V těchto krajinách ve všech nemění se během roku délka dne značně; na rovníku jest den i noc vždy stejné délky, v krajinách pak mimo něj ležících jsou rozdíly jen nepatrné, poměrně největší arci na samých hranicích pásu horkého; avšak i tu nejsou příliš velké, jelikož ta nejdelší den něco málo přes 13 hodin, nejkratší pak asi 11 hodin trvá. Zároveň stojí slunce v celém tomto pásu za poledne vždy velmi vysoko a nikdy níže nežli u nás v září. Za tou příčinou nemůže býti příliš značnou změna teploty denní a roční, nýbrž panuje tu během celého roku větší menší horko a jest rozdíl mezi průměrnou teplotou nejstudenějšího a nejteplejšího měsíce dosti nepatrný.

V městě *Singapore* v Zadní Indii při moři ležícím jest průměrní teplota roční 26·9°*C*, nejstudenějšího měsíce 25·7, nejteplejšího pak 27·6,

takže rozdíl obou jen 1·9°*C* obnáší; v městě *Quito*, kteréž 2914 metrů neb 8790 stop vysoko nad mořem jest položeno, jest roční teplota 15·6° *C*, teplota nejstudenějšího měsíce 14·8, nejteplejšího pak 16·3, rozdíl obou těchto výstředních teplot obnáší tedy v této nesmírné výšce taktéž jen 1·5° *C*.

Severně od rovníku přibývá v horkém pásu denní teploty od ledna do dubna neb června, načež jí ubývá do konce června neb července a na to zvyšuje se opět do září a klesá do ledna, čímž se stává, že tu dosahuje dvakráte nejvyššího a nejnižšího stupně.

Podobným spůsobem, avšak opačným pořádkem mění se během roku teplota jižně od rovníku; když na jedné polokouli jest nejvyšší, jest na druhé v podobném položení nejnižší a naopak.

Tyto dvě doby stejné výstřednosti, nejvyšší a nejnižší teploty, jsou na rovníku půl roku od sebe vzdáleny, blíží se však tím více k sobě, čím více se od něho vzdalujeme a splývají v jednu na hranici horkého pásu, takže tu jednou jen do roka panuje největší a jednou nejmenší průměrná teplota.

Za tou příčinou možná rozeznávati v horkém pásu *dvoje počasí roční* a sice *suché* a *deštivé*; první vyznačuje se nedostatkem deštů, druhé pak prškami a lijáky skoro pravidelně co den se opakujícími.

Počne-li toto počasí deštivé, což se stává právě před početím největšího horka, zatáhne se obloha hustými mraky, načež nesmírné spousty vody se řinou v mocných krůpějích dolů a blesk i hrom doprovází velmi zhusta tento velikolepý zjev; rychle oživnou pak vypráhlé luhy, háje a lesy a celá příroda vypadá v krátce jako znovu zrozena.

Pravidelné tyto deště slují obyčejně *tropické*

neb *obratníkové*, poněvadž meze pásu horkého nazýváme *obratníky* neb *tropické kruhy*; za tou příčinou často slýcháme i u nás přirovnávati velké lijáky k deštům tropickým.

Poměry *podnebí mírného*, které se rozkládá mezi horkým a studeným a za tou příčinou ve dvou oddělených pásech se jeví, severně totiž a jižně od horkého, poměry tyto známe z vlastní zkušenosti více méně do podrobna, jelikož naše vlast v něm leží a my v něm tudíž žijeme. Za tou příčinou vytkneme zde jen některé čelnější úkazy, kterými se vyznamenává před ostatními.

Na žádné místo tohoto pásu mírného nepadají sluneční paprsky kolmo, nýbrž více méně šikmo; teplota tu nemůže tedy nikdy dosáhnouti tak vysokého stupně jako v pásu horkém — některé výminečně horké dni některého leta nemění v celku nic.

Délky dne přibývá v severním neb našem oddílu pásu mírného od 21. prosince do 21. června, načež se opět krátí; okolo 21. března a září jsou pak noci tak dlouhé jako dni, jest tak zvaná *rovnodennost jarní a podzimní*.

Rozdíl mezi nejdelším a nejkratším dnem jest tu průměrně dosti značný a sice tím větší, čím více se vzdalujeme od obratníků k točnám; v *Římě* na př. trvá nejdelší den 15, nejkratší 9, obnáší tedy rozdíl 6 hodin, u nás však již přes 8 hodin a v *Petrohradě* blízko na hranicích mírného pásu ležícím celých 13 hodin, jelikož tu nejkratší den $5^1/_2$, nejdelší $13^1/_2$ hodiny trvá.

Za tou příčinou jest též proměna ročního tepla v celém mírném podnebí dosti značná, ač i tu velký již panuje rozdíl podlé polohy. V celku rozeznáváme, jak známo, v tomto pásu *čtvero* počasí ročních, *jaro*, *leto*, *podzimek* neb *jeseň* a

zimu, které se průměrnou teplotou tím více od sebe liší, čím více se vzdalujeme od rovníku k točnám.

V *Římě* na př. obnáší průměrná teplota zimní + 8·1° *C*, letní pak 22·9°, rozdíl tedy 14·8°, kdežto u nás v *Praze* obnáší tento rozdíl již $20^1/_2°$, v *Petrohradě* pak skoro 24°, jelikož tu jest zimní teplota — 8·1°, letní pak 15·8° *C*.

Jak známo, připadá největší teplota na konec července — psí dni —, nejmenší do druhé polovice ledna — Jména Ježíš a Hromnice —, za kteroužto příčinou počínají meteorologové zimu měsícem prosincem, jaro březnem, leto červnem a podzimek zářím, ač podlé předešlého výkladu na oběhu slunce neb vlastně země založeného počíná jaro teprv 21. březnem, leto 21. červnem, podzimek 23. zářím a zima 21. prosincem.

Všecky tuto uvedené a i jiné sem patřící úkazy vyskytují se v podobné spůsobě na jižní polokouli zemské v druhém oddílu pásu mírného, jsou však v celku o půl roku dále pošinuty, takže tam jest zima, když máme leto, tam jest jaro, když u nás jest jeseň a naopak; v Australii na př. připadá slavnost vánoční na leto, čímž nabývá ráz její zvláštního lesku.

Studené podnebí podobá se v mnohém ohledu, zejmena co se tkne výstředností, podnebí horkému.

Každé místo v něm položené má jen jednou neb dvakráte do roka den 24 hodin dlouhý podlé toho, leží-li na pomezí podnebí mírného, v tak zvaném *kruhu polárním* (ob. 13. *BB.*) aneb blíže k točně; čím blíže pak k tomuto bodu, tím delší jest trvání nejdelšího dne, takže na točně samé slunce celého půl roku pod obzor neklesne. Na jižním cípu ostrova Nová Země zvaného a ještě

k Evropě počítaného trvá na př. nejdelší den 65, na Špicberkách pak 134 hodiny.

Podlé toho řídí se tedy i délka nocí, která tu více dní, měsíců, ba na točně i půl roku obnáší, tak že jen *záře severní*, která se v těchto končinách zhusta vyskytuje, mírní smutnou jednotvárnost těchto tmavých dlouhých dob, těchto pověstných nocí polárních.

Poněvadž slunce i za nejdelších dnů nevyšine se značně vysoko nad obzor, není teplota nikde zvlášť velká, nýbrž stačí sotva v nejpříznivěji položených krajinách k tomu, aby trochu ovsa uzrálo a několik květinek odkvětlo.

Za tou příčinou rozeznáváme tu jako v horkém pásu jen *dvoje* roční počasí, *krátké*, poměrně ještě dosti teplé *leto*, a *dlouhou*, velmi krutou *zimu*, v níž mráz hluboko do půdy vniká, z moře pak ledové pláně tvoří, tak že několik střevíců pod pevným povrchem stále jest půda zmrzlá a ledové kry i v letě činí moře velmi nebezpečným pro plavce.

Průměrná teplota roční jest v tomto pásu, jakž snadno se podlé předcházejícího posoudí, vesměs skrovná a při tom přec rozdíl mezi nejteplejším a nejstudenějším měsícem velmi veliký. V přístavě *Renssela*, ležícím v severozápadním Gronsku, obnáší na př. průměrná teplota roční —19·5° C, nejstudenějšího měsíce (března) —38°, nejteplejšího měsíce pak (července) +3·4°, tak že rozdíl obou měří 41·4° C; v městě *Jakutsku* pak ve východní Sibiři položeném jest průměrná teplota roční —10·9° C, nejstudenějšího měsíce (ledna) —40·8°, nejteplejšího (července) +17·8°, rozdíl obou tedy 57·8°, což jest zjevem podivuhodným, považíme-li, že člověk tu žije při tak výstředných teplotách.

Ze všeho, co v tomto odstavci bylo uvedeno, patrně jde na jevo, jak rozmanité jsou na rozličných místech povrchu zemského proměny tepla vůbec a v rozličných dobách ročních zvlášť, což i stručněz názorňuje obr. 14., na němž viděti jest

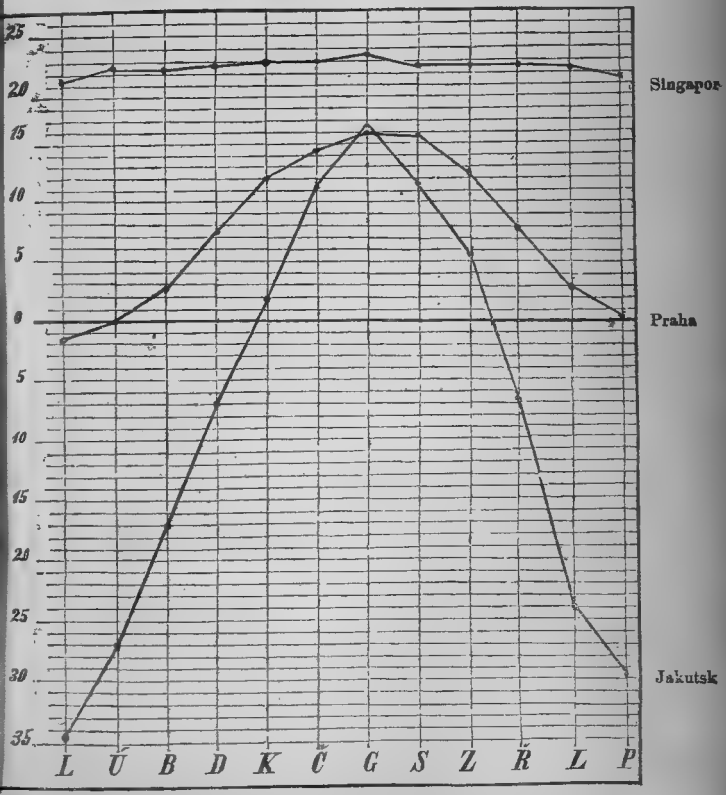

Obr. 14.

roční průběh tepla v třech místech v rozličných pásech ležících a sice města *Singapore*, *Prahy* a *Jakutska*.

Velmi dobře se též posoudí teplost rozličných pásů zemských, porovnáme-li výšky, v nichž sníh po celý rok zůstává ležeti, tak zvané *hranice věčného sněhu*. Ležíť na bílední, že hranice tato bude vyšší v krajinách teplejších, nižší v studenějších, což i zkušenost zřejmě učí; měřít výška její

v Norvéžsku (pobřeží)	pod	71°	šířky 2220′
na Islandu	„	65°	„ 2890′
v Norvéžsku středním .	„	60°	„ 4800′
„ Kamčatce	„	56°	„ 4930′
na Altaji	„	50°	„ 6590′
„ Alpách	„	46°	„ 8350′
„ Pyrenejích	„	43°	„ 8400′
„ Aetně	„	37½°	„ 8900′
„ Himalaji	„	31°	„ 12200′
v Mexiku	„	19°	„ 13900′
„ Sierře Nevada de Merida	„	8°	„ 14000′
„ Quito	„	0°	„ 15300′
„ Peruánsku	„	15°	již. šíř. 15000′
„ „ jižním . . .	„	43°	„ „ 5630′
„ úžině Magellanské . .	„	54°	„ „ 3480′

I z tohoto sestavení patrno, jak rozmanitě se jeví účinky slunečních paprsků na povrchu zemském a jak rozličné jsou v rozličných pásech podmínky života vůbec.

A hlavní příčinou této veliké i příjemné i nepříjemné rozmanitosti jest jednoduchá okolnost ta, že země neobíhá kolem slunce v té rovině, níž se otáčí kolem osy své!

§. 11.

Jak působí povaha místní na teplotu denní i roční.

Kdyby země naše měla povrch stejnorodý a stejnotvárný, buď zcela vodou pokrytý neb zcela postrádající větších spoust vodních a při tom prostý všech pahrbků a údolí, kdyby tedy, zkrátka řečeno, byla hladkou koulí s povrchem jednotvárným buď tekutým neb pevným, bylo by rozdělení teploty v jednotlivých pásech jejich zcela pravidelné a dalo by se i velmi snadno zvláštním počtem napřed ustanoviti, jelikož by jen na vzdálenosti od rovníku neb na zeměpisné šířce záviselo.

Dove, který vypočítal známým spůsobem průměrnou teplotu jednotlivých rovnoběžníků, obdržel tato čísla:

na	80°	severní šířky	—11·2° R
„	70°	„ „	— 7·1° „
„	65°	„ „	— 4·2° „
„	60°	„ „	— 0·8° „
„	50°	„ „	+ 4·3° „
„	40°	„ „	+10·9° „
„	30°	„ „	+16·8° „
„	20°	„ „	+20·2° „
„	10°	„ „	+21·2° „
„	0°	jižní šířky	+21·2° „
„	10°	„ „	+20·4° „
„	20°	„ „	+18·7° „
„	30°	„ „	+15·5° „
„	40°	„ „	+10·0° „

A jak valně liší se teplota rozličných míst od těchto udání! *Praha* na př. leží na 50° sev. šířky a měla by tudíž míti průměrnou teplotu roční +4·3° R, kdežto má skutečně +7·6, tedy o 3·3°

více, a naopak *Washington* v Americe měl by podlé své zeměpisné polohy míti průměrnou teplotu roční +11·9° R, má však jen 9·8°, tedy o 2·1° méně.

Co spůsobuje tuto *nepoměrnost* neb *anomalii* buď příznivou neb nepříznivou, nelze zcela dopodrobna všude vypočítati, možná však povšechně snadno vyložiti rozmanitými okolnostmi, které buď snižují neb zvýšují teplotu toho neb onoho místa, což v odstavci tomto stručně budiž vytčeno.

Poněvadž povrch zemský jest s dvou třetin pokryt vodou a s jedné třetiny sestává z rozmanitých zemin rozmanitě nakupených, nemůže i co do teploty panovati na něm pravidelnost a stejnotvárnost, nýbrž vyskytují se na něm neodvisle od točení a obíhání země a tudíž neodvisle od postavení slunce zvláštní příčiny, které valně mění všeobecné rysy změn denní i roční teploty, zvyšujíce neb snižujíce ji rozmanitě.

Sem patří především

vliv půdy na teplotu, který se zakládá buď na složení neb na barvě aneb na povlaku jejím.

Písčitá neb kamenitá půda rychleji se zahřívá nežli hlinitá.

Za tou příčinou dosahují pouště pískem kryté za dne nesnesitelného tepla — v africké oase *Murzuk* pozoroval *Ritschie* v stínu 54°*C* —, ochlazují se však v noci taktéž přes příliš — často až pod *0* — a jsou tudíž cestujícím i ve dne i v noci velmi nebezpečnými. Že i u nás písčité půdy za suchých let nejsou rostlinstvu valně příznivy, tomu nasvědčuje hojná zkušenost smutná.

Tmavě barvená půda přijímá více tepla nežli světlá.

Za tou příčinou ohřívá se z jara černá prst mnohem rychleji nežli bledá půda hlinitá a pod-

poruje tudíž velmi prospěšně a výdatně rozvoj bylin v lůně jejím zakotvených.

Krajina rostlinami pokrytá nezahřívá a neochlazuje se tak rychle jako holá.

Za tou příčinou působí lesy velmi značně na teplotu, mírníce i zimu i horko; lesnaté krajiny jsou sice v letě chladnější, za to však honosí se lojností vody, kterou v četných potocích do okolních krajin odvádějí, kdežto holé rozsáhlé roviny a stráně čím dále tím více horkým paprskům slunečním podléhajíce časem pouštěmi se stávají a i okolní krajiny teplejšími a suššími činí.

Dále má veliký vliv na teplotu *povaha okolí*, poněvadž vzduch skoro stále se proudě přenáší i teplo i zimu jedné krajiny do sousední a tudíž teplotu její buď zvyšuje neb snižuje.

Jak všeobecně známo, jest u nás v Čechách severní vítr studeným, východní chladným a suchým, jižní teplým, západní pak mírným a vlhkým, čehož příčina vězí v krajích, v nichž povstávají a odkudž k nám přicházejí.

Když na severu a severovýchodu počnou rozsáhlá pole ledová se rozpouštěti, nastává u nás s větry, přicházejícími z těchto končin nepoměrné chladno, kteréž do prostřed května připadajíc, již ode dávna se značí jmenem „*dnové ledových mužů neb lednáků*“ (Pankráce, Serváce a Bonifáce).

Jižní Čechy jsou studenější nežli severní, poněvadž studení větrové přes pohoří severní se přenášejí a teprv v jihu na zem dotírají, o čemž zřejmě možná se přesvědčiti porovnáním průměrné teploty několika míst v dřívějším seznamu uvedených jako jsou *Litoměřice*, *Budějovice* a t. p.

Podobný úkaz vyskytuje se v Uhrách, kde

vysoké v polooblouku severně rozložené Karpaty nedovolují studeným větrům škodlivě řáditi; ohnivé víno tokajské rodí se na jižním svahu předhoří Karpatského.

Totéž platí o severní Italii, o krásné a úrodné rovině padanské, již Alpy na severu co mohutné, nebetyčné hradby rozložené velmi bedlivě chrání před mrazivým dechem Boreášovým.

Opak tohoto zjevu pozorovati lze na severním svahu Alp, na př. v jižním Bavorsku, kde jižní větrové z ledovců tyrolských odcházející mnoho tepla nepřinášejí a severní studení, majíce volný přístup, jen ochlazují, takže poměry teploty jsou v Mnichově mnohem nepříznivější nežli v severněji položené Praze.

Dále sluší tu uvésti
vliv vodstva na teplotu, založený na vlastnostech a rozložení vody.

Honosíť se voda dvěma vlastnostmi, kterými se stává ředitelem a mírnitelem tepla. Zdlouha přijímajíc teplo, vydává je též pomalu, k čemuž napomáhá i hladký povrch její, menše vyzařování; stále pak vysílajíc páry odebírá okolí svému potřebného k tomuto úkonu tepla tím více, čím rychleji se vypařuje.

První vlastností se stává, že vzduch nad hladinou vodní spočívající má mnohem stálejší teplotu a nepodléhá tak rychlým proměnám, jako nad pevnou zemí, takže v noci a v zimě tak silně nevychladne, ve dne a v létě však i tak silně se nezahřeje.

Za tou příčinou nejsou v krajinách pobřežních rozdíly mezi průměrnou teplotou léta a zimy tak veliké jako v končinách daleko od moře vzdálených. V *Moskvě* na př. obnáší rozdíl mezi průměrnou teplotou nejstudenějšího a nejteplejšího

měsíce 30·1° *C*, kdežto v *Dublíně* stejně skoro daleko od rovníka vzdáleném rozdíl těchto výstředných teplot obnáší jen 10° *C*.

Jelikož ráz teploty jest podlé toho zcela rozdílný, leží-li nějaké místo blízko moře aneb uprostřed pevniny, rozeznáváme i *podnebí pomořské* neb *okeanické* a podnebí *pevninové* neb *kontinentální*. Čteme-li tedy v našich novinách, že stále pokračujícím vysušováním rybníků a vysekáváním lesů se podnebí v Čechách stále též přibližuje výstřednému podnebí kontinentálnímu, posoudíme podlé předcházejícího snadno, co nás očekává: veliké mrazy v zimě, veliká vedra v letě.

Druhá svrchu uvedená vlastnost vody působí podobným spůsobem na teplotu, mírníc ji co nejvíce; vypařováním se teplo okolní tráví — v letě stříkáme vodu na podlahu, aby se ochladilo v světnici — a vodními parami nebe zahalujícími brání se mimo to přístupu nového tepla slunečního, čímž se i nepříjemně může jeviti okolí vodou pokryté.

Chladné a pošmourné dni Škotska jakož i sychravé počasí severního Hollandska dokazují nejlépe tento vliv vody. Obzvláště pak škodlivě působí tato okolnost v krajinách bařinatých jako jsou dosud v rozsáhlosti značné na řece Dněpru a v krajinách hojnými jezery posetých, jaké se vyskytují ve Finsku a severní Americe.

Vysušováním močálů a bahnišť možná tedy krajinu učiniti nejen zdravější, ale i teplejší, o čemž mnoho příkladů nás poučuje.

Na těchto dvou vytknutých vlastnostech vody zakládá se též veliký účinek, jakým působí proudy mořské na teplotu břehů, s nimiž se setkávají. Původ těchto hojných proudů, ač do jednot-

livostí jest tu i tam ještě záhadný, jest v celku velmi jednoduchý.

V krajinách rovníkových neb ekvatoriálních oteplují se stále vrchní vrstvy mořské, čímž se voda nejen silně vypařuje, nýbrž i rozprostraňuje a na povrchu k točnám odtéká; za to pak hrne se na dně mořském studená voda z krajin točnových neb polárních k rovníku, aby tyto ztráty nahradila a rovnováhu spůsobila. I povstává takto ve velkém dvoje pravidelné *proudění, rovníkové* neb *ekvatoriální* a *točnové* neb *polární*, povrchní odtékání vody teplejší od rovníku k točnám a spodní odtékání vody studenější od točen k rovníku.

Směr těchto proudů byl by zcela přímý, kdyby nebylo otáčení země a pevnin.

Voda mořská, která se otáčí se zemí od západu k východu, má v krajinách rovníkových větší rychlost točivou nežli jest v krajinách, do nichž se ubírá; na rovníku proběhne každý bod za 24 hodin 5400 mil, kdežto 40° severněji neb jižněji v stejné době urazí jen 1094 míle. A poněvadž každé těleso snaží se udržeti při své původní rychlosti, za tou příčinou se voda, tekouc od rovníku k točnám, takřka předbíhá směrem od západu k východu jdoucím *ab* — obr. 15. —, kteréžto

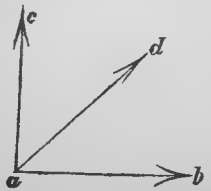

Obr. 15.

pohyb spojený s původním směrem od jihu k severu jdoucím *ac* způsobuje proudění od jihozápadu k severovýchodu *ad*.

Opačným spůsobem odchyluje se od původního směru z příčin stejných proud polární.

Avšak i tento odchýlený směr nezůstává všude bez porušení, nýbrž mění se přečasto rozmanitě podlé běhu břehů, které co mohutné hráze tyto proudy odrážejí, jiné a jiné směry jim vykazujíce.

Poněvadž proudy teplé vody v dalším běhu svém k točnám se ochlazují a tudíž teplo své se vzduchem sdělují, působí velmi prospěšně na oteplení krajin, do nichž přicházejí. Jak důležitý musí vliv tento býti, posoudíme nejlépe, považíme-li, že ochlazením 1 krychlové stopy vody o 1° *C* získá se tolik tepla, co ho zapotřebí, aby se 3200 kr. stop vzduchu taktéž o 1° *C* oteplilo.

Za tou příčinou jsou na severní polokouli zemské západní břehy teplejší nežli východní, což nejlépe se poznává, přestěhuje-li se někdo z Evropy do Ameriky a sice do místa stejně daleko od rovníku položeného. V *Kvebeku* na př. jest průměrná teplota roční jen 5·5° *C*, kdežto v městě francouzském *Rochelle* 11·7° *C* obnáší, ač polohy obou míst jsou podobné.

Z četných proudu mořských jest pro Evropu nejdůležitější tak zvaný proud *golfový*, který ze zálivu mexického, v Americe výhradně *golf* zvaného, ubírá se úžinou bahamskou na severovýchod k pobřeží evropskému a tu podél břehů norvéžských až do severního moře polárního vniká. Široký proud tento přináší teplejší vody do krajin studenějších a zahřívá tudíž i vzduch nad nimi spočívající, čímž se stává, že na př. v severním Nor-

sku se ještě daří obilí, kdežto v stejně položených krajinách uvnitř severní Ameriky jest takřka věčná zima.

Že máme u nás poměrně větší teplost, nežli by se dalo podlé vzdálenosti od rovníka souditi, tuto příznivou anomalii sluší připisovati především proudu golfovému. —

Zvláštní vliv na teplotu nějakého místa má konečně jeho

výška nad mořem.

Čím výše se nachází nějaké stanovisko, tím jest chladnější, což nejlépe znají v hornatých krajinách, kde v údolí příjemné jest bydlení, na vrcholích však stále panuje mrtvo ledové.

Nejpatrněji se jeví tyto rozdíly a následky jejich v horkém pásu u vysokých vrchů, jichž paty lemují háje palmové, z nichž stoupajíce přicházíme kolem stromovitých kapradin do lesů vavřínových, nad nimiž se rozkládají mohutné háje kaštanů; ještě výše pak vyskytují se naše listnaté stromy jako duby a buky, nad nimiž ve výšce ještě větší již jen jehličí se daří, které čím výše jdeme tím více zakrňuje a smutným lišejníkům ustupuje, až konečně vymizí všechen život rostlinný a temena věčným sněhem pokrytá neuprosně hlásají, že tu vládne bezohledně stálý mráz.

I u nás v Čechách, ač tu nejsou zvláště veliké rozdíly co do výšky, pozná každý velmi patrně tento rozdíl teploty, koná-li cestu z údolí Úpy na Sněžku aneb jen z údolí Ohře na Kupferbühl, kterážto cesta jen několik hodin trvá; dole nalezne bujné luhy, nahoře však jen zakrnělé kosodřeviny. A jak se tyto poměry změní během několika tisíceletí, budou-li se Čechy stále do výše

dmouti, jako nyní se dosud dle četných pozorování děje! —

Vystupujeme-li tedy na vysokou horu, pozorujeme na rostlinstvu tytéž změny, jaké se jeví vzdalujícím se od rovníku k točnám. Za tou příčinou můžeme obě polokoule zemské přirovnati dvěma vrchům patami na rovníku se stýkajícím a temeny přes točny sáhajícím, jak obr. 16. znázorňuje, kdež zároveň naznačeno, které zeměpisné šířce odpovídá která výška nad mořem v krajinách rovníkových.

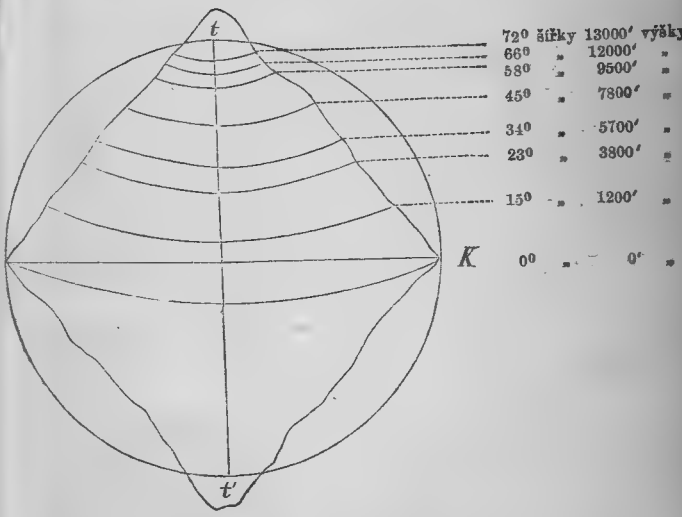

Obr. 16.

Jak do výše teploty ubývá, poznalo se zcela jasně též při rozmanitých plavbách povětrných, jakých v našem století mnoho bylo podniknuto i

do výšek nad míli měřících. Dne 6. září 1862 vystoupil Angličan *Glaisher* s balonem do výše 36000′ neb $1\frac{1}{2}$ míle a tu shledal teplotu — 20·5° *C*; na zemi ukazoval tentýž teploměr + 15°, obnášel tedy rozdíl 35·5°.

Ač mnoho pozorování bylo v této příčině učiněno, nepoznal se přec zcela jasně zákon, podlé něhož do výšky ubývá teploty.

Všeobecně se jen vyskoumalo, že v teplejších krajinách pomaleji ubývá tepla s přibývající výškou nežli v studených; na *rovníku* musíme 120 sáhů výše vystoupiti, má-li teplota o 1° klesnouti, v *Pyrenejích* však jen o 105°, v *Alpách* konečně jen o 100°. Totéž ukazuje obr. 16., kde na př. vzdálenost od 0 do 15° šířky odpovídá výšce 1200′, vzdálenost od 58 do 66° však 2500′. Mimo to se vypátralo, že v horských krajinách zdlouhavěji ubývá teploty do výšky nežli v rovinách; v Alpách připadá na 100 sáhů, v rovinách anglických již na 60 sáhů ochlazení o 1° C. Dále bylo vyzpytováno, že s počátku ubývá teploty rychleji nežli u výškách velikých a konečně poznáno též, že jiný tu panuje zákon v letě nežli v zimě, že tu zdlouhavěji, onde rychleji ubývá teploty.

Že vzdušné proudy neb větry v případech zvláštních značně mění tyto přibližné zákony všeobecné, netřeba zvláště uváděti. —

Co dosud bylo o horách zde uvedeno, platí též o vysočinách s jedinou však výminkou, že při stejné výšce honosí se větší teplotou nežli hory prostě do vzduchu vyčnívající; zahřívat se vzduch nad rozsáhlou vysočinou spočívající mnohem silněji nežli na temeni a stráních hory chladným vzduchem obejmuté.

Nejlepší doklad pro tento zvláštní zjev poskytuje pohoří *Himalaja*, na jehož severní straně

se rozkládá veliká vysočina tibetánská; na severním svahu roste tu totiž ještě ve výšce 11700′ výborná pšenice, kdežto na jižním již ve výšce 9500′ přestává všeck o polaření. A podobné úkazy pozorovány v Americe na vysočinách *Kordiller*.

Ze všeho, co v tomto odstavci bylo uvedeno, možná tedy uzavírati, že

teplotu snižuje:

1. četný počet pošmourných dní v letě, kde slunce skrze oblaky proniknouti nemůže, a jasných nocí v zimě, kde vyzařování tepla výdatně se děje;
2. rozsáhlé lesy a bařiny na blízku rozložené;
3. blízké pobřeží studeným proudem stále oplakované;
4. vysoké pohoří nakupené na jihu neb na straně, odkud teplé větry vanou;
5. značná výška nad mořem daleko vzdáleným;

teplotu zvýšuje

1. jasné nebe za dnů letních, pošmourné nebe v noci zimní;
2. sousedství teplé krajiny, z níž často vítr věje;
3. hory proti studeným větrům co chránící stěna rozložené;
4. blízké západní pobřeží na severní, východní pak na jižní polokouli;
5. nízké položení nad mořem.

Konečně poznáváme ze všech tuto vytknutých podmínek, jak složitého rázu jsou příčiny všech proměn na teploměru pozorovaných a jak rozmanité základy mají *anomalie* svrchu vytknuté.

Oddělení II.

O proudění vzdušném.

§. 12.

O podstatě a hlavních vlastnostech větrů vůbec.

Vzduch, kterým země jest obejmuta, představuje nám velmi pružnou tekutinu, která se teplem rychle rozprostraňuje a tudíž i řidší a lehčí stává. Oteplíme-li na př. krychlovou stopu vzduchu o 100° *C*, zvětší se co do objemu o $^3/_8$ kr. stopy, stane se tudíž 1 krychlová stopa vzduchu takto ohřátého o poměrný díl též lehčí a stoupá za tou příčinou do výšky, nachází-li se ve vzduchu chladnějším a těžším, podlé téhož zákona, podlé něhož ponořené dřevo vystupuje na povrch, načež na jeho místo se hrne vzduch studenější a těžší.

Oteplením nějaké části vzduchu povstávají tedy v ovzduší dvoje proudy, o čemž se možná i snadno přesvědčiti jednoduchým pokusem.

Pootevřeme-li trochu dvéře vedoucí ze studené světnice do teplé, a postavíme-li mezi ně nahoru, do prostřed a dolů hořící svíčky, seznáme hned, že plamen svíčky hořejší plápolá ze světnice teplé do studené, kdežto uprostřed klidně

hoří a dole se táhne ze světnice studené do teplé na důkaz, že lehčí teplý vzduch hrne se horem, těžší pak studený dolem do sousední světnice a oba proudy uprostřed se potkávajíce drží si rovnováhu.

Podobný úkaz pozorujeme v našich komínech, skrze něž kouř a vzduch ohněm ohřatý vystupuje tím rychleji, čím vyšší jest komín, zdola pak studený vzduch stále přitéká a kyslíkem svým hoření udržuje.

Totéž poznati lze u větší míře při každém požáru, kde taktéž ohněm rozehřatý vzduch do výše se žene a se všech stran k ohni nový vzduch se hrna, podporuje takto další hoření a znesnadňuje každé hašení.

Poněvadž i vzdušné moře v rozličných svých částech rozličně se zahřívajíc a ochlazujíc jest rozličně teplé, musí i v něm povstávati rozličné proudy, jež tu *větry* nazýváme. Neb vzduch, otepliv se na povrchu zemském, buď slunečním neb jiným teplem, stává se lehčím, vystupuje do výšky a odtéká tu horem, zároveň pak plyne chladnější dolem na místo právě uprázněné, což tak dlouho se děje, až nastane rovnováha, *ticho*, *bezvětří*, což arci jen jistou dobu v jistém místě trvá, načež opět rovnováha se ruší a proudění znova počíná.

Při každém větru rozeznávati sluší *směr*, odkud věje, a *síla* neb *rychlost*, jakou fouká.

Směr větru ustanovuje se podlé strany světa, odkud k nám přichází; zároveň pak se tímto směrem i větry označují.

Za tou příčinou rozeznáváme tedy *vítr východní*, značíce jej krátce *V*, *jižní J*, *západní Z* a *severní S* podlé hlavních stran světa a *vítr severo-východní* i *západní SV*, *SZ* a *jiho-východní* i *západní JV*, *JZ* podlé stran světa prostředních neb pobočních; jedná-li se o udání směru mezi

hlavním a pobočním ležícího, užívá se i dále téhož označení jako při kompasu a mluví se o *severo-severo-východním SSV*, *východo-severo-východním VSV*, *východo-jiho-východním VJV*, *JJV*, *JJZ*, *ZJZ*, *ZSZ*, a *SSZ*, mezi kteréžto směry ještě lze položiti dalších 16 jim podřízených. V celku se tímto dělením obdrží 32 rozličných směrů, kteréž naznačiti lze hvězdou 32 paprskovou, představující pak *větrnou růži* neb *větrojev*, což na obr. 17. znázorněno.

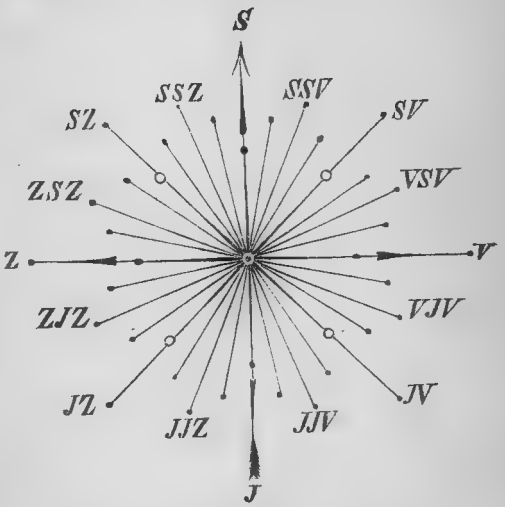

Obr. 17.

Chceme-li tedy udati, odkud právě vítr vane, musíme znáti především polohu stran světa a míti nějaký nástroj, který se větrem do takové polohy staví; obyčejně se užívá plechové korouhve, která volně jsouc postavena nejen všem větrům jest

stejně přístupna, nýbrž i všech stejně poslouchá, točíc se podlé jejich vání.

Neznáme-li však polohu stran světa, musíme nějakým spůsobem napřed ji ustanoviti, což se nejpohodlněji děje pomocí magnetické jehly, která u nás zůstává státi ve směru od severního jen $14^1/_2{}^\circ$ na západ odchýleném; známe-li tedy směr magnetky, dejme tomu AB — obr. 18 — potřebujeme jenom o $14^1/_2{}^\circ$ na pravo se odchýliti do polohy SJ a máme naznačen směr, severní a jižní, a tím i V a Z, jakož i všecky ostatní.

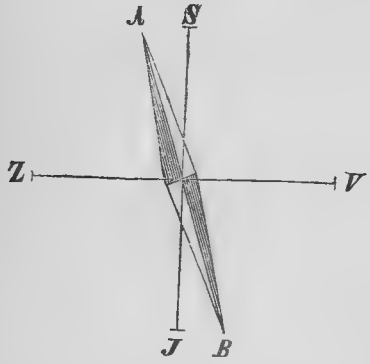

Obr. 18.

Mnohem nesnadněji jest ustanoviti rychlost proudu, s níž souvisí síla, kterou vítr věje; neb nelze zcela určitě vždy změřiti dráhu, již za 1 sekundu urazí vzdušné dílky v proudu se nacházející, aby tato dráha mohla sloužiti za měřítko rychlosti, a naopak podobně nesnadno jest určitě vždy změřiti tlak větru na plochu nějakou za jednotku vyvolenou.

V celku však přec pohodlněji jakož i prospěšněji jest měřiti tlak nežli rychlost.

K tomu cíli sestrojeny rozmanité nástroje, jež nazýváme *větroměry* neb *anemometry*.

Obyčejně sestávají z tuhé desky známé velikosti *AB* — ob. 19. — (1 □ stopa neb 0·1 □ metru), která jest s větrnou korouhví *KL* tak spojena, že se větru staví vstříc; tato deska tlačí pak zadní stranou na pružné pero *C* tím více, čím silnější jest vítr, a pohyb tímto tlakem spů-

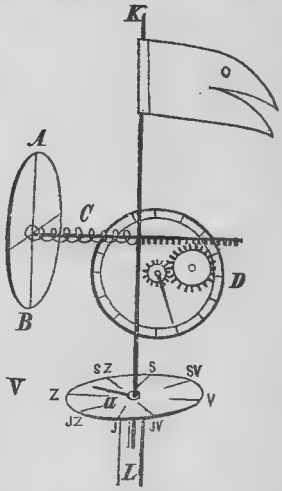

Obr. 19.

sobený přenáší se konečně rozmanitým způsobem, na př. pomocí koleček, jak tuto jest naznačeno, na škálu *D*, která musí napřed zkouškami se známým závažím provedenými důkladně býti sestavena, aby bezpečně udávala, kolik liber neb kilo-

gramů představuje tlak větru na plochu *AB*; ručička *U* do tyče korouhve větrní zaražená udává směr větru na větrojevu *V*.

Kde však není zvláštní přesnosti třeba, jako při obyčejných pozorováních meteorologických vůbec, rozeznávají se jen čtyry stupně rychlosti neb síly a označují se číslicemi takto: 1 znamená *slabý* vítr, který si pohrává listy, 2 *mírný* vítr celými větvičkami hýbající, 3 *silný* vítr klátící i velkými větvemi a 4 *bouřlivý* vítr neb *vichr*, který ohýbá i láme větve jakož i celé stromy.

První má rychlost asi 15 stop v sekundě, druhý okolo 30′, třetí až 50′ a více, poslední přes 60′, při čemž budiž podotknuto, že pohyb vzduchu ani necítíme při rychlosti menší nežli 5′ a že rychlost přes 100′ v sekundě jen velmi zřídka a to výminečně se vyskytuje při *buranech* neb *orkánech*, kteréž podlé toho též nesmírným tlakem (30—50 liber na □ stopu) působí a tudíž zhoubnými se stávají.

Strašně řádící větrové tito, jež Španělové *Tornados*, Angličané *Hurricanes* jmenují, obmezují své smutné působiště na štěstí jen na malou část horkých krajin, kdež ale pustoší nejkrásnější břehy a ostrovy. — U nás vyskytují se za to, byť i velmi zřídka, *smršť větrné* a *vodní*, které podobnou zhoubností se vyznamenávají; v tomto boji dvou protivných proudů, který přechází v rychlé víření, utvoří se obyčejně kužel do výše se rozšiřující, kterýž takřka ssaje ze země lehčí věci jako prach, písek, vodu, ba i kamení, jež pak šroubovitě do výše unáší a tu rozmetává silou odstředivou, jakáž se vyvinuje při každém pohybu vířivém neb do kruhu jdoucím. Vše, co do takového silného a postupujícího víru se dostane, bývá zničeno, což zejmena platí o staveních, sadech a

lesích; mnohdy bývá i všecka voda i s rybami takovýmto spůsobem z rybníků vyssáta a rozmetána, čehož zde onde v Čechách dosud jsou pamětníci.

Slabé a obmezené víření pozorovati však možná dosti často, zejmena v letě na silnicích a místech prachem pokrytých, kde kotouče do výšky se ženoucí naznačují zahrávání si dvou protivných vánků, příjemné to obyčejné podívání, končící však často nepříjemnou bouřkou; jsou-li tyto *prašivce* silnější, radno jest jim se vyhnouti, aby písek do očí a klobouk do výše nám nebyl hnán.

Co se tkne směru větru vůbec, známo jest u nás, že se rozmanitým spůsobem mění, že některé směry, některé větry častěji, jiné jenom zřídka se pozorují. V celé této změně na pohled nepravidelné jeví se však přec zákon velmi jednoduchý, jejž tušil již *Aristoteles*, *Bakon* a j., *Dove* pak v našem století teprv přesně vyložil a odůvodnil.

Změna větru děje se na severní polokouli v stejném smyslu jako pohyb sluneční, v opačném pak na polokouli jižní; tak asi zní zákon tento, nesoucí jméno Dove-ho.

Severní vítr přechází tedy u nás přes severovýchod ve východní, kterýž se mění v jiho-východní a na to v jižní, načež přes směr západní se vrací k směru severnímu; korouhev větrná točí se tu tedy jako ručička u hodinek.

Jak dlouho který směr kde potrvá, nedá se arci napřed s jistotou ustanoviti, jak ale se změní, toť podlé tohoto zákona jest velmi snadno předpověděti.

Co dosud bylo řečeno o podstatě jednotlivých větrů vůbec, nutí nás rozeznávati dva od sebe velmi rozdílné druhy větrů a sice *pravidelné* neb

občasné, *periodické*, které se zakládají na vlivu slunečního tepla periodicky se měnícího, a *náhodné* neb *zvláštní* větry, jichž původ hledati sluší v náhodném setkání se jistých okolností, zejmena místních.

§. 13.

O větrech pravidelných.

Sem patří především proudění vzdušné, které pravidelně ráno a večer lze pozorovati na březích mořských.

Jak dříve již bylo řečeno, zahřívá se a chladne vzduch nad pevnou zemí spočívající mnohem rychleji nežli vzduch, pod nímž voda se nachází a to za tou příčinou, poněvadž voda pomaleji přijímá a vydává teplo nežli rozličné zeminy a tudíž i nestejně rychle sděluje teplo vzdušním vrstvám nad vodou spočívajícím.

Ráno po východu slunce zahřeje se tedy rychleji pobřeží a pevnina vůbec, vzduch oteplený vystupuje tu pak do výše a na jeho místo plyne chladnější vzduch nadmořský, čímž povstává proudění od moře k pevnině jdoucí, *vítr mořský*; večer po západu slunce ochlazuje se naopak vzduch nad pevninou rychleji nežli nad mořem a odtéká pak co těžší k moři, aby se stala rovnováha, čímž povstává proud od pevniny k moři jdoucí, *vítr zemský*.

Oboje proudění počíná slabě na pobřeží samém, sesiluje a rozšiřuje se však tím dále, tu do země, čím zahřívání, tu do moře, čím chladnutí pevniny se stává mocnějším a dosahuje nejvyššího stupně v dobách největšího a nejmenšího tepla denního, tedy mezi 2. a 3. hodinou odpo-

lední a před východem slunce. Ale nikde a nikdy, ani v horkém pásu, ani v letě není prudkost těchto proudů veliká, jelikož rozdíl teploty, kterýž je spůsobuje, obyčejně jen 1—2° R. obnáší.

Vane-li vedle nich ještě nějaký vítr jiný, sesiluje neb seslabuje se jimi podlé toho, jak podobné neb protivné jsou jejich směry.

Poněvadž oba právě vytknuté druhy pravidelných větrů představují proudy vzduchu chladnějšího, jsou příčinou chladna ranního a večerního, jakéž i v letě na pobřeží se vyskytuje a za parných dnů velmi příjemně snáší.

Co nutný následek obou těchto větrů při zemi se držících pozoruje se zároveň i dvoje proudění v hořejších vrstvách vzdušných, kteréž opačným směrem jdouc vyrovnání vzduchu provádí.

Tentýž úkaz, jaký u širého moře se pozoruje, vyskytuje se i na březích větších jezer, ležících v teplejších krajinách, jako na př. na jezeře *Bodamském*, *Gardaském* a t. p.

Vedlé těchto pravidelných, na pobřežní krajiny obmezených a denně se opakujících větrů jmenovati sluší velikolepé proudění, jaké se vyvinuje v celém ovzduší následkem nestejného oteplení jednotlivých pásů zemských.

Jako nestejným oteplením vzduchu nad mořem a nad pevninou ležícího povstávají větry svrchu jmenované, podobně vznikají nestejným teplem v horkém a studeném pásu panujícím dva mohutné proudy, které tuto nerovnost stále se opakující stále vyrovnávají.

V horkém pásu zahřívá se po celý rok u vysoké míře vzduch, vystupuje pak do výše a odtéká odtud k točnám: na jeho místo plyne dolem chladný a těžší vzduch krajin točnových, aby tuto ztrátu nahradil. A tímto spůsobem povstávají dva

pravidelné větry, *horní teplý*, *rovníkový* a *dolní studený*, *točnový*.

Poněvadž se celý obor vzdušný otáčí s naší zemí od západu k východu, přináší takřka (teplý) (studený) proud (větší) (menší) rychlost točivou do krajin, kde jest (menší, předbíhá) (větší, zůstává pozadu) a odchyluje se tudíž od původního běhu, namířeného k (točnám) (rovníku) tím více, čím dále od (rovníku) (točen) vniká, a to spůsobem podobným, jaký jsme o mořských proudech jednajíce dříve byli vytkli.

V prostředních polohách přechází severní směr studeného větru v severovýchodní (na jižní polokouli jižní směr v jihovýchodní), čímž povstávají tak zvané *dolní passátní větry* neb krátce *passáty*; podobně přechází jižní směr teplého proudu v jihozápadní (na jižní polokouli severní a severozápadní), čímž povstávají *horní passátní větry* neb *antipassáty*.

Pásmo rovníkové, v němž vzduch do výšky se proudí a kde tudíž na povrchu jest bezvětří, nazývá se *pásem tichým* neb *pásem kalmů*. Střed pásu tohoto, jehož šířka se mění během roku a průměrně asi 6 stupňů obnáší, leží na severní polokouli, poněvadž tato polokoule jest v celku mnohem teplejší nežli jižní, hlavně vodou pokrytá.

Na obou stranách jeho rozkládají se v šířce asi 20 stupňů pásma, kde vzduch k rovníku stále se hrne a tudíž stále vládne passát, za kteroužto příčinou i *passátové* sluji *pásy*.

O stálém směru passátu severního přesvědčili se již první plavci s Kolumbem do Ameriky

plující; octnuvše se v nich, byli jimi hnáni bez zvláštního přičinění až k břehům americkým, z čehož vznikla u nich strašná obava, že se nikdy nevrátí nazpět. A i podnes ukazuje se dosti často úkaz tento, jelikož plavci do Ameriky veslující napřed zajíždějí k jihu asi k ostrovu Madeiře a octnuvše se tu v passátu loď jeho vlivu přenechávají; poněvadž v tomto proudu jest plavba tak snadná, že by i slabé pohlaví dovedlo říditi loď, nazvána tato část moře od plavců španělských *zálivem* neb *golfem ženským*, zátokou dam (el golfo de las Damas).

O proudu antipassátním a jeho směru dává svědectví pozorování na vysokých horách jako na Piku tenerifském ve výšce 11440′ a na hoře Mounakea na ostrovech Sandwichských. Často prozrazuje se i během vysokých oblaků a popelem sopek v horkých krajinách do výše vyhozeným.

V některých krajinách působí na passátní větry dosti značně místní poměry, částečně pravidelnost jich měníce. V indickém moři na př. věje od dubna až do října vítr jihozápadní, ostatní část roku pak vítr severovýchodní; neb v zimě jest vzduch nad jmenovaným mořem teplejší nežli nad rozsáhlou pevninou asijskou, v létě pak nastává opak toho. Tímto spůsobem připojuje se k pravidelnému proudění passátnímu ještě zvláštní druh větru mořského a zemského, čímž povstávají svrchu vytknuté proudy, jež plavci tamních krajin *Mussony* jmenují a při plavbě vždy mají na zřeteli.

Podobné zjevy se vyskytují nad rozsáhlými vyšočinami a pouštěmi, kdež se vzduch nesmírně zahřívá, a zasahují taktéž do pravidelnosti směrů passátních, jakž zejmena v Africe dosti často se pozoruje.

Vedlé těchto místních a obmezených vlivů

ruší ještě jiné okolnosti pravidelnost větrů točnových a rovníkových, passátních a antipassátních. především různá teplota krajin, z kterých pocházejí a do kterých přicházejí.

Studený proud točnový, vnikaje do krajů teplejších, stává se sám teplejším, jakož naopak teplý proud rovníkový přicházeje do krajin vždy chladnějších i stále se ochlazuje; za tou příčinou tento klesá, onen pak vystupuje tím více, čím se více vzdaluje od své kolébky, tak že se v mírném pásu setkávají a tu stále o přednost bojují. Který směr kde zvítězil, ten řídí z velké části teplotu; u nás na př. víme, že v lednu vítr severovýchodní snižuje teplotu o 4° R., jihovýchodní pak v červenci ji zvyšuje o 3° R.

Bojiště mezi oběma větry stále se obyčejně mění, hlavně působením slunce, které své paprsky kolmo sesílá, jak známo, půl roku na severní a druhou půl roku na jižní polokouli, čímž se zároveň stává, že v letě mocněji působí proud teplý nežli v zimě a naopak studený více v zimě nežli v letě. S postupem slunce pošinují se stále hranice mezi rovníkovým a točnovým proudem, z čehož hlavně povstává nepravidelnost, jaká se jeví v podivuhodné a vlivuplné hře těchto dvou pravidelných větrů.

Jak se během roku pošinují hranice těchto větrných pásů, poznati lze z tohoto sestavení.

	Severní hranice passátu	Severní hranice kalmů	Jižní hranice kalmů
jaro . .	$24^3/_4{}^0$ sev. š.	$5^3/_4{}^0$ sev. š.	$2^1/_2{}^0$ sev. š.
leto . .	28 „ „	$5^3/_4$ „ „	$1^1/_2$ „ „
podzim .	$30^3/_4$ „ „	$11^1/_3$ „ „	$3^1/_4$ „ „
zima . .	$28^1/_3$ „ „	10 „ „	$3^1/_4$ „ „
průměr .	28^0 „ „	$8^1/_4{}^0$ „ „	$2^2/_3$ „ „

Z tohoto porovnání jde patrně na jevo, že na př. severní hranice passátu o celých 6^0 se pošinuje a že nejseverněji leží na podzim, za kteroužto příčinou tu má teplý proud obtížnější boj, co se vniknutí do našich krajin týče, nežli na jaře a naopak; poštěstí-li se mu však přemoci chladné proudění, přináší nám i za pozdního podzimku velmi teplé dny.

Jak mocně a rychle mohou tyto proudy působiti na změnu povětrnosti, poznáno jasně opět roku letošního; v druhé polovici března měli jsme za vlády teplého proudu tak příjemné počasí, že bylo možná pod širým nebem se baviti a déle poseděti a s počátku listopadu, na př. na den dušiček neb i 28. t. m. bylo ještě možná při otevřeném okně obědvati. —

Poněvadž tyto pravidelné větry mají tak důležitý vliv na povětrnost, rozděluje se podlé nich povrch zemský na *sedm* pásů a sice na střední pás *klidný* k rovníku přiléhající, s nímž hraničí s obou stran dva pásy větrů *passátních*, na něž následují, jdeme-li dále k točnám, dva pásy větrů *střídavých*, s nimiž souvisí studené pásy obě točny objímající, tak zvaný *arktický* a *antarktický* pás.

Naše vlast československá leží, jak známo, v pásu střídavých větrů a požívá za tou příčinou té největší rozmanitosti, co se tkne větrů a jejich směru, z nichž jen jižní a západní častěji přicházejí k delší platnosti, o čemž později.

§. 14.

O větrech náhodných.

Kdyby země naše byla hladkou koulí jednotvárného povrchu částečně suchého, částečně vodou pokrytého, pozorovaly by se na ní jen dva druhy pravidelných větrů, o nichž právě jsme pojednali; a kdyby povrch její byl buď zcela suchý aneb zcela mořem pokrytý, nemohl by na ní povstati než druhý druh větrů pravidelných, totiž teplý proud rovníkový a studený proud točnový.

Poněvadž však země naše má na suchém povrchu svém rozmanité vyvýšeniny, rozličné hory a doly, kteréž co nejrozmanitěji jsouce rozloženy velmi rozličné podoby a tvary spůsobují, podléhá účinek tepla, vzbuzujícího proudění vzdušné, rozmanitým vlivům nepravidelným, napřed nevystižitelným, náhodným, čímž povstávají *větry náhodné.*

Hlavní příčina jejich bývá vždy rychlé a nepoměrně veliké oteplení neb ochlazení některého obmezeného místa, nějaké mořské zátoky, hluboké doliny neb i části nějaké rozsáhlé roviny.

V malé míře vyskytují se takové větry při každém požáru, jak dříve již bylo řečeno; plamenem široko daleko šlehajícím zahřívá se mocně a rychle vzduch, který pak vystupuje do výšky, načež okolní chladnější vzduch na jeho místo se

všech stran tak dlouho plyne, až jest konečně rovnováha zjednána. Tímto spůsobem povstává tedy teplý proud od požáru horem na všechny strany se rozbíhající a chladný proud k požáru dolem se všech stran se hrnoucí. Požár tu působí co veliká ssací trubice, kteráž okolní vzduch k ohni takřka táhne a to tím silněji, čím jest bližší.

Co tuto v malém a při požárech lesních a stepních, jaké zejmena v Americe dosti zhusta se vyskytují, v rozměrech daleko větších se děje, povstává v horkých uzavřených krajinách neb zálivech mořských ve velkém; zahřeje-li se totiž slunečním teplem rychle a silně vzduch v takovýchto kotlinách uzavřený, prchá rychle do výše a jednostranně plyne pak sousední chladný na jeho místo, z čehož se vyvinují mocné *větry* neb *proudy ssací*, jakž *Franklin* již byl ukázal.

Sem patří především dříve již jmenované burany mexikánského zálivu *Tornados* a *Teifuny* neb *Tyfony* čínského moře co nejnebezpečnější proudy vzdušné a nejzuřivější větry náhodné.

Jak zhoubně mnohdy řádí takovýto buran, zakusilo se na př. 10 srpna 1831 na malo-antillském ostrově *Barbadoes* zvaném; krásné okolí města *Bridgetownu* ztratilo v několika minutách všechny letohrádky a sady a stalo se takto pouští, v níž jen zde onde značil kousek zelené trávy aneb přelomený peň, že tu dříve bylo jinak. Podobný buran navštívil tytéž ostrovy dne 2. srpna 1837; 36 lodí sehnáno tu bylo v přístavu *sv. Tomáše* tak, že jej zcela zacpaly; pevnůstka u vchodu do něho byla tak rozkotána, jako by ji byli rozstříleli; kanony čtyradvacetiliberní byly s hradeb smeteny jako lehké peří

v *St. Bartholome* bylo zároveň zničeno 250 domů a v *Portorico* 33 lodí.

Někdy se stává, že tyto burany mexikánské zátoky přes atlantické moře k břehům Evropy se rozvlní a i tu zhoubně zuří, ač silou již seslabenou na daleké dráze. R. 1703 v noci mezi 26. a 27. listopadem objevil se takovýto orkán ve Francii, Anglii a Nizozemsku, který nesmírné škody všude spůsobil; jen v Anglii rozkotal přes 800 domů a 400 větrných mlýnů, vyvrátil více než čtvrt milionu stromů, sebral střechy asi se 100 kostelů a rozbil nejméně 300 lodí.

V našem mírném podnebí neschází též podobných proudů místních, ale tu jsou vždy jen mírné jako působení slunce vůbec.

Sem patří především *vystupující proud* vzdušný, který ráno několik hodin po východu slunce unáší páry mezi tím utvořené do výše, kdež se často co oblaky objevujíce slunce zahalují, a pak *sestupující proud* vzdušný, s kterým opět klesá k večeru vzduch ochlazený, usazujíc při tom na zemi páru vodní co rosu.

Sem sluší počítati též *větry horské*, které jdou vždy od temene k patě, jelikož se ve výši a na svahu více vzduch ochlazuje, tudíž těžším stává a do údolí stéká. Kdo častěji cestoval v horách a tu vystoupil na jednotlivé vyšší vrchy, přesvědčil se zajisté o těchto mírných proudech vzduchu chladného, který zejména k večeru bývá dosti nepříjemným pro plíce stoupáním unavené.

Jako nepřiměřeně veliké a náhlé oteplení, spůsobuje i nepřiměřeně veliké a náhlé ochlazení některé krajiny zvláštní proudění ve vzduchu k tomu cíli, aby se rovnováha v něm zachovala; hustý vzduch tu odtéká dolem do celého okolí, horem

pak tlačí se na jeho místo jiný, čímž povstává proudění opačného směru.

Úkaz tento lze dosti často pozorovati v lesnatých a bažinatých krajinách Polska východního, klesne-li v nich toplota níže nežli v okolí; mnohdy obnáší tento rozdíl 6 až 8° *R*, takže ochlazený vzduch dosti mocným proudem odtud na všechny strany odtéká a tudíž i vzdálenější krajiny, do nichž plyne, ochlazuje tak dlouho, až se dosáhne rovnováhy.

Ze všeho, co tuto bylo o větrech zvláštních a náhodných řečeno, jde patrně na jevo, že jsouce rázu zcela místního mají v přírodě jenom podřízené působení vedlé proudů pravidelných, které co ohromný ventilator vzdušné moře v stálém vlnění udržují, vliv jeho tím zvýšujíce; čas od času zasáhne sice do tohoto pravidelného rušení a stanovení rovnováhy mocným křídlem svým litý buran nějaký a rozryje břehy těchto velikých proudů stálých, avšak brzy zabředne a vysílí se v klidnější spoustě vzdušné a zaniká konečně docela, smutné stopy zanechav na povrchu zemském a na dílech lidských na důkaz, že i lehký a pružný vzduch jest s to působiti silou nesmírnou, dostane-li se mu jen patřičné rychlosti.

§. 15.

Jak působí větry na teplotu.

Již v předcházejících o větrech jednajících odstavcích bylo všeobecně k tomu poukázáno, že vítr, přicházeje z krajin vzdálených, přináší s sebou i teplotu jejich a tudíž i může vliv míti na teplotu krajiny naší; z čehož možná snadno i souditi, že podlé toho, přichází-li z krajiny chladnější neb

teplejší nežli jest naše, snižuje neb zvýšuje teplotu právě u nás panující.

A zkušenost utvrzuje nás stále v tomto úsudku; neb naše větry ze severních končin pocházející ochlazují, z jižních krajin vanoucí pak oteplují náš vzduch.

Abychom se však i přesvědčili, v jaké *míře* se vliv tento jeví, musíme znáti pro tu krajinu, o níž se jedná, prostřední neb *průměrnou teplotu jednotlivých větrů*, jež se obdrží sečtením průměrných teplot dnů, na nichž tentýž vítr vál, a dělením součtu počtem sčítanců.

Obyčejně se čísla takto obdržená a průměrnou teplotu větrů značící připojují na růži větrné k jednotlivým směrům neb stranám světa, čímž povstává *teploměrná růže větrná*, kteráž pro posuzování změny v povětrnosti jest nanejvýš důležitou. Pro Prahu na př. ustanovena čísla tato:

Doba	S	SV	V	JV	J	JZ	Z	SZ
	°	°	°	°	°	°	°	°
leden . . .	— 3·59	— 3·67	— 2·61	— 1·52	— 0·78	+ 0·66	— 0 35	— 2·57
únor . . .	— 2·21	— 1·91	— 1·15	— 0·12	+ 0·38	2·14	+ 0·78	— 0·83
březen . .	+ 1·93	+ 1·88	+ 2·18	2·69	4·15	4·63	3·87	2·38
duben . .	6·32	6·93	8·25	9·62	9·76	8·97	7·80	6·12
květen . .	10·68	12·09	13·56	13·82	13·86	12·64	12·19	11·41
červen . .	14·35	15·87	16·13	15·87	15·59	14.97	14·41	14·11
červenec .	15·89	17·08	17·83	18·30	17·63	16·68	15·48	15·19
srpen . . .	15·47	16·92	16·77	17·72	16·86	16·06	15·55	15·17
září . . .	17·73	12·22	12·97	13·74	13·67	13·52	12·74	12·02
říjen . .	7·70	7·42	7·82	8·89	8·61	8·71	8·44	7·73
listopad . .	2·11	2·00	2·24	3·01	4·05	4·56	4·12	3·25
prosinec .	— 1·21	— 1·78	— 1·07	— 0·07	1·34	2·69	1·53	— 0·21
jaro . . .	6·31	6·97	8·00	8·71	9·26	8·75	7·95	6·64
leto . . .	15·20	16·62	16·91	17·30	16·69	15·90	15·15	14·82
podzim . .	7·18	7·21	7·34	8·55	8·78	8·93	8·43	7·67
zima . . .	— 2·34	— 2·45	— 1·61	— 0·57	0·31	1·83	0·65	— 1·20
rok	6·09	7·09	7·66	8·50	8·60	8·85	8·05	6·99

Z tabulky této jde zřejmě na jevo, že teplota klesá, točí-li se vítr od severozápadu k severovýchodu, že však vstoupá při změně směru východního až k jihozápadnímu, při čemž arci některé se jeví odchylky podlé měsíce neb čtvrtletí, v němž se pozoruje.

Všeobecně pak se poznalo, že v střední Evropě, v níž i země koruny České leží, *v letě* nejvíce teplo snižují větry západní, severozápadní a severní, *v zimě* pak severozápadní, severní, severovýchodní a východní, což se i dobře odůvodňuje vlivem okolí na teplotu, o němž dříve bylo jednáno.

Jak veliké toto snížení neb zvýšení pro který vítr jest a kdy jest který vítr nejstudenější neb nejteplejší, obsaženo jest v tabulce této, která nám mezi jiným též vysvětluje velkou změnu tepla v zimě, když vítr se změnil:

vítr	v zimě	v letě	nejstuden.	nejtepleji
S	—3° C	—0·1° C	květen	prosinec
SV	—3·9	+0·9	„	červenec
V	—3·2	1·7	„	„
JV	+1·3	2·2	„ září	„
J	1·3	1·7	prosinec	červen
JZ	3·1	2·2	„	květen
Z	2·4	—1	červenec	prosinec
SZ	—0·4	=1	červen	listopad

Jak z tohoto sestavení patrno, klesne v zimě teplota průměrně o 6° *C*, přejde-li vítr jihozápadní

v severní, což znamená asi tolik, jakoby Praha najednou se octla na místě, kde leží Neapol; v letě by tatéž změna větru snížila teplotu jen o 2° *C.* Zároveň tu vidíme, že na př. jihozápadní vítr jest nejteplejší v prosinci, nejstudenější v květnu, čehož pravý opak platí o větru protivném neb severovýchodním.

Dále jeví se vliv větru na povětrnost také v známé okolnosti, že krajina nějaká jest tím teplejší, čím častěji v ní vanou teplé větry a čím řídčeji se vyskytují větry studené.

V Praze na př. poznalo se pilným pozorováním, že z 10000 větrů připadá v

	na směr							
	S	SV	V	JV	J	JZ	Z	SZ
lednu	968	605	782	980	1894	2119	1744	908
únoru	1052	618	987	708	1463	2151	2013	1008
březnu	1425	895	927	726	1060	1735	2039	1193
dubnu	1377	948	1101	848	1028	1393	1853	1452
květnu	1529	1054	1150	1020	860	1292	1673	1422
červnu	1363	729	828	608	868	1430	2245	1929
červenci	1283	539	621	657	987	1675	2600	1637
srpnu	1125	640	680	542	1204	2034	2314	1461
září	1136	652	931	1008	1425	1635	1948	1265
říjnu	971	947	953	983	1581	1741	1780	1044
listopadu	1018	633	896	956	1874	2167	1627	829
prosinci	881	531	769	928	2105	2299	1582	905
jaře	1444	966	1059	865	983	1473	1855	1355
letě	1257	636	710	602	1020	1713	2386	1676
letě	1041	744	927	982	1627	1848	1785	1046
podzimu	967	585	846	872	1820	2190	1780	940
roce	1177	733	886	830	1363	1806	1951	1254

Z kteréhožto sestavení patrně jde na jevo, jak u nás převládají větrové jihozápadní a západní a zřídka vanou větrové východní jakož i severo- a jihovýchodní; zároveň tu poznáváme, jak se poměry tyto mění od měsíce k měsíci a od čtvrt roku ku čtvrt roku.

Abychom zároveň dovedli oceniti vliv těchto okolností na teplotu, sestavme si jednotlivé směry podlé toho, jak často se vyskytují, nejčastějšími počínaje, a připojme pak k nim průměrnou teplotu jejich jakož i součin obou čísel; obdržíme tu řadu tuto:

vítr	hojnost	teplota jeho	součin
západní	1951	8·05° C	15705
jiho-západní	1806	8·85	15983
jižní	1363	8·60	11722
severo-západ.	1254	6·99	8764
severní	1177	6·09	7168
východní	886	7·66	6787
jiho-východní	830	8·50	7055
severo-vých.	733	7·09	5197

Z čehož také viděti, že u nás valně převládají teplé větry a sice jižní, jihozápadní a západní a že tudíž povětrnost u nás jest daleko příznivější nežli by bez vlivu větrního byla; zároveň lze poznati z tohoto sestavení, že vliv větru severovýchodního neobnáší ani třetinu vlivu, jaký má vítr západní.

Ku konci budiž ještě podotknuto, že v mnohých krajinách daleko výstřednějším a mocnějším vlivem se honosí některé zvláštní větry.

Větry vanoucí z hor ledovci a věčným sněhem pokrytých, jakých zejmena Švýcarsko a Tyrolsko má hojnost, jsou vždy studené a vlhké, jakž z věci samy snadno se pochopí, kdežto větry přicházející z rovin písčitých a pouští jsou vždy velmi suché a horké, ba palčivé.

Nejsmutnější pověsti v této příčině požívají větry vyskytující se v pustém pásu starého světa, táhnoucího se středem severní Afriky přes Arabii až do vnitř střední Asie, obsahující poušť *Saharu* na počátku a poušť *Gobi* na konci svém.

V Sahaře povstává čas od času takovýto palčivý vítr, jejž *Samum* t. j. *vítr jedovatý* nazývají, kdežto na západním pobřeží africkém *Harmattan* čili *vítr lojový* sluje za tou příčinou, že tamní Negrové tělo své lojem natírají, by je uchránili před vysušujícím vlivem jeho, v Egyptě pak na východu ležícím se jmenuje *Chamsin*, poněvadž 50 dní a sice od 29. dubna až do 18. června vane.

Všichni cestovatelé líčí *Samum* co nejstrašnější úkaz přírodní. „Nejprvé zahalí se," tak zní krátké líčení tohoto zjevu v stručné mé „Meteorologii" na str. 48., „obzor temnou rouškou; vzduch tratí znenáhla svou průzračnost; slunce bledne, zář jeho rudne a nevrhá, jsouc co měsíc mdlá, žádného více stínu; krásná zeleň rostlinná mění se ve špinavou barvu modrou; ptactvo a zvěř těká plaše semo tamo, po úkrytu nějakém toužíc; teploty přibývá stále, mnohdy až do 40° R. Běda tu cestujícímu, nemá-li na blízku přístřeší! Suchým a horkým vzduchem vyschne mu v krátkém čase hrdlo, zemdlí stálým potem tělo; nemoha dýchati klesá tu vysílen k zemi, načež oblaka drobného písku horkého jej co palčivým rubášem přikryjí a mrtvolu pak vysušujícím působením svým takřka balsamují. Celé karavany sta osob a sta

velbloudů čítající vzaly tímto větrem za své; jen hromady bílých kostí značí hrůzyplná místa v poušti, kde Samumem, touto přírody zlobou, byly dostiženy.“

Jako v pouštích asijských a afrických vyskytují se palčivé větry všude, kde nad pustými krajinami vzduch se mocně zahřívá, a zvýšují nepoměrně silně teplotu všude, kam se rozšíří, čehož příklad i Australie poskytuje.

A i v Evropě, ač v mírném pásu ležící, objevují se čas od času takovéto větry horké, zejmena na jižních poloostrovech této pevniny, v Španělsku, kde *Solano*, a v Italii, kde *Sirocco* slují; ba až do Alp zasahuje mnohdy tento horký proud, který nejspíše v Africe povstává, a proměňuje tu co *Föhn* spousty sněhové v mocné toky vody, které divoce s hor se do údolí řinouce mnohokráte již velké povodně spůsobily.

Ze všeho, co bylo o vlivu větru na povětrnost tuto uvedeno, jde zřejmě na jevo, že směr větru hraje tu velikou úlohu a že tedy nutno vždy k němu zřetel bráti, mluví-li se o povětrnosti a její budoucí možné změně. A právě tento veliký vliv větru jest příčinou, že povětrnost do budoucnosti ustanoviti jest tak nesnadnou, ba nemožnou věcí; neb kdybychom dnes podlé všech známých okolností určili, že tak neb jinak se povětrnost během několika dní změní, kdo nám za to ručí, že nějakou náhodou daleko vzdálenou nezmění vítr svůj směr jinak, nežli jsme očekávali, a celé proroctví jest liché?!

Oddělení III.

O tlaku vzdušném.

§. 16.

O tlaku vzdušném vůbec a jeho měření zvlášť.

Jako se obyčejnou zkušeností nepoznává, že země se točí, podobně nevede zkušenost, tento první pramen našich vědomostí, k tomu veledůležitému poznání, že vzduch, jejž nevidíme a necítíme, má svou vlastní tíži jako voda, kámen neb kov. Ale jednoduchou rozvahou a pak neméně jednoduchým pokusem možná snadno se přesvědčiti, že jest tomu tak.

Mocné účinky rozbouřeného vzduchu, větru a buranu, o nichž jsme dříve mluvili, jsou velmi citelným důkazem, že vzduch jest hmotný; kdyby nebyl hmotným, nemohl by nárazem působiti, nemohl by škoditi.

Je-li však vzduch hmotný, musí země naše jeho částice hmotné tak dobře k sobě táhnouti jako kámen do výše vyhozený.

Táhne-li země svou přítažností mocnou vzduch k sobě, tož musí částice jeho tlačiti na všecko,

co jim stojí v cestě a překáží, aby co nejblíže se dostaly k tomu místu, odkud síla přítažná působí.

Tento tlak, kterým každé těleso hmotné na podloženou plochu působí a který u těles určitě omezených na váze měříme, vyskytuje se tedy i u vzduchu a to v míře tím větší, čím více částic se tu k jednotnému působení spojuje.

Též jednoduchým pokusem možná se přesvědčiti, že vzduch jest těžký a jakou má váhu určitá jeho část. Zvážíme-li velikou baňku skleněnou a uzavřenou, obdržíme váhu skla a vzduchu dohromady; vypudíme-li však přiměřeným způsobem, dejme tomu vyssátím, vzduch z ní a zvážíme-li ji co vzduchoprázdnou opět, obdržíme váhu pouhého skla. Rozdíl obou připadá tedy na váhu vzduchu. Kdybychom konečně baňku vodou naplnili a znova zvážili, dověděli bychom se, mnoho-li váží voda v ní obsažena a porovnáním obou výsledků poznali bychom konečně, že vzduch jest 770krát lehčí nežli voda.

Představme si tedy, že země naše obejmuta jest všestranně vzduchem až do výšky 10 mil — tolik asi obnáší dle nejspolehlivějších výskumů hloubka tohoto moře, na jehož dně se procházíme —, poznáme velmi snadno, že na každou plochu na povrchu zemském bude tlačiti vrstva vzduchu 10 mil vysoká, kdežto ve výšce 5 mil jen vrstva 5 mil nad ní se vznášející bude působiti, jako při nádobě vodou naplněné tlak na dno jest větší nežli na vrstvu prostřední.

Dále poznáme pouhým rozumováním, což bylo již i v §. 4. krátce uvedeno, že tlaku nemůže do výšky ubývati stejným způsobem, jakým ubývá tloušťky tlačící vrstvy vzdušné; neb právě tímto tlakem stává se vzduch sám co plyn velmi pružný nejhustším na povrchu zemském a tím řidším, čím

jdeme výše. Vrstva 8 mil tlustá nemůže tedy 8 krát silněji tlačiti nežli vrstva ztloušťí 1 míle vůbec, nýbrž přijde to na polohu nad povrchem zemským, kde si tuto vrstvu míli tlustou zvolíme.

Abychom však se dověděli, jak velký jest tlak vzduchu v kterékoli poloze neb výšce nad povrchem zemským neb nad mořem, jak tuto určiti nutno se vyjádřiti, a podlé jakého zákona tlaku tohoto ubývá do výšky neb přibývá do hloubky, musíme míti nějaký nástroj, kterým bychom jej mohli kde a kdy koli změřiti a číselně vyjádřiti.

Nástroje takovéto slují *tlakoměry* neb *barometry* a zhotovují se na rozmanitý spůsob. Zde arci jen promluvíme o nejobyčejnějším druhu skleněných barometrů, poněvadž se jich dosud skoro výhradně užívá.

Abychom pochopili, jak možná tlak vzduchu měřiti, představme si, že se naleje do levého ramene skleněné trubky podkovovité *A* — obr. 19. —

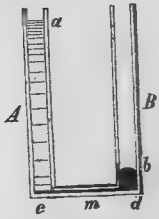

Obr. 19.

vody, do druhého *B* rtuti tolik, aby tyto tekutiny si držely rovnováhu; u *m* setkají se obě tak, že rtuť tlačí na levo, voda na pravo, a rovno-

váha nastane, když oba tyto tlaky se sobě rovnají. Jelikož voda jest $13\frac{1}{2}$krát lehčí nežli rtuť a tlak tekutiny na výšce její závisí, musí výška vody býti $13\frac{1}{2}$krát větší nežli výška rtuti, aby byly obě tekutiny v rovnováze; musí býti tedy výška $ac = 13\frac{1}{2}\ bd$.

Kdybychom místo vody vzali tekutinu lehčí, musil by sloupec její býti ještě vyšší, aby udržela v rovnováze rtuť až k *b*, jako prvé, sahající; a kdybychom místo vody mohli do levého ramene dáti vzduch 770krát vody lehčí, musil by tu státi $770 \cdot 13\frac{1}{2} = 10393$, tedy více než desettisíckrát výše, nežli rtuť v rameni pravém.

Necháme-li tedy na levé straně působiti vrstvu vzduchu v celé tloušce 10 mil, v jaké se na zemi objevuje, bude třeba na pravou stranu jen tak dlouho přilévati rtuti, až nastane rovnováha, načež snadno si vypočteme z tlaku rtuti, jak velký jest stejný tlak vzduchu.

Při celém tlakoměru jedná se tedy jen o to, jak se má věc zaříditi, aby v jednom rameni působil *jen vzduch*, v druhém pak *jen rtuť*.

Čehož se docílí jednoduše tím, že rameno jedno se nahoře zavře a vzduch z něho odstraní, kdežto druhé se ponechá býti otevřeným; obdrží se tímto spůsobem obyčejný *tlakoměrný stroj* neb *tlakoměr*, jak jej obr. 20. krátce naznačuje. Zavřené a rtuť obsahující rameno jest přes 30 palců dlouhé, kdežto druhé otevřené jest promeněno v bruškovitou nádobku, aby rtuť klesajíc v ní se mohla rozložiti. Nad rtutí u *b* jest prostor vzduchoprázný, netlačí tu tedy nic, kdežto u *a* působí tlak celé vrstvy vzdušné; rozdíl mezi výškou rtuti v nádobce a v trubce, tedy vzdálenost *ab* sluje tu výškou *tlakoměrnou*, kteráž měří tlak vzduchu. U *a* napíše se *0* a celá délka skleněné trubice

rozdělí se pak odtud počínajíc a nahoru jdouc buď na palce aneb na millimetry.

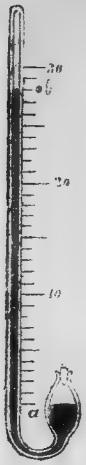

Obr. 20.

Jest-li tlakoměr na povrchu zemském na nejnižším místě zrovna nad mořskou hladinou, obnáší *ab* 28 palců neb 760 millimetrů, při čemž se ještě vyžaduje, aby teplota vzduchu byla 0° a místo aby se nalézalo v 45° šířky zeměpisné; tlak tento jest *normální*. Čím výše však nad moře se tlakoměr umístí, tím menší jest tlakoměrná výška, takže podlé toho možná též výšku místa nějakého ustanoviti, což i velmi zhusta se od zeměměřičů provádí. V malých mezích se průměrně může na rozdíl 11 metrů neb 5 sáhů a $4^3/_4$ stop ve výšce počítati rozdíl 1 millimetru ve výšce tlakoměrné, takže když z třetího patra domu nějakého se-

jdeme s tlakoměrem do přízemí, již tento rozdíl pozorujeme.

Známe-li výšku tlakoměrnou, ustanovíme pak velmi snadno tlak rtutí spůsobený, vypočteme-li, mnoho-li váží sloupec rtuťový výšky *ab* a určité základny neb dolejší plochy, na niž tlačí; béře-li se čtverečný palec a výška 28 palců za základ počtu, obdrží se tlak $12^4/_5$ liber, kterýž také jednoduše *atmosférou* nazýváme. Čteme-li tedy někde, že kotel nějaký snese tlak 18 atmosfér, máme si při tom představiti, že na každý palec čtverečný tu připadne tlak 128 liber, kterémuž odolá, aniž by praskl.

Poznavše zřízení tlakoměru co do podstaty, musíme ještě, chtíce nástroje tohoto používati, míti zřetel k některým okolnostem, které mají vliv větší neb menší na jeho stav.

Především nutno hleděti k tomu, aby trubice skleněná nebyla příliš úzká, nýbrž aby měla nejméně 2 čárky neb 4 millimetry vnitřního průměru;*) neb v úzké trubce nevystoupne rtuť nikdy tak vysoko, jak má, nýbrž zůstane tím níže státi, čím menší průměr vnitřní. Kdo však již má tlakoměr s tenkou trubkou, může si udání jeho opravovati podlé tabulky snížení udávající.

průměr	2^{mm}	$1{\cdot}635^{mm}$ neb asi	$0{\cdot}7'''$
„	3^{mm}	$0{\cdot}909$ „ „	$0{\cdot}4'''$
„	4^{mm}	$0{\cdot}538$ „ „	$0{\cdot}2'''$

z níž patrno, že v trubce 2^{mm} vnitřního průměru mající stojí rtuť o více než $1^1/_2{}^{mm}$ neb o $^7/_{10}$ čárky níže a že i v trubce 4^{mm} průměru

*) Čím větší průměr, tím více rtuti, tím dražší jest barometr; aby tedy hodně mnoho vydělali, používají hotovitelé tlakoměru jen trubek úzkých, ale dají si tak dobře zaplatiti, jako by trubka byla patřičně silná.

mající rozdíl mezi pravým a ukazovaným tlakem asi $^1/_5$ čárky obnáší.

Dále třeba k tomu přihlédnouti, aby rtuť v tlakoměru byla zcela čistá a prostor nad ní zcela prázný, kteroužto poslední vlastnost prozrazuje jasné a zvučné naražení rtuti na sklo, nahneme-li přiměřeně tlakoměr, předposlední však jen svědomitý a dobrý hotovitel zaručuje; poněvadž pak během několika let nelze se za obě vlastnosti zaručiti, jelikož obyčejně vzduchem obě trpí, nutno rtuť dáti vyvařiti a tlakoměr znova naplniti, má-li i na dále dobře ukazovati. Často se slýchá stížnost, že ten neb onen barometr neukazuje již dobře, ačkoli před několika lety byl výtečný; dej ho zmíněným spůsobem obnoviti a bude zase dobře sloužiti.

Mimo to nutno před pozorováním, má-li býti přesné, mírně zatřásti celým strojem aneb trochu jím zakývati, aby rtuť ke sklu snad lnoucí postavila se do pravé polohy; kteréžto opatrnosti tím více nutno šetřiti, čím starší jest nástroj.

Konečně hleďme při pozorování samém vždy k tomu, aby oko naše bylo v stejné výši s vrchem rtuti a tudíž jen takové číslo na stupnici četlo, na jaké ukazuje přímá čára k vrcholi rtuti vodorovně přiložená, což obr. 21. vysvětluje; naznačena

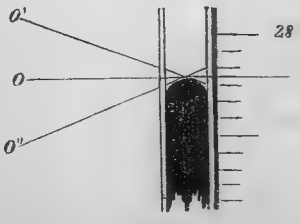

Obr. 21.

tu výše 28″ bez $2^1/_2$ čárky, tedy 27″ $9^1/_2$‴ postavením oka v *O*, kdežto by v *O'* stojíc 27″ 9‴ a v *O″* stojíc 27″ 10‴ mělo za výšku tlakoměrnou.

A když konečně máme zcela dobrý tlakoměr, a zcela dobře výšku rtuti v něm ustanovíme, neznáme přec ještě pravý stav tlaku a to za tou jednoduchou příčinou, poněvadž stoupání neb klesání rtuti závisí na dvou příčinách, které současně se jevíce dohromady určují výšku rtuti; jest to teplota, jak o teploměru jednajíce jsme dříve již vyložili, a tlak vzdušný.

Abychom tedy poznali pravou výšku tlakoměrnou, musíme vliv teploty buď odstraniti aneb určiti, jak velká by byla výška rtuti, kdyby teplota byla jiná a sice 0^0, jak obyčejně se normální teplota v těchto případech volí.

K tomu cíli přidán jest ku každému tlakoměru teploměr, aby se i panující teplota zároveň určila, načež se pouhá tlakoměrná výška vypočte podlé pravidla tohoto:

Číslo udávající stupně teploty znásobí se číslem tlak značícím a součin dělí se 4440 neb 5550 podlé toho, má-li teploměr dělení podlé *R* neb podlé *C*; číslo dělením tímto obdržené odečte se od pozorovaného čísla na tlakoměru, načež se obdrží *pravá* neb *na 0 uvedená*, *redukovaná* výška tlakoměrná.

Jak důležité jest toto převádění na *0*, pozná se nejlépe z jednoduchého příkladu. Dejme tomu, že v letě při 7^0 *R* pozorujeme na tlakoměru výšku 329‴, v poledne pak při 20^0 *R* již 330‴; zvýšil se mezi tím tlak vzduchu o 1‴, jak tlakoměr ukazuje, čili nic? — Kdybychom si nevšimli změny teploty, soudili bychom zajisté podlé toho, co vidíme, že tlak se zvýšil o 1‴; když ale obě

výšky uvedeme na *0*, obdržíme v prvním případu

$$329 - \frac{329 \cdot 7}{4440} = 328^1/_2,$$

v druhém pak podobně

$$330 - \frac{330 \cdot 20}{4440} = 328^1/_2,$$

z čehož konečně jasně jde na jevo, že se stav tlaku nezměnil a že tudíž stoupání tlakoměru připadá jedině na účet stoupání teploty naznačené připojeným teploměrem.

§. 17.

O proměnách tlaku vzdušného.

Kdyby se nedály žádné změny se vzduchem, nemohl by se patrně ani tlak jeho měniti a byl by tudíž na určitém místě vždy stejný.

Poněvadž ale hustota vzduchu mění se teplem a mimo to ještě jiné okolnosti měnivé jako množství vodních pár a j. mající vliv na hustotu a tlak vzduchu nejsou stále stejné, musí se i tlak vzdušný rozmanitým od těchto všech okolností závislým spůsobem též měniti.

Pokud se příčiny této změny vyskytují pravidelně neb občasně, jsou i změny samy *pravidelné*, jako dvojí změna *denní* a *roční* spojena se stejnočasnou změnou tepla slunečního. Vyskytují-li se však příčiny změn jen nahodile, beze všeho pravidla, slují taktéž *změny nahodilé*.

Poněvadž obojí změna se obyčejně současně jeví na tlakoměru, nutno dlouho opakovati jednotlivá pozorování, aby se pak výsledky obou mohly rozloučiti.

Nejdříve se pozná, pozoruje-li se mnoho dní každou hodinu na př. po sobě, že dvakrát za dne a to mezi $8^1/_2$. a $10^1/_2$. hodinou ráno a mezi 9. a 11. hodinou večer jest tlak *nejvyšší*, mezi 2. a 5. hodinou po půlnoci a po poledni *nejnižší*.

Dvoje výstředné výšky, maximum a minimum, pozorují se tedy dvakrát denně a sice tím zřejměji, čím blíže se nacházíme u rovníka a u moře; ba v krajinách horkých střídají se podlé svědectví Humboldta a jiných cestovatelů tyto denní proměny tak pravidelně, že tu lze určiti čas podlé výšky tlakoměrné a tudíž hodinky nahraditi barometrem.

Co se tkne těchto denních změn a doby, kdy stoupání přechází v klesání, *hodina obratu*, platí všeobecně, že rozdíl mezi nejvyšším a nejnižším stavem tlakoměrným jest tím menší, čím dále se jde od rovníka; na rovníku obnáší asi 2·5, v Praze 0·8, v Petrohradě pak jen 0·2 millimetru. Dále se poznalo, že závisí na ročním počasí, jelikož jsou v letě větší, v zimě menší a zároveň hodiny obratu od poledne vzdálenější. Konečně se vyšetřilo, že i výška nad mořem zmiňuje proměny a sbližuje hodiny obratu jako vzdálenost od rovníku.

Abychom poznali roční změnu tlaku vzdušného, musíme znáti průměrný tlak jednotlivých dnů, měsíců a čtvrtletí, z čehož pak se vypočte i průměrný tlak jednoho a více roků.

Průměrný tlak denní ustanoví se nejurčitěji co čtvrtý díl součtu pozorovaných čísel o 9. a 12. hodině dopoledne a 3. a 9. hodině odpoledne; pro obyčejné potřeby postačí pozorování polední.

Jak velké jsou tyto změny v Praze, poznati lze z tohoto sestavení:

leden	*330‴10*	červenec	329‴67
únor	329 86	srpen	329·85
březen	329.58	září	*330·27*
duben	*329·04*	říjen	330 05
květen	329·30	listopad	*329·60*
červen	229 69	prosinec	329·80
jaro	329·31	podzim	329·97
leto	329·74	zima	329·92

průměrný tlak roční 329‴734.

Jak z tohoto sestavení patrno, vyskytují se i mezi ročními změnami tlaku dvě maxima, *v lednu* a *září*, a dvě minima, v *dubnu* a *listopadu*. A podobný zjev vyzpytován i jinde, při čemž se poznalo, že maxima o něco později se vyskytují a sice všeobecně v *únoru* a *říjnu* a že rozdíly mezi stavem nejvyšším a nejnižším jsou v horkých krajinách největší podobně jako při proměnách denních; zároveň ale se v horkých krajinách druhé maximum a minimum zcela vytrácí, takže tu přibývá tlaku s ubýváním teploty a naopak.

Konečně se poznalo, že průměrný tlak *července* a *srpna* nejvíce se blíží průměrnému tlaku celého roku, což jest důležité věděti pro ten případ, že nelze nám po celý rok pozorování někde činiti a nutno nám věděti aspoň přibližně průměrnou hodnotu tlaku.

K pravidelným změnám tlaku sluší též počítati ony, které spůsobuje *měsíc*, který přítažností svou nejen v moři tekutém vzbuzuje příliv a odliv, nýbrž i v moři plynném, v moři vzdušném podobný zjev vyvádí. Změny tyto jsou ale tak nepatrné, že obyčejnému pozorovateli ani nelze jich postihnouti, za kteroužto příčinou další o nich zmínky nebudiž činěno.

Mnohem větší změny tlaku spůsobují *větry* rozličné a zejmena *burany* vířivé, které rozmanité tu kupí, onde ssají vzduch a tudíž tuto velmi nízký, onde velmi vysoký tlak vzduchu vyvádějí.

Mnohaletým pozorováním poznalo se především, že každémn směru větrnímu přísluší určitá průměrná výška tlakoměru. Sestavíme-li tato průměrná čísla do růže větrné, obdržíme *tlakoměrnou růži větrnou*, kteráž jest velmi důležitá pro posouzení příčin, z kterých kdy tlakoměr klesá neb stoupá.

Pro Prahu pozorováním určena čísla tato:

	S	SV	V	JV	J	JZ	Z	SZ
leden	6‴65	6‴38	6‴38	5·62	6‴42	5 ‴65	5‴66	6‴61
únor	6·96	7·34	6·73	6·25	6·03	5·14	5·60	6·18
březen	6·39	6·64	6·47	5·68	4·95	4·09	5·16	5·80
duben	6·54	5·86	5·18	4·87	4·30	*4·07*	4·67	5·42
květen	6·14	5·70	5·46	5·13	4·74	4·10	5·33	6·05
červen	6·59	6·14	6·00	5·62	5·14	5·19	5·34	6·00
červenec	6·33	6·58	5·90	5·60	5·37	5·22	5·48	6·09
srpen	6·86	6·62	6·64	6·00	5·67	5·24	5·91	6·46
září	7·21	*7·62*	7·03	6·43	5·28	4·81	5·91	6·69
říjen	7·27	7·08	6·97	6·49	5·53	4·86	5·99	6·86
listopad	6·82	6·91	7·18	5·81	5·75	5·36	5·52	6·03
prosinec	6·75	6·71	6·38	5·50	4·79	4·37	5·29	5·84
jaro	6‴36	6‴07	5‴70	5‴23	4‴66	4·09	5·05	5·76
leto	6·59	6·45	6·18	5·74	5·39	5·22	5·58	6·18
podzim	7·10	7·20	7·06	6·24	5·52	5·01	5·77	6·53
zima	6·79	6·96	6·50	5·79	5·65	5·05	5·52	6·21
rok	6·71	6·67	6·36	5·75	5·30	4·84	5·48	6·17

Z těchto čísel, k nimž všude přidati sluší 27″, jde na jevo, že při studených větrech jest tlak vyšší nežli při teplých, o čemž ještě lépe se přesvědčíme, sestavíme-li větry podlé příslušného

tlaku, od nejvyššího počínajíc, a připojíme-li k nim zároveň průměrnou teplotu s nimi spojenou. Obdržíme tu

	tlak	teplota
S	6·71	6·09
SV	6·67	7·09
V	6·36	7·66
SZ	6·17	6·99
JV	5·75	8·50
Z	5·48	8·05
J	5·30	8·60
JZ	4·84	8·85

Dále poznati lze z předložené tlakoměrné růže větrné, že nejnižší tlak připadá do *dubna* na vítr *jihozápadní* a sice 27″ 4‴07, nejvyšší pak do *září* na směr *severovýchodní* a sice 27″ 7‴62, z čehož jde na jevo, že tu rozdíl 3‴55, tedy třikrát tolik, co rozdíl mezi největším maximem a nejmenším minimem ročních podlé měsíců spořádaných změn obnáší.

Tyto rozdíly jsou arci jenom průměrné; neb v jednotlivých dobách vyskytují se náhodou daleko vyšší neb nižší tlaky vzdušné, jakž každý snad již pozoroval, kdo aspoň jeden rok s tlakoměrným pozorováním se zanášel. V Praze na př. obnášela výška tlakoměru dne 28. února 1821 přes $28^{1}/_{3}$″, totiž 28″ 4‴81, kdežto r. 1806 dne 10. ledna jen 26″ 2‴ 44 měřila, takže rozdíl obou 2″ 2‴ 37, tedy skoro osmkrát tolik obnášel co rozdíl mezi nejvyšším a nejmenším tlakem podlé větrů a měsíců průměrně sestaveným.

Největší změny spůsobuje vždy setkání se

dvou protivných větrů, které proti sobě takřka se seprou a nakupení vzduchu působí, kdežto v okolí jest tlak menší; a když pak z tohoto setkání, jak obyčejně, vír se vyvine, hrne se vzduch z kužele vířením povstalého na vše strany ven, čímž se spůsobuje uvnitř zřídlým vzduchem nepoměrně malý tlak. Blížíme-li se tedy nějakému víru vzdušnímu, stoupá tlakoměr stále a to čím dále tím rychleji, až dosáhne nevyššího postavení, když jsme se dotkli takřka povrchu kužele vířením povstalého; na to klesá silně a rychle, až se dostaneme do středu víru, kdež vůbec jest postavení jeho nejnižší, načež se opačným spůsobem stav jeho mění, když dále stejným směrem se ubíráme.

Zjev tento jest zejmena pro námořníky důležitým, jelikož se mohou podlé udání tlakoměru domysliti, na které straně asi bouřný vír stojí a jak tudíž nutno směr lodi zaříditi, aby se mu vyhnula.

Nejčastěji však mění se pravidelný běh tlakoměru vodními parami ve vzduchu obsaženými.

Jak dříve již bylo podotknuto, obsahuje vzduch stále větší neb menší množství vody co páru neb vodní plyn rozpínavý, který tudíž tlak vzdušný tím více sesiluje, čím větší jest rozpínavost jeho a naopak; a poněvadž rozpínavost plynu nějakého se řídí teplotou jeho, tož patrno, že tento vliv na tlak jde zcela opačným krokem nežli přímý vliv teploty, takže se oba vlivy ve svých účincích částečně aneb zcela ruší.

Čím více stoupá teplota, tím více řidne vzduch, tím jest tlak jeho menší; čím více stoupá teplota, tím více vody se vypařuje, vodní páry mají tím větší rozpínavost a tím stává se tlak větším, z čehož jde na jevo, že stoupání rtuti v tlakoměru

při teplém počasí prozrazuje rozmnožování par vodních ve vzduchu.

Ve dne a v letě, kde sluneční působení má převahu, převládá vliv vodních par, kdežto v noci a v zimě rozpínavost jejich jest nepatrná, čímž si můžeme vysvětliti ranní a říjnové maximum i noční a listopadové minimum.

Zároveň z toho následuje, že tlak vzduchu vlhkého v menší míře se mění nežli tlak vzduchu suchého; v Praze na př. obnáší průměrně

největší tlak	vzduchu vlhkého	27″ 6‴	57
nejmenší „	„ „	27 4·	90
největší „	„ suchého	27 5·	06
nejmenší „	„ „	27 0·	95

z čehož poznáváme, že rozdíl měří v prvním případě 1‴67, v druhém 4‴11, tedy více nežli třikráte tolik.

Co tuto o vlivu vodní páry bylo dosud řečeno, platí však jen tak dlouho — a to jest nanejvýš důležité si pamatovati —, pokud se nepočíná srážeti neb z pružného, rozpínavého stavu svého přecházeti v mlhovitý; neb v tomto přechodním stavu od plynu k tekutině přestává působiti na tlakoměr, an tudíž klesajíc věští brzký déšť, který jest nutným následkem pokračujícího se srážení vodních par.

Ze všeho, co jsme o změnách tlaku vzdušného dosud pronesli, patrně jde na jevo, že stoupání neb klesání rtuti v tlakoměru může míti velmi rozmanité příčiny a že jen dlouhým pozorováním na určitém místě možná jednotlivé vlivy od druhých odděliti a změny na jejich jednotlivé příčiny uvésti. Každá krajina má tu své zvláštnosti, za kteroužto příčinou není možná dopodrobna udati všecky svazky, jaké mezi těmito zjevy se vyskytují.

§. 18.

Ukazuje tlakoměr napřed změnu povětrnosti?

Obyčejný tlakoměr obsahuje vedlé škály neb stupnice na palce a čárky rozdělené též řadu po sobě jdoucích udání těchto: *velmi sucho, sucho a pěkně, pěkně, proměnlivě, dešť neb vítr, mnoho deště, bouřlivě,* pod kterýmžto nejnižším stavem někdy i jest připojeno *zemětřesení.*

Kdyby tato škála povětrnosti byla správná a se zakládala na *nutné* souvislosti mezi tlakem a jakostí vzduchu, tuť by nebylo krásnějšího a užitečnějšího stroje nad tlakoměr! Celý svět by se pak zajisté řídil v mnohotvárných podnicích svých velmi rád barometrem a nepřál by si lepšího proroka budoucí povětrnosti.

Ale mluví škála pravdu? Bude velmi sucho neb zemětřesení, když tlakoměrná rtuť tam ukazuje? Bude jistě pršeti, když zastaví se rtuť u čárky, vedle níž jest napsáno „mnoho deště“?

Jsem přesvědčen, že i největší ctitel tlakoměru se neodváží tvrditi, že udání jeho jsou neomylná, jelikož každodenní zkušenost opačných případů hojnost poskytuje.

Jest tedy udání škály nepravdivé neb klamné a nespolehlivé? Máme ji tedy považovati jen za lákadlo kupecké a odstraniti? Jest pozorování tlakoměru k vůli posouzení budoucí povětrnosti vůbec neužitečným a lichým?

I to, doufám, nebude nikdo bez výminky tvrditi, ba spíše bude na uchránění dobré pověsti barometru uváděti celou řadu případů, kde měl pravdu, při čemž arci zamlčí, kde neměl pravdy, jako si při loterii pamatujeme těch několik pří-

padů, které snad se snem souvisely a zapomínáme nesčíslně mnoho jiných, kde čísla ve snu viděná přec nevyšla.

Z toho tedy jde na jevo, že pravda leží asi u prostřed a že jest, jako obyčejně, celou řadou podmínek zahalena.

Především nesmíme zapomenouti, že tlakoměr sám o sobě neudává povětrnost, nýbrž jen tlak vzduchu, že tedy škála povětrnosti jest jen odvozená ze souvislosti tlaku a změn povětrných, kteráž v letě jinak vypadá nežli v zimě.

Mimo to musíme míti na zřeteli, že tlakoměr pro jedno místo upravený nemůže na každém jiném místě stejné služby konati. Koupí-li si někdo tlakoměr v Praze, která leží 100 sáhů nad mořem (staroměstské náměstí) a pověsí si ho ve Vimberce 380 sáhů nad mořem ležícím za okno, ten pozná ihned, že tu barometr nejde neb neukazuje dobře, byl-li podlé Prahy škálou opatřen; budeť tu stále okazovati na dešť a bouřku, jelikož průměrná výška tlakoměrné rtuti měří v Praze 329‴ 734, ve Vimberce však jen 309‴ 204, takže rozdíl obou 20‴53 obnáší. Má-li tedy aspoň zhruba se shodovati udání škály s novým postavením tlakoměru, bylo by nutno škálu povětrnosti o těchto 20‴53 níže upevniti.

Konečně nutno znáti větry a jich vlivy na teplotu a vlhkost té krajiny, kde tlakoměr pozorujeme, jelikož místní položení jest mnohdy takové že zrovna opačné věci tu někdy prozrazuje tlakoměr jinde dobře vyzkoumaný a správně sloužící.

Základem každé správné škály povětrnosti jest průměrná výška tlakoměrná toho místa, na němž pozorujeme, jelikož se mění s výškou nadmořskou,

jakž z tohoto sestavení některých míst v Čechách patrno.

Místo	Výška	
	nadmořská	tlakoměrná
Boleslav Mladá	125 sáhů	328‴74
Brod Německý	218 „	320 20
„ Vyšší	296 „	315·21
Březina	255 „	318·53
Březnice	242 „	319·79
Budějovice	203 „	321·10
Bystřice Nová	330 „	313·16
Čáslav	133 „	327·11
Hluboká	204 „	322·25
Hradec Králové	127 „	328·96
Cheb	232 „	319·60
Jablonné	158 „	326·16
Jičín	153 „	325·37
Krumlov	270 „	317·77
Křivoklát	174 „	324·62
Landškroun	183 „	323·60
Lázně Marianské	310 „	314·21
Libětice	144 „	327·83
Lípa Česká	130 „	327·11
Litoměřice	71 „	331·62
Manetín	210 „	321·75
Nalžovy	259 „	317·81
Planá Chodová	271 „	317·65
Plzeň	164 „	324·73
Podmoklí	68 „	332·44
Praha	103 „	329·73
Rehberk	435 „	304·84
Rotenhaus	208 „	322·60

Místo	Výška	
	nadmořská	tlakoměrná
Rumburk	200 sáhů	322'''43
Rychnov (v buděj.)	310 „	314·07
Smečno	215 „	323·04
Strakonice	215 „	322·33
Stubenbach	466 „	302·89
Sušice	234 „	318·45
Šluknov	176 „	324·78
Tábor	228 „	320·42
Teplá	337 „	311·73
Trutnov	214 „	320·12
Tuří	293 „	315·98
Týn Karlův	167 „	325·96
Vary Karlovy	188 „	323·36
Vimberk	380 „	309·20
Vrchlabí	245 „	318·57
Všestudy*)	167 „	324·76
Zbirov	265 „	316·54
Zlonice	105 „	329·98
Žamberk	212 „	320·70
Žatec	143 „	327·60
Želiv	206 „	322·30
Žitenico	123 „	328·41

Vedlé průměrné výšky tlakoměrné nutno znáti ještě nejvyšší a nejnižší a sice i pro leto i pro zimu, jelikož v zimě jsou tyto výstřední stavy dále od sebe vzdáleny nežli v letě.

Známe-li pak tyto tři základní výšky, sestavíme

*) Schössl východně od Chomoutova.

si velmi snadno škálu povětrnosti i pro leto i pro zimu a sice takto:

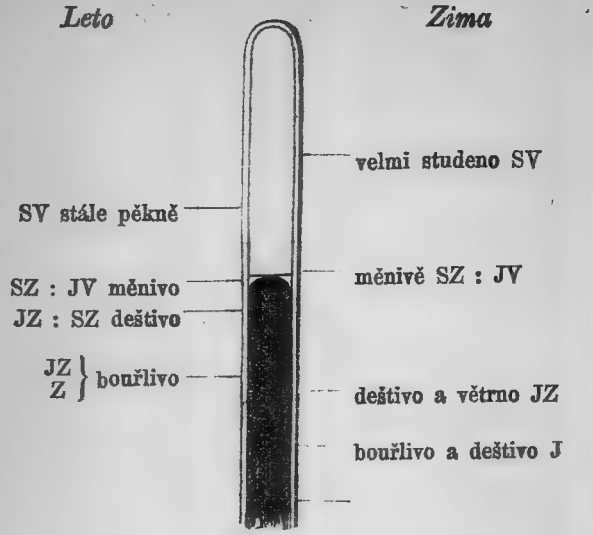

Obr. 22.

Značí-li na obr. 22. čárka v tlakoměrné trubce průměrnou výšku rtuti a chceme-li na pravé straně míti škálu *pro zimu*, udělejme něco málo výše první základní čárku a připišme k ní „*měnivo*“, k čárce pak nejvyšší stav tlakoměru ukazující „*velmi studeno*“, k dolejší konečně vyznačující stav nejnižší „*deštivo a větrno*“, načež ještě doleji položená čárka značí, „*bouřlivo s deštěm a sněhem*“, pod níž by se ještě mohla jedna postaviti s nadpisem „*velmi bouřlivo od jihu*“.

Podobně ač v užších mezích sestrojila by se škála povětrnosti na levé straně *pro leto*. Něco

málo pod průměrný stav tlakoměrný učinila by se první základní čárka s nápisem „*měnivo*," nad ní by se položila čárka, udávající letní maximum s nápisem „*stále pěkně*", pod ní pak čárka s nadpisem „*deštivo*" a nejníže čárka udávající letní minimum s nadpisem „*mnoho deště a bouřlivo*" při *JZ*, „*větrno a bouřlivo*" při *Z*.

Připojením větrů, s jak na ob. 22. lze viděti, stala by se škála ještě určitější a vyhověla by zajisté skromným požadavkům aspoň v případech dosti hojných.

Mnohem větší a důležitější služby může nám však tlakoměr konati, známe-li jeho současný stav na velké části povrchu zemského.

Dejme tomu, že by se nám telegrafovalo, že tlakoměr stojí *výše* nežli v průměru o 6‴ v *Petrohradě*, o 5‴ v *Královci*, o 4‴ v *Gdansku*, o 3‴ v *Berlíně*, o 2‴ v *Drážďanech*, níže nežli průměrně stojí o 1‴ v *Mohuči*, o 2‴ v *Cáchách*, o 3‴ v *Paříži*, o 4‴ v *Orleansu*, o 5‴ v *Bordeaux*, ihned z toho poznáme, že na severovýchodu jest větší, na jihozápadu nižší tlak, že tedy nastati musí proudění vzduchu neb vítr *severovýchodní* a sice dosti silný, jelikož rozdíl přebytku a nedostatku nejvzdálenějších míst obnáší skoro celý palec; co ale souvisí s větrem severovýchodním u nás, jest dosti povědomo, hlavně ochlazení vzduchu a vyjasnění oblohy. S jistotou bychom mohli z těchto telegramů souditi, že velmi brzy bude pěkné, byť i chladnější počasí.

Zvláště důležité jsou takovéto zprávy pro krajiny pomořské, za kteroužto příčinou se i pilně telegrafuje do hlavních přístavů evropských, aby se podlé těchto udání mohly lodě říditi. Mnoho nebezpečí bylo odvráceno, mnoho lodí bylo zachováno tímto spůsobem!

Z toho, co dosud bylo o tlakoměru co proroku povětrnosti řečeno, jasně vychází na jevo, že nástroj tento zasluhuje pozornosti, jaká se mu věnuje, nikoliv ale víru, jaké se mu obyčejně dostává, a že mnoho jiných okolností nutno míti na zřeteli, chce-li se z udání jeho na budoucí povětrnost souditi. Hlavní věcí tu bude vždy míti dobrý nástroj a dobře sestrojenou škálu, což arci dosti snadno lze si zjednati.

Oddělení IV.

O vlhkosti vzdušné.

§. 19.

Co jest vlhkost vzdušná vůbec a jak se měří zvlášť.

Již v úvodu jsme poznamenali, že se nachází ve vzduchu stále jisté množství vodních par a to za tou příčinou, že veliká část povrchu zemského jest vodou pokryta. Neb voda jako každá jiná tekutina neváže k sobě tak těsně jednotlivé částice, z nichž se skládá, jako tělesa pevná, nýbrž dovoluje jim na povrchu do vzduchu prchati, kteréžto zjev nazýváme *vypařováním.*

Čím teplejší těleso nějaké, tím volnější jsou částice jeho, takže zvýšením jeho teploty můžeme u každého pevného tělesa to tak daleko přivésti, že se částice jeho rozvolní a *pevné* skupenství přejde *v tekuté*; dalším zvyšováním teploty možná pak tuto volnost tak zvětšiti, že svazek jednotlivé částice ještě k sobě poutající zcela se zruší, načež tekutina přejde v nové skupenství a stane se *plynem.*

Jakého tepla jest v kterém případě zapotřebí

k těmto přechodům, závisí na přirozenosti tělesa, které máme na zřeteli; všeobecně ale se tráví, abychom tak řekli, teplo při přechodu ze stavu pevného k tekutému a od tohoto ku stavu plynnému, kdežto při opačné proměně se teplo uvolňuje aneb získává.

Při tání a vypařování vody pozoruje se tedy ochlazení vzduchu, při srážení se vodních par a mrznutí vody v sníh však oteplení, čehož se i v obyčejném životě používá; kropímeť v letě v horkých jizbách vodou a užíváme ledu, aby se ochladilo. —

Poněvadž vypařování se děje na povrchu a závisí na teplotě, vyvinuje se tím více páry, čím rozsáhlejší jest povrch vody a čím větší jest teplo; za tou příčinou sušíme věci mokré teplem a rozetíráme rozlitou vodu, aby se rychleji vypařila, kteréhožto prostředku se ve velkém užívá při vyrábění mořské soli.

Poněvadž ale vzduch, jak dříve bylo praveno, tlačí na celý povrch zemský, tedy i na vodní plochy, musí pára, aby se mohla do něho vznésti a v něm rozšířiti, tolik míti síly neb *rozpínavosti*, aby tlak tento přemohla, z čehož jde na jevo, že vypařování tím rychleji se děje, čím příznivější jest poměr mezi tlakem vzduchu a rozpínavostí par. Za tou příčinou proměňuje se na vysokých horách voda mnohem rychleji v páru nežli v údolích, ba v prostoře vzduchoprázné děje se vypařování tak rychle jako při varu, tedy plným klokotem.

Z toho jde i dále na jevo, že voda tím dříve se vaří, čím menší jest tlak vzduchu, na vyšších místech tedy dříve nežli na nízkých, což dobře též poznáme, sestavíme-li dobromady stupeň tepla, kdy voda se počíná vařiti, s příslušným tlakem

vzdušným. Podlé četných pozorování byla tu vyskoumána tato řada čísel:

bod varu	tlak vzdušný	rozdíl
100° C	336‴9	
99 „	324·9	12‴0
98 „	313 4	11·5
97 „	302·4	11·0
96 „	291·3	11·1
95 „	281·1	10·2
.	.	.
.	.	.
.	.	.

Z tohoto stručného sestavení, které bychom mohli velmi snadno od desítiny k desítině stupně doplniti až na 0° *C*, jde již na jevo, že na př. *v Nové Bystřici* neb *Marianských Láznich* voda se vaří průměrně při 98° *C*.

A poněvadž tlakoměrná výška tím jest menší, čím jdeme výše nad hladinu mořskou, možná podlé toho jednoduchým určením teploty neb bodu varu v nějaké výšce ustanoviti, jak jest veliká tato výška, což se i dosti často provádí; neb ze všech výškoměrných neb hypsometrických nástrojů jest zajisté teploměr nejpohodlnější, jelikož jej v kapse můžeme nositi.

Z toho poznáváme dále, proč bývá maso tvrdé, vaří-li se při nízkém stavu rtuti tlakoměrné a proč na vysokých horách jen v hrnci Papinovém možná je uvařiti, jak náleží.

Vedlé teploty nutno však uvésti ještě jinou okolnost, která má taktéž podstatný vliv na vypa-

řování: jest to množství par, které se již ve vzduchu nacházejí.

Jak z mnohonásobných zkoušek bylo poznáno, může jisté množství vzduchu při dané teplotě nějaké jen určité množství par vodních v sobě obsahovati; množství toto, kterým se vzduch takřka *nasytí*, jest tím větší, čím vyšší jest teplota jeho.

Podlé toho, jak velký jest při určité teplotě rozdíl mezi množstvím vodních par, které skutečně obsahuje, a tím množstvím, které by mohl obsahovati, podlé toho řídí se *vlhkost* vzduchu; čím menší totiž rozdíl tento, tím větší vlhkost a naopak.

Možná tedy všeobecně říci, že *vzduch*

jest tehdáž { *suchým* / *vlhkým* }, *obsahuje-li* { *méně* / *více* }

než polovici vodních par, které při panující teplotě jej nasycují.

Abychom určili množství vodních par ve vzduchu se nacházejících a posoudili tudíž jeho vlhkost, možná užiti dvojích prostředků, a sice buď přímých, vlhkost samu udávajících, aneb nepřímých, kterými se udává jen rozpínavost vodních par ve vzduchu právě obsažených.

První cesta jest sice mnohem jednodušší, ale výsledky její nejsou tak přesné, tak že jen v obecném životě možná ji voliti, když se nejedná o zvláštní určitost.

Nástroje, kterými se vlhkost přímo měří, slují *vlhoměry* neb *hygrometry*; nejobyčejnější sestrojil *Saussure*, po němž i též byl pojmenován. Na prkénku upevní se u *a* — obr. 23. — vlas mastnoty sproštěný a vede se kolem kladky neb válečku *d* tak, aby jím točil, prodlužuje-li neb zkracuje-li se; na druhý konec zavěsí se malé závaží *b*, aby byl mírně napnutý; k ose válečku

d připevněna jest ručička *u*, která se s ním točí a tudíž na škále *c* prodloužení neb zkrácení

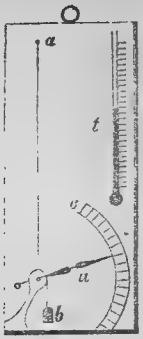

Obr. 23.

vlasu ukazuje; konečně připojen k prkénku též teploměr *t*, aby se zároveň mohla teplota poznati.

Vlas lidský patří, jak známo, k oněm tělesům, které se vlhkostí prodlužují; z čehož jde na jevo, že bude tím delší a ručička *u* tím níže, čím větší vlhkost vzdušná a naopak. Jedná se tedy jen ještě o to, aby se rozličné stupně vlhkosti na škále *c* čísly vyjádřily podlé jistých pravidel.

Za tou příčinou postaví se nástroj pod skleněný zvon do vzduchu zcela suchého a místo, kam ručička ustálená ukazuje, označí se nullou neb číslicí *0*; na to se postaví do vzduchu vodními parami nasyceného a místo, k němuž v tomto druhém případě ručička směřuje, naznačí se číslem *100*; oblouk mezi *0* a *100* rozdělí se pak na *100* stejných dílů, načež škála jest hotova.

Jak z tohoto zřízení vysvitá, nemůže nástroj

tento a všecky jemu podobné*), na stejných úkazech založené, přesně udati, *mnoho-li* vodních par vzduch obsahuje v které době, nýbrž spíše jen sloužiti k porovnávání, kdy byl vzduch více, kdy méně vlhký.

Druhý prostředek určiti vlhkost vzduchu jest sice nepřímý, vede však k výsledkům a závěrkům dosti určitým a spolehlivým, tak že ho možná užiti ve všech případech, kde se chce věděti, jak velká jest právě rozpínavost vodních par, z čehož arci při určité teplotě souditi možná na množství jejich.

Zakládá se na známém úkazu, že rozpínavost tato závisí na teplotě aneb že při určité teplotě může rozpínavost vodních par dosáhnouti jen určitého stupně nejvyššího, jejž z tabulky následující zřejmě lze poznati. Obnášít toto maximum

při	0°	R	2‴30	při	0°5	R	2‴40
„	1	„	2·50	„	1·5	„	2·60
„	2	„	2·70	„	2·5	„	2·81
„	3	„	2 93	„	3·5	„	3·04
„	4	„	3·16	„	4·5	„	3·29
„	5	„	3·42	„	5·5	„	3·56
„	6	„	3·70	„	6·5	„	3·85
„	7	„	4 00	„	7·5	„	4·13

*) Zde sluší uvésti známé *domečky*, kde v jedněch vratech stojí muž s deštníkem, v druhých pak žena se slunečníkem; obě figurky připevněny jsou na dřevěném špalíčku zavěšeném uvnitř domku na struně tak, že když struna vlhkostí se stáčí, z vrat vystoupí muž na znamení, že bude pršeti, a když v suchém vzduchu se roztáčí, vystoupí ženská postava, na pěkné počasí neb slunečno ukazujíc.

při	8	R	4‴32	při	8·5	R	4·49
„	9	„	4·66	„	9·5	„	4·84
„	10	„	5·03	„	10·5	„	5·22
„	11	„	5·43	„	11·5	„	5·62
„	12	„	5·83	„	12·5	„	6·07
„	13	„	6·30	„	13·5	„	6·54
„	14	„	6·79	„	14·5	„	7 05
„	15	„	7·31	„	15 5	„	7·59
„	16	„	7·97	„	16·5	„	8·17
„	17	„	8·47	„	17·5	„	8·78
„	18	„	9·11	„	18·5	„	9·44
„	19	„	9·79	„	19 5	„	10·15
„	20	„	10·52	„	20·5	„	10·90
„	21	„	11·30	„	21·5	„	11·71
„	22	„	12 13	„	22·5	„	12·57
„	23	„	13·02	„	23·5	„	13·38
„	24	„	13·96	„	24·5	„	14·46
„	25	„	14 97	„	25·5	„	15·50

Abychom pak pomocí této veledůležité tabulky, z níž jde patrně na jevo, jak rozpínavosti mnohem rychleji přibývá nežli teploty, mohli posouditi, jak velká jest rozpínavost vodních par ve vzduchu právě se nacházejících, musíme si zjednati *Augustův sychroměr* neb *psychrometr*, nástroj to sestávající ze dvou teploměrů, z nichž jeden má kuličku zaobalenu do mušelínu koncem sáhajícího do nádobky vodou naplněné; mušelínem tímto táhne se voda do výšky, kdež na teploměrné kuličce stále se vypařuje a rtuť ochlazuje, takže v tomto teploměru tak dlouho klesá, až nastane rovnováha. Čím sušší jest vzduch a čím vyšší teplota, tím rychleji se voda vypařuje, tím více se rtuť ochlazuje a tím větší tedy jest rozdíl mezi stavem obou teploměrů aneb tím větší jest *sychroměrný rozdíl* a naopak.

Známe-li tedy tento rozdíl, vypočteme si současnou rozpínavost vodních par takto: k pozorované teplotě vzduchu vyhledejme si v předcházející tabulce příslušnou maximální rozpínavost r_m; sychroměrný rozdíl s násobme výškou tlakoměrné rtuti, vyznačenou čárkami b'''; konečně odečtěme tisící díl tohoto součinu od oné rozpínavosti r_m, načež obdržíme hledanou rozpínavost vodních par r.

Vyjádříme-li toto pravidlo mathematickým vzorcem, obdržíme zkrátka

$$r = r_m - \frac{s \,.\, b'''}{1000},$$

podlé kteréhožto vzorce tedy nutno počítati.

Kdyby tedy na př. tlakoměr ukazoval $b = 329'''$, první teploměr 18^0 R, druhý 15·5, vyhledali bychom v předešlé tabulce pro 18^0 R rozpínavost $r_m = 9'''11$, načež by podlé předešlého vzorce se ustanovila pro sychroměrný rozdíl $s = 18 - 15{\cdot}5 = 2{\cdot}5$ rozpínavost

$$r = 9'''11 - \frac{2{\cdot}5 \times 329'''}{1000} = 8'''29,$$

kteráž patří k teplotě $16{\cdot}7^0$ R; výsledek tento bychom si vyložili pak asi takto; ve vzduchu se nachází právě tolik par, že by jimi byl nasycen, kdyby měl teplotu $16{\cdot}7^0$ R, z čehož jde, že se budou srážeti, klesne-li teplota jeho pod $16{\cdot}7^0$ R, tedy asi o $1{\cdot}3^0$ R.

Jak důležité to poznání pro ten případ, že se nám jedná o prorokování deště!

Dejme tomu, že vane vítr jihovýchodní a přechází přes jižní v západní, tož snadno a směle můžeme předpovídati blízký dešť; neb touto změnou větru sníží se podlé předešlého udání teplota o více než $2\frac{1}{2}{}^0$ R, stane se tedy tak nízkou,

že se při ní nemůže udržeti tolik vodních par ve vzduchu, kolik jich tam jest obsaženo, za kteroužto příčinou se musí část jich sraziti deštěm k zemi. —

§. 20.

O změnách vlhkosti vzdušné.

Pilným sledováním množství par vodních v rozličných dobách denních a ročních poznalo se, což již podlé stejnodobé změny teploty se částečně dalo očekávati, že toto množství podléhá stálým proměnám, které se co den a co rok opakují.

Po východu slunce stoupá teplota a s ní množství vodních par tak dlouho, až se vyvine ve vzduchu proudění vzhůru páry unášející, načež vlhkosti ubývá asi do 4 hodin odpoledne, kdež jí opět počne přibývati, jelikož vodní páry více do výše neodcházejí; toto přibývání trvá však jen asi do západu slunce, poněvadž okolo 9. hodiny jest vzduch již tak ochlazen, že další vypařování jest jen velmi skrovné, což trvá až do východu slunce, načež se množství vodních par opět počíná zmáhati.

Během 24 hodin lze pozorovati tedy všeobecně dvě doby, kde par jest poměrně nejméně ve vzduchu a to okolo 4. hodiny odpolední a před východem slunce, a dvě doby, kde jest jich nejvíce, totiž okolo 9. hodiny dopolední a odpolední; denní proměny ukazují tedy, jak krátce se praví, dvě maxima a dvě minima, kteréž souhlasí dosti dobře s podobným zjevem při pravidelné změně tlaku vzdušného.

Tato pravidelnost pozoruje se nejzřejměji za

dnů teplých, zejmena v *létě;* v *zimě* však zjednodušuje se tím, že první maximum připadá až ke druhé hodině odpoledne a druhé minimum až před východ slunce, kdežto ostatní dva výstředné stavy vlhkosti odpadávají.

Poněvadž ale vzduch tím více vodních par snese, čím jest teplejší, nejde vlhkost jeho stejným krokem s množstvím par, nýbrž řídí se teplotou, takže před východem slunce jest obyčejně největší, okolo 3. hodiny odpoledne nejmenší, chová se tedy zcela opačně, jako denní teplota vůbec.

Podobnou změnu pozorovati lze během roku; přibývát vodních par ve vzduchu s teplotou od ledna do července, načež jich opět ubývá do ledna, při čemž ale jest prosinec přec nejvlhčím, srpen pak nejsušším měsícem, jakož i vůbec studenější měsíc jest teplejšího vlhčím.

Že vlhkost vzduchu souvisí též s místními poměry, učí již obyčejná zkušenost; v přímoří nízkém jako na př. v Hollandsku, v krajině rybníky a jezery oplývající jako na př. ve východním Prusku jest vzduch vždy víc méně vlhkým, kdežto v krajinách daleko od moře vzdálených, jako na př. v poušti Gobi aneb na vysočinách, zejmena v teplých krajinách se rozkládajících jako na př. v Abyssinii jest nanejvýš suchým.

Mimo to mnoho přispívají v této příčině větry podlé toho, přicházejí-li od moře neb z pevniny.

Za tou příčinou má celá západní Evropa poměrně vlhčí, celá východní Amerika poměrně sušší vzduch, nežli by v jiném položení měla, jakož vůbec co do povětrnosti se na těchto dvou březích atlantického moře jeví mnoho protiv.

Konečně budiž ještě k tomu poukázáno, že mýtěním lesů, rušením rybníků a vůbec každým

vysušením půdy zemské stává se i vzduch sušším, což pak i dále působí na celý život organický.

Neb jak docela rozličně působí vzduch na rostlinstvo, živočišstvo i na člověka podlé toho, je-li suchý neb vlhký!

V suchém vzduchu děje se transpirace neb vypařování povrchu těla jak u rostlin tak u zvířat mnohem rychleji nežli ve vzduchu vlhkém; a s rychlejší neb volnější transpirací souvisí celá řada organických úkonů, které se tu zrychlují, tu uvolňují a tudíž zvláštní zjevy spůsobují.

Za tou příčinou není možná schvalovati převádění hollandského skotu k nám ze vzduchu nanejvýš vlhkého, z pastvy nanejvýš šťavnaté do vzduchu v celku velmi suchého a na pastvu více méně suchopárnou; za to ale doporučuje se s tohoto stanoviska velmi dobře pěstování plemen alpských.

A kdybychom o národních povahách chtěli se tuto obšírněji pronésti, musili bychom i k jakosti vzduchu přihlédnouti, abychom některé zvláštnosti a rozdíly vysvětlili. Flegmatický John Bull se má k zimničně rozechvěnému Jankeemu zrovna jako vlhký vzduch a pošmourné nebe Anglie k suchému vzduchu a jasné obloze severní Ameriky!

§. 21.

O zvláštních zjevech vlhkosti vzdušné (rosa, jíní, mlha, oblaky).

Vodní pára neb plyn, v nějž se voda vypařováním proměňuje, jest zcela průhledný a co takový též ve vzduchu neviditelný; za tou příčinou nutno míti zvláštních nástrojů, aby se dokázalo, jsou-li vodní páry ve vzduchu a v jakém množství.

V těchto poměrech zůstávají páry tak dlouho, až ochlazení vzduchu neb nějakého předmětu do vzduchu trčícího tak daleko pokročilo, že s ním se stýkajíce nemohou se více udržeti v tomto neviditelném takřka stavu, nýbrž houstnouce se srážejí ve viditelné drobné, nejspíše duté kuličky, kteréž se pak usazují na vychladlý předmět co *rosa* aneb ve vzduchu vznášejí co *mlha*. Zmrzlou rosu představuje pak *jíní*, mlhu od nás vzdálenou *oblak*, takže vystoupivše na př. na horu, na níž trůní nějaký oblak aneb vniknuvše s balonem do oblaku, octneme se vždy najednou v mlze.

Co se tedy tkne povstání rosy jakož i mlhy, tu v obou případech jest příčinou ochlazení a sice u rosy předmětů pozemských, u mlhy vrstev vzdušných.

Když jsme o vyzařování tepla jednali, pravili jsme též, že jest tím silnější, čím větší povrch nějakého tělesa při stejném obsahu, že tedy při tělesech špičatých a tenkých jest větší nežli při hladkých a zakulacených; zároveň bylo tam též uvedeno, že vysílání tepla jest tím rychlejší, čím rychlejší jest přijímání jeho.

Okolnosti tyto vysvětlují nám velmi dobře srážení se rosy, kterouž lidé arci od pradávna znali, jejíž původ však teprv na počátku tohoto století *Wells* jasně vyložil a odůvodnil.

Je-li totiž po západu slunce nebe jasné a vzduch klidný, ochlazují se všecky předměty pozemské vyzařováním tepla do prostoru světového, takže tím teplota jejich i o 5 až 8° *C* může klesnouti; obsahuje-li pak vzduch zároveň tolik vodních par, že se při takto snížené teplotě nemohou kolem těchto těles co páry udržeti, srazí se na ně, menší neb větší kapky činíce, a to tím hojněji, čím větší bylo ochlazení jejich. Že tomu

tak, pozná se jednoduše podlé toho, že rosa se nesráží na tělesa střechou příslušně pokrytá.

Tenká stébla travin a jiných rostlin mají za tou příčinou daleko více rosy nežli souvislejší plochy velkých listů a lupenů, ba mnohdy, zejmena za jasných nocí letních se jí sráží tolik, že i dešť může nahražovati. V okolí pražském by aspoň vegetace vypadala mnohem smutněji, kdyby nebylo hojné rosy v letě, kde tu velmi málo prší.

Jak mnoho rosy kdy a kde se srazilo, nelze vždy určitě a přesně udati; nejlépe ještě tu slouží porovnání tíže kouličky bavlněné před a po rose, jelikož tolik jí na váze musí přibyti, mnoho-li váží rosa sražená.

Co se tkne rozšíření rosy, tož snadno se pochopí, že tam jí bude nejvíce, kde jest vzduch velmi vlhký, nebe velmi často jasné a noční ochlazení povrchu zemského velmi veliké.

Všecky tyto okolnosti vyskytují se v hojné míře v horkých krajinách vodnatých, kdež i tolik rosy najednou se srazí, že ráno kape se stromů jako dešť. V krajinách suchých a pustých jest však rosa zjevem takřka neznámým.

V polohách vyšších na svahu hor jest vždy slabší nežli v polohách nízkých, v údolích, jelikož tu ochlazený a vlhký vzduch co hustší klesá vždy níže, suchý pak vystupuje vždy výše, což i o horských větrech zmínku činíce jsme podotkli.

Větší ochlazení těles nežli vzduchu, které jest rosy příčinou, může na jaře i na podzim až pod 0° sahati a tu zmrzne pak sražená vodní pára a představuje *jíní*, nemilého to hosta na polích a zahradách našich; útlinké jehličky ledové, které tu povstávají, spojují se rozmanitě v úhlu 60° měřícím, velezajímavé tvary mnohdy vyvádějíce, jež

ale slunce obyčejně svým teplem ruší u vodu je proměňujíc.

Podobný úkaz povstává též po velkých mrazích v zimě, když nastala obleva; vrazíť tu vlhkost na zdi, rostliny a t. p., přimrzne a objeví se pak co bílý povlak jíní podobný, kterýž zejmena stromy a křoviny báječnou krásou odívá. Zjev tento však *podstatně* se liší od jíní (námraza).

Když i vzduch tak se ochladil, že vodní páry v něm obsažené nemohou se udržeti v původním svém stavu, sráží se a kapalní, čímž povstávají, jak dříve již bylo řečeno, viditelné malé kuličky neb bublinky, které nad zemí jsouce rozloženy *mlhu*, ve výšce však se vznášejíce *oblak* představují.

Nejspíše jsou duté a podlé výzkumů Kratzensteinových tak malé, že bychom jich asi 3600 vedlé sebe musili položiti, aby zaujaly délku 1 palce; podlé toho možná pak vypočítati, že k zemi klesají rychlostí sotva 2 stopy měřící a že tudíž každý proud vzdušný, který má rychlost větší, unáší je s sebou do výše.

Mlhy povstávají nejčastěji, když voda řek, rybníků neb vlhká půda zemská jest teplejší nežli parami nasycený vzduch; neb páry nově se vyvinující srážejí se, jakmile se ve vzduchu octly, za kteroužto příčinou se nad samým povrchem zemským rozprostírají.

Z toho poznáváme, proč krajiny, jež objímá teplý proud mořský, tak mnoho mlh mají, jako na př. *Anglie* a *Irsko*, americký ostrov *Sitka* a m. j.

Někdy sráží se mlha i nad vodou, která jest studenější nežli vzduch; vnikne-li totiž proud vlhkého a parami nasyceného vzduchu nad takovou hladinu vodní, ochladí se v nejspodnějších vrstvách a odlučuje pak mlhu. Takto povstávají

časté mlhy končin polárních, které mnohdy jen při samé vodě se drží, takže lodník v stožárovém košíku sedící vidí jasné nebe, kdežto paluba celá mlhou jest zahalena.

Podobným spůsobem povstává i v letě často u nás k večeru nad řekami mlha, která se přidržuje jen běhu vody a z rána snadno se rozplývá, kdežto na podzim dosti dlouho, ba i celý den trvává.

Srazí-li se mlha k zemi, stane se tím vzduch patrně sušším, počasí tedy pěknějším, kdežto vystupujíc do výše stává se mlha oblakem a tu vlhkost vyšších vrstev zvýšujíc snadno deště bývá příčinou.

Z předcházejícího výkladu poznáme také, proč někdy po dešti se z lesů takřka kouří neb mlha z nich vystupuje, proč se prorokuje déšť, když nějaká hora pokryta mlhou.

Co se tkne počtu dnů, na něž připadá v roce mlha, mění se velmi podlé polohy a okolí místa; v Praze na př. připadá mlha průměrně na 81 dní (nejméně 58 a nanejvýš 120), z nichž náleží únoru 10 (3—25), lednu 11, říjnu a listopadu 10, kdežto červenci sotva 2. Velmi často vyskytují se mlhy v Křivoklátě, kde na př. r. 1856 se objevila v 127 dnech, tedy více než třetina roku připadla na dny s mlhou.

Zaznamenáváme-li mlhy, musíme míti na zřeteli tak zvanou *střížahu*, suchou takřka mlhu, kteráž v letě někdy se objevuje a k mlze počítati se nesmí; zdá se, že tu hlavní úlohu hraje prach, kouř, saze a t. p., které povstávají při rozsáhlém pálení slatin a rašelinišť a větrem k nám se přenášejí.

Udržujíť se lehounké a houbovité saze v suchém vzduchu velmi dlouho, kdežto ve vzduchu

vlhkém shušťují vodní páry ve svých porech a nabyvše tím větší tíže k zemi klesají. Úkaz tento velmi dobře lze stopovati v krajinách průmyslových, kde se mnoho parních kotlů vytápí uhlím jako na př. v Praze a zároveň tu možná očekávati brzký dešť, padá-li mnoho sazí k zemi.

Tímto spůsobem možná též vysvětliti zajímavý úkaz, který již často, zejmena v poslední francouzsko-německé válce byl pozorován, že skoro po každé velké kanonádě následoval dešť, ba po bitvě u Solferina liják; urychlilť tu kouř a rozechvěný vzduch shuštění hojných vodních par ve vzduchu právě se nacházejících.

Co se konečně tkne povstání oblaků, není zvláštních příčin, které by nepůsobily při povstání mlhy; jest to opět ochlazení vzduchu a přesycení vodními parami, které povstává buď silným vyzařováním tepla neb smícháním se dvou nestejně teplých proudů vlhkých.

V letě pozoruje se velmi často okolo deváté hodiny, že obloha, která od východu slunce byla jasná, najednou počíná se potahovati obláčky, které čím dále tím více houstnou a přes poledne se udržují, k večeru však opět se ztrácejí, načež obloha před západem slunce opět zcela obyčejně se vyjasní.

Oblaky tyto představují nám vodní páry, které se po východu slunce hojně vyvinují a vystupujícím proudem vzdušným do výše unášejí, kdež pak v studenějších vrstvách se srážejí; pokud trvá tento proud, přibývá jich stále, oblak houstne a nabývá tvaru velké polokoule neb *kupy*; ale když k večeru přestane vzduch do výše se prouditi, klesají tyto sražené vodní páry dolů a přicházejíce do teplejších vrstev vzdušných proměňují se opět v neviditelný plyn vodní.

Za tou příčinou jsou tyto oblaky, jimž lid říká *babky*, tím vyšší, čím větší jest teplo a tím hustší, čím více dní nepršelo. Prší-li z nich, děje se to vždy ve dne, načež k večeru se opět vyjasnívá.

Ještě častěji povstávají oblaky smícháním dvou nestejně teplých proudů, kteréž u nás, jak bylo řečeno, stále o přednost zápasí; obyčejně tu vniká zvítěziv teplý proud s hojnými vodními parami shora do vzduchu studeného, kdež se vodní páry pak srážejí a směrem povstávajících takto oblaků se naznačuje, odkud proud pochází.

Abychom pochopili, jak může smícháním se dvou nestejně teplých proudů vzdušných povstati srážka vodních par, uveďme si na mysl, co dříve bylo praveno o rozličné rozpínavosti jejich při rozličných teplotách a nahlédneme, že smíšením dvou proudů se teplota může snížiti pod ten stupeň, při němž se mohou pary i dále ve vzduchu udržeti.

Dejme tomu, že proud vzdušný mající teplotu 16° R vznikne do vzduchu jen 8° teplého, co tu nastane? Co teploty se tkne, ta se vyrovná tak, že po smíšení bude míti vzduch 12°; rozpínavost vodních par však, která při první teplotě 7‴97, při druhé 4‴32 obnášela, obdrží průměrnou hodnotu 6‴15, kdežto při teplotě 12° jen 5‴85 může obnášeti, jak z předešlé tabulky patrno. Jsou li tedy oba proudy parami nasyceny, musí nastati částečná srážka, která trvá tak dlouho, až zbude jen tolik vodních par, které se při průměrné teplotě 12° mohou udržeti ve vzduchu.

Oblaky tímto spůsobem povstávající vyskytují se obyčejně v značných výškách — i přes 1 míli vysoko — a představují útlá vlákna bělavá, při čemž obloha celá neb část její vypadá jako by poseta byla draným peřím neb vypranou

vlnou; někdy spojují se tyto běloskvoucí *řasy* v dlouhé řetězce, které jako obruče klenbu nebeskou objímají, z jednoho bodu nad obzorem vycházejíce a v protějším se sbíhajíce, v kterémžto případě se nazývají *polární pásy;* jindy klesají níže a houstnou, takže vypadají jako stádo běloun kých ovcí na modré planině rozložených a tu zve je lid v celé skoro Evropě *beránky* neb *berušky*.

Že v tak velikých výškách vodní páry zkapalnělé ihned mrznou a v ledové krystalky se proměňují, domyslíme se podlé předcházejícího velmi snadno: klesnou-li pak hloub do vrstev teplejších, tají a ochlazují pak i tyto vrstvy, načež spojené srážky obou bývají příčinou brzkých deštů. Jak známo, předpovídá náš lid dešť po beruškách.

Nejrozsáhlejší oblakové útvary tvoří se v noci, když vyzařováním tepla vzduch vodními parami nasycený ponenáhlu tak se ochladí, že ve velkých rozměrech počínají se srážeti; oblak takto povstalý objeví se k ránu co *plášť* celou oblohu zahalující, nacházíme-li se v obvodu ochlazení aneb co *sloha* neb vrstva, stojíme-li daleko od té krajiny, nad níž se vyvinul. Někdy se takovýto plášťový oblak dosti dlouho udržuje, nežli z něho povstává dešť, kterým se protrhá a rozptýlí; zejmena v zimě trvává mnohdy i více dní po sobě, což jsme nejlépe r. 1872 v lednu poznali, kde více než měsíc se slunce ani neobjevilo, takže pověrečný člověk mnohý věřil, že slunce se ztratilo.

Protrhne-li se plášť hned z rána, následuje po krátkém dešti pěkné počasí, jelikož slunečním teplem se pudí nové páry vodní do výšky. Za tou příčinou se praví „ranní dešť a ženský pláč netrvá dlouho“ a učí, že denní oblaky povstávají, noční ale se rozptylují působením slunečním.

Již z tohoto kratkého výkladu jde na jevo,

že tvar oblaků hlavně závisí na spůsobu, jakým povstaly; možná, že tu zároveň i elektřina hraje důležitou úlohu, avšak jasně vliv její není tu ještě dokázán, ačkoli při oblacích bouři přinášejících až příliš zřejmě vystupuje.

§. 22.

O dešti, sněhu jakož i o bouřce a krupobití.

Sražením se vodních par povstávají, jak dříve bylo praveno, drobné bublinky, kteréz rozplývají a v neviditelný plyn vodní se proměňují, octnou-li se v teplejším vzduchu suchém, kteréž však i se zvětšují, setkají-li se s jinými parami sraženými; stanou-li se konečně tak těžkými, že se nemohou dále ve vzduchu udržeti, klesají k zemi, při čemž se splýváním a přibíráním níže ležících bublinek stávají tím většími, čím déle jsou na cestě; s vysokých *oblaků deštivých* aneb *mračen* padají tedy velké, s nízkých jen drobné kapky, *déšť* činíce.

Podlé toho, jaké kapky aneb jak rychle padají, rozeznáváme *mžení*, kteréž nejčastěji za chladných dnů nastává, *déšť obyčejný*, pak *liják*, při němž veliké kapky hustě padají, a konečně *průtrž oblaků*, kde voda v proudech spojitých se u velikém množství k zemi hrne.

Lijáky neb lijavce vyskytují se jen v létě aneb v horkých krajinách, kdež kapky až i palec v průměru mívají a jako kulky rychle k zemi dopadají; nikdy však netrvají dlouho a bývají často bouřkou sprovázeny. Co se pak tkne zkázonosných průtrží, povstávají v celku velmi zřídka taktéž jen v teplejší době roční a sice tím, že mohutné, rychle plynoucí oblaky narazí na vrch neb na hřbet nějaký aneb, což ještě jest zhoubnější,

když dvě rozsáhlá mračna protivným během na sebe prudce narazí a tu kvapně vodu, již obsahují, k zemi pustí. U nás bude dlouho se v paměti chovati 25. květen 1872, kde po poledni nesmírné černé spousty oblakové se na vysočině Zbirovské v plném letu setkaly a tu ohromné spousty vody tímto nárazem ze sebe takřka vyždímaly; povodeň, která tudíž povstala, patřila zajisté k nejstrašnějším, jakých kdy vlast naše zažila.

Voda dešťová není sice zcela čistá, ana obsahuje kyseliny uhličné, dusičné, solné, čpavku a j. v.; jest však přec mnohem čistší nežli voda pramenitá. Někdy obsahuje náhodou mnoho květného prášku neb pelu žlutého neb rudého, takže dříve mnozí věřili, že síra a krev může na zem pršeti; jindy objevují se po dešti malé bambulinky rostliny *roupové koření* neb *orsej* (ranunculus ficaria) zvané, které dosti škrobu obsahujíce i za potravu mohou sloužiti, odkudž povstalo tvrzení, že obilí pršelo. (O žabkách, které se po teplém dešti v létě často velmi hojně vyskytují, nebude v nynějších dobách nikdo tvrditi, jak dříve dosti zhusta se dělo, že s deštěm spadly.)

Klesne-li teplota pod nullu, přestává býti voda tekutou, nýbrž proměňuje se v těleso pevné, v led, zmrzne. Platí-li to o kapinkách ve vzduchu se vznášejících, proměňují se v *sníh*, krystalovanou to vodu v malinkých hmotách. Místo deště padá tudíž k zemi sníh a pokrývá ji při teplotě pod 0 se udržující běloskvoucím pláštěm, pod nímž se rostlinstvo udržuje při životní síle své tak dlouho, až teplým vánkem větrným neb paprskem slunečným se zbaví dalšího strachu před zmrznutím.

Jednotlivé částečky sněhu představují nám krystaly co drobné jehličky neb destičky, které rozmanitým spůsobem se spojujíce velmi rozma-

nité tvary vyvádějí; nejobyčejnější jsou šestihranné hvězdičky více méně složité při mrazech menších, šestihranné plošky neb destičky při mrazech větších.

Když teplota vzduchu spodního, do něhož sníh padaje přichází, jest blízká nulle a zároveň vzduch není klidný, slepují a sbalují se sněhové krystalky v drobné kypré kuličky, jež nazýváme *krupky;* nejčastěji se vyskytují u nás z jara v březnu a dubnu, někdy také na podzim v listopadu a prosinci a jsou tuto předchůdcové studenějšího, onde teplejšího počasí.

Poněvadž sníh padá jenom tam, kde teplota spodních vrstev vzdušných klesá pod 0, nevyskytuje se v krajinách teplých, v nichž nikdy nemrzne. Taktéž nepadá sníh, když teplota přílišně klesla a sice nejméně na -12^0 R, jelikož se tu pak ani vodní páry nevyvinují a tudíž i nesrážejí.

Co zvláštní úkaz, který dosti často provází déšť a sice obyčejně v letě při velikém parnu a jen zřídka v zimě při velké oblevě, sluší tu vytknouti *blesk* a doprovázející jej *hrom*, kteréžto zjevy spůsobují *bouřku.*

Abychom poznali souvislost těchto zdánlivě nestejnorodých úkazů, mějme na zřeteli, že i vzduch i země pevná stále mají jakési elektrické napnutí protivné a že snaha každého takového napnutí jest se vyrovnati a stav neelektrický zjednati; dále si připomeňme, že elektřina vzdušná přechází při srážení se vodních par na mlhové kapinky a že tudíž malý oblak obsahuje pak všechnu elektřinu, která dříve se nacházela ve velkém prostoru parami zaujatém.

Spadne-li tedy voda k zemi pozvolna v spůsobě drobného teplého deště, vyrovná se taktéž pozvolna elektřina vzdušná s elektřinou zemskou. Srazí-li se ale vodní páry rychle neb náhle, vy-

vine se jí najednou tolik, že nemůže, abychom tak řekli, čekati, až se po malých částech neb zvolna vyrovná, nýbrž tu vyráží prudce z oblaku a letí co jiskra neb *blesk* k zemi, vzduch před sebou rozrážejíc a zvláštní praskot tudíž způsobujíc, jejž i s jeho ozvěnou *hromem* nazýváme; někdy se vyrovnává toto přílišné napnutí i opačným směrem, jiskrou ze země do vzduchu jdoucí, tak zvanou *studenou ranou.*

Velmi často přecházejí blesky mezi jednotlivými oblaky, což způsobuje zjev nanejvýš krásný a velebný, jelikož tu hrom zároveň jest plný a mohutný jako silné rachocení těžkých vozů, kdežto při blesku k zemi jdoucím jest hrom rána třaskavá; zároveň tu bývají blesky velmi široké pásy barvy přičervenalé, které celý oblak ozařují, kdežto blesky dolů bijící jsou obyčejně tenké, klikaté jiskry barvy bílé, přižloutlé neb nafialovělé.

Poněvadž světlo se rozšiřuje nesmírně rychle, probíhajíc v 1 sekundě asi 42000 mil, zvuk ale poměrně zdlouha jde do dálky, rychlostí 1050 stop v 1 sekundě, slyšíme obyčejně hrom teprv po blesku a to tím později, čím dále jest bouřka; neb světlo blesku vniká okamžitě do oka našeho, kdežto zvuk hromový potřebuje skoro minutu, aby proběhl délku $2^1/_2$ míle. Podlé toho, jak rychle následuje na blesk hrom, posuzujeme tedy zcela zprávně a určitě, blíží-li se bouřka k nám aneb vzdaluje-li se a jak jest v kterém okamžiku daleko.

Blýská-li se v dálce takové, že hromu neslyšíme, máme *blýskavici*, kteráž zejmena večer a v noci poskytuje mnohdy rozkošný pohled. Poněvadž se tu vybouří, nastává obyčejně po blýskavici pěkné počasí, z čehož poznáváme, že správně soudí lid, nazývaje zjev tento také *blýskáním na pěkné časy.*

Bouřky povstávají tedy jenom tehdáž, když rychlým ochlazením velmi hojně se srážejí vodní páry v teplém vzduchu obsažené, takže velké množství elektřiny, které se tudy vyprošťuje a na povrch oblaku přechází, nemůže se zvolna a tiše s elektřinou zemskou vyrovnati.

Za tou příčinou vyskytují se skoro výhradně jen v teplejších dobách ročních, kde mnoho vodních par může do vzduchu vystoupiti, aneb v krajinách horkých, kde po celý rok vzduch obsahuje hojnost par; zároveň tu třeba, aby bylo před bouřkou delší klidno, mimo to jasno a horko, aby se hojně par mohlo vyvinovati a aby svrchní vrstvy vzdušné mohly se silně ochladiti, aby tudíž vedlé velkého napnutí elekrického mohly povstati velké rozdíly co do teploty a vlhkosti vzduchu. Za těchto okolností máme před bouřkou zvláštní pocit, jejž slovy „jest mrtvo“ velmi dobře vyznačujeme.

Poněvadž rychlé a velké ochlazení stane se jenom vniknutím studeného proudu do vzduchu teplého a naopak, povstává nejčastěji bouřka zejmena u nás, když setkají se takovéto dva protivné proudy, z čehož se vysvětluje i pohyb vířivý, jaký tu v oblacích často lze pozorovati.

A poněvadž silným vířivým pohybem takovýmto se vzduch kolem osy víření odpuzuje a takřka odhání na všechny strany, povstává uprostřed nedostatek vzduchu, který se sám vyrovnává; horem totiž hrne se do prostoru nálevkovitého velmi rychle vzduch daleko pod 0 ochlazený, při čemž i často vodní sražené páry náhle mrznou, v ledová zrnka se proměňujíce; týmže vířivým pohybem se pak malá zrnka tato odmršťují dále od osy víření, při čemž kolem nich namrzává, čím déle ve vzduchu vlhkém jsou, tím více vrstev, až konečně v jisté vzdálenosti od

země jsou tak velká a těžká, že se nemohou více ve výši udrženi a co *kroupy* k zemi padajíce zkázonosné *krupobití* způsobují.

Tento stručný výklad o povstání a průběhu krupobití vysvětlí, tuším, co nejjednodušeji všecky podrobnosti tohoto zjevu.

Poznáváme především z něho, proč pozoruje se před bouřkou i před krupobitím velmi nízký stav barometru, kterýž mezi bouřkou již a hlavně po ní rychle stoupá; proč netrvá krupobití na jednom místě nikdy dlouho, málo kdy totiž čtvrt hodiny, a nemá velké rozsáhlosti co do šířky; proč pravidlem ve dne a jen výminečně a to velmi zřídka v noci kroupy padají. Zároveň si tu vysvětlíme, proč oblak kruponosný vypadá tak sivě ba i tmamorezavě, proč jest tak roztrhaný, jakoby cáry s něho visely; proč slyšeti jest zároveň z něho zvláštní hukot, jako by se ořechy v pytli míchalo, kterýž napřed již nám oznamuje příchod nemilých krup. Konečně můžeme si tímto způsobem vyložiti, proč kroupy malé vypadají kulatě, větší ale více méně podlouhle, ba i hranatě; proč jsou tím větší, čím vyšší původ jejich a proč tu zároveň na nich pozorovati jest vrstvy jako u cibule.

Bohužel, že nemůžeme pole a sady před zhoubnými ranami krup nějakým nástrojem uchrániti, jako se děje při blesku tak zvaným *hromosvodem*, tyčí to železnou do vzduchu trčící a s drátem do země vedoucím spojenou, do kteréž se blesk svádí do země tak, že nepřichází do styku s předměty jinými. *Kruposvod* by našim hospodářům lépe prospěl, nežli pojištění u některé cizí společnosti, která obyčejně si vysoko cení zbývající slámu a v krajinách, kam kroupy často zapadají, ani pojištění nechce přijmouti.

§. 23.

Jak měří se množství vodních srážek a jak jest rozděleno na povrchu zemském vůbec, v zemích koruny České pak zvlášť.

Největší část vodních par vrací se velmi krotkým spůsobem co dešť a sníh ze vzduchu k zemi, z níž se výparem do něho vznesla a v této podobě jest také nejužitečnější zejmena pro rostlinstvo, jehož rozvoj tak těsně jest spojen s množstvím poskytnuté mu vody.

Jak mnoho vody spadne do roka v které krajině, řídí se hlavně polohou její; jsouť často krajiny nedaleko od sebe ležící, v nichž množství vodních srážek, deště a sněhu dohromady, jest velmi rozdílné, o čemž později podrobně pojednáme.

Poněvadž však pro rozmanité podniky lidské, zejmena pro polní hospodářství není lhostejno, provádějí li se v krajině málo neb mnoho deště a sněhu mající, jest velmi důležité věděti, mnoho-li vody do roka v které krajině spadne, aby možná bylo podlé toho se říditi. A za tou příčinou musí se několik let po sobě měřiti množství vody spadlé, aby se průměr roční mohl ustanoviti.

K měření vodních srážek slouží tak zvaný *dešťoměr* neb *ombrometr*.

Nástroj tento sestává z plechové nádoby, do níž se dešť chytá, a sklenice vysoké a úzké, v níž se voda chycená po dešti měří. Nádoba první skládá se ze dvou částí, jak obr. 24. ukazuje, a sice z mísy *a*, jejíž dno vypadá jako nízká nálevka a z láhve vodojemné *c*, jejíž hrdlo *b* se připevní zvláštním kroužkem k trubce nálevky asi tak, jako bodák k ručnici; mísa *a* má dva čepy

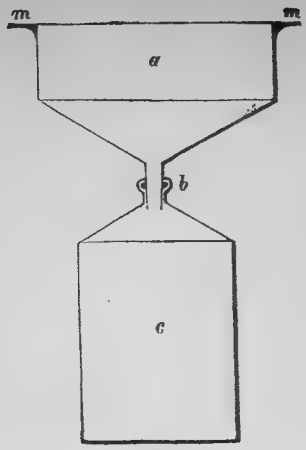

Obr. 24.

m m, za které se zavěsí mezi dvě latě tak, aby celý nástroj asi 3 stopy nad zemí visel.

Když prší, padají kapky do kulovaté mísy určitého průměru *a* a sbíhají se v láhvi *c*. Po dešti se láhev tato sejme, voda z ní vyleje se do sklenice dešťoměrné, jejíž podobu znázorňuje obr. 25., načež se na škále do sklenice vryté přečte, ku kterému číslu sahá povrch vody a číslo to udává přímo, mnoho-li spadlo deště.

Abychom škále neb stupnici porozuměli, považme, že voda dešťová padala na mísu poloměru R a nyní vylita byla do nádoby poloměru r; v míse by činila sloupec výšky v a obsahu

$$O = \pi R^2 v ,$$

v sklenici však představuje sloupec výšky V a téhož obsahu

$$O = \pi r^2 V,$$

z čehož jde, poněvadž obsah jest v obou případech tentýž, že

$$R^2 v = r^2 V$$

aneb určíme-li z toho V, že

$$V = \frac{R^2}{r^2} v.$$

Značí-li tedy $v = 1'''$, vypočteme si snadno znajíce R i r, kolik čárek bude měřiti V, a podlé

Obr. 25.

toho rozdělíme celou délku sklenice, načež vzdálenosti bodů těchto hlavních v jistý libovolný počet menších možná rozděliti, aby se díly jedné čárky mohly měřiti.

Obyčejně bývají stupnice tak zařízeny, že vzdálenost dvou hlavních bodů jest rozdělena na 50 dílů, takže 50 čárek neb stupňů v sklenici značí $1'''$ v míse a naopak 1 čárka na sklenici $^1/_{50}$ neb $0.02'''$ v míse.

Z tohoto zařízení zároveň poznáváme, že tu možná měřiti i velmi nepatrné srážky, řídké a krátce

trvající deště, jakož i silné lijáky. Stane-li se totiž, že více vody spadlo, nežli sklenice pojmouti může, naleje se jen do nejvyšší čárky, načež se voda vyleje ze sklenice, což tak dlouho se opakuje, až jsme všechnu vodu vylili z nádoby *c* do sklenice.

Padá-li sníh, odnese se celý nástroj i se sněhem na mísku napadlým do teplého místa, kde se tak dlouho ponechá, až sníh roztaje, načež se voda takto povstalá odměří obyčejným způsobem.

Množství spadlé vody měří se buď hned, jak déšť neb sníh přestal padati, aneb vždy v určitou dobu denní; v prvním případě se dovíme, mnoho-li spadlo vody *jednou* srážkou, v druhém pak, mnoho-li jí spadlo během 24 hodin.

Výsledky, ku kterýmž se přišlo dešťoměrným pozorováním, jsou nanejvýš zajímavé i v celku i v podrobnostech.

Poznalo se tímto způsobem, že nejvíce vody do roka spadne v horkém pásu, zejmena v Indii; opakují se tu tak zvané tropické deště velmi pravidelně po celou dobu deštivou, o níž dříve byla zmínka. Velmi mnoho srážek pozorováno mimo to v krajinách horských, zejmena na svahu neb úbočí proti vlhkým větrům položeném. Nejméně dešťů pozorováno v rovinách postrádajících lesů a vyšší vegetace vůbec, zejmena v pustém pásu táhnoucím se přes severní Afriku, Arabii, Persii, Turan až k západním hranicím Číny v starém světě a v částech Australie, v přímoří peruanském a severním Mexiku v světě novém.

Jaké tu rozdíly mohou se jeviti, poznáme nejlépe, sestavíme-li jen krátkou řadu dešťoměrných pozorování, postupující od největšího množství k nejmenšímu. Pozorováno ročně spadlé vody

v Serraponči v Indii . . .	610	palců
„ Uttray Mullay v Indii	262	„
„ Stye v Anglii	200	„
„ Seathwaite v Škotsku .	133	„
„ Kayenně v j. Americe	122	„
„ Koimbře v Portugalech	111	„
„ Havanně v Americe . .	86	„
„ Bombaji v Indii	84	„
„ Rehberku v Čechách .	62	„
„ Lublani v Krajině . .	50	„
„ Janově v Italii	44	„
„ Londýně v Anglii . . .	24	„
„ Paříži ve Francii . . .	21	„
„ Vídni dolnorakouské .	18	„
„ Praze naší	14	„
„ Astrachanu v Rusku .	5	„
„ Suezu v Egyptě . . .	1	palec

Jak patrno, zaujímá Praha a s ní skoro celé střední Čechy velmi smutné postavení v této řadě jsouc velmi blízko u konce; a směle můžeme říci, že málo krajin v Evropě má tak málo deště jako právě okolí Pražské. K nám přináší se déšť nejčastěji s větry západními a tu narazí nejdříve mračna na Šumavu, kdež se sprostí velké části svého vlhkého obsahu; když přijdou nad okolí pražské, které málo má lesů a nad nímž se vzduch v letě zahřívá jako nad pánví rozpálenou, vznesou se mračna výše, ba i rozplynou se tu a ubírají se s větrem přišlé vodní páry dále k horám Krkonošským, kde se opět ochlazují a srážejí.

Že tomu tak, o tom nejlépe se přesvědčíme, projdeme-li bedlivě následující sestavení průměrného množství vody, jaké se na rozličných místech u nás srazí, k němuž připojena výška nadmořská a počet bouřek, kde se zná, aby se mohlo porovnávati.

Místo	Výška nadmořská	Množství vody	Počet bouřek
Bělá	155	24"00	.
Brod Něm.	218	19·32	19·3
„ Vyšší	296	27·43	30·2
Březina	255	24·70	29·2
Březnice	242	20·00	25·0
Budějovice	203	21·64	.
Bystřice Nov.	330	31·00	18·5
Čáslav	133	16·44	12·0
Hluboká	204	16·44	12·0
Hradec Král.	127	24·11	30·0
Cheb	232	20·70	18·7
Kadaň	160	18·00	.
Krumlov	270	23·00	25·0
Křivoklát	174	17·16	17·4
Landškroun	183	28·76	9·0
Libětice	144	15·75	19·4
Lípa Česká	130	19·76	18·3
Litoměřice	71	19·10	22·7
Litvinov Hor.	160	20·30	.
Petr Svatý	415	47·80	.
Plzeň	164	17·23	12·8
Podmoklí	68	24·00	20·0
Praha	103	14·42	20·9
Rehberk	435	62·46	21·5
Rumburk	200	29·03	.
Smečno	215	16·35	18·3
Strakonice	215	22·50	18·3

Místo	Výška nadmořská	Množství vody	Počet bouřek
Stubenbach	466	86·20	19·3
Sušice	237	30·22	.
Šluknov	176	34·46	.
Teplá	337	21·76	.
Trutnov	214	47·20	10·1
Tuří	293	28·13	.
Týn Karlův	167	16·20	13·0
Vimberk	380	29·90	18·0
Vrchlabí	245	34·20	18·1
Všestudy	167	16·27	22·8
Zlonice	105	15·76	.
Žamberk	212	29·76	19·7
Žatec	143	22·40	21·8

Z tohoto sestavení patrno, že v celku jest ve vyšších krajinách více deště nežli v nižších, což se ještě jasněji pozná, zjednáme-li si průměrné množství srážek pro jisté vrstvy; obdržímeť tu pro vrstvu mezi

68—150° výšky 237‴62 vody,
150—250 „ 266·30 „
250—378 „ 330·44 „
419—465 „ 792·26 „ ,

z čehož i poznáváme, jak rychle do výšky srážek přibývá.

Co se tkne bouřek, přibývá jich v Čechách od jihovýchodu k *JS*, *SZ* a *JZ*, tak že obdržíme

rozdělíme-li Čechy na 4 čtvrtě, průměrný počet v těchto čtvrtích tento:

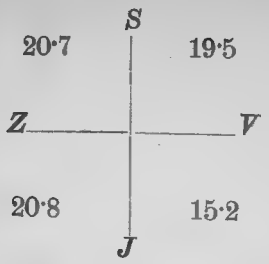

Abychom ještě lépe poznali výsledky dosavadních dešťoměrných pozorování ve vlasti naší, spojme na mapě všecka místa, v nichž jest průměrné množství vody ročně na zem padající stejné, načež obdržíme tak zvané *rovnodeštnice* neb *isohyety* a tudíž i *mapu dešťoměrnou*. Tímto způsobem zjednáme si nejlepší názor o těchto poměrech, jakž zřejmě učí přiložená mapka zemí koruny České, na níž jsou vedeny rovnodeštnice od 5 k 5 palcům.

Sledujeme-li na této mapce běh jednotlivých rovnodeštnic, poznáme mnohem lépe zvláštnosti dešťopisné, nežli bychom z popisu sebe důkladnějšího pojali; zejmena tu vidíme, jak od středu země, kde množství srážek jen 12—15″ měří, k pohraničným horám přibývá ročního množství spadlé vody, kteréž v Krkonoších a zejmena na Šumavě dosahuje výše tropické. Mimo to pochopíme nyní snadno, proč roste na hranicích českomoravských tak výtečný len, jenž vyžaduje asi 30″ průměrného množství spadlé vody, a posoudíme taktéž, kde v Čechách, na Moravě a ve Slezsku by se dobře dařil. Lnářský průmysl v Krkonoších a ve Slezsku tak utěšeně

květoucí jest zajisté v nejužším spojení s hojnými srážkami vodními!

Kéž by se jen poměry tyto nezměnily ještě k horšímu, čehož bohužel! jest se co obávati, bude-li se pokračovati v hubení lesů, které nyní začíná již býti osudným i naší Šumavě; neb dosud představovala pro největší část Čech obrovskou houbu, v níž se srážky vodní hojně vpíjely a z níž zvolna na všecky strany se pak rozbíhaly, mnohotvárný život všude budíce a udržujíce. Neučiní-li se přítrž nynějšímu ničení lesů v čas, stihne vlast naši zajisté osud Španělska, na jehož krásných rovinách, kde jindy příroda bujnost svou stavěla na odiv, sotva se najde dostatečné pastvy pro skromné ovce. Že normální výška Vltavy v Praze se každým desítiletím menší, jest jasné a neuprosné *memento* těm, kdož mají zákonodárství lesnické v rukou.

Jak smutné následky spojeny jsou s nerozumným mýtěním lesů, dokazuje co nejzřetelněji nešťastný osud bohatých obcí některých v údolí řeky Isonzo ležících; vesnice Soča a Trenta byly nedávno opuštěny od všech obyvatelů, pro něž nová sídla musila býti založena, jelikož by v starých byli zahynuli!

Neméně důležité jest působení lesů na krupobití tak nebezpečné hospodářství polnímu. Čím méně lesů, tím více krupobití, zejmena v polohách příznivých. V mnohých krajinách našich řádí kroupy teprv od té doby, co se vysekaly okolní lesy, zvláště výše položené. Na doklad budiž zde uvedena krajina kaplická v Budějovicku a krajina mezi Mělníkem a Mšenem položená, kamž skoro každoročně, ba mnohdy dvakrát i třikrát kroupy zapadají, ač ještě v předešlém století se to nedělo.

Nemůžeme snad lépe ukončiti odstavec tento

nežli vyzváním všech čtenářů, aby *všemožně* a *všude bezohledně* se zasazovali o udržení starých a pěstování nových stromů jakých koli a aby pudem sebezachování jsouce vedeni při každé příležitosti stavěli se na odpor maření života rostlinného v jeho velebném tvaru stromovém; neb největší neštěstí, které by mohlo stíhnouti krásnou naši vlast, bylo by zničení jejích lesů a vysušení jejích niv a luhů!

Závěrek.

Kdo pozorně přečetl a zrale uvážil, co v knize této bylo vyloženo o rozmanitých stránkách povětrnosti, jakož i o jejích příčinách, pozná a vyzná zajisté, že o povětrnosti rozumně mluviti patří k věcem obtížnějším a že povětrnost cutíti prorokovati jen na několik dní na před patří k věcem nemožným; zároveň tu pochopí, proč dosud nebylo možná vyzpytovati zákony, jimiž se povětrnost řídí a jaké překážky se této snaze lidské i do budoucnosti staví vstříc; konečně posoudí na tomto základě co nejlépe hloupé tlachaniny, jakými tak zvaní *prorokové povětrnosti* v některých novinách a kalendářích čas od času obveselují čtenáře na důkaz, že pitomost dosud nevymřela a dosud čítá dosti nerozvážných ctitelův.

Obsah slovný.

	Str.
Amoniak kapalný	17
anemometr	89
anomalie teploty	74
antipassát	94
atmosféra (ovzduší)	20
„ (tlak)	114
Babky	146
barometr	111
beránky, berušky	148
bezvětří	86
blesk	152
blýskavice	152
bod tání, mrazu; varu	34
bouřka	151
buran	90
Den	47
dešť	149
deštoměr	155
dnové ledových mužů	75
dusík	14
Ekvátor	63
Föhn	108
Golf	79
Jaro	63
jíní	142
Harmattan	107
hloubka stálé teploty	42
hodina obratu	118
hranice věčného sněhu	72
hrom	152
hromosvod	154
hurrikány	90
hygrometr	134
Chamsin	107
Isohyety	162
Kroupy	154
kruh polární	69
„ tropický	68
krupky	151
krupobití	154
kupa	146
kyselina uhličitá	15
kyslík	13
Láva	45
lednák	75
leto	63
líh salmiakový	17
liják	147
Měsíc	41
mlha	142
mračno	149
mrtvo	153
mussony	95
mžení	149
Nadhlavník	61
noc	47
Oblak	142
obratník	68
ombrometr	155

Str.

orkán 90
ovzduší 20
Pás horký 65
„ mírný 65
„ studený 65
„ tichý 94
passát 94
plášť 148
plocha stálé teploty . . 43
plyn čpavkový 17
„ uhlovodíkový . . . 18
podnebí horké 65
„ kontinentální . 77
„ mírné 68
„ okeanické . . . 77
„ studené 69
podzimek, jeseň 63
poledne 47
povětrnost 10
povětří 11
prašivec 91
proud ekvatoriální . . . 78
„ golfový 79
„ polární 78
„ rovníkový 78
průtrž oblaků 149
psychrometr 137
Rána studená 152
rok 62
rosa 142
rovník 63
rovnodeštnice 162
rozdíl sychroměrný . . 137
růže větrná 87
„ „ teploměrná . 102
„ „ tlakoměrná . 120
Řasy 148
Sálání 29
Samum 107
Sirokko 108
sirovodík 19
sloha 148
slunce 40
smršť 90

Str.

sníh 150
Solano 108
sopka 44
střížaha 145
sychroměr 137
Teifun 99
temperatura 33
teplice 44
teplo 25
teploměr 32
„ Réaumurův . . 34
„ Celsiův 34
„ Fahrenheitův . 35
thermometr 32
tlak normální 113
tlakoměr 111
točna 63
tornády 90
Uhličnatka 15
Větrojev 87
větroměr 89
vítr 86
„ horský 100
„ mořský 92
„ ssací 99
„ zemský 92
vlhkost 134
vlhoměr 134
vliv okolí 75
„ půdy 74
„ vodstva 76
„ výšky 80
vodivost tepla 27
vřídlo 44
východ slunce 47
vyzařování 29
Zákon Daltonův 22
západ slunce 47
záře severní 70
zátoka dam 95
zenit 61
zima 63
změna teploty denní . . 46
„ „ roční . . 53

Obsah věcný.

Stránka

Předmluva 5

Úvod.

§. 1. Co jest povětrnost 9
§. 2. Co jest vzduch 11
§. 3. Jaké podstatné i vedlejší látky obsahuje vzduch . 13
§. 4. O vzduchu co celku; ovzduší (atmosféra) . . . 20

Oddělení I.

O teplotě vzduchu a povrchu zemského.

§. 5. O teple a jeho vlastnostech 25
§. 6. Jak měří se teplota vůbec a vzduchu zvlášť . . 32
§. 7. O pramenech tepla pozemského 40
§. 8. Jak mění se teplota během dne 46
§. 9. Jak mění se teplota během roku 53
§. 10. Jak mění se denní a roční teplota na povrchu zemském 62
§. 11. Jak působí povaha místní na teplotu denní a roční 73

Oddělení II.

O proudění vzdušném.

§. 12. O podstatě a hlavních vlastnostech větrů vůbec 85
§. 13. O větrech pravidelných 92
§. 14. O větrech náhodných 98
§. 15. Jak působí větry na teplotu 101

Stránka

Oddělení III.

O tlaku vzdušném.

§. 16. O tlaku vzdušném vůbec a jeho měření zvlášť . 109
§. 17. O proměnách tlaku vzdušného 117
§. 18. Ukazuje tlakoměr napřed změnu povětrnosti . . 124

Oddělení IV.

O vlhkosti vzdušné.

§. 19. Co jest vlhkost vzdušná vůbec a jak se měří zvlášť 131
§. 20. O změnách vlhkosti vzdušné 139
§. 21. O zvláštních zjevech vlhkosti vzdušné (rosa, jíní, mlha, oblaky) 141
§. 22. O dešti, sněhu, jakož i o bouřce a krupobití . . 149
§. 23. Jak měří se množství vodních srážek a jak jest rozděleno na povrchu zemském vůbec, v zemích koruny České pak zvlášť 155
Závěrek 166

4799/5-8

891.86
M427
1872

BOUND

OCT 31 1957